

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 06643

A YID IN KOLOMBYE

Simon Guberek

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

שמעון גובערעק

Handwritten mark
א ייד אין קאלאמביע

שמעון גובערטק

א ייד
אין קאלאמביע

באָנאַט — קאלאָמביע 1973

SIMON GUBEREK

A id in Colombie

Copyright by Simón Guberek

Queda hecho el depósito que previene la ley 11.723

Impreso en la Argentina

Printed in Argentina

Este libro se terminó de imprimir el 28 de mayo de 1973, en los
Talleres Gráficos Zlotopioro S.A.C.I.F., Sarmiento 3149, Buenos Aires.

א י נ ה א ל ט :

- 9 פון מחבר — — — — —
11 צו די ליענערס — — — — —

געווען אמאל א יודיש שטעטל אין פוילן ...

- 17 מיין שטעטעלע זשעלעכאוו — — — — —
36 א גור פון דער גלות-געשיכטע — — — — —
42 שלמה בריינסקי, דער פארוואַגלטער יידישער שרייבער — — — — —
56 א סך-הכל פון א לעבן — — — — —

אין די גרינע יארן

- 69 יידישע רעסטאראנען — — — — —
114 א קאפיטל פון דער ווייטער פארגאנגענהייט — — — — —
119 באגאטא, אמאל און היינט — — — — —
132 העלדן אָדער קרבנות פון לעבן? — — — — —
136 א ריזע קיין „סיביר“ — — — — —
140 מיניע טראַפיקאלישע דאטשעס — — — — —

מענטשן ...

- 151 דער „צדיק“ פון יעדעניץ — — — — —
162 די געשיכטע פון א יידישן עסקן — — — — —
169 דאָס פינטעלע „ייד“ — — — — —
178 די אינטעליגענטן — — — — —
182 דער „פראַסער“ — — — — —

190	— — — — —	משנה מקום — משנה מזל ...
195	— — — — —	די איידלמאָנס
202	— — — — —	א ייד, וואָס האָט קיין פּרעזידענט נישט געוואָלט זיין
206	— — — — —	צוויי למדנים אין אַ ווינטן ייִדישן ישוב
212	— — — — —	אַ דיכטער פון די חסידי אומות העולם
219	— — — — —	אַ גרויסער שרייבער און אַ גרויסער יידן־פּרעמד
223	— — — — —	די מיסטעריע פון אַ פּריינדשאַפט
228	— — — — —	אַמאָליקע דאַקטוירים
238	— — — — —	יידן וואָס שטייען מחוץ למחנה
243	— — — — —	אַ חלוץ פון ייִדישן לשון
249	— — — — —	אַ בריוו צו אַ קאַטוילישן גינסטלעכן
253	— — — — —	אונטערן שאַטן פון דער אינקוויזיציע
261	— — — — —	קולטור־געסט אין קאַלאַמביע
276	— — — — —	די פּערספּעקטיוון פון ייִדישן ישוב אין לאַנד

ווענעסועלאַ

289	— — — — —	יידן אין ווענעסועלאַ
299	— — — — —	אַ פּאַרטעט פון אַ ייִדישן קולטור־טוער
306	— — — — —	„זוך אין אַלץ די פּרוי“ ...

אַרגענטינע

317	— — — — —	דער ייִדישער ישוב אין לאַנד
334	— — — — —	די ביוראָ פון ייִדישן וועלט־קאָנגרעס אין לאַטיין־אַמעריקע

פּאַנאַמאַ

341	— — — — —	דער ייִדישער ישוב אין פּאַנאַמאַ
-----	-----------	----------------------------------

געהייליקט דעם אַנדענק פון מיין פאָטער,
ר' איטשע פּרץ ז"ל, נפטר געוואָרן אין
יאָר תרפ"א, מיין מוטער שרה, מייןע
שוועסטער פרימעט און חנה, און מיין
נע ברידער מאיר און זישע, וועלכע
זיינען מיט זייערע משפּחות אומגעקומען
אין אַנדזער לעצטן חורבן צוזאַמען מיט
די מיליאָנען קדושים.

פון מחבר

איך בין א ייד א סוחר, אן אינדוסטריאל, מיין גאנץ לעבן. נישט קיין שרטיבער פון „פאך“; אבער, מעגלעך אז עפעס יא — פון בארוף. איך האב שמענדיק געפירט מאגביכער, געמאכט פאר- צייכענונגען, געשריבן לאנגע בריוו צו פריינד, פון צייט צו צייט פובליקירט אן ארטיקל אין א צייטונג, און זיך געחברט מיט שריי- בערני און שרייבערס. דאס איז איינע פון מיניע „שוואכקייטן“; די צווייטע איז, מיין שארפער אינטערעס פאר — מענטשן. פאר מיר איז א מענטש — א רעטעניש, וועלכע איך זוך מיט ברענענדיקן נייגער צו באשיידן. און אז מיר גיט זיך איין אריינצובליקן אין דער טיף, אין דער נשמה, און ארויסברענגען אויף דער ליכטיקער שיין א באהאלטענעם מענטשלעכן שמירך, בין איך איבערגליקלעך. וועט איר טרעפן אין דעם בוך מענטשן, טיפן, כאראקטערן — רעטענישן... עס איז זייער שווער צו באשיידן דעם סוד פון מענטשלעכן לעבן, אבער אויף דעם סוד איז פיקסירט מיין אויפ- מערקזאמקייט, און דער לייענער וועט האבן וועגן וואס צו טראכטן. איך בין אלע יארן אן אקטיווער געזעלשאפטלעכער טוער, וואס האט געלייגט דעם יסוד פון דעם יידישן לעבן אין דעם ווייטן לאנד, וועל איך דערציילן אויך וועגן לעבן פון ישוב. איך פיל, אז אט „דער ייד פון א גאנץ יאר“ וואס איך בין, האט עפעס וואס צו זאגן דער יידישער וועלט און איך האף, אז דער לייענער וועט אויך האבן עפעס געלערנט.

אין דעם ווייטן ווינקל פון צענטראל-אמעריקע ווהיין דער יידישער גורל האט מיך פארווארפן, אין דעם קליינעם ישוב, אפ- געריסן פון דער גרויסער יידישער וועלט, איז אויך באגרענעצט

שמעון גובערעק

די אינטעלעקטועלע סביבה און דאָס גײַסטיקע לעבן. און אין דער שטרעבונג זיך איינצובירגערן אין לאַנד, בירגערט מען אויך זיך איין אין דער לאַנד-שפּראַך, און מען געווינט אויך פּריַנד צווישן נישט-ײַדן. איך בין, חלילה, נישט פּאַרגױיש געוואָרן; פּאַרקױט, איך האָב נאָך אייניקע גוים — פּאַרײַדישט; מענטשן מיט אַן אַפּן האַרץ, ברייטער קולטור און טיפּע הומאַניטאַרע געפילן, האָבן זיי אַ פּאַר-שמענדעניש פאַר דער היסטאָרישער ראלע פון יידישן פּאָלק, און אַ וואַרעמע באַציונג צום יידישן מענטשן. איינער פון זיי איז לױס ווידאַלעס, דער נאַציאָנאַלער פּאַעט פון קאַלאַמביע, וואָס האָט גע-שריבן אַ הקדמה צו אַט דעם בוך, וועלכעס איז פּרײַער דערשינען אין שפּאַניש.

אין קאַלאַמביע איז נישט פאַראַן קיין יידישע דרוקערײַ, און דאָ איז ליכטער אַרויסצוגעבן אַ בוך אין דער לאַנד-שפּראַך ווי עס לאָזן דרוקן ערגעץ-וווּ אין יידיש. און אזוי האָט זיך געשאַפּן אַ שידוך פון אַ קאַלאַמביאַנער פּאַעט און קאַטעדראַטיקער מיט אַ זשעלעכאַווער פּאָלקס-ײַד, גיב איך אים איבער דאָס — פּאַרוואַרט.

שמעון גובערעק

צו די לייענערס

איין מאל איז סימאן גובערעק געקומען צו מיר אין שטוב, אדעקגעלייגט אויפן טיש א פאק פאפירן, און געבעטן איך זאל מעיין זיין אין זיין שאפונג. ער פאר אייניקט דא, האט ער געזאגט, ווי א גוטער צושויער, די איינדרוקן, וואס עס האט געמאכט אויף אים דער ספעקטאקל פון לעבן, דער גורל פון מענטשן און פון זאכן... איך בין זיך מודה, אז עס האט מיר לתחילה אויסגעזען גישט „נסדר“ דער ענין פון אז אינדוסטריאל, וואס דערשיינט גאר ווי א שרייבער. אבער איך האב גלייך איבערגעטראכט, און א שמינדל פאר זיך אליין, האט גיך אפגעווישט דעם הירוש. סך הכל בין איך דאך אויך איינער פון די, וואס האט פאר זיין פרנסה געמאכט די „וויסנשאפטלעכע סטאטיסטיק“ און זינגט זיין גאנץ לעבן שירה דער געטין פון די מוזעס. קאנטראסטן דערגאגן זיך, דאס ליגט אין דער נאטור פון מענטשן.

דערציילט דא דער מחבר, אז ער קומט פון א לאנד פיל מיט סתירות, און דאך האבן דארט זייער פילן זיך געפאכט, שווערע מענטשלעכע פראגע אויפן טעגלעכן שטיקל ברויט מיט א פיל פארביקער ריכטיקייט פון א גייסטיק לעבן. דארט זיינען אויסגע- גאנגען גרויסע קינסטלערישע קרעפטן, וואס האבן די יידישע שפראך און איר ליטעראטור, אריינגעפירט אין פאנטעזאן פון דער אדמונדערסאלער קולטור. אין יענער סביבה האט דאס בחורל פון זעכצן יאר זיך פארליבט אין ליטעראטור, און איז געווארן א בא- גייסטערטער פארטער פון ליטעראטור. און אט זיאט דער דא פאר מיר, דער קאלאמניאטער אינדוסטריאל און פרעזידענט פון דער יידישער קהילה — מיט זיין אייגענעם ליטערארישן שאפן. שריי-

בער און ביכער פאלן נישט אראפ פון הימל, נאר האבן הינטער זיך א לאנגע געשיכטע, וואס ווארעלט אין בארן פון דורות. ווי נאר איך האב אריינגעקוקט אין די פאפירן, האב איך דער- זען פאר זיך דעם פנים פון א שעפערישער פערזענלעכקייט, פון א שארפן באאכטער, פון א דענקענדיקער און עמישער נאטור, וואס זוכט דאס בעסערע און שענערע אין מענטשן. מיר האבן פאר זיך א שרייבער מיט א פארשנדיקן בליק און נייגעריקן מעמפרא- מענט, וואס זוכט אריינגוקן אין דעם „אינעווייניק" פון מענטשן און פון זאכן, און וואס קאן פארשטעלן זיינע פערסאנאזשן מיט א באראקטעריסטישן יודישן שטייבל. דאס איז די אייגנארטיקע אייגן- שאפט פון יודישן גיטט, וואס שפייזט זיך מיט דער טראדיציע פון דער ביבל, און קוקט אויף דער טראגיק און לייזן פון לעבן מיט פארהלומטע און אומרוילעכע אויגן.

די גרויסע מעלה פון דעם שרייבער איז זיין באשיידענער געמיט, זיין אויפריכטיקער טאן, זיין נאטירלעכע פשטות, מיט וועלכע ער שטעלט פאר א גאנצע גאלעריע טיפן, און שילדערט דעם מענטשלעכן גורל אין ליכט פון זיין יודישעטישער פילאסא- פיע פון לעבן. דאס זיינען פארטרעטן „פון דער נאטור" און בילדער „פון לעבן", אבער געזען מיט פארליבטע מענטשלעכע אויגן, וואס דערוועקן בניים לייענער די בעסטע געפילן.

גובערעק ווייזט אונדז די העראיק פון דער יודישער עקסיס- טענץ אויף יענער זייט ים, און דאס שעפערישע איינגלדערן זיך פון יודן אויף דעם נייטעם בארן. אין קורצע בילדער פון שטייגער- לעבן, ווערט געשילדערט די עפאפייע פון א פאלק, וואס האט אזוי פיל געליטן אזוישן פעלקער און אזוי פיל די פעלקער געגעבן. און עס ווערן אונדז סימפאטיש די מענטשן, און מיר אידענטופיצירן זיך מיט זייער דינאמישער וויטאליטעט און מיטן יודישן גורל. און דאס דערגרייכט דער מהבר אן קינסטלעכער רעטארניק און אן סאפיס- טישע אנטשעלן, וועלכע באלאדן אזוי געדריכט די מאדערנע ליטע- רארישע טענדענצן.

דאן סימאן באנוצט נישט קיין פארגרעסער ברילן. זיין בוך

אין א טרייער אויסדרוק פון א מענטשן מיט א ווארעם הארץ, וואס
שטרעבט עפעס מוזקן או זיין אין לעבן. ס'איז א באראקטעריסטיש
ער שטריך אין דער יודישער שאפונג. שילדערט ער מיט פרייד
דאס גוטע, וואס ער זעט ארום זיך, און ס'ארארטיילט דאס וואס
איז ווערט פארזאמלט או ווערן. ער דעראיילט וועגן דעם וואס ער
זעט און וואס ער אליין האט דערבארן. אן רעטארישע פליטערלעך,
און אן דער מינדסטער זארג זיך ארטינגאשפאסן אין וועלכע נישט
איז ליטערארישע מאדעלן. ער איז טריי או זיך און טריי או זינגע
העלדן, און אין דעם איז די גרעסטע מעלה פון אט דעם ווערק.
סימאן גוטערעק פארמאגט די זעלטענע פעקייט או געפינען
דעם תוך, און אקצענטירן אזעלכע אספעקטן פון לעבן און ס'א
ראקטערישטריכן אין מענטשן, וועלכע וואלטן פאר פיל אנדערע
פארטיי אומבאמערקט, ווייל דאס וואלט זיי אויסגעזען מינדערוויכי
טיק, אדער ווייל די שרייבערישע רוטין האט זיי אפגעשוואכט די
אויגן. בלויז פאר דער דאזיקער אייגנשאפט קאן ער פארזייכנט
ווערן ווי א ווערטפולער בראניקער פון קאלאמביאנער לעבן, ווייל
זיין יודישע טראדיציע האט אים אומפארמינדלעך געפירט או די
העכערע ספערן פון הומאניטאישן וועלטבאנעם, און ווייל דער
יודישער ישוב אין דעם לאנד, איז שוין געווארן אן ארגאנישער
באשטאנדטייל אין דעם סאציאלן פיינאזש פון דער קאלאמביאנער
נאטור.

לויט ווידאלעס

געווען אמאל א יידיש שמעטל
אין פוילן...

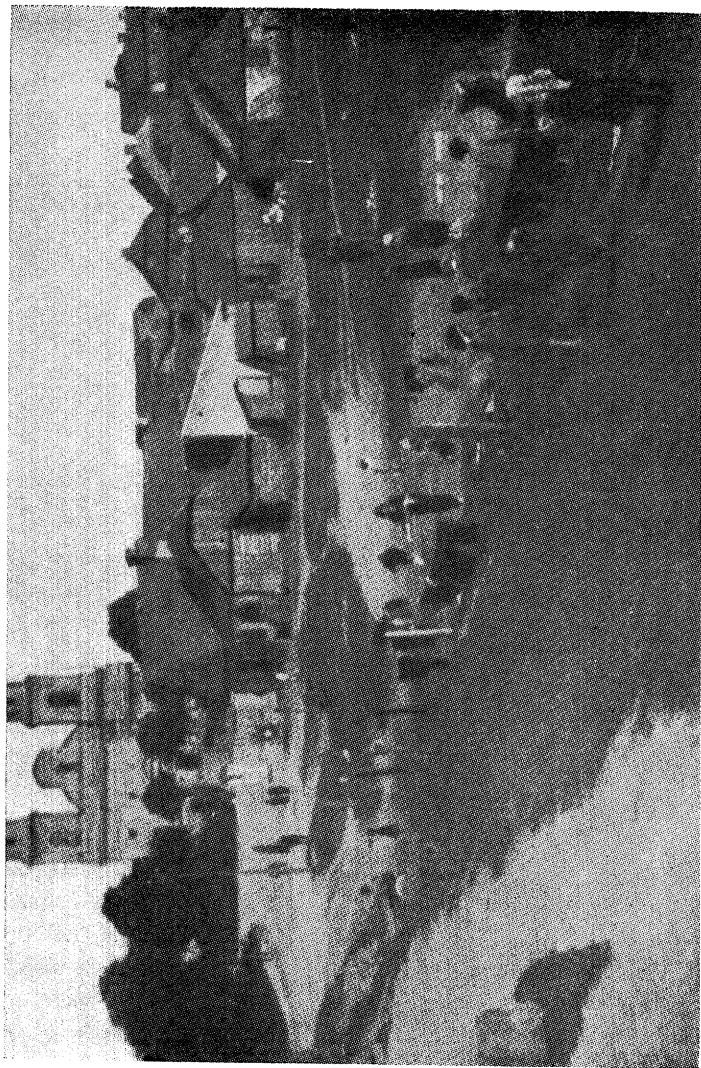
מיין שטעטעלע זשעליכאָוו

מיט לאַטזנישע אותיות ווערט דער נאָמען פון שטעטל אויסגעלייגט זשעלעכאָוו, אָבער יידן פלעגן עס רופן זשעליכאָוו, און אַזוי איז עס אַריין אין דער ייִדישער געשיכטע, אָדער ריכטיקער אין דער געשיכטע פון דער ייִדישער ליטעראַטור. יידן לומדים האָבן אַרויסגעדרונגען פון דעם אַ פירוש: זה לי חוב, — עס איז אַ חוב צו זיין אַ ייד, און עוסק זיין אין מצוות און מעשים טובים. מיט דעם נאָמען זשעליכאָוו איז פאַרבונדן אַ ליטעראַרישע פּערזענלעכקייט פון גרויסן טאַלענט און פון אַ גאָר באַ־טזטנדיקן בנטראַג פאַר דער ייִדישער ליטעראַטור: איטשע (יצחק) מאַיר ווייסענבערג. ווייסענבערג איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1881, און מײַן ווייניקייט איז געקומען אויף דער וועלט אַ סך שפעטער. דאָס זאָג איך אגב אורחא, כדי מען זאל מיך נישט האַלטן פאַר אַ מענטשן פון „פאַרגאַנ־גענעם יאָרהונדערט“.

ווייסנבערגס דערציילונגען, נאָוועלן און דראַמעס, און באַזונדער זײַן „שטעטל“, געהערן צו אונדזער קלאַסישער ליטעראַטור. זיי זײַנען אומ־צײליקע מאָל איבערגעדרוקט געוואָרן און אויך איבערזעצט געוואָרן אין אַ סך פרעמדע שפּראַכן. י. ל. פּרץ האָט ווייסענבערגן מקרב געווען און פון אים שטאַרק געהאַלטן. אין זשעליכאָוו איז אויך געבוירן געוואָרן שלמה ברינסקי, וואָס האָט אויך אַרײַנגעשריבן זייער אַ שיין בלעטל אין אונדזער ליטעראַטור, און וועלכן איך דערמאָן אין דעם בוך בײַ פאַרשיידענע גע־לעגנהײטן, ווייל דער שר פון דער ייִדישער וואַנדערונג האָט אונדז צו־נויפגעפאַרט און פון זשעליכאָוו ביידן געבראַכט קיין קאַלאַמביע.

אַזוי אַז זשעליכאָוו איז דאָס וויגעלע פון ייִדישע שרייבער, די לופט אינספּירירט דאָרט צו קינסטלערישער שאַפונג און אַ זשעליכאָווער האָט שוין ווי עס שײַנט דעם באַרוף אין בלוט. אַ סימן האָט איר אין דעם שרייבער פון די באַשיידענע שורות. פון וואַנען קומט צו זשעליכאָוו ליטע־

שמעון גובערטק

ראס שטעטל זעלענאָוו (פּאָטאָ: אַלטער קאָנצירט)

ראטור? איז נישט צו פארשטיין מיטן גראדן שכל. ווייל איר דארפט וויסן, אן זשעלעכאוו האָט דווקא נישט געשמט אין דער יידישער וועלט ווי אַ מקום תורה, נאָר איז געווען באַרימט איבער גאַנץ פּוילן מיט אירע... גאַרבאַרניעס, נישט איבעריק קיין ריינער פּאָך, וואָס איז פאַרבונדן מיט גאָר נישט קיין פּננע ריחות. אין דער געדיכטער אַטמאָספּער פּון אַרויע פעלן און לעדער האָבן אָבער געלעבט ערלעכע האַרעפּאַשנע ייִדן, און דער נאַמען פּון מײַן געבוירן שטעטלע איז אַרײַן אין דער מאַפע פּון דער ייִדישער ליטעראַטור.

אויף דער געאָגראַפּישער מאַפע, דאַקעגן, פאַרנעמט זשעליכאָוו אַ גאַנץ קנאַפּן פּלאַץ. אַ שטעטל אין דער שעדליצער געגנט, מיט אַ צוועלף טויזנט אַננוויינער, ייִדן און גוים. די ייִדן האָבן דער עיקר געלעבט פּון גאַרבערני. אין זשעליכאָוו האָבן פּון דורות געלעבט הונדערטער ייִדישע לעדער-אַרבעטערס, וואָס האָבן געלייגט זייער חותם אויפן גאַנצן דאָרטיקן לעבן. די דאָזיקע מענטשן האָט עס וויסענבערג אַרויסגעבראַכט אין זײַן „שטעטל“, אין שייכות מיט די רעוואָלוציאָנערע געשעענישן פּון יאָר 1905, ווען דער אַלטער לעבנסשטייגער האָט זיך געבראַכן, און אין שטעטל האָבן אַנגעהייבן בלאָזן נייע ווינטן...

די „ווינטן“ האָבן אויך אויפגעוהיבן דעם גרויסן עמיגראַציע-שטראָם, וואָס האָט זיך געווענדט צו די ברעגן פּון די אַמעריקעס, און אויף דעם וועג זינען עס שפּעטער געגאַנגען די ווייטערדיקע שטראָמען, נאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה און נאָך דער צווייטער. איך וועל נישט באַשרייבן דאָס לעבן פּון מײַן שטעטל, דאָס האָבן עס שוין זייער גוט געטאָן מײַנע חשובע פּאַרגייער, און איך נעם זיך נישט אונטער מיט זיי צו קאַנקירירן. אגב, האָב איך גאַנץ יונג פאַרלאָזט דאָס שטעטל, אָבער עס זינען געבליבן אין זכרון אַנגעקריצט אייניקע אַננדרוקן מיט וועלכע עס ווילט זיך טיילן.

אויך דער גרויסער ייִדישער דיכטער, יחיאל לערער, האָט אַ שייכות צו זשעליכאָוו. ער איז געבוירן געוואָרן אין מראָז, לעבן קאַלושין, אָבער אין די פּרײַע קינדער-יאָרן איז ער אַריבער מיט די עלטערן קיין זשעלי-כאָוו, און דאָרטן געלערנט אין חדרים און בײַ פּריוואַטע מלמדים. זינען ערשטע לידער האָט ער געבראַכט קיין וואַרשע צו זײַן „לאַנדסמאַן“. י. מ.

וויסענבערג, וועלכער האט אים אנגערופן „דער יידישער טאגארע“. עס איז גענוג צו זאגן, אז וועגן זיינער אַ פּאָעמע האָט שלום אַש געשריבן: „דאָס ווערק איז אַ געשאַנק פֿון גאָטס גענאָד און געהערט צו די שענסטע שאַ-פּונגען, וואָס זיינען ווען אַרויס בײַ ייִדן“ („הײַנט“, 12 דעצ. 1937). די דײַטשע אינוואַזיע האָט אים פֿאַרכאַפֿט אין וואַרשע. האָט ער אָפּגעוואָרפֿן פּילמאַליקע פֿאַרשלאַגן זיך צו ראַטעווען אויף דער אַרישער זײַט. דער גרויסער דיכטער איז אויך געווען אַ שטאַלצער ייִד. ער האָט פּרײַוויליק געטײלט דעם גורל פֿון זײַנע ברידער אין דער וואַרשעווער געטאָ, און איז פֿאַרשלעפֿט געוואָרן קײן טרעבלינקע, וווּ ער איז אומגעקומען...

אויך דער שרײַבער, אַברהם וואַלף יאַסני, אַ קאַלירפֿולע פּערזענלעכ־קײט, און אַ נאַמען אין דער ייִדישער ליטעראַטור און אין דער ייִדישער אַרבעטער באַוועגונג אין פּוילן, איז געבוירן געוואָרן אין זשעליכאָוו און שפּעטער אויסגעוואַנדערט קײן לאַדזש, וווּ ער איז געוואָרן אַ מיטאַרבעטער אין דער בונדישער צײַטונג און אײנער פֿון אירע אָנגעזעענע פּירער. אָבעד זײַן צוגעבונדנקײט צום געבוירן־שטעטל איז פֿאַרבליבן זײַן גאַנץ לעבן. ער האָט רעדאַגירט דעם „זשעליכאָווער יזכור בוך“, האָט פֿאַרעפֿנטלעכט אַ היסטאָרישע פֿאַרש־אַרבעט וועגן דער ייִדישער אַרבעטער באַוועגונג אין לאַנד, און צוויי ווערק וועגן ייִדישער געטאָ און אומקום אין לאַדזש.

אין 1948 ווען די „אונאַ“ האָט באַשלאָסן צו אָנערקענען ישׂראל ווי אַ זעלבסטשטענדיקע מדינה, איז ער אויף אַ פֿאַרזאַמלונג עפֿנטלעך אַרויס־געטראָטן פֿון דער פֿאַרטיי, און האט אין אַ קורצער צײַט אַרום עולה געווען מיט דער משפּחה קײן ישׂראל. אַ צײַט געווען מיטאַרבעטער אין „נײַוועלט“, און נאָכדעם געוואָרן שטענדיקער מיטאַרבעטער אין דער טעגלעכער צײַטונג „לעצטע נײַעס“.

איך וועל זיך סומך זײַן אויף אַן אויטאָריטעט און זײַן אַרבעטס־חבר, אויפֿן באַוויסן שרײַבער און רעדאַקטאָר פֿון „לעצטע נײַעס“, וואָס האָט אין שאַרפע שטריכן געצײכנט די פּערזענלעכקײט פֿון א. וו. יאַסני.

„אויב ס'איז פֿאַראַן גבורה אין קאַמף מיטן טויט — שרײַבט צאַנזין — איז די גבורה געווען אין א. וו. יאַסני, אונדזער געטרײער מיטאַרבעטער, וואָס האָט במשך העכער אַ יאָר צײַט געפירט אַ מוראדיקן קאַמף מיטן טויט. ווען אַן אַנדערער איז זײַן מצב וואַלט שוין געהאַט רעזיגנירט און זיך

א ייִד אין קאלאמביע

אונטערגעגעבן זיין ביטערן גורל, פלעגט נאך א. וו. יאסני זיך אַרויס-
רײַסן פון שפיטאַל, און קומען אין דער רעדאַקציע און זיך אַוועקזעצן
צום אַרבעטס־טיש.

«אפילו אין די קריטישסטע מאַמענטן אין שפיטאַל, פלעגט ער אַרויס
פון בעט און זיך אַוועקזעצן שרייבן זײַן וועכנטלעכן אַרטיקל. דאָס איז
געווען אַ וויטאַלער כוח, וואָס ס'איז גישט צו באַגרייפן. זײַן לעצטער קריי-

אַברהם־וואַלף יאַסני ע"ה

טישער אַרטיקל, געדרוקט אין „לעצטע נײַעס“, האָט ער געשריבן אין אַ
צושטאַנד, וואָס קליניש איז עס פשוט געווען אוממעגלעך, אָבער דאָך איז
דער אַרטיקל געשריבן מיט אינטעלעקטועלער חריפות און ליטעראַרישן חן.
«אַט די אומבייגזאַמע עקשנות און וויטאַליטעט זײַנען כאַראַקטעריס־

טיש פאר זיין גאנץ לעבן. און א דאנק זיי האָט ער זיך אַרויסגעריסן פון דער אַרעמקייט אין וועלכער ער איז געבוירן געוואָרן, און מיט די אייגענע כוחות דערגרייכט זיין בילדונג און זינע שרײַבערישע צילן. ער האָט גענוי געוויסט זיין וועג ביזן סוף. שווער האָט ער באַדאַרפט קעמפן ביז דער צווייטער וועלט־מלחמה, בעת ער האָט געלעבט אין זיין נאַטירלעכער סביבה, צענפאָך שווערער האָט ער געקעמפט אין די יאָרן נאָך דער מלחמה. אין דער מלחמה האָט ער פאַרלאָרן זיין פאַמיליע, האָט ער אויפגעשטעלט אַ פאַמיליע אויפסונג, און מיט צוויי קינדער (איצט ביידע אין צה"ל) עולה געווען קיין ישראל.

„ער איז עולה געווען אין אַן עלטער, וואָס ביי אונדזער שטייגער, ווערט ער באַטראַכט פאַר אַ זקן, און באַקומט נישט מער קיין סטאַבילע אַרבעט. אָבער ער האָט געהאַט אַ יונגע פעדער, און „לעצטע נײַעס“ האָט אים אַנגעגלידערט אין איר משפחה, און געפונען אין אים אַן ערלעכן, פּלינסיקן און איבערגעגעבענעם מיטאַרבעטער, וואָס האָט במשך פון יאָרן געדינט די לייענער מיט אַלע גניסטיקע כוחות זינע, און מיט אַ מוסטער־האַפּטער אחריות. נישט בלויז אַ מיטאַרבעטער האָבן מיר פאַרלאָרן אין אים, נאָר אַ משפחה מיטגליד, וואָס האָט די צייטונג באַטראַכט ווי זיין צווייטע היים און זיין גניסטיקע אכסניה.

„מיטן אוועקגיין פון א. וו. יאסני אין דער אייביקייט, האָט אונדזער צייטונג און אויך די יידישע ליטעראַטור, געליטן אַ שווערע אַבידה. מיר באַוויינען דעם טויט פון אונדזער משפחה־מיטגליד, און מיר טרייסטן די פאַראַבלטע פרוי און קינדער, אַז זייער מאַן און פאָטער האָט מיט זיין עצם לעבן און מיט זיין שאַפן, געוויזן אַ מוסטער פון איידעלער עקשנות, מיט אייגענע כוחות צו דערהייבן זיך אַזוי הויך, ווי נישט קיין אַנדערע אין ענלעכע באַדינגונגען דערגרייכן.“

זשעליכאָוו איז געבליבן אויפן זעלביקן אַרט און פאַרנעמט דעם זעלבן פּלאַץ אין דער וועלט־געאָגראַפיע, אָבער היינט שוין אַן ייִדן. ווער עס האָט עמיגרירט באַצײנטנס, און די וואָס זינען געבליבן, זינען אומגעקומען אין די נאַצישע גאַנ־קאַמערן און די רעשטלעך, וואָס האָבן באַוויזן זיך צו ראַטעווען, האָבן אומגעבראַכט די פּאַליאַקן אָדער זיי פאַרטריבן. דאָך האָט

די צייט, די דיסטאָנץ און די פאַרביטערונג, נישט באַוווּזן צו פאַרטונקלען אייניקע איינדרוקן, וועלכע זינען פאַרבונדן מיטן שטעטל.

עס איז כדאי צו דערמאָנען, אַז דער ייִדישער ישוב אין זשעליכאָוו איז אַנטשטאַנען אין אָנהייב פון פּופּצנטן יאָרהונדערט, און איז כל ימיו געווען אַ ישוב פון האַנטווערקער און אַרבעטער, וועלכע האָבן מיט זייערע פּראָדוקטן און מיט זייער אַרבעט באַדינט די גאַנצע אַרומיקע געגנט. די איינגעזעסנקייט אין פאַרלוף פון הונדערטער יאָרן האָט זיי נישט באַשיצט קעגן נאַציסטישן שטורעם, וואָס האָט דעם ישוב אויסגעריסן מיטן וואַרצל און מיט די רעשטלעך, וועלכע האָבן זיך געראַטעוועט על פי נס, האָבן, ווי געזאָגט, פאַרענדיקט די פּאַליאַקן.

דאָס איז דער לעצטער סך-הכל פון ייִדישן לעבן אין מזרח פּוילישן געבוירן-שטעטל, אין מזרח אַלטער „היים“. אויך דאָס וואָרט לעבן האָב איך געמעגט אַרעננעמען אין גענדזנפּיסלעך, ווייל עס איז נישט געווען קיין לעבן, נאָר אַ שווערע האַרעוואַניע פון אַ שפּראַץ אויף טאָג ביז די שפּעטע שעהען אין דער נאַכט, ביי אַ שמוציקער און שווערער אַרבעט. די הויפט פּרנסה פון ישוב איז געווען גאַרבעריי, און די קליינע באַלעבאַטימלעך, וואָס האָבן געאַרבעט פאַר-זיך אַדער מיט אַ פּאַר אַרויסהעלפּערס. האָבן נישט געלעבט בעסער פון די אַרבעטערס.

באַזונדערס איז שווער געווען אויסצוקומען אין די לאַנגע און קאַלטע ווינטער-מאָנאַטן, אין וועלכע עס האָט זיך דאָס רוב ווייניקער געאַרבעט. חיונה פּלעגט אויספּעלן אין אַ סך הויזער, אַ בינטל האַלץ איז געווען אַ פאַרמעגן. אין די נעכט האָבן די חלבנע ליכט — קעראַסען האָט אויסגע-טראָגן צו טייער — אויסגעשטראַלט זייער שוואַכן שיין און געוואָרפן גרויסע שאַטנס אויף די ווענט, ווי געשפּענסטער אין דער קינדערישער פּאַנטאַ-זיע. אין יאָר 1925 איז אינסטאַלירט געוואָרן עלעקטרישע באַליכטונג אין שטעטל צו אַלעמענס פּרייַד און איבערראַשונג. אין די ווינטערדיקע און האַרבסטיקע גרויע טעג פּלעגט דער ישוב ווי איינדריימלען און באַ-קליידט אין שניי ווי אין ווינטע תּכריכים. האָט מען באַקומען דעם איינדרוק, אַז ער וועט שוין נישט אויפשטיין קיין תּחית המתים.

אַבער די וויטאַליטעט פון שטעטל איז נישט צו באַשרייבן. טאַקע ווייניקער פּרנסה. אַבער מען האָט נישט אויפּגעהערט צו אַרבעטן. די

שמעון גובערעק

וועלט פאָדערט אירס, און „יענע וועלט“ דאַרף מען אויך באַזאָרגן. זינען יידן געלאָפן אין שיל און נאַכדעם געשטאַנען מיט לעדערנע פאַרטאַכער און געריבן די פעלן. די קלייטלעך פון מאַרק זינען געווען אָפן, די קינדרער זינען געגאַנגען אין חדר און די ווייבער האָבן זיך געפאַרעט מיט די שטוב-זאַכן. שוסטער זינען געווען פאַרוואָרפן מיט אַרבעט, אין די בלאַטעס האָט מען געמוזט פאַרלייגן די לעכער מיט שטאַרקע לאַטעס, און גוט

עליה פון זשעלעכאָו קיין ארץ-ישראל. — צום אָפּפאַר פון משה לערער (אלוף משה צדוק), ברודער פון באַרימטן ייִדישן דיכטער, יחיאל לערער

אונטערשפּאַרן די זוילן זיי זאָלן נישט נאַכגעבן. סטאַליערס און שניידערס, מיט קלומקעס אויף די פלייצעס, האָבן זיך אַרויסגעלאָזן זוכן אַרבעט אין די דערפער. ייִדעלעך דאַרפן פרנסה, אין שטוב זיצן, קיין עין הרע נישט, פיקערלעך און דאַרפן עסן.

אין זשעליכאָו זינען געווען נישט מער ווי אַ צוויי, דריי געמויערטע הַנְזֵזֶר, די איבעריקע זינען געווען געמאַכט פון דעם זעלבן מאַטעריאַל

ווי נחם תיבה. אין צענטער פון שטאָט איז געווען אַ מאַרק־פּלאַץ, ווי יעדן דינסטיק האָבן דאָרט געלאָגערט פּויערים מיט זייערע פּערד און וועגעלעך אָנגעלאָדן מיט דאָרפישע סחורות: הינער, אייער, קאַרטאַפּל, ווייץ, אונגער־קעס און שאַר ירקות. אויסגעפאַרקויפט דאָס ביסל האָב און גוטס, פּלעגן זיי אַרומגיין איבער די דערבייִקע קלייטן און זיך אַננקויפּן שטאַטישע פּראָדוקטן. אין דער מיט פון מאַרק איז געווען אַן אַלטער ברונעם, ביי וועלכן די פּויערים פּלעגן אָנפּויען זייערע פּערד און די שטאַטישע באַלע־באַסטעס פּלעגן קומען שפּען וואַסער. די געוועלבלעך האָבן אַ גאַנצע וואַך געדרימלט. נאָר אין די מאַרק־טעג האָט זיך דאָרט גערודערט און גע־טומלט. אין די דינסטיקס האָט זשעליכאָוו באַקומען גאָר אַן אַנדער פּנים, דאָס גאַנצע שטעטל איז געווען אויפן מאַרק, מען האָט געקויפט און פאַר־קויפט, זיך אַננגעהאַנדלט אויף אַ גאַנצער וואַך שפּיט און פּרנסה. און די קינדער פּלעגן אויפן וועג אין חדר און פון חדר זיך אַראָפּכאַפּן אויפן מאַרק.

פאַרנאַכט פּלעגט דער מאַרק ביסלעכווייז אָנהייבן זיך אויסליידיקן און אַינשטילן. די פּויערים זינגען צוריקגעפאַרן מיט האַלב־ליידיקע פּורן, ביי וועמען עס זינגען פאַרבליבן באַנקאַטן האָט ער זיי פאַרוויקלט אין אַ טיכל און פאַרשופּט אין בוזעם. אויפן וועג האָבן זיי זיך אָפּגעשטעלט ביי די הינטערשטאַטישע קרעטשמעס, און פאַרענדיקט דעם טאַג מיט אַ פאַר גלעז־לעך משקה. אין די כאַטעס איז מען געקומען בגילופּין און די וואַרטשענ־דיקע ווייבער און קינדער, האָבן מיט נייגער גענומען באַטראַכטן און באַ־טאַפּן די מציאות, וואָס דער טאַטע האָט אַינגעהאַנדלט ביי די זשידעס.

די איבערלעבונגען פון דער קינדהייט בלייבן שטעקן אין זכרון אויפן גאַנצן לעבן. אייניקע זאָכן דערמאַנען זיך מיט פּרייד און אַנדערע, הילן אונדז אַיך אין טרויער. איין בילד באַזונדערס לאַזט זיך נישט פאַרגעסן, און ווען איך דערמאָן זיך פון מיין געבוירן שטעטל, טויכט עס מיר אויף אין זכרון. עס איז געווען איינער פון יענע האַרבסטיקע טעג ווען דער הימל איז געווען באַלאָדן מיט מענגעס געצירטע וואַלקנס, עס האָט נאָכדעם אָנגע־הויבן גיסן אַ שלאַקסרעגן. אין שטאַט זינגען אַרומגעגאַנגען אומרויקע קלאַנג־גען, מענטשן האָבן זיך געסודעט, אַרום די קאַזאַרמעס האָט מען געזען אַ באַוועגונג פון פּרישע קאַנטינגענטן סאַלדאַטן, מיט מאַשין־געווער, וואָס

מען האָט קיינמאָל נישט געזען אָזעלכע. די נאַכט האָט איינגעהילט די שטאַט אין אַ טיפן אומרו, קיינער איז נישט געשלאָפן. מען האָט מורא געהאַט אָנציינדן ליכט און עס האָט אויסגעזען, אַז די נאַטור אַליין זאָגט אָן עפעס אָן אומגליק.

נאָך האַלבער נאַכט האָט מען ערגעץ אין דער ווייט געהערט דונערן פון האַרמאַטן, און אין דער פרי האָבן מיר מיט אַ געמיש פון איבערראַשונג און שרעק געזען ווי די רוסישע סאַלדאַטן צעשטערן די טעלעפאָן-ליניעס. די בריקן און אַלץ וואָס האָט נאָר געקאָנט ברענגען וועלכע נישט איז נוצן דעם שונא. דאָס איז געווען קורץ נאָכן אויסברוך פון ערשטן וועלט-קריג און עס איז געווען קלאַר, אַז די דייטשע אַרמיי דערנענטערט זיך צום שטעטל. אַ געפיל פון פחד און האַפענונג האָט באַהערשט די הערצער. מען האָט מורא געהאַט, אַז די סאַלדאַטן וועלן ביים אַפטרעטן חרוב מאַכן דעם ייִדישן ישוב, און פון דער אַנדערער זייט, האָט אויפגעבליצט די האַפענונג, אַז מען וועט ענדלעך פטור ווערן פון דער פאַרהאַסטער צאַרישער הער-שאַפט, וואָס האָט אַזוי שווער געמאַכט דאָס ייִדישע לעבן מיט די אומציייליקע פאַרבאַטן „קראַמע יעוורעיעוו“, און מיט שטענדיקע אַנטיסעמיטישע מעשים. אויגן האָבן אַרויסגעקוקט מיט שרעק און מיט ציטער זיך צוגעהערט צו יעדן שאַרף, און הערצער האָבן געפלאַטערט מיט בטחון, אַז עס דערנענטערט זיך בעסערע צייטן. דאָס איז געווען די שטימונג, וואָס האָט באַהערשט דאָס ייִדישע שטעטל.

דעם טאָג איז מען געזעסן הינטער געשלאָסענע טירן און מורא געהאַט אַרויסגיין אין גאַס, אויף וועלכער עס האָבן אין אָן אומענדלעכער שורה זיך באַוועגט סאַלדאַטן און מיליטערישע עקיפן. עס איז צוגעפאלן די נאַכט, און מיר האָבן שוין דערהערט אַ סך נענטער די אויפרייסן פון קוילן. מען האָט זיך דערפילט אַזוי אוממעכטיק און נישט געוויסט וווּ זיך אַהיבן צוטאָן. מענטשן האָבן זיך פאַרשטופט אין די ווינקלען און קעלערס, און זיך אַרומגעשטעלט אַרום די אָנגעשראַקענע קינדער, ווי אויף צו באַשיצן זיי מיט די אייגענע קערפערס.

פּלוצים האָט מען דערהערט אַ גוואַלטיקן אויפרייס, וואָס האָט געמאַכט ציטערן די ווענט פון די הַנזער און די שויבן פון די פענצטער. מיר האָבן פאַרשטאַנען, אַז דאָס האָט מען אויפגעריסן די גרויסע בריק איבערן טיין

א ייד אין קאלאמביע

און דערפילט, אז מיט דעם איז פארשוונדן עפעס, וואָס איז אַ טייל פון אונדז אַלעמען. זשעליכאָוו איז געבליבן אָפּגעריסן פון גרויס-פוילן, איזא-לירט פון דער וועלט, מיט אַ צרה וואָס גייט אוועק, אָבער צו וועלכער מען איז שוין געווען צוגעוויינט, און מיט עפעס וואָס קומט, אָבער מען ווייס נישט וואָס זי ברענגט מיט זיך...

מיט דער בריק איז געווען פאַרבונדן אַ וויכטיק שטיק לעבן פון שטעטל. אין די ווינטערס איז אַרום דער בריק געווען אַ שטאַטישער גליטש

פון רעכטס: חנה-מלכה לערער-ברענסקי, שלמה ברענסקי, מרדכי איש-טוב, אין די ערשטע 20ער יארן אין זשעלעכאָוו

אויפן פאַרפרוירענעם טיגל, וווּ יונגוואַרג פלעגט זיך גליטשן. פּרילינג און זומער איז ביי דער בריק געווען אַ טרעף-פּונקט פאַר פאַרליבטע פאַרלעד און אויך אַן אַפּרופּלאַץ פאַר שטעטלשע יידן. אַרבעטער און באַלמעלאַכעס פלעגן שבת נאָך מיטיק אַרויסגיין צו דער בריק „כאַפּן אַ ביסל פּרישע

לופט", און זיך אויסציען אויפן גראז ווי בנים טאטן אין ווינגארטן. די באַלעבאַטישע יידן פלעגן זיצן אַ ביסעלע פון דערווייטנס. נו? זיי וועלן זיך דאָך נישט אויסמישן „מיט ווייסיך וועמען?..." אין קלייניקייט די בריק? מען האָט דאָך צוגענומען בני זשעליכאָוו אַ שטיק לעבן! איך געדענק, אַ ברי־מצווה יינגל וואָס איך בין געווען, אַז איך האָב זיך ביטער צעוויינט. די נאַכט האָבן מיר ווידער נישט צוגעטאָן מיט קיין אויג. די געדיכטע פּינצטערניש איז אַפט איבערגעריסן געוואָרן דורכן פּייער פון די קאַנאַנען. מיר האָבן געהערט דאָס כאַראַקטעריסטישע מאַרשירן פון סאַלדאַטסקע שטייול און דעם גערויש פון רעדער, וואָס האָבן אָן איבעררייס געאַנגען און געפאַרן, און מיט אַנגעשפּיצטע הושים זיינען מענטשן געלעגן הינטער די ווענט און מיט קלאַפּנדיקע הערצער זיך צוגעהערט צו דעם דראַענדיקן אומרו.

אַ שפּראַך אויף טאָג איז געוואָרן שטילער. שטיל, אין גאַנצן שטיל... אַ שטילקייט, וואָס האָט געמאַכט גליווערן דאָס בלוט אין די אַדערן... זיי זיינען שוין אַוועק, האָבן אַלע געטראַכט, אָבער קיינער האָט נישט געזאָגט. מען האָט מורא געהאַט זיך צו אַנטוישן. ענדלעך האָט מען אויפגעהויבן אַ ביסל דעם לאַדן, אַרויסגעקוקט דורך אַ שפּאַלט פון אַ טיר, און זיך איבער צייגט, אַז דער רוס איז אַוועק, אַז דאָס שטעטל איז פּרין, אָבער ווער ווייט ווער און ווי אַזוי וועט זייער אַרט פאַרטרעטן?

דאָך האָט ענדלעך די אַרומיקע שטילקייט באַרוקט, דער צווייפל איז ביסלעכווייז פאַרשווינדן און די שרעק האָט נאַכגעלאָזן, און די מער גע-וואַנטע האָבן אַנגעהויבן אַרויסגיין פון די באַהעלטענישן און אַרויס אויפן גאַס, און הינטער זיי זיינען געקומען אַנדערע, און גאַר גיך איז גאַנץ זשע-ליכאָוו געווען פאַרזאַמלט אויפן מאַרק. מען האָט געדאַנקט דעם רבונג של עולם אין האַרצן, וואָס מען איז באַפּרייט געוואָרן פון צאַרישן יאָך, און געקוקט איינער אויפן אַנדערן מיט פּריילעכע אויגן. — אין דייטשלאַנד האָבן יידן אַלע רעכט, האָט באַמערקט איינער. — אַ יידן לעבן דאָרט ווי גאָט אין אַדעס, האָט פּריילעך באַמערקט אַ צווייטער — בעסער ווי פּאַניע גנב, וועלן זיי זיכער זיין, האָט זיך אַרבייטעמישט אַ דריטער...

מיט אַ מאָל זיינען אַלע געבליבן שטיל, און אַנגעשטעלט די אויגן צו אַ געסל וווּ עס האָבן זיך באַוויזן עטלעכע דייטשע ריטער מיט שטאַלענע

העלמען אויף די קעפ. עטלעכע יידן זענען שנעל אריינגעלאפן אין א שטוב און פון דארט ארויס מיט ברויט און זאלץ אויף א טאץ, און עס אונטער-געטראגן דעם ערשטן פון די זעלנער, וואָס איז וואַרשענלעך געווען דער עלטסטער. יענער האָט עס אָנגענומען מיט אַ פּרענדלעכן שמייכל: דאַנקע. דאַנקע...

גייך האָט דאָס שטעטל זיך איבערצונגט, אַז די דניטשן זענען נישט קיין סך בעסער פון די רוסן. קיין האַניק האָט מען בני זיי נישט געלעקט. זיי האָבן שוין אין דער ערשטער מלחמה באַוווּיזן וואָס זיי וועלן ווערן אין דער צווייטער... איין טרייסט איז נאָר געווען, וואָס צו די פּאַליאַקן האָבן זיי זיך באַצויגן נישט בעסער ווי צו די יידן. די יידן האָבן כאַטש געקאָנט זיך צוזאַמענריידן מיט זיי, וועלן וועלכער ייד קאָן עס נישט קיין דניטש? מען וואַרפט אַרויס די קמצן און מען רעדט מיט פּסחן — און ס'איז דניטש! אַ ייד גיט זיך אָן עצה.

דער אמת איז, אַז ס'איז זייער שווער געווען זיך אָן עצה צו געבן מיט זיי, און דאָס שטעטל האָט פאַרזוכט דעם ביטערן טעם פון הונגער. פון אַלץ האָבן זיי גענומען אַ שטיצער, ווער עס האָט געהאַט אַ בהמה, האָט זיי גע-דאַרפט ברענגען מילך און ווער — הינער, האָט יעדע וואָך געמוזט צו-שטעלן אַ געוויסע צאָל אייער. וויי איז געווען צו דעם, וואָס האָט נישט אויסגעפּאַלגט זייערע אומצאָליקע פּאַראַדענונגען, רעגלאַמענטן און געזעצן. אַ דניטש ווייס נישט פון קיין רחמנות, זיי האָבן גענומען אויף אַרבעט, און נישט אויסגעלאָזן אַפילו קיין אַלטע און קראַנקע מענטשן. זיי האָבן גענוג פאַרביטערט דאָס לעבן. יידן פלעגן, ווי דער שטייגער איז, זיך וויצלען און זאָגן: „אַ ניער פּרעה איז אויף אונדז אויפגעשטאַנען, אָבער זיי וועלן האָבן פּרעהס סוף“...

און וועל עס איז נישט געווען קיין קמה, האָט מען זיך געשפּיזט מיט תורה. דער דניטש האָט געוואָסט, אַז די יידן בענקען נישט נאָך די צאָרישע סאַטראַפּן, און זיי וועלן אים נישט פאַרראַטן. ער האָט געזוכט וואָס מער אַרויסצופּרעסן פון דער אַרטיקער באַפעלקערונג, אָבער דערפאַר צוגע-וואַרפן געוויסע בירגערלעכע פּרעהייטן, פון וועלכע מען האָט גאַרנישט גענאָסן בני די רוסן. יידן האָבן זיך פּרעיער באַוועגט, זיך געקעהלט און זיך פאַרזאַמלט, און אין דער צייט פון דער דניטשער אַקופּאַציע, האָט זיך צע-

שמעון גוברערק

בליט אין שטעטל אן אקטיוו געזעלשאפטלעך און קולטורעל לעבן. עס האבן זיך געשאפן קרייזלעך, עס האבן זיך געגרינדעט פארטייען, וועלכע האבן פריער גארנישט געהאט קיין דריסט הרגל אויפן זשעליכאווער באדן. און יעדער פארטיי און באוועגונג האט פון זיך ארויסגעגעבן פירערס און לידערס, וואס האבן מיט חסידישער התלהבות געפריידיקט פאר זייערע אידעאלן, און ס'איז געווארן לעבעדיק אין שטעטל.

יוגנט-ארגאניזאציע „גורדוניה“ פון זשעלעכאוו, ביים אפפאר פון א גרופע חברים קיין ארץ־ישראל

איינער פון די גאר אנגעזעענע יונגע עסקנים, וואס האט זיך אויסגע- צייכנט אין דער ציוניסטישער באוועגונג, איז געווען יצחק בראנדווין. א זון פון זייער א חשובער און באלעבאטישער יידישער משפחה, האט ער גיך געווינען די באלעבאטישע יוגנט, און האט געשאפן א שיינע ארגאניזא-

ציע. עס איז אים נישט אזוי ליכט אָנגעקומען. עס האָבן אין יענער צייט שוין באַוויזן זיך צו פאַרוואַרצלען אין שטעטל אויך אַנדערע פּאָליטישע טענדענצן, און יצחק האָט, באַזונדערס, געהאַט אויסצושטיין אַ גאַנץ ביטערן קאַמף מיטן עקסטרעם לינקן לאַגער. מען האָט אים אַפילו פּערזענלעך גע-רודפּט און פיזיש זיך גוקס געווען.

נאָך דער דייטשער אַקופּאַציע איז געקומען די פּוילישע ממשלה, און אויב פּריער איז דאָס לעבן דער עיקר עקאָנאָמיש געווען שווער, איז עס איצטער געוואָרן ערגער אין אַלע הינזיכטן. דער דייטש האָט געקוקט אויפן ייִדן ווי אויף אַ פּרעמדן, דער פּאָליאַק — ווי אויף אַ שונא. מען האָט גע-פילט טאָג-טעגלעך, אַז עס פעלט פשוט אויס דאָס ביסל לופט צום אַטע-מען. די מפּלה פון די דייטשן האָט פאַר די פּאָליאַקן געהייסן באַפּרענונג; פאַר די ייִדן איז עס געווען אַ פאַרשקלאַפּונג, און עס האָט מיט דער גאַנצער שאַרפּקייט זיך געשטעלט די פּראַגע — באַזונדערס פאַר דער יוגנט — פון עמיגרירן, פון אַנטלויפן ווהיין די אויגן וועלן טראַגן.

און יצחק בראַנדווין איז אַוועק מיטן עמיגראַנטישן שטראַם אין דער ווייטער קאלאָמביע. האָט דאָ זיין היים אויפגעשטעלט, און איז יאָרן לאַנג געשטאַנען בראַש פון דער ציוניסטישער באַוועגונג ווי אַן אומדערמידלע-כער עסקן, פאַר וועלכן דער אידעאַל פון ציון איז געווען זי טרייסט פון זיין לעבן. ער איז נאָכדעם אַ לענגערע צייט געווען אין די פאַראייניקטע שטאַטן, און האָט ענדלעך פאַרווירקלעכט זיין שטרעבונג און עולה געווען קיין ישראל, וווּ ער האָט פאַרבראַכט די לעצטע אַכט יאָר פון זיין לעבן. עטלעכע הונדערט זשעליכאַווער בני-עיר האָבן אים אַרומגערינגלט, און אים צוגעטיילט פּריינדשאַפט און אַנערקענונג.

מורדכי גאַטאַוויזנע איז אויך געווען אַ פּראָדוקט פון אונזער סביבה און פון זשעליכאַווער באַדן. צוזאַמען מיט בראַנדוויןען האָט ער געטראַגן די פּאַן פון ציוניזם, און מיט אַ זעלטענער עקשנות האָט ער זיך געשטעלט פאַר אַ ציל, וואָס גיכער צו פאַרווירקלעכן זיין אידעאַל אין לעבן. ווי נאָר עס האָט זיך געעפנט די וועלט נאָכן קריג, איז ער אַוועק אין וואַרשע, און נאָך לאַנגע מאַנאַטן אַרומלויפן איבער פאַרשיידענע אַמטן, האָט זיך אים אַינגעגעבן צו באַקומען דעם לאַנג-דערוואַרטעטן „סערטיפיקאַט“, און עולה זיין קיין ארץ ישראל.

מרדכי גאטאוויזנע האָט אין ישראל אָנגענומען דעם נאָמען איש טוב, ער איז געווען דער ערשטער עולה פון זשעליכאָוו נאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה. דער נצער נאָמען וועלכן ער האָט זיך אויסגעוויילט — אָדער מיט וועלכן די חברים האָבן אים געקרוינט — האָט אמריכטיקסטן אויסגעדיקט זיין פּערזענלעכקייט. דאָס איז געווען אַ זעלטן ערלעכער און גוט האַרציקער מענטש, אָן איש תם וישר, וועלכן ס'איז גאָר שווער צו געפינען אין דער ווירקלעכקייט. בראַנדווין האָט געווונען אָנהענגער מיט זיין איבערצייגונגס קראַפט; איש טוב — האָט באַצויבערט מיט דער מענטשלעכער וואַרעמקייט פון זיין פּערזענלעכקייט.

ווי דער ערשטער זשעליכאָווער חלוץ האָט ער דורכגעמאַכט אַלע שווערע עטאַפּן אין דעם וויסטן לאַנד, וווּ מען האָט די ערשטע יאָרן גע-דאַרפט טריקענען זומפן, דורכלייגן וועגן, האַקן שטיינער אין די בערג, „איך האָב עס אַלץ געטאָן, האָט ער מיר געזאָגט, בעת מײן באַזוך אין ישראל — מיט יוגנטלעכן ענטוויאַזם און טיפּן גלויבן, און איך געניס איצטער פון דעם, וואָס מײן גלויבן האָט מיך נישט אַנטוישט. דו ווייסט, ברודערל, וואָס הייסט לעבן אין אַ מדינה, וועלכע דו האָסט מיט די אייגענע הענט געבויט? פאַרן אויף אַ כביש — נישט מיט קיין אויטאָבוס, נאָר אין אַן אייגענעם טענדער — וועלכן דו האָסט אַמאָל אין דער יוגנט, מיט די איי-גענע הענט אויסגעלייגט?...

לייבל גרייצער איז אַלט געווען צען יאָר, ווען זײנע עלטערן זײנען מיטגעגאַנגען מיט דער גרויסער ייִדישער וואַנדערונג נאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה. געדיכטע מענטשן-שטראָמען האָבן זיך געצויגן איבער אַלע וועגן פון דער גרויסער פרעמדער וועלט. נישט אומעטום האָט מען יידן אַרײַנגעלאָזן, איז מען געפאַרן אַהין וווּ מען האָט געהאַט אַ קרוב, אַ פריינד, אַ לאַנדסמאַן, אַ האַפענונג אויף אַ פריינדלעכער האַנט און היימישן פנים אין דער ווינטער פרעמד. די משפּחה גרייצער האָט אין ניו-יאָרק געהאַט לאַנדסלייט, און זי איז געפאַרן — צו די זשעליכאָווער.

און „צווישן יידן ווערט מען נישט פאַרלאָרן“, זאָגט אַן אַלט שפּריכ-וואָרט, און בפרט נאָך ווען די יידן זײנען זשעליכאָווער! דער פּאָטער פון דער פּאַמיליע האָט געפונען אַ באַשעפטיקונג, און „האָט געמאַכט אַ לעבן“. דאָקעגן זײן זון, לייבל, האָט „געמאַכט אַמעריקע“. ער האָט געלערנט און

ארויסגעוויזן און אויסערארדנטלעכן פליס און גרויסע פעיקייטן. עס האט אין אים ממש געברויזט א קוואל פון ענערגיע, און דורכאויס איז ער געווען פול, און אויף אלץ האט ער געהאט צייט. געווען אן אקטיווער טוער אין נאָ ציאָנאלן אַרבעטער פאַרבאַנד, אין פּוילישן פאַרבאַנד, אין „יוואָ“, אין עטלעכע ציוניסטישע אַרגאַניזאַציעס. מיט צוויי יאָר צוריק האָט ער געקויפט פאַר אַכציק טויזנט דאָלאַר „באַנדס“, פאַראַיאָרן פאַר פּופּציק טויזנט, אָבער ער האָט געגעבן אַ גרויסן ביישטייער פאַר אַנדערע צוועקן אין ישראל...

און לייבל גרייצער האָט נישט אויפגעהערט צו זיין קיין זשעליכאווער! פאַרקערט, ער האָט אַלע יאָרן אָנגעהאַלטן אַ נאָענטע באַציונג מיט די לאַנדסלייט, און האָט געשטיצט דעם „זשעליכאווער בולעטין“. איך האָב מיט אים, און זיין פּרוי, עטלעכע מאָל זיך געטראָפּן אין מיאַמי, און איך האָב זיך געפילט מיט זיי ווי מיט אייגענע האַרציקע זשעליכאווער יידן.

האַט לייבל גרייצער געפלאַנט לעצטנס אַ לוסט־רייזע קיין ישראל, וועלכע איז אָבער געווען פאַרבונדן מיט „תּחליח“; ער האָט אונטערגענומען אַן אַקציע פאַר עפעס אַ סטיפענדיע פּאַנד. לאַנדסלייט האָבן אים אויפגע־נומען, בראש מיט זייער פרעזידענט, מרדכי שפּייזמאַן, און נאָך דעם פּני־ערלעכן אָונט איז ער אַ מידער אַנטשלאַפּן געוואָרן, און מער נישט אויפ־געשטאַנען. ווי אַ צדיק איז ער שטיל און מיט פּרידן אַרויף צו זשעליכאווער... של מעלה...

און אין יאָר 1926 האָט דאָס שטעטל זשעליכאווער געזעגנט אַ גרופע עולים קיין ישראל. עס פאַרט משה גלאַזמאַן מיט זיין פּרוי און זייער ערשט קינד, און מנין ווייניקייט. מען טרינקט לחיים, מען האַלט רעדעס, מאַמעס וויינען, יונגוואַרג זינגט, און מען האָט צום סוף אויך אַרײַנגעכאַפּט אַ הורא. אויף מאַרגן זינען מיר שוין געווען אין וואַגאַן, וואָס פירט אונדז אַוועק פון דער פּענטלעכער פּוילישער ערד און פון דעם פּאַלק, וואָס פאַרטרייבט מיט אַזוי פיל רשעות און שנאה די יידן. מיר קרייצן די רומענישע גרענעץ און אָט זיצן מיר שוין אויף דער שיף „בראַגאַ“, וואָס פירט אונדז צו די אויסגעחלומטע ברעגן פון ארץ ישראל.

מרדכי גאַטאַווײַזנע, וואָס האָט זיך משנה שם געווען און הייסט איש טוב, נעמט אונדז אויף אין פאַרט מיט אַפענע אַרעמס. משהן האָט ער באַגלייט קיין הרצליה, וווּ ער האָט זיך אַנינגעגלידערט, און איז געוואָרן אַ זייער

שמוען גובערעק

חשובער תושב. מיך האָט מען געפירט אין דער הסתדרות. אָבער דער גורל האָט באַשטימט עפעס אַנדערש. צוליב משפּחה ענינים האָב איך געמוזט זיך צוריקקערן אין גלות. אָבער מיט מײַן גאַנצן וועזן, און מיט מײַן געזעלאַפּטלעכער טעטיקייט, בין איך געבליבן פאַרבונדן מיט ישראל.

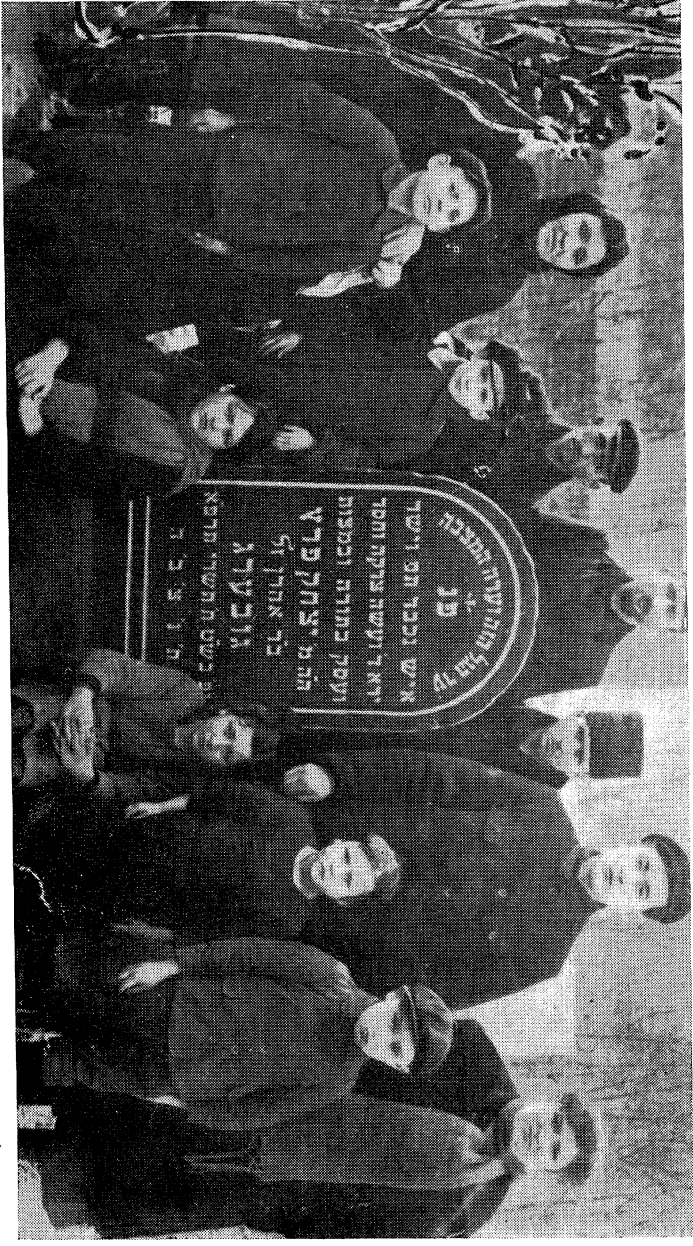
דאָס זײַנען אַ בינטל אַינדרוקן און זכרונות פון חברים און גוטע פּרײַנד, וועלכע זײַנען מיר פאַרבליבן פון מײַן געבוירן־שטעטל. אַ שטעטל ווי אַלע אַנדערע ייִדישע שטעטלעך אין פּוילן, וווּ יידן האָבן הונדערטער יאָרן געלעבט און געשאַפּן, און מעגן הײַנט יעדן טאָג דאַנקען גאָט, וואָס זיי האָבן זיך פון דאָרט אַרויסגעכאַפּט מיטן לעבן, וואָס זיי האָבן זיך פאַרבענקט צו נײַע האַרײַזאַנטן — און עמיגרירט, און וואָס זיי האָבן אויך דעם חלום פון אַן אײַגענער היים נישט פאַרגעסן — און אַ ייִדישע מדינה געשאַפּן...

בערעק יאַסעלעוויטש, קאַמאַנדיר פון ייִדישן לעגיאָן אין פּוילישן אויפּשטאַנד. געפאַלן אין אַ שלאַכט בײַ קאַצק, אין יאָר 1809

ייִדישע סאַלדאַטן פון „באַבערדלטן לעגיאָן“ אין פּוילישן אויפּשטאַנד קעגן די רוסן

על מה מוסיף ומוסיף
 פן
 איש וכבר זה ישר
 לא יעשה צדקה וחסד
 ועסק בחמה ובכבוד
 מה צדקה פרו
 כל אהרן לו
 גובעלג
 כל פעם חושל מרסא
 ת. ו. י. א.

די פאמיליע גובעלעק ביים אפדעקן די מצבה פון זייער מאן פאטער און זיידן, ר' יצחק פריק ז"ל, אויפן געזעצער בית-עולם אין ווארשע

א גזר פון דער גלות-געשיכטע

דאס פוילישע קעניגרייך איז געגרינדעט געווארן אין ניינטן יארהונדערט, און האט אין פארלויף פון די אריבער טויזנט יאר דורכגעמאכט א שטורמישע געשיכטע, וואס האט געהאט אירע עליות און ירידות. אונטער דער הערשאפט פון קעניג סאביעסקי, האט פוילן דערגרייכט דעם הויכ-פונקט פון איר, מאכט אין אייראפע, און האט באזיגט די טערקן, — אין זיבעצנטן יארהונדערט, — און אין קארגע הונדערט יאר שפעטער הייבט זיך אן דער דראמאטישער בארג-אראפ פון דער מלוכה, וועלכע איז ביז דעם היינטיקן טאג אראפ פון איר גדולה און פארלארן איר זעלבסטשטענדיקייט.

רוסלאנד, דייטשלאנד און עסטרייך האבן צום ערשטן מאל זיך איינגעטיילט מיט דער פוילישער טעריטאריע אין יאר 1772. די שפעטערדיקע קאמפן פאר באפרינונג, וועלכע זיינען אויסגעבראכן אין פארשיידענע צייטן, האבן געגעבן א געלעגנהייט די זיגער נאך צוויי מאל צו צעשטיקלען, און זיך איינטיילן מיט דער פעל פון דעם פוילישן קרבן. נאך דער ערשטער וועלט-מלחמה האט דער חסד פון די אליאירטע זיך אויסגעשפרייט אויף דעם פיל געשטראפטן לאנד, און די אומאפהענגיקייט פון דער פוילישער מלוכה איז צוריקגעשטעלט געווארן, אין גרעסטן טייל פון אירע היסטארישע גרענעצן. אבער נישט אויף לאנג — נאך דער צווייטער וועלט-מלחמה איז פוילן אריינגעפאלן אין דער ארביטע פון דער סאוועטישער אימפעריע...

יידישע ישובים אין פוילן זיינען אנטשטאנען נאך פאר דער גרינדונג פון דער פוילישער מלוכה, די שפעטערדיקע מלכים האבן פראטעזשירט די יידישע איינוואונדערונג, וואס האט אריינגעבראכט א העכערן לעבנס-ניווא אין דעם פעאדאלן לאנד, וואס איז באשטאנען פון פריצים און פויערים, אין גרעסטן טייל ערדלאזע, וועלכע האבן געארבעט פאר זייערע הארן. יידן האבן אנטוויקלט אלע מלאכות און פארשפרייט דעם מסחר, און גע-

עפנט דאָס לאַנד פאַרן פּראָגרעס אויף פּאַרשיידענע געביטן, וואָס האָט זיך שוין צו יענער צייט אָנגעהויבן אין אייניקע פּאַראַגעשריטענע לענדער פון אייראָפּע. די ייִדישע ישובים אין פּוילן האָבן דעריבער דערגרייכט צו אַ הויכער מדרגה פון אַליינפּאַרוואַלטונג אין זייער אינערלעכן לעבן, די קהילות האָבן געהאַט אַלע רעכט פון אויטאָנאָמע אינסטאַנצן און האָבן גע- וויילט אַ צענטראַלן אָרגאַן, דעם „וועד אַרבע ארצות“ מיט אַ צענטראַלן בית-דין, וועלכע פּלעגן באַשטימען אַלע אַספּעקטן פון ייִדישן לעבן. דאָס לאַנד האָט דעמאָלט געדאַרפט האָבן ייִדן, און האָט נאָך נישט געהאַט קיין אייגענע מענטשן, וואָס זאָלן זיי פּאַרבײַטן.

אַבער ווי נאָר עס האָט זיך געענדערט די לאַגע, זענען די ייִדן געוואָרן „גרויס אין די אויגן“ און מען האָט זיי אָנגעהויבן טרײַבן: „זשידושי דאָ פּאַלעסטיני“ און אזוי איז עס געווען נישט נאָר אונטער דער רעליגיעזער הערשאַפט פון קריסטלעכן דערלייזער, נאָר דאָס זעלבע האָט זיך אויך איבערגעחזרט אונטער דער מאַרקסיסטישער הערשאַפט פון די רויטע דער- לייזער, און אויף אַ פּראַגע פון אַ גרופּע פּאַרלאַמענטאַריער אין מאַסקווע — פּאַרוואָס זעט מען נישט קיין ייִדישע פּונקציאָנאַרן אין די מיניסטעריומס? האָט אַ קאָמוניסטישער גדול געענטפּערט: — מיר האָבן היינט אַן אייגענע אינטעליגענץ...

ייִדן האָבן זיך אידענטיפּיצירט מיטן גורל פון לאַנד, און אויף וויפל מען האָט זיי געלאָזט ליב האָבן דאָס פּאַטערלאַנד זענען זיי געווען טרײַע בירגער. די געשיכטע ווייס צו דערציילן, אַז זייער פּיל ייִדן האָבן אָנטייל- גענומען אין די פּוילישע „פּאַוסטאַניעס“ קעגן די פּרעמדע אונטערדריקער. אונטער דער פּרעמדער הערשאַפט האָט זיך געשאַפּן אַ געוויסע דערנענטע- רונג צווישן די צוויי פעלקער, פּאָליאַקן און ייִדן, וועלכע האָבן באַזונדערס געליטן אונטער דער צאַרישער העגעמאָניע אין דעם רוסישן פּוילן. אַבער ווי נאָר פּוילן איז געוואָרן אומאָפּהענגיק איז גלייך אויסגערונען די „סימ- פּאַטיע“, און די נייע באַלעבאַטיים האָבן געמאַכט אומדערטרעגלעך דאָס לעבן פון די ייִדן, פאַר וועלכע ס'איז נישט געבליבן קיין אַנדער אויסוועג ווי נאָר צו אַנטלויפּן ווהיין די אויגן טראָגן.

פּוילן האָט נישט לאַנג געפּייערט טויזנט יאָר פון איר עקסיסטענץ, וואָס דאָס מיינט אויך טויזנט יאָר ייִדישע געשיכטע אין פּוילן. עס זענען

פאראן אומבאשטרייטבארע באוויזן, אז עס זינען געווען יידן אין פוילן נאך איידער די מלוכה איז געגרינדעט געווארן. די יידישע אינוואנדערער האבן געבראכט מיט זיך די דערפארונג פון דער מערב קולטור, זיי האבן פאר-בונדן דאס לאנד מיט די שכנישע לענדער, און געפירט פוילן אויפן וועג פון פארשריט. נישט אומזיסט האבן די ערשטע פוילישע קעניגן אנגעבאטן די יידן כל המינים פריווילעגיעס, און פאר זיי ברייט געעפנט די טירן פון לאנד. יידן זינען געווען די פיאנערן אין דער אנטוויקלונג פון האנדל, אינדוסטריע, מלאכות און פראפעסיעס. וויכטיקע עקאנאמישע צענטערס זינען אנטשטאנען א דאנק דעם אונטערנעמונגס גיסט פון די יידישע אינוואנדערער. ס'איז גענוג צו דערמאנען לאדזש, ווי א ביישפיל פון יידישן ביישטייער פאר דער אנטוויקלונג און אויפשטיג פון פוילן. דאס זעלבע אויך קראקע, ווארשע און אנדערע שטעט. יידן האבן געהאלפן ארויספירן פוילן פון איר פרימיטיוויטעט און אפגעשטאנענקייט, וואס האט כאראקטעריזירט די סלאווישע לענדער אין יענער צייט.

יידן האבן באאיינפלוסט און בארייכערט אלע געביטן פון דער פוילישער גייסטיקער שאפונג, און האבן אין די קאמפן פאר פוילנס אומאפהענגיקייט, מיט זייער בלוט דערווייזן זייער בירגערלעכע טרייהייט און איבערגעבנקייט צום לאנד. יידן האבן צוגלייך מיט די פוילישע פאטריאטן געפרווט אין באוואפנטע אויפשטאנדן צוריק געווינען די פארלארענע זעלבסטשטענדי-קייט פון פוילישן קעניגרייך.

דער פאלקאוויק, בערעק יאסעלעוויטש, האט געגרינדעט א יידישן לעגיאן אין דער פרייהייטס ארמיי, אונטער דער אנטפירונג פון גענעראל קאשטשושקא אין יאר 1794, און דער יידישער פאלק האט מיט א זעלטענעם העראזום פארטיידיקט פראגע קעגן דער אטאקע פון רוסישן מיליטער. כמעט ווי אלע יידישע זעלנער זינען אומגעקומען, אבער זיי האבן נישט אפגעטראטן. יידן און פאלאקן האבן דעמאלט געהאט איין לאזונג אויף די ליפן: „מיר קעמפן פאר אייער און פאר אונדזער פרייהייט.“ עס קלינגט היינט ווי א חזק פון דער געשיכטע.

ווי געזאגט, האט נאך דער ערשטער וועלט-מלחמה פוילן צוריק-בא-קומען איר נאציאנאלע אומאפהענגיקייט. די דריי גרויסמאכטן וואס האבן זי באצווונגען זינען געלעגן אין אומאכט, דייטשלאנד און עסטרייך בא-

זיגט, און רוסלאַנד האָט זיך נאָך געבאָדן אין בלוט פון דער רעוואָלוציע. האָט פוילן אויפגעוואַכט צו אַ נייַ און זעלבסטשטענדיק לעבן מיט אַ באַ-פעלקערונג פון דרייַ און דרײַסיק מיליאָן נפשות, פון וועלכע צוואַנציק מיליאָן זײַנען געווען פּאָליאַקן און די איבעריקע אוקראַינער, ליטווינער און ייִדן. און ווי נאָר דאָס לאַנד איז באַפֿרײַט געוואָרן פון פרעמדן יאָך, האָבן זיך אָנגעהויבן אַנטי־ייִדישע עקסצעסן איבער גאַנץ פוילן. די נײַע באַלעבאַטיים האָבן עס איצטער געמאַכט אויף זייער אייגענער איניציאַטיוו און חשבון. די דעמאָביליזירטע סאַלדאַטן פון וועלט־קריג האָבן געביטן די אַניפּאַרם. האָבן זיך אויסגעפּוצט אין עלעגאַנטע פּוילישע מונדירן, און זיך גענומען שלאָגן ייִדן.

אַזוי האָט פוילן געפֿייערט איר באַפֿרײַונג, און דערמאַנט די ייִדן, אַז די באַפֿרײַונג מיינט נישט זיי, און אַז צום פּוילישן „פּאַטערלאַנד“ האָבן זיי נישט קיין שייכות. פרעמדע זײַנען זיי אין דעם לאַנד אין וועלכן זיי האָבן געלעבט אַריבער די טויזנט יאָר, און פּאַרלאָרן איז זייער בײַטראָג פאַר דער אַנטוויקלונג פון דער מלוכה. עס איז שפּעטער אַינגעפירט געוואָרן אַ דע־מאָקראַטישער רעזשים אין לאַנד, די ייִדן האָבן געהאַט זייערע פּאַרשטייער אין סיים, וועלכע האָבן געהאַלטן פּלאַם־פֿייערדיקע רעדעס קעגן דער אַנ־טיסעמיטישער פּאָליטיק פון דער רעגירונג, אָבער עס האָט געהאַלפן „ווי אַ טויטן באַנקעס“. יעדע נײַע רעגירונג, איז געקומען מיט נײַע פּלענער ווי צו דיסקרימינירן עקאָנאָמיש און פּאָליטיש די ייִדן, און מאַכן אומדערטרעג־לעך זייער לעבן אין דעם באַפֿרײַטן „פּאַטערלאַנד“.

קורץ נאָך דער וועלט־מלחמה איז אויך אויסגעבראַכן אַן עקאָנאָמישער קריזיס אין לאַנד, וועלכן אַלע רעגירונגען וואָס זײַנען אויפגעקומען אין פּאַרשיידענע צײַטן, האָבן געזוכט צו לייזן אויפן חשבון פון די ייִדן. דאָס איז געווען די פּאָליטיק פון די נאַציאָנאַלע רעגירנדיקע פּאַרטייען, וועלכע זײַנען דערמיט אויסן געווען צו שיסן דרייַ האָזן מיט איין מאַל: פּאַרטרייבן די ייִדן פון דער אינדוסטריע און האַנדל, זייער אַרט איבערגעבן די פּאָליאַקן, און געווינען די סימפּאַטיע פון דער פּוילישער באַפעלקערונג פאַר זייערע „אידעאלן“.

די אַלע דרייַ צילן האָבן זיי דערגרייכט. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַזאַ שוואַיינישטישע פּראָפּאַגאַנדע אין לאַנד, וואָס האָט רוינירט דאָס ייִדישע

לעבן. דער לאַזונג „סוואַי דאָ סוואַיעגאָ“ — מען זאָל נישט קויפן און נישט האַנדלען מיט קיין יידן — האָט אַראָפּגעשריגן פון אַלע ווענט, אין אַלע צייטונגען און פון אַלע מיזלער, פון איין עק לאַנד ביזן אַנדערן. בני ייִדישע אונטערנעמער האָט מען געפּאָדערט שטייערן לויט דער „אַפּשאַצונג“ פון די פּונקציעאַנאַרן, און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ כּוואַליע פון באַנקראַטן, וואָס האָט אונטערבראַכן די עקאָנאָמישע עקסיסטענץ פון דער ייִדישער באַפעל-קערונג אין פּוילן. דאָס איבעריקע איז שוין געקומען פון זיך אַליין. די פּאָליאַקן האָבן דערזען, אַז דער צאַרישער לאַזונג „בעי זשידאָוו אי ספּאַסאי ראַסיו“ גיט אין דער פּוילישער איבערזעצונג „שלאַג די יידן און ראַטעווע פּוילן“, גאַנץ גוטע רעזולטאַטן פאַר אַ סך פּוילישע פּאַטריאַטן, וועלכע זינען פּטור געוואָרן פון זייערע ייִדישע קאַנקורענטן. און פאַר די יידן איז נישט געבליבן קיין אַנדער פּערספּעקטיוו ווי נאָר — צו עמיגרירן...

דער שענדלעכער אַטענטאַט אויפן ייִדישן לעבן אין פּוילן, די סיס-טעמאַטישע פּאָליטיק פון דיסקרימינאַציעס אין פּאַרלויף פון לאַנגע יאָרן, האָט באַגינציקט נאָר אַ דינעם שיכט פון פּוילישע מיטלקלאַס מענטשן, אָבער האָט נישט געראַטעוועט דאָס לאַנד פון קריזיס. די אַלגעמיינע אומצור-פּרידנקייט האָט דעריבער פאַרשטאַרקט די רעוואָלוציאַנערע באַוועגונג, דער קאַמוניזם איז דערקלערט געוואָרן אוימלעגאַל און די תּפּיסות זינען איבערגעפּולט געוואָרן מיט מענטשן, צווישן זיי, צום באַדויערן, אַ סך יידן וואָס האָבן זיך אָנגעכאַפט אין דער אילוזיע ווי אַן אויסוועג פון פּאַרצווייפ-לונג. אָבער די „סאַציאַליסטישע“ פּוילן האָט נישט געענדערט איר פּאָליטיק צו יידן, און האָט נאָך יאָרן פון אַפּענע און באַהאַלטענע דיסקרימינאַציעס, זיי פּשוט פּאַרטריבן. פּוילן איז הייַנט ריין פון יידן.

אין די צוואַנציקער יאָרן פון אונדזער יאָרהונדערט האָט דאָס פּוילישע ייִדנטום געלעבט מיטן געדאַנק פון עמיגראַציע, ווי אַ גור פון דער גלות געשיכטע: „לך-לך מאַרצד“ — גיי דיר אַוועק פון דינן לאַנד צו אַ לאַנד, וועלכן איך וועל דיר ווייזן. נישט אַלע האָבן געהאַט מיט וואָס צו עמיגרירן, און נישט געוויסט ווהיין צו עמיגרירן. אַ גאַנץ פּאָלק פון אַריבער די דריי מיליאָן נפּשות, האָט מיט בענקשאַפט געווענדעט דעם בליק צו די לענדער פון אויף יענער זייט ים. נאָרד אַמעריקע האָט אין יענער צייט געזוכט צו צוימען דעם שטראָם פון איינוואַנדערונג, און איינגעשטעלט קוואַטעס. האָט

א י'ד אין קאלאמביע

די עמיגראנטן כוואליע זיך פארנומען צו די דרום אמעריקאנער ברעגן. די ערשטע צייט איז מען געפארן קיין ארגענטינע, קובא, טשילע און שפעטער קיין ווענעסועלא, מעקסיקע, קאלאמביע און די צענטראל-אמערי-קאנער לענדער. י'דן זינגען געלאפן פון באַרזיטן «פאטערלאַנד», וואָס האָט געברענגט זייערע טריט, און זיי געשמיסן מיט שנאה און ביטול: «זשידושי דאָ פאלעסטיני!»

אין מײַן משפּחה האָט פּרײַער עמיגרירט מײַן עלטערער ברודער. עס איז געוואָרן ענג אין דעם לאַנד פאַר אַ יונגן יײַדן, וואָס האָט פאַר זיך נישט געזען די מינדסטע פּערספּעקטיוון פאַר אַן אַנשטענדיקן לעבן. ווױהיין פאַרט מען? צופּעליק האָב איך געטראָפּן אַ מענטשן, וואָס איז געפאַרן צו אַ ברודער אין קאלאָמביע. «אַ שײַן לאַנד, האָט ער מיר געזאָגט, מען קאָן דאָרט מאַכן אַ לעבן». איז דער נאָמען מיט דער צײַט מיר געוואָרן היימיש און נאָענט. זאָל זײַן קאלאָמביע! וועט זײַן מיט איין פּראַבלעם ווייניקער. איך האָב שוין געוואָסט ווױהיין איך וויל פאַרן, און עס איז נאָר געבליבן די פּראַגע מיט וואָס צו פאַרן...

אַ ייִדישער שפּריכוואָרט זאָגט: «נױט ברעכט אַײַזן». מיליאָנען האָבן אין יענע יאָרן פאַרלאָזן די אייראָפּעיִשע לענדער און זיך געלאָזט צו די אמעריקאנער ברעגן. בין איך געפארן ווי אַלע אַנדערע, און אויפגעשטעלט מײַן היים אויף דער קאלאָמביאַנער ערד, וואָס איז שוין אויך די היים פון מײַנע קינדער און קינדס קינדער. דאָך איז פאַרבליבן אין געמיט אַ וואַ-רעמער געפיל צו דער אַלטער היים און אַ פּײַנלעכער געדאַנק וועגן גורל פון די יײַדן, וועלכע זײַנען פאַרבליבן אין פּוילן...

שלמה בריינסקי, דער פארוואַגלטער יידישער שרייבער

א מאמר חז"ל זאגט ערגעץ, אז גאט האט פארשפרייט דאס יידישע פאלק כדי צו זיכערן זיין קיום. אזא געדאנק האט זיין בארעכטיקונג. אזוי לאנג דאס פאלק איז אין גלות, איז עס אויסגעשטעלט אויפן חסד פון זינע שכנים, און אויב עס באגליקט אים נישט אין איין לאַנד, געפינט עס א טרייסט, אָדער אַ מקום מקלט פאר זינע שארית הפליטה, אין אַ צווייטן... אַנדערע ווילן אַרײַנגיין אין דער צעשפרייטקייט פון יידישן פאלק אַ מעסיאַנישע שליחות צו פאַרשפרייטן וויסן, פאַרשריט און שיינע מידות. אויך אין דעם איז פאַראַן אַ פונק אמת. דורכאויס ווהיין דער גורל האָט פאַרטראָגן די ייִדן אין זייער לאַנגער וואַנדערונג איבערן ערדקוגל, זינען זיי דורך אַלע דורות געווען אַ פאַקטאָר פון פראַגרעס און קולטורעלער אַנטוויקלונג אויף אַלע געביטן. ייִדן האָבן אַקטיוו זיך באַטייליקט, און אַפּטמאָל געווען דער אַוואַנגאַרד, וואָס האָט געשמידט די נאַציאָנאַלע גלאַ- ייע פון פעלקער, וועלכע האָבן דאָס רוב אַפגעצאָלט די "פרעמדע" מיט רדיפות.

די "צעשפרייטקייט" האָט אָבער געווירקט צום שאַדן פון ייִדישן המשך און גניסטיקן לעבן פון די קליינע ייִדישע ישובים, צעוואַרפענע איבערן אומענדלעכן שטח פון אַלע קאָנטינענטן. אַפגעריסן פון די קאָמפּאַקטע ייִדישע קיבוצים און גרויסע גניסטיקע צענטערס, ווערן זיי שנעל פאַר- פליצט פון די אַרומיקע קולטורן, און וואָס ווייטער אַלץ מער אויסגעליידיקט פון ייִדישע ווערטן, אויסגעשטעלט אויף אַסימיליאַציע און אויף מישונג. אזוי זעען אויס די קליינע ייִדישע אינדזעלעך אין דער ווייטער לאַטיין- אַמעריקע — רעטונגס-שילעך אויף די כוואַליעס פון אַ צעשטורעמטן ים — און ווען נישט דער דערפרייענדיקער פאַקט פון מדינת ישראל, וואָס האָט דערוועקט די פאַרשלאָפענע ייִדישע בלוטן, וואָלטן מיר שוין הנגט אויף דעם קאָנטינענט, געהאַט נאָר אַ שוואַכן זכר פון אַ ייִדישן לעבן.

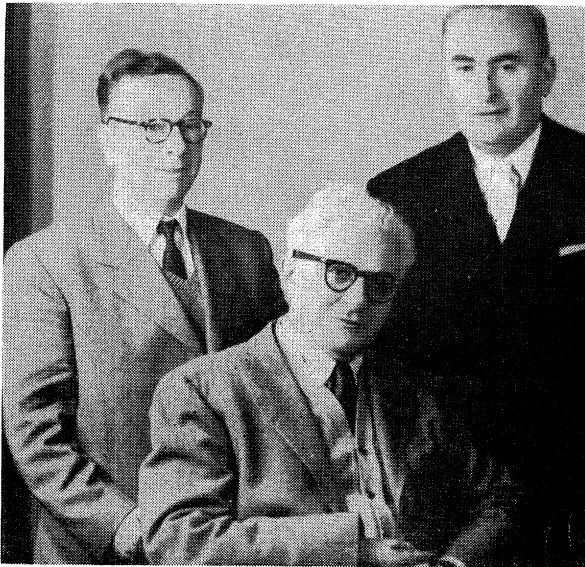
נאך ערגער איז די לאגע פון דעם אינטעלעקטואל פון דעם דינעם שיכט יידישער אינטעליגענץ, וואס איז פארוואגלט געווארן הינטער די הרייחושיך פון דעם יידישן מאסן-לעבן. אן א גניסטיקער סביבה ארום זיך, האבן זיי פשוט אנגעהייבן אינטעלעקטועל אינשרומפן. אייניקע האט דאס לעבן אינגעבראכן, און זיי האבן זיך צוגעפאסט צו די ארומיקע באדינגונג-גען, האבן דערשטיקט אין זיך א סך גניסטיקע אומרוען, און זיך געלאזט אויפן וועג פון "מאכן אמעריקע". אנדערע האבן נישט אויפגעגעבן דעם קאמף, און האבן אויף דעם טרוקענעם באדן, און אין דער קאלטער אטמאספער פון געיעג נאכן טעגלעכן ברויט, זיך געשטעלט פאר א ציל נישט נאר צו "מאכן א לעבן", נאר אויך צו באשרייבן, באווייזן און דעררירן דאס לעבן. צו די לעצטע, און גאר ווייניקע, האט געהערט מנן לאנדסמאן און חבר, דער שרייבער שלמה בריינסקי.

געקומען איז ער קיין באגאטא אין יאר 1934, אין עלטער פון 32 יאר, ווי א רייפער שרייבער און ווי א מענטש מיט א פארמירטער אידעא-לאגיע. ער האט שוין פארעפנטלעכט אין איטשע מאיר וויסענבערגס "אונדזער האפענונג" קאפיטלען פון א ראמאן, האט ארויסגעגעבן א בוך "ווען פונדאמענטן טרייסלען זיך" און האט זיך געדרוקט אין פארשיידענע צענטשריפטן. אבער אין די 21 יאר פון זיין לעבן אין לאטיין אמעריקע האט ער קיים באוויזן ארויסצוגעבן צוויי ביכער, וועלכע זאגן עדות אויף אן אריגינעלן טאלענט, וועלכער איז פארוואגלט געווארן אין א ווייטער פערפעריע פון דער גרויסער יידישער וועלט, און האט אויף דעם הארטן באדן פון דער נייער היים נישט געפונען גענוג זאפטן צו שפייזן זינע שע-פערישע מעגלעכקייטן.

איך בין מיט שלמהן געווען פארבונדן פון די קינדער-יארן. אונדזערע וויגעלעך זינען געשטאנען אין זעלבן פוילישן גארבער-שטעטל, זשעליכאוו, וואס האט געשמעקט מיט פעל, מיט שווייס פון הארעפאשנע יידן און מיט תורה. זשעליכאוו איז א ליכטיקער פונקט אויף דער יידישער ליטערארי-שער מאפע מיט די נעמען פון וויסענבערג, יחיאל לערער, שלמה בריינסקי און וואלף יאסני. אין קעגנזאץ צו וויסענבערגן, וואס האט גאנץ ווייניק געגאסן פון דער זשעליכאווער ציוויליזאציע, האט בריינסקי, דאקעגן, דורכגעמאכט אלע מדרגות פון דער קליינשטעטלידקער קולטור און האט גע-

שמעון גובערעק

לערנט אין חדרים, אין ישיבה, האָט אויסגעלייענט אַלע ביכער פון דער שטאַטישער ביבליאָטעק, און איז אַרײַן אין לעבן ווי אַ „פּאַלנער“ מענטש אונטער דער פּאַן פון די פּועלי-ציון. ער איז דעריבער דרײַ יאָר געווען אין ישראל, האָט געפרוּווט זײַנע כּוחות בײַ דער אַרבעט פון כּביש און בײַ עבודת אדמה.

ש. גובערעק מיט י. י. שוואַרץ און שלמה בריינסקי אין באַגאַטאַ

איך האָב מיך אויסגעקוקט די אויגן נאָך בריינסקי, מיט וועלכן איך האָב אָנגעהאַלטן אַ פּערמאַנענטע שריפּטלעכע פּאַרבינדונג, און געוואָרט אויף אים מיט אומגעדולד. מיר האָבן אין יענער צײַט געהאַט אַ קולטור קרייז אויפן נאָמען פון י. ל. פּרץ און פון צײַט צו צײַט פלעגן מיר אַינאַר-דענען „לעבעדיקע צײַטונגען“, וואָס זײַנען באַשטאַנען פון לייענען און-דזערע אייעגע שאַפּונגען. קיין גרויסע „מאַסן“ האָבן מיר נישט פּאַרזאַמלט.

דער ישוב איז איבערהויפט געווען קליין; גרויס איז נאָר געווען אונדזער יוגנטלעכער ענטוויאָזם, אָבער עס האָבן געפעלט גיטטיקע מנהיגים, וואָס זאָלן דעם שוואַכן פּלאַם אונטערהאַלטן און דערוואַרעמען. מיר האָבן דע-ריבער געלייגט גרויסע האַפענונגען אויף בריינסקי, און פאַר אים צוגע-גרייט אַ קעניגלעכע אויפנאַמע פון טיי מיט צובייסן, און מיט אַ דעסערט פון אונדזער ליטעראַרישער פּראָדוקציע, וועלכע חברה האָט פאַרגעלייענט. קורץ נאָך דער שמחה האָבן מיר זיך פאַרזאַמלט מיטן גאַסט, וועלכער האָט פאַרגעשלאָגן מיר זאָלן אַרויסגעבן אַ צייטשריפט אָדער אַ מאַנאַט-לעכן זשורנאַל. דער פּלאַן איז „אַינשטימיק“ אָנגענומען געוואָרן, אָבער ווי זאָל מען פאַרווירקלעכן אַזאַ אויפגאַבע, אַז קיין יידישע דרוקעריי איז נישט געווען אין שטאָט און אויך נישט קיין יידישער שריפט? האָבן מיר זיך געשטעלט אין פאַרבינדונג מיטן רעדאַקטאָר פון אַ יידישער צייט-שריפט אין קובאַ, וועלכער האָט אונדז פאַרגעלייגט פּלאַץ אין זיין אויס-גאַבע. קיין מאַטעריאַל האָט נישט געפעלט, חברה האָט גאַנץ געשמאַק „געזינדיקט“ מיט דער פּעדער, און איד האָב אויך צום ערשטן מאל דע-בוטירט מיט אַ מאַמר. יעקב שפּאַנקא האָט צוגעשיקט אַ בילדל פון די קאַלאַמביאַנער פּישער, און בריינסקי האָט שוין געהאַט פאַרטיק אַ דערצייל-לונג פון דער קאַלאַמביאַנער ווירקלעכקייט „אַ טשינאַ איז קראַנק געוואָרן“, וואָס שילדערט דאָס לעבן פון די פאַרוואַרלאָזטע קינדער אויף די גאַסן פון דער הויפטשטאָט.

דער באַרימטער דיכטער, לואיס ווידאַלעס, האָט די צוויי דערציילונג-גען איבערזעצט אין שפּאַניש און זיי פאַרעפּנטלעכט אין אַ ליטעראַרישער אויסגאַבע. דער אַפרוה איז געווען אַן איבערראַשנדיקער. שפּאַנקאס, און באַזונדערס בריינסקיס דערציילונג, האָט שטאַרק אויסגענומען. דער זשע-ליכאווער אימיגראַנט האָט אויפגעדעקט אַ ווונד, וועלכע אַלע האָבן געזען, אָבער זייער ווייניק האָבן זי געפילט אין זייער אייגענעם וועזן. מענטשן האָבן טאַג-טעגלעך געזען הונגעריקע אַפגעריסענע קינדער אויף די גאַסן פון שטאָט און אין די נעכט, פאַרשטעקט אין לעכער אויף זיך צו באַשיצן פון נעץ און קעלט, זייענען זיי ווי פאַריאַגטע מוזז, אומרויק געשלאָפן. — שווער אַלעמען צו העלפן, האָבן גוטע מענטשן געטראַכט, ס'איז אַ יונג לאַנד, וואָס שטעלט זייער ערשטע טריט אויפן וועג פון זעלבסטשטענדיקייט;

מיט דער צייט וועלן מיר לייזן די פראבלעמען פון ארעמקייט און פון די מאסן אינדיאנער, וועלכע הייבן אן ערשט ארויסגיין פון זייער פרימיטיוון צושטאנד...

שלמה בריינסקי האט די ווונד געוויזן אין קינסטלערישן ליכט און עס האט זיך אנטפלעקט פאר דער וועלט דער גאנצער שוידער פון דער מענטש-לעכער מיזעריע. מיטן כוח פון זיין פאנטאזיע און ווארעם יידיש הארץ, האט ער דעם „טשינא“ — דעם קליינעם אינדיאנער יינגל — וואס דעקט זיך צו מיט א פאפיר-פלאקאט אין א קאלטער נאכט אויף דער גאס, פאר-וואנדלט אין א סימבאל פון אויסגאנגסלאזער נויט, וואס הערשט אין דער וועלט, און דאס האט ארויסגערופן עמאציעס, און זיך איינגעביסן אין גע-וויסן פון מענטשן, וועלכע האבן באגריסט דעם אומבאקאנטן שרייבער, וואס האט אזוי איבערצייגנדיק געשילדערט דעם סאציאלן פיזיאזש פון דער לאטיין-אמעריקאנער ווירקלעכקייט און בארעכערט די טענדענץ אין דער ארטיקער ליטעראטור, וועלכע איז דורכגעדרונגען מיט הומאניטארע סענטימענטן.

צוויי אפגעריסענע יינגלעך, פון א יאר אכט אדער נייף, האבן אין א קאלטן און נאסן אוונט געאיילט צו זייער „נאכטלעכער“. אויפן וועג האבן זיי אראפגעריסן אלע פלאקאטן פון די ווענט, און האבן זיך אפגעשטעלט ביי א שטוב וואס האט געהאט אן אפדאך, און ווו מען האט געקאנט זיך שיצן פון רעגן. „געצייילטע מינוטן שפעטער זיינען ביידע קינדער פאר-וואנדלט געווארן אין אן אטעמדיק בערגל פאפיר אויפן טראטואר. אבער דאס בערגל איז נישט געווען קיין בן-יחיד. דא, אין דער שטילער הינטער-גאס, האבן ביי די הויזער וועלכע האבן געהאט אן אפדאך, געלעגן א סך אזעלכע בערגלעך פאפיר און שמאטעס. דא האבן געהאט זייער אפרו און געלעגער די גאסן-קינדער, די אזוי-גערופענע „טשינאס“...

און דער מחבר האט א געפיל נישט נאר פארן סאציאלן פיזיאזש, ער קאן אויך שילדערן די נאטירלעכע פאנאראמע, אויפן הינטערגרונט פון וועלכער עס שפילט זיך אפ א שטומע מענטשלעכע דראמע: „עס איז ביי די דרזן אזייגער פארטאג. די שטאט איז פארזונקען אין טיפן שלאף. דער טונקל-בלויער הימל, וועלכער האט אראפגעקוקט אויף דער שלאפן-דיקער שטאט מיט מיליאנען פינקלדיקע אויגן, איז פלוצים איבערגעצויגן

געוואָרן מיט אַ שוואַרצן שלייער. אַלע פינקלדיקע אויגן זינען מיט אַ מאַל אויסגעלאָשן געוואָרן, אַ ווינט האָט גענומען בלאָזן. אַ פּיכטקייט האָט זיך דערשפּירט אין דער לופטן. דינע, שיטערע, קוים מערקבאַרע טראַפּנס האָבן אָנגעהייבן פּאַלן. דאָס האָט דער רעגן אויסגעפרוּווט זינע כוחות, פּונקט ווי אַ קלעזמער פּרוּווט אויס זיין אינסטרומענט. און באַלד האָט גענומען גיסן אַ רעגן, אַ דרייסטער און אַ פאַרשיטער, גלניך ער וואַלט געוואַלט אַלץ פאַרגיסן. דאָ און דאָרט האָט אַ דרימלענדיקער הונט דער-שפּירט דעם רעגן, אויפּגעהויבן דעם קאַפּ, אַ קוק געעגבן אין דער נאַכט מיט אויגן פול יאוש, און באַלד צוריק פאַרגראָבן דעם קאַפּ צווישן די פּיס, נאָך מער איינגעקאַרטשעט זיך און ווייטער געדערעמלט. אויך די שלאָפּנדיקע קינדער האָבן געטאַן דאָס אייגענע וואָס די הינט. זיך איינ-געקאַרטשעט און ווייטער געשלאָפּן...

איך האָב בכיוון געבראַכט אַ לענגערן ציטאַט, כדי דער ליינער זאָל דערפּילן דעם שאַרפּן טעם פון בריינסקיס סטיל, וואָס באַווונזט מיט אַזאַ פּשוטות פון וואָרט און קלאַרקייט פון בילד, פאַרשטעלן די טראַגיק פון אַן עקסיסטענץ. וואָס שפּילט זיך אָפּ שטיל און שטום אין גורל פון פאַר-וואַרלאָזטן הונט און זיין שכן, דעם הילפּלאָזן קינד.

און דער מחבר דערציילט, אַז איינער פון די קינדער האָט נישט גע-קאַנט איינשלאָפּן, עס האָט אים געוואַרפּן אין היץ און אין קעלט. דער גאַנצער קערפּער האָט אים געשטאַכן ווי מיט נאַדלען. אָבער ער האָט נישט געוויינט, נאָר גיכער זיך געוואונדערט. „אין די אַכט פּרילינגס — ווי דיכטער האָבן ליב אַנצורופּן די קינדער-יאָרן — איז ער שטענדיק געשלאָפּן אויף אַזעלכע געלעגערס און קיינמאַל קראַנק נישט געווען. די גאַס איז געווען זיין שטענדיקע היים, דער טראַטואַר — זיין קינדער-בעטל, אַ גלעט פּלעגט ער באַקומען פון ווינט, און זינע לערער זינען געווען דער הונגער און די נויט. איז וואָס האָט פּאַסירט?... פּלוצים האָט ער דערפּילט אַ מאַדנע, אָנגענעמע, צאַרטע וואַרעמקייט. עס דאַכט זיך אים אַז אַמאָל, אַמאָל האָט ער שוין עפּעס ענלעכעס דורכגעלעבט, אָבער זוו און ווען געדענקט ער נישט. ער שטרענגט זיך אָן צו דערמאַנען זיך. און ווי אַ בליץ צעשניידט אַ פינצטערע נאַכט און אויף אַ רגע ווערט אַלץ העל באַלויכטן... יא, אַזאַ וואַרעמקייט האָט ער געפּילט אַמאָל, ווען

ער איז נאך געווען גאר אַ פיצלס און איז געלעגן ביי דער מאמעס ברוסט. די ווארעמקייט נעמט אים דורך, ער ווערט צעשווומען אין איר. ער ווערט וואָס אַמאָל לייכטער, לייכטער. אָט איז ער נישט מער ווי אַ פעדעמל, וואָס פליט אין דער לופטן..."

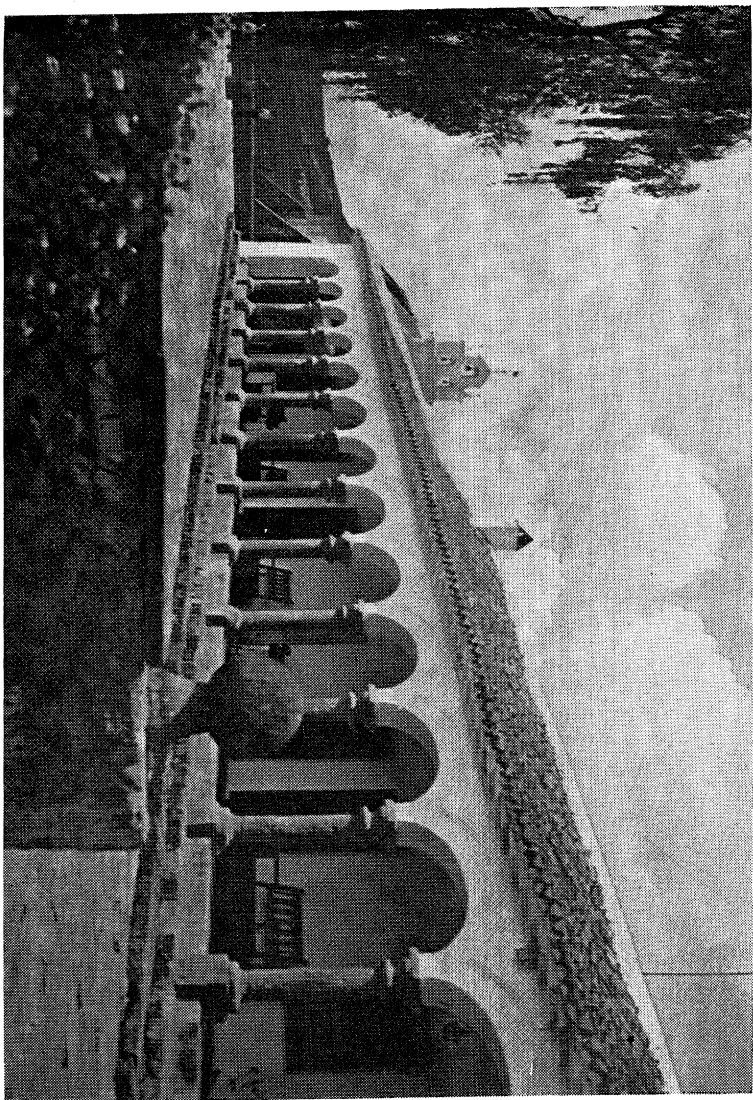
עס איז געוואָרן טאָג. די "טשינאָס" זינען שוין לאַנג אויף זייער טעגלעכער וואַנדערונג איבער די שטאָטישע גאַסן און מיסטן. נאָר דער קראַנקער איז געבליבן ליגן אויפן טראָטואַר, און געשטערט די פאַרבני-גייער, וואָס האָבן אים אויסגעמיטן, אַ בכבודיקער בירגער, מיט אַ פאַ-ראַסאַל אין האַנט. האָט אַ וואַרטשע געטאָן ביז: — "אַזוי פרי, אַזאַ קליי-נער, און שוין זיך אַנגעשיכורט".

די איראַניע איז כאַראַקטעריסטיש פאַר בריינסקיס שרעכערישן סטיל. ער האָט געקאַנט קלוג אַרײַנזאָגן, און מיטן כוח פון דער איראַניע שאַרף אונטערשרייכן די קאַנטראַסטן, ווייזן דעם פנים פון דער אויסגאַנגסלאַזער בויט, און פון דער האַרצלאַזיקייט און טעמפּקייט פון די מענטשן. די דער-צײלונג האָט געמאַכט אַ רושם, און דערוועקט גוטע ווונטשן אין אייניקע קרייזן. אָבער גאַנץ אַנדערש האָבן רעאַגירט די "בכבודיקע בירגער", וואָס זינען אַרויס מיט אַ טענה, אַז אייניקע אויסלענדער "פאַרשוואַרצן דאָס פנים פון לאַנד", און געפאַדערט מען זאָל זיי אַרויסשטעלן אויף יענער זײט גרענעץ. מען האָט קוים אַפּגעשריגן די גזירה...

*

עס איז איבעריק צו זאָגן, אַז דער באַדויערנסווערטער אינצידענט האָט אויף לאַנג אַפּגעקילט אונדזער ליטעראַרישן ענטוויאַזם, האָט צו-בלאַזן ווי אַ שטורעם אונדזערע לופטשלעסער און אויף לאַנג אַפּגעשלאָגן ביי חברה דעם חשק צו שרײַבן. אָבער נישט ביי בריינסקיין! עס האָט אויך געווירקט אויף אים, אָבער ער איז געווען אַ שרײַבער פון באַרוף, און האָט זיין איינזאַמקייט פאַרטריבן אין אַ דיאַלאָג מיט זיך און מיט טענות צו דער וועלט. אויפּגעהאָדעוועט אין אַ פרומער יידישער סביבה, אין שטוב פון שימעלע שוחט, האָט דער טאַטע געהאַפט זיין געראַטענעם זון צו מאַכן פאַר אַ רב. דער זון אָבער האָט איינגעזאַפט אין זיך די תורה פון משה העס און בער באַראַכאָוו. האָט ער אויסגעקליבן דעם וועג פון ציוניזם

א דורדור אין קאמאניאלין סטיל פון 16טן יארהונדערט אין פיימא קאמאניאליע

און סאציאליזם, און האָט געזוכט די גאולה פון דעם פּאָלק און דעם תיקון פון דער וועלט. אָט מיט די אויגן האָט ער געקוקט אויף דער אַרומיקער ווירקלעכקייט, און נישט אומזיסט הייסט זיין ערשט בוך — אַ זאַמלונג פון זעכצן דערציילונגען — „מענטשן אין שפּאַן“.

שלמה בריינסקי האָט אין זיין נייער היים געזען מענטשן אין שווערן סאציאַלן שפּאַן, וואָס שלעפּן דעם וואָגן פון לעבן ווי די פּערד, וווּ איין טאָג איז ענלעך אויפן אַנדערן, וווּ עס הערשט נישט קיין אַנדער אומרו ווי נאָר דער פיזיאָלאָגישער דראַנג, און דער מענטש וועגעטירט אָן אַ זין און אָן אַ ציל, אָן אַ העכערן תּכּלית, ווי „אַ שרנפּל פון אָן אייביק טרייבנ-דיקער נשמה-אַרויסיאַגנדיקער מאַשין, וואָס האָט אים אַינגעקלאַמערט אין אירע אַינזערנע לאַפעס“. אַזאָ איז וויצענטע גאַלוויס, אַ שטילער און באַשיידענער באַאַמטער אין אַ מלוכה-ביוראָ, וואָס איז געוואָרן אָפּגעריבן ווי זיין בענקל אויף וועלכן ער זיצט שוין אַ פּאַר צענדליק יאָר, און טוט שטענדיק די זעלבע אַרבעט.

אַבער עס מאַטערט אים עפעס אַ טעמפּער געדאַנק, און ער דערפילט די לאַסט פון „שפּאַן“ און די אומזיניקייט פון דעם גרויעם מאַנאַטאַנעם לעבן, און דער שטילער און באַשיידענער באַאַמטער, וואָס איז קיינמאַל נישט אַהיימגעקומען שפּעטער ווי האַלב אַכט, האָט איצט אַנגעהויבן זיך צו באַווייזן אין שטוב נאָך האַלבער נאַכט, אַ ריח פון בראַנפן האָט זיך געטראָגן פון אים. דאָס געהאַלט, וואָס ער פלעגט פינקטלעך אַוועקגעבן דעם ווייב, איז געוואָרן וואָס אַ מאַל מאַגערער און די דאָקומענטן, וועלכע ער האָט אַמאַל אַזוי פינקטלעך קאַפּירט, זינען געוואָרן פול מיט גרייזן. וויצענטע איז צוזאַמענגעבראַכן, און וואָס ווייטער איז אים אַלץ שווערער געוואָרן דער טאַג-טעגלעכער יאָך.

אַבער דער „שפּאַן“ האָט געזיגט, די געווינהייט איז בייגעקומען אַלע שוועריקייטן. וויצענטע האָט נישט געפונען אין זיך קיין גניסטיקן כוח אויף צו ברעכן די רוטיין, און ער האָט ווידער געהאַרכזאַם אַריינגעשטעקט דעם קאַפּ אין שפּאַן פון טאַג-טעגלעכן לעבן, נאָך איינער אַ שלאַפּלאַזער נאַכט, האָט ער אָפּגעמאַכט ביי זיך וואָס ווייניקער צו טראַכטן, און פינקטלעך זיבן אַ זייגער אין דער פּרי, האָבן זינען פּיס, ווי שטענדיק, אַריינגעפּאַרן אין די שטעקלאַטשן און ער איז אַוועק צו דער אַרבעט, פּופּצן מינוט

א י'ד אין קאלאמביע

פאר אכט האָט ער שוין געהאַט פאַרצערט אַ ברייטל פאַר צוויי סענט, אָן איי און אַ שטיקל קעז, מיט אַ גלאַז קאַווע. אַכט אַ זייעגר איז ער שוין געזעסן בנים שרייבטיש. קיין איינציקער גרייז פאַלט מער נישט אַריין אין די קאַפּירטע דאַקומענטן, הייליק און פינקטלעך גיט ער אַוועק דאָס געלט דעם ווייב, און מיט קיין איין מינוט שפעטער ווי האַלב אַכט איז ער אין דער היים צום נאַכט־עסן. אמת, ביי די שליפּן זינען די האַר געוואָרן גרוי און צוויי טיפּע קנייטשן האָבן איינגעקאַרבט דעם שטערן, און די מוילוינקלען זינען געוואָרן איינגעצויגן. נו, מילא, אַ מענטש ווערט דאָך נישט יינגער. מאַריע דאַנקט דער הייליקער בתולה פאַר דעם גרויסן חסד, וואָס זי האָט געטאָן מיט איר מאַן. און וויצענטע גאַלויס גייט ווידער אין שפּאַן, וואָס דער רבשׂיע האָט צוגעגרייט און באַשטימט פאַר זינע באַ־שפענישן פון סאַמע ששת ימי בראשית.

די איראַניע לייטערט אויס דעם געמיט, אָבער מאַכט נאָך בולטער די טראַגיק פון לעבן. ס'איז נישט קיין נייע טעמע, און מען דאַרף נישט פאַרן אין דער ווייטער באַגאַטאַ אויף צו געפינען "מענטשן אין שפּאַן". שלמה בריינסקי האָט אָבער נישט געזוכט קיין עקזאָטיק און איז נישט גע־גאַנגען מיטן לייכטן וועג צו פאַראינטריגירן דעם ליינער מיט אויסטער־לישע געשעענישן. אים האָט אינטערעסירט דער מענטשלעכער גורל, און ער האָט געזען די אַרומיקע באַדינגונגען, וואָס פאַרקריפלען דאָס לעבן, אַזוי גוט אין דער עקזאָטישער קאלאָמביע ווי אויף אַלע אַנדערע קאָנטי־נענטן, אין דער נייער וועלט ווי אין דער אַלטער. און אין דעם איז די באַזונדערע חשיבות פון זיין שרייבן.

*

אינע פון די דערציילונגען אין בוך הייבט אָן בריינסקי מיט די ווער־טער: "חברים האָבן מיך געוואָרנט: מיט דיין היציקן כאַראַקטער, ביסטו, בשום אופן נישט צוגעפאַסט צו "קלאָפּן" אין די הינטערשטאַטישע געגנטן".... די ווערטער זינען געווען מיינע. איך ווייס נישט צי נאָך עמעץ האָט אים דאָס זעלבע געזאָגט. איך האָב אים אַראָפּגעבראַכט קיין באַגאַטאַ, און האָב ווי אַן אייגענער ברודער, געזאָרגט פאַר זיין תכלית. פון דעם ערשטן טאָג האָב איך צו אים געטענהט: דאָס "קלאָפּערני" איז נישט פאַר דיר.

איך האָב געפלאַנט עפעס אַנדערש, אָבער ער האָט אַפילו הערן נישט געוואָלט. — לאַז מיר אַנקוקן אַ וועלט, פלעגט ער מיר זאָגן, איך וויל אַריינגיין אין די אַרעמע חַזְזוֹר, זען זייער לעבן, זיך באַקענען מיט מענטשן...

דער ננגער האָט אים געטריבן צו דער דאָזיקער מלאכה, מער ווי עפעס אַנדערש, ער איז ווי אַ קינד געווען ננגעריק, אַלץ פלעגט בני אים אַרויס-רופן אַ חידוש, און ער פלעגט מיט אַ דאָרשטיקער שפאַנונג זיך צוקוקן און זיך צוהערן צו מענטשן. די ננגעריקייט איז געווען אַ טייל פון זיין אינטעליגענץ, פון זיין אינטערעס פאַרן מענטשלעכן לעבן. נאָך זיין ערשטן דעבוט מיטן „פעקל“ האָב איך אים אָפגעוואַרט אין זיין צימערל און אויף דער פראַגע: — ווי איז עס דיר געגאַנגען? האָט ער מיר נישט דערציילט צי ער האָט עפעס פאַרקויפט, נאָר האָט מיר מיט באַגניסטערונג געענט-פערט: — אַ ס'איז געווען זייער אינטערעסאַנט, זייער אינטערעסאַנט!...

און די זאַכן וואָס האָבן אים פאַראינטערעסירט און געריט, האָט ער געקאַנט פאַרשטעלן מיט אַזאַ איבערצינגדיקער קראַפט, און ריכטיקייט פון פאַרבן און אימאַזשן, וואָס זאָלן אַרויסרופן אַן אינטערעס און דויערנדיקע געפילן אויך בניינען. און בריינסקי איז נישט געווען קיין גלייכ-גילטיקער צושויער פון דער מענטשלעכער דראַמע, נאָר האָט זי פאַרגע-שטעלט אין אַזאַ ליכט, דער לייענער זאָל אַליין מאַכן דעם געהעריקן אויספיר, אין סאַציאַל-עטישן גניסט פון איר יידישן מחבר...

דערציילט בריינסקי, ווי אַ גרופע אַרבעטער פון אַ פאַבריק מאַכן זיך אַ שמחהלע שבת נאָך מיטיק, מען טרינקט „טשיטשאַ“ — אַ זויערן היי-מישן וויינ וואָס שמעקט מיט שימל — און מען שיכורט אויך אָן די קינדער, וואָס „פאַלן אַוועק פאַרזונקען אין אַ טיפן שווערן שלאָף, ווי די פליגן“.

און אַ מעשה וועגן אַ שוסטער מיט אַן אינדיאַנישן פנים, וואָס האָט געשטאַכן אַ קצב פון דער געגנט, וועלכער האָט זיך געטשעפעט צו זיין יונג ווייבל, פאַרן געריכט האָט ער אַנערקענט זיין שולד, אָבער דעם מאַטיוו פאַרוואָס ער האָט אויסגעפירט דעם מאַרד — וואָס וואָלט זיכער פאַרלייכ-טערט זיין שטראַף, אָדער מעגלעך אַפילו אים אין גאַנצן באַפרייט פון שולד — האָט ער בשום אופן נישט געוואָלט זאָגן, ער האָט נישט געוואָלט

שטעלן צו חרפה זיין פרוי, און איז פאר איר כבוד גרייט געווען צו בא-
צאלן מיטן לעבן.

אָט אַזעלכע אויסטערלישע „מתנות“ פון מענטשלעכן מסירת נפש,
האָט בריינסקי געפונען אין די אַרעמע געגנטן פון דער קאַלאַמביאַנער
הויפטשטאָט. אָבער ער האָט אויך נישט פאַרזען די בילדער פון דער סאַ-
ציאַלער און מאַראַלישער מיזעריע, און האָט געוויזן דאָס לעבן אין שפיגל
פון דער רעאַלער ווירקלעכקייט. די דערציילונגען זיינען דערשינען אין
שפּאַניש אין פאַרשיידענע אויסגאַבן, און דער נאָמען פון מחבר איז דערמאָנט
געוואָרן מיט לויב און אַנערקענונג אין די אַרטיקע ליטעראַרישע קרייזן.

פון די זעכצן דערציילונגען וואָס גייען אַרײַן אין בוך, זיינען מער ווי
אַ העלפט פון אַרטיקער טעמאַטיק. די אַלע אַנדערע, זיינען פאַרבונדן
מיט דער אַלטער היים, אין גייסט פון וועלכער בריינסקי איז געווען אַזוי
אינטים און טיף פאַרוואַרצלט. אַ דערציילונג „אין לאַסט פון דורות“ איז
געשריבן אין דער ערשטער פּערזאָן. דער יונגער העלד פון דער געשיכטע
שטייט פאַר אַ שווערן נסיון, און דער פּאַטער פון מיידל זאָגט צו אים:
„דו ביסט אַן אויסלענדער, עס עפענען זיך פאַר דיר גלענצנדיקע מעג-
לעכקייטן. איך האָב געהערט וועגן דינע ליטעראַרישע אַרבעטן. דער וועג
פאַר דיר ליגט אָפּן. מיר האָבן גוטע פאַרבינדונגען און אַן אינפּלוס, און
דיין גליק איז געמאַכט... מיר זיינען אַן אַלטע רוימיש-קאַטוילישע פּאַמיליע,
קעגן שידוך האָבן מיר גאַרנישט. אָבער עס מוז זיין ווי גאָט האָט געבאָטן
און אין דער הייליקער קירכע...“

„און פּלוצים איז פאַר מיינע אויגן אַרויסגעשווומען דאָס געשטאַלט
פון מיינ געשטאַרבענעם טאַטן... מיט שטילע טריט האָט ער זיך דער-
נענטערט צו מיר, מיך אַנגענומען פאַר אַ האַנט, און מיט זיין האַרציק
וואַרעם קול, וואָס האָט זיך געגאַסן גלייך צו מיר אין האַרצן, האָט ער
געזאָגט — דו ווייסט, מײַן קינד, וויפל צער און עגמת-נפש איך בין אויס-
געשטאַנען פון דיר, ווען דו האָסט אַנגעהייבן אַוועקצוגיין אויף אַנדערע
דרכים? איך האָב דיך ליב געהאַט, און קיינמאַל דיך נישט געשטערט אין
דינע ינגלשע וועגן. צום ערשט ארץ ישראל, דו האָסט דווקא געוואַלט
אַרויסרײַסן בײַם רבש״ע דעם קץ; דערנאַך האָסטו דווקא געוואַלט אויסבע-
סערן די וועלט עס זאָלן נישט זיין קיין אַרעם און רייך. איך האָב דיר

אין גארנישט געשטערט, ווילל איך האָב געזען אין דיר אַ וואַרעם ייִדיש האַרץ, און איך האָב געטראַכט: „זאָל ער דינען דעם רבש״ע אויף זיין שטייגער.“ אין דער איצטיקער מינוט, אָבער, פון גרויסן נסיון, בין איך געקומען דיר זאָגן: — מײַן קינד, אויף דייע שוואַכע ייִנגלשע פּלייצעס ליגט אַ מאַסע פון אייביקייט, וואָס דו מוזסט טראַגן אויף זיך ביזן סוף פון דייע טעג, און כאַטש עס קומען דיר מחשבות: — ווער און וואָס בין איך קעגן אַזאַ גרויסן ייִדישן כלל? ביסטו, אָבער, אַ ציגל אין גאַנצן בנין, וועלכן מען קאָן נישט און מען טאָר נישט רירן פון אַרט“...

ער האָט מיט אַ צעווייטיקט געמיט אויסגעהערט דעם בכבודיקן מאַן און אויך די אינערלעכע שטים פון זיין פּאַטער, און האָט שטיל געענט-פּערט: — „סעניאָר, אויף מיר רוט אַ לאַסט פון דורות, פון וועלכע איך קאָן נישט, און וויל מיך נישט, באַפּרייען“...

נישט וויכטיק צי עס איז אַ רעאַלע געשעעניש אָדער אַ פּיקציע, צי עס האָט געטראַפּן מיטן מחבר צי מיט זיינעם אַ חבר, וויכטיק איז, אַז עס האָט געקענט טרעפּן מיט יעדן איינעם, און נאָר אַזוי און נישט אַנדערש; מיט אַזעלכע אָדער אַנדערע ווערטער, אָבער מיטן זעלביקן גע-בעט פון פּאַרשטאַרבנעם טאַטן. יעדער מענטש טראַגט אין זיך אַ לאַסט פון דורות“ און „גאַלדענע קייטן“ פון משפּחה און פּאַלק, וואָס פּאַרבינדן אים מיט ליבשאַפט צו מענטשן און גיבן אַ זין אין לעבן, דער קינסטלע-רישער אמת איז פיל מער ווי אַן „אמתע“ געשעעניש, וועלכע האָט געקאָנט פּאַסירן מיט אַ יחיד און נישט זיין כאַראַקטעריסטיש פאַרן כלל. אַ קינסט-לערישער אמת זוכט אַרויסצוברענגען דאָס בשותפותדיקע, וואָס כאַראַק-טעריזירט דעם כלל מענטשן, און שלמה בריינסקי איז געווען אַ קינסטלער.

*

אין דער קורצער הקדמה צום בוך זאָגט דער מחבר: „די פּאַר ווער-טער זיינען נישט אויסן צו מאַכן קיין פירוש צום בוך, וואָס האָט צוליב פּאַרשיידענע סיבות, געמוזט פּריער דערשיינען אין אַ פרעמדער שפּראַך, אין שפּאַניש. איך וויל דאָ אויך נישט דערציילן פון דעם דערנער-וועג, וואָס אַ ייִדישער שרייבער, וועלכער פאַרמאָגט נישט קיין שפּיציקע עלנ-בויגנס, מאַכט דורך, איידער ער דערזעט זיין אַרבעט אויף דער ליכטיקער שניין, דאָס וואָס איך וויל מיט די פּאַר ווערטער, איז אויסדריקן עפּנטלעך

א האַרציקן און טיף־אינערלעכן דאַנק דעם ליבן שכנא רעזניק, וועלכער האָט מיט אַזוי פיל אינטערעס און וואַרעמקייט אַנטיילגענומען אינעם אַרויסגעבן דאָס בוך, פּרײַער אין שפּאַניש און איצט אין ייִדיש, און אויך די פּרײַנד, וועלכע האָבן מאַטעריעל דערמעגלעכט דאָס דערשײַנען פון אַט־דעם בוך. אַן זייער וואַרעמען אינטערעס און ממשותדיקער הילף — ווער ווייסט צי די זאַכן וואָלטן אַמאָל אַרויסגעקומען אין בוך־פּאַרם.

אין די „פּאַר ווערטער“ איז פּאַרקערפּערט די גאַנצע ביאָגראַפֿיע פון שרײַבער. ער האָט נישט געהאַט קיין „שפּיציקע עלנבוֹיגנס“, אָבער ער האָט געהאַט טאַלענט, אַ שאַרפּן קאַפּ און אַ וואַרעם ייִדיש האַרץ, וואָס האָט געשטרעבט מתקן צו זײַן דאָס לעבן. ער האָט געזוכט גינסטיקע גבורה אין מענטשן, און איז אַליין פון דעם געווען אַ בײַשפּיל מיט זײַן לעבן און מיט זײַן שאַפּן. ער האָט געשריבן ייִדיש פּאַר ייִדן, און אַוודאי איז פּאַר יעדן שרײַבער אַ פּרײַד צו זען זײַן ווערק אין פּרעמדע שפּראַכן. אָבער נישט דאָס איז ער אויסן געווען. שכנא רעזניק איז אויף זײַן לעבנס־וועג נישט געווען קיין צופּאַל, נאָר אַ באַשערטקייט פון צוויי ריינע נשמות, וועלכע די נאַטור האָט געבענטשט מיט אַ העכערער חכמה פון לעבן. זיי האָבן זיך דערקענט פון ערשטן אויגנבליק, און מיט טיפּער פּרײַנדשאַפּט זיך פּאַרבונדן איינער צום אַנדערן. וואָס שײַך די פּרײַנד, וואָס האָבן אַרויסגעהאַלפּן מאַטעריעל, בין איך געווען פון די ערשטע און וועל זײַן פון די לעצטע, וואָס וועט אים דערמאַנען אַלע טעג פון מײַן לעבן. שוין נאָך זײַן פּטירה האָב איך דורכן פּאַרלאַג פון פּוילישן ייִדנטום אין בוענאָס אַירעס, אַרויסגעגעבן זײַן בוך „מענטשן פון זשעליכאָוו“, אַ ווירדיקע מצבה נאָכן אומקום פון אונדזער שטעטל אין היטלער חורבן.

אין יאָר 1955, אין עלטער פון 53 יאָר, איז ער אַוועק אין דער אייִ־ביקייט, און האָט איבערגעלאָזן אַ פּוסטקייט אין שטאַט און אַ ווונד אין מײַן האַרצן. פּאַרוואָגלט אין אַ ווינטן און קליינעם ישוב, האָט אים אויס־געפּעלט אַ ברייטע גינסטיקע פּעריפּעריע, וואָס זאָל סטימולירן זיינע אַיני־געבוירענע שאַפּונגס־פּאַטענצן, איז זײַן ליטעראַרישע ירושה, קוואַנטיטאַט־טיוו, נישט גרויס. ער האָט אויפגעשײַנט ווי אַ מעטעאָר אויף אַ ווינטן האַרזיאַנט, און פון דאָרט איז אויך אַ שטראַל אַרײַן אין דער קרוין פון דעם ייִדישן גינסטיקן שאַפּן. זאָלן די דברים היוצאים מן הלב זײַן אַ בלומעג־קראַנץ אויף זײַן איינזאַמען קבר אין באַסאַ...

א סך-הכל פון א לעבן

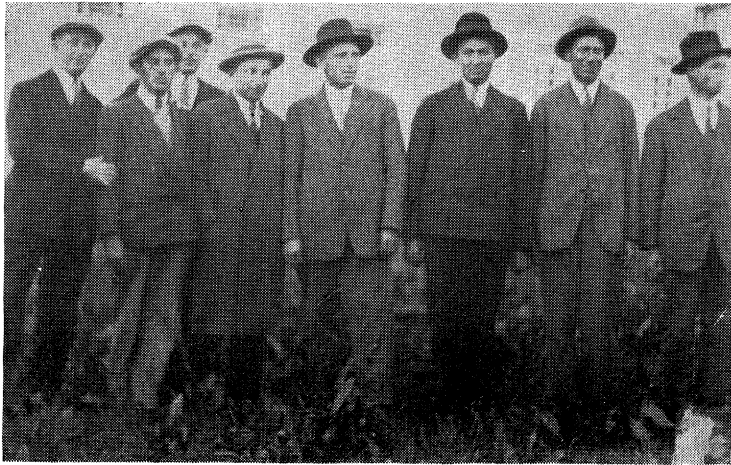
איך ווייס נישט ווי בני אנדערע, בני מיר איז דער פראצעס פון איינ-
וואַרצלונג אין דעם לאַנד צוגעגאַנגען גאַנץ לאַנגזאַם. אָבער ווי דער פּסוק
זאָגט: מה שיעשה הזמן לא יעשה השכל, וואָס די צייט קאָן אויפּטאָן, קאָן
עס דער שכל נישט באַווייזן. מיט דער צייט, מיט שכל און מיט גוטן ווילן,
האָב איך זיך צוגעפּאַסט צו די נייַע לעבנס-באַדינגונגען און געוואָרן אַ...
ייד צווישן קאַלאַמביאַנער יידן. איך האָב לכתחילה אָנגעהויבן ווי אַ ייד
— ווי אַ פעדלער. וואָס דען האָט געקאָנט טאָן אַ מענטש אָן אַ פּאַך, און אָן
לשון און אָן אַ לעבעדיקן גראַשן אין קעשענע? אין נאָרד אַמעריקע האָבן
די פּאַבריקן פּאַרשלונגען דעם אימיגראַנטן-שטראָם, אָבער אין די דרום-
אַמעריקאַנער לענדער איז אין די ערשטע צענדליקער פון אונדזער יאָר-
עהונדערט, נאָך כמעט ווי נישט געווען קיין אינדוסטריע. אויך דער האַנדל
איז געווען שוואַך אַנטוויקלט, און דער פעדלער האָט דעריבער דערפילט
זייער אַ וויכטיקע מיסיע: ער האָט פאַרבונדן דעם קאַמערציעלן צענטער
מיט די הינטערשטאַטישע געגנטן און מיט דער אַרומיקער פּעריפּעריע.
מיטן פּאַק סחורה אויף דער פלייצע פלעגט ער אויסגיין אַלע גאַסן און
ברענגען די אַלע „נײַעסן“ פון צענטער צו יעדן איינעם אין שטוב אַרײַן.
אין דער ווירקלעכקייט האָט דער פעדלער דערפילט אַ פּראָגרעסיווע
מיסיע, ער האָט פאַרשנעלערט דעם פּראָצעס פון אורבאַניזאַציע, און האָט
די פּראָדוקטן פון קולטור און ציוויליזאַציע „אַרײַנגעטראָגן“ אין דער לאַ-
טיין-אַמעריקאַנער היים. ער האָט געמאַכט אַ סוף צום פּרימיטיוון לעבנס-
שטייגער, וואָס האָט נאָך געהערשט אין אַ סך הײַזער פון דער אינגעלעכער-
רענער באַפעלקערונג.

אין די דרייסיקער יאָרן, האָב איך נאָך געטראָפּן אין אַ סך הײַזער
מעבלשטיק פון אייגענער היימישער פּראָדוקציע: קינלעכיקע קלעצער פון
אַ בוימ-שטאַם, וואָס האָבן געדינט פאַר בענק, אַ ברעט איבער צוויי אַזעלכע

א ייד אין קאלאמביע

קלעצער איז געווען א טיש, געשלאָפן איז מען אויף דער ערד, און געקאָכט אין איין גרויסן טשוגונענעם קעסל. און דאָס זינען געווען פאַמיליעס פון אַרבעטס-מענטשן, פון וועלכער עס האָבן אָפט געאַרבעט אַ פאַר משפּחה-מיטגלידער. זיי האָבן זיך געקענט דערלויבן אויך עפעס בעסערס, נאָר דאָס איז געווען דער אינגעשטעלטער לעבנס-ניוואָ.

דער יידישער פעדלער האָט פאַר אַ פאַר פעזעס אַ וואָך אַרנינגעפירט

פאַרוואַלטונג פון דער 1טער חברה קדישא אין באַגאַטאַ, אין אָנהייב פון די 30ער יאָרן. — פון רעכטס: ש. גלאַגאַטער, ש. לערנער, מ. רובינשטיין, וואַלאַויצקי, א. מילער, פּנחס פּעפּער, לייזער באַק, ק. רעכטער

אין אַזאַ היים אַ בעט, עטלעכע שטולן, טעפלעך צום קאָכן, צינג אויף אַ קלייד, שיכלעך פאַר די קינדער. דער אינגעבוירענער איז אין זיין כאַ-ראַקטער אַ זאָרגלאַזער מענטש, ער האָט נישט קיין תּאוּה צו געלט און האָט נישט ליב צו שפּאַרן. זינען זינע פאַר פעזעס אַ וואָך פאַרן „גרינגאַ“ געווען זיין ערשטער אָפּשפּאַר, און אַזוי האָט ער זיך צוגעוויינט בעסער

צו לעבן, און אזוי איז ער מיט דער צייט געוואָרן אַ פאַרברויכער, אַ קאַנ-
סומענט פון אינדוסטריעלע אַרטיקלען.

דאָס איז אזוי צו זאָגן, דער סאַציאַלאַגישער אַספעקט פון פעדלערני, וועלכע איז אין אייניקע לענדער, אזוי פון רעכטס און הינט אויך פון לינקס, שאַרף פאַראורטיילט געוואָרן, און איז אַפילו אויסגענוצט געוואָרן פאַר אַנטיסעמיטישער פראָפאַגאַנדע. אין דער ווירקלעכקייט האָט דער פעדלער פיל בייגעטראָגן אויף צו דערהויבן דעם לעבנס-ניוואָ פון דער באַפעלקערונג, ער האָט אַרענגעבראַכט די ציוויליזאַציע אין שטוב אַרעין, וואָס האָט פאַרבעסערט דעם געשמאַק און די מאַראַלישע זיטן, האָט גע- שאַפן אַן אַספּיראַציע פאַר אַ בעסערן לעבן און אינספּירירט נייע באַדער- פענישן וועלכע האָבן געשאַפן אַן אינערלעכן מאַרק פאַר אַ נאַציאָנאַלער אינדוסטריע.

עס דאַרף רעאַביליטירט ווערן די היסטאָרישע ראָל פון ייִדישן פעדלער, וועלכער איז געווען דער פראָמאַטאָר פאַר דער עקאָנאָמישער אַנטוויקלונג פון די אַמעריקאַנער לענדער. מיך האָט די פעדלערני — דאָס פאַרקויפן סחורה אויף אויסצאָלן — געשטעלט אין קאָנטאַקט מיט פיל הונדערטער מענטשן. אין די זונטיקס פלעג איך גיין אויפמאַנען די קוואַטעס און אין פיל הייזער, פלעג איך זיין אַן אַנגעלייגטער גאַסט, וועלכן די פאַמיליע פלעגט אויפנעמען מיט פריינדשאַפט. מען פלעגט מיט מיר זיך שוואַל עצה זיין וועגן פאַמיליען ענינים, וועגן אַרבעט, וועגן קויפן זיך אַ „טערענאַ“ אויף צו בויען אַ שטיבל און ענלעכע זאַכן. די אַלע פשוטע, באַשיידענע און ליבלעכע פאַלקס-מענטשן, זענען פאַר מיר געווען פיל מער ווי קליענטן. עס איז נישט קיין ליכטע אַרבעט צו „גיין מיטן פעקל“, אָבער מען איז געווען יונג, פאַרגלייבט אין די אייגענע קרעפטן און אַנטשלאָסן זיך אַינג- צוברענגן אין דעם לאַנד, זיכערן אַ צוקונפט פאַר די קינדער און אַ היים פאַר דער משפּחה.

דער מוּשטאַרד-בוים פון קאַלאַמביע געהער צו די העכסטע און דיקסטע ביימער אין וועגעטאַלן קעניגרייך. אָבער זענע זיימען זענען קליין, און ער צעוואַקסט זיך פאַמעלעך און שיקט טיף זענע וואַרצלען. לאַנגזאַם, ווי אַ מוּשטאַרד-בוים, האָבן אין זיך אַנגעוואַרצלט אין דעם נייעם לאַנד, און נאָך יאָרן פעדלערני בין איך אַריבער צו אינדוסטריע.

איך האָב אָנגעהויבן מיט איינפאַכע וועב־מאַשינעס, וועלכע איך האָב געבראַכט פון אייראָפּע. אין יענער צייט זינען נאָך אין קאלאָמביע נישט געווען קיין טעכניקער און אויך נישט קיין אַרבעטער, וואָס זאָלן זיך אויס־טויגן צו אַזאַ אונטערנעמונג. עס האָט בכלל אויסגעפעלט ספּעציאַליזירטער פּערסאָנאַל פאַר דער אינדוסטריע, ווייל אויפן אינדוסטריעלן געביט איז נאָך דאָס לאַנג געוועזן אין די וויקעלעך. מען האָט געמוזט פון אַ שוך־פּוצער מאַכן אַ טעקסטיל־מייסטער. מיט דער צייט האָבן זיך דאָך אויס־געבילדעט טויזנטער מענער און פּרויען, וואָס פאַרנעמען הינט אַן אַרט אין דער קאלאָמביאַנער טעקסטיל־אינדוסטריע.

מיין פאַבריקל האָט מיט מזל אָנגעהויבן אַרבעטן, און עס האָט זיך אָנגעזאַמלט אַ סטאַק סחורה, טייל איז פאַרקויפט געוואָרן אין שטאַט, און עס האָט זיך געשטעלט די פּראָגע וועגן פאַרברייטערן דעם מאַרק און גע־ווינען אויך די פּראָווינץ. איך האָב באַשטימט אַליין צו מאַכן די ערשטע ריזע, און זיך אַראָפּכאַפּן מיט אַ פעקל מוסטערן קיין טוכנאַ, די הויפטשטאַט פון דער רייכער אַגריקולטור געגנט באַיאַקאַ. אין אַ זונטיקדיקן פּרימאַרגן האָב איך זיך געלאָזן אין וועג אַריין, אויף מיין ערשטער האַנדלס־מיסיע צו פאַרקויפן מיין אייגענע פּראָדוקציע.

דער צוטריט צום וואַקזאַל האָט אין יענער צייט זיך געצויגן דורך אַ בלאַטיקן וועג, וואָס האָט אין די הייסע זומער מאָנאַטן זיך פאַרוואַנדלט אין אַ שטויביקן פעלד, אויף וועלכן עס האָבן גערוט די בהמות און פּערד פון די אַרומיקע שטאַט־באַלעבאַטיים. ווען מען האָט אין יאָר 1938 געפּייערט דעם אַניווערסאַר פון באַגאַטאַ, איז נאָך אַ רעגן אַרום וואַקזאַל געווען אַזאַ בלאַטע, וואָס האָט באַלעסטיקט די חשובּע געסט, וועלכע זינען געקומען צו דער פּייערונג און האָט אַ היפש ביסל פאַרשטערט די שמחה. נאָך דער פּייערונג איז אויסגעפלאַסטערט געוואָרן אַ נייער וועג, מען האָט איבערגעבויט די באַן־סטאַנציע, און זי אַרומגענומען מיט נייע און רחבותדיקע אַלייען.

די באַן האָט אָנגעהויבן איר מאַרש גאַנץ פאַמעלעך, גלייך ווי זי זאָל אויך האָבן אַ רעכט אויפן זונטיקדיקן אָפרו. דער פּרימאַרגן איז געווען אַ קאַלטער, און עס איז געפאַלן אַ דראַבנער און שטעכיקער רעגן. אַ געדיכטער נעפל האָט אינגעהילט די בערג, וואָס האָבן זיך געצויגן פאַזע דעם איינבאַן־וועג. אויף דער ערשטער סטאַנציע וווּ די באַן האָט זיך אָפּ־

שמעון גוברערק

געשטעלט, איז אונדז אנטקעגן געקומען אַ כאָר פון קינדישע שטימען, וואָס האָבן אויסגעזונגען נעמען פון צייטונגען. קינדער מיט פאַרוועלקטע פנימער און טרויעריקע אויגן, וואָס האָבן אויף מיר געמאַכט אַ שווערן אַננדרוק.

דער וועטער האָט זיך אויסגעלייטערט, און וואָס ווייטער איז די באַן אַרײַנגעדונגען אַלץ טיפער אין אַ געזעמל פון הויכע בערג. איך האָב זיך פאַרנומען צו באַטראַכטן די לאַנדשאַפט, די מאַלערישע קאַלאַמביאַנער לאַנדשאַפט, וועלכע איך הער נישט אויף צו באַווונדערן און צו געניסן די מאַיעסטעטישע שיינקייט פון דעם אַלעהעכסטן אַרכיטעקט, וואָס איז אַזוי שפּעריש אויף פאַרבן, געשטאַלטן און פאַרמען.

*

עס געשעט אָפּט, ליבער לייענער, אַז בײַ געוויסע אומשטענדן פאַל איך אַרײַן אין התפעלות און הייב אָן צו חלומען אויף דער וואַך. איך האָב חסידיש בלוט אין די אַדערן און עס באַגייסטערט מיך גאַטס באַשאַף, איך האָב הנאה פון נאַטירלעכער שיינקייט און ווער באַגייסטערט פון מענטש-לעכער גוטסמיט. ווי אַ מענטש פון פּיאַנערן-דור — נישט נאָר אין דער ייִדישער סביבה, נאָר אויך אין עקאַנאָמישן לעבן פון לאַנד — האָב איך דורכגעמאַכט קאַלט-און-וואַרעם אין מײַנע „גרינע“ יאָרן, צוגלײַך ווי אַלע אַנדערע ייִדישע אימיגראַנטן; אָבער מיט דעם אונטערשייד, וואָס אין די ביטערע מאַמענטן האָב איך זיך געקאַנט פאַרויסן די שטימונג מיט אַ שיינער לאַנדשאַפט אַדער מיט דער געזעלשאַפט פון אַ גוטן פּריינד. איך האָב דורכאויס לייכט זיך געשאַפן גוטע פּריינד, ווייל איך האָב ליב מענטשן און בײַן קיינעם נישט קיין שונא.

ווי עס האָט געזאָגט שלום עליכם: „איך האָב נישט קיין שונאים, ווייל איך בין אַליין קיינעם קיין שונא נישט“. און די וואָס קענען זײַן טביהן און מנחם מענדלען — און היינט קען זײַ דאָך די גאַנצע וועלט — ווייסן זייער גוט, אַז זײַ זײַנען לויטער גוטסקייט און ליבשאַפט צו מענטשן, און אפשר האָב איך טאַקע עפעס פון טביהן, וועלכער איז געווען אַ ייד אַ סוחר און האָט געהאַט עפעס פון מנחם מענדלען, — וועלכער איז געווען אַ שטיקל בטלן?... אָבער די בטלנים האָבן געשאַפן גרויסע זאַכן, אַ סימן

האָט איר: דער גאון פון דער יידישער ליטעראַטור — שלום עליכם, וואָס איז אין רעאַלן לעבן געווען אַ מנחם מענדל...

איך האָב געזאָלט, אייך ברענגען אין אַ קאלאָמביאַנער שטעטעלע טוכנאָ, און פאַרפירט האָב איך אייך צו שלום עליכמס העלדן. ווי עס ווייזט אויס, קאָן מען פון זיך נישט אַנטלויפן. דאָס איז די שולד פון די עמאַציעס, ווי מען רופט זיי אויפן היינטיקן לשון. ווען מען ווערט עלטער, און מען הייבט אָן באַטראַכטן דעם דורכגעאַנגענעם וועג אין לעבן, צעשפילט זיך די פאַנטאַזיע און צוזאַמען מיט איר פליען מיר, געטראָגן פון דעם זכרון. מען ווערט סענטימענטאַל און מען הייבט אָן צו פילאָסאָפירן. און נישקשה, די פילאָסאָפיע קאָן נאָך עמיצן נוצן.

איך האָב אין טוכנאָ געלערנט דעם אַלטן יידישן אמת, וואָס האָט אונדז דערהאַלטן בנים לעבן, אַז „מען טאָר נישט פאַרלירן דעם בטחון“. היינט איז די שטאַט אַ וויכטיקער קאָמערציעלער צענטער, אָבער מיט עטלעכע און דרעטיק יאָר צוריק איז געווען גאָר עפעס אַנדערש.

אַ מענטש לאָזט זיך אַמאָל פאַרטרוימען מיט שיינע זכרונות און מיט גוטע מחשבות, אָבער אַ באַן ווייס נישט די קונצן און לאָזט זיך די ציין נישט פאַררעדן. צו די זעקס שעה, פינקטלעך, ווי עס איז געווען אַנגע- צייכנט אין ריזע-פלאַן, זינען מיר פון באַגאַטאַ געווען אויפן וואַקזאַל פון טוכנאָ, און ביז דער שטאַט האָט זיך געצויגן אַ זאַמדיקער וועג באַרג-אַרויף און באַרג-אַראָפּ. די אַרעמקייט און אַפגעשטאַנענקייט פון דער לאַטיין-אַמעריקאַנער פראָווינץ, האָט דאָ באַזונדערס זיך געוואָרפן אין די אויגן דורך דעם הילוך פון די מענטשן. אַ סך אינדיאַנער און מישלינגען, און קיין איין וואָגן, און אַפילו נישט קיין טרעגער, פאַר די פאַסאַזשירן. מענטשן מיט פרימיטיווע הילצערנע וועגעלעך, אויף איין רעדל, האָבן מיך באַלאָ- גערט, און אַזאָ איינער האָט עס אויפגעלאָדן מײן פעקל סחורה אויף דער טאַטשקע און זיי גענומען שטופן אין שטאַט אַרײַן, באַרג-אַרויף האָב איך „צוגעלייגט אַ האַנט“ און אים אַרויסגעהאַלפן. אָבער, נישטאָ קיין ביזי וואָס זאָל דויערן הונדערט יאָר, זאָגט דער היזיקער. ענדלעך זינען מיר געקומען אין צענטער פון שטאַט, אין דער טאַטשקע-מייסטער האָט מיך מיט מײן פעקל אַרײַנגעפירט אין אַ האַטעלעכל, וואָס האָט אַרויסגעקוקט צו דער גאַס מיט אַ האַלב-אַפגעריבענעם שילד-טאָול: „האַטעל“.

מיד בין איך געווען, און דאך נישט געקאנט אינשלאָפֿן. עס האָט מיך באַהערשט אַ פֿאַרגעפּיל, אַז דאָ וועל איך שוין קיין געשעפטן נישט מאַכן. די אַרומיקע אָפּגעלאָזנקייט, אומבאַוועגלעכקייט און אַרעמקייט האָט נישט געקאָנט דערוועקן קיין געפּיל פֿון אָפּטימיזם. די אילוזיעס אַז מען וועט בײַ מיר אויסכאַפֿן די סחורה, אַז מען וועט מאַכן באַשטעלונגען אויף לאַנגע מאַנאַטן, אַז איך וועל עפענען אַן אָפּטיילונג אין טוכנאַ, אַז איך וועל צו-קויפֿן נאָך אַ פֿאַר מאַשינעס...

די אַלע טרוימען האָבן זיך אָנגעהויבן צערינען און איך ווייס נישט פֿאַר וואָס, דורכן שלאָף און חלום האָבן זיך מיר געפּלאַנטערט אין געדאַנק זכרונות פֿון היימישן שטעטל. די שבתים מיט חברים אין גאַס, די אַוונטן בײַ שלמה בריינסקי, וועלכער האָט אַזוי אויפּגעבליצט אין זײַן קורץ לעבן און זיך אויסגעלאָשן, ער רוט זײַן אייביקן שבת אין דער קאַלאַמביאַנער ערד. בריינסקיס עלטערן זײַנען נישט געווען רײַך, אָבער שלמה האָט גע-האַט זײַן צימערל וווּ חברה פּלעגט זיך פֿאַרזאַמלען און זיך אויסזעצן אויף די פֿאַר בענקלעך און בעטל. מען האָט קאַמענטירט די לעצטע נײַעס פֿון די וואַרשעווער צײַטונגען, און מיט באַגײסטערונג גערעדט וועגן ייִדישע שרייב-בערס. יעדער איינער פֿון אונדז האָט שוין געהאַט זײַן קוק אויפֿן לעבן און זײַנע פּאָליטישע סימפּאָטיעס, אָבער עס האָט אונדז אַלעמען פֿאַראייניקט דער דרך-אַרץ צום געדרוקטן וואָרט און די בענקשאַפט צו דער וועלט. דער וואָס האָט געלייענט, עס מעג זײַן אָפּילו נישט מער ווי אַ צײַטונג, איז שוין געווען אַ „נאַש בראַט“, און צוזאַמען האָט מען געטראַכט ווי רײַסט מען זיך אַרויס פֿון שטעטל, ווײַל בלײַבן אין זשעליכאַוו איז נישט קיין תּכלית.

וווּהין אַנטלויפט מען? קיין וואַרשע, אַמעריקע, פּאַלעסטינע, רוסלאַנד, אַרגענטינע?... יעדער איינער האָט פֿאַרטידיקט זײַן שטאַנדפּונקט און מען האָט דיסקוטירט מיט היץ. פּלוצים האָט אין דער דאָזיקער געדעמפּטער און צעהיצטער אַטמאָספּער עמעצער אָנגעהויבן זינגען אַ ליד, און עס האָט זיך געטראָגן אין די הימלען ווי אַ תּפּילה פֿון גלויבן און האַפענונג. מיר פּלעגן זינגען לידער פֿון ביאַליק, רײַזען, נאַמבערג, פּאַפּיערניקאָוו, אַברהם ליעסין און אַנדערע. עס איז געווען אין דעם עפעס מער ווי יוגנטלעכער ענטוואַיאָם, עס איז געווען אין דעם חסידישע התּלהבות, וואָס איז געקומען

אַן אינדיאַנישער גאַט פון קריג, וואָס האַלט אין די הענט אַ שוור, אויף
וועלכן עס הענגט אַ מענטשלעכער שאַרבן

פון דער טיפעניש אין האַרצן און פאַרבליבן אין דער נשמה ווי אַ דינאַמישע קראַפט, וואָס האָט מיך באַגלייט דאָס גאַנצע לעבן.

מײַן ליבשאַפט צו דער ייִדישער שפּראַך און ליטעראַטור, מײַן טיפּער אינטערעס פאַר ייִדישקייט, מײַן דרך ארץ פאַרן מענטשן וואָס ״לייענען אַ ציטונג״, וואָס זינדיקן מיט דער פּעדער, און בכלל מײַן סימפּאַטיע צו מענטשן פון גניס און קעמפּער פאַרן ייִדישן לעבן — אַט דאָס אַלץ שטאַמט פון יענע צייטן און פון יענע יוגנטלעכע קרייזלעך, צווישן וועלכע איך האָב זיך אויסגעלעבט אין מײַן ווייטן פּוילישן שטעטל. דאָס איז די ירושה, וואָס איך האָב פון זשעליכאָוו געבראַכט קיין באַגאַטאַ, און זי מיטגעפירט קיין טוכנאַ, און ווען איך האָב אויפן האַרטן געלעגער פון אַרעמען האַטעל-צימערל פאַראויס געפילט דעם דורכפאַל פון מײַן ריזע, מיט וועלכער איך האָב פאַרבונדן אַזעלכע שיינע פּלענער, זינען אויפן עקראַן פון זכרון געקומען די גוטע איבערלעבונגען פון דער יוגנט, און איך בין פון דער טרויעריקער קעגנוואַרט אַנטלאָפּן צו דער ווייטער פאַרגאַנגענהייט...

*

דאָס אַלץ איז פאַרביי מײַנע אויגן ווי אין אַ נעפל, איך ווייס נישט צי איך בין געשלאָפּן צי געחלומט, נאָר אויפגעשטאַנען בין איך מיט אַ לויטערן קאַפּ. די וויזערס פון זייער אויפן וואַנט זינען זיך געגאַנגען איבער דעם וועג פון דער אייביקייט, וויזנדיק די שעה — זעקס אַ זייער פאַרטאַג. אָבער זיי האָבן געוויזן נישט נאָר דעם וועג פון דער אייביקייט, נאָר אויך די צייט פון פּרישטיק און די פּליכט פון אַרבעט. עס איז מיר ווידער גע-קומען אויפן זינען דער פּסוק פון חומש בזעת אפּיך תאכל לחם — מיטן שווייס פון פנים זאָלסטו עסן דיין ברויט — און איך האָב אים איבערזעצט אויף דער שפּראַך פון מײַן אינדוסטריע: מיטן שווייס פון פנים זאָלסטו זיך שאַפּן אַ מאַרק פאר דינע טריקאַטאַזש-אַרטיקלען, פאַר די פּרויען-מענער און קינדער — סוועטערס...

איך האָב זיך אַרומגעוואָשן, אויסגעפּוצט, אָפּגעגעסן פּרישטיק, און אַכט אַזייער בין איך שוין געווען אין גאַס מיטן ציל צו דעראַבערן די קאַמערץ פון טוכנאַ פאַר מײַנע סוועטערס פון באַגאַטאַ. אָבער, אָבער... אזוי איז דאָס לעבן פון מענטשן, וואָס ווערט נישט איין מאָל אויסגעשטעלט

אויף גאַנץ אומאַנגענעמע סורפריזן. אַלץ איז דאָך געווען אַזוי גוט אויס־געפלאַנט און אויסגערעכנט; גוטע סחורה, צוטריטלעכע פּרניזן, אַ נעער אַרטיקל און דאָך, מנן סחורה האָט זיך נישט אָנגענומען. טוכנאַ איז נאָך געווען נישט געווינט צו אַזעלכע זאַכן. מען האָט עס נאָך נישט גענוצט, אין אַ קילטן טאָג האָט מען אַרויפגעוואָרפן אַ „פּאַנטשאַ“ — אַ וואַלענע שאַל — אויף די פּלייצעס, און פּאַרטיק, אַזוי מענער ווי פּרויען. איז ווער וועט עס קויפן אַזאַ מין סוועטער גאַר? סוחרים האָבן נישט געוואַלט ריזי־קירן, און נישט געמאַכט קיין באַשטעלונגען.

וואָסזשע האָב איך געזאַלט טאָן? ווהיין זאָל איך גיין? צוריקפּאַרן קיין באַגאַטאַ מיטן אומבאַריטן פעקל, וואַלט איך זיך אויסגעשטעלט צו חוּזק און ביטול. אַגב, האָב איך געטראַכט, טוכנאַ איז נאָך נישט קיין ביישפּיל פון דער פּראַווינץ, און באַגאַטאַ אַליין איז נאָך אויך נישט גענוג באַאַרבעט. די סחורה וועט אָנגיין, מען דאַרף נישט פּאַרצווייפלען, האָב איך זיך צוגע־געבן מוט.

און דער פּעדלער איז געקומען צו הילף דעם פּאַבריקאַנט, ס'איז מיר אַינגעפּאַלן אַ געדאַנק זיך אַפּלאָזן פון די קלייטן, און פּאַרקויפן אויף די גאַסן, ביי די שולעס, ווהיין די מאַמעס קומען אָפּגעמען זייערע קינדער, ביי די קאַזאַרמעס, דורכאויס וווּ עס פּאַרזאַמלען זיך מענטשן. אַזוי האָב איך געטאָן, און אין פּאַרלויף פון טאָג האָב איך פּאַרקויפט דאָס גאַנצע ביסל סחורה, און באַקומען טאַפּלט וויפל איך האָב גערעכנט צו לייזן ביי די סוחרים. איך האָב אַפילו פּאַרקויפט די וואַליזעס, אין וועלכע איך האָב די סחורה מיטגעבראַכט, און צוריקגעפּאַרן מיט פולע קעשענעס באַנקנאַטן נעע, צעקנייטשטע און שמוציקע, וואָס האָבן עדות געזאָגט אויפן דערפּאַלג פון מנן קאַמערציעלער מיסיע.

איך בין צוריקגעקומען קיין באַגאַטאַ ווי אַ זיגער, און מיט פּאַרטאַפּלטער ענערגיע זיך גענומען צו מנן יונגיטשקער אינדוסטריע, יונג נישט נאָר ביי מיר אינדיוידועל, נאָר בכלל אין לאַנד. אין באַגאַטאַ גופא האָב איך אין אַ קורצער צייט פּאַרטאַפּלט מנן קליענטעלע און איך האָב אַינגעקויפט נעע מאַשינעס אויף צו קאַנען באַפּרידיקן די נאַכפּראָגע. אויך פון דער פּראַווינץ האָבן אָנגעהויבן קומען באַשטעלונגען און אין טוכנאַ האָב איך היינט קליענטן, וועלכע נעמען ביי מיר צו אַ באַדייטנדיקן טייל פון דער

שמעון גובערעק

פראדוקציע. די שטאָט איז שוין ווייט נישט דאָס, וואָס זי איז געווען מיט עטלעכע און דרייסיק יאָר צוריק, טוכנאָ איז היינט מאָדערניזירט און זעט אויס מאַיעסטעטיש, מיט ברייטע אַלייען, גרינע בליענדיקע פאַרקן, שיינע פיל־שטאַקיקע הניזער, געברוקירטע גאַסן און אויף זיי אַ סך מאָדערן גע־קליידעטע מענטשן, וועלכע שטראָמען אין אַלע ריכטונגען. די אויטאָ עס־טראָדאָ, וואָס פאַראייניקט די שטאָט מיט באַגאַטאָ, האָט פאַרוואַנדלט טוכנאָ אין אַן עלעגאַנטן טוריסטן צענטער.

מאַסן מענשן באַזוכן די שטאָט פון אַלע טיילן פון לאַנד און פון אויס־לאַנד. זיכער נוצן פיל פון זיי די באַקוועמע, וואַרעמע און עלעגאַנטע סווע־טערס, אויב נישט פון מיינן פאַבריקאַציע איז פון אַנדערע. אָבער גובערעק איז געווען איינער פון די פיאַנערן, וואָס האָט אָט דעם ברייט־פאַרשפרייטן פאַלקס־מלבוש איינגעפירט אין לאַנד. און דאָס איז אים אָנגעקומען נישט לייכט, ער האָט געליטן אַ סך אַנטווישונגען און דורכפאַלן, און מאַכנדיק אַ שטיקל סך־הכל פון לעבן, קאָן ער מיט שטאַלץ זאָגן, אַז ער האָט געזיגט מיטן כוח פון ייִדישן בטחון און גלויבן אין מענטשן, אַז די וועלט גייט פאַראויס, פראַגרעסירט, און לאַמיר האַפן אַז צום בעסערן...

אין די גרינע יארן

יידישע רעסטאראנען

מײן ערשטער עטאפ אין באַגאַטאַ האָט זיך אָנגעהויבן אין דער געגנט לאַס קרוסעס, אין דרום טייל פון דער שטאַט. איך האָב נאָך דעם זיך איי־בערגעצויגן אויף צפון, אין לאַס ניעוועס. אין דער ריכטונג איז אויך געגאַנגען דער פּראָגרעס פון דער קאָלאָמביאַנער הויפטשטאַט. אויפן דרום איז געלעגן דער חותם פון דער טראַפיקאַלישער פּוילקייט און אָפּגעלאָזן־קייט, און אין צפון האָט שוין געברויזט דער אימפעט פון אַמעריקאַנישן און אייראָפּעיִשן אונטערנעמונגס־גניסט; געשעפטן, וואָס האָבן געלאָקט דעם פאַרבנגייער מיט אַלע מינים אַנטיקלען, און ריינע גרויסשטאַטישע גאַסן מיט אַ שטענדיקן שטראַם פון מענטשן.

אין לאַס ניעוועס האָט זיך אויך געביטן מײן געזעלשאַפטלעכע סביבה. דער רעסטאָראַן פון דער יונגער אלמנה, גיטל פּישמאַן, האָט גענאָסן די פּרעפּרענץ פון אַ „געקליבענעם“ עולם, און איך פלעג אים אָפט באַזוכן. איך בין אויך געווען אַן אַרײַנגייער אין רעסטאָראַן פון דער פּרוי שאַפּיראַ, אין געגנט פון סאַנטאַ באַרבאַראַ, וווּ מען האָט געקאָנט זייער גוט אָפּעסן, און אויך פּינן פאַרברענגען צווישן עמד־מענטשן, הערן די לעצטע נײַעס אויף דער וועלט, און אַנטיילנעמען אין אַ דיסקוסיע וועגן וועלט־פּאָליטיק. דאָ זײַנען געווען פאַרטראַטן אַלע ייִדישע פאַרטייען, און מען פלעגט זיך גאַנץ אָפט אַרײַנזאָגן, אָבער דאָס האָט נישט געשטערט דעם שלום בית און אויך נישט דעם אָפּעטיט. פאַרקערט, ערשט נאָך אַ הייסער דיסקוסיע פלעגן די דיספּוטאַנטן זיך אָפקילן מיט הייסע גלעזער טיי און צובײַסן, צוזאַמען בײַ עטלעכע צוזאַמענגערוקטע טישלעך.

בײַ דער יונגער אלמנה דאַקעגן, האָט מען זייער עלעגאַנט סערווירט, און פון דעם שענסטן און בעסטן, אָבער געמאַסטן און געווייגן, עס זאָל חלילה נישט פאַרשאַטן, און אזוי זײַנען אויך געווען די שמועסן בײַ די טישלעך, צירלעך מאַנירלעך, שטיל, אַננגעהאַלטן, געגעסן האָבן דאָרט

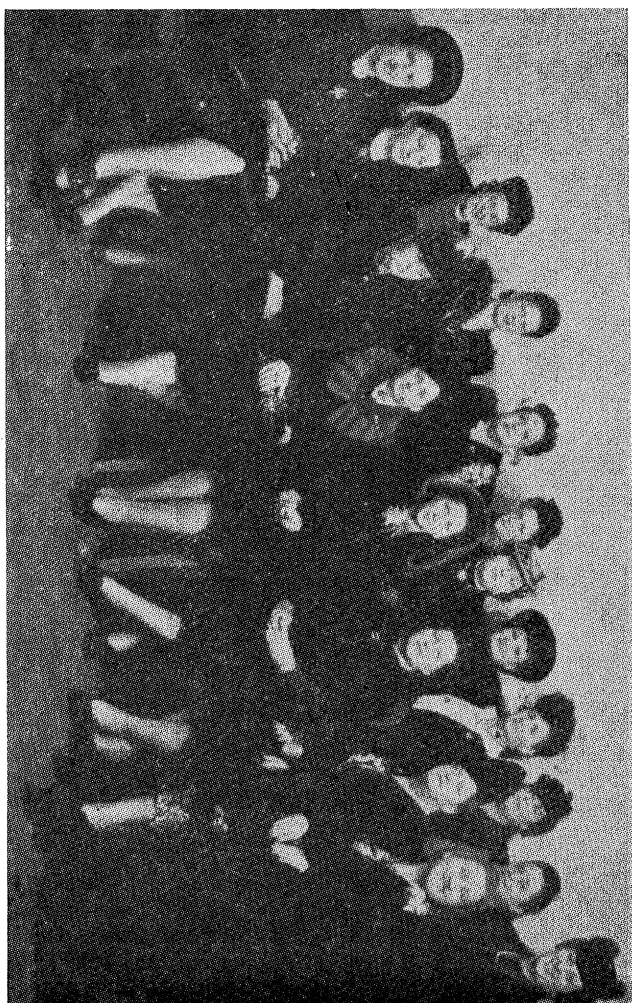
מענטשן פון די זעלבע יידישע קליינשטעטלעך אין בעסארביע און פוילן, וואס האבן אין באגאטא זיך אפגעגעבן מיט דער זעלבער „פרייער פראפע-סיע“ און ארויסגעגאנגען מיט א פעקל אין די גאסן, אבער דאך א ביסל אנדערע מענטשן, מיט אן אנדער געשמאק אין לעבן...

ארום צוועלף אזויגער פלעגן אנהייבן אַנקומען די קליענטן. איך האב דאָרט אויך געטראָפֿן די ברידער שיינבערג, וועלכע זינען געקומען פון קובא און גערעדט שפּאַניש מיט דער כאַראַקטעריסטישער קובאַנער אויס-שפּראַך. זיי האָבן נישט געוואַלט פאַרלאָזן שאַפּיראס רעסטאָראַן מיט זיין משפּחהדיקער היימישקייט און טומלדיקע געשפּרעכן, מען זאָל זיי אין אַ צווייט אָרט אַפּילו סערווירן דאָס טעלערל פון הימל.

אונדזערע געשפּרעכן האָבן זיך געדרייט אַרום ערנסטע ענינים. מיר האָבן קאַמענטירט וועלט-געשעענישן און אויך פּאַסירונגען פון יידישן לעבן. אַבער אַ טעמע, וואָס האָט אונדז באַזונדערס אינטערעסירט, איז געווען די לאַגע פון די משפּחות, וועלכע מיר האָבן איבערגעלאָזן אין דער אַלטער היים. מען האָט אויך גערעדט וועגן די איבערלעבונגען פון טאַג, וועגן די אַלע פּאַסירונגען ביי דער אַרבעט און אין גאַס. דאָס אַלץ וואָס מיר האָבן געזען האָט אונדז אויסגעזען אַזוי ניי, אַזוי אנדערש ווי דאָרט אין דער אַלטער היים. דאָכט זיך דער זעלבער הימל, אַבער אַן אנדער וועלט און אנדערע מענטשן. די אַרעמקייט, וועלכע מיר האָבן דאָ אַנגעטראָפֿן האָט אונדז אויסגעזען ערגער ווי „דאָרט“, כאַטש דער קאַלאַמביאַנער נעמט אַן זיין גורל מיט אַן איבעראַשנדיקער רעזיגנאַציע.

עס האָט אונדז שטאַרק באַזאָרגט דער גורל פון אונדזערע משפּחות, וועל מיר האָבן גוט געוואוסט וואָס זיי לעבן דאָרט איבער. אונדזער טרוים איז געווען צו זען זיי אַלעמען אַרום זיך, ווייט פון אומרו, פון געפּאַרן און פון שנאה פון דער אַרומיקער באַפעלקערונג. מען האָט אין די ערשטע „גרינע“ יאָרן נישט געטראַכט וועגן „מאַכן אַמעריקע“, נאָר וועגן „מאַכן אַ לעבן“ אין דעם נייעם לאַנד, צווישן מענטשן, וועלכע קוקן אויף דיר מיט צוטרוי און חשיבות. דאָס איז געווען די שטרעבונג וואָס האָט באַהערשט אַלע געדאַנקען, און באַגאַטא האָט מיר אויסגעזען צו זיין דער ריכטיקער אָרט אויף זיך צו בויען אַ נייע היים נאָך די אַלע פּענלעכע איבערלעבונגען אין פוילן.

א יד אין קאלאמביע

וטער קאמביע פון דער "הויצע" פערזענלעך אין קאלאמביע, אין יאר 1943

עס זינען אויך געווען אזעלכע, וואס האבן געטראכט וועגן „מאכן א פאר טאלער“ און אראפקומען אין שטעטל ווי א „מיליאנער“, זען אפשר עמיצן מיטנעמען, און צוריקפארן אין די אמעריקעס. די בעסארבער זינען מער ווי אלע אנדערע געווען גענייגט זיך אומקערן „אזוי“, געניסן פון דער מאמעס מאמעליגע, און זיך אויסזוכן א מיידל און ווערן א רייכער אידם בני א פינער משפחה. חלומות פון יוגע מענטשן, וואס האבן נאך געהאט פאר זיך פאראויס א גאנץ לעבן...

אייניקע זינען צוריקגעפארן. זיי האבן געמאכט א פאר פעזעס אין באגאטא, מעדעלין אדער קאלי. מיט שווערער מי האבן זיי צונויפגעשלאגן א שטיקל קאפיטאל, און געמיינט אז מען וועט זיי אויסכאפן אין דער אלטער היים מיט גוטע זיווגים און גרויסע געשעפטן. אבער עס האט זיך אויסגעלאזן ווי אין שלום עליכמס א מעשה. אין די אלטע היימען האט געהערשט א שווערע עקאנאמישע און פאליטישע לאגע, און א יידישער מענטש האט פשוט נישט געהאט צו וואס זיך צו נעמען. האבן זיי צעטרענצלט די פאר גראשן און צוריקגעקומען אנטוישטע. אנדערע האבן שוין נישט געהאט מיט וואס צו קומען, און זיינען דארט פארבליבן און אומגעקומען אין חורבן.

אין יידישן רעסטאראן פלעגן מיר קומען נישט נאר עסן, נאר זיך טרעפן מיט מענטשן, הערן וואס טוט זיך אויף דער וועלט און אויך אין היגן יידישן ישוב. מיר זינען געווען נישט קיין סך קונדן אין רעסטאראן פון דער יונגער אלמנה, אבער דארט האבן געגעסן א פאר עלטערע תושבים פון שטאט, און מיר זינען ציינגעצויגן געווארן אין ארטיקן געזעלשאפט- לעכן לעבן. דאס איז געווען אין יאר 1929. די צענטראלע פיגור אין ישוב איז אין יענער צייט געווען כואן (יעקב) כאראסא, א רוסישער ייד וואס האט גערעדט א פליסיקן שפאניש. און וואס האט מיט אמתער פאטערלעכער ווארעמקייט געזארגט פאר אלע גרינע און צוגעקומענע.

כואן כאראסא האט געהאט א שניידעריי אין „ליעוואנא בנין“ און ער איז געווען דער גרינדער פון „יידישן צענטער“, ער האט אויסגעארבעט די סטאטוטן פון דער אינסטיטוציע און איר געגעבן דעם כאראקטער פון א מין קהילה, וואס זארגט פאר אלע יידישע הצטרכותן פון ישוב. א מענטש מיט יידישן וויסן, האט ער אויך פארמאגט אן אריסטאקראטישן אויסזען און פינע מענירן פון איינעם וואס פארקערט אין א בעסערער געזעלשאפט.

קייִן קאלאָמביע איז ער געקומען פון טשילע, און האָט דאָ געוואָנען אַ סך פּריינד און אויף אַן אַנזען אין די קרייזן פון דער קאלאָמביאַנער אינטעלי-געניץ. ער האָט געהאַט פּריינד צווישן די פּאָליטישע מנהיגים און אַ צו-טריט צו אַפיציעלע אינסטיטוציעס. עס איז אַ פּאַקט, אַז ער פּלעגט זיך אימפּאַנירן מיטן צויער פון זײַן פּערזענלעכקייט. אין יענער צײַט איז גע-שטאַנען בײַ דער מאַכט די קאָנסערוואַטיווע פּאַרטיי, אָבער קיין מיטגליד פון דער פּאַרטיי איז ער, וואַרשיינלעך, נישט געווען. דאָס רוב האַלטן ייִדן אַן אַ געוויסע דיסטאַנץ, און מישן זיך נישט דירעקט אין די פּאָליטישע קאַמפּן פון די לאַטייִן-אַמעריקאַנער לענדער. פאַר אימיגראַנטן מיט אַ קליי-נעם פּאָליטישן סטאַזש אין די לענדער, איז אַזאַ האַנדלונג באַרעכטיקט, און דאָך איז כאַראַסאַ שפּעטער געפּאַלן אַ קרבן, ווי אַן אַנהענגער פון דער קאַנ-סערוואַטיווער פּאַרטיי.

אין יאָר 1930 איז געקומען צו דער מאַכט די ליבעראַלע פּאַרטיי. מעגלעך אַז אויף כאַראַסאַן איז געפּאַלן אַ חשד, אַז ער האָט זיך געמישט אין פּאָליטיק צוליב זײַן פּריינדשַפּט מיט די קאָנסערוואַטיווע פּערזענלעכ-קייטן, אָדער עמיצער האָט צוגעשטעלט אַ שטילע מסירה, אַז ער האָט גע-טאַן עפּעס שלעכטס אין טשילע. אָבער אַזוי צי אַזוי, איז עס געווען גענוג אויף צו דערקלערן כאַראַסאַן ווי אַן אומגעוואָונטשענעם עלעמענט, און ער איז אַרויסגעשיקט געוואָרן פון לאַנד.

די גאַנצע ייִדישע באַפּעלקערונג האָט טיף באַדויערט די אומגערעכטע גזירה. עס איז שפּעטער פּעסטיגעשטעלט געוואָרן, אַז ער האָט נישט געפירט קיין שום אומלעגאַלע געשעפטן אין טשילע, און אַז ער האָט זיך נישט גע-מישט אין דער אינערלעכער פּאָליטיק פון קאלאָמביע. די קליינע עדה איז אָבער דעמאָלט געווען צו שוואַך אויף צו פּאַרטיידיקן אַ ייִדן פון אַזאַ בילבול, און נאָך מער, ווען עס איז געווען אַ חשד, אַז דער בילבול איז געקומען פון אַ ייִדן...

דער פּינלעכער אינצידענט האָט זיך שווער אָפּגערופּן אויפן ישוב, וואָס האָט פּאַרלוירן אַ פּירנדיקע פּערזענלעכקייט, און אויף אַ לענגערער צײַט איז די געזעלשאַפּטלעכע טעטיקייט געוואָרן אינגעשרומפּן.

נאָך שווערער, וואַרשיינלעך, האָט עס געוויקט אויף כאַראַסאַן, וועל-כער איז צוריקגעפּאַרן ערגעץ אין אייראָפּע. שוין עטלעכע און דרײַסיק

יאָר זײַנען אַוועק, און מיר האָבן מער נישט געהערט וועגן דעם דאָזיקן האַרציקן און איידעלן ייִדישן מענטשן. אויב ער לעבט נאָך, און עס וועלן צו אים דערגיין אונדזערע ווערטער, זאָל ער וויסן, אַז די יונגע קהילה, וועלכע ער האָט געגרינדעט אין באַגאַטאַ, געדענקט און שעצט אים ווי אַמאָל, און מיר שיקן אים איבער פון דער ווייט אונדזערע ייִדישע ברכות.

דאָן לויס פּוסטילניק

לואיס פּוסטילניק איז אויך געווען אַן אונדזעריקער, אַ שטענדיקער אַרבעטיגער אין גיטלס רעסטאָראַן. אַ מענטש פון אַ יאָר פּערציק, אַ דיק־לעכער פון נידעריקן וווקס, מיט אַ פליכעוואַטן קאַפּ, ברייטן שטערן און בלויע אויגן. שטענדיק מיט אַ גראַבן ציגאַר אין מויל, אַ גרויסער למדן און קענער פון תנ"ך. ער איז נישט געווען קיין גרינער אין קאַלאַמביע, ווען מיר זײַנען געקומען נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, איז ער שוין דאָרט געווען אַן אַלטער תושב. באַגאַטאַ איז געווען זײַן היים און פאַריז זײַן האַנדלס־צענטער. פון יענער „הויפטשטאָט פון דער וועלט“ פלעגט ער ברענגען גרויסע פּעק מיט זײַד, סוועטערס, דאַמענטאַשן און אַנדערע אַר־טיקלען. ווען מיר האָבן אים דערקענט איז ער שוין געווען אַ „מיליאָנער“ — אַזוי האָט מען געזאָגט. — און זײַן אויפפירונג, זײַן האַלטונג, און אויך זײַן באַנעמונג מיט מענטשן, און טאַקע זײַן באַציונג צו „גרינע“ האָט עס באַ־שטעטיקט.

ווי נאָר עס פלעגט קומען אַ גרינער אין שטאָט, פלעגט מען אים גלייך שיקן צו פּוסטילניקן, וואָס פלעגט שוין אים באַזאָרגן מיט אַ פּעקל, מיט אַ קרעדיט, מיט אַ צימער און ווען נייטיק אַפילו — מיט אַ פאַר פּעזעס. פּוסטילניק איז געווען די געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציע, וואָס פלעגט נעמען אונטער זײַן שוץ אַלע אורחים. אַן אימיגראַנט האָט די ערשטע צײַט זיך געפילט פאַרלאָרן אין דער פרעמד, אַן אַ שפּראַך, אַן אַ פּאָך, אַן אַ קאַמפּאַקטער ייִדישער סביבה, האָט די פּרײַנדלעכע אויפנאַמע פון פּוסטיל־ניקן דערמוטיקט און אַרײַנגעבלאָזן ממש אַ רוח החיים פון גלויבן און

האָפענונג. ער האָט בײַ אַ סך פֿון אונדז געשאַפֿן דעם אַינדרוק אַז מיר זײַנען נישט אַליין, אַז עס שטייט הינטער יעדן איינעם פֿון אונדז אַ גוטער פֿרײַנד, וואָס וועט אין אַן עת צרה אונטערקומען מיט ראַט און מיט טאַט. די וואָס האָבן אָנגעהויבן מיט פֿוסטילניקן און נאַכדעם איבערגעגאַנגען צו אַנדערע סוחרים, אָדער זיך פֿאַרנומען צו אַרבעטן פֿאַר זיך, און האָבן שוין געוואָסט די פֿרײַזן פֿון סחורות און אַלע סוחרישע דריידלעך, האָבן זיך ערשט איבערצײַגט ווי אַרנטלעך פֿוסטילניק האָט באַהאַנדלט די גרינע, און אַז ער איז נישט אויסן געווען זיי אויסצונוצן, נאָר אויסשליסלעך צו העלפֿן. ער האָט אַ צײַט לאַנג פֿאַרטראַטן דעם פֿלאַץ פֿון כּוואַן כּאַראַסאַ אין ייִדישן צענטער פֿון באַגאַטאַ. מיר האָבן געפֿילט אין אים אַן איידעלן מענטשן מיט אַ גוט ייִדיש האַרץ, און חברה — באַוונדערס טאַקע די גרינע — האָבן אַרויסגעוויזן צו אים אַן אויפֿריכטיקע ליבשאַפט און איבער-געבנקייט.

לויט פֿוסטילניק האָט אַיינגעקויפט אַ שטיק באַדן פֿון עטלעכע העק-טאַר אין דער הינטערשטאַטישער געגנט — באַסאַ — און באַשטימט עס צו שענקען דער קהילה אויף אַ ייִדישן בית הקברות. אין איינעם אַ זונטיק-דיקן פֿרימאַרגן, ווען די זון האָט זיך באַוויזן נישט איבעריק קיין שמייכ-לענדיקע, ווער האָט געקאַנט וויסן איר געמיט? זײַנען מיר אַרויסגעפֿאַרן אין אַ גאַנצן קאַראָוואַן טאַקסיס און אויטאָס, אַנצוקוקן אונדזער „לעצטן רופֿלאַץ“ אין באַגאַטאַ. עס איז מיטגעפֿאַרן אויך מיטן עולם, שלמה גוט, אַן אַלטער תּושב אין שטאַט, וואָס האָט אויפֿגעבויט דעם קינאַ „אַפֿאַלאַ“ און זיך פֿאַר-נומען מיט גרויסע געשעפטן. קיין מיטגליד אין ייִדישן צענטער איז ער אין יענער צײַט נישט געווען, און בכלל איז געווען אַ גאַנץ היפשע דיסטאַנץ צווישן אַזאַ אַלטגעזעסענעם שטאַט-באַלעבאַס און גרויסן אונטערנעמער — מיט דער חברה גרינע, וואָס האָבן נאָך געשפּאַנט איבער די גאַסן מיטן פֿעקל סחורה צו פֿאַרקויפֿן אַויף אויסצאַלן.

אין דער אמתן האָט שלמה גוטס אַנוועזנהײַט אונדז אַ ביסל געוונדערט. פֿוסטילניק איז געפֿאַרן מיט אַן אַראַפֿגעלאַזטן קאַפּ און געשוויגן; ווי עס שײַנט, האָט ער געוואָסט, אַז יענער פֿאַרט אים פֿאַרשטערן די שמחה, און אַזוי איז געווען. ווי נאָר מען איז געקומען אויפֿן פעלד האָט שלמה גוט אויפֿגעהויבן זײַן שירעם אויף פֿוסטילניקן, און ס'איז אויסגעבראַכן אַ גע-

שלעג. עס האָבן זיך אַרײַנגעמישט די אַנוועזנדיקע און צענומען די שלעגער. ביידע האָבן געשריגן, און כאַטש עס איז נישט געווען גענוג קלאַר אין וואָס עס באַשטייט דער סיכסוך, האָט מען אָבער געהערט אַז גוט באַשולדיקט זײַן קעגנער, אַז ער האָט בײַ אים אויסגעדונגען דעם באַדן. נאָך אַלעמען — איז געשעפט, געשעפט...

געשלעגן בײַ ייִדן זײַנען אַ גאַנץ זעלטענע דערשײַנונג, און בפרט נאָך בײַ אַזעלכע באַלעבאַטישע ייִדן, ווי די צוויי אויבנדערמאַנטע חשובע שטאַט-לײַט. אמת, בײַ אונדז איז „שלום בית“ אַ פאַרהייליקטע אינסטיטוציע, און „שלום“ איז דער העכסטער אידעאַל, און „זאַלסט ליבן דעם צווייטן ווי זיך אַליין“ איז אַ געבאָט פון דער תורה. אָבער אין טאַג-טעגלעכן לעבן ווערן פאַרגעסן אַ סך קלוגע עצות און גוטע געבאָטן. מען שלאָגט זיך טאַקע נישט בײַ ייִדן, אָבער מען דערלאָנגט מיט דער צונג, וואָס איז נישט בעסער ווי מיט די הענט. „הקול, קול יעקב“. עס פעלט נישט קיין אומ-זיסטע קנאה-שנאה בײַ ייִדן, הלוואי וואָלט עס נישט געווען. ווי די זאך זאָל נישט זײַן, מען האָט די שלעגער צענומען און זיי פאַרבעטן אין „צענטער“ אַרײַן. שלמה גוט איז מיטגעפאַרן, און דאָרט האָט מען שוין דווקא אויפן ייִדישן שטייגער — זיך איבערגעבעטן. אָבער דעם באַדן האָט די קהילה נישט באַקומען... ווי עס שײַנט האָבן שלמה גוטס טענות געהאַט עפעס אַ באַרעכטיקונג. די קהילה האָט שפּעטער געקויפט אַ פּלאַץ מיט אייגענע מיטלען, טאַקע באַענט פון דעם וועלכן זי האָט געזאַלט באַקומען, ווי אַ מתנה פון פּוסטילניקן.

דער מענטשלעכער גורל זעצט זיך אַמאָל אָן אויפן שוואַכן מענטשן און דערגײַט אים די יאָרן. עס איז אַוודאי נישט ריכטיק צו וואַרפן די גאַנצע שול אויפן „בלינדן גורל“; דער מענטש דאַרף האָבן אַ שליטה אויף זײַן געלט און האָבן אויך אַ דעה אויפן גורל. האָט זיך געמאַכט אַז דער ליבער און האַרציקער מענטש — דאָן לויט פּוסטילניק — איז געגאַנגען פון איין אומגליק צום אַנדערן. ער האָט שפּעטער געדאַרפט פאַרזוכן נישט בלויז טראַפּנס, נאָר אַן איבערפּולטן בעכער ביטערניש. ער האָט חתונה געהאַט מיט אַ שײַנער פּרוי, פיל ייִנגער פון אים. האָט ליקוידירט אַלע זײַנע געשעפטן אין באַגאַטאַ און איז אַוועק קיין פאַריז, און אויפגעשטעלט זײַן היים אין דער „שטאַט פון ליכט“. אָבער פון דעם ליכט פון דער גרויסער

א י'ד אין קאלאמביע

וועלט-שטאָט איז אים נישט באַשערט געווען צו געניסן. עס זינען צוגע-
קומען קינדער, אַבער דאָס לעבן איז געגאַנגען באַרג-אַראָפּ, אַדער דער
מענטש איז צוזאַמענגעבראַכן... און יאָרן שפּעטער איז צו אונדז דערגאַנגען
אַ ידיעה, אַז דאָן לויט פּוסטילניק געפינט זיך אין פּאַנאַמאַ, אינטערנירט
אין אַן אַנשטאַלט פאַר גיטטיק קראַנקע...

אומפאַרגעסלעכע טיפּן

נאָך אַ חבר פון אונדזער געזעלשאַפט איז געווען שמואל לובעלשטיק.
וואָס האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זיין יוגנטלעכן געמיט און פריידיקן כאַ-
ראַקטער. ער האָט שטענדיק געהאַט אַ זאַק מיט וויצן צו דערציילן און אַ
מױל מיט געלעכטער. ווען ער איז געקומען איז געוואָרן פריילעך, און וווּ
ער האָט זיך געשטעלט איז באַלד אַרום אים געוואָרן אַ קרייז מיט מענטשן.
איידער ער איז געקומען קיין קאלאמביע — אין יאָר 1927 — איז ער אַ
געוויסע צייט געווען אין באַליוויע, און האָט דעריבער גאַנץ פּפּן באַהערשט
די שפּאַנישע שפּראַך. ער האָט מיט אונדז געטיילט דעם זעלבן גורל, די
זעלבע פּרנסה, און אויך דעם זעלבן רעסטאָראַן. מיר פלעגן זיך נישט זעצן
צום טיש עסן ביז שמואליק איז נישט געקומען, באַזונדערס אין אַוונט,
נאָכן טאַג אַרבעט; און אַז ער פלעגט אַרײַנקומען פלעגט ווערן פריילעך
אין שטעטל...

ווען מיר האָבן מיט דער צייט זיך אויסגעגריינט, אַראַפּגעגאַנגען פון
„גיטלס קעסט“, און יעדער איינער האָט זיך געגרינדעט זיין היים און זיין
געשעפט, האָבן מיר נישט איבערגעריסן די באַצונגען פון די גרינע יאָרן.
פאַרקערט, ווען ס'איז נאָר געווען אַ פּרײַע מינוט האָט מען זיך „אַרײַנט“
געכאַפּט“ איינער צום אַנדערן. מען האָט זיך געטראַפּן אויף היימישע שמחות
און אויף געזעלשאַפטלעכע אַקטן. מען האָט צוזאַמען געפירט „פּאַליטיק“,
שמואליק איז שטענדיק געווען אַן אַנגעלייגטער גאַסט אין שטוב, און
אַ שמועס מיט אים האָט פאַרשאַפט פאַרגעניגן, אזוי האָב איך אַנגעהאַלטן
מיט אים אַ פּרײַנדשאַפט אַ יאָר דרייסיק, ביזן מאַמענט פון זיין פּטירה,

מיט אַ פינף יאָר צוריק, ווען ער איז אַוועק פון אונדז אויף אייביק, אָבער זיין אַנדענק לעבט צווישן די באַגאַטאַנער יידן. עס פעלן זיינע גוטע לאַכנ-דיקע אויגן, זיכער האָבן די צדיקים אין גן-עֶדן זיך פאַרבענקט נאָך אַ פריילעכן יידן, און האָבן געשיקט נאָך אים רופן. רוט זיין געביין אויפן בית-עולם אין באַסא, און ווי מען זאָגט בני יידן: „זאל אים די קאַלאַמביאַנער ערד גרינג זיין“...

בערגער, דעם ערשטן נאָמען פון וועלכן איך האָב שוין פאַרגעסן, איז אויך געווען אַן אַרזינגייער אין גיטל פישמאַנס רעסטאָראַן, און כאַטש מיר פלעגן צוויי מאָל אין טאָג זיך טרעפן, פלעגט ער זיך האַלטן פון עולם אַ ביסל פון דערווייטנס. בכלל איז ער געווען אַ מענטש פון ווייניק רייד, אַ שטילער, איך וואָלט געזאָגט — אַ שוויגער, אָבער אַ באַאַבאַכטער, וואָס האָט ליב געהאַט זיך צוהערן וואָס מען רעדט. מיט אַן ערנסטן אויסזען און הויכן שטערן, האָט ער אַרויסגערופן רעספעקט צו זיך. מעגלעך, אַז זיין אַמט האָט עס אים געלערנט צו זיין רעזערווירט אין זיין האַלטונג. ער האָט פאַרנומען אַ הויכן אַמט אין פוסטילניקס אונטערנעמונג, געווען זיין פאַרטרויאונגס-מאַן.

בערגערס געשיכטע איז מיר ווייניק באַקאַנט. איך האָב זיך קיינמאַל נישט פאַרנומען מיטן פאַרשן די ביאַגראַפיעס פון זיינע מיטמענטשן. נישט וויכטיק וואָס אַ מענטש איז געווען און וואָס ער האָט געטאָן; וויכטיק איז פאַר מיר וואָס ער איז אין דעם מאַמענט, ווי איך פיל אים, און ווי ער רעאַגירט אויף מיין אַנוועזנהייט. צווישן מענטשן שאַפט זיך אַן אומגע-זענע פאַרבינדונג, וועלכע האָט אַן אַפקלאַנג אין האַרצן. אַגב, האָב איך זיך גאַרנישט פאַרגעשטעלט אַז אין דרנסיק יאָר אַרום וועט מיר איינפאַלן אַרויסרופן די געשטאַלטן פון די אַלע מענטשן, וועלכע איך האָב געטראָפן אויף מיין לעבנסוועג, און זיי פרווון פאַרשטעלן, שוואַרץ אויף ווייס, אויפן פאַפיר. ס'איז אַ דעליקאַטע אויפגאַבע, וועלכע קיינער האָט בני מיר נישט באַשטעלט, אָבער וועלכע קומט פון אַן איבערלעכן אימפולס. פון אַ באַ-האַלטענעם דראַנג אויפצולעבן די שוין פאַרגאַנגענע צייטן. אַזוי לאַנג די פאַרגאַנגענהייט לעבט אין אונדז האָט זי נאָך אַן אַנהאַלט אין לעבן. מענטשן וואָס זיינען שוין אַוועק, לעבן אין זכרון פון זייערע מיטמענטשן, און ס'איז

א יי ד אין קאלאמביע

א חוב זיי צו דערמאנען אויב זיי האבן איבערגעלאזן א גוטן אַנדענק, אפשר וועט ווער אין דער נאָענטער, אָדער אין דער ווינטער, צוקונפט זיך פאַרטיפן אין דעם בינטל זכרונות, און פרווון פון זיי מאַכן אַ באַלערנדיקן אויספיר. און כאַטש איך צווייפל אין דעם, האָף איך דאָך, אַז דער ליינער וועט געפינען אַן אינטערעס אין דער לעבס־דערפאַרונג פון אַ פשוטן מענטשן.

די גאָלדשטיין דינאַסטיע

די גאָלדשטיין־דינאַסטיע האָט פאַרנומען זייער אַ חשובן פּלאַץ אין אונדזער קרייזל, און גערופן האָבן מיר זיי אַזוי נישט מיט קיין איראַניע, נאָר דווקא מיטן גאַנצן ערנסט. דאָן כאַימע איז געווען אַ מענטש פון מיטעלן וווקס, מיט אַ בלייך פנים און פאַרטראַכטע אויגן. עס איז אויף אים געלעגן דער חותם פון אַ וויל־לערנער, וואָס איז פאַרטראַגן אין זאָכן פון רוחניות. אַ געוויסע צייט האָב איך געווינט מיט אים און מיט זיין שוואַגער, מאיר ראַטלעוויטש, אין איין צימער, און קאָן עדות זאָגן אויף זיין ברייטהאַרציי־קייט און צוטרוי צו מענטשן. ער האָט קיינעם נישט אָפּגעזאָגט צו געבן אַ גאַראַנטיע אויף אַ פעקל כחורה אָדער אויף אַ צימער, און איז שטענדיק געווען גרייט אַ מענטשן צו העלפן מיט ראַט און טאַט. און זיין ״ראַט״ האָט מען באַזונדערס געזוכט אין אַן עת צרה, וואָס האָט קיינמאַל נישט געפּעלט אין די גרינע יאָרן. דאָס כאַימע אָדער רב חיים, ווי מיר פּלעגן אים מיט רעספּעקט רופן, האָט געהאַט אַ שאַרפן גמרא קאַפּ, וואָס האָט געטויגט צום מסחר ווי אויך צו אַלע טריוויאלע ענינים פון לעבן. ער האָט געשאַטן מיט פּסוקים און מאמרי חז״ל, האָט גערעדט וועגן וועלט־פּאָליטיק און האָט געוויסט וואָס טוט זיך אין לאַנד, און אַ שמועס מיט אים איז באמת געווען אַ פאַרגעניגן.

עס זינען מיר געבליבן אין זכרון יענע ראַמאַנטישע יאָרן, ווייל זיי זינען פאַרבונדן מיט אייניקע גאָר ווערטפולע און אינטערעסאַנטע מענטשן. די אַלע אַנדערע האָב איך פאַרגעסן... ווייל וואָס קאָן אייך געבן אַן עגאַסיסט.

שמעון גובערעק

מיטן וטן שגורר פון מדינת ישראל אין באַנאַטאָ. — פון רעכטס: י. אַווערבור, י. רעזיס, האַנס שפּערלינג, חיים פּסח עז"ה, דער שגורר, אלטער פעלמאַן, פּאַלע דע פּסח, מ. גרינבערג, ש. גובערעק, משה גאַניטצקי

א קמצן, א גראבער יונג אדער אן אויסוורף? גארנישט! אזעלכע מענטשן לעבן פאר זיך, און ווען איר האט צו טאן מיט אזא איינעם, בלייבט אייך א פלעק אויף דער נשמה, פון וועלכן איר ווילט וואס גיכער פטור ווערן און פארגעסן. אזעלכע מענטשן האבן גארנישט וואס צו געבן דער וועלט, זיי קאנען אפילו איבערלאזן גרויסע ירושות, אבער נישט קיין בענקשאפט און ליבשאפט ביי מענטשן. געדענק איך בלויז די, וועלכע עס איז אזוי אנגעגעסן צו דערמאנען, ווייל זיי האבן איבערגעלאזן א פריידיקן געפיל אין הארצן, ווייל איך האב געהערט פון זיי א גוט ווארט, געזען א פנינעם זשעסט, געלערנט מידות טובות, געפילט מענטשלעכע ווארעמקייט אין מנינע שווערע גרינע יארן.

די געזעלשאפטלעכע אקטיוויטעט אין ישוב, אין וועלכער מיר האבן זיך אריינגעווארפן מיט א סך יוגנטלעכן ענטוויאזום, האט געעפנט א נייע פערספעקטיוו אין לעבן פון יעדן איינעם פון די „גרינע“ גאסן-הענדלער. די פאנטאזיע האט באקומען פליגל און מען האט דערפילט, אז מען ווארפט אראפ פון זיך דעם אימיגראנטישן פעקל און מען ווערט א תושב אין שטאט, וואס דארף זארגן פאר קהל און וואס דארף אליין אויך ווערן א שטיקל שטאט-באלעבאס.

נאך די שעהען לאנגע וואנדערונגען איבער די גאסן, און דעם קליינעם אפרו אין רעסטאראן בנים „טרעפן זיך מיט מענטשן“, זינען די זיצונגען אין „סענטראל אינזאעליטא“ געווען א ווינטערדיקער עטאפ פון זיך איינ-ווארצלען אין לאנד, א העכערע מדרגה פון זיך איינבירגערן אין לעבן. איך האב זיך אפט דערמאנט דעם קלוגן זאג, אז „וויפל די יידן זאלן נישט האבן געגעבן דעם שבת, האט דער שבת זיי פיל מער געגעבן“. דער שבת האט אריינגעבראכט יום טוב אין שטוב, האט געגעבן מנוחה דער נשמה. דאס קאן מען נישט פארגלייכן מיט קיין שום מאטעריעלע ווערטן.

די טעטיקייט אין יידישן צענטער איז פאר מיר געווען א יום-טוב, וועלכער פלעגט אבער גאנץ אפט פארשטערט ווערן מיטן אינערלעכן קאמף פון פארשיידענע טענדענצן מיט זייערע קאנדידאטן פאר די וואלן. ס'איז נישט געווען קיין קאמף פון אידעאלאגיעס, נאר פון פערזענלעכע סימפא-טיעס, האט איין גרופע ארויסגעשטעלט די קאנדידאטור פון חיים כאראסא פאר א פרעזידענט, האט זיך שוין געפונען א צווייטע גרופע, וואס האט

געקעמפט פאר דער קאנדידאטור פון ד"ר יוסף גרוצענהענדלער. אפט פלעג איך נישט ווילנדיק ארצונגיין אין קאנפליקט מיט גוטע פריינד, וועלכע איך האב נישט אויפגעהערט צו שעצן, אבער נישט שטיצן זייערע קאנדידאטן.

דער ד"ר גרוצענהענדלער, ווי א מענטש מיט אן אקאדעמישן דיפלאם האט געהאט אנווען אין דער יונגער געמיינדע, און וואלט דעריבער אויך געקאנט געבן פרעסטיזש דעם ישוב. אזוי האבן געטראכט די אלע וועלכע האבן געשטיצט זיין קאנדידאטור. שפעטער איז אונדז אויסגעקומען צו באדייערן דעם טעות. אן אקאדעמישער טיטל איז טאקע א וויכטיקער ענין, און וויסן און בילדונג דארפן געשעצט ווערן, אבער דאס האט גארנישט צו טאן מיט געזעלשאפטלעכער טעטיקייט, און נאך ווייניקער מיטן געפיל און פארשטענדעניש פארן אויפבויע פון א נייער יידישער קהילה. מען קאן זיין א שלעכטער מענטש, אן עקשן, א פרא אדם מיט א דאקטער טיטל, דער ד"ר גרוצענהענדלער איז עס נישט געווען, אבער קיין סביבה האט ער ארום זיך נישט געשאפן, און די אינסטיטוציע האט ער נישט ארויסגעהויבן. עס זינען פאראן א סך דאקטוירים אין די לאטיין-אמעריקאנער יידישע ישובים, אבער עס פעלן דארט גוטע און איבערגעגעבענע געזעלשאפטלעכע טוער. א שפאניש שפריכווארט זאגט: "וואס די נאטור האט נישט געגעבן, וועסטו אין סאלאמאנקא נישט באקומען". אין סאלאמאנקא איז געווען א בארימטע אוניווערסיטעט, און מיינט צו זאגן אז די שיינע מעלות, וועלכע די נאטור שענקט דעם מענטשן קאן מען נישט "אויסלערנען" אין די און-ניווערסיטעטן. מען דארף מיט זיי געבוירן ווערן. און די עיקרדיקע מעלה, וואס א געזעלשאפטלעכער עסקן דארף פארמאגן איז זיין א נוח לבריות — צוגעלאזן צו מענטשן, ליב האבן מענטשן, און ארויסרופן אויך ליבע ביי מענטשן צו זיך. דאס זינען אייגנשאפטן וואס קומען פון אנדערע "אויני-ווערסיטעטן"; זיי קומען קודם כל פון א גוט הארץ, פון א קלארן פארשטאנד, פון א גוטן ווילן צו דינען די קאלעקטיווע אינטערעסן פון כלל. א יידישער עסקן דארף נאך פארמאגן א חוש פאר אונזערע געזעלשאפטלעכע ווערטן, איך וועל נישט זאגן אז ער מוז זיין א תלמיד-חכם, אז ער דארף זיין בקי אין ש"ס און פוסקים, אבער א באצונג דארף ער צו דעם האבן און א פארשטענדעניש פאר דער געזעלשאפטלעכער טראדיציע פון דעם עם הספר. א

כלל-טוער דארף אמאל קאנען פארקוקן זינע פריואטע אינטערעסן, און זיך ארויסהייבן איבער די אלע קליינלעכקייטן, וואס מאכן אזוי קליין און ביליק דאס לעבן. ער דארף זיין א בויער, אן אויפטוער, זאל זיין כאטש מיט א פונק אידעאלזום. אזא דאקטער-טיטל דארף פארמאגן א יידישער עסקן, און מיט אזא טיטל קומט מען פון א גוטער ירושה, פון א יידישער היים, און פון קאנען לערנען פון לעבעדיקן לעבן, און פון שטענדיקן קאנ-טאקט מיט מענטשן...

דער ד"ר גרוצהענדלער האט אנגעהויבן זיין פרעזידענץ מיט א רוגז קעגן דעם פירער פון דער צווייטער ליסטע, כראן כאראסא, און מען האט אים גארנישט געקאנט איבערבעטן. די שפאלטונג האט אנגעהאלטן יארן, און האט אנגעמאכט א גרויסן שאדן דעם יונגן ישוב. דער אנהייב איז לכתחילה געווען א שלעכטער, און מען פילט נאך היינט די קאנסעקווענצן. די משפחהדיקע חברישיקייט, וועלכע מיר האבן פון רעסטאראן אריבער-געטראגן אין "צענטער", האט זיך אפגעברייט די פליגל אין פלאם פון דער "פאליטישער" פאלעמיק. גוטע חברים האבן אנגעהויבן קוקן מיט פארדרוס איינער אויפן אנדערן, און עס האט געדויערט לאנג ביז מען האט זיך אי-בערגעבעטן — ביי די נייע וואלן, אויב מען האט געארבעט פאר דער זעלבער ליסטע...

אין פארלויף פון דער צייט האט רב חיים גאלדשטיין אראפגעבראכט זיין משפחה און האט דא אויפגעבויט א מוסטערהאפטע יידישע היים, אויף וועלכער עס האט גערוט דער חן פון אן אמתער אשת חיל, וועלכע פלעגט אויפנעמען די געסט מיט אן אויפריכטיקער פריינטלעכקייט, ארומגערינגלט מיט קרובים און בני בית ביי א גרויסן באלעבאטישן טיש ווי עס פאסט פאר דער "דינאסטיע" גאלדשטיין, וועלכע איז באשטאנען פון צוויי ברידער און קרובים מיט זייערע צאלרייכע משפחות. ווי געזאגט, איז ר' חיים געווען א ייד א למדן און זיין עלטערער ברודער, סומער, איז געווען א בעל-תורה פון גאר א הויכער מדרגה און, ווי עס שיינט אויך, א שטיקל משכיל. ער איז תמיד געגאנגען עלעגאנט געקליידעט, און דאס ווייסע טיכעלע האט ביי אים קיינמאל נישט געפעלט אין דער אויבערשטער קעשענע פון רעקל. ער האט אנגעהאלטן א שטענדיקע קארעספאנדענץ מיט מנשה אונגער און בן ציון גאלדבערג, געווען זייערער א גרויסער פארערער.

די פאמיליע האָט זיך געהאַלטן צוזאַמען, די שבתים און יום-טובים עסן בײַ איין טיש, צוזאַמען זינגען זמירות, און די גאַלדשטיינס זינגען געוואָרן אַ בנשפּיל פון שיינע ייִדישע מידות און פון שלום בית, וועלכע זיי האָבן נאָך, ווי עס שײַנט, מיטגעבראַכט ווי אַ טראַדיציע פון זייער הייַם-שטעטעלע, שעניצע, לעבן וואַרשע, פון וואָנען די משפּחה האָט געשטאַמט.

די גאַלדשטיינס זינגען נאַטירלעך געווען פאַרטראַטן אין אַלע ייִדישע אינסטיטוציעס, און צו זייער וואָרט האָט מען זיך צוגעהערט אויף די אַל-געמיינע פאַרזאַמלונגען. זיי זינגען געווען די בעלי תפילות אין די שבתים און יום-טובים. יומים נוראים האָט געדאַוונט פאַרן עמוד זייער אַ נאָ-ענטער קרוב, יוסף גאַלדשטיין, אויך זייער שוואַגער, מאיר ראַטלעוויטש ע"ה, איז געווען זייער אַ פּינער בעל-מנגן און אַ ייד אַ למדן, וואָס האָט געדאַוונט מיט אַ סך מתיקות און כוונה. אַזוי אַז די „דינאַסטיע“ האָט דערהויבן אונדזערע שבתים און יום-טובים אין שול. זיי האָבן באַזונדערס געוואָרט פאַר די רעליגיעזע הצטרכותן פון ישוב, פאַרן בית הכנסת, פאַר דער שול, און אויך געווען פאַרטראַטן אין דער קהילה. און צום באַדויערן, מוז דערמאַנט ווערן, אַז אַנשטאַט דאַנקשאַפט און אַנערקענונג, האָט עס בײַ אייניקע אַרויסגערופן אַן אַנטשלאַסענע קעגנערשאַפט, און מען האָט אַנגעהויבן מורמלען: „די דינאַסטיע, די דיקטאַטור, וויל באַהערשן דאָס גאַנצע ייִדישע לעבן“...

מען איז געווען גרייט זיי איבערצוגעבן די אַנפירונג פון דער שול און אַפילו באַפרידיקן פאַר דער טרחה, אָבער זיי זינגען נישט קיין רבנים און האָבן נישט דעם גניסטיקן אויטאָריטעט זיך אימפּאַנירן אויף אַלע אַנדערע געביטן אין ייִדישן לעבן — אַזוי האָט מען געטענהט.

די פאמיליע גאַלדשטיין האָט זייער פיל בייגעטראָגן פאַרן ישוב, אין דעם איז קיין שום ספק, אָבער די קעגנערשאַפט צו זיי האָט געהאַט אַ געוויסן יסוד און האָט זיך אויסגעדריקט אין דער טענה, אַז „זיי זינגען טאַקע ייִדן למדנים, און קיינער האָט נישט צו זיי פּערזענלעך, אָבער קיין רבנים זינגען זיי נישט“... עס האָט זיך געשאַפן אַ קאַנפליקט צווישן דער קהילה און דער „דינאַסטיע“ און די פּראַגע איז אַפילו באַהאַנדלט געוואָרן אויף אַלגעמיינע פאַרזאַמלונגען. ביז אין איינעם אַ שיינעם טאַג האָט גאַלד-שטיין פאַרגעשלאָגן, אַז היות דער ישוב האָט זיך, קיין עין הרע, צעוואָקסן

און זיין מאטעריעלע לאגע איז אויך נישט קיין שלעכטע, זאל מען אנגאזשירן א רב. דער פאָרשלאַג איז גלייך אינשטימיק אָנגענומען געוואָרן. קיינער איז נישט געווען קעגן, אז דער ישוב זאל האָבן אַן אויטענטישן גניסטיקן מנהיג, וואָס זאל אָנפירן מיטן רעליגיעזן לעבן פון דער עדה.

אָבער די מחלוקת האָט זיך אַזוי גיך נישט אינגעשטילט. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אז דער רב וועלכן גאָלדשטיין האָט פאָרגעשלאָגן איז זינער אַ בן-עיר, און דאָס האָט ווידער אַרויסגערוּפן אַ קעגנערשאַפט. און האָט אויפגעלעבט די אַפאָזיציע, וועלכע האָט אונטערגענומען אַ קאָמף קעגן קאָנדידאַט פון דער „דינאַסטיע“. דער „לכתחילהדיקער קאָמף לשם שמים האָט באַקומען אויף אַזאַ מין אופן אַ פּערזענלעכע באַפאַרבוּנג, און דאָס איז געווען צום באַדויערן, ווייל אין תּוך גענומען איז די כּוונה פון די גאָלדשטיינס געווען אַ גוטע, ווי רעליגיעז געשטימטע ייִדן זינען זיי מער ווי אַנדערע געווען פאָראַינטערעסירט אין טראַדיציאָנעל-ייִדישן כאַראַקטער פון ישוב. לאַנגע מאָנאַטן האָט זיך געטומלט אַרום דעם ענין, ביז מיר האָט זיך אינגעגעבן צו געפינען אַ פּשרה. — איך בין אין יענער צייט געווען דער פּרעזידענט פון דער קהילה — און לשבח פון דער פּאַמיליע גאָלדשטיין דאַרף איך זאָגן, אז זיי זינען אויך גערן אינגעגאַנגען אויף דער פּשרה. מען האָט אָנגעבאַטן די כּסא הרבנות אַ מענטשן פון די שארית הפּליטה, הרב אליעזר רויטבלאַט, און דער שטורעם האָט זיך אינגעשטילט.

די צוויי ברידער גאָלדשטיין זינען שוין אויפן עולם האמת, אָבער די „דינאַסטיע“ האָט איבערגעלאָזן ווערדיקע יורשים, וואָס זינען ממשיך דעם יחוס און די ייִדישע טראַדיציע פון זייערע עלטערן. טייל פון דער גרויסער משפּחה האָבן שוין פאַרלאָזן די שטאָט, אָבער עס לעבן צווישן אונדז די אַלע יאָרן סומערס צוויי זין, שלמה און הערשל, וואָס האָבן נישט נאָר זכות אבות, נאָר טאַקע אויך זכות עצמו. זיי האָבן אַלגעמיינעם וויסן פון היינטוועלטליקע מענטשן און אויך טראַדיציאָנעלע ייִדישע קולטור, וועלכע זיי האָבן געלערנט ביי זייער פאָטער און פעטער, און וועגן ר' שלמה זאָגן מומחים, אז ער איז גאָר אַ גרויסער למדן. אַני הקטן נעמט זיך נישט אונטער צו משפּטן אין אַזעלכע ענינים, איך קאָן נאָר פעסט-שטעלן דעם פאַקט, אז די גאָלדשטיינס האַלטן אַן מיט כּבוד דעם גניס-

טיקן יחוס פון דער „דינאסטיע“, וואָס האָט געלייגט דעם גרונטשטיין פון אַ רעליגיעז־ייִדיש לעבן אין שטאַט. היינט־צו־טאָג ווען תורה־געשטאַלטן ווערן אויסגעלאָשן און דאָס לעבן ווערט אַלץ גרויער און חומרדיקער, אויס גניסט — אַלץ מאַטעריע, איז גוט, אַז עס בלייבן נאָך וווּ נישט וווּ יחידים, וואָס דערמאָנען, אַז דאָס פייערל פון דער תורה איז נאָך נישט אין גאַנצן אויסגעלאָשן, אַז עס טליעט נאָך אַ פונק פון וועלכן עס קאָן אויסברעכן אַ פלאַם, וואָס זאָל אַ וועלט באַליכטן...

מיין ברודערס רעסטאָראַן

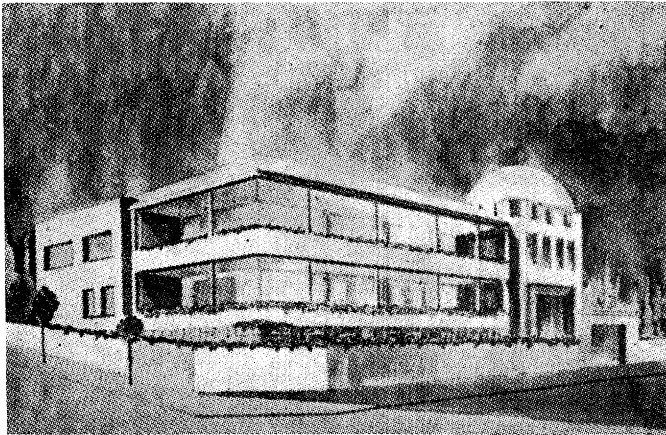
גיטלס רעסטאָראַן האָט נישט מאַריך ימים געווען. האָט מיין עלטערער ברודער, ישראל, וועלכער האָט געהאַט גאנץ פינף פרנסה פון אַנדערע גע־שעפטן, זיך גענומען צו דעם מסחר. עס איז אים געפעלן דער ענין, ער האָט ליב געהאַט זיך צו קהלן, זיין צווישן מענטשן, שמועסן, און אַז מען פאַרדינט נאָך עפעס צו דעם, איז דאָך עס אַ טאַפלטער פאַרגעניגן. דאָס איז געווען אין יאָר 1930, און אין אַ קורצער צייט איז ישראלס רעסטאָראַן געוואָרן, ווי זיינע קליענטן פלעגן אין שפּאַס זאָגן, — „אַ מקום תורה“, וווּ מען האָט געקאָנט אָפעסן אַ גוטן ייִדישן מיטיק, און דער עיקר — זיך טרעפן מיט ייִדן, רעדן פון פּאָליטיק, פון דער אַלטער היים, פון די גע־שעפטן אין דער נייער היים, און עוסק זיין בצרכי ציבור.

די מיטיק־שעהען זיינען אַנליקע, ווער האָט צייט? מען עסט אַפּ און מען לויפט אַרײַנכאַפּן אַ „סיעסטאַ“, זיך „צושפּאַרן“ אויף אַ האַלבער שעה, ווי מען איז אַינגעוויינט אין דעם הייסן לאַנד נאָך אַ פרימאַרגן שוויצן. און דער וואָס האָט נישט קיין צייט און וויל וואָס גיכער „מאַכן אַמעריקע“, לויפט צוריק צו דער אַרבעט. אָבער אין די אַוונטן איז גאַנץ אַנדערש. מען עסט די געפילטע פיש נישט געאַיילט, און מען ווערטלט זיך איבער מיטן שכן. בײַם קאַמפּאַט רעדט מען זיך אַראָפּ פון האַרצן, אַדער מען הערט אויס אַן אַנדערן, און מען לערנט פון דעם אַ קל־וחומר: אויב בײַ אים האָט אַזוי געטראָפּן, דאַרף מען עס גוט אין זיינען האַבן...

א ייִד אין קאלאָמביע

— צווישן מענטשן ריכטט מען זיך אויס, פלעגט אָפט זאָגן מנין ברוך דער, און מען ווערט אַ מענטש. אַ גאַליציאַנער וואָס איז דערבני געזעסן, האָט אים איבערגעשלאָגן: — ר' ישראל, אַ מענטש ווערט מען נאָר צווישן גאַליציאַנער! — זינען בני אַיך גאַליציאַנער גאָר קיין מענטשן נישט? האָט אים ישראל תמימותדיק געפרעגט. דער עולם האָט זיך הויך צעלאַכט, און דער גאַליציאַנער האָט זיך געכאַפט, אַז ער איז שוין גאַרנישט גאַליציאַניש אַרײַנגעפאַלן.

אין די אַוונטן האָט דער העל באַלויכטענער רעסטאָראַן געשניט מיט זײַן פּוּלן גלאַנץ. און בני די פּינן סערווירטע טישלעך איז שטענדיק געווען אַ שיינער עולם. עס האָט געזשומעט ווי אין אַ בינשטאַק, ווי עס דאַרף זײַן אין אַ ייִדישן רעסטאָראַן. ווען מען איז געווען פאַרנומען מיט דער אַכילה איז געוואָרן שטילער אַ ביסל, אָבער נאָכן בענטשן — עס הייסט, נאָך דער צײַט ווען פרומע יידן בענטשן — איז ווידער געוואָרן אַ גערעדערײַ און געלעכטער אויף אַלע טענער. מנין ברודער איז אַרומגעגאַנגען צווישן די טישלעך מיט אַ גליקלעכער מינע אויפן פנים. מען האָט געקאָנט מיינען,

דער קהילה־בנין אין קאלי, קאלאָמביע

אז ער האָט פֿאַרטראַכט דאָס געשעפט צוליב זײַן אייגענעם פֿאַרגעניגן. ווייל קיין געשעפטן האָט ער נישט געמאַכט. ער האָט געענדערט גיטלס מעטאָד, און פלעגט געבן פולע טעלער און האָט איינגעשטעלט ביליקע פּרייזן. — קליינע פֿאַרדינסטן בײַ אַ גרויסן אומזאַץ, פלעגט ער זאָגן. גיבן גוטע באַלאַנסן. מען דאַרף לעבן און לאָזן לעבן! פלעגט ער צוגעבן. די דאָזיקע הומאַניסטישע און עכט ייִדישע פּילאָסאָפּיע, קאָן אַוודאי געבן גוטע רעזולטאַטן אין גרויסע אונטערנעמונגען, און ווען זי ווערט אָנגעווענדעט מיט אַ סוחרישן קריטעריום. אַ העלפט פון זײַן פּלאַן האָט מײַן ברודער דערגרייכט: ער האָט פֿאַרגרעסערט דעם „אומזאַץ“, ער האָט דרייפֿאַך פֿאַרגרעסערט די צאָל קונדן ווי בײַ גיטל פּישמאַן, האָט ער אויס־געברייטערט דעם לאַקאַל, פֿאַרגרעסערט די קיך, אַינגעקויפט טישן, און אינווערטירט אַ גרויסן קאַפיטאַל. די צווייטע העלפט פון פּלאַן: די „באַ־לאַנסן“, האָבן געליטן אַ דורכפֿאַל. עפעס האָט נישט „געקלאַפט“. דער רעסטאָראַן איז געוואָרן אַ ייִדישער אַדרעס אין שטאָט, דער גאַנצער ישוב פלעגט זיך דאַרט טרעפֿן, בײַטאַג און בײַנאַכט איז געווען פול, אַרײַן און אַרויס, ווער עס האָט געדאַרפט זען אַ ייִדן און ווער עס האָט זיך פֿאַרבענקט נאָך אַ ייִדישן מאַכל, איז געגאַנגען צו גובערעקן, אָבער צו די „באַלאַנסן“ האָט עס נישט געהאַלפֿן. מײַן ברודער האָט נישט געמאַכט קיין געשעפטן, און דאָך האָב איך אויך נישט געוואַלט ער זאָל דעם רעסטאָראַן אויפגעבן. ווייל ס'איז דאָך נישט נאָר אַ רעסטאָראַן; ס'איז דאָך אויך — אַ ייִדישע אינסטיטוציע, ווען דער רעסטאָראַן זאָל זיך פֿאַרמאַכן וואַלט דער ישוב עפעס פֿאַרלאָרן...

געט פון אלע פֿאַרמאָן

צווישן די שטענדיקע קליענטן פון רעסטאָראַן איז געווען זייער אַן אינטערעסאַנטער יונגערמאַן, אַברהם קנאַבעל. ער איז געווען אָנגעשמעקט — מיט לינקיזם און האָט געפריידיקט, אַז די ישועה וועט קומען פון מזרח. די ציוניסטן פלעגן אים איבעררײַסן די רייד מיט „מציון תצא תורה“ און

אז „פון איינער קאלטן מזרח וועט פאר די יידן נישט קומען קיין רעטונג“. אבער ס'איז אין יענער צייט געווען דער בלי-פעריאד פון דער יידישער קולטור אין רוסלאנד, הונדערטער שולן, אקאדעמיעס, פאקולטעטן, יידישע געריכטן, טעאטערס, צייטונגען, זשורנאלן... און מען פלעגט אים אויס-הערן מיט נגייער און זייער גערן. ער איז געווען א מענטש אן אנגעלייענ-טער, געקאנט די אוניווערסאלע ליטעראטור, און האט אויך געהאט א גרינטלעכן יידישן וויסן.

אין היץ פון א דיסקוסיע האט אויף אים איינער פון זיינע אפאגענטן געזאגט, אז ער איז „א ישיבה בחור, וואס איז געכאפט אין דער מעשה...“ און ס'איז פאר אים געווען זייער א טרעפלעכע כאראקטעריסטיק. קנאבעל האט געהאט אן אייגענע שיטה אין זיין „דיאלעקטיק“, א ווארט וואס ער האט גאנץ אפט באנוצט און וואס מיינט דערווייזן אן ענין מיט לאגישע ארגומענטן. און דאס „אייגנס“ זיבט איז באשטאנען אין דעם, וואס ער האט געזוכט א סינטעז פון דער יידישער תורה און דער סאציאליסטישער טעאריע. ער פלעגט שטענדיק אנהייבן מיט א פסוק פון דער תורה אדער מיט א מאמר חז"ל, און ענדיקן מיט ציטאטן פון לענינען און פון מארקסן. זיינע שארפסטע אפאגענטן זיינען נאטירלעך געווען די נאציאנאל-געשטימטע מענטשן. און ס'איז מיר געבליבן אין זכרון ווי איינער פון זיי האט אים קלוג באמערקט: „פאניע קנאבעל, איך בעט אייך, צו וואס דארפט איר האבן די גויישע שותפים? פאר אונדז איז גענוג משה רבינו מיט די נביאים. איינערע שותפים וועלן אייך פירן צום שמד!“... קיינער האט דע-מאלט נישט געפילט — מיט קארגע פערציק יאר צוריק — וויפל אמת עס שטעקט אין די ווערטער. די „שותפים“ פירן אונדז דארט מיט געוואלד צום שמד, אבער די יידן קעמפן פארצווייפלט און לאזן זיך נישט. נישטא שוין דארט קיין יידישע קולטור, און די יידישע קולטור-שעפער האט מען גע-פייניקט און צוגעשטעלט „צום ווענטל“...

אין איין שיינעם אונט האט דעם רעסטאראן באזוכט אן אומדערוואר-טער גאסט. עס איז געקומען איינער פון די רייכסטע יידן אין שטאט, דאן כאַרַכט מיטשאַניק. ער האט די לעצטע יארן זיך געהאלטן דערווייטערט פון יידישן עמך, און האט בכלל ווייניק פארקערט אין דער יידישער גע-זעלשאפט. דער רום פון רעסטאראן איז צו אים דערגאנגען, און ער האט זיך

פארבענקט נישט נאָר נאָך געפילטע פיש, נאָר טאָקע צו יידישע מענטשן. ער האָט שטיל זיך אַרײַנגעשטעלט אין סאַלאָן, האָט באַטראַכט דעם עולם אַרום, און גליַך זיך צוגעזעצט צו אַ טישל מיט ייִדן, וואָס האָבן געפירט אַ הייסן וויכוח.

דאָן כאַרעכע איז נאָכדעם געוואָרן אַן אַפּטער אַרײַנגייער אין רעסטאָ-ראַן. ער פלעגט זיך אויסמישן מיטן עולם, אַנטיילנעמען אין אַ שמועס, האַרציק לאַכן פון אַ גוטן וויץ און, ווי עס שנינט, הנאה האָבן פון פאַר-ברענגען אַן אַונט מיט ייִדן. אַ ייִדישע נשמה איז נישט אַפּצושאַצן. אזוי איז עס געגאַנגען ביז די ברידערלעך שיינבערג האָבן זיך דערוויסט ווער דער גאַסט איז, האָבן זיי אים אַנגעהויבן אַרײַנזאָגן און צושיקן שטעכ-ווערטלעך אויף זײַן חשבון. זיי האָבן כלומרשט גערעדט צווישן זיך, אָבער געמינט האָבן זיי מיטשאַניקן. — שלמה, האָט געשריגן איינער צום אַנדערן איבערן גאַנצן סאַלאָן, דו דאַרפסט האָבן אַ גאַראַנטיע אויף אַ דירה? זענען דאָך דאָ פאַראַן אזוי פיל גבירים אין שטאָט, וועלן זיי נישט אַפּזאָגן אַרויס-צוהעלפן אַ ייִדן... און דער צווייטער האָט אים צוריקגעשריגן: — די היגע גבירים? ביסט משוגע? זיי וועלן זיך אַרויסנעמען אַן אויג פאַר אַ סענט!... מיטשאַניק פלעגט זיך מאַכן נישט הערנדיק, אָדער פלעגט מיטלאַכן מיטן עולם, ווי נישט אים מיינט מען, אָבער ער פלעגט שוין אַרײַנקומען זעל-טענער...

ווען ער פלעגט זיך דאָך אַמאָל באַזינזן אין רעסטאָראַן, און מײַן ברודער פלעגט אים אויפרופן, ווי צו דער תורה, מיטן טראַדיציאָנעלן ייִדישן ניגון: יעמוד!... האָט ער געשמייכלט באַשיידן, ווי עס פאַסט פאַר אַ גביר. אָבער מען האָט געזען, אַז דער שפּאַס איז אים געפעלן. עס איז געווען אין יענער צײַט ווען קאַלאַמביע האָט אַפּגעשטעלט דעם פרייעם אימפּאַרט פון סחורות, פאַר דעם פאַרבאָט פלעגט מיטשאַניק אימפּאַרטירן טעקסטיל-שטאָפּן פון ענגלאַנד, און פאַרדינען שווערע געלטער. האָט ער זיך גענומען צו נייע געשעפטן. ער איז אַוועק אין קאָוקאַ-טאַל אין די טיכטן פון וועלכן עס פליסט נישט קיין מילך, אָבער עס טריפט האַניק. און ער האָט אויפגעבויט אַ גרויסע צוקער-פאַבריק, וואָס האָט געגעבן פיל מער ווי דער אימפּאַרט פון שטאָפּן.

דאָן כאַרעכעס פאַרמעגן איז געוואָקסן ווי אויף הייוון, אָבער אזוי ווי

ער האָט נאָך נישט דערגרייכט צום געגאָרטן שפיץ, וואָס האָט זיך געהויבן אַלץ העכער און העכער, האָט ער אָנגעהאלטן דאָס שווערע קלעטערן אַלץ ווייטער און ווייטער, ביז אין אַ געוויסן טאָג האָט דאָס האַרץ נישט אויס־ געהאַלטן, און געמאַכט אַ סוף צו זײַן שטייגן אויפן אומענדלעכן לייטער פון רייכטום. דער דאָזיקער אומדערמידלעכער מענטש מיט גערוון פון שטאַל, מיט אַ האַרץ פון אַיז, האָט אין איין רגע צוזאַמענגעבראַכן אין איז נפטר געוואָרן פאַר דער צייט. שלום לעפרו.

א מענטש — אַ רעמעניש

הינט צו טאָג אַנטוויקלען זיך די וויסנשאַפטן אויף אַן איבערראַשנדיקן אופן. יעדן טאָג ווערן אַנטדעקט „נייע וועלטן“, מען רעדט שוין גאַנץ קאַנג־קרעט וועגן דער מעגלעכקייט צו באַפעלקערן שטערן. דער דורכשניט־ לעכער מענטש ווייס ווייניק פון די אַלע זאַכן, אָבער מיר זעען אין גאָס דעם פּראַגרעס אין דער אַרכיטעקטור, ווי עס ווערן אין געציילטע מאָנאַטן אויפגעשטעלט בבל־טורעמס פון דרייסיק און פערציק שטאַק, וואָס רייסן זיך אין הימל. מיט די צוויי פשוטסטע עלעמענטן: אַיז און צעמענט, האָט דער מענטש באַהערשט דעם רוים, און האָט באַפעלקערט די פּוסטקייט מיט בינשטאַקן פון מענטשן. און מען מאַכט שוין עס נאָך גיכער און נאָך לייכט־ טער: מיט אַלומיניום און גלאַז, און מען זאָגט, אַז אַזעלכע בנינים זײַנען נאָך שטאַרקער ווי פון אַלע אַנדערע מאַטעריאַלן.

עס איז נאָר געבליבן הינטערשטעליק אַן אַנדער אַרכיטעקטור, וועלכע די נאַטור האָט געשאַפן. מיר מיינען דאָס מענטשלעכע וועזן, און האָבן טענות צום גרויסן אַרכיטעקט פון אַלע וועלטן: — גוואַלד רבּונו של עולם! האָסט געשאַפן אַזא מין גרויסע און שיינע וועלט, און אַזא מין קלוגן מענטשן, פאַרוואָס איז דער מענטש בײַ זײַן גאַנצער חכמה אַזא נאַר, און מיר האָבן מיליאָנערן, וואָס ציטערן איבער אַ גראַשן און ייִדן, וועלכע זײַנען גלייכ־ גילטיק צום ייִדישן גורל?

יעדער מענטש איז אַ פּלאַנטער פון קעגנזאַצן, און טאַקע אויך פון

חכמות און נאָרישקייטן, און אַט אַזאַ מין מענטשן-פּלאַנטער איז מיר אויס-געקומען צו אַבסערווירן אין רעסטאָראַן פון מיין ברודער, ישראל גובערעק, וווּ איך בין געווען אַ שטענדיקער אַרבייטער, צוזאַמען מיט נאָך עטלעכע מנינים יידן. נישט אַלע פּלעגן, פאַרשטייט זיך, עסן מיט אַמאָל; אייניקע פּרײַער אַנדערע שפּעטער. ווען איינער פּלעגט אַמאָל פּרעגן מיין ברודער אויף עמעצן, פּלעגט ער טאַקע ליב האָבן צו ענטפּערן מיט אַ שול-נוסה: — איר פּרעגט אויף היימען? היים האָט שוין „אַפּגעדאַוונט“ מיטן ערשטן מבין...

צווישן די שטענדיקע באַזוכער איז אויך געווען מאַרקאַס פּוקס. זײַן פּערזענלעכקייט האָט זיך אויסגעטיילט מיט זײַן אייגנאַרטיקן שטייגער. ווי אַ שטאַט-באַלעבאַס אין שול, אַזוי האָט ער אויך געהאַט זײַן „שטאַט“ אין רעסטאָראַן, וועלכע קיינער פּלעגט נישט פאַרנעמען. אַ מענטש פון נידעריקן וווקס און געפאַקטער פיגור, מיט שטאַרק קורצזיכטיקע אויגן, פּלעגט ער דורך די גראַבע ברילן-גלעזער קוקן ווי פון אויבן צראַפּ אויף די אַרומיקע מענטשן. אפשר האָט ער געטראַכט אַז מען רעדט צו פּיל, ווייל „רעדן איז זילבער און שווינגן — גאַלד“. ער איז געווען אַ שווינגער, און פּלעגט עפענען דאָס מויל נאָר אין זעלטענע פּאַלן. אַבער אז ער האָט עפעס געזאָגט, האָט מען עס אונטערגעכאַפט און איבערגערעדט. עס האָט געהאַט וואָג און געדאַנק זײַן יעדער באַמערקונג. ווייטער האָבן די אויגן פאַרטראַטן די צונג. ער האָט ליב געהאַט צו הערן, און פּלעגט מיט זײַן קורצזיכטיקן בליק ממש זיך אַינזעסן אין מענטשן.

פּוקס איז געווען אַ וועטעראַן אויפן לאַטיין-אַמעריקאַנער קאַנטינענט. ער איז געווען אין טשילע און באַליוויע, און איז געקומען קיין באַגאַטאַ אין אַנהייב פון די דרײַסיקער יאָרן. מיר האָבן אים שטענדיק געזען אַליין און מיט אַ מינע פון אַ זאַרגלאַזן מענטשן. אין טשילע האָט ער געהאַט אַ פּרוי מיט קינדער און, ווי עס שײַנט, איז ער אויך געווען זאַרגלאַז אין באַצונג צו זײַן משפּחה. גיין פּלעגט ער מיט אַ שטעקן אַדער מיט אַ רעגנשרם, גלייך ווי ער וואַלט זיך גענויטיקט אין אַן אַנלען פאַר זײַן שווערן גוף. עס האָט זיך געוואַרפן אין די אויגן זײַן פּולער בויך, וועלכן ער פּלעגט שיקן פאַראויס ווי זיך צו עפענען אַ וועג אין דער לופטן. לייצען פּלעגט ער אַן ברילן, און די צײַטונג צוטראַגן נאָענט צו די אויגן.

און כאַטש ער איז געווען קורצזיכטיק אויף די אויגן איז ער געווען זייער ווייטזיכטיק אין געשעפטן. ער איז געווען אַ געניטער סוחר און דערפינ־דעריש אויף קאָמערציעלע פראַיעקטן, אָבער נישט אַזוי ריזן אין קאַפּי־טאַלן. פלעגט ער אָפט זיך צוזוכן שותפים און מענטשן פלעגן זיך ״רייבן״ אַרום אים אין דער אויסזיכט אויף אַ לייכט פאַרדינסטל.

אין באַצוינג צו געלט איז דאָן מאַרקאָס געווען אַ זעלטענער עקזעמ־פלאַר אין דער סביבה. — איך דיין נישט דעם עגל הזהב, פלעגט ער זאָגן. ביי אים פלעגט מען לייכט קאָנען קריגן אַ גמילות חסד און אַ נדבה אַוודאי. און ווי לייכט ער האָט פאַרדינט אַ קערבל, אַזוי לייכט פלעגט ער אים פטרן. האָט ליב געהאַט אַ קערטל און פאַר אַ פאַקערל פלעגט ער ממש אויסגיין, און חברה פלעגן אויסנוצן זיין קורצזיכטיקייט, און אַז מען האָט נישט געקאָנט ביי אים געווינען אויפן גלייכן וועג, האָט מען זיך גענומען צו הילף זינען קורצזיכטיקע אויגן...

אַ פאַקערל פלעגט דאָן מאַרקאָס שפּילן מיט לייב און לעבן, מיט התלהבות, מען האָט געפּילט, אַז דער מענטש האָט פון דעם פאַרגעניגן. מען האָט טאַקע נישט געשפּילט אין קיין קנעפלעך און אין קאָן זינען געשטאַנען פעזעס, און אָפט מאַל — די לעצטע פעזעס, אָבער ער האָט זיך פון דעם נישט גענומען צום האַרצן. מיט אַ גראָבן ציגאַר אין מויל, האָט ער אויסגעזען ווי אַ פריסטער ביי זיין עבודת הקודש אין הייליקן טעמפל. נישט איין מאַל האָט ער נאָך אַזאַ נאַכט געמוזט אַרענגיין צו זיין בוזעם־פּריינד, בערנאַרדאָ ראַבינאָוויטש, אַ גרויסער פאַבריקאַנט פון מע־דעלין, און ביי אים בעטן אַ הלוואה. בערנאַרדאָ, וועלכער האָט קיין מאַל נישט גענומען קיין קאַרט אין האַנט פלעגט אים אויסצייילן די פאַפּירלעך, און ווי אונטער די וואַנצעס באַמערקן: — ױואָס? מען האָט דיר אויסגע־ליידיקט די נאַכט?... — אַ באַנדע זשוליקעס, פּרעג נישט, פלעגט אים דאָן מאַרקאָס פּילאָסאָפּיש ענטפּערן.

זינען קינדער זינען געוואקסן אָן אים אין שכנישן לאַנד, אָבער ווען זיי זינען געוואָרן פּוליאַריק זינען זיי געקומען צום טאַטן און פאַרלאַנגט ער זאָל קומען ״אַ היים״. מאַרקאָס פּוקס האָט זיך אָבער נישט גערירט פון אָרט, ווי אַ בוים וואָס איז פאַרוואַרצלט אין באַדן און קאָן זיך מיט אים נישט שייין. אָדער אפשר ווי אַ מענטש, וואָס קאָן מער זיין אַלטע ״היים״

נישט פארטראגן? ... שווער ארײַנצודרינגען אין דער נשמה פון מענטשן און באַשיידן די דראַמע פון זײַן לעבן. ס'איז איינס פון די ביידע, אָדער ביידע צוזאַמען. אַלנפֿאַלס, איז דאָן מאַרקאָס אין באַגאַטאַ נישט געווען איינזאַם און אַליין. ער האָט געהאַט זײַן היימיש ווינקעלע אין מײַן ברודערס רעסטאָראַן, און עטלעכע גוטע פּרײַנד, וועלכע האָבן אים קיינמאַל נישט פֿאַרלאָזן, צווישן זיי יאָסעלע פּרענק, בינם אַשכּנזי, דער אויבנדערמאָנטער בערנאַרדאָ ראַבינאָוויטש, און אייניקע אַנדערע. ער האָט אויך געהאַט זײַן „חברה“ צו אַ פֿאַקער פֿאַרטיע, וועלכע ער האָט אַזוי געליבט, אָדער צו וועלכער ער איז אַנטלאָפֿן, אויף נישט צו טראַכטן וועגן טרויעריקע זאַכן...

דאָן מאַרקאָס איז דאָך אויף דער עלטער אַוועקגעפֿאַרן „אַהיים“, צו זײַנע קינדער און אייניקלעך. געווען איז ער אַ צײַט אין סאַנטיאַגאָ, בײַ זײַן ייִנגערן זון, טיטאָ, און ווען ער איז אַרײַן אין אַכטן יאַרצענדליק איז ער אַוועקגעפֿאַרן צו זײַן עלטערן זון, חיים, אין אוריקאַ, אַ פֿאַרט־שטאַט אין צפֿון טשילע.

ביידע זײַן האָבן זיך אויסגעהאַדעוועט אַן אַ טאַטן, און דאָך האָבן זיי די גרויסע ייִדישע מצווה פון כיבוד אָב נישט פֿאַרגעסן. חיים און טיטאָ פוקס האָבן אַ גוטן נאָמען אין ישוב, מענטשן מיט ברייטע ייִדישע הערצער און מיט אַן אַקטיוון אַנטייל אין ייִדישן געזעלשאַפֿטלעכע לעבן.

און איך גלייב, אַז אין זײַן לעצטן מקום־מקלט וועט ער דערמאָנען צום גוטן גובערעקס רעסטאָראַן, און די עטלעכע מנינים ייִדן מיט וועלכע ער פלעגט „דאַוונען“, ווי מײַן ברודער פלעגט זאָגן, מיטיקס און וועטשע־רעס. איך ווינטש אים ער זאָל אויך נישט דערמאָנען צום שלעכטן — צו וואָס זיך פֿאַרביטערן די יאָרן אויף דער עלטער? — די חברה קאַרטן־שפּילער, וועלכע האָבן אַזוי אומפֿאַרשעמט אויסגענוצט זײַן קורצזיכטיקייט. אונדזערע געפּילטע פּיש וועט ער אַוודאי דערמאָנען צום גוטן, ווייל ווער נאָך קאָן מאַכן אַזעלכע פּיש ווי מיר ייִדן? וועלכע האָבן דאָך דעם טעם פון מן אין חומש, אָדער טאַקע דעם גאַנצן טעם גן־עדן.

אַן אויסטערלישע פּרײַנדשאַפּט

— אַ שול, פּלעגט זאָגן מײַן ברודער, איז אַ מקום קדוש און מײַן רעסטאַראַן איז אַ מקום ייִדיש.

— איר האָט געמעגט זאָגן „להבדיל“, פּלעגט אים ווער באַמערקן.

— פאַרוואָס להבדיל? פּלעגט אויף אים אויסשטעלן מײַן ברודער אַ פאַר פּרעגנדיקע אויגן. איר קומט אַהער נישט נאָר עסן, איר קומט אַהער זיך זען מיט ייִדן, איר קוקט אַרײַן אין אַ ייִדישער צײַטונג, איר רעדט וועגן ייִדישע זאַכן, איר זײַט מקיים די מצווה ייִדישקייט! פּלעגט ער אויס־שרצען. אַז אין שול גייט איר נישט, דאַוונען דאַוונט איר נישט, און אין קיין ייִדישן רעסטאַראַן אויך נישט? און זיך טרעפּן מיט ייִדן אויך נישט? איז וואָס וועט ווערן פון אַנזער ייִדישקייט?

— מיר וועלן אײַך מאַכן פאַר אַ רב, ר' ישראל, פּלעגט שוין ווערן דער קליענט אַ ביסל ווייכער, און דער עולם פּלעגט קייכן פאַר געלעכטער. צווישן די וואָס האָבן טרײַ מקיים געווען מצווה ייִדישקייט אין מײַן ברודערס רעסטאַראַן איז געווען מנשה הייבלום. אַ בעקער פון דער אַלטער היים, איז ער דאָ געוואָרן אַ באַלעבאַס פון אַן אייגענער בעקערײַ. זײַן באַסאָווע שטימ, פּעסטע פיגור מיטן גרויסן קאַפּ און שוואַרצע וואַנצעס. האָבן באַהאַלטן אין זיך די נשמה פון אַ קינד. זײַן גוטסקייט און צוגע־לאַזנקייט האָט אַרויסגעשפּראַצט פון זײַן גאַנצן וועזן. דער דאָזיקער „אַפּערן באַס“, ווי אייניקע פּלעגן אין שפּאַס אים רופּן, פּלעגט דער עיקר אַרײַנקו־מען צו פאַרברענגען אַן אָונט מיט מענטשן. נאָכן אַרײַנכאַפּן די אומפאַר־מזדלעכע פאַרציע פיש מיט כריין און מיט אַ כוסהלע ייִש — בײַ מנשהן פּלעגט נישט גיין אַן דעם — פּלעגט ער זיך אַרײַנלאָזן אין אומענדלעכע שמועסן מיט חברה, וואָס פּלעגן זיך אַפּט פאַרענדיקן, אין די אָונטן, מיט אַ פּאַקערל.

צו מנשהן איז מען נישט געווען גלייכגילטיק. ווי נאָר ער פּלעגט זיך באַווייזן אין רעסטאַראַן האָבן אַלע בליקן זיך געווענדעט צו אים, ווי מען זאָל אויף אים וואַרטן, און ער פּלעגט יעדן איינעם צושאַקלען מיטן קאַפּ מיט אַ קינדישן שמיכל אויף די ליפּן. עס האָט נישט געפּעלט אַז ווער

פון די געסט זאל אים צווארפן אַ „גוטן אַוונט, סעניאָר מנשה!“ און ער, וואָס האָט זיך געכאַפט אַז די באַגריסונג שוועבט צווישן ערנסט און איראַ-ניע, פלעגט אים אַנקוקן מיט אַ כלומרשטן געבייזער, און אַ זאָג טאָן צווישן די צייַן: „העי, דו ליידיקגייער, היט דננע מיזעראַבלע ביינער, ווייל איך בין פאַר זיי נישט פאַראַנטוואָרטלעך!“... אָבער דאָס איז געווען נישט מער ווי אַן אומשולדיקער שפּאַס, וואָס פלעגט זיך פאַרענדיקן מיט אַן אַלגע-מיינעם געלעכטער.

מנשה האָט געהאַט אַ דעהויבענעם, איך וואָלט געזאָגט אַפילו — אַ „לוקסוס־פּריננד“, און אַט די דאָזיקע אויסטערלישע פּריננדשאַפט איז פאַר אונדז אַלעמען געווען אַ רעטעניש. מנשה האָט אַנגעהאַלטן אַ האַרציקע פּריננדשאַפט מיט איינער פון די אַנגעזעענסטע פּערזענלעכקייטן אין דער קאָלאָמביאַנער ליטעראַטור און אין דעם פּאָליטישן לעבן. עס איז געווען איינע פון יענע „שטילע“ עפּאָכעס, ווען דער גרויסער שרעקער און פּאָ-ליטישער פירער פון קאָלאָמביע, דאָן פעליפע ליעראַס קאַמאַראַגאַ, האָט זיך צוריקגעצויגן פון עפּנטלעכן לעבן, און האָט זיך אַרײַנגעטאָן בראַשו ורובו, מיט לניב און לעבן, צו געניסן פון זײַן „פּרינדייט“ בני אַ שוואַרצער קאַ-וועלע מיט אַ „ריינעם“ ציגאַר אין מויל, און מנשה, דער געוועזענער וואַר-שעווער בעקער, איז אומפאַרמײַדלעך געזעסן קעגנאיבער מיט אַ גראַבן ציגאַר אונטער די שוואַרצע וואַנצעס און אויסגעהערט זײַן מיטשמועסער. ווי אַ באַשערטע פּאַרל פלעגן זיי שעהען לאַנג אַפּזיצן אין אַ קאַ-פעטעריע, און אויך אין מנשהס שטוב, פאַרטיפט אין געשפרעכן ביז די שפּעטע שעהען פון דער נאַכט, בני קאוועלעך מיט קאַניאַק אַדער בני אַ וויסקי. וואָס האָט פאַרבונדן דעם פשוטן פּאַלקסײַדן מיט איינעם פון די גרויסע גניסטער פון קאָלאָמביע? וואָס פאַר אַן אינטערעס האָט דער אינ-טעלעקטואַל, טאַלאַנטירטער שרײַבער און קלוגער פּאָליטיקער געפונען אין מנשה? דאָס זײַנען פּראַגן וואָס האָבן אונדז געמאַטערט, אָבער אויף וועלכע מיר האָבן נישט געהאַט קיין ענטפּער. אמת, מנשה איז געווען אַ מענטש מיט גראַדן שכל, אָבער מיר האָבן אַ סך אַזעלכע חכמים, וואָס מיר האָבן אפשר נישט קיין סך — איז אַזעלכע ליבע און האַרציקע מענטשן, וועלכע זײַנען גרייט צו טיילן מיטן צווייטן דעם לעצטן ביסן, וועלכע זײַנען גרייט פאַר אַ חבר דאָס לעבן אָפּגעבן. ווער ווייסט? אפשר האָט דער מענטש פון

הסתדרות סטודנטים אין באגאטא — פון רעכטס, זיצן: דױך פלעמינגער; זעך ישראל-שלית פיינגובים, דױך וואַסער-
מאָן, מױ. לערנער; עס שטיין: אַנשעל, לייבאוויטש, גובערעק, יעקב בורשטיין ע״ה, א. אולער

גניסט דערפילט די שיינקייט פון א מענטשלעך הארץ, און ער האָט פאַר-
קוקט די שפיצלעך פון וויסן און פון שכל. ווי אין פרצעס מעשהלע ווי
גאָט עפנט דעם שער־הרחמים נישט ביי די תפילות פון די תלמידי חכמים,
נאָר ביים פּניף פון עס־הארץ, וואָס האָט אין דעם פּניף אַרײַנגעטאָן זײַן
גאַנצע נשמה...

געווינען אן איידעם

עס איז פאַראַן אין מנשהן עפעס אַזוינס, וואָס איז נושא חן אין די אויגן
פון אַ בעסערן מענטשן, און ער אַליין זוכט אויך די געזעלשאַפט פון די
„איבערשטע פון שטויסל“. עס איז אַראָפּגעקומען צו אונדז אין שטאָט שלום
פלינקער, אַ דאַרער יונגערמאַן מיט אַן אויסגעבלייכטן פנים און איידעלע
שטריכן ווי פון אַ כלי קודש. געקומען איז ער פון דער שכנישער שטאָט
מאָיסאלעס, און איז פאַרפאַרן מיט האַק און פאַק אין „ידישן רעסטאָראַן“,
ווי מען האָט אים אויפגענומען ווי אַן אייגענעם מענטשן. דאָס איז געווען
אין אָנהייב 1930. אַ בחורל פון וואַרשע, אַ לאַנדסמאַן פון די ברידער
שערמאַן, פון די ברידער זעגען, די געשווירענע קליענטן פון מנין ברודער,
אין ווהיין דען האָט ער געקאַנט קומען? אויך מנשה, אַ געבוירענער בעקער
בן בעקער פון דער פוילישער הויפטשטאָט, האָט נישט אַראָפּגענומען קיין
אויג פון דעם יונגן גאַסט. זײַן שווערע האַמעטנע פיגור מיט דער נשמה
פון אַ קינד, איז געבליבן ווי פאַרכישופּט פון דעם באַשיידענעם און שטילן
„קלויזניק“, ווי מנשה האָט אים גלייך באַצייכנט.

און זיי זײַנען גיך געוואָרן באַפּריינדעט. מנשה האָט אים פאַרבעטן צו
זיך אין בעקעריי, ווי ער האָט אויך געהאַט זײַן וווינונג און אים באַקענט
מיט זײַן משפּחה, און מען האָט זיי אָפּט געזען שפּאַצירן צוזאַמען פאַרטײַפּט
אין אַ שמועס. ביידע הויכע און גלייכע, אָבער בעת איינער האָט אויסגעזען
ווי אַ דעמב אַרײַנגעוואַקסן אין באַדן איז דער צווייטער געווען ווי אַ זאָנג,
וואָס האָט זיך געריסן צו די הויכן.

אין איין אָונט זײַנען מנשה און שלום אַרײַנגעקומען אין רעסטאָראַן,

און נאך דער אומפארמיידלעכער פארציע געפילטע פיש מיט כריין, האבן ביידע זיך צוועקגעזעצט שפילן אַ פּאָקערל. דאָס איז נישט געווען קיין נייעס אין רעסטאָראַן אין די אָונטן, אָבער דאָס מאָל האָט דאָס פּאָרל געשפּילט אַן געלט און אַ לץ האָט אַרײַנגעשושקעט אין אויער אַ צווייטן, אַז „אין קאַן“ שטייט מנשהס עלטערע טאכטער. געוונען האָט שלום און אין אַ קורצער צײַט אַרום איז באַוווּסט געוואָרן אין שטאָט, אַז דער בחור נעמט מנשהס שײן מיידל...

בײַ ייִדן שפּילט מען נישט אויס קײן כּלה אין קאַרטן. דער אמת איז וואַרשײַנלעך געווען אַ גאַנץ אַנדערער. מנשהן איז געפּעלן געוואָרן דער איידעלער יונגערמאַן, וואָס האָט געשטאַמט פּון אַ פּײַנער משפּחה און גע- האָט אויך בילדונג, האָט ער אים אַרײַנגעפּירט אין זײַן שטוב, און דאָס איבעריקע האָט שױן פּאַרענדיקט דער צױבער פּון דער יוגנט. מען האָט געפּראָוועט אַ חתונה ווי גאָט האָט געבאַטן, מיט דער ברייטער האַנט, און עס איז בײַגעווען די שמחה דאָס גאַנצע ייִדישע שטעטל.

און מנשה האָט קיין טעות נישט געמאַכט. זײַן איידעם האָט באַרעכטיקט זײַנע שענסטע האַפּענונגען. שלומס שטוב איז געוואָרן אַ ייִדישער אַדרעס אין שטאָט, און ווען עס איז געקומען אַ שרײַבער, אַ קולטור־שליח אַדער ייִדישע אַרטיסטן, איז שלום פּלינקער געווען דער מכניס אורחים, דער טוער און מיטהעלפּער. אין זײַן שטוב איז אַרײַנגעקומען אַ נײַ ייִדיש בוך, מען האָט דאָרט געקאַנט קריגן אַ ייִדישע צײַטונג און אַ זשורנאַל. בײַ אים איז שטוב פּלעגן זיך פּאַרזאַמלען אונדזערע קולטור־טוער, און עס איז אויך געווען אַן אָפּטער גאַסט דער באַוווּסטער ייִדישער שרײַבער שלמה ברייַן- סקי. עס האָט אויך אויף די מסיבות נישט געפּעלט מנשה, ער פּלעגט זיצן מיטן ציגאַר אין מויל און שווינגן, און קלײַבן נחת פּון זײַן איידעם און פּון זײַן געראַטענער טאָכטער, וואָס האָט געשאַפּן אַזאַ שײַנע באַלעבאַטישע ייִדישע היים, וועלכע האָט באַשײַנט אויך זײַנע עלטערע יאָרן.

עס איז כּדאי צו דערמאָנען פּלינקערס אַ בלעטל געשיכטע אין קאַ- לאַמביע, וואָס לאַזט אונדז עפּעס הערן. געקומען איז ער פּון וואַרשע קיין מאַנזאַלעס, אַ שטעטל פּון זעכציק טויזנט אַנזווווינערס. אַן אַ פּאָך און אַן אַ גראַשן אין קעשענע האָט ער זיך גענומען ווי אַלע אַנדערע זײַנגלײַכן, צום גאַסן־האַנדל. אָבער זײַן דעבוט ווי אַן אַמבולאַנט־סוחר האָט לכתחילה זיך

אנגעשטויסן אויף גרויסע שוועריקייטן. עס האָט שוין געאַרבעט אין דער שטאָט אַ קליינע גרופע ייִדישע פעדלערס, און זיי האָבן נישט געוואָלט צולאָזן קיין נײַע קאָנקורענטן, מען האָט געמאַכט יד־אחת און אפילו זיך גענומען צו הילף די אַרטיקע אויטאָריטעטן. עס איז טאַקע אין סתירה צו דער אייביקער ייִדישער טראַדיציע פון סאַלידאַריטעט, אָבער ס'איז אַ פאַקט, אַז אין מאַיסאלעס האָבן די עלטערע ייִדישע תושבים געקוקט קרום אויף אַ נײַעם אַמבולאַנט און אים דערגאַנגען די יאָרן. אייניקע פון זיי האָבן דאָרט געוויינט פון יאָר 1927 און האָבן זיך באַטראַכט ווי באַלעבאַטים פון שטאָט, אין אַ לאַנד וואָס גאַראַנטירט די פרנהייט פון האַנדל.

עס זײַנען געווען אַזעלכע וואָס האָבן סימפּאַטיזירט מיטן „גרינעם“, און באַזונדערס טאַקע זײַנע וואַרשעווער לאַנדסלייט, אָבער מען האָט מורא געהאַט פאַר די פּאַר „שטאַרקע“, וואָס האָבן געפירט די גראַנדע. מען האָט אים געראַטן ער זאָל זיך אויסקלייבן אַ שכניש שטעטל, אָבער פלינקערן איז ענדלעך מיאוס געוואָרן זײַער אומענדלעכער קאַמף און ער האָט באַ-שטימט אָפּטרעטן און אַוועק אין דער הויפטשטאָט, וווּ עס האָט געלעבט אַ גרעסערער ייִדישער ישוב, און וווּ עס איז געווען אַ ייִדישער דעת־קהל, און עס קאָנען נישט פאַרקומען אַזעלכע מעשים תעוועים ווי אין מאַיסאלעס, און ער האָט געטראַפּן. דאָ האָט ער געפונען זײַן גליק, אָבער נישט אויף לאַנג, עס איז פאַרבאָרגן פאַרן מענטשן דאָס שפּיל פון זײַן אייגענעם גורל...

שלום פלינקער איז יונג געוואָרן אַן אלמן. קורץ נאָך דעם איז אויך מנשה אַוועק אויפן עולם האמת. ברײַנסקי איז שוין אויך נישט צווישן די לעבעדיקע, און נאָך אייניקע פון דער גרופע זײַנען אַוועק אין דער איי-ביקייט. אָבער דאָס לעבן שטעלט זיך נישט אָפּ! די עטלעכע „מנינים“ פון מײַן ברודערס „מקום ייִדיש“ האָבן זיך איבערגרופירט. עס איז אונט-טערגעקומען אַ יוגנט, וואָס גיט דעם ייִדישן לעבן אַן אַנדער ווענדונג. שלום פלינקערן איז אָבער ענג געוואָרן אין באַגאַטאַ, און ער איז אַוועק צו זײַן טאַכטער און איידעם אין בוענאַס אַיירעס, וווּ ער וועט זיכער געפינען די געזעלשאַפטלעכע אַטמאָספּער, וועלכע ער האָט זיך אַזוי באַמיט בײַ אונדז צו שאַפּן. אַרגענטינע שפרודלט מיט אַ פולבלוטיק ייִדיש לעבן, מיט צענדליקער ייִדישע אינסטיטוציעס פון אַלע מינים, מיט צײַטונגען און

זשורנאלן אין מאַמע לשון, מיט פאַרלעזונגען און רעפּעראַטן, מיט אַ ייִדיִשער אינטעליגענץ און קולטור־מענטשן, צווישן וועלכע ער וועט זיכער געפינען זײַן פּלאַץ אויף אויסצולעבן זײַן רעשט ביסל יאָרן.

דער גאַליציאַנער למדון־וואַוניק

פוילישע, ליטוואַקעס, רומענער, בעסאַראַבער, רוסישע, גאַליציאַנער, זײַנען געווען די געוויינלעכע געסט אין מײַן ברודערס רעסטאָראַן. קינדער פון איין פּאָלק, און דאָך איז אויף יעדן איינעם געלעגן דער שטעמפל פון זײַן אַלטער היים. ווען עס פּלעגט אַרײַנקומען אַ נײַער גאַסט פּלעג איך פּרוּוון טרעפּן פון וואַנען ער שטאַמט, און זעלטן ווען איך האָב אַ טעות געהאַט. פון אַ דײַטש איז דאָך שוין אָפּגערעדט, דער יעקו איז אים געלעגן אויפן פנים. אַ פּאָלק וואָס האָט דורך טויזנטער יאָרן אויפּגעהאַלטן אַזוי עקשנותדיק זײַן נאַציאָנאַלע אייגנאַרט, און וואָס האָט דאָך אַזוי לײַכט אויפּגענומען אויף זיך די אויסערלעכע הויט און די מאַנירן פון די פעלקער צווישן וועלכע עס האָט געלעבט...

די גאַליציאַנער זײַנען גאָר אַ באַזונדער ״ראַסע״ צווישן אַחינו בני ישראל. בנימין אַשכּנזי, אַ קליינװוקסיקער גאַליציאַנער, וואָס איז געוואָרן אַ שטענדיקער קונד אין רעסטאָראַן, פּלעגט מיט שטאַלץ זאָגן: ״אַ גאַלי־ציאַנער איז — אַ פּאָר!״ און ער פּלעגט דערבײַ ווערן העכער און גרעסער. מען האָט געזאָגט אויף אים, אַז ער האָט נײַן מאָס רײַד, ווי אַ ייִדענע, און מען האָט אים היימיש גערופן בינעם. ער איז געווען אַן אינטערעסאַנטער מיטשמועסער, האָט זיך פאַרשטאַנען אויף די שוואַרצע פינטעלעך און איז געווען מיט אַלעמען אַ גוט ברודערל. ער האָט געהאַט אַ טבע צו פירן זײַן מיטשמועסער געאַרעמט. ווען ער איז געגאַנגען מיט מאַרקאָס פּוקס זײַנען זיי געווען אַ גלייכע פּאַר, איז ער אָבער אַרויסגעגאַנגען מיט מנשה, האָט ער אויסגעזען פון דערווייטנס ווי אַ קינד, וואָס באַגלייט אַן עלטערן מענטשן.

גאַליציע האָט געהערט צו עסטרייך ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה.

דאָרט האָט געלעבט אַ געדיכטע ייִדישע באַפעלקערונג, וואָס האָט גענאָסן פֿון אַלע בירגערלעכע רעכט, געהאַט אַ צוטריט צו העכערער בילדונג און צו מלוכהשע אַמטן, אָן דיסקרימינאַציעס און באַגרענעצונגען. גאַנץ אַב־דערש ווי אונטער דער צאַרישער הערשאַפט וווּ יידן זינען געווען דע־גראַדירט צו בירגער פֿון דער נידעריקסטער קאַטעגאָריע, וווּ פֿאַר יידן איז געווען אַלץ פֿאַרבאַטן, «קראַמע יעוורעיעוו». אין גאַליציע האָבן זיך צוזאַמענגעטראָפֿן צוויי קולטורן, די תּלמודישע פֿון פּוילישן ייִדנטום און די וועלטלעכע פֿון צענטראַל אײראָפּע, און די גאַליציאַנער יידן האָבן פֿון ביידע גענאָסן. יידן זינען געווען שטאַרק פֿאַרטראַטן אין די פּרײַע פּראָ־פעסיעס, אין דער ליטעראַטור און וויסנשאַפט, און אויך אין דער אינדוס־טריע און מסחר, אויף וועלכע זיי האָבן געהאַט אַ חזקה פֿון דורות.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה איז צעשטיקלט געוואָרן די עסטרייִ־בישע אימפעריע, און גאַליציע איז צוגעטיילט געוואָרן צו פּוילן. דער גאַ־ליציאַנער ייד האָט זיך אָבער אויסגעצייכנט מיט זינע פעיקייטן און קולטור, און די אַלע אַנדערע האָבן זיך פֿאַרטיידיקט קעגן דעם יחסן מיט אַ בײַ־סיקער איראַניע מיט דער כּוונה אים צו דעגראַדירן. אַזוי זאָגט אַ פּוילישער צו אַ ליטוואַק: — אַז איר גיט שלום אַ גאַליציאַנער, ציילט איבער דין פינגער, צי ער האָט בײַ אײַך נישט אַראָפּגעלקחנט איינעם... די דאָזיקע ריוואַליטעט איז קיינמאַל נישט אַריבער די גרענעץ פֿון אומשולדיקע וויצן, און די גאַליציאַנער זינען זייער אַ חשובער «שבת» צווישן אַחינו בני ישראל.

בינעם איז דעריבער געווען געוויינט מען זאָל אים «אַרײַנזאָגן». אָבער קיין בעל חוב איז ער נישט געבליבן. ער פּלעגט אויף אַ ביס ענטפּערן מיט אַ שטאַך, און עס פּלעגט זיך ענדיקן מיט אַן אַלגעמיינעם געלעכטער. עס זינען געווען בײַ אונדז נאָך אַ פֿאַר גאַליציאַנער. איינער, אַ זשוואַוער ייִדל, אַ דרייקאַפּ, וואָס פּלעגט אונדז דערציילן זינע אַוואַנטורעס, און חברה פּלעגט אים אַמאָל אַרײַנזאָגן מער מיט באַוונדערונג ווי מיט פֿאַרווורף: — אַ גאַליציאַנער גנב... בנימין אַשכּנזין האָט מען אַפּילו אין שפּאַס נישט געוואָגט אַזוי צו זאָגן, זײַן ערלעכקייט איז געשטאַנען אויסער יעדן צווייפּל. ער איז נישט געווען קיין פרומער, אָבער ער האָט געזוכט מצוות, אויף אַרויסצוהעלפֿן אַ מענטשן אין אַ נויט אָדער העלפֿן אַ קראַנקן איז ער געווען

דער ערשטער. ער האָט געוויסט פון אַלע „שווערע הערצער“, וווּ ערגעץ אַ גרינער, וואָס האָט געדאַרפט אַ פעקל סחורה, אַ סוחר וואָס האָט געזוכט אַ גמילת חסד, אַן איינזאַמער איז אַ שפּיטאַל, אַ קראַנקער וועלכן מען האָט געדאַרפט פירן צו אַ דאָקטער, דאָס אַלץ האָט בינעם געהאַט פאַרשריבן אין זײַן ביכעלע, און ער איז אַרומגעלאָפּן צווישן די טישלעך און האָט געזוכט קאַנדידאַטן וואָס זאָלן העלפּן, און אַז ער האָט נישט געפונען איז ער אַליין געגאַנגען אַדער אַליין געגעבן.

און בינעם איז זייער ווייט געווען פון צו זײַן אַ גביר. ער האָט אַפילו נישט געאַרבעט „פאַר זיך“, ער איז נאָך אַלץ געווען אַ „מענטש“ בײַ יענעם, אַן אָנגעשטעלטער אין דער טעקסטיל פאַבריק בײַ ב. ראַבינאָוויטשן. חברה האָט זיך געוויצלט, אַז ער האָט נישט קיין „קאַפּ“ צו אייגענע געשעפטן, אַז ער טראָגט דאָך אויף זײַן קאַפּ אַ גאַנצע שטאַט מיט ייִדן.

און אַט דער ליבער און האַרציקער גאַליציאַנער, וואָס איז געווען גוט „ווי אַ שטיקל ברויט“ — ווי די היזיקע זאָגן — האָט אָפּגעטאָן אַ שפיצל, וואָס איז געווען נישט גאַליציאַניש און נישט ייִדיש, און פאַר וועלכן ער האָט שיר נישט באַצאַלט מיט זײַן לעבן. ער איז געווען אויף אַ שמחה און איז אַרויס פון דאָרט בגילופין. ער איז איבערהויפט נישט גע-ווען קיין טרינקער, און אַז ער האָט גענומען אַ פאַר גלעזלעך איז ער געוואָרן שיכור, איז ער אַרויס אין גאַס און זיך פאַרטשעפעט מיט אַ פאַר פאַליציאַנטן, און אַז זיי האָבן אים געוואָלט נעמען אין צירקל האָט ער געשטעלט אַ ווידערשטאַנד, און דער סוף איז געווען, אַז מען האָט אים געמאַכט פאַר אַן אינוואַליד...

ר' בנימין אַשכּנזי, ווי מען פלעגט אים אָפט מיט דרך ארץ רופן, וועלכער האָט זיכער קיינמאַל קיין פליג אויף דער וואַנט נישט אָנגערירט, האָט אין אַ שיכורן צושטאַנד געדאַרפט פּראַוואַצירן אַ געשלעג מיט פאַ-ליציי אַ שפיצל פון גורל, אַדער אפשר האָט אַט דער אומגליק אויך עפעס אַ באַהאַלטענע לאַגיק... ווייטער איז ער שוין פון זיך אַליין געגאַנגען באַרג-אַראָפּ. אַ צעבראַכענער און דערשלאָגענער האָט ער געדאַרפט שוין און דער עיקר — אַ היים. אין זאַ צושטאַנד האָט ער אין באַגאַטאָ זיך נישט געקאַנט שאַפן קיין ייִדישע היים, און בינעם אַשכּנזי, דער טייערער

ייד, דער באהאלטענער לאַמעד-וואַוניק, ווי אייניקע פלעגן אויף אים זאָגן, האָט חתונה געהאַט מיט אַ קריסטלעכער קאַלאַמביאַנער פרוי...

אַ ייִדישע נשמה איז ניט אַפּצושאַצן ...

אַ צווייטער גאַליציאַנער, יעקב זעליגמאַן, איז שוין געווען אַ מענטש גאַר פון אַן אַנדער מין, אָבער ער האָט געהאַט אַן ענלעכן סוף. זעליגמאַן איז געווען אַ פעסט-געבויטער יונגערמאַן מיט ענערגישע פנים-שטריכן, לעבעדיקע אויגן און ברייטע פלייצעס. אַזעלכע פלייצעס קאַנען אַ סך אויסטראַגן, און דער גאַליציאַנער האָט שוין אַ סך דורכגעמאַכט אין זײַן לעבן. ער איז שוין געווען עטלעכע יאָר אין פּאַלעסטינע, ווי דאָס לאַנד האָט דעמאָלט געהייסן, געווען אין דער „גרויסער“ אַמעריקע, דאָרט גע- פּוצט שוין אין די וואַלנקראַצערס און האָט פאַרזוכט דעם טעם אויך פון אַנדערע פּראָפּעסיעס. ער האָט זיך אויסגעטייגט צו אַלץ, און האָט אונדו דערציילט, אַז ער מאַכט מאַכלים אויף צו „לעקן די פינגער“, און אים האָט מען געמעגט גלויבן.

אין באַגאַטאַ האָט ער זיך געפילט פרעמד, און אין רעסטאָראַן זײַנען אים געווען נישט צום האַרצן, ווי ער האָט געזאָגט, „די בירגערלעכע עלע- מענטן“. ער איז געווען לינק געשטימט, און וועגן וואָס מען זאָל נישט ריידן פלעגט ער שטענדיק אַרויספאַרן מיטן באַקאַנטן פּזמון פון מאַרקסיסטישן חדר, וועלכע האָבן באַזונדערס אין יענער צײַט געקלונגען ווילד פרעמד אין דער קאַלאַמביאַנער סביבה. אַזאַ יונג אַמעריקאַנער לאַנד ווי קאַלאַמביע מיט ריזיקע ריכטימער, מיט אַ שיטערער באַפעלקערונג, האָט פאַר זיך געהאַט אַנדערע פּערספּעקטיוון. זעליגמאַן וואַלט גערן צוריקגעפאַרן קיין פּוילן, האָט ער אָבער מורא געהאַט, אַז אויך דאָרט וועט ער זיך נישט אַרײַנפאַסן „אין דער ליניע“, און אַז ער וועט דאָרט זיך נישט אַרײַנ- פאַסן — און דאָס האָט ער גוט געוואוסט — וועט מען אים אַרײַנ- קוועטשן אין אַ סדום-בעטל אויף דער קאַטאַרגע. אַזוי, אַז קיין „פּשיאַ- טעלעס“ האָט ער נישט געהאַט, און האָט זיך געפילט פאַריתומט אין שטעטל.

האָט ער גענומען אַ פּעקל "שמאַטעס" אויף די פּליקעס און אַוועק איבער די גאַסן. חברה האָט אים דווקא אַרויסגעהאַלפּן, געגעבן קרעדיט, אַריענטירט און געלערנט ווי מען האַנדלט מיט אַ "מאַריאַ". און ער האָט שנעל געכאַפט דעם שניט; אָבער ווי עס שנינט, האָט ער אויך דעם פּאַלי-טישן פּעקל נישט אָפּגעלאָזט, און דאָס האָט אים טאַרמאַזירט אין דער אַר-בעט. אַנדערע פּון זיין שניט האָבן זיך צוגעפאַסט, און אין נאָמען פּון "פּראָלעטאַריאַט" האָבן זיי גאַנץ פּיין אויסגענוצט די אַרבעטער, און זינען געוואָרן גרויסע גבירים. ביים גאַליציאַנער איז עס נישט גענאָגען, ער האָט דווקא זיך געשאַפּן אַ גאַנץ פּינע קליענטעלע, און האָט געענדיקט מיט אַן אַנזעץ.

האָט ער געמוזט פּאַרלאָזן באַגאַטאַ און זיך זוכן אַ מקום מקלט, וואָס ווינטער פּון דער הויפּטשטאָט. ער איז אַוועקגעפּאַרן צום אַטלאַנטישן ברעג און האָט ענדלעך זיך באַזעצט אין ריאַהאַטשא, אַ קליין שטעטל וווּ עס לעבט אַ קליין הנפּל יידן, און כאָטש די "בירגערלעכע עלעמענטן" זינען איז געווען נישט צום האַרצן, האָבן זיי אים געהאַלפּן צו עפּענען אַ קלייטל. ווי עס זאָגט דער שפּריכוואָרט "צווישן יידן ווערט מען נישט פּאַרלאָרן". אָבער צווישן די עטלעכע יידישע משפּחות האָט ער זיך קיין יידישע היים נישט געקאָנט שאַפּן. די קליינע ישובים זינען אויסגעשטעלט אויף דער געפּאַר פּון געמישטע חתונות. דער גאַליציאַנער האָט חתונה געהאַט, ציוויל, מיט אַ קריסטלעכער פּרוי. מיט עטלעכע יאָר צוריק איז ער געשטאַרבן, און זיין פּרוי און קינדער האָבן אים געבראַכט צו קבר ישׂראל אויפּן בית עולם אין באַראַנקיזשא. אַזוי האָט ער אַנגעזאָגט אין זיין צוואַה, אַ יידישע נשמה איז נישט אָפּצושאַצן...

דער ליבלינג

אַז דער מענטש קומט אויף דער וועלט מיט אַ ביסל שכל, וועט אים זיין ליכטער צו לעבן. דאָס איז די שענסטע מתנה פּון דער נאַטור, וועלכע מען לערנט נישט אויס אין די אַוניווערסיטעטן, דערמיט דאַרף מען גע-

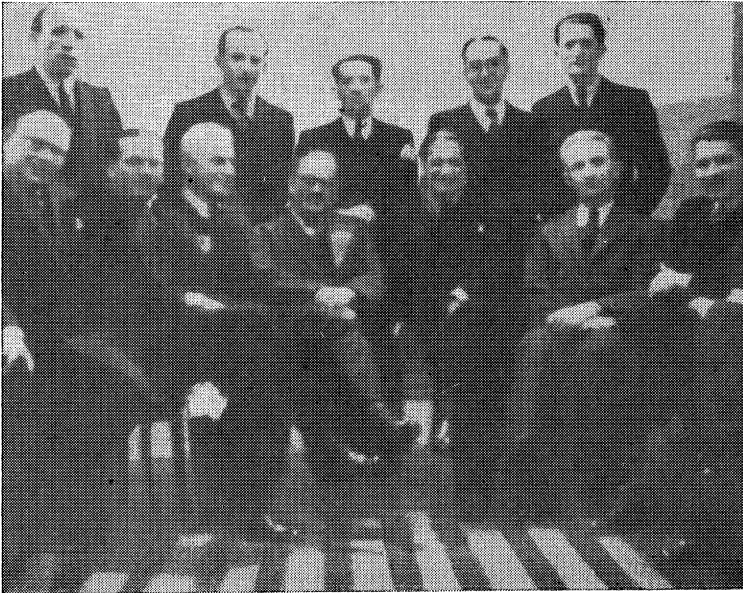
בוירן ווערן. און ווען חכמה און בילדונג גייען צוזאמען, איז עס שוין א פילפאכע דערגרייכונג. נישט אומזיסט האָט שלמה המלך געבעטן חכמה ביי גאָט. אָבער אַז ער האָט געמאַכט אַזאַ קלאַגע בקשה, איז ער דאָך שוין געווען אַ חכם?... איז דער ענטפער, אַז נאָר אַ קלוגער פאַרשטייט דעם ווערט פון חכמה. אַ נאָר איז נישט קיין מבין אויף אַזעלכע זאַכן. דערמיט זינען מיר אויסן צו זאָגן, אַז בערעלע, ווי מיר האָבן אים גערופן אין די אויגן, און בערעלע שוסטער, — הינטער די אויגן, איז געווען אַ ייד אַ חכם. טאַקע אַ שוסטער, אָבער אַ קלוגער, און צו דעם נאָך אַ שיינער יונג, מיט אַ געדיכטער טשוּפּרינע האָר, גלייכע פנים שטריכן און פּאַרלומטע אויגן, וואָס וואָלטן געפאַסט פאַר אַ דיכטער נישט פאַר קיין שוסטער.

דער שלימזל האָט אים געזעצט אויפן שוסטער בענקל. צו זעקס יאָר איז ער שוין געווען אַ קיילעכיקער יתום אין וואַרשע, און אויס רחמנות האָט אים צוגענומען אין דער לער אַ שוסטער. אַ שווערע לעבנס־שול האָט דורכגעמאַכט בערעלע, אָבער אַ שול פון וועלכער ער האָט אַ סך גע־לערנט. ער האָט זיך צוגעהערט צו דעם וואָס מען רעדט און צוגעזען וואָס אַרום אים קומט פאַר, און זיך געלערנט צו באַנעמען דאָס לעבן און פאַרשטיין דעם מענטשן. דאָס זינען געווען די שטורמישע יאָרן פאַרן ערשטן וועלט־קריג, ווען די ייִדישע יוגנט אין פּוילן האָט פאַרצווייפלט געזוכט נייע האַריזאָנטן, און האָט אויפגעשטורעמט דאָס פאַרגליווערטע לעבן מיט נייע אידעאָלן. בערעלע האָט עס אַלץ דורכגעמאַכט, און ווען דער עמיגראַנטן שטראָם האָט אים מיטגעשקלעפט צו די ברעגן פון אַמע־ריקע, איז ער געקומען קיין באַגאַטאָ אַ „פּאַלנער“ מענטש און אַן ערשט־קלאַסיקער באַלמעלאַכע.

בערעלע האָט זיך שנעל אויסגעגריינט, האָט געכאַפט די שפּראַך, און האָט זיך גאַנץ פּיין אַינגעאַרדנט, און כאַטש ער האָט שוין, לויט די היזיקע באַגריפן, געקאַנט אַנגיין ווי אַ „פּאַבריקאַנט“, האָט מען אים דאָך נאָך אַלץ גערופן בערעלע שוסטער, אָבער נישט אויס ביטול, נאָר אויס אינטימי־טעט און היימישקייט. אין רעסטאָראַן איז בערעלע געוואָרן אַן אייגענער מענטש און אַ גוטער ברודער מיט יעדן איינעם, עס איז געוואָרן פּריילעך אין שטוב ווען ער פלעגט אַרײַנקומען, און יעדער איינער האָט אים גע־וואָלט האָבן ביי זיין טישל. ער האָט פאַרמאַגט אַ פּינעם הומאַר, און איז

א ייִד אין קאָלאָמביע

געווען אַן אומאויסשעפּלעכער קוואַל פון וויצן און ווערטלעך. אַז עמעצער האָט אים דערציילט אַ ווייץ, האָט ער אויסגעכאַפּט דעם סוף און פאַרענ-דיקט. „די מעשה האָט שוין אַ באַרד“, פּלעגט ער זאָגן. אויף דעם איז ער געווען זייער אייפּערזיכטיק, און האָט נישט נאָר געהאַט אַ מערקווירדיקן זכרון צו דעם, נאָר האָט אויך געקאַנט אַ ווייץ אימפּראָוויזירן. פּוקס פּלעגט זאָגן אויף אים, אַז ער איז ווי ירבעם חטא וּהחטיא, וואָס האָט געזינדיקט און געמאַכט זינדיקן, בערעלע לאַכט און מאַכט לאַכן.

אַ גרופּע ייִדישע און נייִטידישע אינטעלעקטואַלן אין באַגאַטאַ. — נטער פון רעכטס: באַרכע עליעזער גייטאַן, פּאָליטישער פּירער און שרנעבר; ד״ר אַר-מאַנזאַ סאַלאַנאַ, ד״ר אַהרן בענטשעטריט, ד״ר יוסף גרוזעהענדלער; עס שטייען: ד״ר מיגעל אַדלער, דאַריאַ סאַמפּער, פּנחס פּעפּער, כוליאַ גובערעק, אידל פאַרביאַזש

דאס מערקווירדיקסטע אין בערעלען איז געווען נישט אזוי זיין חכמה ווי זיין גוטסקייט, אדער אפשר ביידע צוזאמען. ער איז נישט געווען קיין כיטראק, קיין חכם "פאר זיך", ער האט נישט אנגעווארפן קיין שרעק מיט זיין שארפזין און אפגעשטויסן קיין מענטשן, ווי עס טרעפט אין אזעלכע פאלן. פארקערט, ער האט דערוועקט צוטרוי, ער האט זיך נישט געשטעלט העכער און אלע האבן ממש געקלעפט צו אים. ווער נאר עס האט געהאט עפעס א פראבלעם, און דאס האט קיינמאל נישט געפעלט, האט זיך באראטן מיטן "רבי". מען האט אים געשלעפט אין די ווינקעלעך און זיך געשושקעט; ער האט געוויסט אלע "שווערע הערצער" און האט אויך געקאנט געבן די ריכטיקע עצה. ער האט אן אנגעבוירענעם שכל און יעדער איינער האט געפילט אין אים א גוטן ווילן.

עס האט מיך איבערראשט ווען מ׳זיין ברודער האט מיר פארטרויט א סוד, אז בערעלע איז אן אלפאבעט, ער קאן נישט שרייבן און נישט ליי-ענען, די לאטיינישע אותיות האט ער יא געלייענט און האט זיך געקאנט אונטערשרייבן, אבער יידיש נישט. — לערן אים, האב איך געזאגט, און מ׳זיין ברודער האט אים גענומען אין דער לער. אין א קורצער צייט ארום האב איך געזען ווי ער מאטערט זיך איבער א יידישער צייטונג, און וואס ווייטער איז אים דער ענין אנגעקומען אלץ ליכטער. איך האב אים אבסערווירט און זיך געפרייט מיט זיין דערפאלג. בערעלע איז גאר אן אנדער מענטש געווארן, די ערשטע זאך וואס ער פלעגט טאן אריינקומענדיק אין דעם טאראן, איז נעמען די צייטונג, און אזוי איז געווען פארנומען האט ער אריינגעקוקט אין אן אלטן זשורנאל. עס האט זיך פאר אים געעפנט א נייע וועלט, און ער איז צו איר צוגעפאלן ווי א דורשטיקער צו א פרישן קוואל. עס איז ממש נישט צו גלויבן ווי דער מענטש האט זיך געענדערט. ער האט פריער ליב געהאט צו ריידן וועגן וועלט-פאליטיק און וועגן "ארבע-טער-קלאס" און "רעוואלוציע" אין נוסח פון דעם זשארגאן, וועלכן ער האט געהערט אויף דער פלאצוווקע אין ווארשע, אבער ער האט זיך בא-פרייט פון דעם שאבלאן און האט אנגעהייבן ריידן מיט זיין אייגענעם לשון. דער רעסטאראן האט געהאט גאנץ חשובע מענטשן, שטענדיקע קונדן, וועלכע זינען יארן לאנג אריינגעקומען. אייניקע פון וועלכע האבן זיך שוין גאנץ פנין ארויפגעארבעט און גענאסן פון אלעמענס רעספעקט. אבער

דער ליבלינג פון אלעמען איז געווען בערעלע. מיט אים האט מען זיך געפילט גוט ווי מיט א היימישן און אייגענעם מענטשן. ווען עמעצער פלעגט פארפארן בערעלען אין די רייד און פארפירן מיט אים א דיסקוסיע, האט דער עולם צוהערער אויס סימפאטיע פארטיידיקט בערעלען, אפילו ווען ער איז נישט געווען גערעכט. ווי עס שיינט, האט דער פאקט וואס נאך בערעלען האט זיך נאכגעשלעפט א שאטן פון „שוסטער“, האט פאר אים געעפנט די טירן צו אלע הערצער. צו אים איז מען צוגעגאנגען אן מורא, ווי צו א גלייכן, ווי צו אן אייגענעם ברודער צו וועלכן מען מעג האבן צוטרוי און „ער וועט נישט פאררייסן די נאז“...

דער בעלימוח

חיים און דוד שערמאן האבן געהאט א „שוואגערל“, וועלכן די ליט-וואקעס האבן גערופן משה נאז און די פוילישע — משה נות. געהאט האט ער א גרויסע יידישע נאז, וועלכער האט זיך אבער גאנץ פינן אריינגעפאסט אין זיין גיגאנטישער פיגור, און ווען עמעץ זאל עס אים אזוי זאגן אין די אויגן, איז ער נישט געווען זיכער מיטן לעבן. געווען איז ער א הויכער, א רויטלעכער, מיט אן אטלעטישער פיגור, מעשה באלעבאס. ער האט גע-שטאמט, זאגט ער, פון גבירישן יחוס, כאטש זיינע שוואגערלעך פלעגן דערביי שמייכלען אונטער די וואנצעס.

משה נאז האט נישט געקאנט פארטראגן וואס דער עולם „צאצקעט זיך אזוי“, ווי ער האט געזאגט, מיט בערעלע שוסטער, וועלכער איז שוין געווארן א „גאנצער מענטש אין אמעריקע, לייענט די גאזעטן און טראגט זיך ארום אין קעשענע מיט א טשעק-ביכל“. זאגן פלעגט ער עס נישט שרעענדיק, ווי זיין טבע איז געווען, נאר דווקא „אונטער דער נאז“, ווי פאר זיך, קיינער זאל נישט הערן, ווען דער עולם פלעגט ווי געוויינטלעך ארומינגלען בערעלען און אויפמערקזאם אים אויסהערן, פלעגט משה נאז זיצן קאלט און ווארטן עמעץ זאל זיך אפרופן צום גוטן אדער צום שלעכטן... דעמאלט האט ער גענומען דאס ווארט און האט אונטערגעהאלטן

שמעון גוברערק

דעם קעגנער, אדער האָט אַטאַקירט בערעלעס חסיד מיט רמזים און שטעכ־ווערטלעך, און האָט באַקרעפטיקט זײַנע ווערטער מיט קלעפּ פון זײַנע ריזיקע פּויסטן אין טיש.

משה נאָז האָט געשפּילט די ראַלע פון אַן אַטלעט, און דאָרט וווּ ער האָט זיך נישט געקאַנט אימפּאַנירן מיטן שכל, האָט ער געוואָלט געווינען מיט כוח. ער פלעגט רעדן מיט אַ טאָן פון אַן אויטאָריטעט און פלעגט פאַרשרײַען דעם קעגנער. עס איז געווען אַ געפאַר מיט אים צו דיסקוטירן, ער פלעגט אַנוואַרפן אַ שרעק מיט זײַן פיגור, נישט מיט זײַנע אַרגומענטן. למען האמת דאַרף געזאָגט ווערן, אַז די אַלע יאָרן וואָס ער האָט גע־וווינט צווישן אונדז האָט ער מיט קײנעם נישט געהאַט קײן סכסוך, און מיר האָבן נישט געהאַט קײן געלעגנהײַט פעסטצושטעלן אויף וויפל ער איז געווען אַ בעל־כוח ווי ער האָט אויסגעזען. אַ ״ידישער גולן״! ווען ס'איז אָבער אַנגעקומען אַ ״ידישער זשורנאַל פון האַוואַנאַ מיט בריינסקיס אַ דערציילונג, און אַ שילדערונג פונעם לעבן פון די ״באַגאַס״ (פישערס) אויפן טײַך מאַגדאַלענאַ, פון יעקב שפּאַנקאַ, האָט אונדז משה נאָז געמאַכט אַן אמתן סקאַנדאַל. — גרינע חיות! האָט ער געשרייען, שמאַראַוואָניקעס, שמאַטע קלייבערס! וואָס זײַט איר געקומען קײן אַמעריקע? ווערן פּיסאַטע־לעס? עס שלאָגט דאָך צו דער גאַל אַניער שרײַבעכץ! גײט צו די מאַריעס, אין דער ערד אַרײַן!... אָבער ווי זאָגט מען אויף פּראַנצויזיש? מה שלא יעשה השכל יעשה הזמן; דאָס אַלץ איז איבערגעגאַנגען, און קײן פאַראיבל איז נישט געבליבן... אָבער אַ פּראַגע בלייבט דאָך: פאַרוואָס איז דער בעל־כוח אַרײַנגעפאַלן אין אַזאַ גרימצאָרן?...

*

יידן זײַנען נישט קײן שיכורים, דאָס וועט קײנער נישט לייקענען. אויף אַ הויליאַנקע האָט אַ ייד ליב צו שפּילן דעם שיכור. ער גיט אַ שמעק פון גלעזל און ווערט שיכור. חסידים לשמה, דער רבי טראָגט צו דאָס גלעזל צו די ליפּן, און די חסידים טאַנצן פאַר דבקות. דער פּרט באַשטע־טיקט נאָר דעם כלל. פון די הונדערטער יידן, וואָס איך האָב געקענט זײַנען די ברידער שערמאַן געווען דער איינציקער אויסנאַם.

חיים שערמאַן, דער שוואַגער פון משה נאָז, איז געווען אַ שטילער און זייער ליבער מענטש. ער האָט אָבער ליב געהאַט דעם ביטערן טראָפּן.

און ווי עס שנינט, האָט ער די מחלה נאָך מיטגעבראַכט פון דער אַלטער היים. אין וואַרשע איז ער געווען אַ באַלעבאַס פון אַ קליין שיד-פאַבריקל, אין קאלאָמביע האָט ער געביטן דעם פּאָך אויף פּעדלעריי, ווי טויזנטער אַנדערע האָבן עס געטאַן. נאָך פּערציק יאָר געניסן פון משקה זינען אים אַנגעשרומפן געוואָרן די אויגן, אַבער נישט אויף אַזוי פּיל, ער זאָל נישט פאַרויסזען די טובה, וואָס קאָן אים אַרויסקומען פון אַרומרינגלען זיך מיט פּריינד פון די „הויכע פּענצטער“, איבערהויפט מיט די געריכט-באַצמטע, מיט וועלכע ער פּלעגט אַפט מאַכן אַ כּוּסֶה. דערפאַר, ווען עס פּלעגט עפּעס טרעפּן מיט זינעם אַ לאַנדסמאַן, האָט זיך שערמאַן אַרויפ־געזעצט אויף זיין ביציקלעט און צוגעפאַרן צום געריכט-הויז כדי אַרויס-צוראַטעווען זינעם אַ מענטשן...

קיינער וועט דאָ נישט פאַרגעסן דוד שערמאַנען, חיימס ברודער, און איך אַוודאי נישט. וואָס שייך מאַכן גלעזלעך האָט ער איבערגעשטיגן חיימען, דאָס כּסדרדיקע שיכורן האָט אים אַרויסגעשטויסן פון נאַרמאַלן לעבנסשטייגער. אין יענע גוטע צייטן האָבן די פּאַליציי־אַגענטן נישט באַנוצט קיין אַנדער געווער ווי נאָר אַזאַ מיין שטעקעלע („באַליזשאַ“), האָט דוד געהאַט אויסצושטיין פון ביידן — פון שטעקעלע און פון די פּאַ-ליציסטן — נישט איין מאָל און נישט צוויי מאָל. ווען עס זינען געווען ווינציק פּאַליציי־לויט האָבן זיי זיך נישט געקאַנט קיין עצה געבן מיט אים, ווייל ער האָט פאַרמאַגט שמשון הגיבורס כּוח. עס זינען נויטיק געווען אַ גרעסערע צאָל אַגענטן כדי אים אַרויסצושלעפּן פונעם קאַפּע-הויז אָדער פון שענקל, און ביז וואָס ווען זינען געפּלויגן ציין פון די קאַפּע-באַזוכער. די מעשה פּלעגט זיך ענדיקן מיט פאַרשפאַרן שערמאַנען אין פּאַליציי־שון וואָגן און מיטן איבערגעבן די געוואַלד־סצענע דעם ריכטער. באַלד נאָך דעם האָט מען אים מכבד געווען מיט אַ פּלאַץ אין חד-גדיאַ, ביז זיין ברודער, חייים, האָט געכאַפט זיין ביציקלעט און זיך פאַרשטענדיקט מיט די „קנעפלעך“ פון טריבונאַל, און דוד האָט צוריק באַקומען זיין פּרינציפּל ביזן נעקסטן שיכורים־סקאַנדאַל.

*

סוף המעשה...

נו, ווער עס האָט געהאַט געדולד צו לייענען ביז אַהער, וועט אַוודאי זיין ננגערדיק צו וויסן וואָס איז געוואָרן מיט די פאַרשוניגען פון מיין ברודער ישראלס רעסטאָראַן? וואָס שייך צו מיר, האָב איך שטענדיק געהאַט אַן אויסערגעוויינלעכן ננגיר צו לערנען דאָס לעבן פון מענטשן. און איך האָב עס געלערנט נישט פון ביכער, נאָר פון לעבעדיקע מענטשן און איך בין געקומען צום אויספיר, אַז די העכסטע קונסט איז וויסן ווי צו לעבן, און אַ גרויסער גליק איז צו קאָנען האַרמאָניש זיך צוזאַמענלעבן מיט מענטשן. מיין ברודערס רעסטאָראַן איז פאַר מיר געווען אַן אמתע הויכשול. אַ גרויסער טייל "סטודענטן" פון אַט דעם "קוליאָרן אינסטיטוט" זינען היינט די שענסטע באַלעבאָטיים פון שטאַט, טאַטעס און זיידעס פון גרויסע משפּחות קיין עין הרע, פּיאָנערן פון אינדוסטריעס, גרויסע פאַבריקאַנטן און סוחרים, מנדבים פון מגבית, וואָס מאַכן אָפטע לוסט־ריזעס קיין ישראל, אייניקע האָבן שוין אַפילו אייניקלעך וואָס האָבן שוין עולה געווען...

נישט אַלע האָבן אָבער באַהערשט די "קונסט פון לעבן" און האָבן זיך — פאַרקירצט די יאָרן, און אַט וועגן זיי וועל איך איצט דערציילן. איך האָב אויבן דערמאָנט די ברידער שערמאַן, דער עלטערער פון זיי, חיים, איז אַוועק פון דער זינדיקער וועלט אין יאָר 1946, זיין ברודער, דוד, איז געוואָרן גאָר אַן אַנדער מענטש; ער האָט מער נישט פאַרזוכט דעם ביטערן טראַפּן. אַ שווערע קראַנקהייט האָט ביי אים צוגענומען דעם חשק צו משקה, און אין אַ צייט אַרום אויך — דאָס לעבן, און משה זעגען, אונדזער מעכטיקער משה נאָו, אַדער נון, האָט זיך איינמאַל געלייגט שלאָפּן, ווי יעדן אַוונט אין פאַרלויף פון פּופציק יאָר, און האָט זיך אויפגעוועקט אין גסיסה־ווייען. אַ ביסל שפעטער האָט זיך פאַרשפּרייט אין ישוב די טרויעריקע ידיעה, אַז אונדזער אַטלעט איז נפטר געוואָרן. טרויעריקע, מיט געבויהגענע קעפּ און לאַנגזאַמע טריט, האָבן מיר אים געפירט צום בית־החיים אין באַסאַ. זיין גבורה און רוגזה וואָס האָט אַנגעוואָרפּן אַ

שרעק אויף מענטשן, האָט נישט געקאָנט בייקומען דעם אייביקן לוייערער, דעם אומבאַזיגלעכן מלאך המוות.

און וואָס איז געוואָרן מיט מײַן ברודער ישראל? זײַנע געשעפטן זײַנען געגאַנגען פֿון שלעכט צום ערגערן, דער רעסטאָראַן איז טאַקע פאַר אים געווען אַ ״מקום ייִדיש״, ווי ער האָט געזאָגט, אָבער נישט קיין מקום פֿרנסה. ער האָט זיך טאַקע דאָרט אויסגעלעבט, פאַרבראַכט מיט די קליענטן, געשאַפֿן גוטע פֿרײַנד, קולטיווירט ייִדישקייט און הנאה געהאַט פֿון דער געזעלשאַפֿט. אַ גוטער פֿון כאַראַקטער, האָט ער געהאַט צוטרוי צו מענטשן און דעריבער — אַ סך ״טשוועקעס״; ער פֿלעגט זיי רופן ״קעסטקינדער, וואָס האָבן, נעבעך, נישט געקאָנט באַצאָלן״...

בײַ אים האָט מען געגעסן, אויף ״קרעדיט״, און געצאָלט האָט מען ווען מען האָט געקאָנט, און די ערשטע יאָרן זײַנען געווען יאָרן שווערע, און די פאַרדינסטן קליינע. און אַזוי האָט זיך געשלעפֿט אַ יאָר נאָך אַ יאָר, עס האָט זיך געדאַכט, אַז ישראל וואַרט אויף עפעס; ער וואַרט אַז דאָס מוזל זאָל זיך צו אים אויסדרייען, אָבער דאָס מוזל האָט זיך צו אים נישט אויסגעדרייט, און ישראלס ״מקום ייִדיש״ האָט פאַרמאַכט די טיר. איז ישראלן געוואָרן ענג אין באַגאַטאָ, און ער איז אַוועקגעפאַרן אין פערייראַ און נאָכדעם צוריקגעקומען, און האָט זיך דאָך נישט געקאָנט אַיננוואַרצלען. ענדלעך איז ער אַוועק קיין לאַ פּאַז, באַליוויאַ, דאָרט האָבן גוטע פֿרײַנד אים אַרײַנגענומען אין אַן אונטערנעמונג, און אין אַ קורצער צײַט איז ער געוואָרן אַ שותף אין דער פֿירמע. איינמאַל איז ער געשעפֿט־לעך געפאַרן אויף אַ הויך פֿון די קאַרגע פינף טויזנט מעטער, דאָרט וווּ אַ מענטש מיט אַ הויכן בלוט־דרוק טאָר זיך אַפֿילו נישט באַווייזן, און איז געשטאַרבן אויפֿן וועג פֿון אַ האַרץ־שלאַג. אַ מענטש וואָס האָט אַזוי ערלעך אַפּגעײַט דאָס געזונט פֿון זײַנע מיטמענטשן, וואָס האָט אַזוי געציטערט דאָס עסן זאָל חלילה נישט פאַרשאַטן זײַנע קליענטן, האָט זײַן אייגענעם געזונט נישט געוויסט ווי אַפּצוהיטן...

א קאפיטל פון דער ווייטער פארגאנגענהייט

דער יידישער ישוב אין באַגאַטאַ, די הויפטשטאָט פון קאַלאַמביע, איז אַנטשטאַנען אין די לעצטע צוואַנציקער יאָרן פון אונדזער יאָרהונדערט. אין יאָר 1929 האָט שוין דער קיבוץ געצייילט עטלעכע מנינים ייִדן, וועלכע האָבן גיך אויפגעשטעלט אין דער נײַער היים זייערע טראַדיציאָנעלע ייִדישע געצעלטן; אַ חברה קדישאַ, אַ שילעכל צום דאַוונען, אַ שול צו לערנען קינדער ייִדישקייט, און אַ „ייִדישן צענטער“ וווּ מען פלעגט פראַווען שמחות און אָפּהאַלטן מסיבות.

בראשית, אין אָנהייב, איז עס טאַקע אַלץ געווען במקום אחד, כמעט ווי אין איין בנין; אָבער מיט דער צײַט זײַנען ייִדן, קיין עין הרע נישט, אויפגעקומען און האָבן זיך פאַרשפּרייט מיט רחבותדיקע בנינים איבער די שענסטע געגנטן פון שטאָט. טאַקע געוואָרן מער בנינים; אָבער, צום באַ-דויערן, מיט נישט קיין סך מער ייִדישקייט...

מיט אַריבער פערציק יאָר צוריק האָט נאָך קאַלאַמביע נישט פיגורירט אויף דער ייִדישער עמיגראַנטן-מאַפּע. ווער האָט דאָן געוואוסט פון דעם קליינעם לאַנד — קליין אין באַפעלקערונג נישט אין שטח — פאַרוואַרפן ערגעץ אין דער טיף פון דעם ריזיקן קאָנטינענט? אָבער ווען די פאַראיי-ניקטע שטאַטן האָבן באַגרענעצט די אימיגראַציע, האָבן די ייִדן, צווישן פיל אַנדערע לענדער, אַנטדעקט אויך קאַלאַמביע. געקומען זײַנען דער עיקר ייִדן פון בעסאַראַביע, פוילן און ליטע. עמך-מענטשן פון מזרח-אייראָפּע, אָבער כמעט ווי אַן די כאַראַקטעריסטישע פאַרשטייער פון דער ייִדישער מזרח-אייראָפּעישער קולטור; די וויל-לערנער, עקסטערנען, למדנים, לערער, שרײַבער, כלי-קודש און בכלל אינטעליגענטן.

דאָס האָט זיך אָפּגערופן אויף דער גנטיקער אַנטוויקלונג פון ישוב, און באַזונדערס אויף דער דערציִונג פון קינדער. נאָך דער אַרעמקייט און אומזיכערקייט אין דער אַלטער היים, האָט מען מיט אימפעט זיך צוגע-

כאפט צו גשמיות, צו שאפן אן עקאנאמישע פאזיציע פאר זיך און א קאָר־
 ריערע פאר די קינדער. איז דער צווייטער דור ווי פארלארן געגאנגען
 פאר ייִדישקייט, און כאטש טייל פון זיי האבן דערגרייכט אַקאַדעמישע
 מיטלען און שטייען היינט ביי דער אַנפירונג פון ייִדישע אינסטיטוציעס,
 איז אָבער מיט ווייניק ייִדישער וואַרעמקייט אין האַרצן, מיט אַ סך ביטול
 צו דער ייִדישער שפראַך און מיט אַ גלייכגילט צו ייִדישע קולטור ווערטן.
 אוודאי זענען פאַראַן גליקלעכע אויסנאַמען, וועלכע ענדערן אָבער
 נישט דאָס אַלגעמיינע בילד פון אַ ישוב, וועלכער ווערט — ווי אַ סך
 אַנדערע ייִדישע ישובים אויפן קאָנטינענט — וואָס ווייטער אַלץ מער אויס-
 געליידיקט פון ייִדישקייט. אָבער לאַ ינום ולא ינום שומר ישראל, די
 געשיכטע זאָרגט פאַרן נצח ישראל, און צי דער ייִד וויל צי נישט, לאַזט
 זי נישט אויסלעשן דעם ייִדישן פונק אין זיין האַרצן. די אומרוען אין
 פאַרשיידענע לענדער פון דעם קאָנטינענט, פון איין זייט, און די אַטראַקציע
 פון דער מדינה, פון דער צווייטער, דערהאַלטן די ייִדישע נשמה אין די
 תפוצות, וועלכע שוועבט צווישן די צוויי וועלטן...

מיר זענען פארלאפן דעם וועג „דער נישט ווייטער פארגאנגענהייט“
 און אריינגעפאלן אין די אַרעמס פון דער קעגנוואַרט, וועלכע שטייט אַזוי
 עקשנותדיק פאר די אויגן, וועלן מיר אויף אַ וויללע פאַרמאָכן די אויגן,
 און זיך אומקערן צו דער געשיכטע פון אַ ווייטן ייִדישן ישוב אויף דער
 לאַטיין-אַמעריקאַנער ערד, וואָס האָט אַנגעהויבן מיט אַ שווערן קאַמף אויף
 זיך אַינצובירגערן אין לאַנד, און גלייכצייטיק מיט אַ ווילן אויפצוהאַלטן
 זיין ייִדישקייט.

אין יאָר 1934, האָט צו אונדז פאַרבלאָנדזשעט אַ ייִדישער אינטעלעקט-
 טואַל, אַ באַגאַבעטער שרײַבער און קולטור-מענטש, שלמה בריינסקי ע"ה.
 נאָך דעם איז צוגעקומען אַן אימיגראַנט פון אַסטראַוואַצע, פּוילן, יחזקאל
 גראַסלאַנד, אַ מענטש פון בוד און טיפן וויסן, וואָס האָט אויך געשריבן
 לידער און דערציילונגען. שפעטער איז אַנגעקומען ג. ביידערמאַן, אַ תלמיד
 חכם און טאַלאַנטירטער שרײַבער, וואָס האָט פאַרעפנטלעכט זײַנע עסייען
 אין פאַרשיידענע צענטראַלע ייִדישע צײַטשריפטן.

אונדזער דאָרף איז מיטאַמאָל געוואָרן אַ שטעטל — אַ ייִדיש שטעטל!
 — וואָס האָט טאַקע נישט אויפגעהערט צו זאָרגן וועגן פרנסה, אָבער וואָס

שטען גובערעק

האָט זיך אויך אָנגעהויבן פאַרנעמען מיט זאַכן פון גניסט, מיט אידעאָלן, מיט פּאָליטישע טענדענצן. עס זינען אָפט פאַרגעקומען מסיבות, רעפּעראַטן אויף פאַרשיידענע טעמעס, און עס האָבן זיך אָנגעהויבן אויסשילן פאַר-שיידענע פּאָליטישע ריכטונגען, די "לינקע", וועלכע האָבן אין אָנהייב פון די דרייסיקער יאָרן, געווען אין אפּאָגיי פון זייער גלאַריע מיט די גרויסע דערגרייכונגען פון דער ייִדישער קולטור אין רוסלאַנד. זיי האָבן גע-שטרעבט צו מאָנאָפּאָליזירן דאָס געזעלשאַפטלעכע לעבן פון ישוב, און די נאַציאָנאַלע ייִדן האָבן אונטערגענומען אַ פאַרביטערטן קאַמף קעגן דער גרופּע, וואָס האָט אין סך-הכל שווער זיך אָפּגערופּן אויף די ייִדישע אינ-

מיטן ייִדיש-אַרגענטינער שרייבער, שכנא רעזניק ע"ה, אין יאָר 1938. — פון רעכטס: ש. קערפעל, מאָריס פאַרביאַזש, ברוך גובערעק, שכנא רעזניק, ש. גובערעק, ש. בריינסקי, ב. ציוואַק, ר. גוטמאַן

סטיטוציעס, און ס'איז געקומען א פעריאָד פון פאָסיוויטעט, פון געזעל־שאַפטלעכן „שטילשטאַנד“.

אין דער צײַט האָט עס אונדז באַזוכט דער ייִדיש־אַרגענטינער שרײַ־בער און פּאַרלעגער, שכנא רעזניק ע"ה. אַ מענטש מיט אַ ברייטער אַלגע־מיינער קולטור און ייִדישן וויסן, האָט זײַן באַזוך ממש אַרײַנגעבלאָזן אַ רוּח החיים אין די פּאַרשלאַפענע געזעלשאַפטלעכע קרעפּטן. וועגן אים דאַרף געזאָגט ווערן, אַז שמוּ הלך לפניו, זײַן נאָמען איז אים פּאַראַויסגע־לאָפּן, זײַן זשורנאַל „כּוּאַיקאַ“ איז צו אונדז דערגאַנגען, און דער נאָמען רעזניק איז געווען באַוווּסט. דאָך איז ער דרײַ טעג געווען אין באַגאַטאַ און קיינער איז צו אים נישט אַרײַנגעקומען, כאַטש ער האָט געמאַלדן און פּאַראַויסגעשריבן צו פּאַרשיידענע פּערזאָנען, אַז ער וועט קומען אין אַ שליחות פון „ייוואָ“ אין בוענאָס אַיירעס.

ווען איך בין צו אים אַרײַנגעגאַנגען אין „גראַנאַדאַ“ האָט ער מיך אויפגענומען מיט אַפענע אַרעמס, און מיט פּרייַד מיר געזאָגט: „ענדלעך זיך דערוואַרט אויף אַ ייִדישן ייִדן...“ נאָך אין זעלבן אָונט האָבן זיך פּאַר־זאַמלט ביי בריינסקיין אין הויז בײַ אַ מנין מענטשן, וועלכע האָבן אַפּגעגעבן דעם ערשטן ברוד הבא דעם חשובן גאַסט, עס איז אויפן אַרט געשאַפן געוואָרן אַ „ייוואָ־קאָמיטעט“ און עס איז אויסגעאַרבעט געוואָרן אַ פּלאַן פון אַ „ייוואָ־אַקציע אין שטאָט.

דאָס איז געווען אין יאָר 1938. אין אַ וואַך אַרום, נאָך דער ערשטער זיצונג איז דורכגעפירט געוואָרן אַן עפנטלעכער אַקט, און דער גרויסער סאַלאָן איז געווען איבערפולט מיט ייִדן. דער גאַסט האָט רעפּערירט אויף דער טעמע „גרונד־שטריכן און הויפּט־אידעען אין דער ייִדישער ליטע־ראַטור“. דאָס איז געווען אַ מײַסטער־ווערק, וואָס האָט געגעבן אַן אויס־שעפּנדיק בילד פון דער ייִדישער ליטעראַרישער שאַפונג, און האָט איבער־געלאָזן אַן אויפאַרגעסלעכן אַינדרוק. עס איז איבעריק צו זאָגן, אַז דער גרויסער עולם האָט אים געמאַכט אַן אמתע אַוואַציע.

שכנא רעזניק איז געווען אַ גלענצנדיקער רעדנער, ער האָט אַ סך געזאָגט און מיט ווייניק ווערטער. דאָס איז אַ הויכע מדרגה. ער האָט גערעדט אַן אַראַטאַרישער פּאַזע, אַן אַנשטעל, אינטיים, האַרציק און באַ־שיידן. אַזאַ איז ער געווען אין באַציונג מיט מענטשן, און אַזוי האָט ער

אויסגעזען אויף דער בינע. עס האָט פון אים אויסגעשטראַמט סימפּאַטיע, אַ זעלטענע פּשטות און ערלעכקייט. אין זײַן אָנוועזנהײַט האָט מען זיך געפילט היימיש און זיכער, אַז ער באַטראַכט יעדן איינעם מיט חשיבות און מיט גוטן ווילן. אַ פּערזענלעכקייט פון אַן עכטן אינטעלעקטואַל, פון אַ תּלמיד חכם, וואָס האָט אויף אונדז אַלעמען געמאַכט אַן אומפּאַרגעסלעכן אַינדרוק.

ש. רעזניק איז נאָכדעם אויפגעטראָטן אויף פאַרשיידענע מסיבות און די אַקציע פאַרן "ייוואַ" איז געקרוינט געוואָרן מיט אַ באַטײַטנדיקן דערפאַלג. אָבער אויסער דעם דערפאַלגרייכן אַספּעקט פון ש. רעזניקס "ייוואַ" מיסיע, האָט זײַן באַזוך געהאַט אַ פּאַזיטיווע ווירקונג אויך אויף אַנדערע געביטן. קודם כל, איז בכלל אויפגעלעבט געוואָרן די געזעלשאַפּטלעכע טעטיקייט אין שטאָט, און באַזונדערס האָט אונטער זײַן אַינפלוס און אַריענטאַציע, אַ ייִדישער שרײַבער און מַיַנער אַ בן עיר, שלמה בריינסקי, אַרײַן אין דער קאָלאַמביאַנער ליטעראַטור. קיין אומכבוד האָט עס דעם ישוב נישט פאַרשאַפּט. דער באַרימטער קאָלאַמביאַנער פּאַעט, לויס ווי-דאַלעס, האָט איבערזעצט בריינסקיס עסייען, וועלכע זײַנען געדרוקט גע-וואָרן אין דער ליטעראַרישער בײלאַגע פון אַ וויכטיקער צײַטונג "טיעמפּאַ", און רעזניק האָט זײ נאָכדעם אַרויסגעגעבן אין בוכפאַרם, אונטערן נאָמען "מענטשן אין שפּאַן", אין שפּאַניש און ייִדיש.

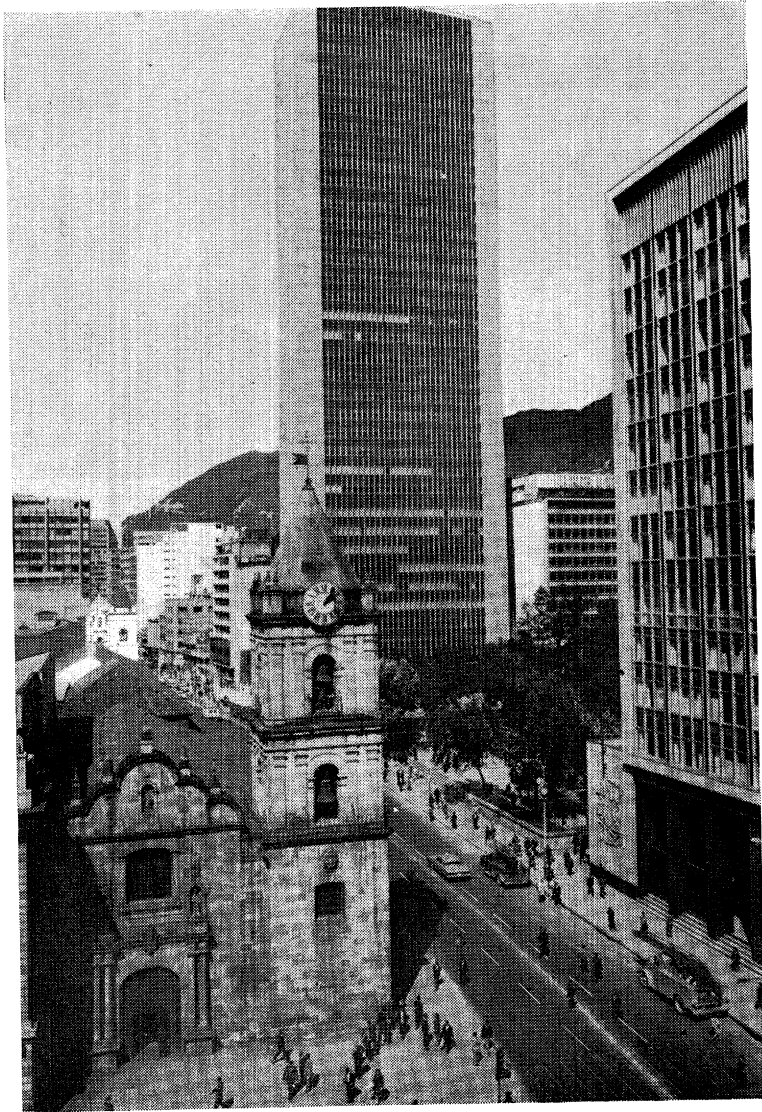
איך האָב מיט רעזניקן אַנגעהאַלטן אַ שריפטלעכע פאַרבינדונג אין פאַרלויף פון די אַלע יאָרן, און ער האָט אונדז געזאַלט באַזוכן אין יאָר 1946. זײַנע חסידים האָבן שוין צוזאַמענגעשטעלט אַן אויפנאַם-קאָמיטעט. אָבער דער גורל האָט באַשטימט עפּעס אַנדערש...

אין יאָר 1946 איז שכנא רעזניק אַוועק אין דער אייביקייט, און אין די ערשטע פּופציקער יאָרן, אין סאַמע בלי פון זײער שעפּערישן לעבן, איז אַוועק אויך אונדזער "קלאַסישער דרײלינג", ווי מיר פלעגן אָפט אין שפּאַס רופן אונדזערע דרײ ייִדישע שרײַבער: שלמה בריינסקי, כאַצקעלע גראַס-גאַלד און ג. בייִדערמאַן... אונדזער ישוב איז פאַראַרעמט און פאַריתומט געוואָרן פון דער גרויסער אבידה, און קיין אַנדערע זײַנען אויף זײער פּלאַץ נישט אויפגעקומען. זאָלן מײַנע באַשיידענע ווערטער זײַן געהייליקט זײער אַנדענק.

באגאטא אמאל און היינט

אפטמאל צווייפלט מען אינעם אמת פון דעם זייער פאפולערן זאג, וועלכן אלטע לייט האבן ליב איבערצוחורן, אז „אמאליקע צייטן זינען געווען בעסערע“, און באזונדערס ווען מען נעמט אין באטראכט דעם פאר-שריט פון דער ציוויליזאציע, וועלכע האט אונדז ארומגערינגלט מיט אומ-צייליקע מכשירים, וואס האבן געמאכט אונדזער לעבן באקוועמער, לייכט-טער און שענער. אמאל זינען די אלע זאכן נישט געווען, א סך שוועריקייטן און אומבאקוועמלעכקייטן זינען באזיטיקט געווארן, און די ארבעט פון דער פרוי אין שטוב, און אויך פון דעם מאן, איז געווארן לייכטער. דער טעכנישער פראגרעס האט דערמעגלעכט א העכערן לעבנס-ניווא, גרעסערע מאטעריעלע איינקומפטן אפילו פאר די ארבעטנדיקע קלאסן, און דעריבער אויך מער מעגלעכקייטן צו געניסן פון לעבן.

פון דער אנדערער זייט אבער, איז מיט א דרייסיק יאר צוריק דאס לעבן נישט געווען אזוי קאמפליצירט ווי היינט. א קילא פלייש האט דע-מאלט געקאסט נישט מער ווי פופצן סענט, א פאר שייך האט מען געקויפט פאר פיף פעזעס און דער פרייז פון דריי אייער איז געווען פינף סענט. עס איז געווען א צייט ווען מען האט פארקויפט א ברויט פאר א סענט, שייך איינגעוויקלט אין א רייך פאפיר זעקעלע. דער איבערגעפולטער „פא-מיליען-קויש“, וואס האט געקלעקט אויף א גאנצער וואך, שוין אריינגע-רעכנט א פאר פעטע הינער, האט באטראפן צוזאמען א שיבוש פון א וועלכע אכט פעזעס. פאר דרייסיק אדער פערציק פעזעס דעם חודש האט מען געקאנט דינגען א שטוב אויף סאנטא פע, מיט א פארהויז, מיט א היינט-שער בודע און א הויפל מיט עטלעכע פרוכטביימער, אויסגעפלאסטערט מיט רויטע ציגעלעך צו וועלכע עס האט זיך נאר געפאסט א באלעבאטישע וויגשטול. דאס איבערציען זיך פון איין דירה אין א צווייטער איז געווען בחצי הינם.

קאנטראסטן פון באַגאַטא: אַ קאַלאָניאַלער טעמפל און אַ מאָדערנער בנין פון
דער אַוויאַציע-געזעלשאַפֿט „אָוויאַנקאַ“

פון צייט צו צייט פלעגן פארבטיגן די „גוואנדאס“ די היימישע טראג- בעטלעך אויף וועלכע צוויי מענטשן פלעגן טראגן א קראנקן אין שפיטאל, אדער אין איינער פון די צוויי קליניקס, וואס זינען צו יענער צייט געווען אין באגאטא. ווען עס האט זיך געהאנדלט וועגן אן ארעמען חולה, איז דאס טראג-בעטל באשטאנען פון אן איינפאך בענקל מיט צוויי צוגעבונדענע שטעקנס, וועלכן צוויי מענטשן האבן געטראגן מיטן קאנדידאט אויף „יענער וועלט“...

די הניזער האבן נישט געהאט קיין באד-צימערן. געווען בלויז עטלעכע עפנטלעכע בעדער אין פארשיידענע טיילן פון דער שטאט. דער ענין פון באדן זיך איז נישט אנגעקומען אזוי לייכט, אזוי אז דער אלגעמיינער סאניטארער צושטאנד איז געווען אזא, נאך וועלכן עס איז נישטא וואס צו בענקען. אין די שבתים פלעגט מען זיך באדן ביי דער וואש-שיסל אויפן צווייטן הויף אדער מיט א בעקן ווארעם וואסער. די נישט געפלאסטערטע גאסן זינען געווען באדעקט מיט שטויב אדער מיט בלאטע, אפהענגיק פון דעם יאר-סעזאן, פון די היצן און רעגנס.

וועגן די פארוויילונגען איז א גאנץ באזונדער און אינטערעסאנטער קאפיטל. אויף דעם געביט האט שוין דער קינא אין יענער צייט אנגעהויבן שפילן א וויכטיקע ראָלע. דער ערשטער קינא-טעאטער איז געווען „קינא אוניווערסאל“, אויף דער 24סטער גאס, מיט א קליינעם סאלאן פאר פרי- ווילעגירטע צושויער און אויפן הויף, אונטערן פרינעם הימל זינען געווען אויסגעשטעלט לאנגע בענק פאר די יעניקע צו וועמען דער גורל האט נישט צוגעשמיכלט. דערנאך איז צוגעקומען דער „אלימפא“, א טרעה-פונקט פאר דער הויפט-שטאטישער געזעלשאפט, און דער „באגאטא“, אויף דער 20סטער גאס. אין יענער צייט איז עס געווען א פארווארפענע געגנט. אויך אויף דער גאס רעאל איז געעפנט געווארן א קינא מיטן זעלביקן נאמען און דער „פאענדא“ אויף דער 22סטער גאס. דער קינא-זאל איז נאך טעטיק ביז היינט, הגם אין זייער אן אפגעלאזענעם צושטאנד.

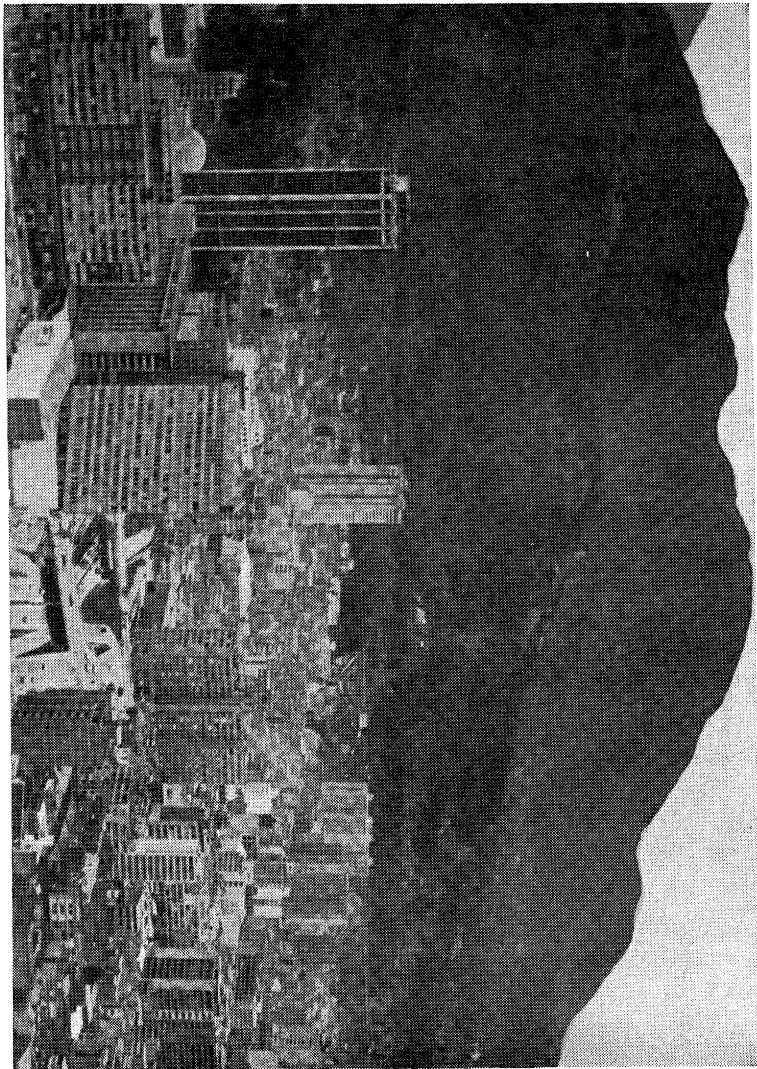
קיין אנדערע עפנטלעכע פארוויילונגס-פלעצער זינען כמעט ווי נישט געווען. אין טעאטער-סעזאן פלעגן קומען קיין באגאטא וואנדערנדיקע אפע- רע-און אפערעטן-טרופעס, וועלכע פלעגן ארומפארן איבערן קאנטינענט און זיך אויך אראפלאזן קיין באגאטא אויף א קורצן סעזאן. דער קינא איז

געווען אן עפאכע-מאכנדיקע דערשיינונג, וואס האט נישט קיין פארגלייך אין דער געשיכטע פון דער קאלאמביאנער הויפטשטאט. די עלעגאנטע סאלאנען האבן געמאכט דעם אינדרוק פון געזעלשאפטלעכע זאמל-פלעצער, און בשעת די לאנגמעטערדיקע פילמען פון דער נארד אמעריקאנער פרא-דוקציע זינען געלאפן איבערן עקראן מיט די אוואנטורעס פון פוירל ווהייט אדער מיטן באנדיטיזם פון ווייטן מעריב (פאר וועסט). האבן גנבהשע בליקן געבלאנדזשעט פון פארטער צו די לאדזשעס און פארקערט, די בליקן פלעגן זיך באגעגענען און זיך צוזאמענשטויסן, און זיך אויסלאזן מיט ראנדעוווס אין די צווישן-אקטן, און נאך דעם אויך אויף אנדערע פלעצער, ווי עס פירט זיך ביי לייטן.

דער פירט איז געווען א פארשטעלונג „אויסער דער פראגראם“. די מענער פלעגן שפאצירן איבער די קארידארן, ארויסלאזן רויך-וואלקנס פון די פאפיראסן און איינוועגס געשפיולט זייערע בליקן אויף די יונגע דאמעס מיט די אינגעצויגענע טאליעס אין די שטיפע קארסעטן. אנדערע האבן פאזירט פאר דעם שיינעם מין, וועלכער איז אויך נישט געזעסן מיט קיין פארבונדענע אויגן. די פילמען זינען געווען שטומע, אבער דער ארקעסטער האט געהאט אין זיין רעפערטואר נאטן פון קלאסישער מוזיק און האט מיט זיין ריטעם זיך באמיט אריינפאסן אין דער סיטואציע, וואס האט זיך אפגעשפילט אויפן עקראן. אזוי למשל ווען די ווהייט האט זיך אראפגעגליטשט פון א הונדערט-מעטערדיקער הויך, און על פי לאגיק, געדארפט ברעכן האלדז און נאקן, האט דער ארקעסטער פאטעטיש גע-שטורעמט הענדלערס הללויה, און ווען די אקטריסע האט נאכן שרעקלעכן אראפפאל זיך געוויזן א שמיכלענדיקע אויפן באדן פון אפגרונט, איז דער ארקעסטער איבערגעגאנגען צו א ריטמישן וואלס...

אין „אלימפא“ איז איין טייל פון זאל געווען באשטימט פאר דער „בעסערער“ געזעלשאפט און דאס פאלק איז געגאנגען אין „הינער-שטינג“, ווו מען איז געזעסן קאפ אויף קאפ, אבער דערפאר זיך געפילט פריי, ווי ביי זיך אין דער היים. מען האט זיך געוויצלט, זיך איבערערופן, אריינגעזאגט די ארטיסטן אויפן עקראן אדער אויסגעדריקט זייער באגייסטערונג מיט אפלאדיסמענטן און טופען מיט די פיס, וואס האט צוגעגעבן דער פארשטעלונג אן אמתן פאלקס-כאראקטער מיט א געוויסן חן...

האנדרטה — דרך העיר העתיקה

*

„אך, וואָס פאַר אַ שיינע צייטן דאָ זינען געווען! וועלן אַוודאי אַפֿ-
זיפצן אַ סך אַלטיטשקע, אַבער אין דער אמתן זיפצן זיי נאָך זייער פאַר-
גאַנגענער יוגנט, וועלכע מען קאַן שוין צוריק נישט כאַפֿן. און ווי מאַדנע
דאָס זאָל נישט אויסזען איז מיר געבליבן שטעקן אין זיכרון פֿון יענער
צייט (איך ווייס נישט פאַרוואָס) די מאַסן „קאַלונגאַס“, די הינט, וועלכע
פלעגן זיך אַרומשלעפֿן איבער די גאַסן פֿון באַגאַטאַ. דאָס זינען געווען
סימפּאַטישע חיהלעך, נאַקעטע, אָן האָר, מיט טרויעריקע אויגן פֿלעגן זיי
זיך לאַשטשען צו די פאַרבניייער. וואָס איז פֿון זיי געוואָרן? זיי זינען
מיט אַ מאָל פאַרשווונדן, קיין זכר פֿון זיי נישט געבליבן, און דווקא איצט
ווען די נאַקעטקייט איז אַרײַן אין דער מאַדע!... דאָס איז איינס פֿון די שפּיצ-
לעך פֿון גורל, וועלכע אַ בן אָדם קאַן גאַרנישט משיג זײַן מיטן שכל.
דאָס שענסטע בילד אין באַגאַטאַ האָט זיך אַבער אָפּגעשפּילט אין
די אַוונטן, ווען די זון האָט זיך געזעצט, און ס'איז שוין נישט געווען ליכטיק,
אַבער אויך נאָך נישט גענוג פינצטער, — בין השמשות. ווייל וואָס ס'איז
פאַרגעקומען שפּעטער, וועט בלייבן אַ סוד פֿון דער געשיכטע און פֿון דער
לבנה, די גאַסן זינען אין יענער צייט געווען שוואַך באַלויכטן, און ס'איז
געווען ליכט זיך אויסצוהיטן פֿון ננגעריקע בליקן... ווי נאָר די זון איז
אַראָפּ, פֿלעגן פֿלעגן מיידלעך, ווי אויף אַן אויסשטעלונג זיך באַווייזן אין
די פענצטער און באַלקאַנען פֿון זייערע היימען, אויסגעפּוצטע אין עסיק
און אין האַניק. צו אייניקע איז גלייך צוגעקומען דער זיווג, און עס האָט
זיך אָנגעהייבן אַן אומענדלעכער שמועס, אונטער דער שמירה, אַדער אָן
אַ שמירה, פֿון די עלטערן. אַנדערע, די ווייניק באַגליקטע, זינען געשטאַנען
שעהען לאַנג, ווי געדולדיקע פּישער מיט אַ פאַרוואַרפענער ווענטקע אין די
אויסגעבענקטע אויגן. די בחורים, אויסגעפּראַוועטע אין שענסטן און אין
בעסטן, פֿלעגן מאַרשירן פֿון איין ראַג צום אַנדערן, און גאַרנישט געקאַנט
זיך זאָט אָנקוקן. מען האָט זיך אַיבערגעוואַרפֿן מיט ווערטלעך און מיט
בליקן, וואָס האָבן ווי בליצן געשניטן די טראַפּיקאַלישע לופט פֿון אַוונט.
אפט פֿלעגן די פּראַנטן גיין אין באַגלייטונג פֿון איינעם, וועלכן מען
האַט גערופן מיטן בילדערישן צונאַמען „ליכטער“, ער האָט אונטערגע-
האַלטן „דאָס ליכט פֿון ליבע“, און אַרום אים פֿלעגן זיך קלעפֿן די מער

שעמעוודיקע, וואָס האָבן נישט געהאַט קיין קוראָזש אַליין צוגיין צו אַ מיידל. די בחורים האָבן שטרענג אָפּגעהיט דעם עטיקעט, און דער וואָס האָט נישט געטראָגן קיין שטייפן קראָגן, פלינעם אויסבינדער און שיד, וואָס האָבן געגלאַנצט ווי אַ שפיגעלע, האָט געדאַרפט זוכן זיין גליק אויף די זינטיקע גאַסן...

איך האָב גיך געכאַפט די שפּראַך פון לאַנד, און געהאַט חברים פון מיין עלטער צווישן די קאלאָמביאַנער, וועלכע זינען בטבע צוגעלאָזן און האָבן נישט קיין פאַראורטיילן צום אויסלענדער. אָפט פלעג איך אַרויסגיין מיט זיי און מיט גרויס אינטערעס באַטראַכט זייער לעבן, און געזוכט צו פאַרשטיין די לאַגע פון לאַנד אויף אַלע געביטן. אין דער אַרטיקער טאַג-צייטונג האָב איך דאָס ערשטע געזוכט אינפאָרמאַציע וועגן עקאָנאָמישע ענינים. די לאַנד-פּאָליטיק האָב איך די ערשטע יאָרן גאַר ווייניק פאַר-שטאַנען, און נישט געוואָסט דעם אונטערשייד פון איין פאַרטיי צו דער אַנדערער. דאָקעגן אין עקאָנאָמיק בין איך גיך געוואָרן אַ שטיקל מומחה, און פאַר מיר איז געווען אַן אַנגענעמע איבערראַשונג זיך צו דערוויסן, אַז נישט קוקנדיק אויף דעם וואָס דער לעבנס-ניוואָ פון פּאָלק איז נאָך אַ גאַנץ נידעריקער, פאַרמאָגט אָבער דאָס לאַנד אַן אוצר פון נאַטירלעכע רייכטימער, און עס איז נאָר אַ פּראַגע פון צייט, פון טעכניק און פון אַרבעט אויף אַרױסצוהייבן דעם לעבנס-סטאַנדאַרד פון דער באַפעלקערונג און אַנטוויקלען גרויסע אינדוסטריעס.

אין יענער צייט האָט די פּראָדוקציע פון קאַווע פאַרנומען דעם אויבנאָן אין דער לאַנד-עקאָנאָמיק. אָבער חוץ קאַווע האָבן אויך זייער גוט געוואָקסן אַנדערע טראַפיקאַלישע פּרוכטן, ווי באַנאַנעס, למשל, וואָס האָבן שוין פאַר-נומען אַ וויכטיקן אָרט אין עקספּאָרט, וועלכער האָט געגעבן די וויזן. די גרעסטע רייכטימער פון לאַנד זינען נאָך אָבער געווען פאַרבאָרגן אין די אינגעווייזן פון קאלאָמביאַנער באַדן, וואָס פאַרמאָגט גאַלד, זילבער, פּלאַטין, קוילן און אויך פעטראָל. אַ לאַנד מיט אַ גרויסן פאַרמעגן, די מענטשן האָבן אָבער פאַרמאָגט זייער ווייניק, מיטן אויסנאַם פון אייניקע, וואָס האָבן פאַרמאָגט אַ סך...

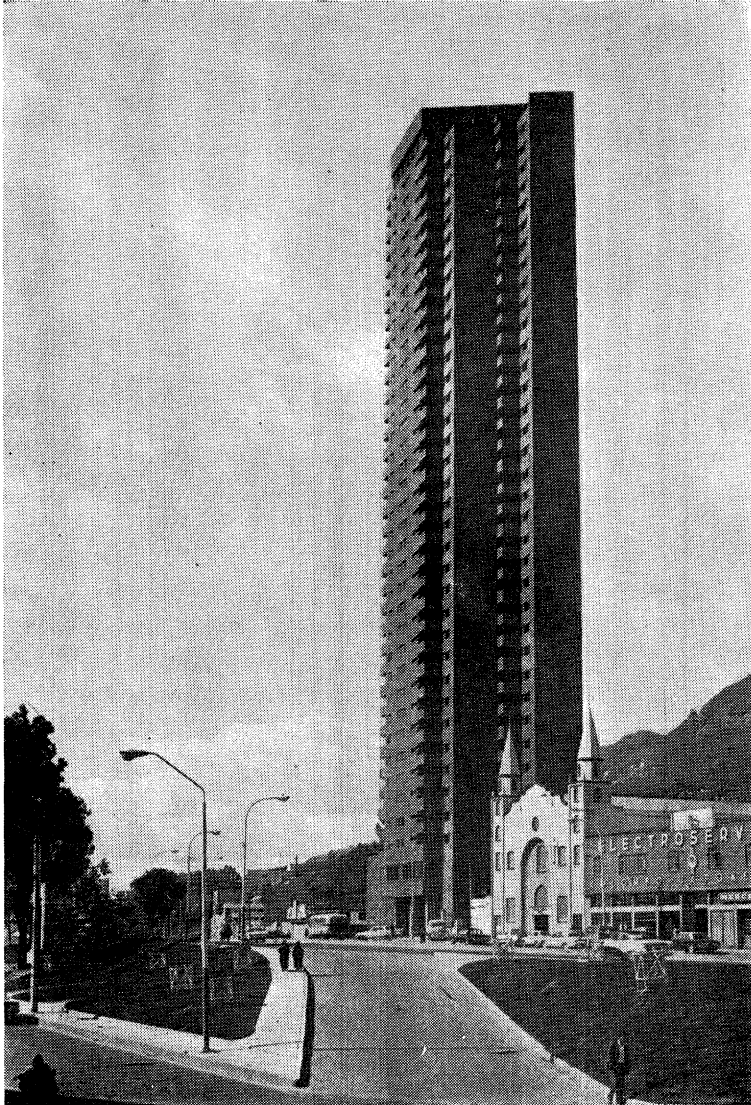
און דאָך האָט ביי די פרימיטיווע לעבנס-באַדינגונגען דער אַרבעטער און פּאָלקס-מענטש געהאַט גענוג אויף זיין אויסקומעניש, לויט די רעדן-

צירטע באַדערפענישן פון יענער צייט. אן אַרבעטער האָט פאַרדינט ביי די פינף פעזעס אַ וואָך, אַ פעזע איז געווען אַ גרויסע מטבע מיט וועלכער מען האָט געקאָנט קויפן אַ סך מער זאַכן ווי היינט. עס איז געווען גענוג אויפן טעגלעכן „סאנקאַטשא“ פאַר דער פאַמיליע, וואָס באַשטייט פון אַ געמיש פון אַ שמץ פלייש, ריז, גרינס און די אומפאַרמזנדלעכע קאַרטאָפּל. אין די יום־טובים האָט מען זיך דערלויבט צו עסן אַ טעלער „טשיטשאַרעס“ פון שטיקלעך געבראַטן חזיר פלייש און נאָך צו דעם אַ קופּל „טשיטשאַ“, אַ מין ביר פון פערמענטירטער קוקורוזע. אין די פריצע שעהן האָט דאָס פאַלק געשפּילט אַ „טעכאַ“, אין וואָרפן אַ דיסק אין אַ באַשטימטן צילפונקט. אזוי האָט אויסגעזען דאָס טאַג־טעגלעכע לעבן פון די אַרבעטנדיקע מענטשן אין קאַלאַמביע אין די ערשטע יאָרן פון אונדזער אינוואַנדערונג.

אינזאַקסטנס זינען נאָך אין יענער צייט געווען אַ יקר המציאות, און אין די יאָטקעס און מערק איז דאָס פלייש געווען אויסגעהאַנגען אויף אינזערנע האַקנס, אויסגעשטעלט אויף אַ געזעמל פון פליגן און אַנדערע אינזעקטן. וואַרשיינלעך זינען מיט עטלעכע און דרייסיק יאָר צוריק נישט געווען קיין בעסערע סאַניטאַרע באַדינגונגען אויך אין די אייראָפּעיִשע שטעט און שטעטלעך. דאָס זעלבע מיט דער הלבשה. דער אַרבעטער האָט פאַרדינט אויף עסן, אָבער עס האָט אים נישט געקלעקט אויף קיין אַנצוג, און ער איז אַרומגעגאַנגען באַרוועס און האַלב־נאַקעט. אַ זון פלעגט ירשענען אַ פאַר הויזן און אַ רעקל פון טאַטן אָדער פון אַן עלטערן ברודער, נאָך דעם ווי די פּעיקע הענט פון דער מאַמען האָבן זיי פאַרקירצט. גענוי ווי ביי דער אַרעמקייט פון די אַמאָליקע ייִדישע שטעט און שטעטלעך, נאָר מעגלעך — נאָך אַ ביסעלע ערגער...

*

מען איז געגאַנגען מיט פאַמעלעכע טריט, מיטן ריטעם פון פּוסיגער און פּערדישע קאַפיטעס (אן אויטאָמאָביל איז נאָך געווען אַ קוריאַז, נאָך וועלכן קינדער פלעגן נאָכלויפן), און אַן עקאַנאָמישע „פּראַבלעמעס“. ביים סוף פון די דרייסיקער יאָרן האָט פּלוצים דער ריטעם זיך געענדערט אויף אַן איינדרוקספולן אופן. אין יאָר 1929 איז אויסגעבראַכן אַ וועלט־קריזיס, וואָס האָט געענדערט דאָס פנים פון אַ סך זאַכן. אין קאַלאַמביע האָט דער קריזיס געדויערט ביזן יאָר 1932, ווען די רעגירונג האָט אָפּגעשטעלט צו

א האטעל אין באָאָטאָ

צאלן די חובות, האט דערקערטירט אַ מאַראַטאָריע, און האָט אָנגענומען דראַסטישע מיטלען אויף צו פּראָטעזשירן די נאַציאָנאַלע ווירטשאַפּט.

און דאָס האָט אַרײַנגעבלאָזן אַ רוח החיים פון אַ נײַ לעבן. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ פּעריאָד פון אינדוסטריאַליזאַציע און פון אַן אינטענ-
טיווער עקאָנאָמישער טעטיקייט אויף פאַרשיידענע געביטן. עס האָבן זיך
געעפנט נײַע האַריזאָנטן און דאָס לאַנד האָט אָנגעהויבן אַרויסגיין פון קאָ-
לאָניאַלן צושטאַנד. עס איז באַשווערט געוואָרן דער אימפּאָרט פון אינדוס-
טריעלע פּראָדוקטן, און עס איז געשאַפן געוואָרן אַ באַזע פאַר דער אַנט-
וויקלונג פון אַן אייגענע נאַציאָנאַלער אינדוסטריע. אין די באַדינגונגען
זײַנען אַנטשטאַנען ברייטע מעגלעכקייטן פאַרן אונטערנעמונגס-גײסט פון
די ייִדישע אימיגראַנטן.

עס איז איינגעפירט געוואָרן אַ שטײער פון איין סענט פאַר יעדן קילאָ
מאַשין־און געצײג־אימפּאָרט, און פּופּצן סענט פאַר אַ קילאָ וואָל-פּאַדעם.
דאָס איז געווען גענוג, אַז די נאַציאָנאַלע אינדוסטריע זאָל אין אייניקע
אַרטיקלען קאַנען קאַנקורירן מיט די אימפּאָרטירטע פּראָדוקטן. דאָס לאַנד
האָט געמאַכט דעם ערשטן טריט אויפן וועג צו עקאָנאָמישער אומאַפהענג-
גיכייט און אינדוסטריעלער פּראָדוקציע. די פּראָטעקציאָניסטישע פּאָליטיק
פון דער רעגירונג האָט ברייט געעפנט די טירן פאַר אַן אייגענעם טעכנישן
פאַרשריט, און אין לאַנד האָבן אָנגעהויבן וואַקסן פאַבריקן און פאַבריקלעך
ווי שוואַמען נאָך אַ רעגן. עס איז געהעכערט געוואָרן דער לעבנס־ניוואָ פון
דער באַפעלקערונג, געוואַקסן די באַדערפענישן און גיך איז פאַרשווינדן דער
וואַגן געשפּאַנט אין פּערדלעך, דאָס טראַגבעטל, דער טראַמוווי געשלעפט פון
מיליאַיאָנען, און אַפילו די באַלעבאַטישע הײַזער אויף די צענטראַלע גאַסן
האָבן באַקומען דעם ריח פון «פאַרגאַנגענע צײַטן». זיי ווערן צעמאַלן און אויף
זייער אָרט וואַקסן וואָלקנקראַצער. דאָס לאַנד האָט אָנגעהויבן אויפקומען,
וואַקסן אין דער ברייט און אין דער הויך.

און ווען אין קאָלאַמביע האָבן אָנגעהויבן בלאָזן די פרישע ווינטן פון
פּראַגרעס, איז שנעל אויפגעקומען אַן אייגענע טעקסטיל־אינדוסטריע מיט
גרויסע פאַבריקן, וועבערייען און פאַרבערייען. אין שטאַט בעליאַ פון דער
פּראַווינץ אַנטיאַקיאַ איז אַנטשטאַנען אַ טעקסטיל צענטער, וואָס באַשעפּ-

טיקט פיל טויזנטער אַרבעטערס. עס געפינען זיך גרויסע טעקסטיל-אונ-טערנעמונגען אויך אין אַנדערע שטעט, אָבער כאַראַקטעריסטיש איז דער פּאַל וואָס דער מאַנטשעסטער פון קאַלאַמביאַ, איז אין אַ קורצן צייַט-אַפּ-שניט פון אַ וועלכע דרנץ יאָר צענדליק געוואַקסן פון דרנץ הונדערט טויזנט ביז אַ מיליאָן איינווינער.

און פונקט ווי קאַלאַמביאַ האָט געהאַט דעם כבוד צו זיין די פּאַר-גייערין פון דער גרויסער קאַלאַמביאַנער טעקסטיל אינדוסטריע, וועלכע איז הייַנט דער שטאַלץ פון לאַטיין-אַמעריקע, אַזוי איז אין באַגאַטאַ אויפֿ-געשווימען די קליין-אינדוסטריע, וועלכע האָט פּרײַער גאַרנישט עקסיסטירט. עס זינען יאָ געווען קליינע האַנטווערקער, וועלכע זינען אָבער איבער-געגאַנגען צו אַ מעכאַנישער אינדוסטריע, וואָס ווערט דערגאַנצט און אַרויסגעגעהאַלפן מיט דער גאַנצער פּאַבריק-סיסטעם פון לאַנד, וועלכע איז גוט אָרגאַניזירט. אין באַקליידונגס-סעקטאָר, למשל, האָט דער שניידער-מייסטער שוין לאַנג אויפגעהערט צו אַרבעטן מיטן אַלטן ריטעם, און כאַטש ער טראַגט נאָך דעם ערן-טיטל פון אַ „שניידער-מייסטער“, אַרבעט ער שוין פּאַרן ברייטן מאַרק, שאַפט אַ מאַסן-פּראָדוקציע, און באַשעפטיקט פיל צענדליקער און אַפילו הונדערטער מענטשן.

אין דער באַקלייד-אינדוסטריע זינען פּאַרטראַטן פיל ייִדן, און עס דאַרף באַזונדערס אונטערגעשטראַכן ווערן, אַז די קאַנפּעקציע פון קאַלאַמ-ביע, האָט זיך שטענדיק אויסגעצייכנט מיט איר הויכער קוואַליטעט. מיט דרייסיק יאָר צוריק האָבן נאָך די רייכע לייַט פון קאַלאַמביע זיך אינגע-קויפט נאָר אימפּאַרטירטע באַקליידונג, וואָס פּלעגט קומען פון לאַנדאָן און פּאַריז. אויך שיד פּלעגן אימפּאַרטירט ווערן. שוין לאַנג אַז דער אימפּאַרט פון די אַרטיקלען איז אָפּגעשטעלט, און נישט צוליב די הויכע שטענערן — ווייל דער ענין פון געלט איז פאַר די לייַט נישט קיין שטערונג — נאָר פשוט צוליב דעם, ווייל די עלעגאַנטסטע מענער און פּרויען, די מפּונקים אין באַקליידונג, קאַנען אין די מאַדע-היזער פון באַגאַטאַ געפינען די פּונסטע אַרטיקלען און די בעסטע אַרבעט, וועלכע קאַנען קאַנקורירן מיט די אייראָפּעיִשע מאַדע-צענטערס.

אין יאָר 1930 זינען שוין אין לאַנד געווען אַ באַטייַטנדיקע צאָל ייִדישע אימיגראַנטן, וועלכע זינען אַנטלאָפן פון די אַלע אומגליקן, וועלכע

זיי האבן דורות לאנג געליטן אויפן אייראפעישן קאנטינענט. די פאליטיק פון אפענע טירן, וועלכע קאלאמביע האט דעמאלט אנגעווענדעט, האט באַ גינציקט דעם עמיגראציע־שטראם, און פיל יידן האבן דאָ געפונען אַ נייע און פּרענטלעכע היים. די דאָזיקע אימיגראַנטן האָבן עס פאַרזיט די ערשטע קערנדלעך פון וועלכע עס איז מיט דער צייט אויסגעוואקסן דאָס וואָס מיר רופן „די קליינע נאַציאָנאַלע אינדוסטריע“.

זיי האָבן אָנגעהויבן מיט קליינע וואַרשטאַטן, אָבער מיטן כוח פון לאַנגע שעהען אַרבעט, מיט אויסדויער און אָפּשפּאַר, האָבן זיי באַוווּן אַרענצופירן נייע מאַשינעס און אַנטוויקלען אַ מאַסן־פּראָדוקציע. די ערשטע יאָרן האָט מען געמוזט אויסבאַהאַלטן דאָס אָפּשטאַם פון די אויסגעאַרבעטע פּראָדוקטן און זיי באַצייכנט ווי אויסלענדישע, מיט עקזאָטישע נעמען, כדי דער קליענט זאָל זיי וועלן קויפן. אַ נאַציאָנאַלער אַרטיקל איז געווען דעס־פּרעסטיזשירט און פאַרברויכער האָבן געפּאָדערט „אימפּאָרטירטע“ סחורות. אָבער מיט דער צייט האָט דער געשמאַק פון עולם ראַדיקאַל זיך געענדערט, גיך האָט מען זיך איבערצייגט אַז די פּראָדוקטן פון דער קאַ־לאַמביאַנער אינדוסטריע זיינען נישט ערגער פון די אימפּאָרטירטע, און שייך קליידער, דאַמענטאַשן, סוועטערס און אַנדערע אַרטיקלען האָבן אָנגע־פּילט דעם מאַרק. פּראָדוקטן וועלכע האָבן פּריער געמוזט אַריבערשפּאַנען ימים ביז זיי זיינען אָנגעקומען קיין קאַלאַמביע, האָבן אָנגעפּילט די מאַנאַ־זיינען.

הינט צו טאָג דערגרייכט דער אַלגעמיינער קאַפיטאַל פון רעם דאָזיקן אינדוסטריע־סעקטאָר צו די הונדערטער מיליאָנען פון אַ „האַרטער“ מטבע. די אַרבעטס־הענט, וואָס באַדינען דעם אינדוסטריע־צווייג איז ריזיק געוואָקסן. די קויף־קראַפט פון דער באַפעלקערונג איז געשטיגן. מענטשן זיינען בעסער געקליידט, לעבן אין בעסערע באַדינגונגען, עסן בעסער, און פאַרשאַפן זיך אַזעלכע זאַכן פון וועלכע מען האָט אַמאָליקע צייטן אָפּילו נישט געחלומט, ווי למשל ראַדיאָ־אַפּאַראַטן, טעלעוויזאָרן, אויטאָמאָבילן, מאַדערנע קיכן, באַד־צימערן, שטויב־אַיינזאַפּערס און אַנדערע שמאַכטעס, וועלכע מאַכן באַ־קוועמער די היים, פאַרשפּאַרן אַ סך אַרבעט און מאַכן שענער דאָס לעבן.

אזוי אַז ס'איז נישטאָ וואָס צו בענקען נאָך די „אַלטע גוטע צייטן“, הגם ס'איז נאָך אַ פּראָגע צי אַט דער ראַשיקער אויפבלי פון פּראָגרעס האָט

א ייִד אין קאלאמביע

געגעבן מער רו און גליק דעם מאָדערנעם מענטשן, וועלכער איז געוואָרן
"פאַרשקלאַפּט צו זאָכן", ווי עס זאָגן אייניקע פּילאָסאָפּן...
ווי עס האָט געזאָגט אונדזער זיידע מענדעלע: "נישט דאָס בין איך
אויסן", דאָס איז שוין אַן ענין אַן אַלגעמיינער, אַן אַלוועלטלעכער, און
קאַלאַמביע, ווי אַלע אַנדערע לאַטיין-אַמעריקאַנער לענדער, באַמיט זיך
אַרויסגיין פֿון איר אָפּגעשטאַנענקייט און עקאָנאָמישער אָפּהענגיקייט, און
וואָס גיכער אַרויס אויפן ברייטן וועג פֿון ציוויליזאַציע און פּראָגרעס.
און דאָס טאַקע בין איך יאָ אויסן צו זאָגן: פאַר די לעצטע עטלעכע
צענדליק יאָר האָט קאַלאַמביע שטאַרק פּראָגרעסירט, אירע שטעט איז נישט
צו דערקענען, באַגאַטאָ איז פֿון אַ דאָרף געוואָרן אַ מעטראָפּאָליע, אַ צענטער
פֿון קולטור און ציוויליזאַציע, און פאַר דעם האָבן בניגעטראָגן אַ באַטייטנ-

דיקן טייל די ייִדישע אימיגראַנטן.

העלדן אדער קרבנות פון לעבן?

מיט א דרייסיק יאָר צוריק, ווען די זיילן פון מיינע שיד, האָבן זיך נאָך נישט אין גאַנצן באַפרייט פון דעם אַנגעזאַפּטן ערד־שטויב, וועלכן זיי האָבן מיטגעבראַכט פון דער אַלטער היים, בין איך אַנגעקומען קיין קאלי, די הויפטשטאָט פון דער קאָלאָמביאַנער פּראָווינץ וואַליע דעל קועקא. קאלי האָט דאָן פאַרמאַגט ביי די הונדערט מיט פּופציק טויזנט נפשות. זינט דעם מאַמענט ווען איך האָב באַטראַטן די קאָלאָמביאַנער ערד און דערפילט אַ פעסטן באַדן אונטער מיינע פיס, האָט מיך באַהערשט אַ דראַנג צו פאַרצייַ כענען מיינע אַנדרוקן, אַדער בעסער געזאָגט: אַ דראַנג אויסצודריקן אַ לויב דעם דאָזיקן געבענטשטן און אויסערגעוויינלעך שיינעם לאַנד, וווּ איך האָב זיך געפילט אַזוי פריי, חשוב און גלייכבאַרעכטיקט ווי די אַנגעבוירענע אַנזוווינער, וועלכע האָבן געקוקט אויף מיר מיט פריינטשאַפט, און מיך באַהאַנדלט מיט מענטשלעכער וואַרעמקייט.

דער הימל איבער דעם דאָזיקן טאַל איז ווי אַ מתנה, וואָס די קאָלאָמביאַנער באַשערטקייט האָט באַשאַנקען די שטאַט קאלי. די מחיהדיקע זון־שטראַלן, און דער מילדער קלימאַט אַ גאַנץ יאָר, גיסן ממש אָן די אברים מיט קראַפט און מיט ווילן צו לעבן און שאַפן. אַ ווילן צו באַנעמען און אויסדריקן מיט וואַרט, די נאַטירלעכע שיינקייטן פון דעם דאָזיקן גאַס־געבענטשטן טאַל...

אַבער דאָס איז אַן ענין פאַר פאַעטן און אין דער פאַסיקער צייט. איצט בין איך אויסן גאַר צו דערציילן וועגן אַזעלכע, וועלכע זינען באַעוולהט פון לעבן.

צווישן דעם געווייבל פון מענטשן, וועלכע קרייצן די גאַסן הין און צוריק און צווישן דעם געיעג פון אויטאָס, ליגט ווי אַ גריין אינדזעלע דער קאסעדא בולוואַר, און אין שאַטן פון זינע באַיאַרנטע פאַלמען־ביימער פעלט קיינמאַל נישט די שטענדיקע גרופע שיכפּוצער, וואָס בילדן אַן אַרגאַנישן

טייל פון דער גאסן-פאנאראמע, ווי די שטייגער פון ברוק, ווי די בענק פון פארק, ווי די ביימער פון וועלכע עס פאלן פארוועלקטע בלעטער. כאטש דער בולוואר איז אין פארלויף פון דער צייט היפש באנייט געווארן, האט ער דאך נישט פארלארן זיין עיקרדיקע כאראקטעריסטיק, ווי איך האב אים געזען מיט פיל יארן צוריק, אין פארלויף פון וועלכע עס איז שוין פארביי א האלב מענטשלעך לעבן. א פאר ווינקלען נאר פון דעם שיינעם פארק האבן באקומען א גאנץ נייעם אויסזען. גרויסע מאדערנע בנינים האבן פארטראטן דארט די קליינע הניקעס, וועלכע איך האב אמאל געזען, און וואס זיינען בלויז פארבליבן אין מיין זכרון. איצט איז די געגנט פארוואנדלט אין א פרעכטיקן און עלעגאנטן האנדלס-צענטער פול מיט לעבן און באוועגונג.

און אויפן זעלבן ארט ווי מיט אריבער דרניסיק יאר צוריק, ווי אן אינטעגראלער טייל פון דעם ארומיקן שטאטישן פינאנצן, זיצן נאך אלץ ביי זייערע קליינע הילצערנע קעסטעלעך, די ארעמע און באשיידענע מענ-טשן, אויף וועלכע קיינער קוקט זיך נישט אום, און וואס רופן נישט ארויס קיינעם אויפמערק. מעגלעך, אז דאס זיינען נאך די זעלביקע פון אמאל, וועלכע האבן ביים אַנקום פון יונגן זעכציגיאריקן אימיגראנט, אזוי שטום און פארגליווערט געזעסן ביי זייערע קליינע ווארשטאטלעך.

כי לא לנצח ישכח אביו, נישט אויף שטענדיק וועט פארגעסן זיין דער ארעמאן, האב איך זיך דערמאנט א פסוק פון תהילים. אין א לאנד וואס איז פול מיט שפע, וועלכן די נאטור האט באגליקט מיט אזוי פיל ריכטיקייט, און פארן בכיר היצירה געעפנט אזעלכע אומבאגריפענע מעג-לעכקייטן, איז ווי קומט עס, האב איך געטראכט, וואס מענטשן אין פולן בלי פון זייערע קרעפטן, קאנען זיך נישט געפינען קיין אנדערע מער בכבודיקע באשעפטיקונג?

גענוי ווי אין די ערשטע טעג פון מיין אַנקום אין לאנד, אזוי ביי יעדן איינעם פון מינע ווייטערדיקע באזוכן אין קאלי, פלעג איך זיך צוקוקן מיט נייגער צו די שיכפוצער. אפשר האב איך אומבאווסטזיניק פארגליכן די ערשטע אומזיכערע טריט פון א „גרינעם“ בבורל אין א פרעמדן לאנד, וואס האט אין געציילטע עטלעכע וואכן שוין פנין פארדינט אויף זיין אויס-קומעניש, מיט דער לאגע פון אט די מענטשן, וועלכע זיינען געבוירן גע-

וואָרן אין אזאָ נאַטירלעכער רחבות, אָבער אַן דער מעגלעכקייט פון איר צו געניסן?..

איך האָב זיי באַטראַכט ווי זיי זיצן איבער זייערע קעסטעלעך, אין וועלכע עס ליגן בערשטלעך, שוואַקס און שטיקער ליוונט. זיי טוען זייער אַרבעט מיטן אנפער פון פריסטער ביי אַן עבודת הקודש, שמירן מיט גרויס כוונה די שידך פון זייערע קליענטן, און דער פאַס ליוונט אין זייערע הענט פליט מיט דער שנעלקייט פון אַ מאַגישער טאַשמע. איך שמעל אַוועק מײַן רעכטן פוס אויפן געווערקשטאַטל, און וויל עפעס זאָגן אַ גוט וואָרט, וואָס זאָל אַרויסרופן אַ צופרידענעם שמייכל אויפן טונקעלן פנים פון שיכפוצער, וועלכער קוקט אויף מיר מיט אַזעלכע טרויעריקע און הכנעהדיקע אויגן. אָבער איך געפין נישט קיין ווערטער און בלייב פאַרשטומט און, ווי אין די פאַריקע פאַלן, הייב איך אַן צו טראַכטן וועגן גורל פון אַט די מענטשן און פיל ענלעכע צו זיי, וועגן זייער לעבן, זייערע ליבן און פריידן אין אַט דעם שיינעם און פרינעם לאַנד.

די זאך קאָן אפשר אויסזען באַנאַל, אָבער אַן אינערלעכער דראַנג האָט מיר געצווונגען וועגן די זאַכן צו טראַכטן. ווען איך וואַלט מיט וועמען געטיילט מײַנע געדאַנקען, וואַלט מען מיר אַוודאי באַטראַכט ווי נישט בײַם פולן זינען. אָבער די געפילן האָבן אַרויסגעשטראַמט פון האַרצן, ווי עמע-צער וואַלט אַרויסגערעדט פון מײַן ברוסט, ווי מען וואַלט געמאַנט ביי מיר אַ חוב וועלכן איך דאַרף צאָלן; אַ חוב וועלכן איך בין שולדיק די אַרעמע מענטשן, און זיך טיילן מיט די יעניקע, וועלכע זינען וויליק מיר צו הערן...
 ...

איך בין געשטאַנען אַ לאַנגע ווילע און באַטראַכט די שורה שיכפוצער, וואָס זיצן אינגעבויגן איבער זייערע הילצערנע וואַרשטאַטלעך. אַזוי האָב איך זיי געזען אין קאלי אין מײַנע ערשטע אימיגראַנטישע יאָרן. פאַר דער לאַנגער צײַט האָט אַ סך זיך געביטן. דער טעכנישער פראַגרעס האָט גע-ענדערט דעם פנים פון דער שטאַט, פון די גאַסן, פון די הײַזער און אַפילו פון די מענטשן. נאָר ביי זיי איז אַלץ געבליבן בײַם אַלטן. מיט די זעלביקע הילצערנע קעסטעלעך, שוואַקס און באַרשטן, נעמען זיי אויף זייער לעבן מיט סטאַציזם, ווי העלדן אָדער ווי קרבנות פון גורל. אויף זייערע קברים

א י'ד אין קאלאמביע

וועט מען נישט שטעלן קיין מאָנומענטן און אויך נישט אָנצינדן קיין נר תמיד ווי פֿאַרן אומבאַקאַנטן סאַלדאַט.

און דאָך גיבן זיי צו מיט זייערע האַרטע פֿאַרהאַרעוועטע הענט אַ טראָפּן שיינקייט דעם שטאַטישן מענטשן. זיי דערפילן אַ געוויסע נוצלעכע מיסיע. מיט וועלכער אַ גרויסער טייל פון זיי גיט זיך אָפּ דאָס גאַנצע לעבן. די געזעלשאַפט באַנוצט זיך מיט זייער מי אַבער האָט נישט צו זיי קיין שום פליכטן. אַרבעטער געניסן פון סאַציאַלער פֿאַרויכערונג. נאָר זיי זענען געבליבן מחוץ למחנה. פֿאַרגעסענע פון גאָט און פון מענטשן.

איך האָב זיך דערווייטערט פון בולוואַר מיט אַ מאַדנעם געפיל אין האַרצן. ווען דאָרט זענען געבליבן זיצן די שיכפּוצער איבער זייערע היל-צערנע וואַרשטאַטלעך אין דערוואַרטונג אויף קליענטן. און ווען איך האָב עס באַוויזן צו דערציילן, גוט אַדער שלעכט, וועגן לעבן פון די דאָזיקע אַרעמע און באַשיידענע מענטשן. פיל איך אַ פֿאַרליכטערונג אין געמיט פֿאַרן דערמאַנען צום גוטן די דאָזיקע אַנאַנימע העלדן אַדער קרבנות פון לעבן.

א רייזע קיין "סיביר"

אין איינעם פון די העלע און לויטערע פרימאָרגנס, וואָס בלענדן מיט אזאָ צאַרטער שנין, איז מיר אויסגעקומען צו מאַכן אַ רייזע צוליב געשעפט-לעכע ענינים אין דער אומגעגנט פון לאַ קאַלעראַ. איידער איך האָב אונטערגענומען די נסיעה האָב איך זיך גאַרנישט פאַרגעשטעלט, אַז אזאָ טאַג-טעגלעכער און פּראָזאַישער ענין זאָל זיך פאַרוואַנדלען אין אַ ווונדערבאַרן שפּאַציר מיט אַזוי פיל אומפאַרגעסלעכע אינדערקן. אָבער דאָס לעבן האָט זיך זינע קאַפּריזן, עס טראָגט אונדו אַמאַל צו פּינלעכע אַנטווישונגען, אָדער דערפּרייט מיט אומדערוואַרטעטע סורפּריזן.

ווען איך האָב זיך אַרויסגעלאָזט אויף דער רייזע האָב איך זיך פאַרגע-טעלט, אַז עס דערוואַרט מיך אַ היפש ביסל לאַנגווייליקייט און אַ סך נודנע שעהען, האָב איך ביי זיך אָפּגעמאַכט צו דערליידיקן מיינע געשעפטן וואָס גיכער, און זיך אומקערן וואָס פּריער אין שטאָט. אָבער ווען איך בין אַנגעקומען אין לאַ קאַלעראַ האָב איך דערזען, אַז די זאַך זעט אויס אין גאַנצן אַנדערש. דער גורל האָט מיר צוגעטיילט אַן אומפאַרגעסלעכע איי-בערלעבונג, וואָס האָט מיר פאַרשאַפט גרויס פאַרגעניגן, עפעס אַזוינס וואָס די מוטער-נאַטור — וועלכע איז נישט שטענדיק קאַרג — טיילט צו פון צייט צו צייט אויף צו דערפּרייען דאָס האַרץ פון מענטשן.

באַגאַטאַ איז אַרומגערינגלט און באַצירט מיט אַ קייט פון בערג ענלעך צו אַ קאַמפּאַקטער אַרמיי, וואָס באַוואַכט אַ קעניג. דער וועג אין לאַ קאַלעראַ איז פול מיט גריבער און שטרויכלונגען, אַ וועג וואָס האָט נאָך נישט פאַר-זוכט דעם טעם פון אַספּאַלט, און האָט נאָך נישט געפילט דעם דרוק פון קיין פּלאַניר-מאַשין. איך האָב זיך אַרײַנגעזעצט אין אויטאָ און זיך געלאָזט אין וועג אַרײַן. ווי נאָר איך האָב געלאָזן הינטער זיך דעם שטאַטישן הוי-האַ מיט די מייזערנע הינטערגעסלעך פון דער ביישטאַטישער געגנט, האָט פאַר מיינע אויגן זיך אַנטפּלעקט אַ פּרעכטיקע לאַנדשאַפט: פּונדערווייטנס, אויף

וויפל דאס אויג האט נאָר געקאָנט אַרומנעמען, האָט זיך אויסגעשפּרייט די שטאַט אין איר גאַנצער פּראַכט, מיט איר מאַדערנער אורבאַניזאַציע. די נייע שטאַט-געגנט „על טשיקאַ“ ווי אַן אויסגעצערטלט מיזניקל אויפן בילד פון דער מעטראָפּאָליע. די פּאַנאָראַמע האָט ממש באַצויבערט מיט אירע אויסטערלישע קאָלירן און פּאַרמען. די ברייטע אַלייען/וואַס ציען זיך פון מזרח צו מערב און די נעץ פון גאַסן, ווי פּאַרשיידנפאַרביקע לענטעס, וואָס שניידן זיי איבער; די גרינע לאַנקעס אויסגעבעט מיט פּרישן גראַז וווּ דאָס אויג געפינט אַ מחיהדיקע מנוחה; די ביימער, בייטן, און צווישן זיי רויטע דעכער פון די חנוודיקע הניקעס.

דער אויטאָ קלעטערט באַרג-אַרויף ווי אַ ווילדע ציג, און בני יעדן אויפשטייג דערשניינט אַ נייער באַרג-שפיץ. מען זעט נישט מער ווי הימל און בערג. בערג און הימל און אַ געשלענגלטעד וועג צווישן בידן. ווי זעט אויס די וועלט, וואָס ליגט דאָרט הינטער די הימלען? פּלוצים, דערשניינט פאַר די אויגן אַ טינד, וואָס פליסט אין דער זעלביקער ריכטונג ווי דער וועג. מיט אַ שטילן גערויש טרעבט ער זינע וואַסערן פאַראויס, און וווּ נאָר זיי שטויסן זיך אַן אויף אַ שטיין ווערן זינע כוואַליעס באַדעקט מיט אַ געבייזער פון וויסן שוים. ווי גוט וואַלט געווען, טראַכט איך, ווען מען קאָן דאָ אויסבויען אַ קליין שטיבעלע מיט אַ גערטנדל, מיט אַ שטיקל באַ-לעבאַטישקייט, ווי אין אַ מושב וואָס איך האָב געזען אין ישראל. אָבער ווי וועט אַ ייד קאָנען לעבן אַליין? טאַקע אויף אַ באַרג, נאָענט צו גאַט, אָבער ווייט פון יידן און פון ישראל?...

די וואַלקנס שוועבן פאַרבני, זיי דעקן מיר אַזוי ווי מיט אַ פּוך פון צויבער פעדערן, די בלוזן צווישן די וואַלקנס זעען אויס ווי בלויע סאַ-זשעלקעס. די מאַסיווע באַרג-קייטן ווי גיגאַנטישע לייטערס גרייכן מיט די שפיצן אין דער אייביקייט, און די נשמה שטרעבט אין דער דאָזיקער שטיל-קייט אויפשטייגן אין די ספירות פון דער אומענדלעכקייט. אַלץ איז דאָ פרידן, רו און שיכחה. די נאַטור שטעלט אונדז אין אַ קאָנטאַקט מיטן אַלעמהעכסטן דורך אַן אינערלעכן ניגון, וואָס זינגט אַן קלאַנג און אַן ווערטער. איצט פיל איך דעם באַטניט פון פּסוק כל עצמותי תאמרנה, אַ געזאַנג וואָס זינגט אין מאַרדך פון די ביינער, וואָס קומט פון דער טיפעניש פון האַרצן.

ווען איך ניכטער זיך אויס פון מײַן אַנטציקונג, באַהערשן מיך פאַר-
 שיידענע מחשבות, וועלכע זײַנען פאַרבונדן מיט פּראָזאַישע אינטערעסן פון
 אַ פּראַקטישן מענטשן. וועלכן עס פּאַלט אײַן, אַז אָט די מתנה פון דער
 נאַטור וואָלט מען געקאָנט זייער גוט אויסנוצן אויף צו מאַכן שענער און
 בעסער דאָס לעבן. אויף דעם פּלאַץ, האָב איך געטראַכט, וואָלטן דאָך מען
 טשן פון שטאַט געקאָנט געפּינען אַן אַפּרו און ווידערהאַלונג. דעם גן-עדן
 ווינקעלע וואָלט מען געדאַרפט שטעלן צו דינסט דעם שטאַטישן מענטשן.
 די שטאַט צעשרויפט דאָך זײַנע נערוון און פאַרקירצט אים די יאָרן. און
 אין מײַן דמיון זע איך אויף די אַרומיקע היגלען און בערג גרופּעס פּיל-
 פאַרביקע שטיבלעך, אַרײַנפאַר-היזער, האַטעלן, אַפּרופּלעצער אויף אַלע
 הויכקייטן וווּ מען פּילט דעם אַטעם פון גאַט, וווּ די לופט איז לויטער,
 וווּ דער הימל איז אזוי טיף בלוי און די וואַלקנס — מיטן האַנט צו דער-
 לאַנגען...

דער וועג באַרג-אַראַפּ איז לײַכט, די רעדער גליטשן זיך שטיל, עס לויפן
 פאַרבײַ פאַרן אויג אויסטערלישע פּיזאַזשן, עס אַטעמט זיך טיפּער און עס
 אַנטפּלעקט זיך אַן אומענדלעכער טאַל און אויף אים פאַבריקן מיט הויכע
 קווימענס, גרויסע היזער, סקלאָדן, מאַשינען, וואָס פּראָדוצירן צעמענט.
 דער רויך שטעגט הויך, זייער הויך, עס דאַכט, אַז ער וויל דערגרייכן דעם
 שפיץ פון באַרג און צופּונסן, אויף ריזיקע טאַולען, איז אַנגעשריבן
 סיביר, נישט דער קאַלטער סיביר פון ווינטן רוסלאַנד, נאָר דער טראַפּי-
 קאַלישער סיביר פון קאַלאַמביע, וווּ מען האַקט שטיינער אין די בערג און
 מען פאַרוואַנדלט זיי אין צעמענט פאַרן לאַנד און פאַרן עקספּאָרט אין אַנ-
 דערע לענדער.

די צעמענט אַינריכטונגען זײַנען אַינגעקריצט אין די אינגעוויידן פון
 די בערג. דאָס קליינע אַנזעלע אויף אַיזערנע שטריק אין דער לופטן,
 באַוועגט זיך הין און צוריק, די קליינע וואַגאַנדלעך זײַנען אַנגעלאָדן מיט
 מאַטעריאַל וואָס ענדערט דעם אויסזען פון שטעט, וואָס שטעלט אויף
 צעמענטענע גיגאַנטן, וועלכע קאַנקורירן מיט די בערג. אויף אַ הויך פון
 הונדערטער מעטער גליטשן זיך די קליינע וואַגאַנדלעך אַנגעלאָדן מיט צע-
 שטייבטע שטיקער בערג. עס הערט זיך נאָר אַ שטילער סקריפּ פון די
 רעדער ווי אַ געזאַנג צום לעבן און מענטשלעכן פּראַגרעס.

א ייד אין קאלאמביע

די גרויסארטיקע ביראָ אויסגעשטאַט אַזוי סאַליד, מיט אַ זעלטענעם געשמאַק, פאַסט זיך אַרײַן אין דער אַטמאָספּער פון דער גרויסער אינדוסטריעלער אונטערנעמונג. דערליידיקט מײַן ענין בין איך צוריק ביים רעדל פון קאַר, און אויף די שטאַטישע גאַסן בין איך ווידער אין דעם טעגלעכן גערודער פון מײַן וועלט, וואָס איז אַזוי אַנדערש פון דער, וועלכע איך האָב נאָר וואָס באַוווּנדערט. די פאַרבײַגער האָבן גאַרנישט קיין אַנונג און ווייסן נישט, אַז מײַן נשמה האָט זיך צוזאַמענגעגאַסן מיטן וווּנדער פון דער נאַטור און אין מײַן האַרץ זינגט אַ שבח צום באַשעפּער.

מינע טראַפיקאַלישע דאַטשעס

אַן אַריסטאָקראַטישע דאַטשע

גיי דערצייל אַן אייראָפּעער, אַז ס'איז ערגעץ אויף דער וועלט מעגלעך אין איין טאָג איבערגיין פון אַ ווינטערדיקן פעברואַר אין אַ זומערדיק-ברענענדיקן יולי. ער וואָלט דאָס פאַר קיין פּאַל נישט געגלייבט. אין קאַ-לאַמביע קאָן מען אַזאַ שפּרונג דורכמאַכן אין איינע צוויי שעה: מען דאַרף זיך נאָר אַרײַנזעצן אין אויטאָ און אַראָפּפאַרן פונעם קאַלטן הויכלאַנד צום גלײַענדיקן כיראַרדאָ. אונטן, וואָס נאָר דער מאַגדאַלענאַ-טיך ווייעט אַן אויף אים פון צײַט צו צײַט אַ קיל ווינטעלע. אַ ווונדער-שפּיל פון דער טראַפיקאַלישער נאַטור, וואָס באַדעקט מיט שניי די בערג-שפיצן, מיט אַ מילדן פּרילינג-וועטער דעם באַרג-אַראָפּ פון די אַנדן, און מיט בריענדיקע היצן די אונטערשטע טאָלן.

אין מײַן געבוירן-שטעטעלע זשעליכאָוו, אַז עס האָבן זיך אָנגעהויבן די היצן, האָבן יידן — געשוויצט. קינדער זײַנען געגאַנגען צום טײַכל זיך באַדן. שלום עליכּמס יעהופּצער גבירים פלעגן פאַרן אויף דאַטשעס. אָבער אין קאַלאַמביע קאָן מען צו יעדער צײַט זיך אַראָפּכאַפּן פון 16 גראַד אין דער הויפּטשטאָט צו 40 גראַד היץ אין דער נידער, און פאַרקערט די מעשה: אין איינע צוויי שעה פון אונטן אויף אויבן, ווי אין חומש שטייט — עולים ויורדים.

מײַנע קאַלאַמביאַנער שכנים דערציילן מיר, אַז בײַ די באַלעבאַטישע אײַנוווינער פון לאַנד הערשט אַ טראַדיציע, זינט דורות, אין חודש דע-צעמבער צו פאַרלאָזן די שטעט און פאַרן אויף דאַטשעס. אין דעם חודש פלעגן זיך אָנהייבן מאַסן וואַנדערונגען, ויסעו ויחננו, ווי אַמאָל די יידן אין דער מדבר, גאַנצע משפּחות פלעגן זיך אַריבערציען, קינד און קייט, אויף גרויסע בוידן, אָנגעפאַקט מיט אַלעם נויטיקן אויף עטלעכע מאָנאַטן: בעטן,

קאלדרעס, געשיר, שפניז, א פיאנע אפילה, די דינערשאפט, די גיטארע, די הינט און אלע אנדערע שטוב-חיות. געפארן איז מען אויסצושטיין א סך אומבאקוועמלעכקייטן פון א קאפריזנעם טראפיקאלישן קלימאט, און די פרימיטיווע לעבנס-באדינגונגען פון די דערפער. אבער דאס ארויספארן אויף א דאטשע איז געווען אן ענין פון „כבוד“, און די וועלכע האבן דאס נישט געקאנט באווייזן, האבן געלאזט זייערע טעכטער זיך „ברוינען“ אויף דער זון אין היימישן הויף אדער אויפן דאך. אבי נישט פארשעמט צו ווערן פאר מענטשן.

מיטן פראגרעס פון לאנד, און מיט דער אנטוויקלונג פון דער האַטעל אינדוסטריע אין „מאָדערנעם גינסט“, האבן יענע ריזיקאלישע נסיעות זיך געענדיקט. די ראַמאנטיק פון א רייזע אויף א דאטשע, מיט אלע אירע שיינ-קייטן און געפארן, איז שוין געוואָרן אן ענין פון געשיכטע, וועלכע ווערט ביסלעכווייז פאָרגעסן. עס איז אבער געבליבן א מינהג אין שטאָט אַראָפּ-פארן מקבל-פנים זיין דעם פּרילינג, א טויזנט מעטער נידעריקער אויפן אַנדן-לייטער, דאָרט וווּ די פּאַלמען-און באַנאַנעביימער שטאַלצירן מיט זייער פילפאַרביקער פּראַכט צוזאַמען מיט אַנדערע אַרטיקע געוויקסן.

אין דער איצטיקער אויפגען-תקופה ווען צום ווינטסן עקוועלעט איז נישט מער ווי א קאצנשפרונג, זינען די קאלאמביאנער גענייגט צו פאָר-ברענגען זייער אָפּרו אין אויסלאַנד. אמת, עס קומען אויך א סך אויסלענדער צו פאַרברענגען זייערע וואַקאַציעס אין קאַלאַמביע. מענטשן ווילן קענען די וועלט, און עס קומט פאַר אן אויסטויש פון טוריסטן.

איך האָב געהערט צו דעם קלאַס „גרינע“, וואָס האָבן זיך שנעל אויס-געגרינט. דאָ איז אומגעגאַנגען א ווערטל: ווילסטו שנעל „כאַפּן“ די שפּראַך, פאַרליב זיך אין א שיקסע... איך האָב זיך נישט געדאַרפט פאַרליבן אין קיין שיקסעס, ווייל איך האָב שוין דעמאָלט ליב געהאַט מײַן געוועזענע כלה, טאַקע מײַן היינטיקע פּרוי זאָל מיר געזונט און שטאַרק זײַן, נאָר וואָס דען? מײַן פעדלערני-פּראָפּעסיע האָט מײַך געצווונגען צו האַלטן לאַנגע רעדעס, א רעדע ביים פאַרקויפּן און א רעדע ביים איינמאַנען דעם חוב, אַזוי לאַנג און אַזוי ברייט, ביז איך האָב געכאַפט אי די שפּראַך אי די קונסט פון רעדן, צווייטנס, בין איך סתם געווען נײַגעריק פון דער נאַטור און לײכט אויף די פיס, און איך האָב אַלץ געוואָלט זען און הערן.

אין זשעליכאוו האָב איך געהערט פון דאָטשעס, אָבער מיט וואָס מען עסט דאָס האָב איך נישט געוויסט. ווי זעט אויס אַ „דאָטשע“? דאָס האָב איך געוואָלט וויסן. ביי שלום עליכמען האָב איך געלייענט וועגן אַ מלמד מיט קראַנקע לונגען, וואָס פלעגט אַ גאַנצן טאָג שווער קנעלן מיט זינע תלמידים, וועלכע פלעגן אים אויסעסן דאָס האַרץ, און אויף בניאַכט פלעגט ער אָן אַטעם לויפן אַרײַנכאַפּן עטלעכע שעה שלאָף אויף דער דאָטשע הינטערן שטעטל. אין באַגאַטאָ האָב איך געהערט וועגן אַן אַריסטאָקראַטישן דאָטשע־ישוב; אוטיקא, ווהיין עס פלעגן פאַרן די פני פון שטאַט, און אַהיין טאַקע האָב איך באַשטימט אַפּצושטאַטן אַ וויזיט אַני הקטן.

דאָס איז געווען מיט אַ פּערציק יאָר צוריק, איך בין דעמאָלט געווען אַ גאַנץ ליכטער פּאַסאַזשיר, מיט עטלעכע פעזעס אין קעשענע און מיט אַ קלומיקל וועש האָב איך מיר געלאָזן אויף דער אַריסטאָקראַטישער דאָטשע. נאָכן אַינקויפן דעם באַן־בילעט האָב איך איבערגעצילט דעם רעשט וואָס איז מיר געבליבן, און ס'איז מיר געוואָרן מוטנע אויף דער נשמה... גע־ציילטע עטלעכע פעזעס, נו, פאַרפאַלן, אויפן ערגסטן אופן — האָב איך גע־טראַכט — וועל איך צוריקגיין צופּוס... פינף שעה באַן איז פיר, פינף טעג גאַנג; אויפן וועג זינען פאַראַן ישובים; נשקשה, מען ווערט נישט פאַר־פאַלן! (עך, ווו נעמט מען די אַמאָליקע יונגע יאָרן?)

פינף שעה צייט האָט די באַן זיך געשלעפט באַרג אַרויף, באַרג אַראָפּ, און ענדלעך האָט זיך באַוווּן די שטאַט ווי אַן אַדלער־נעסט, ווי אַ פּאַלאַץ, פון אַ כישוף־מאַכער. איך האָב זיך געטרייסט מיטן געדאַנק אַז ס'איז כדאי געווען די ריניזע כדי דעם ווונדער אַנצוקוקן, כאָטש עס האָט מיך געמאַ־טערט דער געדאַנק אויף ווי לאַנג מײַן „פאַרמעגן“ וועט מיך דערלויבן דאָ צו בלייבן.

ווי געזאָגט, איז אוטיקא דאָס באַליבטע דאָטשע פּלאַץ פון דער הויפּט־שטאָטישער אַריסטאָקראַטיע, וואָס פלעגט אויפנעמען די געסט מיט די פרישע וואָסערן פון טייך בעגראַ, וועלכע האָבן אין זיך פאַרמאַגט אַ ווונד־דערבאַרע היילקראַפט צו אַ סך קראַנקייטן, וואָס דאָקטוירים פלעגן רעקאָ־מענדירן. דער אַרומיקער טאַל, וואָס האָט זיך געצויגן איבער אַ ריזיקן פּלאַכלאַנד ביזן ווינטן האַריזאָנט, האָט ממש פאַרבלענדט דאָס אויג מיט דער פּילפאַרביקייט פון קאַלירן. די לופט איז געווען געדיכט אַנגעזאַפט

מיט א ריח פון בלומען; א טעפיך פון בלומען אונטן און פון אויבן באַ-
 בלימלטע ביימער-שפיצן. אזוינס קאן מען זען נאָר אין די טראַפיקאַלישע
 קלימאַטן. אין דעם גן-עדן ווינקעלע פלעגן עס קומען די חשובסטע משפחות
 פון דער הויפטשטאָט, די רעגירונגס-לייט, די אָנגעזעענסטע פּערזענלעכ-
 קייטן פון עפנטלעכן לעבן און דאָ פאַרברענגען זייערע זומער-מאַנאַטן. דער
 קלימאַט איז דאָ ווי אין זשיראַרדאָ, אָבער אוטיקא האָט איר אייגנס אַ מילד
 ווינטעלע, וואָס קומט ערגעץ פון די בערג און קילט אָפּ די זומערדיקע
 היצן. דער זשעליכאַווער בחורל האָט געקוקט און געגאַפט, און געטראַכט
 זיך ערגעץ אָפּקלייבן אַ שיין ווינקעלע אונטער אַ בוים און מאַכן נאַכטלע-
 גער, און פאַרשפּאַרן אַ פאַר גראַשן...

אָבער אַ שטילער רויש צווישן גראַז האָט אָפּגעווענדט מנין בליק, און
 אין שרעק האָב איך אָפּגעטראָטן צוריק, אַ שלאַנג האָט מיט אַן אויפּגעהוי-
 בענעם קאָפּ געקוקט אויף מיר, און געדרייט מיט איר געשפּאַלטענעם צינגל.
 איך האָב שטיל אַהינטער אָפּגעטראָטן נאָך עטלעכע טריט, און זיך געלאָזט
 לויפן צום שטעטל. צו דאָטשעס, האָב איך געטראַכט, דאָרף מען זיך ערשט
 צוגעוווינען; איך בין דאָך נאָך אַ גרינער, איך דאָרף נאָך שלאָפן אונטער
 אַ דאָך, צווישן מענטשן, ווי עס פּאַסט פאַר אַ זשעליכאַווער יידן...

איך האָב אָנגעקלאַפט אין אַ הויזקע, וואָס האָט אויסגעזען ווי אַן אַרעמע
 אכסניא און געבעטן אַ פּלאַץ אויף אַ נאַכט איבערשלאָפן. די באַלעבאַסטע
 האָט מיר געזאָגט אַ פּרייז, און ס'איז מיר געוואָרן לייכט אויפן האַרצן. איך
 וועל האָבן אויף נאַכטלעגער און נאָך צו דעם — אויף ריזע-קאָסטן!

האָב איך דאָך שוין געמאַכט בעסער פון שלום עליכמס מלמד, איך בין
 געווען אויף „אַפרו“ אין דער שענסטער דאָטשע פון קאַלאַמביע, אין דער
 אַריסטאָקראַטישער אוטיקא! אויף מאַרגן גאַנץ פרי האָב איך געמאַכט מנין
 לעצטן שפּאַציר איבערן שטעטל; טאַקע אַ פּיינע דאָטשע, הלוואי וואָלט איך
 דאָ געקאָנט פאַרברענגען אַ פאַר וואַכן, איך האָב גוט אָנגעקוקט אלע ווייב-
 קעלעך, טאַמער וועט מען מיך עפעס פרעגן, זאָל איך וויסן וואָס צו זאָגן...
 און אז איך בין נאָך דעם זעלביקן טאַג געווען צוריק אין באַגאַטאַ, בעט
 איך אַנד, איר זאָלט עס קיינעם נישט דערציילן...

א היסטארישע דאטשע

אין חודש דעצעמבער הייבט אן די שטאט זיך אויסליידיקן; מענטשן ציען אין פארשיידענע געגנטן פון לאנד, אויפן שויס פון דער נאטור. צו די טיכן און ים. היינט פליט מען אין די ווינטע לענדער. מען זעט עס אין די גאסן פון שטאט, וועלכע ווערן האלב-אויסגעליידיקט. מיטן אַנקומען פון פריילינג פלעג איך שוין אין שטאט נישט קאנען איינרוען. יונג בלוט, איך האב אויך די וועלט געוואלט אַנקוקן! כאַטש אַנקוקן... איך האב געהערט אַ סך ריידן וועגן וויליעטא, אַ דאָטשע-דאָרף, וואָס איז אויסגעבויט געוואָרן אַרום אַ היסטאָרישן סעיבא-בויס. דער ריזיקער בויס איז געשטאַנען אין אַ טאָל און האָט ברייט אַרום זיך פאַרשטעלט דעם הימל מיט אַ דאָך פון גרינע צווינגן און בלעטער. דאָרטן, אונטער דעם בויס, האָט עס באַליוואָר — דער נאַציאָנאַלער העלד פון לאַנד — זיך אָפּגערוט נאָך אַ קאַמף מיט די שפּאַניאַלן.

הונדערטער יאָרן זינען שוין אַוועק און דער בויס איז נאָך אַלץ גע- שטאַנען פעסט פאַרוואַרצלט אין באַדן און שטאַלץ דערהויבן זיין קרוין צום הימל, ווי אַ זכר אויף דער גלאָריע פון אַ פּאָלק, וואָס האָט געקעמפט פאַר זיין פרעיהייט און פאַר זיין באַדן. אַרום דעם היסטאָרישן סעיבא-בויס איז מיט דער צייט אויסגעוואַקסן אַ דאָטשע-שטעטל, ווהיין די מיוחסים פון לאַנד פלעגן עולה רגל ריין אויף באַערונג, און אין די זומער מאַנאַטן אויך אויף אָפּרו. נו, איז פאַרשטייט זיך, אַז איך האָב דאָרטן אויך נישט געקאַנט פעלן...

געקומען בין איך שוין אַבער לאַחר המעשה... געפאַרן בין איך שוין דווקא דאָס מאָל פאַרוואַרגט אויף עטלעכע טעג „אָפּרו“, און דער באַלעבאָס פון מיין האָטעלעכל האָט מיר מיט פאַרביטערונג דערציילט, אַז איינער אַ בירגערמאַנסטער האָט געהייסן איינשליסן דעם בויס אין אַ צעמענטענער ראַם, וויל געליכטע פאַרלעך פלעגן אויף אים מאַכן אויפּשריפטן, האָט דער אַלטער סעיבאָ נישט געקאַנט בייקומען די חכמה פון יענעם קלוגן אינטענ- דענט, אַדער ער האָט נישט געקאַנט לעבן אָן ליבע, און ער האָט אָנגעהויבן איינדאָרן, און צום סוף אָפּגעגעבן זיין נשמה דעם בורא-עולם. מען האָט

דרינגענדיק ארויסגערופן צוגראנאמען פון דער הויפטשטאט. אבער זיי האבן גארנישט געקאנט העלפן. און אן דעם היסטארישן סעיבאביום איז וויליעטא. דאס דאטשע־שטעטל געבליבן נאקעט, וואכעדיק. עס האט נישט געהאלפן די ווונדערבארע שיינקייט פון דער טראפיקאלישער נאטור, די גוטע פארבינדונגען מיט דער הויפטשטאט; יעדעס יאר קומען אלץ ווייניקער טוריסטן, זאגט מיר טרויעריק דער באלעבאס, און איך האב צוגעשאקלט מיטן קאפ, ווי איינער וואס ווייסט שוין פון לאנג — נאך פון זשעליכאוו — די גרויסע באטצטונג פון „היסטארישע“ ווערטן...

די שטאט פון אקאציעס

אין די לעצטע צוואנציק יאר האבן די תושבים פון באגאטא גענומען אראפנידערן ביז זשירארדא, און איך מיט זיי. זשירארדא איז א שטאט פון אקציעס, ווו מען הערט כסדר דאס גראגערן פון פעלדגריילן, וועלכע לאזן זיך אראפ, אין שטיקנדיקן הארבסט, פון די ארומיקע בולוואר־ביימער. די שטאט ליגט ביים טייך מאגדאלענא, וואס טרייבט מאיעסטעטיש זיינע טיפע וואסערן אין דער אומענדלעכער ווייט. די רייכע לייט פארן ווייטער, צו די ברעגן פון קאריבישן ים. דעם נאמען אירן האט די שטאט צו פארדאנקען א קאלאמביאנער העלד, אנטאנאסיא זשירארדא, וואס איז געפאלן אין קאמף פאר דער פרייהייט. צי האט ער זיך גאר געקאנט פאר־שטעלן, אז זיין קרבן וועט אמאל באקומען א תיקון אין אט דעם שיינעם טייך־פארט, אין סאמע הארץ פון טראפיק?

איך דערמאן זיך אזא מין „שפאציר“ קיין זשירארדא מיט אריבער צוואנציק יאר צוריק, שוין מיט ווייב און קינדערלעך, זאלן געזונט זיין, ווי עס פאסט פאר א שטאט באלעבאס. א פאמעלעכע און שטויביקע באן האט זיך געשלעפט זעקס שעה צייט פון דער הויכער געגנט ביז די ווארעמע ברעגן פון מאגדאלענא. א סך פאסאזשירן האבן געפירט מיט זיך צובייסן און אפילו געטראנקען, אנדערע האבן זיך פארלאזט אויף די קראמען פון די באצ־סטאציעס. נאך דער ערשטער שעה פארן זיינען מיר געקומען אין

פאקאטיווא. דארטן האָט זיך געטומלט מיט פאַרקויפערס פון קעזן און נאַשוואַרג. אַ ביסל ווייטער, ווען די באַן האָט שוין גענומען פאַרן באַרג־אַראָפּ, פלעגן אויף די סטאַנציעס זיך נעמען באַווייזן ברוינע אינדיאַנישע מוידן און דאַרע זקנות מיט קוישן „אַרעפּאַ“ — זיסקייטן, און מיט גע־בראַטענע הינער. וויצלערס פון צווישן די פאַסאַזשירן פלעגן מיט זייערע געשרייען אויפהייטערן די היינט שוין פאַרשווונדענע שטעטלעך: „פאַר אַ געפּגרטער הון, וויפּל?“ — און די פאַרקויפערנס פלעגן אָפּענטפערן מיט געלעכטער און גוטמוטיקע קללות.

די פאַרשיידענע מינים מאַכלים האָבן באַצייכנט די שטאַפלען פון מאַרשרוט, און די כאַראַקטעריסטיק פון דער געגנט. אויף אייניקע סטאַנ־ציעס — טאַצן מיט אַלערליי מינים פרוכטן מיט וועלכע דער טראַפּיק איז אַזוי רייך, און אויף אַנדערע — פלייש און עופות, פעטע יויכן, זשוקאַ־ברויט און אַנדערע אַרטיקע מאַכלים, וואָס האָבן געגעבן אַ באַזונדער קאַלאַריט דעם לאַנדשאַפּט־געמעל פון יענער הייסער געגנט.

עס האָט איין מאָל פאַסירט, אַז צוליב די רעגנס און בלאַטעס, וואָס האָבן געגאַסן פון די בערג, האָבן מיר געדאַרפּט בייטן די באַן. דער עולם פאַסאַזשירן איז אויסגעשטיגן און שעהען לאַנג געוואַרט, און אַז די צווייטע באַן איז אַנגעקומען פון שטאַט, איז מען מיטן געפּעק און מיט די קינדער אויף די הענט געלאָפּן זי נעמען איבערן פאַרזומפיקטן באַדן. די היץ האָט געשטיקט, אָבער מיט יעדן פרישן פיף, וואָס האָט אָפּגעמערקט נאָך אַ סטאַנציע, האָבן זיך די פּנימער אַלץ מער אויסגעלייטערט. אַלע זיינען געווען אומגעוולדיק וואָס גיכער אַנצוקומען אויף דער „דאַטשע“, ווייל מענטשן האָבן זיך אַינגערעדט, אַז ווי נאָר מען שטעלט אַ פּוס אויפן וואַ־רעמען באַדן פון זשיראַרדאַ, און מען טונקט זיך אָפּ אין די הייליקע וואַסערן פון מאַגדאַלענאַ גייען אַוועק אַלע קראַנקייטן; דעם רעוואַטיוזם נעמט עס צו „ווי מיט דער האַנט“, דער קאַטאַר פאַרשווינדט ווי דורך אַ כּישוף. און נישט זעלטן פלעגט עס טאַקע אַזוי פאַסירן.

אין יענער צייט, האָט מען בלויו אין דמיון געקאַנט דורכמאַכן דעם יועג פון באַגאַטאַ קיין זשיראַרדאַ אין פאַרלויף פון קאַרגע צוויי שעה. היינט קאָן מען עס טאָן מיט לוקוס אַמניבוסן און אויך מיט דער באַן, וואָס פאַרט מיט דיזעל־מאַטאָרן, און איז באַזאַרגט מיט אַלע באַקוועמלעכקייטן. שוין

אָפּגערעדט פון פליען, מיט אַן אַוויאַן מאַכט מען די רייזע נישט מער ווי אין צוואַנציק מינוט.

אין דער היינטיקער וועלט דרייט זיך אַלץ אַרום דעם געדאַנק פון שפּאַרן צייט, ווייל „צייט איז געלט“. שפּאַרן צייט, קירצן מרחקים, לויפן גיכער און וואָס גיכער. די רוסן ווילן איבעריאָגן די אַמעריקאַנער, די אַמעריקאַנער — די רוסן; די כינעזער — זיי בייִדן. אַלבערט איינשטיין האָט פעסטגעשטעלט, אז ביי אַ פליצוג מיט אַ שנעלקייט פון אַ ליכטשטראַל; עס הייסט, פון 300 טויזנט קילאָמעטער אין אַ סעקונדע, ווערט אָפּגעשטעלט די צייט, און די מאַטעריע ווערט פאַרוואַנדלט — אין ענערגיע. צו אַ שיינעם תכלית שטרעבט אונדזער צעדרייטע וועלט: פליען גיכער און וואָס גיכער, ביז מיר וועלן סוף כל סוף דערגרייכן — צו איינשטיינס רעלאַטיוון גאַרנישט...

מענטשן...

דער „צדיק“ פון יעדעניץ

דער לייענער, וואָס האָט געהאַט דעם געדולד נאָכצופאַלגן מינע פשוטע רייד, ביז אַט די דברים היוצאים מן הלב, איז פאַר מיר אַ פריינד און אַ שטאַלץ. ווייס ער שוין מסתמא, אַז איך געהער נישט צו די גדולי הדור און אַז אין זשעליכאָוו — מיין געבוירן שטעטעלע — זיינען קיין אונז-ווערסיטעטן נישט געוועזן, און ווען זיי זאָלן אַפילו יאָ זיין, וואָלט איך אין זיי מסתמא נישט געלערנט. אין באַגאַטאָ זיינען שוין יאָ געווען אוניווערסיטעטן; בין איך אָבער אין די גרינע יאָרן פון נויט, אַריין אין דער לער צו גאַסן-פעדלעריי, נישקשה, אַז מאַקסימ גאַרקין איז אַנגעשטאַנען צו זאָגן: „מיינע אוניווערסיטעטן זיינען געווען אין לעבן“; דאַרף אַני הקטן, וואָס איז „אַ ביסעלע“ קלענער פון גאַרקין אַוודאי זיך נישט שעמען מיט די „אוניווערסיטעטן פון לעבן“. און דאָס לעבעדיקע לעבן האָב איך שטודירט מיט גרויס התמדה, איך האָב זיך צוגעקוקט צו מענטשן, צו זייערע גענג, צו זייער פירונג, אין שטוב און אין גאַס, צו זייער האַנדלונג מיט מענטשן, און געטראַכט און איבערגעטראַכט, און אַפילו אַפטמאַל עפעס פאַרצייכנט, און אַפטמאַל אַ נאַכט נישט געשלאָפן... האָב איך עפעס געלערנט אין די „אוניווערסיטעטן“ פון לעבן; און אַז דער לייענער וועט פון דעם אויך עפעס געניסן, וועט עס זיין פאַר מיר אַן אמתער שכר, די שענסטע באַ-לוינונג, וואָס איז באַשערט אַ מענטשן.

יעדן איינעם איז „באַשערט“ זיין גורל, און איך וואָלט געזאָגט, נישט אַזוי לויט זיין פאַרמעגן, ווי לויט זיין כאַראַקטער. איך האָב געזען גרויסע גבירים, וואָס האָבן געלעבט ווי מיזעראַבלע קבצנים און דאַקעגן, מענטשן וועלכע זיינען גאַר נישט אַזוי רייך, זיינען געווען גוט „אי צו גאַט אי צו לייט“. איינער איז אַ מסתפק במועת, ער באַנוגנט זיך מיט ווייניק, — און אַזוי וויל איז צו אים! — און אַ צווייטער וואָלט די גאַנצע וועלט גע-וואָלט איינשלינגען, פאַראַן אַזעלכע, וואָס פילן זיך גליקלעך ווען זיי האָבן

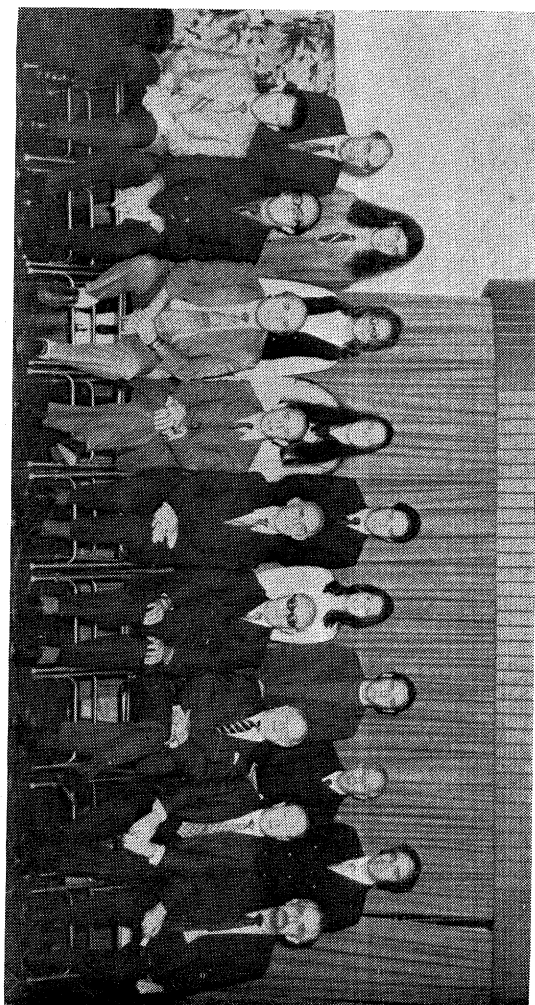
א געלעגנהייט וועמען צו העלפן; דאקעגן זיינען אויך פאראן אזעלכע, וואס בלייבן גלייכגילטיק צו פרעמדן צער, און זיי לעבן נאָר מיט דעם געדאַנק, וואָס איז געוואָרן אַ מורא: מען זאָל זייערס נישט אָנרירן...

אין די יונגע יידישע אימיגראַנטן-ישובים איז דער מענטש גיך גע-
וואָרן „פאַרמענטשלעכט“, אַ ייד איז געקומען צו יידן, האָט זיך אָנגעשלאָסן
צו זיין לאַנדסלייט-פאַראַיין, געשיקט די קינדער אין אַ יידישער שול, געוואָרן אַ מיטגליד אין אַ יידישער אינסטיטוציע, אין אַ קהילה, און אַט
דער איינפלוס פון דער יידישער געזעלשאַפטלעכקייט האָט אַרומגענומען
דעם מענטשן מיט אַ סאַציאַלער ראַם, וואָס האָט אין אים אַנטוויקלט אַלטרו-
איסטישע כאַראַקטער שטריכן, אין תלמוד ווערט שוין געזאָגט, אַז יידן
זיינען רחמנים בני רחמנים; עס הייסט, אַז זיי ווערן געבוירן מיט אַ רחמנות
געפיל, און אַנדערע דאָקעגן, דאַרף מען אויסלערנען — צו געבן, אָבער
עס זיינען פאַראַן אויסנאַמען, סיי צום גוטן ווי אויך צום שלעכטן.

ר' יעקב לעמפערט איז געווען אַזאָ אויסנאַם, און דווקא צום גוטן, און
וועגן אַזאָ יידן איז אַ מצווה צו דערציילן. ר' יעקב האָט געשטאַמט פון
יעדעניץ, אַ קליין שטעטל ערגעץ אין בעסאַראַביע. געווען איז ער אַ פשוטער
פאַלקס-מענטש און אַ יראת-שמים, אַ פרוּמער ייד. אין די קינדער-יאָרן
געגאַנגען אין חדר און פאַרשטאַנען פירוש המילות. געדאַוונט ביים ערשטן
מנין און נאָכדעם געאַרבעט אַ גאַנצן טאַג ביז מנחה.

אַ פאַך שפיגלט זיך אָפּ, אויף אַזאָ אַדער אַנדער אופן, אויף דער
פיזיאָנאָמיע פון מענטשן. אַ מענטש, וואָס באַשעפטיקט זיך יאָרן לאַנג מיט
איינ באַשטימטער פּראַפעסיע, מוז פון איר אַ וועלכן נישט איז אויסערלעכן
אַדער אינערלעכן צייכן באַקומען. ר' יעקב האָט געהאַט אָנגעצויגענע
מוסקולן ווי שטאַל, און האַרטע הענט ווי באַצויגענע מיט אַ טרוקענער פעל
און פינגער ווי צוואַנגען, אָבער מילדע שמייכלענדיקע אויגן, וועלכע פלעגן
מיט אַ מין קינדישן צוטרוי קוקן אויף מענטשן.

ר' יעקבס זון — דאָן כאַימע — איז שוין געווען גאַנץ פיין איינגע-
בירגערט אין לאַנד, און ער האָט עס אַהער אַראָפּגעבראַכט דעם פאַטער,
צו וועלכן ער האָט זיך באַצויגן מיט גרויס דרך ארץ. אָבער דער אַלטער
האַט נישט געוואָלט, ווי ער האָט געזאָגט, לאַנג זיצן „ביי די קינדער אויף
קעסט“. אַן חשק האָט ער געמוזט בייטן דעם פאַך און זיך נעמען צו פעד-

געוועזענע און עסקנים אין יונגעלעכע טערס פון באגאטא און און אונטעם אין דער אקולל

לעריש — נאָר זײַן לעבנס־סדר האָט ער נישט געביטן. מיט קיין מנין אין דער וואַכן האָט ער אין באַגאַטאַ נישט געקענט דאוונען, האָט ער געדאוונט פאַר־זיך אין זײַן צימערל. אַמעריקע איז טאַקע אַ „ניצע וועלט“, אָבער ר' יעקב האָט זיך נישט אָפּגעזאָגט פון זײַנע אַלטע איבערצײַגונגען, דאָ האָט אים טאַקע קײנער נישט געטראַכט נאַכצוטאָן, אָבער ער האָט אויך נישט בדעה געהאַט נאַכצוטאָן אַנדערע. שבת, דאַקען, האָט ער געדאוונט אין שיל און איז געווען זײער חשוב בני די מתפללים.

*

און אַט דער פשוטער ייד, איז מיר געוואָרן באַזונדערס ליב און טײער. עס טרעפט אַמאָל, אַז בלויז דורך איין איינציקן זשעסט דערקענען מיר דעם אמתן כאַראַקטער פון מענטשן. אמת, עס קאָן אַמאָל זײַן, אַז דער בעסטער מענטש זאָל אין אַ מאַמענט פון אויפּרעגונג פאַרלירן דעם קאַנטראָל און אַפּטאָן די ערגסטע זאַכן. אָבער דאָ האָט זיך געהאַנדלט נישט אין אַן אימפּולסיוון זשעסט; נאָר אין אַ גוט דורכגע־טראַכטער אַנדלונג, וואָס איז געקומען פון אַ גוט מענטשלעך געפיל, פון אַ גוט ייִדיש האַרץ... מעשה שהיה, כך היה. געשען איז עס אַזוי:

אין יאָר 1933 האָב איך מיך אַוועקגעלאָזט אויף די שטורמישע כּוואַ־ליעס פון דער אינדוסטריעלער אַקטיוויטעט. קיין דערפאַרונג אויף דעם געביט האָב איך נישט געהאַט, און ווי אַלע פּיאַנערן אָנפאַנגער — קיין קאַפיטאַלן אויך נישט. איך האָב אָנגעהייבן, ווי מען זאָגט: „מיט די אייגענע צען פּינגער“, מיט זײער פּײַנע פּלענער, שײַנע פּאַנטאַזיעס און — ייִדישן בטחון. איך האָב אויפּגעשטעלט אַ גאַנץ פּײַנע אינדוסטריע, אָנגעהייבן אַרבעטן, און באַקומען קרעדיט. און אַט דער „קרעדיט“ האָט געשטעלט אין געפאַר מײן גאַצע אונטערנעמונג. מען האָט מיך ממש פאַרוואַרפן מיט סחורה, מיט אינסטאַלאַציעס, מיט מאַשינעס. סוחרים האָבן געוואַלט לײַזן, און די „גרינגאַס“ האָבן געהאַט אַ גוטן שם, מען האָט געוואוסט, אַז זײ זײַנען אונטערנעמעריש, און קאַנען „געבן אַ פּלייצע“.

און איך האָב טאַקע „געגעבן אַ פּלייצע“, אין פאַבריק האָט מען גע־שאַפן סטאַקן סחורה. איך בין אַרומגעלאָפן און אַרומגעפאַרן פאַרקויפן און פאַרקויפט האָט מען, ווי געוויינלעך אויף לאַנגע טערמינען, און ביז עס איז אַריינגעקומען געלט, האָב איך שוין געדאַרפט הייבן וועקסלען אויף גאַנץ

גרויסע סומעס... און איידער וואָס ווען, בין איך שוין געווען אויף צרות. כ'האָב זיך פאַרבאָדן אין חובות ביז איבערן קאַפּ, און איך האָב שוין נישט געהאַט קיין גוטן נאָמען אין מסחר... און פונקט ווי פריער האָט מען אויף מיר אָנגעוואָרפן סחורה אויף קרעדיט, וועלכע איך וואָלט געקאָנט קויפן צו ביסלעך, און זיך נישט פאַרשולדיקן אַזוי שטאַרק; אַזוי האָט מען איצט אומברחמנותדיק מיר אָפּגעהאַקט יעדן קרעדיט, און איך האָב אַלץ געמוזט קויפן במזומן, און נאָך צו דעם צאָלן די חובות. אָבער איך האָב געקעמפט מיט די לעצטע כוחות. יעדן סענט, וואָס איז אַריינגעקומען אין פאַבריק פלעג איך אַוועקשיקן צו די קרעדיטאָרן, און זיך האָב איך נישט דערלויבט קיין איבעריקן ביסן...

איך פלעג נישט שלאָפן קיין נעכט, און אין פאַבריק בין איך געווען דער ערשטער, און פלעג אַוועקגיין דער לעצטער. און אַזוי האָט עס גע- דויערט לאַנגע מאָנאַטן און איך האָב זיך נישט אונטערגעגעבן, דעמאָלט האָב איך עס אָנגעהייבן אַריינגיין צו אייניקע דאָקטוירים זיי זאָלן מיר העלפן „אויסהאַלטן“...

אָבער געדאַרפט האָב איך נישט קיין גוטע דאָקטוירים נאָר גוטע פריינד, און צום גליק זיינען נאָך פאַראַן גוטע מענטשן אויף דער וועלט, און גאָט דאַרף נאָך דעם מבול אויף אונדז נישט אַראָפּשיקן. לויט דער יידישער טראַדיציע שטייט דאָך די וועלט אויף מעשים טובים... מײן פאַבריק האָב איך אין יענער צײט געהאַט אויף דער קארעראַ אַקטאַוואַ. צווישן די גאַסן 17 און 18, און אין אַ פרימאַרגן ווען איך בין געזעסן דאָרט אַ פאַרוואַרטער איבער אַ פעקל חשבונות, באַווייזט זיך פאַר מיר דאָן כאַימע, ר' יעקב לעמפערטס זון, מיט וועלכן איך פלעג זיך טרעפן כמעט ווי יעדן טאָג אין די צײטן פון מײן פעדלעריי. זײט איך בין געוואָרן אַ „גרויס-אינדוסטריאַל“ האָב איך קײן צײט נישט געהאַט פאַר מײנע אַלטע פריינד. ער האָט מיר לאַנג אָנגעקוקט מיט פּרעגנדיקע אויגן און אַ זאָג געטאָן:

— וויפל ביסטו שולדיק אַרום און אַרום און אַרום?...

איך האָב אים גלייך אָנגעגעבן אַ קײלעכיקע סומע און צוגעגעבן: דאָס איז ביז איצטער, אָבער מיר דאַרף אין פאַרלויף פון דער צײט אַריינ- קומען...

ער האָט מיר איבערגעשלאָגן די רייד. — איך פאַרשטיי, איך פאַרשטיי, געלט קומט אַריין און גייט אַרויס, ס'איז אַ געשעפט; איך בין אויך אַ סוחר. דו דאַרפסט דאָך נאָך אויסצאָלן די אינסטאַלאַציעס, די מאַשינעס... וויפל דאַרפסטו צאָלן די נאָענטסטע דריי מאָנאַטן?

איך האָב אים אָנגעגעבן אַ סומע.

— אַזוי? אַ סך! נו, גוט! די צאָלונגען נעם איך אויף זיך... דו וועסט דערווייל איבערכאַפן דעם אַטעם, עס וועט דיר אַריינקומען געלט פון דיינע קליענטן, און דו וועסט מיר צו ביסלעך אויסצאָלן, איך האָב צו דיר צוטרוי... ער האָט מיר גוטברודעריש אַ קלאַפּ געטאָן אין פלייצע און צוגעגעבן: נישט געזאָרגט דאָן סימאָן! און איז נישט געוואָרן.

איך האָב נישט געגלויבט מיינע אויגן און אויערן. זאָל דאָס זיין אמת? יא, עס איז אמת. דאָן כאַימע איז אַן ערנסטער מענטש, און מיינער אַ גוטער פריינד זייט דעם ערשטן טאָג, וואָס איך בין געקומען אין לאַנד. ער איז נישט קיין גביר, אָבער ער האָט ליב צו העלפן אַ מענטשן. נישט איין גרינעם האָט ער אַרויסגעהאַלפן אין אַ נויט. ס'איז מיר אַראָפּ אַ באַרג פון די פלייצעס, און אַ גאַנצן טאָג בין איך געווען ווי אַ שיכור פון פרייד.

אָבער ביינאַכט אויפן געלעגער האָט מיך באַהערשט אַ צווייפל. גאָט מיינער, האָב איך געטראַכט, אויב איך וועל חיימען בלייבן שולדיק, אַט דעם טייערן און ליבן מענטשן, וועל איך דאָס נישט איבערלעבן, ווי וועל איך אים קוקן אין די אויגן? ווהיזן וועל איך אַנטלויפן?... די נאָענטסטע פיר, פינף מאָנאַטן זיינען פאַרלאָפן אין אַ שווערן קאַמף צווישן צווייפל און האָפענונג. איך האָב אויסגעצאָלט אַ סך חובות, און אַפילו געסילוקט חיימען אַ טייל פון חוב, און דאָס איז פאַר מיר געווען דער גרעסטער פאַרגעניגן. אָבער פאַר רוי-מאַטעריאַל האָב איך נאָך אַלץ געמוזט צאָלן מיט מזומן, און ווי אַן אָנפאַנגער, וואָס איז געצווונגען וואָס גיכער צו פאַרקויפן, און איז נישט איבערקלייבעריש מיט די קליענטן, האָב איך אַריינגעכאַפט אַ סך „שוועקעס“. עס איז אַריינגעקומען ווייניק געלט, און עס איז געקומען אַ מאַמענט ווען איך האָב נישט געהאַט אין פאַבריק קיין רוי-מאַטעריאַל מיט וואָס צו אַרבעטן. איך האָב נישט געגעסן און נישט געשלאָפן. איך האָב גוט געוואָסט, אַז חיים וועט זיך נישט אָפּזאָגן מיר צו העלפן, און נאָך מער, ווען ער האָט זיך שוין איבערצייגט אין מיין ערלעכ-

קייט און גוטן ווילן. אבער איך האב זיך געשעמט פאר אים זיך צו באווייזן מיט א בעטנדיקן פנים. „איך וועל שוין די פאבריק נישט ראטעווען“, האב איך בני זיך אפגעמאכט, „איך בין דורכגעפאלן“...

עס האט מיך באהערשט א מוראדיקע אפאטיע, און עס איז נישט געווען „אין איין שיינעם טאג“, ווי עס שרייבט זיך אין די ראמאנען, נאר עס איז געווען אין איין מיאוסער נאכט, האב איך באשלאסן צו מאכן א סוף... צו באגאטא. אן „ענדגילטיקן סוף“, האב איך געטראכט, וועל איך קיינמאל נישט פארשפעטיקן. איך האב איינגעפאקט מיין ביסל וועש און באשלאסן זיך אוועקלאזן קיין צפון, ווהיין-די אויגן וועלן טראגן. איך האב דארט געהאט א פאר באקענטע און געהאפט דורך זיי צו עפעס זיך דערשלאגן, צוריק קומען קיין באגאטא און זיך רעהאביליטירן. אז מען טרינקט זיך, כאפט מען זיך אן א שטרוי...

און ווי נאר עס האט אנגעהייבן טאגן איך זיך געלאזט צו דער באן-סטאנציע. איך בין געגאנגען לאנגזאם, געקוקט אויף די געשלאסענע קלייטן און שטילע גאסן, וועלכע האבן ערשט זיך אנגעהייבן וועקן פון שלאף, און איך האב אין געדאנק זיך געזעגנט מיט זיי. ביים קרייצן די 15טע גאס בין איך געבליבן שטיין, דא קעגנאיבער וווינט דער אלטער ר' יעקב לעמפערט, ער דאוונט איצטער אודאי איינגעוויקלט אין טלית און תפילין. איך גיי צו נעענטער צום שטיבל, עס עפנט זיך א לאדן און פלוצים באווייזט זיך ר' יעקב, ווי עס ווייזט אויס טאקע ערשט נאכן דאוונען, אין א יארמלקע אויפן קאפ קוקט ער אן דעם איינזאמען פארבייגייער... ער האט מיך גלייך דערקענט, און מאכט צו מיר מיט דער האנט איך זאל צוגיין נעענטער.

— גוט מארגן, ר' יעקב, זאג איך צו אים.

— גוט מארגן גוט יאר, ר' שמעון, ווהיין איז עס אזוי פרי מיטן רענצל?

— איך דארף צופארן דא אין א שטעטל צו א קליענט.

— צו א קליענט?... קומט אריין אין שטוב, אז איר זיט שוין דא... מיין חיים האט מיר דערציילט אז איר האט גרויסע שוועריקייטן מיט דער פאבריק; נו, א נייע זאך, עס וועט זיך איינארבעטן, מען דארף האבן בטחון... זעצט זיך, ר' שמעון!

איך האָב זיך געזעצט. דער אַלטער איז געזעסן קעגנאייבער און שטיל מיך אָנגעקוקט. איך האָב ממש געפילט ווי ער לייענט מיינע געדאַנקען, ווי ער קוקט מיר אַריין אין דער נשמה. איך האָב אין דעם מאַמענט זיך געפילט ווי אַ פאַרשולדיקט קינד, וואָס וואַרט אויפן משפט פון טאַטן. אַן ווערטער האָט זיך אויפגעהויבן דער אַלטער און איז צוגעגאַנגען צו אַ גרויסן קופערט, וואָס איז געשטאַנען אין אַ ווינקל פון צימער. ער האָט זיך לאַנג געפאַרעט ביי אַ שלאַס, האָט אויפגעהויבן דאָס דעקל פון קופערט, און זיך געווענדעט צו מיר מיט די ווערטער:

— הערט, ר' שמעון, איך האָב דאָ אַפגעשפאַרט, דאַנקען גאָט, אַ פאַר טאַלער, איך דאַרף זיי איצט נישט האָבן. נעמט אייך וויפל איר דאַרפט, איר וועט מיר אַפגעבן, איך בין בטוח, גאָט וועט העלפן... און ער האָט אַוועקגעלייגט אויפן טיש אַ פעקל פאַפירלעך אַינגעוויקלט אין אַ פאַרביק טיכל...

מער האָב איך נישט געקאָנט אויסהאַלטן, עס האָבן מיר אַ פליין געטאַן טרערן פון די אויגן, און איך האָב זיך צעוויינט ווי אַ קליין קינד... דער אַלטער האָט מיט ציטערנדיקע פינגער מיך אָנגערירט און מיט אַזאַ פאַטערלעכער וואַרעמקייט מיך געטרייסט:

— מען טאַר זיך נישט מייאש זיין מיין זון, מען טאַר זיך נישט מייאש זיין!...

איך האָב גענומען נאָר אַ קליינעם טייל פון דעם געלט, וואָס איז געווען אויפן טיש, אָבער גענוג אויף זיך צו באַזאָרגן מיט רוי-מאַטעריאַל אויף אַ קורצער צייט און באַצאָלן אַ דרינגענדיקן חוב, און... גאָט האָט געהאַלפן! די ברכה פון דעם יעדעניצער ייד, ר' יעקב לעמפערט זכרוננו לברכה, איז מיר בייגעשטאַנען, און איך האָב אויסגעצאָלט אַלע מיינע חובות, און איך האָב, לויט מיינע באַשיידענע מעגלעכקייטן, דערפילט מיין שליחות אין לעבן, ווי גאָט האָט געבאַטן; איך האָב געפלאַנצט אַ פאַבריק, און האָב אויך יורשים, וואָס וועלן גיין אין מַנְנֵע ייִדישע וועגן, און מַנְנֵע נאָמען וועט אויך שטיין אויף די טאַוולען פון אַ ייִדישן ספר...

און ר' יעקב לעמפערט איז נישט נאָר צו מיר געווען אַזוי ברייטהאַר-ציק, און זײַן האַנדלונג איז נישט געווען קיין אויסנאַם, נאָר ער איז פון

דער נאטור געווען געבענטשט מיט אזא כאראקטער. איך זאג „געבענטשט“ ווייל, ווי עס שיינט, איז עס געווען אין הסכם מיט די פאדערונגען פון זיין געוויסן, ווי מען האט עס געפילט פון זיין גוטמוטיקן טאן און פון זיין צור-טרוילעכן שמייכל, וואס האט מיט פאטערלעכער ליבשאפט געקוקט אויף מענטשן. ער האט ביזן לעצטן טאג פון זיין לעבן זיך אפגעגעבן מיט פעדל-לערני. און ווען זיין זון פלעגט אים זאגן: — טאטע, צו וואס דארפסטו דאס? פלעגט ער אים שטיל ענטפערן: — מיין זון, מיינע קליענטן דארפן מיר... ער פלעגט נישט טיילן קיין נדבות, ער פלעגט נישט צעטיילן זיין סחורה אומזיסט; זיינע קליענטן וואלטן עס גאר נישט אנגענומען. דאס זיינען, דאס רוב, געווען ארבעטער פון די הינטערשטאטישע געגנטן. אבער ער פלעגט קומען צו זיי ווי א פריינד, ווי אן ערלעכער מענטש, ווי א בעלי-יועץ, וואס פלעגט זיך באגנוגענען מיטן קלענסטן פארדינסט פאר זיין טרחה, און געבן די ריכטיקסטע עצה און די בעסטע סחורה.

— אפטמאל ווען איך פלעג קומען אויפמאנען די וועכנטלעכע קוואטע — פלעגט מיר דערציילן ר' יעקב — פלעג איך נאך דארפן אויסליען א קליענט א פאר פעזעס אויף דער הוצאה אדער אויף א רפואה. דאך האב איך קיינמאל נישט געהאט קיין „טשוועקעס“; אז עס זיינען געווען אייניקע, איז מסתמא האבן זיי טאקע נישט געקאנט באצאלן... איך האב נישט גע-ווארט, אז א קליענט זאל ביי מיר בעטן סחורה, אז איינער האט אויסגעצאלט א בעט, און איך האב געזען, אז עס פעלט א געלעגער פאר א קינד, האב איך אים אליין געבראכט, און מען האט מיר אויסגעצאלט ווי זיי האבן געקאנט.

— גלייבט מיר, ר' שמעון, האט ער צוגעגעבן, אז איך פלעג אריינ-קומען צו א קליענט, פלעגט ווערן א שמחה אין שטוב: — דאן כאקאבא איז געקומען! און עס פלעגט מיר גלייך ארומרינגלען די גאנצע משפחה... דאס איז געווען מיינ לעצטער שמועס מיט אים שוין אויפן טויטן-בעט... ער האט גערעדט וועגן זיינע קליענטן מיט אן אויסגעלייטערט געזיכט, ווי איינער וואס טראכט: „איך האב געטאן פאר זיי, וואס איז געווען אין מיינע מעגלעכקייטן.“ אין ר' יעקבס פעדלערני איז געווען א יידישע „של מעלה“, א לב טוב — מעשים טובים! אן אזעלכע מעשים און אן אזעלכע

מענטשן, וואָלט קיין קיום נישט געהאַט אונדזער צעטומלטע וועלט און עס וואָלט קיין טעם נישט געהאַט דאָס לעבן.

איך וויל נאָך בײַ דער געלעגנהײַט צוגעבן, אַז דער יעדעניצער צדיק — ווי איך פלעג וועגן אים טראַכטן — האָט געזאָלט ווערן אַ העלד אין אַ ראַמאַן פון זייער אַ טאַלאַנטירטן און אַנערקענטן שרײַבער, מײַן בן־עיר און פּרײַנד, שלמה בריינסקי. איך האָב דערציילט בריינסקי וועגן דעם זעלטענעם „פּאָלקס־טיפּ“, וועגן דעם למד־וואַוניק, וואָס האָט אויף מיר געמאַכט אַ שטאַרקן און פּאַזיטיוון אַננדרוק, בריינסקי האָט זיך באַקענט מיטן אַלטען און מיט זײַן זון, האָט זיי אַ לענגערע צײַט שטודירט, און נאָכדעם אַנגעשריבן אַ נאָוועלע, וועלכע ער האָט אַ נאָמען געגעבן „אַ ייד אויף דער אַמעריקאַנער ערד“.

בריינסקי איז געווען אַ גאָט־געבענטשטער קינסטלער און פון אונטער זײַן פּעדער איז אַרויס אַ מײַסטער־ווערק, וואָס האָט מיך באַגײַסטערט. איך בין נאָך אין יענער צײַט אַרײַן אין דער „אינדוסטריע“ און נישט אין גאַנצן אַרויס פון דער „באַהעמיע“; אָדער ריכטיקער: איך האָב שטענדיק געשוועבט צווישן ביידן, האָב איך אַנגאַזשירט אַ „ליטעראַרישן מיטיק“ בײַ זיך אין שטוב, און פאַררופן די ליבהאַבערס פון דער יידישער ליטעראַטור אויף אויסצוהערן אַ פאַר קאַפיטלעך פון בריינסקי'ס נײַער שאַפונג.

עס זײַנען געווען מיגעל אַדלער, לואיס בערענשטיין, יעקב ראָזענבאַנד, בענאַ ווינזער, עטלעכע געסט פון אויסלאַנד, און פאַרשטייט זיך, דער הויפּט־מחותן, שלמה בריינסקי. ווינזער איז געווען דער דעלעגאַט פון דער יידישער אַגענץ אין ירושלים, מיר האָבן אים געקענט ווי אַ גלענצנדיקן זשורנאַליסט און רעדנער, אָבער בײַ דער מסיבה האָט ער זיך אַנטפלעקט אויך ווי אַ דיכטער. ער האָט פאַרגעלייענט עטלעכע לידער, וואָס האָבן עדות געזאָגט אויף אַ גאַנץ באַטייטנדיקן פּאַעטישן טאַלאַנט.

ווען בריינסקי האָט אַנגעהויבן זײַן פאַרלייענונג, לאַנגזאַם אָבער זיכער, אַזוי ווי ער זאָל וועגן און מעסטן יעדעס וואָרט, זײַנען מיר געבליבן אַזײַט געהילט אין אַ מין קדושה שטילקייט פון וועלכער עס איז אויפגעגאַנגען דאָס קול פון נאַראַטאָר, וואָס האָט געהאַלטן געשפּאַנט די צוהערער. עס

א ייד אין קאלאמביע

זינען מיר געבליבן אין זכרון א סך בילדער, וועלכע נישט דא איז דער פלאץ איבערצוחזרן, און ווי מערקווירדיק דאס זאל נישט אויסזען, האט דער קינסטלער ווי פארויסגעזען די געשעענישן, וועלכע האבן זיך אפגע- שפילט אין יארן ארום, באזונדערס דעם כאראקטער פון די העלדן האט ער ריכטיק אפגעשאצט, און האט געשילדערט דעם יעדעניצער ווי א העלדישן קעמפער, וואס שטעלט איין דאס לעבן בעת די גוים הייבן אן באפאלן אין א מארקטאג די יידן פון פוילישן שטעטל. נאך בריינסקיס טויט איז די נאוועלע פארלוירן געגאנגען, איך האב גענישטערט אין אלע זינע פאפירן, געזוכט אין אלע ווינקעלעך, און נישט געפונען... א פארלוסט פאר אונדזער ליטעראטור און א פארדרוס, וואס האט מיר פארשאפט א סך ליידן.

די געשיכטע פון א יידישן עסקן

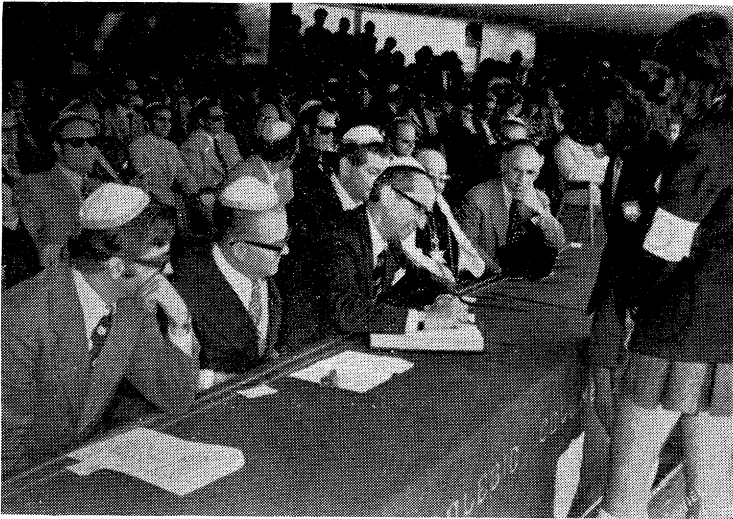
מיט יודקע פארביאזש האב איך זיך באקענט נאך אין מנן פריער יוגנט. ער האט חתונה געהאט מיט א זשעליכאווער מיידל, און פלעגט אפט אראפקומען אין שטעטל. שפעטער האט ער זיך באזעצט אין ווארשע, און דאס האט אים שטארק דערהויבן אין מיינע אויגן. ער איז דארט מיט דער צייט אויך געווארן א גרויסער אונטערנעמער. ווארשע איז געווען עפעס מער ווי אן עיר ואם בישראל — א שטאט און א מוטער בני יידיש — ווי עס ווערט אזוי שיינ געזאגט אין תנ"ך (שמואל ב' כ"ט) וועגן א יידישער שטאט. עס הייסט, אז א שטאט איז גישט נאך א וויין-ארט, וואס גיט א דאך איבערן קאפ, נאך איז א מוטערלעכע היים, וואס גיט שפניז פאר דער נשמה אויפן גאנצן לעבן.

ווארשע איז געווען א גרויסער גניסטיקער יידישער צענטער, וואס האט אויסגעשטראלט זיין ליכט אויפן גאנצן פוילישן יידנטום, און גע-שפניזט מיט יידישקייט אלע תפוצות העולם. בערך דריי הונדערט טויזנט יידישן האבן פאר דער ערשטער וועלט-מלחמה געלעבט אין דער שטאט, ווו עס זינען געווען קאנצענטרירט די אויטאריטעטן פון רעליגיעזן יידנטום, די נאציאנאלע און פאליטישע פארטייען, די וויכטיקסטע צייטונג-גען, א נעץ פון יידישע שולן, טעאטער, פארלאגן און די אנגעזעענסטע יידישע שרייבער. אויסער דעם, איז די יידישע ווארשע געווען א גרויסער צענטער פון אינדוסטריע און האנדל, וואס האט באזארגט מיט אלע מינים סחורות גאנץ פוילן.

פאר אונדזערן א מענטשן איז א ריזע קיין ווארשע, עס מעג זיין אפילו אויף געציילטע טעג, געווען א גרויסע איבערלעבונג. די יוגנט האט גע-הלומט וועגן דעם, און איינער וואס האט באזוכט די שטאט האט וואכן-לאנג געהאט וואס צו דערציילן. פארביאזש, דאקעגן, איז געווען אן אפטער גאסט אין שטעטל, ווו ער האט געהאט משפחה און פריינד און ווו

א ייד אין קאָלאָמביע

ער פלעגט זיך אָפרוען, ווי ער פלעגט זאָגן, פון גרויסשטאַטישן טומל. אַזוי איז עס געווען שיינע עטלעכע יאָר, ביזן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען די דניטשע אינוואַזיע האָט זיך אַראָפגעלאָזט אויפן לאַנד ווי אַ שוידער־געשפּענסט מיט טויזנטער אויגן, וואָס האָט נאָכגע־שפּירט די טריט פון יעדן מענטשן און וואָס האָט צוגעטיילט יעדן ביסן.

געסט שרײַבן־אונטער דעם ספר־הזהב אויף אַן אויפנעם אין דער ייִדישער שול פון באָגאָטאָ. — פון רעכטס: ד״ר דעמבנער, ערן־פרעזידענט פון דער שול; שגריר פון מדינת ישראל; ד״ר זולואַגאַ, שול־דירעקטאָר; ד״ר גאַנסאַלעס, וויצע־מיניסטער פון בילדונג, יוליוס שולמאַן, פרעזידענט פון דער שול־פאַרוואַלטונג

פאַרביאַזש איז בעת דער דניטשער אַקופאַציע פאַרבליבן אין זשעליכאַוו, און דער בשותפות־דיקער מלחמה־גורל האָט אונדז פאַרבונדן אין אַ אויפ־ריכטיקער פריינדשאַפט. מיר האָבן צוזאַמען געהונגערט, און צוזאַמען זיך אויסגעלעבט אין אַ קרייז פון נאָענטע מענטשן, וווּ ער ווי אַן עלטערער

און מער דערפארענער צווישן אונדז, איז געווען דער ראש המדברים, וואָס האָט גענאָסן פון אלעמענס רעספעקט און אַנערקענונג.

נאָך דער מלחמה האָט דער עמיגראַציע שטראָם אונדז געבראַכט צו די זעלביקע ברעגן, אין דער הויפטשטאָט פון קאַלאַמביע — באַגאַטאַ. זיין פריינד יצחק בראַנדווין, מינער אַ בן-עיר, האָט אים אַראַפגעבראַכט אין לאַנד, ווען דאָס ייִדישע לעבן אין פּוילן האָט שוין אַנגעהויבן גיין באַרג-אַראַפּ. ער איז געקומען אין יאָר 1930 צוזאַמען מיט אַברהם טשאַדנעק, און אין אַ קורצער צייט אַרום האָבן זיי באַוווּזן צו גרינדן אַ שטריקער אונטערנעמונג, וועלכע זיי האָבן אַ נאָמען געגעבן „טריקאַט“. יודקע איז שוין געווען אַ שטריקער פאַבריקאַנט אין וואַרשע, און אַ דאַנק זיין דער-פאַרונג און אַנגעבוירענע פעיקייטן, האָט ער גיך באַוווּזן צו פאַרוואַנדלען די פאַבריק אין אַ באַטייטנדיקער אינדוסטריע, צו וועלכער עס איז שפּע-טער אויך צוגעשטאַנען, מאַקס וואַלף, און וואָס האָט באַשעפטיקט פיל הונדערטער מענטשן.

ווי אַן עכט ייִדישער מענטש האָט פאַרביאַזש פון דעם ערשטן מאָ-מענט זיך אינטעגרירט אינעם ייִדישן געזעלשאַפּטלעכן לעבן. דאָס קהלשע לעבן פון דער קליינער עדה איז נאָך צו יענער צייט געווען שוואַך אַנט-וויקלט, אָבער דער אונטערנעמערישער גניסט פון יודקען האָט אים געגעבן אַ ברייטן שווינג, און ער האָט ווי אַן אַלגעמיין אַנערקענטער מנהיג גע-ווונען די סימפּאָטיע און צוטרוי פון גאַנצן ישׂוב. ער איז געווען פאַרזיצער פון ייִדישן צענטער אין באַגאַטאַ, און אין דעם פעריאָד זינגען פאַרזייכנט געוואָרן וויכטיקע דערגרייכונגען. אין יענער צייט בין איך מיט יודקען — אַזוי פלעג איך אים רופן — געוואָרן זייער נאָענט, מיר פלעגן זיך טרעפן כמעט ווי יעדן טאָג, ווייל אין משך פון זיין פּרעזידענץ האָב איך פאַרנומען דעם אַמט פון סעקרעטאַר אין דער אינסטיטוציע. „די זשעלי-כאַווער האָבן מאַנאַפּאָליזירט דעם ישׂוב“ פלעגן זאָגן די בעסאַראַבער, אָבער מען האָט עס נישט געזאָגט מיט קיין שלעכטער כוונה, נאָר מיט אַ שמיכל אויף די ליפּן.

שלמה בריינסקי איז צו יענער צייט געוועסן על התורה ועל העבודה. ס'איז געווען דער שעפּערישער פעריאָד פון זיין ליטעראַרישער טעטיקייט. צו דער גרופּע האָט אויך געהערט טשיפעקיעוויטש, דרעזנער, די ברידער

שפאנקער, חצקעלע גראַסגאַלד, ד״ר גרוצענהענדלער און אייניקע אַנדערע. די גרופע האָט געשאַפן אַ גניסטיקן ייִדישן לעבן אין שטאָט, און באַווירקט אויך אין דעם זין די קלענערע ייִדישע ישובים פון לאַנד. מען פלעגט זיך פאַרזאַמלען, עס זינען געווען רעפעראַטן, מען פלעגט אויפנעמן קול-טורגעסט, אַרטיסטן, שליחים — ס׳איז געווען אַ ייִדיש-געזעלשאַפטלעך לעבן.

די דינאַמישע באַוועג-קראַפט אין דעם דאָזיקן געזעלשאַפטלעכן און אינסטיטוציאָנעלן ייִדישן לעבן איז געווען יודקע פאַרביאָזש. ער האָט זיך אימפּאַנירט מיט זיין פּערזענלעכקייט, מיט זיין מיושבדיקן טאָן, מיט זיין פּאַלקסטימלעכן הומאָר, מיטן צודרינגלעכן בליק פון זינע קלוגע אויגן. עס איז נישט געווען קיין גרויסער אונטערשייד אין עלטער צווישן אונדז, אָבער צו אים איז געווען אַ באַציונג ווי צו אַן עלטערן ברודער, וואָס איז דורכגעדרונגען מיט אַ געפיל פון ערנסט און אחריות.

ווען יודקע האָט פאַרלאָזן באַגאַטאָ און זיך איבערגעצויגן קיין מע-דעלין, איז די גרופע געבליבן ווי פאַריתומט, און מיר האָבן נישט אויפ-געהערט צו פילן זיין אַפּוועזנהייט. ער האָט אויך דאַרטן אויפגעבויט אַ שטריקער פאַבריק, און כאַטש מענטשן פון דער בראַנזשע האָבן אים גע-וואָרנט, אַז „אין מעדעלין און אין דער אומגעגנט איז אַ הייסער קלימאַט, און אַ טוועדער וועט דאַרט נישט אַנגיין, האָט ער געטאָן זינס, האָט אַרבינגע-לייגט אַ גרויסן קאַפיטאַל אין דער אונטערנעמונג, און מיט זיין סחורה אַרבינגעדונגען אין אַלע ווינקלען פון לאַנד.

נאָך איידער ער איז געוואָרן אַ תושב אין מעדעלין, איז ער שוין געווען אַ מיטגליד אין אַלע דאַרטיקע ייִדישע אינסטיטוציעס. און ווען ער האָט זיך באַזעצט אין דער שטאָט האָט ער אַקטיוו זיך באַטייליקט אין דער אַרבעט, און האָט מיט זיין ביישפּיל און בייטראַג אויך אַקטיווירט די ייִנגערע דורות. ער האָט זינע געזעלשאַפטלעכע אַמטן לעצטנס איבערגעגעבן דער יוגנט, אָבער דאַרט וווּ מען דאַרף אים, פעלט קיינמאַל נישט זיין אַנוועזנהייט. הנינט שטייט בראש פון דער קהילה, משה פאַרבעראַוו, (אַ קרוב פון דער משפּחה ראַבינאוויטש), וואָס האָט באַוווּזן צו שאַפן אַרום זיך אַ קריז פון יונגע און איבערגעבענע טוער, אָבער צום פאַטריאַרך — דאָן כוליאַ פאַרביאָזש, ווי זיי רופן אים — באַציען זיך אַלע מיט יראת

הכבוד און זיין וואָרט האָט אָן אָפּקלאַנג אין ישוב, און זיין דעה איז ווי אַ געבאַט וואָס ווערט אויסגעפירט.

דאָס שעפערישע לעבן פון כוליאָ פאַרביאָזש איז זייער פאַראַקטעריס־טיש פאַר אַ סך פון די ייִדישע פּיאָנערן אין די לאַטיין־אַמעריקאַנער לענד־דער. זיי האָבן געבויט פאַר זיך, פאַרן לאַנד און פאַרן ייִדישן פּאָלק. זיי זענען אינטערגראַלע מענטשן, ווייל זיי זענען גאַנצע ייִדן. זיי האָבן זיך אינ־טעגירט אין די לענדער אין וועלכע דער עמיגראַציע־שטראָם האָט זיי פאַרטראָגן. האָבן מיט זייער אונטערנעמונגס־גיסט פיל בניגעטראָגן פאַר דער אַנטוויקלונג פון די לענדער, און געוואָרן בירגער און פאַטריאָטן צוגלייך מיט דער איינגעבוירענער באַפעלקערונג. אָבער זיי האָבן זייער ייִדישן אָפּשטאַם נישט פאַרגעסן, פונקט ווי דאָס האָבן נישט פאַרגעסן די טפּאַנישע אימיגראַנטן, וועלכע רעדן מיט ליבשאַפט וועגן זייער „מאַדרע פאַטריאַ“, און דאָס זעלבע אויך די אָפּשטאַמיקע פון אַלע אַנדערע קולטורעלע נאַציאָנאַליטעטן, ווי די ענגלענדער, דניטשן און אַנדערע.

אַ מענטש וואָס איז געקומען אין אַ נייַ לאַנד מיט אַ קולטור־ירושא, דאַרף זי וועטער פאַרזעצן און קולטיווירן, און נאָך מער דער ייִדישער מענטש, וועלכער איז אַ טרעגער פון אַן אוניווערסאַלער „מוטער־קולטור“ און פון אַ שווערער היסטאָרישער דערפאַרונג, וואָס האָט געלערנט דעם ייִדן, אַז אַ סך לענדער וועלכע ער האָט באַריכערט מיט זיין מאַרך און בלוט, האָבן אים פאַרטריבן... איז דאָך פוילן פון שוואַרצן צווייקעפיקן אַדלער, ווי פון רויטן סערפ און האַמער, פון דעם דער בעסטער בנישפיל.

עס קאָן דאָך נישט זיין, אַז אַן אימיגראַנט, וואָס באַטרעט דעם שוועל פון אַ לאַנד, זאָל אַרבינוואַרפן אין ים אַרביין זיין רעליגיעזן גלויבן, זיין שפּראַך, קולטור און טראַדיציע און פון דאָסנייַ געבוירן ווערן, און אָנהייבן פון אָנהייב. אין די קאָזאַרמע־לענדער פון שוואַרצן און רויטן פּאַשיים באַקומען אַלע בירגער ווי די ווונים — איין פנים. ווי אין צייט פון פּינצטערן מיטלאַלטער ווערט אויף אַלעמען אַרױפגעצווונגען אין געדאַנק און איין גלויבן. „דער וואָס איז נישט מיט אונדז“ איז אַמאָל געגאַנגען אויפן שניטערהויפן, היינט גייט ער — אין משוגעים הויט.

אין אַ דעמאָקראַטיש לאַנד קומען פּרנץ צום אויסדרוק פאַרשיידענע קולטור־טענדענצן, און נאָך מער אין די יונגע לענדער פון דעם אַמערי־

קאנער קאנטינענט, ווו עס לעבן נאך רעשטן פון די פרע־היסטאָרישע קולטורן, וואָס מישן זיך אויס מיט אייראָפּעיִשע אינפלוסן, און בילדן צוזאַמען דעם זאָפטיקן באַדן אויף וועלכן עס אַנטשטייען נייע נאַציאָנאַ־ליטעטן. אַ מאָזאיק פון פאַרשיידענע פאַרבן, בוקעטן בלומען פון אַלע קאָלירן, אין וועלכע יעדע איינע האָט אַ רעכט אויף לעבן און אויף בייטראַגן איר חן פאַרן גאַנצן.

האָט מען אויפגעבויט אַ גאַנצע נעץ פון ייִדישע אינסטיטוציעס און עס איז אַנטשטאַנען אַ ייִדיש לעבן, און איין ישוב איז געווען פאַרבונדן מיטן אַנדערן און אַלע צוזאַמען מיט ארץ ישראל און שפּעטער — מיט מדינת ישראל, וואָס איז שטענדיק געשטאַנען אין צענטער פון נאַציאָנאַלן געפיל און געזעלשאַפּטלעכער טעטיקייט.

יודקע, יודל און שפּעטער, כוליאָ פאַרביאַזש, איז אַ פאַרדינסטפולער ייִדישער עסקן פון לאַקאַלן פאַרנעם, אָבער זיין געזעלשאַפּטלעכע אַקטואַ־ציע פון אַ גאַנץ לעבן גייט ווייט אַריבער די ראַמען פון ישוב, און גיסט זיך צוזאַמען אין כאַר פון ענלעכע ייִדישע עסקנים אין אַלע אַנדערע ישובים איבער דער גרויסער ייִדישער וועלט, ווו מיר הערן היינט שטאַר־קער ווי שטענדיק די קלאַנגען פון נצח ישראל.

איך האָב מיט אַ קורצער צייט צוריק זיך געטראָפן מיט פאַרביאַזשן, און ווי דער שטייגער איז, דערמאַנט די פריידן און לידן פון דער „אַלטער היים“. די האַפּענונגען, וועלכע בני אונדז האָט דערוועקט די דייטשע אַקופאַציע בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה און די אַנטי־שונג, וואָס איז געקומען קורץ נאָך דעם, נאָכן פאַרהאַסטן רעזשים פון צאַרישן אַנטי־סעמי־טיזם, וואָס האָט געהאַלטן אין אַ געטאָ פון תּחום המושב מיליאָנען יידן, האָט מען געהאַפט אויף אַ ישועה פון די נייע הערשער. און ווירקלעך האָט די ערשטע מאָנאַטן זיך באַוויזן אַ שטראַל פון האַפּענונג, אָבער דער האַניק־חודש האָט געדויערט פון אַסתר־תּענית ביז פורים. יידן זינען די ערשטע צייטן געווען די איבערזעצער און פאַרמיטלער צווישן די דייטשן און פאַ־ליאַקן, אָבער דאָס האָט נישט מער ווי אויפגערייצט די געמיטער, און די גרויזאַמע האַנט פון דער דייטשער דיסציפּלין, פון אַבליגטאַרישער אַרבעט פאַר דער אַרמיי און פון מלחמה־הונגער האָט זיך אַראַפּגעלאָזן אויף דער גאַנצער באַפעלקערונג...

פאַרביאָזש האָט דערמאָנט אַן אומפאָרגעסלעכען עפּיזאָד, וואָס איז מיר געבליבן שטעקן אין זכרון. ער איז דעמאָלט אַלט געווען אַ יאָר אַכצן און איך יינגער מיט זעקס יאָר, זינען מיר אַרויס זוכן ברויט אין אַ שכנותדיקן דאָרף, יאַנאַסאָווקא. עס האָט אונדז אָפּגעגליקט, און אין אַ פּויערישער כאַטע האָט מען אונדז מכבד געווען מיט זויערמילך און קאַרטאָפל. דעם טעם פון יענעם מאַכל וועל איך קיינמאָל נישט פאַרגעסן...

*

האַט אונדז דער גורל פאַרטראָגן פון זשעליכאָוו און יאַנאַסאָווקא קיין באַגאַטאַ און מעדעלין. שוין פאַרבני אַ האַלבער יאָרהונדערט און מיר גייען צוריק פון „לעבנס-יאָריד“, אָבער מיט אַ גאַנץ שיינעם באַלאַנס פאַר זיך, פאַר די קינדער, פאַרן פאַלק און פאַרן לאַנד. אַ שיינער סך-הכל פון אַ פּראָדוקטיוו און שעפּעריש לעבן פאַר זיך און פאַר אַנדערע. דאָס לעבן איז אייביק, און אויך אונדזער בייטראַג איז פאַראַן אין דער אייביקייט. זיצן כוליאַ פאַרביאָזש און בערנאַרדאַ ראַבינאָוויטש און רעדן וועגן דער קהילה. בראש פון דער קהילה שטייען שוין היינט יינגערע, אָבער צו זיי קומט מען נאָך אַן עצה און זיי האָבן נאָך אַ דעה, און אזוי לעבט זיך אַרײַן איין דור אין גניסס פון צווייטן, און דאָס יידישע לעבן גייט קיינמאָל נישט אונטער...

דאס „פינטעלע ייד“

דאן סאלאמאן גוט איז געווען א פיגער פון דעם יידישן ישוב אין קאלאמביע. ער איז פאקטיש געווען דער ערשטער יידישער אימיגראנט אין לאנד, אן ערשטע שוואלב, און אט דער פאקט אליין איז גענוג מיר זאלן אים נישט אויסלאזן אין דער פארצייכעניש. ער האט אבער אויך גע- האט זכות עצמו. ער, דער אריסטאקראט און גביר, האט זיך אידענטיפי- צירט „מיטן פאלק“, און האט אין א מאמענט פון קריזיס געקעמפט אויף אויפצוהאלטן די יידישע קהילה, ווי מיר וועלן עס ווייטער דערציילן באריכות. נאך אים זינען געקומען זינע קרובים, צווישן זיי דער באקאנטער געשעפטסמאן מאריס גוט.

געווען איז דאן סאלאמאן א מענטש פון מיטעלן ווקס, קליינע קלוגע אויגן, אן אפן פנים, קלאר און פריילעך ווי די זון, ווו די גוטמוטיקייט האט קיינמאל נישט אויפגעהערט צו ליכטן. ווער עס האט זיך מיט אים באקענט האט דערפילט, אז אט דעם מענטשן האט דער גורל נישט בא- שטימט פאר קיין באשיידענע טועכצער, נאר האט אים צוגעטיילט א פריווי- ליגירטן גורל. געטראגן האט ער אן עלעגאנטן ענגלישן מאנטל; אויפן קאפ — א הארטן הוט, לויט דער דעמאלטליקער מאדע, א דינעם שירעם — אויך ענגלישע — האבן געדינט ווי אויסערלעכע סימנים, מען זאל וויסן מיט וועמען מען האט דא צו טאן, אפילו טרעפנדיק אים אזוי ווייט פון זיין אלטן רוסישן היימלאנד.

ווען מיר זינען געקומען אין לאנד, איז דאן סאלאמאן שוין געווען דא א תושב און געפירט גרויסע געשעפטן. אבער ער האט זיך געהאלטן דער- ווייטערט פון ישוב. בשעת כאקאבא כאראסא און לויס פוסטילניק האבן גענומען אויף זיך דעם עול צו שאפן א קהילה, איז דאן סאלאמאן נאך אלץ געבליבן מן הצד. דאך האט מען צווישן אונדזערע מענטשן אים דערמאנט אלע מאל מיט גרויס דרך ארץ. אין א טאג, האט ער אומדערווארטעט זיך

באוויזן אין לאַקאַל פון „ידישן צענטער“, צוזאַמען מיטן ד״ר בענשעטריט, און די דאָזיקע האַנדלונג איז פאַר אונדז געווען אַ וויכטיקע געשעעניש. דאָס איז אויסגעטייטשט געוואָרן ווי אַ פּינער זשעסט פון אַ מענטשן, וואָס ווייזט אַרויס אינטערעס פאַר די ענינים פון יידישן כלל.

בעת די צוגרייטונגען צו די פּינערונגען פון 400 יאַריקן אַניווער-סאַר פון דער שטאָט באַגאַטאַ, וואָס איז אויסגעפאַלן אין יאָר 1938, האָט דאָן סאַלאַמאָן גוט פאַרגעשלאָגן אַז דער יידישער ישוב זאל, צוגלייך ווי די אַלע אַנדערע נאַציאָנאַליטעטן, זיין פאַרטראָטן אויף דעם יום טוב מיט זיין בייטראַג. ער האָט פאַרגעלייגט עס זאל אויסגעשטאַט ווערן אַ מאָדער-נער הייל-אַנשטאַלט, וואָס זאל אויסטיילן אומזיסטע מעדיצינישע היילן אין אַ וואַסערער נישט איז אַרעמער געגנט. דער פאַרשלאָג איז אַנגענומען געוואָרן, און דער גרויסער בנין אויף דער גאַס 63, צווישן די שאַסייען 15 און 16, טראַגט אויפן פראַנט דעם נאָמען פון רמב״ם, דעם גרויסן ספר-דישן מעדיצינער און געלערנטן. ביים לייגן דעם גרונטשטיין איז בייגעווען דער באַרימטער אינטענדענט פון דער הויפטשטאָט, ד״ר גוסטאַוואַ סאַנטאַס; אויפן צווייטן יאָר, האָט דער נײַער בירגערמייסטער, ד״ר כערמאַן הער-נאַנדעס איבערגענומען די מתנה פון יידישן ישוב.

קיין שטענדיקער מיטאַרבעטער פון „ידישן צענטער“ איז דאָן סאַלאַ-מאַן נישט געוואָרן. ווי נאָר עס האָבן זיך אַנגעהייבן אין יענער צייט, — אין די ערשטע דרייסיקער יאָרן — די מחלוקתן צווישן „רעכטס“ און „לינקס“ האָט ער זיך צוריקגעצויגן. אָבער ייִדן האָבן גורל-פראַבלעמען, וואָס פאַר-איניקן זיי איבער אַלע אידנישע און קלאַסן-אַונטערשיידן, און אין אַזעלכע גורל-מאַמענטן פאַרן ישוב, פלעגט זיך באַווייזן דאָן סאַלאַמאָן נישט נאָר ווי אַן עלעגאַנט געקליידעטער ענגלישער דזשענטעלמען, נאָר אויך ווי אַ וואַרעמער ייד... אָבער דאָס האָט שוין אויך אַ שניכות צו זיין פריינד, ד״ר בענשעטריט, וועגן וועלכן איך וועל דערציילן ווייטער.

*

איך האָב שטענדיק געוואַלט שרייבן וועגן אים, אָבער עס האָט מיך אָפּגעהאַלטן אַ געפיל פון — יראת-הכבוד. אַ פּערזענלעכקייט פון הויכן אינטעלעקטועלן יחוס אַזוי אין זינע מאַנירן, אין זיין לעבנסשטייגער ווי אויך אין זיין פראַפעסיע. נעכטן אָבער, בין איך פאַרבייגעגאַנגען די גאַס

15 ראג 73. און באשטימט צו דערמאנען אָט דעם ליבן און טייערן יידן. אַ
בראָדזענער טאָוול איז אויף דעם ראָג געהאַנגען אין אַנדענק פון דעם
מענטשן וועגן וועלכן איך וויל דאָ שרײַבן.

מיט אַ פּערציק יאָר צוריק האָט אין דעם ריכטן הויז געווינט ד״ר
אַהרן בענשעטריט. ער האָט אויסגעזען ווי אַן אַריסטאָקראַט אין פּולן זין
פון וואָרט, הויך, גראַציעז, מיט האַרמאָנישע פנים שטריכן, באַר אַן עטוואָס
געבערגלטע נאָז, טונקעלע אויגן און האַר, האָבן געקאָנט עדות זאָגן אויף זײַן
ייִדישן אַפּשטאַם. אַ פּראָמינענטער מעדיצינער, איז ער געווען הויך געשעצט
אין די וויסנשאַפטלעכע און אינטעלעקטועלע קרייזן פון לאַנד, און אין זײַן
הויז פּלעגן זיך אָפט צוזאַמענקומען די וויכטיקסטע מענטשן פון לאַנד —
פּאָליטיקער, שרייבער און קינסטלער. ס׳איז כדאי געווען צו זען דעם גאָסט-
געבער, ווי ער איז אַרומגעגאַנגען צווישן די פּאַרבעטענע, און זיך אָפּגעגעבן
מיט יעדערן פון זיי באַזונדער, בשעת די טאַצן מיט משקאות און צובייסנס
האַבן אַרומגעקרייזט אויף די הענט פון שוואַרץ באַקליידעטע סאַרווערס.
ד״ר בענשעטריט האָט זיך נישט געשעמט מיט זײַן ייִדישקייט און נישט
מיט זײַנע יידן; אָפט בין איך געווען צווישן די פּאַרבעטענע, און ער פּלעגט
מיך פּאַרשטעלן ווי אַ „פּאַיסאַנאַ“, ווי אַ לאַנדסמאַן.

זײַן פּראָפּעסיאָנעלן אויפנאַם-קאַבינעט האָט ער געהט אויף קארעראַ
9, צווישן דער 18טער און 20סטער גאַס. דאָרט פּלעגן מיר זיך צוזאַמענקומען
כמעט ווי יעדע וואָך. אונדז האָט צוגעצויגן זײַן פּאַזיציע און אינטעליגענץ;
אים — אַ נאַטירלעכער אימפּולס זיך צו טרעפן מיט יידן, מיר פּלעגן צווישן
זיך רעדן; ער אויף אַ ריינעם שפּאַניש, און מיר אויף אַ געמישטן לשון,
ווייל ער האָט קיין ייִדיש נישט געקאָנט, קיין וואָרט נישט, און מיר האָבן
קוים פּאַרמאַגט אַ פּאַר ווערטער פון דער קאַסטילישער שפּראַך. זײַן אַני-
געבוירענע אהבת ישראל האָט אָבער אַלץ פּאַרגלעט. ער איז דעמאָלט
געווען איינער פון די געציילטע מעדיקערס, וועלכע האָבן זיך אָפּגעגעבן
מיטן פּאַרשן צרעת, אונטער דער אַנפירונג פון ד״ר פּעדעריקאָ ליעראַס
אַקאַסטאַ, דער פּאַטער פונעם איצטיקן פּרעזידענט. און מיר זײַנען אין יענער
צײַט געווען... גאַסן-הענדלער.

נאָך פינף יאָר אַנשטרענגונגען צו גרינדן אַ קהילה האָט דער ייִדישער
צענטער געמוזט שליסן זײַנע טירן. ווי גרויס איז אָבער געווען אונדזער

איבערראשונג ווען אויף זיין ארט איז אויפגעקומען אן אינסטיטוציע פון א קליינער גרופע מיוחסים. א קלוב פון פערציק מיטגלידער, אויף קארערא 7 ראג 21סטע גאס. מען האט דעם קלוב אויסגעשטאט מיטן גרעסטן לוקסוס, און אינגעשטעלט א מיטגליד־אפצאל, וואס איז גארנישט צוטריטלעך פאר עמך. קורץ: א קלוב פאר די „אויבערשטע פון שטויסל“. מען האט אהין אריבערגעפירט טייל זאכן פון „צענטער“, און אויך צוגענומען די ביבליאטעק, וועלכע מיר האבן אנגעהייבן צו שאפן. אזוי איז אנטשטאנען דער „קלוב פון די לארדן“, ווי מיר האבן אים א נאמען געגעבן.

מיר זיינען ארומגעגאנגען מיט אויפגעשטורעמטע געמיטער און באַשלאסן נישט צו שוויגן. עמיץ האט געווארפן א לאזונג צו שאפן א „קלוב פון די באַרוועסע“. אבער פון לאזונגען ביז מעשים איז א ווייטער מהלך. און דא האט מען נישט געדארפט קיין צו־להכעיס קלוב. נאָר — א יידישע קהילה, מיט אלע אַטריבוטן פון א צענטראַלער יידישער ארגאניזאציע, וואס זאל זאָרן פאר אלע רעליגיעזע און סאציאלע הצטרכותן פון ישוב. מיר האבן געמאכט א פרוו אויפצולעבן די ארגאניזאציע, אבער עס האט אונדז נישט אָפגעגליקט מיטן סעקרעטאַר, חיים פּינבּוים, און דער ישוב איז ווידער געבליבן אן א רעפּרעזענטאַטיווער אינסטיטוציע...

*

אין דער צייט איז אַראָפּגעקומען קיין באַגאַטאַ, א הויך־טאַלענטירטער שרייבער און גלענצנדיקער רעדנער פון בוענאָס איירעס, יעקב באַטאַשאַנסקי. ער האט געמאכט א טור איבערן קאָנטינענט און האט באַזוכט אויך אונדזער שטאָט. ער האט אַ ביסל אויפגעלעבט דעם ישוב און האט איבערגעלאָזן אַן אומפאַרגעסלעכן איינדרוק; דאַקעגן דער איינדרוק, וואָס מיר האָבן אויף אים געמאכט איז שוין גאַרנישט געווען אַזאַ אַפטימיסטישער, ווי איך וועל עס באַלד איבערגעבן מיט זיינע אייגענע ווערטער.

באַטאַשאַנסקי איז געווען אַ קינסטלער נישט נאָר אין שריפט און וואָרט, נאָר אין דער נאַטור. אַ קינסטלערישע נאַטור, וואָס האט געשפּרודלט מיט הומאַר, און וואָס איז געווען פאַרליבט אין לעבן און אין מענטשן. דרייסיק טעג איז ער געווען מײַן גאַסט, לאַנגע שעהען האָב איך מיט אים פאַרבאַכט, און אים אַפּטמאַל געזען ווי אַ קינד, וואָס קען אַפּטאַן אַ שטיי־

פערני, א שפיצל; אבער קיין מאל נישט מיט דער אויסגערעכנטער כוונה שלעכטס צו טאן מענטשן. ער האט פארמאגט א סך זיכערקייט אין זיך, אן אייגנשאפט וועלכע איז כאראקטעריסטיש פאר מענטשן, וועלכע די נאטור האט געבענטשט מיט טאלאנט. אזעלכע זינען פריז פון קנאה און פון שנאת חינם. ער האט גערעדט וועגן ייִדישער ליטעראטור און ליטעראטן, וועגן טעאטער און ארטיסטן, נישט נאר ווי א ליבהאבער פון קונסט און קינסטלער; נאר פאר אים איז יעדער ייִדישער שרייבער און ארטיסט — און מיר דאכט, אז ס'איז נישט געווען קיין איינער וועלכן ער זאל נישט קענען פערזענלעך — איז געווען פאר אים ווי אן אייגענער ברודער, ווי אן אר-גאנישער טייל פון זיין אייגענעם וועזן — ווי נאך א באטשאַשאַנסקי.

וועל איך נעמען פאר אן אביעקטיוון עדות אזא באאבאכטער ווי יעקב באטשאַשאַנסקי, וואָס האָט אין אַ זאַמלשריפט „דער קאַנטינענט“, וועלכע איז דערשינען אין מעקסיקע אונטער דער רעדאַקציע פון מלך ראָוויטש, אין יאָר 1941, זיך געטיילט מיט זינע אנדערקן פון באַגאַטאַ. אין אַ קליינעם רעסטאָראַן אויף דער „קארערא סעפטימאַ“, שרייבט ער, האָט מען קיין אַנדער שפראַך אויסער ייִדיש נישט געהערט. מען האָט גערעדט וועגן דער מלחמה, וועגן די צרות פון דער אַלטער היים, וועגן די שוועריקייטן אין דער נײַער. „בײַ איין טישל האָט מען גערעדט, וואָס די פאַר הונדערט פאַ-מיליעס אין באַגאַטאַ טוען גאַרנישט אויף אַנצופירן אַ שטיקל ייִדיש לעבן; זיי האָבן נישט קיין שול פאַר קינדער, נישט קיין ביבליאָטעק און קלוב פאַר דערוואַקסענע“. די „לאַרדן“ האָבן אַלץ חרוב געמאַכט, און די „באַרוועסע“ רעדן און טוען גאַרנישט...”

און באַטשאַשאַנסקי קומט צו אַזאָ אויספיר: „די ייִדן פון באַגאַטאַ, זאָגט ער, זינען ייִדן אויף אַלע הונדערט פראַצענט. זיי באַקומען ייִדישע בלע-טער אי פון ניר-יאָרק, אי פון בוענאָס אַיזערס. באַגאַטאַ געפינט זיך פונקט אין דער מיט, און די פּאַסט גייט פון ביידע שטעט גענוי אַלץ איינס. פאַראַן דאַרט אַ ייִדישער קולטור טוער, וואָס הייסט טימאַן גובערעק, און ער איז אַ גרויסער עקשן און אַ פאַנאַטישער קעמפער פאַר דעם ייִדישן וואָרט. פאַרשפרייט ער זיבעציק צי אַכציק עקזעמפלאַרן פון יעדן נומער „די צו-קונפּט“. (ווען עס וואַלטן געווען כאַטש צען אַזעלכע גובערקעס אין דרום אַמעריקע, וואַלט „די צוקונפּט“ געהאַט אַ געזיכערטע צוקונפּט). און מיינט

נישט אז מען קויפט נאָר, מען לייענט אויך! עס זינען פאַראַן יידן, וואָס האָבן גאַנץ פּינע ייִדישע ביבליאָטעקן. זיי וואָלטן געוואָלט זיך אויסלעבן ייִדיש-געזעלשאַפּטלעך אויך, אָבער זיי האָבן נישט קיין מעגלעכקייט... מען איז אַ קליינער קרייז, און מען קריגט זיך און מען איז צעריסן, ווי אין אַ קליינער משפּחה... איז מען היינט הונדערט פּראָצענטיקע יידן, און אין צווייטן דור וועלן בלייבן נאָר רעמיניסצענצן און אין דריטן דור — אויב עס וועט נישט צוקומען קיין ניער אמיגראַציע שטראָם — וועלן בלייבן נאָר געוועזענע יידן"...

אין אַזאַ פעסימיסטישער פּערספעקטיוו האָט אונדז באַטאַשאַנסקי פאַר-געשמעלט די צוקונפט פון קאָלאָמביאַנער ישוב אין יאָר 1941. עס הייסט, ער האָט אים געגעבן נישט מער ווי צוויי דורות לעבן, דער דריטער דור וועט שוין זיין אַ דור פון „געוועזענע יידן“. אין פאַרלויף פון די לעצטע דרייסיק יאָר איז דער אימיגראַציע שטראָם נישט שטאַרק פאַרגרעסערט געוואָרן. עס איז אָבער אויפגעקומען אַ ניער פּאַקטאַר: מדינת ישראל, וואָס האָט אַריינגעבראַכט אַ שטראָם פון ייִדיש לעבן אין די תּפוצות, און געבראַכט צום לעבן ניער געזעלשאַפּטלעכע כוחות, און דער עיקר: דערוועקט אַן אינטערעס פאַרן פּאַלק און פאַר דער מדינה בני אַ גרויסן טייל פון דער ייִדישער יוגנט. און אַט האַלטן מיר שוין טאַקע בני דעם „דריטן דור“ אין קאָלאָמביע, און ער איז נישט קיין „געוועזענער“, נאָר אַ גרויסער טייל פון די ייִדישע קינדער גייען אין ייִדישע שולן פון באַגאַטאַ, מעדעלין, קאלי, באראַנקיליא און אַנדערע שטעט, וווּ יידן האַלטן אַן זייער טראַדיציאָנעלן און קולטורעלן לעבנסשטייגער, און הערן נישט אויף צו זיין — יידן.

*

נאָך איין פּאַקטאַר דאַרף גענומען ווערן אין באַטראַכט: „דאָס פינטעלע ייד“, דער איינגעבוירענער ייִדישער סענטימענט, וואָס ציט דעם יידן צו יידן און צו ייִדישקייט, און וואָס האָט אויך געלייזט דעם קריזיס, וועלכן עס האָט פאַרורזאַכט דער קאַמף צווישן די „לאַרדן“ און „באַרוועסע“. די אויפגעקומענע גבירים האָבן אויפגעלייזט די קהילה, אָדער ווי זי האָט דעמאָלט געהייסן „דער ייִדישער צענטער“, און זי פאַרוואַנדלט אין אַ קלוב פאַר אויסדערוויילטע. די „באַרוועסע“ האָבן נישט אויפגעגעבן דעם

קאמף; אבער די וואס האבן געקאנט געבן א דעצידירנדיקן קלאפ די אווור-
פאטארן, און צוריק אויפלעבן די צענטראלע יידישע ארגאניזאציע, זינען
געווען סאלאמאן גוט און דער ד"ר אהרן בענשעטריט, וועלכער איז שוין
דעמאלט געווען פראפעסאר אויף דער פאקולטעט. דאס זינען געווען פאק-
טיש די צוויי חשובסטע פערזענלעכקייטן פון ישוב, אבער גלייכצייטיק אויך
די, וועלכע זינען אויך אמנאענטסטן געווען פארבונדן מיט עמך.

און אין א שיינעם טאג איז געשען עפעס אומגעוויינלעכעס: דער ד"ר
אהרן בענשעטריט און דאן סאלאמאן גוט זינען ארויס ווערבירן מיטגלידער
אויף אויפצולעבן דעם "יידישן צענטער", וואס זאל אויך ווערן די קהילה
פון ישוב. זיי זינען ארומגעגאנגען איבער די יידישע גאסן, וועלכע דאן
סאלאמאן האט גוט געקענט, געגאנגען פון קלייט צו קלייט, פון שטוב צו
שטוב, און אין עטלעכע טעג געשאפן א גרויסע צאל מיטגלידער, און א
גענוגנדיקע סומע אויף אויפצולעבן דעם "צענטער" און שאפן די קהילה!!!
ווי נאך די "בארוועסע" האבן זיך דערוויסט, אז אונדזערע ליבע "צוויי
אריסטאקראטן" — ווי מען פלעגט זיי מיט דרך ארץ רופן — זינען ארויס
ווערבירן מיטגלידער פארן "יידישן צענטער", האבן זיי שוין אויפן צווייטן
טאג מיטן גאנצן ברען זיך אריינגעווארפן אין דער ארבעט. מען האט נישט
אויסגעלאזן קיין איין יידישע פאמיליע, און פאר מיר, צוזאמען מיט משה
שערמאן ע"ה, איז צוגעטיילט געווארן די אויפגאבע אונצוקויפן מעבל פאר
דער נייער אינסטיטוציע.

קורץ נאכדעם זינען פאררופן געווארן זיצונגען, ס'איז דורכגעפירט
געווארן א פארזאמלונג, עס זינען פארגעקומען וואלן... דאס זינען שוין
ענינים פון רוטין, אויב עמעץ וועט שרייבן די געשיכטע פון ישוב וועט
ער זיך דערמיט פארנעמען, און וועט אנגעבן דאטן און נעמען. איך האב
נישט בדעה עס צו טאן, מיך אינטערעסירט די העראַזק פון מענטשן, דער
אידעאלזום, דער יידישער באוויסטזיין, דאס "פינטעלע ייד", וואס האט
געצווונגען אזעלכע צוויי חשובע לייט בני גויים צו ארבעטן פארן "יידישן
צענטער", און א דאנק זייער מיטארבעט און אינטערעס איז געשאפן גע-
ווארן די יידישע קהילה, און באגאטא האט באקומען א יידישן אדרעס און
ס'איז געווארן א יידיש לעבן...

*

דער ד"ר בענשעטריט איז געקומען פון צענטראל־איראפע, און האָט זיך געפילט אומבאַקוועם, וואָס ער קאָן זיך מיט אונדז נישט אַינפאַרשטיין אויף ייִדיש. ער האָט געזוכט די ייִדישע געזעלשאַפט, און האָט אַרויסגע־וויזן אַ גרויסן אינטערעס פאַר אַלגעמיינע און אַרטיקע ייִדישע ענינים. ער האָט זיך געפילט גוט אין דער סביבה פון „גרינע“, און פלעגט אונדז נישט לאָזן „זיך מאַטערן“ אויף שפּאַניש, נאָר פלעגט אַליין רעדן אַ גע־בראַכענעם ייִדיש. — אַזוי וועל איך זיך אויסלערנען, — פלעגט ער זאָגן. אָבער ס'איז צוגעגאַנגען לאַנגזאַם דאָס „אויסלערנען“, און ער האָט זיך אָפּגעזוכט אַ ייִדיש־לערער, יעקב זיצער. דאָס איז געווען אַן אויסגעטריקנט, אַינגעבוּיגן מענטשל, וואָס פלעגט גיין אַנגעשפּאַרט אויף אַ שטעקן. ער איז נאָך נישט געווען קיין פּופּציקער, אָבער אויסגעווען האָט ער ווי אַ זיבעציק יאָריקער זקן. אין דער אַלטער היים איז ער געווען אין „בונד“. אַ שוואַכער און צעקנייטשטער, פלעגט ער אויף די פאַרזאַמלונגען און קולטור־אַקטן מגולגל ווערן אין גאַר אַן אַנדער מענטשן, אַ דאַנק זיין קלוגן, דורכ־געטראַכטן און איבערצייגנדיקן רעדנערישן טאַלאַנט.

עס האָט לאַנג נישט געדויערט דעם דאָקטערס לערע פון ייִדיש. מיר זיינען אים אַנטקעגנגעלאָפּן מיט אונדזער שפּאַניש. זיין פאַרשריט אויף דעם געביט האָט אין מיטן וועג זיך אַנגעטראָפּן אויף אונדזערע דערגרייִכונגען אין דער לאַנדשפּראַך, אַזוי אַז די מחיצה איז ווי דורך אַ כּישוף פאַרשווינדן, אַזוי אַז אויף די זיצונגען פלעגט מען רעדן האַלב ייִדיש און „פּאַלאַווינאַ“ שפּאַניש, און מען האָט זייער גוט זיך אַינגעפאַרשטאַנען, אַזוי וויינט און ברייט, אַז דער ד"ר אַהרן בענשעטריט איז אַוועק אויף אונדזער וועג, אַדער ריכטיקער: מיר אַלע זיינען אַוועק אויף איין וועג, אויפן וועג פון ציוניזם, און דער ד"ר בענשעטריט האָט אַנגעשריבן אַן אויסגעצייכנטע מאַגאַראַפּיע וועגן ציוניזם, וואָס האָט באַקומען זייער גוטע אָפרופן.

דער ד"ר אַהרן בענשעטריט איז איינער פון די ייִדישע אינטעלעק־טואַלן, דער נאָמען פון וועלכן האָט צוגעגעבן חשיבות דעם ייִדישן ישוב, און אין די ייִדישע קרייזן ווערט זיין נאָמען אָפט דערמאַנט אין פאַרבינדונג מיט זיין פּריינד, דאָן סאַלאַמאָן גוט.

זינט יענער „העראַישער“ צייט פון די ווייטע פּיאַנערן יאָרן, זיינען אַ סך וואַסערן פאַרבײַ אונטער די בריקן, און עס האָבן אַ סך פאַרוואַלטונגען

זיך געביטן בײַ דער אַנפירונג פון דעם ייִדישן צענטער, וועלכער דערפילט די אויפגאַבן פון אַ קהילה. אין דעם פּעריאָד איז אויסגעפאַלן אויף מײַן גורל צו שטיין בראש פון דער אינסטיטוציע, און איך וויל בײַ דער גע- לעגנהײַט דערמאָנען מיט אַנערקענונג די נעמען פון די אַלע, וועלכע באַ- גלייטן מיך אין דער פאַרוואַלטונג, און וואָס האָבן מיט זייער איבערגע- געבנקייט און האַרמאָנישער צוזאַמענאַרבעט דערמעגלעכט די קהילה זאָל מיט דערפאַלג דערפילן אירע אויפגאַבן צום ווילשטאַנד פון ישוב:

אינוש. בערנאַרדאָ אַקערמאַן, ד״ר בערנאַרדאָ שאַפיראַ, ענריקע לאַם, בערנאַרדאָ באַרענשטיין, דניאל ראָזענבוים, כוליאַ גובערעק, כאַסע קאַרן. עס דאַרפן אויך בײַ דער געלעגנהײַט דערמאָנט ווערן אייניקע פאַר- דינסטפולע עסקנים פון באַגאַטאַ, וועלכע זײַנען טעטיק אויף פאַרשיידענע אַנ- דערע געביטן, ווי: עזריאל פלינט, פרעזידענט פון מגבית; מאַקס מאַרעניס און יהודה היינפלינג, די ראשונים פון קרן היסוד; סאַמועל ראַלניק, דוד ווינבערג, מאַטל ליפשיץ, ד״ר סאַלוואַדאָר ראָזענטאַל, איסידאָראַ רעינס, מאַרקאַס לערנער, ד״ר וואַסערמאַן. און אין קאַלי: אַרנאָלד באַרגעניכט ע״ה, כוליאַ פאַנצער ע״ה און נאָך אַנדערע, וועלכע קומען מיר נישט אין דעם מאַמענט אויפן זכרון, און איך בעט זיי עס נישט אויסטייטשן צום שלעכטן.

די אינטעליגענטן

עס מאַכט זיך אַפט, אַז מענטשן וואָס האָבן קיינמאָל נישט באַזוכט קיין הויכשולן און אוניווערסיטעטן, דערהייבן זיך צו די העכסטע שטאַפלען אויפן געזעלשאַפטלעכן לייטער, און געווינען אַלגעמיינע אַנערקענונג און חשיבות. אין אַמעריקע רופט מען זיי „סעלף מעיד מען“ — מענטשן וואָס האָבן זיך אַליין געמאַכט — וואָס האָבן זיך געמאַכט מיט זייער אַרבעטס-זאַמקייט, אינגעבוירענער אינטעליגענץ און אויסדויער. אַזעלכע זינען אויך געווען אין אונדזער סביבה. זיי האָבן געשטאַמט פון די יידישע שטעטלעך און דערפלעך פון דער אַלטער היים, אַ גרויסער טייל פון וועלכע זינען געקומען מיט אַ „קולטור סטאַזש“ פון אַ פּאַר יאָר חדר, תלמוד תורה און אַפילו ישיבה. די פון די גרעסערע שטעטלעך און שטעט האָבן שוין גע-וויסט פון פאַראַנער, פון פאַרטייען, פון טריף-פּסולס.

אויפן אַמעריקאַנער באַדן האָבן פאַרן עמיגראַנט זיך געעפנט נייע מעגלעכקייטן. באַגאַטאָ און די אַלע אַנדערע גרויסע שטעט, האָבן אים אויפגענומען מיט אַפענע אַרעמס און אים אַנגעבאַטן אומגעהייערע גע-לעגנהייטן, וועגן וועלכע ער האָט פריער אַפילו נישט געחלומט. אַ פריינד-לעך פּאַלק, אַ גוטער קלימאַט, אַ שיינע נאַטור, אַ לאַנד וואָס פלייצט מיט מילך און האָניק, קום און געניס. און דער עיקר העיקרים: דאָס וואָס מיר, גרינע, האָבן באַזונדערס געפילט אין די ערשטע יאָרן: טייערע, האַרציקע מענטשן, די קאַלאַמביאַנער, וואָס זינען פריי פון אַנטיסעמיטישע פאַראור-טיילן, פון וועלכע מיר האָבן אזוי פיל געליטן אין פּוילן...

האָבן יידן מיט התמדה זיך גענומען צו דער אַרבעט. ווער צום „פעקל“, און ווער עס האָט געהאַט אַ פּאַך אין האַנט איז אַריין אין אַ פאַבריק; אַבער נישט אויף לאַנג, ווי נאָר ער האָט „געכאַפט“ די שפּראַך האָט ער געעפנט אַ וואַרשטאַט און אַנגעהויבן אַרבעטן „פאַר זיך“. מיט קרעדיט האָט מען זיך אַנגעבאַטן און דווקא צום „גרינגאַ“ האָט מען געהאַט צוטרוי,

א ייד אין קאלאמביע

מען האָט געוויסט אַז ער איז אַרבעטסזאַם, אויסגערעכנט און שפּאַרזאַם. ער האָט נישט אַרויסגעוויזן קיין אויסערגעוויינלעכע אויפטוען, העלדיש-קייטן און ספּעציעלע טונגן. אָבער מען דאַרף אָנערקענען דעם פּאַקט, אַז די ייִדישע אימיגראַנטן האָבן אין אַ גרויסער מאָס אויסגענוצט דעם סטימול פון דער אַרומיקער סביבה, און טייל פון זיי האָבן עקאָנאָמיש זיך אַרויסגעהויבן און געווינען דעם רעספּעקט פון דער באַפעלקערונג, און אויך געשאַפן דעם יסוד פאַר אַ געזעלשאַפטלעכן ייִדישן לעבן. אַזאַ מין פאַרל, וואָס האָט זיך באַזונדערס קונה שם געווען מיט אירע

מיט געסט אויף אַן אויפנעם אין דער קהילה פון באַגאַטאַ. — פון רעכטס: חיים אַלפּערין, פון בוענאָס-אַירעס; אַברהם ירושלמי, זשורנאַליסט פון תל-אַביב; ניקע מונבלאַט, ענריקע לאַם, חיים האַלפּערין, כאַסע קאַרן, כוליאַ גר-בערעק, אינוש ב. אַקערמאַן, וויצע־פּרעזידענט פון הער קהילה, דניאל ראָזענ-בויס, ד״ר ב. שאַפּיראַ, סעקרעטאַר פון דער קהילה.

שיינע מידות, און וואָס איז באַליבט געוואָרן אין ישוב, איז געווען ר' אַברהם שטערן און זיין פרוי לאה, וועלכע מען האָט אויך גערופן „די אינ-טעליגענטן“, אָבער נישט, חלילה, צום שפּאַט, נאָר דווקא צום שבת. זיי זיינען געווען פון די ווייניקע, וואָס האָבן אַבאָנירט אַ ייִדישע צייטונג, וואָס האָבן באַקומען זשורנאַלן און געהאַט אַ פּינע ביבליאָטעקל. אין קיין אוניווערסיטעטן זיינען זיי נישט געגאַנגען, אין קיין מיטלשול אויך נישט, און דאָס ביסל וויסן פון חדר און ליבע צום בוך, האָבן זיי געבראַכט פון זעלביקן ייִדישן קליינשטעטל אין פּוילן.

די שטערנס — אברהם און לאהלע — זיינען געווען אַקטיווע ליינער. אין די אָונטן, ווען איך פלעג זיי אָפט באַזוכן, פלעג איך זיי טרעפן אַרײַנגעטאָן אין צייטונגען און ביכער. אין בוך איז פאַרקערפערט די חכמה פון דורות; דער גיטס פון דער מענטשהייט איז פאַרבאָרגן צווישן זיינע בלע-טער, און וויל איז צו דעם וואָס טרינקט פון זיינע זיסע קוואַלן. דאָס בוך עפנט אַן אַרײַנבליק צו גיטע און אויבאַקאַנטע וועלטן, און צו די באַהעל-טענישן פון דער אייגענער נשמה. ביכער דינען אָפט ווי שפּיגלען, אין וועלכע דער מענטש דערזעט זיך אַליין; נישט איין מאָל דערזעט ער באַ-שריבן זיין אייגן לעבן, זיינע מעלות און חסרונות, און ער הייבט אָן בעסער זיך פונאַנדערצוקלײַבן אין די פּראַבלעמען פון זיין אייגענער עקסיסטענץ.

פון זייער פּוילישן קליינשטעטל זיינען די שטערנס פרייער געקומען קיין אַקאַניאַ, אַ קליינע קאָלאָמביאַנער שטאָט. דאָס איז געווען אין די אָנהייב פערציקער יאָרן. אין יענער צייט איז מיט דער הויפטשטאָט נישט געווען קיין אַנדער פאַרבינדונג ווי נאָר — דער טעלעגראַפן דראָט, די באַן, און אַ שווערער זאַמדיקער וועג. זיי האָבן זיך דאָך פאַרבענקט נאָך אַ גרעסערן ייִדישן ישוב, און אין עטלעכע יאָר אַרום זיינען זיי געקומען קיין באַגאַטאַ. אין יענער צייט איז געווען די „גאַלדענע עפּאַכע“ אין ייִדישן לעבן. עס זיינען פאַרגעקומען קולטור-אַקטן, טעאַטער, רעפּעראַטן, קאַנצערטן, געווען באַזוכן פון אַנגעזעענע פּערזענלעכקייטן אין דער ייִדישער וועלט. טייל גרינע און אויסגעגרינטע, האָבן נאָך נישט געהאַט קיין זיכערע פרנסות, אָבער מען האָט זיך אויסגעלעבט גיטטיק, און ס'איז געווען חי — געלעבט, די שטערנס האָבן זיך געפּילט ווי פּיש אין וואַסער. ער איז געווען זייער אַ פּינער רעציטאַטאָר, און זייער שטוב איז געוואָרן

איבע פון די הַנְזֵער, וווּ מיר, אַ גרופע קולטור־טוער, פלעגן זיך אָפט פאַרזאַמלען — אַמאָל ביי אַיינעם און אַמאָל ביי אַ צווייטן — נישט אויף צו מאַכן אַ פאַקערל, נאָר טאַקע אויף צו רעדן וועגן „תּוֹך זאַכן“; עס הייסט, וועגן אַ רעפּעראַט, וועגן אַ וועלכער נישט איז געזעלשאַפּטלעכער אַקציע, אָדער וועגן אַ גאַסט וועלכן מען האָט געדאַרפּט אויפּנעמען. אַברהם שטערן האָט דערגרייכט זייער אַ פּינע עקאָנאָמישע פּאַזיציע. עס זינען געווען אין שטאַט פּיל גרעסערע גבירים פון אים, אָבער ער האָט געהאַט אַן אָפּענע האַנט, און לאַהלע, ווי אַלע האָבן זי גערופן מיט ליבשאַפּט, האָט ליב געהאַט אויפּנעמען מענטשן. ער האָט נישט אָפּגעזאַגט אויף קיין שום הצטרכותן פון ישוב, און פון אים איז קיינער נישט אַוועק מיט קיין ליידיקע הענט. ער איז געשטאַנען אין פאַרבינדונג מיט אייניקע ייִדישע שרעבער, וועלכע האָבן אים צוגעשיקט זייערע ביכער, און לאַהלע איז זיי געגאַנגען פאַרשפּרייטן...

*

אונדזער לאַהלע איז נישט לאַנג צוריק נפטר געוואָרן. זאָלן די ווערטער זיין אַ טרייסט פאַר די אַלע, וועלכע האָבן זי געשעצט ביים לעבן. עס זינען געבליבן פאַריתומט נישט בלויז אירע קרובים, נאָר דער גאַנצער ישוב, און באַזונדער די קליינע גרופע ייִדישע קולטור־טוער. איך דערמאָן איר לעצטן באַזוך ביי מיר אין שייכות מיט איר שטענ־דיקער מיסיע, מיט אַ פעקל ביכער.

— גוט מאַרגן, לאַהלע, ווענדע איך זיך צו איר פּרינדילעך, מיט אַ שליחות מיצווה?

— אַוודאי, ענטפּערט זי מיר, קויפּן אַ ייִדיש בוך איז אַ גרויסע מיצווה, און אַז נישט איר, און נאָך אַזעלכע ווי איר, איז ווער דען? און זי לייגט אַוועק אויפּן טיש אַ בוך...

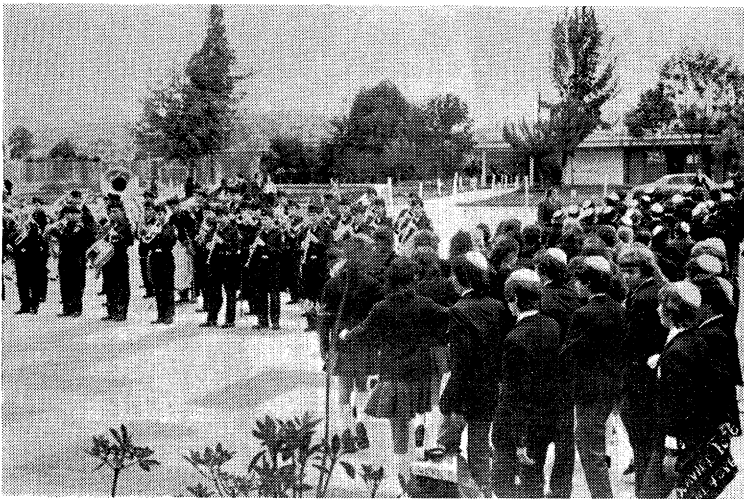
ר' אַברהם שטערן איז שוין אויך נישט דער זעלבער וואָס געווען. די יאָרן גייען טאַקע אַוועק, אָבער זיי בלייבן אין מענטשן. נישט לאַנג האָבן איר אים געהערט אויף אַ געזעלשאַפּטלעכן אַקט רעציטירן אַ פּראָגמענט פון י. ל. פּרעזן. נאָך פאַראַן אַ סך שטאַל אין זיין שטים און עלעגאַנץ אין זיין האַלטונג, ווירדע פון אַ מענטשן וואָס באַשטעטיקט אַז אינטעליגענץ ווערט נישט אַלט...

דער "פראַסער"

איך בין געקומען אין די לענדער אַ יונג בחורל. אזוי אַז כמעט ווי אַ גאַנץ לעבן האָב איך אָפגעלעבט אויף דעם לאַטיין־אַמעריקאַנער קאָנטינענט, זיך אַרײַנגעלעבט אַ ביסל אין דער היגער שפראַך און קולטור, און דאָך, מיט אַלע מעגלעכקייטן זיך באַמיט אָפצוהיטן די רײנקייט פון מײן גערעדטן און געשריבענעם ייִדישן לשון. איך ווייס, אַז די ייִדישע שפראַך איז גענוג רײך, און דאַרף נישט זוכן קיין קרעדיט, און אפשר וואָלט אַ גרעסערער למדן פון מיר געפונען דעם ריכטיקן אויסדרוק אין ייִדיש. אין שפּאַניש מײנט "פראַסער" אַ גרינדער פון אַ נאַציע, פון אַ פּאַלק, אָדער פון אַ ישוב. איז "גרינדער" צו אַבסטראַקט, "חלוץ" איז פאַר־בונדן מיט דער קדושה פון ארץ ישראל; "פּיאָנער" איז יעדער אײנער. וואָס איז וווּ נישט איז דער ערשטער. עס איז דאָ אין העברעזיש אַ פאַסיק וואָרט: "מיסד", אָבער אין ייִדיש איז דאָס וואָרט נישט פּאַפּולער.

און אַלבערטאָ פעלדמאַן איז אַ "פראַסער" אין באַגאַטאָ, נישט עפעס אַנדערש. אמת, נישט דער אײנציקער. מיט זײַן נאָמען איז פאַרבונדן די אַנטשטייונג פון די וויכטיקסטע ייִדישע אינסטיטוציעס, ער האָט געהאַלפן אויספורעמען און לײגן דעם יסוד פון דעם היגן ייִדישן לעבן. פעלדמאַן איז אַנגעקומען אין דער קאָלאָמביאַנער הויפטשטאָט, פּונקט דעמאָלט ווען ס'איז אַנטשטאַנען דער "ייִדישער צענטער", אָדער ווי מען האָט אים גע־רופן אין שפּאַניש "סענטראַ איזראַעליטאַ". דאָס איז געווען אין יאָר 1929. אין יענער צײַט איז אַנגעקומען אַ געדיכטער מאַסן־שטראָם פון אײראָפּע, און דער גרעסטער טײל איז נאָך געווען "גריין" אין אַלע הינזיכטן, און באַזונדערס טאַקע אין זין פון שפראַך. נאָר פעלדמאַן איז געווען אַ גליק־לעכער אויסנאַם, ער האָט גוט באַהערשט די שפּאַנישע שפראַך, האָט אויך געשריבן אַ פּינעם ייִדיש און האָט בכלל זיך געקענט אויף די שוואַרצע פּינטלעך.

ער איז אַלט געווען אַ יאָר 19—20 ווען ער האָט פאַרלאָזט זײַן הייַמשטעטל נײַ־זוליצע, אין בעסאַראַביע. ער האָט זיך געלאָזן אויף די ברויזנדיקע עמיגראַציע־כוואַליעס פֿון יענער צײַט און אין 1924 האָבן זײַ אים פאַרטראָגן צו די ברעגן פֿון לימאַ. אין 1927, נאָכן אַרומרײַזן אויף פאַרשיידענע שיפֿן איבערן פּאַציפֿיק, האָט ער זיך אָפּגעשטעלט אין בוענאַ־

די ייִדישע שול אין באַגאַטאַ באַערט דעם אַנדענק פֿון די העלדן פֿון וואַרשע־
ווער געטאַ־אויפֿשטאַנד. אַן אַרקעסטער פֿון מיליטערישן גאַרניזאָן אין דער
הויפּטשטאָט נעמט אַנטייל אין דער באַערונג

ווענטוראַ, מיט דער האַפֿענונג צו בויען זײַן היים אין דעם דאָזיקן פֿריווי־
לעגירטן טאַל, אָבער אויך דאָרט איז ער נישט פאַרבליבן, און דער גורל
האַט אים אַוועקגעטראָגן קיין זשיראַדאַט — וואָס האָט נאָך דעמאַלט
נישט געהאַט קיין פּאַרט, אָבער האָט געהאַט זײַט יאַרהונדערטער אַ פֿייער־
הימל, זאָל דאָרט שוין זײַן זײַן רױ־פּלאַץ? נײַ, אויך דאָרט האָט ער נישט
געפֿונען וואָס ער האָט געזוכט: זײַנע ייִדן... און נאָך פֿינף יאָר וואַנדערונגען

איבער לאַטיין־אַמעריקאַנער לענדער, האָט ער זיך דערזען אין אַ געזעמל פון בעסאַראַבער, פּוילישע און ליטווישע יידן, וואָס האָבן אין אַ זונטיק זיך פאַרזאַמלט אין נײַעם „סענטראַ איוראַעליטאַ“ פון באַגאַטאַ, און דאָ איז ער שוין פאַרבליבן.

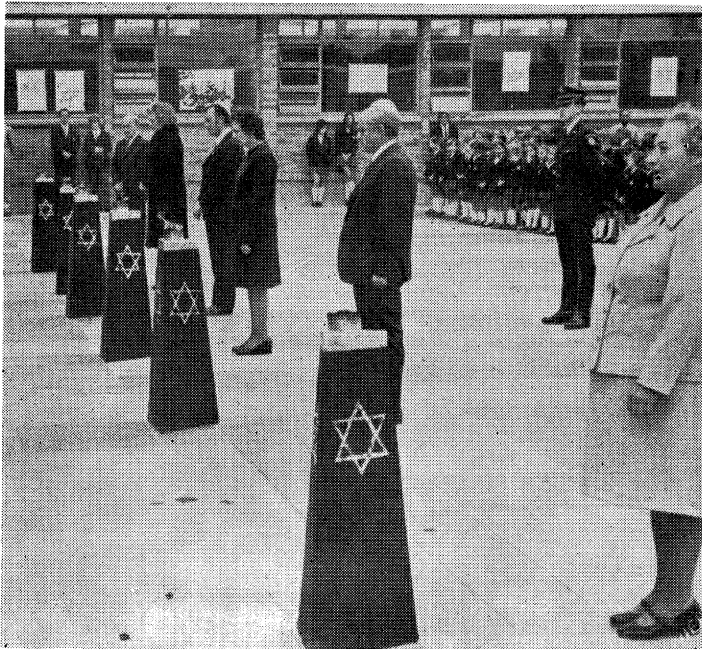
אַלבערטאַ (אַלטער) פּעלדמאַן האָט געפונען זײַן וועלט, וועלכע ער האָט אַזוי לאַנג געזוכט, און מיר האָבן אין אים געפונען דעם מענטשן, וועלכן דער „ידישער צענטער“ האָט געדאַרפט האָבן. פּעלדמאַן האָט געקאַנט גוט יידיש און שפּאַניש, ער האָט געהאַט, ווי מען זאָגט אין דער היזיקער שפּראַך, „אַ זעלבסטשטענדיקע רעדאַקציע“, עס הייסט, ער האָט געקאַנט רעדאַגירן אַ בריוו אין ביידע שפּראַכן, הגם אין יידיש האָבן מיר אויך געהאַט ווער עס זאָל זיך אָן עצה געבן, איז ער געווען דער ריכטיקער מענטש, וועלכן עס האָט געדאַרפט האָבן די ערשטע פאַרוואַלטונג. און נישט טראַכטנדיק לאַנג, האָבן מיר אים באַשטימט פאַר אַ סעקרעטאַר. זײַנע ערשטע פּראַַ טאַקאַלן אויף יידיש האָבן, פאַרשטייט זיך, דערמאַנט מער מענדעלען און פּרצן ווי סערוואַנטעסן, נאָר דער יונגע־מאַן האָט זיך אויסגעטייגט, און מיט דער צײַט איז ער געוואָרן אַ וויכטיקער פּאַקטאָר אין אונדזער געזעל־שאַפטלעכן לעבן. עס האָט אים נישט געפּעלט קיין דרייַסקײַט און אויך נישט קיין אינטעליגענץ. אַ מענטש מיט אַ סך גײַסטיקן אומרו און גוטן ווילן, האָט ער דערוואָרבן גוט פאַרדינטן פּרעסטיזש אין די קהלשע קרייַזן, און ער האָלט אים אָן מיט חשיבות ביז הײַנט.

ווי נאָר עס האָט זיך פאַרשפּרייט אין דער יידישער וועלט די נײַעס, אַז אין דער ווינטער מדינה מיטן קלינגענדיקן נאַמען „קאַלאַמביע“, האָלט זיך אין אויספיקן אַ נײַער יידישער ישוב, האָבן אונדז אָנגעהויבן צו באַ־זוכן שליחים פון יידישן גײַסט; שרײַבערס, אַקטיאָרן, פּרעליגענטן, פּאַלי־טישע פּירער, נישט אומזיסט זײַנען מיר דאָך עפּעס אָן „עם הספר!“ דער „עם עולם“ האָט אונדז ברייטהאַרציק געגעבן בירגער־רעכט און אַרײַנגע־נומען אין זײַן וועלט־משפּחה. פון די ערשטע זײַנען געקומען עפּעס אַ גרופּע אַרטיסטן און נאָכדעם דער ד״ר שמואל גרײווער, אַ ציוניסטישער מנהיג, וואָס האָט מיט באַגײַסטערונג גערעדט, פאַר אַ פּולן זאָל, — ווי איך געדענק נאָך אין יענער צײַט — יונגעלייט מיט שוואַרצע קעפּ, טייל פון וועלכע האָבן אים אויסגעהערט קאַלטי, מיט סקעפּטיציזם, וועגן די „אילויעס“ מיט ארץ

א ייִד אין קאַלאַמביע

ישראל. איך קען זיי די אַלע יונגעלייט, זיי זענען שוין הענט אַלט און גרוי, אָבער זיי האָבן געביטן נישט נאָר דעם קאַליר פון די האָר נאָר אויך זייערע מיינונגען. הענט זענען זיי טרענע און אומקאָנדיציאָנעלע פּרענד פון דער מדינה. נישט נאָר די מענטשן האָבן זיך געביטן, די אומשטענדן האָבן זיך געביטן...

אַלבערטאָ פעלדמאַן איז געוואָרן אין ישוב דער אמתער „איטראָדוקטאָר דע עמבאַכאָדאַרעס“. זאָל מען מיר אַנטשולדיקן פאַרן אַרענפירן אין דעם אַרטיקל שפּאַנישע טערמינען. פאַר פעלדמאַנען פאַסן זיי. אַן אויסערן מי-

30סטער אַניווערסאַר פון וואַרשעווער געטאָ־אויפשטאַנד אין דער ייִדישער שול פון באַגאַטאָ. — זעקס מענטשן פון די שארית־הפליטה צינדן אָן 6 ליכט

ניסטעריום האָט אַ באַאַמטן, וועלכער פירט אַרײַן און פּרעזענטירט די אַמ-
באַסאַדאַרן פאַרן פּרעזידענט, בײַ אונדז אין ישוב האָט דערפילט די מיסיע
פעלדמאַן; ער פלעגט אַרײַנפירן קולטור־אַמבאַסאַדאַרן אין שטאַט און זײ
פאַרשטעלן פאַרן עולם, דאָס איז געווען זײַן מיסיע. ער פלעגט דאָס מאַכן
געניט און מיט עלעגאַנץ.

לויטן לאַטיין־אַמעריקאַנער שרײַבערישן זשאַרגאַן איז פעלדמאַן געווען
אַ „קאַמפּראַמעיטירטער“ מענטש! עס הייסט, אַזאַ וואָס איז פאַרבונדן מיט אַ
באַשטימטער פּאַליטישער ריכטונג. ער איז געווען אַ ציוניסט, און אַן אַקטי-
ווער טוער אין זײַן פּאַרטיי, וועלכע אייניקע האָבן באַטראַכט ווי פון אַן עקס-
טרעם רעכטער אַרײַענטאַציע. אָבער ווי אַ געזעלשאַפטלעכער טוער, און אין
די אינסטיטוציעס אין וועלכע פעלדמאַן האָט אַקטיוירט, האָט ער קיינמאַל
נישט אימפּאַנירט זײַן פּאַרטיי־קרעדאַ. פאַרקערט, ער האָט אַרויסגעוויזן אַ
סך טאַלעראַנץ און האָט אַנגעשטעלט אַ האַרמאָנישע צוזאַמענאַרבעט מיט
די פאַרשטייער און שליחים פון אַלע אַנדערע פּאַרטייען. ער איז אין זײַן
כאַראַקטער טאַלעראַנט, פּאַלקסטימלעך, און ווי מען זאָגט עס אַזוי שײַן אין
ײִדיש אַ — נוח לבריות. דערפאַר איז ער וויינט אַרויס די ראַמען פון זײַנע
הויכע געזעלשאַפטלעכע פונקציעס, און האָט זיך אויסגעמישט מיט עמך.
ווי ס'איז נאָר פאַרגעקומען אַ געזעלשאַפטלעכער אַקט אויף ײִדיש, דאָרט
האָט נישט געפּעלט אַלבערטאַ פעלדמאַן. אַרטיסטן באַקאַנטע און נישט באַ-
קאַנטע, ווער נאָר עס האָט פאַרבלאַנדזשעט אין שטאַט, און האָט געמאַכט אַ
פאַרשטעלונג, איז פעלדמאַן געווען פון די ערשטע. שוין אָפּגערעדט פון די
קולטור אַקטן, קאַנפּערענצן און קאַנצערטן. קורץ, פעלדמאַן האָט, מיט
רעכט, געהאַלטן פאַר אַ טייל פון זײַנע געזעלשאַפטלעכע פליכטן אַנטיילצו-
נעמען אין דער געזעלשאַפטלעכער באַוועגונג, און געבן מיט זײַן פּערזענלעכן
אַנטייל אַ סטימול און אַ בײַשפּיל פאַר אַנדערע. אַזוי וויינט, אַז אייניקע פּאַ-
נאַטיקער און פּינשמעקער, האָבן אַט דעם ציוניסט באַצײכנט אין יענע
ווינטע יאָרן ווי אַ „לינקן“...

אין יאָר 1948 איז געגרינדעט געוואָרן די ײִדישע שול אין באַגאַטאַ
מיטן שפּאַנישן נאַמען „קאַלעכיאַ העברעאַ“. די שול האָט געהאַט שווערע
חבלי לידה, און די ערשטע צען יאָר האָט מען געהאַט אויסצושטיין גרויסע
שוועריקייטן. דער שכר־לימוד איז אַנגעשטעלט געוואָרן אַ מינימאַלער,

כדי צו געווינען וואָס מער קינדער, דער עיקר פון די רייכערע הונדער, וועלכע האָבן זיך געוואַקלט... צו שיקן זייערע קינדער אין אַ יידישער שול. און געגעבן האָט מען דעם מאַקסימום, אַזוי אין פעדאָגאָגישן פראַגראַם ווי אין אַלע אַנדערע באַקוועמלעכקייטן. איז דער חודשלעכער דעפיציט גע- וואַקסן ווי אויף הייוון, און אין פאַרלויף פון יאָרן האָט ער דערגרייכט אַס- טראַנאָמישע ציפערן.

עס האָט געדאַרפט זיין עמעצער מיט אַ פעסטן כאַראַקטער, מיט אַ גרויסער דאָזע אידעאָליזם, מיט געזעלשאַפטלעכער וויזיע און פאַרנעם, כדי צו באַוועגן אַזאַ אונטערנעמונג. פעלדמאַן איז געווען די באַוועג-קראַפט, וואָס האָט טאַג-איין טאַג-אויס, יאָר-איין יאָר-אויס, געפירט די שול פון איין דערגרייכונג צו דער אַנדערער. די דעפיציטן זינען טאַקע געוואַקסן, אָבער עס זינען צוגעקומען קינדער, מען האָט געעפנט נאָך קלאַסן, אַנגאַ- זשירט נאָך לערער... די שול איז געגאַנגען באַרג-אַרויף, און ווען פעלדמאַן האָט ביי אַ געלעגנהייט אַנטוויקלט פאַר מיר אַ פלאַן וועגן אַנזקויפן אַ פאַר אויטאָבוסן פאַר דער שול, און האָט מיט זאָרג גערעדט וועגן פינאַנ- ציעלן מצב פון דער אינסטיטוציע, האָב איך אים געזאָגט: — דאָן אַלבערטאַ, ביי אונדז יידן זאָגט מען, אַז מען קאָן נישט אַריבער, גייט מען אַרונטער... האָט ער מיר געענטפערט: — ר' שמעון, ס'איז געווען ביי יידן אַ קלוגער רבי, וואָס האָט געזאָגט, אַז מען קאָן נישט אַריבער — מוז מען אַריבער!... און „ער איז אַריבער!“. אין אַ קורצער צייט אַרום האָט איבערן שטאַט אַנגעהויבן אַרומלויפן אַן עלעגאַנטער אויטאָבוס, וואָס האָט אויף די זייטן געהאַט אויפגעשריבן מיט ווייס-בלויע אותיות דעם נאָמען פון דער יידישער שול. איך שטעל מיך פאַר מיט וועלכער פרייד פעלדמאַן האָט אַנגעקוקט זיין „שול אויף רעדלעך“, וואָס ברענגט אים יידישע קינדערלעך פון אַלע שטאַט-טיילן. מיט דער צייט האָט די שול זיך באַפעסטיקט, די טעאַטער- אונטערנעמונגען פון די קינדער האָבן געהאַט אַ גרויסן דערפאַלג. דער פּרעסטיזש פון דער אינסטיטוציע איז געוואַקסן, און די דעפיציטן — פאַר- שוונדן.

היינט איז די שול דער שטאַלץ פון דעם ישוב, די קווינע וווּ עס ווערט געשמידט אונדזער צוקונפט, וווּ עס ווערט דערצויגן די יידישע יוגנט, די ירושים וואָס וועלן דאַרפן איבערנעמען דעם רודער פון יידישן לעבן, דאָס

איז אַ גרויסער אויפטו פון אַלבערטאָ פעלדמאַן, און דערפאַר האָב איך אים באַצייכנט ווי אַ גרינדער פון ישוב, ווי אַ „פּראָסער“, וואָס האָט געהאַט איבערגעגעבענע און טרײַע מיטאַרבעטער, אַ פאַרוואַלטונג פון גוטע שול-טוער, און מנדבים ווי פּאַביאָ סאַראַגאַ, עליאַס רויטמאַן און אַנדערע וועגן וועלכע מען וועט נאָך דאַרפן שרײַבן באַזונדער. די אַלע טוער און פּרײַנד, האָבן נישט געשפּאַרט קיין מי און קיין געלט, און אין פאַרשיידענע צײַטן אים אַקטיוו מיטגעהאַלפן אין דער אַרבעט. פעלדמאַנס אויפטו האָט זיך באַזונדערס אויסגעצײכנט אין זײַן אומדערמידלעכער קאַנסטאַנץ, אין זײַן גוואַלדיקער עקשנות און אויסדויער, וואָס האָט אין פאַרלויף פון צענדליקער יאָרן פאַרמירט דעם געזעלשאַפטלעכן כאַראַקטער פון ישוב.

די ייִדישע שול אין באַגאַטאַ, איז אַ מוסטער-שול, אין אַלע הינזיכטן. אַ בנין — אַ פּאַלאַץ, בײַ דער דריטער בריק אויפן צפון שאַסיי, ווי אַ גרויסע שיף פאַראַנקערט אין פאַרט גרייט צו אַ רײַזע איבערן ים פון וויסן, און אין וועלכער עס דאַרפן זיך אויספורעמען די נײַע דורות. אַט שטייט דער הערלעכער בנין, און אין דער לופט שוועבט פאַראייביקט דער נאַמען אַלבערטאָ פעלדמאַן.

אַפט שפּאַציר איך אַרום אין און אַרום דער שול, און טראַכט: דור הולך ודור בא, דער רודער גייט אַריבער פון האַנט צו האַנט; דער רודער פאַר-בלײַבט, און די הענט גייען אַוועק אין דער אייביקייט... דאָס איז דער מענטשלעכער גורל. אַפטמאַל פאַרגעסן מיר אין אונדזערע פאַרגייערס, זייערע אויפטוען ווערן פאַרנעפּלט, און זייערע נעמען אַפּגעווישט אין זכרון פון מענטשן — צומאָל אויף אייביק. קומט אַבער שפּעטער די געשיכטע-פאַרצײכענונג און צווינגט צו דערמאַנען די „פאַרגעסענע“, און מיר דער-זעען זיי אין זייער פּולער פּראַכט, און זיי לעבן ווידער אויף אין דער גע-דעכעניש פון דורות, וואָס בילדעט די טראַדיציע — דעם מיטאָס פון אַ קאַלעקטיוו.

די פאַרגאַנגענהײַט ווערט נישט פאַרלאָרן, זי בילדעט אַן אַרגאַנישן טײל פון דער קעגנוואַרט, און די געשיכטע פירט זי אַרײַן אין דער צוקונפּט. דור הולך ודור בא, פון דור צו דור גייט איבער אַ טראַדיציע, אַ מיטאָס, פון וועלכע עס ווערט געוועבט די אייביקייט. זײַנען מײַנע באַשיידענע ווער-טער אַ פאַרגיטיקונג פּאַר מיר, און זאָלן זיי אויך זײַן אַ טרייסט פאַר די

א ייד אין קאלאמביע

אלע, וואָס האָבן געהאַט אויסצושטיין גענוג שפּיכּת דמים ביי דער אַרבעט
ל טובת הכלל אין די יונגע יידישע ישובים פון לאַטיין-אַמעריקע.
נישט ליכט איז אָנגעקומען צו פאַרזייען קערנער פון יידישן גניסט,
און אויפהאַלטן אַ יידיש לעבן אויפן אַמעריקאַנער באַדן. די פּיאָנערן האָבן
זיך אָנגעשטויסן נישט נאָר אויף די אַרומיקע אַביעקטיווע שוועריקייטן,
נאָר האָבן אויך געטראָפּן ענגהאַרציקייט און אומפאַרשטענדעניש אין דער
אייגענער סביבה, וועלכע האָבן דאָך נישט באַוויון צו שטערן דעם אויפבלי
פון אַ געזונטן יידישן ישוב אין קאלומביע, וואָס פילט זיך, צוגלייך מיט
אלע בירגער, פאַטריאַטיש פאַרבונדן מיטן לאַנד, און ווי יידן אידענטיפי-
צירט מיטן היסטאָרישן גורל פון יידישן פּאָלק און מיט מדינת ישראל.

משנה מקום — משנה מזל...

עס זינען פאראן מענטשן וואָס האַלטן נישט פון „מזל“; מזל, זאָגן זיי, פאַלט נישט אַראָפּ פון הימל — מזל דאַרף מען מאַכן מיט שכל, מיט שווערער אַרבעט, מיט אויסרעכענונג, מיט שפּאַרזאַמקייט. אַנדערע פאַרקערט, זינען ביי דער מיינונג, אַז אַ מענטש האָט נישט קיין מזל העלפט נישט קיין שכל, ביי אים גייט אַלץ „מיט דער פּוטער אַראָפּ“. דער אמתער אמת איז ווי אין אַלע אמתן; — אין דער גאַלדענער מיט. מען דאַרף טאַקע אַליין אויך עפעס אַרבייגעבן אין שותפות, און אַז צו דעם שפּילט נאָך צו „דאָס ביסעלע מזל“, ווי עס זינגט זיך אין אַ ייִדיש לידל — איז אוודאי גוט.

עס זינען פאראן אין דער אוניווערסאלער ליטעראַטור שרייבער פאַ-טאָליסטן — ביי יידן זינען זיי אַן אויסנאַם — וואָס טענהן, אַז חוץ די אַבסאָלוטע נאַטור־געזעצן, וועלכע הערשן איבער הימל, ערד און מענטש, איז פאַראַן „עפעס“ אַזוינס, וואָס מישט זיך אַריין אין מענטשלעכן לעבן כדי קאַליע צו מאַכן. די גריכן האָבן עס גערופן „פאַטום“, און אַז איינעם איז באַשערט אַ „פאַטאָלידאָד“, אַ שטראָף פון די געטער, וועלן שוין נישט העלפן קיין חכמות, ער איז פאַרמשפט אויף אַ דורכפאַל, וועט ווערן אַנט־מוטיקט און דערשלאָגן, עס וועלן אים פאַרלאָזן זינע פרעננד, ווייל וואָס קלענער דער מענטש איז, אַלץ גיכער וועט ער אַנטלויפן — ווי אַ מויז פון אַ שיף, וואָס גייט אונטער — פון איינעם וואָס „האַט נישט קיין מזל“...

פאַראַן קלוגע מענטשן, ס'איז אַ פאַרגעניגן צו זיין אין זייער געזעל־שאַפט און מיט זיי פאַרברענגען, זיי האָבן אַ לעבעדיקן אינטערעס פאַר אַלץ, און מיט זיי קאָן מען רעדן וועגן אַלץ. מענטשן מיט אַן אַפּן האַרץ צו דער וועלט, זיי זינען העפלעך, דיסקרעט, ערנהאַפט, געזונט פיזיש, געזונט געסטיק; און דאָך — עס גייט זיי נישט, עס פּידלט נישט... אַנדערע דאַקעגן, פּראַסטאַקעס, אומגעלומפערטע, מען קען אויף זייער וואָרט נישט שטעלן, און זיי אַליין זינען נישט ווערט קיין דרייער, און דאָך האַלטן זיי אין איין

שטינגן, און ווערן אפילו זייער חשוב ביי מענטשן. ווייל טאקע אט יענע
מזעלעך, וואָס אַנטלויפן פון די שליםזלס, האָבן ליב זיך צו קלעפן צו די
בר־מזלס, ווי עס זאָגט אַ ייִדיש שפּריכוואָרט: „א שווערן וואָגן איז גוט
נאַכגיין“...

פאַרוואָס איז דאָס אַזוי? אין וואָס באַשטייט דער סוד פון מזל, און דער
דערפאַלג אין לעבן? דאָס זענען פּראָגן אויף וועלכע ס'איז גאַרנישט אַזוי
לייכט צו ענטפערן.

די דאָזיקע געדאַנקען, אין וועלכע עס שטעקט אַ פּרימיטיווע פּילאָסאָפּיע,
אין וועלכער עס טראַכטן זיך אַרײַן די פשוטסטע מענטשן און די גרעסטע
חכמים, קומען מיר אויפן זינען ווען איך דערמאָן זיך אין יעקב אייזענמאַנען.
אין די ערשטע דרײַסיקער יאָרן פון אונדזער יאָרהונדערט איז ער אַנגע-
קומען קיין באַגאַטאַ, פון זײַן געבוירן־שטעטלע, פּולאַוו, אין פּוילן, אויף
דער באַן־ליניע וואַרשע—לובלין, אַ קליין שטעטל, ווי אַ סך אַזעלכע אין
פּוילן, אָבער מיט אַן אינטענסיוו רעליגיעז און קולטורעל לעבן. פון זענע
יונגסטע יאָרן האָט יעקב זיך פאַרזאָרגט פּריער מיט תורה־קענטענישן,
און נאָכדעם אויך מיט וועלטלעכער בילדונג. ער האָט געהאַט אַ פּריווילע-
גירטן קאַפּ, און זענע לערערס האָבן זיך גאַרנישט געקאַנט אַפּלויבן פון אים.
און אַזוי ווי ער האָט נאָך דערצו געהאַט אַן אויסערגעוויינלעכן זכרון, איז
אים גאָר ווייניק פאַרלאָרן געגאַנגען פון דעם דאָזיקן גייסטיקן אוצר, וואָס
ער האָט מיטגעבראַכט גאַנץ קיין קאַלאַמביע, אינאיינעם מיט זײַן ליבשאַפט
צו ספרים און זײַן נײַגער צו וויסן.

פּולאַוו איז געווען אַ שטעטל פון למדנים, לערנער און עקסטערנען
מכל המינים, און דאָרט האָט יעקב געהאַט זײַן סביבה, אין די היגע ייִדישע
קרײַזן האָט ער אַזעלכע נישט געפונען. דער נײַער וואַקסנדיקער ישוב אין
באַגאַטאַ האָט אַזוואַי געדאַרפט האָבן מענטשן פון זײַן קאַליבער, אַזוי ווי
פעלדער האָבן נויטיק וואַסער כדי די פּלאַנצן זאָלן אויפגיין און בליען.
פון דער אַנדערער זײַט, האָט אויך אייזענמאַן געדאַרפט קומען צום אויסדרוק,
קומען אין קאַנטאַקט מיט מענטשן, און זיך פאַרווירקלעכן אין לעבן, אָבער
ווען ס'איז געקומען מן הכוח אל הפועל, פון טעאָריע צו פּראַקטיק, איז עס
נישט געגאַנגען. אייזענמאַן פלעגט נישט אויסנעמען ביים עולם. ער האָט
נישט געהאַט קיין מזל. עס האָט נישט געפּידלט..

מעגלעך, אז שולדיק געווען איז די נאטור, וואס האט אים אזוי ברייט־ הארציק באשענקט מיט אינטעלעקטועלע פעיקייטן, זי איז גלייכצייטיק געווען זייער קארג מיטן אויסטיילן אים פיזישע מעלות. אנדערש וואלט אים אפשר אלץ אנגעקומען לייכטער. מענטשן שעצן דאך אזוי פיל די אוי־ סערלעכקייט, און וואס קלענער דער מענטש, אלץ ווערטפולער איז אין זינע אויגן דער אויסערלעכער אויסזען. אינעמאן איז געווען גאר קנאפ אנזע־ עוודיק, א קליינוויקסיקער, אן אויסגעדארטער, מיט אייגענפאלענע באקן, א טיפישער ישיבה בחורל מיט טיף פארחלומטע גרויסע אויגן. בקיצור, ער איז נישט געווען פון יענע יונגעלייט נאך וועלכע מידלעך צעגייען ווי פוטער אויף ווארעם ברויט.

אבער ווארשניצען, איז נישט דאס געווען דער עיקר, משה מענדעלסאן איז געווען א הויקער, און האט דאך געהאט א גרויסן אינפלוס און געווען ארומגערינגלט פון תלמידים, און געווען באליבט, ווי מען זאגט, ביי ביידע מינים. און אזעלכע ביישפילן זינען פאראן א סך אין דער געשיכטע. אמת, יעקב אינעמאנען קאן מען נישט פארגלייכן צו דעם גרויסן יידיש־דייטשן פילאסאף, אבער עפעס פון דעם לערנען קאן מען יא.

און וואס מען קאן לערנען איז דאס, וואס ר' יעקב, ווי איך פלעג אים רופן מיטן פולן דרך ארץ, און ווי ער האט עס פארדינט, פלעגט פילאָ־ סאפירן פאר אן אוידיטאריע, וועלכע האט אים נישט גענוג פארשטאנען, זיין לומדות־ האט דער גרעסטער טייל נישט באנומען, און דער טיפער זיין פון זינע ווערטער פלעגט דעם עולם לאזן קאלט און פלעגט פארביי אומ־ באמערקט. מען פלעגט אים אויסהערן מיט אומגעדולד, און אפט האבן זיך אפילו געהערט צווישנרופן.

די געשיכטע ווייס צו דערציילן פון געניאלע שרנבער, אדער מאלער, וועלכע זינען ביים לעבן נישט אפגעשאצט געווארן, און זיי זינען אומ־ באוויסט געשטארבן אין ארעמקייט. ערשט נאכן טויט זינען זיי „אנטדעקט“ געווארן, און זייערע ווערק זינען געשטעלט געווארן אין שפיץ פון קינסט־ לערישן שאפן. אויף אזעלכע איז געזאגט געווארן, אז „זיי זינען געבוירן געווארן פאר דער צייט“. אויף יעקב אינעמאנען דארף געזאגט ווערן, אז ער איז — נישט געבוירן געווארן פאר באגאטא, איבערהויפט פאר באגאטא פון די „גרינע“ דרייסיקער יארן, ווו עס האט זיך צוזאמענגעלאפן א גע־

יאַגטע און געפלאַגטע ייִדישע מאַסע, וואָס איז אַנטלאָפֿן פֿון הונגער און אַנטיסעמיטישע פֿאַרפֿאַלגונגען, און געזוכט פֿאַרצווייפֿלט אַ זיכער ווינקעלע אויפֿן ערדקוגל. און אַיזענמאַן איז אָפט אַרײַנגעפֿאַלן אין אַ טאָן פֿון מוסרן דעם דורשטיקן אימפעט וואָס גיכער „זיך אַרויפֿאַרבעטן“, פֿון זיך אַיז-וואַרצלען, פֿון אַלץ פֿאַרגעסן וואָס געווען, און אָנהייבן אַ „נני לעבן“. ער האָט עס אַלץ גוט באַגרינדעט און שייַן אַרויסגעבראַכט, ער איז נישט געווען קיין נאַר, — אָבער דער עולם האָט עס נישט ליב געהאַט צו הערן.

אין די ערשטע יאָרן האָבן פֿרעדאַמינירט אין ישוב יונגע מענטשן, און אויף דער איניציאַטיוו פֿון „ייִדישן צענטער“ פֿלעגן אָפט דורכגעפֿירט ווערן טאַנץ-אָוונטן, אַיזענמאַן האָט עס, נאַטירלעך, געשטיצט, אָבער ער האָט אויך אינספּירירט אַ פֿלאַן פֿון קולטורעלער אויפקלערונג, און עס זײַנען דורכגעפֿירט געוואָרן רעפּעראַטן און קאַנצערטן. אַלץ פֿיין און גוט, אָבער אַז אַיזענמאַן פֿלעגט רעפּערירן, פֿלעגט זיך חברה איבערן הויף אַרומשפּאַצירן. „דער בחור האָט נישט קיין מול“, פֿלעגט מען זאָגן, עס האָט זיך אַרגאַניזירט אַ מין „קלאַן“, נישט ספּעציעל קעגן אַיזענמאַנען, נאַר סתּם אויף זיך אַרויסצוהעלפֿן איינער דעם אַנדערן, הײַנט איך פֿאַר דיר, מאַרגן דו פֿאַר מיר. די „מנין“ זײַנען די ערשטע, וואָס שאַרן זיך צו צו אַזא „קלאַן“, ווײַל מיט חניפה קלעפֿן זײַ ליכט זיך אַן אין די שטאַרקע.

ווי מען זאָל עס נישט רופֿן: קלאַן, קליקע, באַנדע אָדער חברה, וווּ זײַ באַהערשן אַן אינסטיטוציע שטעלן זײַ בײַ דער אָנפֿירונג נישט די בעסערע, נאַר די אייגענע מענטשן, יעקב אייזענמאַן איז געבליבן איזאַלירט, און ווי ס'איז אים געגאַנגען אין דער געזעלשאַפֿט, אַזוי איז אים געגאַנגען אין די פֿריוואַטע געשעפטן: עס האָט „נישט געפֿידלט“, ווי זאָגן די ווייבער? אַז מען האָט נישט קיין מול, זאָל מען בעסער נישט געבוירן ווערן.

אַזוי האָט יעקב אייזענמאַן זיך אָפּגעמאַטערט שנינע עטלעכע יאָר אין באַגאַטאַ, אָבער ער האָט זיך נישט אונטערגעגעבן. אמת, ער האָט זיך וויי-ניקער אָפּגעגעבן מיט דער געזעלשאַפֿט, אָבער אַ סך מער מיט זיך גופּא. ער האָט אַ סך געלייענט, שטודירט שפּראַכן, זיך פֿערפֿעקציאָנירט אין ענגליש. אין איין שיינעם טאַג איז צו מיר דערגאַנגען אַ ידיעה, אַז אַיזענמאַן איז ערגעץ וווּ אַוועקגעפֿאַרן, אַוועקגעפֿאַרן אַן אַ זײַגעזונט. עס האָט מיר באמת פֿאַרדראַסן, איך האָב אים געשעצט און געוויסט, אַז ער האָט צו מיר די

זעלכע באציונג. פון דער אנדערער זייט, האָב איך אויך פאַרשטאַנען און אין אַ געוויסער מאָס באַרעכטיקט זיין האַנדלונג. ער האָט צו פיל אין דער שטאַט געליטן. מיט אומגעדולד האָב איך געוואָרט אויף אַ ידיעה, אָבער עס זינען אוועק לאַנגע מאָנאַטן, און אומדירעקט האָב איך באַקומען אַ גרוס, אַז ער איז געווען אין ישראל, און היינט איז ער אין שליחות פון אַ געוויסער אינסטיטוציע אין די פאַראייניקטע שטאַטן.

ענדלעך איז אין איין שיינעם טאָג אַנגעקומען אַ לאַנגער בריוו פון בעל-דבר אליין. ער האָט פאַר דער קורצער צייט — שרעכט ער — אויס-געשטאַנען קאַלט און וואַרעם, אָבער ער האָט געפונען — זיין מזל. ער טוט אַ וויכטיקע אַרבעט, וועלכע איז אים ליב, ער ווערט אַפּגעשאַצט און האָט זיין סביבה, און האָט שוין אַ היים... איך האָב זיך געפרייט דרייפּאַך: איך האָב צוריק געפונען אַ פריינד, כ'האָב זיך געפריידט מיט זיין גליק און איך האָב באַשיידט די פראַגע פון מזל. און אזוי האָב איך אים געשריבן אין מיין בריוו: „משנה מקום — משנה מזל“, און ער האָט מיר געענטפּערט: „דאָס מזל פאַלט נישט אַראָפּ פון הימל, מען דאַרף עס זוכן און אַז מען געפינט עס, דאַרף מען גוט וואַכן אויף עס נישט צו פאַרלירן“...

צעראַמיק-קונסט אין דער ייִדישער שול פון באַראַנקויליאַ, קאַלאַמביע

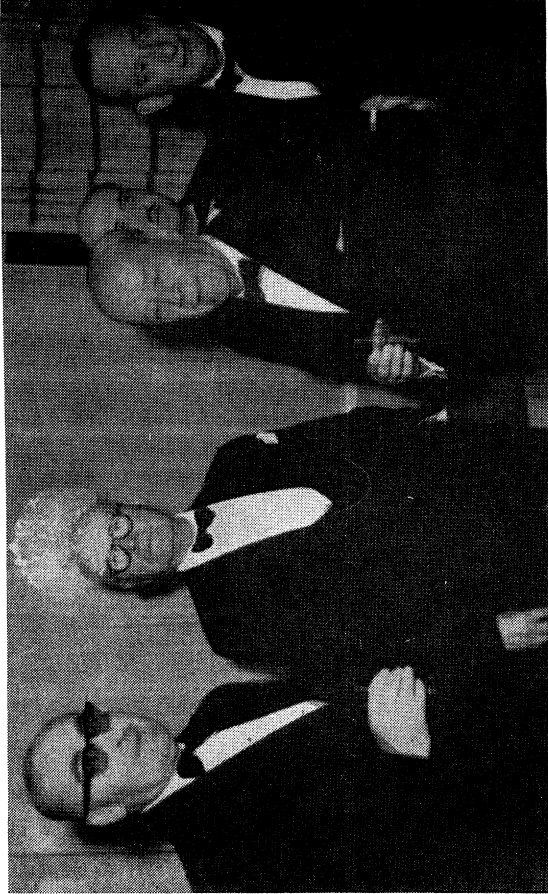
די איידעלמאָנס

איך טראַכט אָפטמאָל, אַז דער ציבור — אַ קאַלעקטיוו — ווערט שנעלער באַהערשט פון איין סענטימענט, ווי אַ יחיד. מאַסן־פּסיכאָלאָגיע: איינער ווערט אַנגעשטעקט פון צווייטן, איינער באַווירקט דעם אַנדערן, אַמאָל צום גוטן און אַמאָל צום שלעכטן. אין אַ טעאַטער־זאַל, אָז איינער צעלאַכט זיך — וועלן אַ סך „נאַכלאַכן“. דאָס זעלביקע אין געזעלשאַפטלעכן לעבן, שאַפט זיך אַמאָל וועגן אַ מענטשן אַ „מיינונג“, וואָס שטאַמט פון אַזעלכע „קאַלעק־טיווע אַינפלוסן“ עס זאָגט אַ ייִדיש שפּריכוואָרט: „אַז קהל זאָגט שיכור, טאָ לייג זיך שלאָפן“. און קהל קאָן אַמאָל „אַפּשטעמפלען“ איינעם גאַרנישט לויט זײַן ווערט נאָך...

אַוודאי וואָלט געווען זייער שיין ווען אַלע זאָלן קענען באַצייכנט ווערן ווי פּינע און ליבע מענטשן. אָבער צוריק־געשמועסט, קאָן דאָך יעדער נישט זײַן קיין „שטיק גאָלד“ כדי אַלעמען צו געפעלן, און נאָך מער: ערשט די וואָס ווילן אַלעמען געפעלן, און מיט אַלעמען לעבן גוט — טייגן ערשט נישט... ווייל אַן אויפריכטיק גוטער מענטש, דאַרף האָבן דעם מוט צו קעמפן קעגן שלעכטס און קעגן דעם שלעכטן...

די דאָזיקע געדאַנקען זײַנען מיר געקומען אויפן זינען אין פאַרבינדונג מיט דער געשטאַלט פון אַ פּיאַנער פון אונדזער ישוב, יוסף איידעלמאַן. ווען איך בין געקומען אין לאַנד איז זײַן נאָמען שוין געווען גוט באַקענט און רעספּעקטירט אין ישוב. דעמאָלט איז ער אַלט געווען אַ יאָר פינף און דרייסיק, האָט געהאַט אַן אַטלעטישע פיגור, אפשר פון צוויי מעטער די הויך, אַן אמתער בעסאַראַבער ריז. ווען ער פלעגט שפּאַנען איבערן גאַס מיט זײַן פעסטן טראַט האָט אויסגעזען, אַז ער פאַרמעסט זיך מיט די שכנישע בערג מאָנסעראַט און גואַדאַלופּע. זײַן פנים איז דווקא געווען בלייך, מיט פאַרחלומטע אויגן און ברייטן שטערן, וואָס האָט אים צוגעגעבן אַ ייִדישן חן.

שמעון גוברערעק

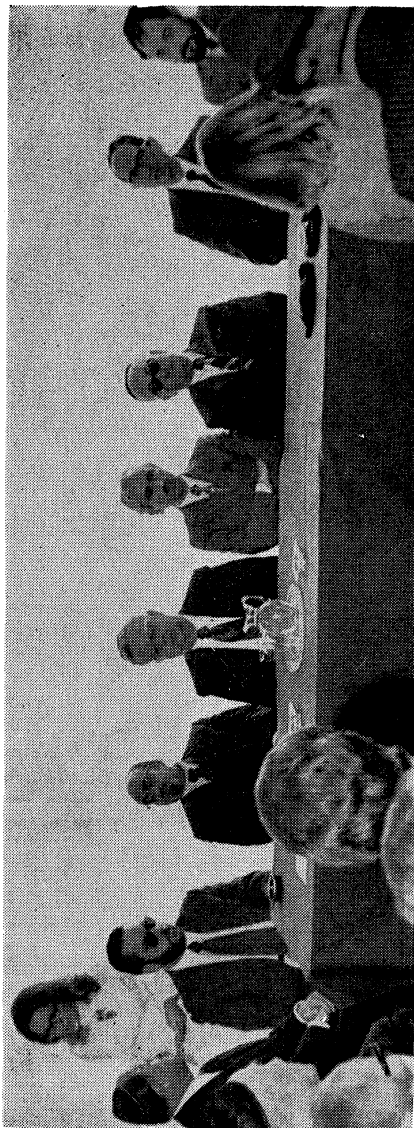

בני א מסיבה מיט קאלימביאנער אינטעלקטואלן. — פון רעכטס: אלבערט גאלינדא; פערדא
גאמעס וואלדענאמא, געוועזענער מיניסטער פון דערזיונג; ענריקע סאנטאס מאנטערא, פובלי-
ציסט, בארימט אונטערן פסעוואנים קאליבאן; סאניו קאנא, ליטעראט, שרייבט פון אנטאכיא

ער איז געקומען קיין קאלאמביע אין 1918 ווען עס זענען נאך געווען גאר ווייניק יידן אין די מקומות. האָט ער זיך אויפריכטיק געפרייט מיטן אַנקום פון די ערשטע ייִדישע אימיגראַנטן, און האָט אייניקע פון זיי מקרב געווען. פון די ערשטע איז געקומען די פאמיליע גוט, נאָכדעם זענען צוגע-קומען אַנדערע, און אַלע האָבן זיך גרופירט אַרום איידעלמאַנען, וואָס האָט זיך באַמיט צו קאַנאַליזירן דעם אימיגראַנטישן שטראָם, און אים געבן אַ געזעלשאַפטלעכע אַרענטאַציע. ער איז פאַקטיש געווען דער גרינדער און מיטגרינדער פון די ערשטע און עלטסטע ייִדישע אינסטיטוציעס אין שטאַט, און אויך פון ייִדישן צענטער, וואָס האָט מיט דער צייט זיך פאַר-וואַנדלט אין אַ קהילה פון ישוב.

איך דערמאָן זיך איינע פון די ערשטע פאַרזאַמלונגען אין „סענטראַ איזראַעליטאַ“, אַ מעשה פון צריבער מיט פערציק יאָר צוריק. און עס גייט מיר אין דעם פאַל נישט צו דערמאָנען אַ מעשה שהיה, נישט שרעקן גע-שיכטע, נאָר פאַר זיך אליין אויפקלערן אַ רעטעניש וועגן כאַראַקטער פון אַ מענטשן — און זאָל דער ליענער אויך אַ ביסל טראַכטן. איז איידעלמאַן טאַקע געווען אַזאַ פּינער מאַן, וואָס האָט ליב געהאַט מענטשן סתם, איבער אַלץ און אַלעמען? אַדער ער איז געווען אַ מענטש אָן פּרינציפּן? און אפשר גאָר אז זען טאַלעראַנץ איז געגאַנגען צווי ווייט, אַז ער האָט געפונען פאַר יעדן אַ געוויסע באַרעכטיקונג? זענען דאָך פאַראַן מענטשן, וואָס זענען גענייגט דן לכּף זכות זען — משפטן יעדן איינעם צום גוטן און זען טאַ-לעראַנט צו פאַרשיידענע אידעאָלאָגיעס. אַ מין ליבעראַליזם, וואָס שטאַמט נישט פון מאַנגל אין פּרינציפּן, נאָר פון איבערפלוס פון גוטע געפילן. פאַרשטייט זיך, אַז אַזאַ ליבעראַליזם מוז שוין האָבן געוויסע גרענעצן... דאָס זענען פּראָגן, וועלכע איך האָב נאָך ביז היינט נישט געקאַנט באַשיידן אין שייכות מיט דער פּערזענלעכקייט פון איידעלמאַנען, וועלכער האָט אויף מיר געמאַכט אָן אַינדרוק פון אַ ליבן און זייער איידעלן מענטשן. און איך גלייב, אַז איך האָב קיין טעות נישט געהאַט.

עס איז געווען אַ שטורמישע פאַרזאַמלונג. עס האָבן זיך צעפלאַקערט די געמיטער און קיינער האָט נישט געוואָלט נאָכגעבן. ליידער איז עס געווען אַ קאַמף פון פּערזאָנען און גרופּעס, הינטער וועלכע עס האָבן זיך קוים אַנגעזען פּרינציפּן און פּראָגראַמען. איין זאָך איז געווען קלאַר: די אַלע

פרעזידיום פון פראַמטעסטיאָקט אין באַנאַטאָ קעגן מאַרד פון די ייִדישע שרייבערס אין סאַוועט־רוסלאַנד. — פון רעכטס: ש. קאוואַץ; ה. עליאַשאַוו, שגריר פון מדינת ישראל; ש. גובערעק; ג. קאַנאַל ראַמיירעס, געווי אַבאָאָאָדאַר אין ראַטן־פּאַרלאַמענט; ד"ר גוטנער, פּרילעגירטער; רב־הראשׁי ד. שאַראַבאַני, מי גורעוויטש, רבי מי גורעוויטש, ד"ר מי. מילחעלם, פּרוי האַפּמאַן

גרופעס און גרופקעס, וועלכע האָבן זיך געשאַפן אין קהל, האָבן זיך באַמיט מיט אַלע כוחות צו געווינען יוסף איידעלמאַנען. ער האָט אָבער קיינעם נישט געזאָגט „ניין“ און האָט מיט קיינעם נישט געוואָלט זיך „קאַמפּראַמע־טירן“ — און איז געבליבן אין דרויסן. יעדער גרופע איז געקומען מיט אַן אַנדער פּראָגראַם פאַר דער קהילה; פון די רעליגיעזע, וואָס האָבן געטראַכט וועגן אַ מקווה, ביז די לינקע, וואָס האָבן גערעדט וועגן „ליכט וואָס גייט אויף אין מזרח“ — פאַר איידעלמאַנען זענען אַלע געווען פּנינע יידן, און ער האָט מיט קיינעם נישט געוואָלט אַננרעניסן...

געזיגט האָבן מיר, אַ גרופע יוגנטלעכע — אין יענער ווינטער צייטן... מיר האָבן באַהערשט דעם „סענטראַ איראָעליטאַ“, און יוסף איידעלמאַן? — איידעלמאַן איז געבליבן דער זעלבער וואָס געווען, נאָר עפעס האָט זיך געענדערט אַרום אים. מיר האָבן אים אָפּגעשטעמפלט: „ער וויל לעבן גוט מיט אַלעמען“, און האָבן אים אַנגעהויבן אויסמאַדן. ער האָט טאַקע געוואָלט אַנהאַלטן חברשאַפט מיט אַלעמען, אָבער אַלע האָבן אַנגעהויבן ביסלעכווייז פון אים זיך דערווייטערן. אין „סענטראַ“ האָט ער שוין נישט געהאַט קיין סביבה, ביז ער האָט אויפּגעהערט צו קומען. די געשעפטן זענען אים אויך אַוועק שלעכט, און ער איז אין גאַנצן איזאָלירט געוואָרן. אין אַמעריקע איז עס דאָך אַוודאי אַ גרויסער חסרון, און נעכטיקע „גוטע פּריינד“, וואָס האָבן געזוכט זיין געזעלשאַפט, האָבן אים אַנגעהויבן נישט צו באַמערקן. די נייע פּייגל, וועלכע יוסף איידעלמאַן האָט געהאַלפּן זיך אַרויפּדראַפּען אויפּן בוים פון געזעלשאַפטלעכן לעבן און אויפּבויען זייערע נעסטן, זענען געפּלויגן אַלץ העכער און העכער, און ער — דער ריז — האָט אויסגעזען ווי אַרונטערגעשאַסן...

און יוסף איידעלמאַן, איינער פון די ערשטע יידישע אַנגוויינער אין דער הויפּטשטאָט, האָט פאַרלאָזן באַגאַטאָ און האָט זיך באַזעצט אין פּאַסטאַ, אַ שטאָט אין דעפּאַרטאַמענט נאַרינאַ. אָבער נישט אויף לאַנג, אין עטלעכע יאָר אַרום איז ער צוריקגעקומען מיט זיין פּרוי און קינדער, עטלעכע פון זיי באַגאַטאַנער, און די איבעריקע געבוירענע אין דער פּראָווינץ. ער איז שוין געאַנגען מיט אַ געבוירענער פּלייצע און אומזיכערן טראַט, מיר האָבן געזען פאַר זיך אַ צעבראַכענעם מענטשן. די דאָקטוירים האָבן מיט גאָר־נישט געקאַנט העלפּן. דער גיגאַנט איז געפּאַלן פאַר דער צייט. דער גאַנצער

יידישער ישוב פון באַגאַטאַ האָט אים באַגלייט צו זײַן אייביקער רו אויפן בית עולם פון באַסאַ.

— האָט אונדז אַ באַהאַלטענער שולד-געפיל געטריבן צו דער לוויה? — מעגלעך... אַזוי איז דער גורל פון מענטשן, אַמאָל קומט ער אָפּ פאַר נישט באַגאַנגענע זינד...

*

מאַקס איידעלמאַן, יוספס שוועסטערקינד, איז נאָך איין כאַראַקטעריסטישער טיפּ פון יידישן באַגאַטאַ. אַ מענטש פון מיטעלן וויקס, האָט ער געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ גוט־שטייענדיקן אונטערנעמער. און טאַקע דאָס איז ער געווען; ער איז קיין קלאַפער נישט געוואָרן ווי אַלע אַנדערע, וואָס דאָס מיינט אַרומגיין מיט אַ פעקל סחורה איבער די הײַזער און אויס־קוקן אויף אַ פעזע ווי אַ גוטער יוד אויף משיחן. איך ווייס נישט ווי אַזוי, נאָר ער האָט גלייך געעפנט אַ קלייטל, וועלכע איז נאָכדעם געוואָרן אַ גרויסע קלייט פון ביציקלעטן מיטן נאָמען „אַלסיאן“. און אַזוי ווי איך האָב אין סוף פון די צוואַנציקער יאָרן געדאַרפט אַ ביציקלעט אויף צו קענען בעסער דערפילן מײַנע פעדלער־פליכטן, האָב איך זיך באַקענט מיט מאַקסן און דערזען פֿאַר זיך אַ מענטשן, וואָס איז געווען אַן איידעלמאַן נישט נאָר לויט דער פאַמיליע, נאָר אין פולן זין פון וואָרט.

אַ מענטשן דערקענט מען, ווי דער תלמוד זאָגט, „בכיסו, בכוסו ובכעסו“. וואָס שייך צו איידעלמאַנען דאַרף מען זאָגן „כשמו כן הוא“, ער האָט באַרעכטיקט זײַן נאָמען אין אַלע הינזיכטן. אין זײַן באַנעמונג מיט מענטשן, מיט זײַן אָפּענער האַנט, און זײַן מיטפילנדיק האַרץ, אַן אַריס־טאַקראַט אין פולן זין פון וואָרט. בני די יערלעכע וואָלן צו דער קהילה פלעגן פאַרשיידענע „ליסטעס“ און פאַרטייען זוכן זײַן קאַנדידאַטור, אָבער ער פלעגט קאַטעגאָריש זיך אָפּזאָגן. ענדלעך האָט חיים פּינבּוים געבראַכן זײַן עקשנות, און אין 1937 איז ער אַרײַנגעטראָטן אין דער פאַרוואַלטונג פון „סענטראַל איראָעליטאַ“. ראש הקהל איז אין יענעם פעריאָד געווען ד״ר אַהרן בן שטריה; און מאַקס איידעלמאַן איז באַשטימט געוואָרן ווי אַ וויצע־פּרעזידענט. אַ קורצע צײַט האָט אָנגעהאַלטן אַ האַרמאָנישע צוזאַמענאַרבעט, און עס איז געווען באמת אַ פאַרגעניגן בניצונג אַ זיצונג. אָבער דער פּרידן האָט נישט לאַנג אָנגעהאַלטן. עס האָט זיך אַרײַנגעכאַפט צו אונדז דער מלאך

א ייִד אין קאלאמביע

המשחית אין דער געשטאלט פון פארטייִשע קאמפן, וואָס האָט צעשפּאַלטן דעם ישוב און אויך געשטעלט אין געפאַר די עקסיסטענץ פון דער אינ־סטיטוציע.

שטילערהייט, ווי זיין שטייגער איז, האָט מאַקס איידעלמאַן זיך צוריק־געצויגן פון דער פּאַרוואַלטונג פון „סענטראַ איזראַעליטאַ“, אָבער ער איז נישט געוואָרן אויס מיטגליד, און האָט נישט אויפגעהערט צושיקן זיין שטענדיקן בנישטמזער און שטיצן מיט אַ ברייטער האַנט יעדע אַקציע, וועלכע די אינסטיטוציע נעמט אונטער. די דאָזיקע האַנדלונג פון אַ מענטשן פאַרדינען דערמאַנט צו ווערן, און זאָגן עפעס לטובת דער פּאַמיליע איי־דעלמאַן...

ישראל־טענץ אין דער ייִדישער שול פון באַראַקיליאַ, קאלאמביע

א ייד וואס האט קיין פרעזידענט נישט געוואלט זיין...

צום סוף פון די פערציקער יארן איז צוגעקומען נאך א מיטגליד אין דעם אויפגייענדיקן קאלאמביאנער יידישן ישוב, ר' אברהם טשאסנעק, פון ווארשע. ער איז דעמאלט אלט געווען א יאר פערציק. שלאגק און הויך איז ער געווען ווי א טייטלבוים, אבער בלייך און מיט א דורכזיכטיקער הויט ווי א ישיבה בחור. האט ער אויסגעזען ווי אן "איידעלער יונגערמאן", וואס איז א סך יונגער פון זינע יארן. ער האט טאקע גערופן אויף זיך די אויפ-מערקזאמקייט מיט דער "איידלקייט", וואס איז געקומען צום אויסדרוק אין זינע מאנירן, און מיט זיין למדנישן נוסח פון רעדן. ער פלעגט אריינמישן פסוקים און מימראס, און אויף נישט אריינצוברענגען דעם צוהערער אין א פארלעגנהייט, פלעגט ער זיי גלייך איבערוועצן אין יידיש. עס איז געווען א פארגעניגן מיט אים צו פארברענגען, צו דעם איז ער נאך געווען א לינדשאפטלעכער שאך-שפילער, און, פארשטייט זיך, איינער פון אונדזערע יידיש לייענער.

אברהם טשאסנעק האט געשטאמט פון א פינער חסידישער משפחה אין ווארשע, האט געלערנט אין ישיבה און איז אין זיין כאראקטער געווען א בעל מידות. אין דער אלטער היים האט ער זיך אויסגעלעבט אין זיין סביבה, ער איז נישט געווען פרום, אבער ער האט ליב געהאט זיך צו לאזן שווימען אין ים התלמוד. אין באגאטא האט אים אויסגעפעלט די היימישע אטמאספער, און ער האט זי אויסגעפילט מיט ביכער און מיט שאך. ער האט גלייך אבאנירט צייטונגען און זשורנאלן פון ניו-יארק, האט איינגעקויפט יידישע ביכער, און געווארן א מיטגליד אין היגן שאך-קלוב.

און צווישן גמרא און שאך איז פאראן א סמיכת הפרשה, א נאענטע שייכות; ביידע פאדערן לאגיק, אויסרעכענונג, אויסדויער און וויזיע. און דאס האט פארמאגט אברהם טשאסנעק; א מאטעמאטישן שכל, א טיפע פארשטענדעניש פאר פראקטישע ענינים און א געדולד, וואס האט נישט

צו זיך קיין גלייכן. ער האָט אַ האַלבע שעה געקאָנט טראַכטן איבער אַ „גאַנג“, שעהען-לאַנג זיצן ביים שאַך-ברעט, און אַ גאַנצן טאָג איבער אַ בוך.

איז אַברהם טשאַנעק געוואָרן אַ וויכטיקער פּונקציאָנאַר אין אַ מלוכה-שער אינדוסטריע. צוזאַמען מיט יהודה פאַרביאַזש, יצחק בראַנוויין, מאַקס וואַלף און אַנדערע, פאַרנעמט ער דאָרט אַ גאַנץ אַנגעזעענע פּאַזיציע. מיט אַ צייט צוריק האָט ער פאַרלאָזט באַגאַטאָ און זיך באַזעצט אין דער פרעכ-טיקער שטאָט קאלי און עס איז ברייט באַוווּסט, אַז מיט זײַן דערפּינדערישן גייסט, האָט ער באַוווּזן צו געבן אַן אויסעראַרדנטלעכן אימפּולס דער אַר-טיקער טעקסטיל בראַנזשע.

און אין קאלי האָט טשאַנעק נישט געביטן זײַן לעבנסשטייגער. פּון געשעפט — צום שאַך, אַדער צום בוך, ער האָט פּינט עסקנות. מענטשן? — אדרבה, פאַרוואָס נישט? ער גייט צו מענטשן; מענטשן קומען צו אים, און ער נעמט אויף יעדן איינעם בסדר פנים יפות, ליבנסווירדיק, ווי עס פאַסט פאַר אַ באַלעבאַטישן און איידעלן מענטשן. אָבער קיין כלל-טוער וויל ער נישט זײַן; ער האָט נישט ליב, זאָגט ער, זיך צו מישן אין געזעל-שאַפטלעכע ענינים...

איך האָב ביי פיל געלעגנהייטן געשמועסט מיט טשאַנעקן. עס וועט זײַן אַ טעות צו מיינען, אַז ער איז גלייכגילטיק צום געזעלשאַפטלעכן מצב פון ישוב, אַז עס גייט אים נישט אַן די ייִדישע דערציִונג, אַדער אַז ער האָט נישט קיין אינטערעס פאַר ישראל. פאַרקערט, ער איז איינער פון די ערשטע אין אַלע רשימות פון ביישטענערע, און נישט נאָר וואָס ער גיט אַליין, נאָר ער מונטערט אויך די נעמער, און באַטייליקט זיך אַפילו אין זאַמלונגען ביי זינע מקורבים, אָבער אין קיין שום פאַרוואַלטונג פון אַן אינסטיטוציע וויל ער בשום אופן נישט אַרײַן, ער וויל נישט קײַן „כבוד“, זאָגט ער.

עס גייען אַפט אַוועק לאַנגע מאָנאַטן און מיר זעען זיך נישט. אָבער קיינמאַל פאַרגעס איך אים נישט, איך געדענק זײַן לומדות, זײַן אַלגעמיין וויסן און זינע באַלערנדיקע שמועסן, און איבערהויפט זײַן עקשנותדיקע קעגנערשאַפט צו געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט, וועלכע האָט מיר שטאַרק וויי געטאַן, הגם איך האָב נישט געפילט דערפאַר קיין פאַרדרוס אויף טשאַנעקן. איך דערמאָן זיך ווי ביי אַ געלעגנהייט האָט ער מיר געזאָגט,

שמעון גובערעק

אז איך בין אן אומרויקע נאטור, וואס קאן זיך נישט אויסלעבן בלויז אין די אייגענע ד' אמות, און עס דארפן זיין מענטשן, וואס זאלן אויך עפעס אפגעבן פארן יידישן כלל, זינט איר, ר' שמעון, זאגט ער, דער ריכטיקער מענטש. איר קומט אויף א זיצונג זינט איר ווי א פיש אין וואסער; איך האב עס פנינט, איך האב פנינט זיצונגען, וואס זאל איך טאן? ס'איז א זאך פון כאראקטער...

איינמאל האב איך נאך א באראטונג מיט די עסקנים פון קאלי געבעטן אן "אינטערוויו" ביי טשאסנעקן. ער האט מיר אויפגענומען אין זיין שיינעם אפארטאמענט, און איך האב אנגעהויבן דיפלאמאטיש מנין אפענסיווע. ר'

קארענעל צבי אין באגאטא, — פון רעכטס: י. מעקלער, ש. גובערעק, דער גאסט, מאני פנינבוים, מ. מארעניס, ס. מארעניס

אברהם האב איך געזאגט, דער ישוב דארף האבן גיטטיקע פירער. מענטשן מיט א יידישער טראדיציע, מיט א יידישער שול. מיר האבן זייער א גוטע יידישע יוגנט, וועלכער מיר האבן איבערגעגעבן אייניקע אונדזערע אינסטיטוציעס, אבער זיי האבן נישט קיין יידישע דערציאונג, זיי דארפן האבן עלטערע טוער, וואס זאלן זיי אריענטירן... אונדזערע אינסטיטוציעס ווערן דעריבער אויסגעליידיקט פון יידישער גיטטיקייט; עס איז אין זיי אלץ דא: ספארט, טענץ, אויסשטעלונגען, קאנצערטן, און אפילו קארטן — דארט פעלט אבער יידישער גיטט...

— וויפל דארף עס קאסטן? ר' שמעון, האט ער מיר פלוצים געפרעגט. איך האב אים אנגעקוקט פארווינדערט. — אן עליה צו דער תורה, ר' אברהם, וועט איר זיך קויפן הינטיקן שבת אין דער שול, אויב איר גייט דאווענען. איך וויל איר זאלט ווערן א פרעזידענט פון דער אינסטיטוציע, און דערפאר דארפט איר נישט צאלן.

— איך האב עס גלייך פארשטאנען, האט ער מיר געענטפערט, מיר דארף מען קיין פינגער אין מויל נישט אריינלייגן. וויל איך טאקע געבן מנין ביישטייער פאר דער אינסטיטוציע, איר זאלט אויסקלעבן פאר א פרעזידענט עמיצן אנדערש... איך וויל איר זאלט וויסן, אז איך בין אזא פינגער און טרייער ייד ווי אלע אנדערע, איך גיב דעריבער וואס איך קען — מנין געלט, און איך בין נישט קיין גרויסער גביר, עס זינען פאראן גרעסערע פון מיר, און איך וועל העלפן אין דער ארבעט, נאר קיין פרעזידענט וויל איך נישט זיין! איך וויל נישט קיין כיבודים! און זאל דער נייער מנהיג שיקן איינמאנען דעם חוב...

מיר האבן געפונען א נייעם פרעזידענט. און טשאנסעק האט געהאלטן ווארט...

צוויי למדנים אין אַ ווייטן יידישן ישוב

אונדזער בית-המקדש אויף דער 23סטער גאס צייכנט זיך נישט אויס מיט קיין שום באַזונדערער פראַכט. מיר האָבן געבויט אונדזער שולעכל אין די צייטן ווען דער ישוב איז נאָך געווען „גריין“, עמך איז נישט געווען ריך — און דאָס הייפעלע ריכע איז געשטאַנען אַ ביסעלע פונדערווייטנס — האָט מען אויפגעשטעלט אַ באַשיידענעם בנין, און אַרײַנגעשטעלט אַ פּינעם אַרױן־קודש, און אין די גוטע יאָרן האָט זעלטן ווען געפעלט אַ מנין, אַפילו אין דער וואַכן, און אין די שבתים און יום־טובים האָט געדאַוונט אַ חזן, אַדער אַ הימישער בעל־הבית, און עס האָבן נישט געפעלט קיין מתפללים, און אַפטמאַל נאָכן דאַוונען האָט אַ ייד אַ למדן אויסגעטייטשט די פרשה פון דער וואַך, אַדער האָט פאַרגעבראַכט עפעס אַ חידוש פון אַ מוסר ספר, און עס האָבן נישט געפעלט קיין צוהערער.

אַט וועגן דעם שולעכל אויף דער 23סטער גאס, אין דער ווייטער באַגאַטאָ פון קאַלאַמביע, וויל איך עפעס דערציילן, און זאָל כאַטש בלייבן אַ זכר צווישן טאַוולען פון אַ יידישן בוך, אויב עס וועט זוכה זײַן ווען עס איז צו זען גאַטס ליכטיקע שײַן.

איך האָב שוין בײַ אַ געלעגנהײַט דערמאַנט, אַז צו דער אימיגראַציע קיין קאַלאַמביע איז דער גורל געווען נישט באַזונדערס פריינדלעך, קיין יידישע אינטעלעקטואַלן האָט דער אימיגראַציע־שטראָם נישט געבראַכט, און דאָס האָט זיך אַפגערופן אויף דער ווייטערדיקער אַנטוויקלונג פון ישוב. עס זײַנען יאָ געווען עטלעכע געציילטע יחידים; אָבער זייער לעבנס־וועג איז געווען זייער קורץ אויף דער נײַער ערד, און זײ זײַנען פרייצייטיק צוועק אין דער אייביקייט. דאַקעגן אין שייכות צו תורה־יידן האָט דאָס מזל אונדז בעסער באַהאַנדלט, און אַ גרעסערע צאָל יידן למדנים זײַנען אין פאַרשיידענע צײַטן אַרײַנגעקומען אין לאַנד, און זיך באַזעצט אין אונדזער שטאַט.

אמת, די נניע אימיגראציע, און די יוגנט בכלל, האָט זיך געהאַלטן רעזערווירט אין דער באַציונג צו אַזעלכע יידן. אָבער מענטשן פון דעם עלטערן דור האָבן אַרויסגעוויזן דרך־אַרץ צו זיי, און געהאַט אַ געפיל פון סאַטיספאַקציע, אַז ביי דער גניסטיקער אַרעמקייט האָבן מיר דאָך אין אונדזער מיט יידן לומדים, בעלי־תורה. יידן פון דער אַלטער היים האָבן מיטגעבראַכט אַ געפיל פון חשיבות צו אַ יודע ספר, און אין דער נניער היים זנינען זיי געוואָרן די, וואָס האָבן געזוכט אַ גניסטיקע סביבה און האָבן אָפגעגעבן כבוד אַ גניסט־מענטשן. שוין לאַנגע יאָרן, אַז מענטשן פון אַזאַ מדרגה קומען נישט צו אין ישוב, און דאָס וואָס מיר האָבן „אַרזינגעכאַפט“ אין דער בראַשית־עפאָכע, דאָס איז געבליבן אונדזער פאַרמעגן. און ווי דער שטייגער איז: אַ פאַרמעגן, אַז ער ווערט נישט פאַרגרעסערט, ווערט ער פאַרקלענערט. און דער בית־עלמין פון באַסא האָט זיך געטאָן זנינס; איז באַסא געוואָרן גרעסער און „ריכער“, און דער ישוב איז געוואָרן גניסטיק אַרעמער...

פון די לעצטע מאָהיקאַנער זנינען פאַרבליבן דריי געציילטע יידן, וועלכע האָבן מיט גרויס אייפער געוואַכט איבער אונדזער שולעכל, עס זאָל חלילה נישט פאַרשוועכט ווערן מיט פוסטיקייט, און גאָטס וואָרט זאָל דאָרט נישט פאַרשטומט ווערן. דאָס זנינען געווען ר' יונה דרעשער, ר' דוד מאיר רובינשטיין און אַונדזער שוחט, ר' מאַטל ליפשיץ. וואָס שייך ר' מאַטלען, האָט ער אין היילכות תורה זיך געקאַנט פאַרגלייכן מיט די אַנדערע צוויי, אָבער אויס באַשיידנקייט האָט ער זיך געהאַלטן מן הצד, פונקט ווי ער זאָל נישט וועלן משיג גבול זיין, און ער האָט זיך באַגנוגנט מיט דער ראַל פון אַ צוהערער און באַאָבאַכטער. ער האָט זיי „צוגעלאָזן צום פסוק“, און זיי האָבן אַרומגערינגלט אַרום זיך אַ גרופע מתפללים, און ס'איז געווען וואָס צו „הערן“ און וואָס צו אַבסערווירן.

זעלטן ווען עס האָט געהערשט שלום בית צווישן ר' יונה און ר' דוד מאיר. זיי האָבן אין די שבתים און יום־טובים געלערנט מיטן עולם. איז אַנגעגאַנגען אַ שטילער, און אַפּטמאַל אויך אַן אָפּענער, קאַמף ווער עס זאָל „פירן טיש“ און געבן דעם שיעור פאַרן עולם לומדים. ס'איז געווען אַ קנאת לומדים, וואָס האָט געבראַכט צו שנאת חנם, און כאַטש זיי האָט געצויגן איינער צום אַנדערן, זנינען זיי אין שול קיינמאַל נישט געזעסן

צוזאמען, און באזונדערס פלעגט זיך צעפלאַקערן דער צאָרן טאַקע אין מקום קודש.

ביידע זינען געווען גערער חסידים, ר' דוד האָט אָפילו געלערנט אין דער גערער ישיבה צוזאמען מיטן גערער רבינס איידעם, ר' איטשע מאיר ז"ל. ביידע זינען געווען פון נידעריקן ווקס, אָבער ר' יונה איז געווען אויסגעצערט און בלאַס, היילע רוחניות, ווי אַ מענטש נישט פון דער וועלט. דאַקעגן ר' דוד מאיר האָט געהאַט אַ געפאַקטע פיגור, וואָס האָט געברויזט מיט אינערלעכן אימפעט. אין די אויגן איז נאָר בני ביידן געווען דער זעלביקער ברען, און באזונדערס ווען זיי האָבן זיך אַרזינגעלאָזן אין אַ תורה דיספוט, אָדער בעת אַ פערזענלעכן אינצידענט, און אַזעלכע אינצי- דענטן האָבן נישט געפעלט, און דווקא אין בית המדרש.

לויט דער לאַגיק פון גראַדן שכל האָבן אַזעלכע צוויי מענטשן זיך געדאַרפט האַלטן צוזאמען, ווי חברים לדעה. ביידע פאַרוואַרפן הינטער די הרי חושך, אין דער ווינטער קאַלאַמביע, צוויי גערער חסידים און תורה יידן, מיט דער זעלבער בענקשאַפט אין האַרצן און מיטן זעלביקן גלויבן. האָט זיי אַלץ געדאַרפט פאַראייניקן, און דאָך זינען זיי געווען צעטיילט און צעקריגט. דער נאַרמאַלער חשבון האָט דאָ געגעבן פאַרקערטע רעזול- טאַטן; נישט קיין קאַנסעקווענץ פון באַוווּסטזיין, נאָר עפעס אַ טונקעלער שפיצל פון אונטערבאַוווּסטזיין, ווי עס וואַלטן געזאָגט די מאַדערנע פסי- כאַלאָגן.

נאָר על פי עניות דעתי, לויט מײַן באַשיידענער מיינונג, דאַרפן אָפילו די מעשים אינספירירטע פון אונטערבאַוווּסטזיין האָבן אַ באַשטימטע לאַגיק, אין דעם פאַל האָט מעגלעך די סאַציאַלאַגיע גובר געווען די פסיכאָלאַגיע, די מעשה איז די, וואָס ר' דוד מאיר רובינשטיין איז אין באַגאַטאָ געוואָרן אַ ייד אַ גביר, און ר' יונה דרעשער איז, נעבעך, פאַרבליבן אַ קבצן. איינער איז עולה לגדולה געוואָרן אין זײַן סאַציאַלן מצב און דערגרייכט צו די העכסטע שפיץ, און דער אַנדערער איז געבליבן אַפגעשטאַנען און הייַ- טערשטעליק, — איז געוואָרן אויס חברשאַפט. אַוודאי האָט בני פרומע יידן, למדנים, אַזוי נישט געדאַרפט זײַן; אָבער ס'איז אַזוי יאָ געווען. ווי עס שניט, זינען טאַקע די לצים פון אונטערבאַוווּסטזיין שטאַרקער פון באַ- וווסטזיין, און טוען צומאַל אַפּ דעם מענטשן אַ מיאוסן שפיצל. שווער

זיך צו דערגרונטעווען צו די אמתע סיבות פון די מענטשלעכע שוואכקייטן
און בארישקייטן...

ר' דוד מאיר האָט ווי אַלע אין די "גרינע" יאָרן אָנגעהייבן מיטן
קליינהאַנדל, אָבער ער איז גאָר גיך געשטיגן. מיט זײַן שאַרפֿן גמראַ־קאַפּ
און דער עיקר, מיט דער גוואַלדיקער ענערגיע וואָס ער האָט אַנטוויקלט,
האָט ער זיך געוואָרפֿן צו די פאַרשיידנסטע געשעפטן, האָט זיך באַטייליקט
אין גרויסע אונטערנעמונגען, און האָט דורכױס מצליח געווען. אַ גלענצנ־
דיקער בעל־חשבון און בעל־זכרון, מיט אַן אונטערנעמערישן גניסס, איז
ער געוואָרן אַ גביר אַדיר. דאַקעגן ר' יונה דרעשער האָט גאַרנישט געהאַט
אַזעלכע אַמביציעס, ער האָט איבערהויפּט זיך נישט געיאָגט נאָכן עגל־
הזהב; האָט ער נאָר געהאַט אַ פּרייע מינוט האָט ער אַרײַנגעקוקט אין אַ
ספר, און ער איז געבליבן שטעקן אויפֿן לעצטן שטאַפל פֿון מאַטעריעלן
לייטער.

און ר' דוד מאיר איז געשטיגן אַלץ העכער און העכער, האָט ער גע־
פּאַדערט דרך ארץ צו זיך. איין קלייניקייט: תורה וגדולה במקום אחד! אַז
תורה מיט געלט גייט צוזאַמען, דאַרף מען מאַכן אַ וואַרע; האָט ר' דוד
פאַרשטאַנען, אַז שבת נאָכן דאַוונען קומט אים די בכורה צו לערנען אַ
שיעור מיטן עולם לומדים.

ר' יונה האָט עס, ווי עס שײַנט, אויסגעזען גאַנץ אַנדערש. —
ס'טײַטש? פאַרוואָס קומט עס אַלץ אים? אַ מענטש זאָל האָבן אַזעלכע גרויסע
אויגן! באַדסט זיך אין רײַכטום און גליק, כבוד פֿון אַלע זײַטן, לאַז אויך
צו אַ צווייטן. עס זײַנען פאַראַן נאָך יידן וואָס קאַנען לערנען. וואָס איז?
ווייל ער איז אַ גביר וויל ער פאַרכאַפֿן ביידע וועלטן? זעט ער שוין נישט
קיין אַנדערע מענטשן...

ר' יונה האָט געפּילט, אַז קעגן אים ווערט באַגאַנגען אַ גוואַלדיקע
אומגערעכטיקייט, אַז דער רשע האָט זיך אָנגעזעצט אויף זײַן לעבן, אַז ער
איז אים מבטל, און וויל אים דערנידעריקן פאַר מענטשן. פלעגן זיי אָנהייבן
מיט אַ וויכוח איבער אַ פּסוק, וואָס פלעגט זיך ענדיקן מיטן אַרײַנזאָגן
איבער דעם אַנדערן און מיט אינצידענטן...

שטיל פלעגט זײַן אין שולעכל בעת די גאַנץ אַפּטע געשעפטלעכע
רײַזעס פֿון ר' דוד מאירן. דעמאָלט האָט ר' יונה דרעשער נישט געהאַט

קיין קאנקורענטן, און מען האט געפילט, אז עס קומט אים צו א שטיק געזונט, און אויך די קלייניגקע גרופע צוהערער האט געהאט אן עונג רוחני, א גנסיטיקן פארגעניגן, לערנען האבן זיי ביידע געקאנט, אבער ר' יונה פלעגט מסביר זיין אן ענין ווי קיינער נישט, ער פלעגט צוטראכטן משלים און געבן בנישפילן, און לערנען מיט אמתער חסידישער התלהבות. דער עולם פלעגט גאר פארגעסן די טאג-טעגלעכע זארגן, זיך אויסטאן פון די וואכעדיקע מחשבות, און אריין מיט ר' יונה צוזאמען, אין די עולמות העליונים.

ר' יונה א שיעור פלעגט אויף לאנג בלייבן אין זכרון, און אז עס פלעגט צוריקקומען ר' דוד מאיר, פלעגן מענטשן ווידער אנהייבן ארום גביר זיך צו קלעפן...

מיט א סך יארן צוריק בין איך געווען דער ערשטער, וואס האט אויפ-גענומען ר' יונה אין זיין אמעריקאנער היים. געקומען איז ער פון ווארשע אין דעם ווייטן אומבאקאנטן באגאטא, אן אדרעס האט ער געהאט צו מנין ברודער, מיט וועלכן איך האב געוויינט אין די בראשית יארן פון אונדזער איינוואנדערונג קיין קאלאמביע, און איך האב דעם נייעם גאסט אויפגענו-מען מיטן ערשטן יידישן שלום עליכם.

באזארגטע האבן מיר באטראכט דעם נייעם אימיגראנט, דעם אפגע-צערטן ישיבה-בחור, וואס האט אויסגעזען הוילע רוחניות, און געטראכט ווי וועט ער קלעטערן אין די בערג מיט א פעקל סחורה? די זארג איז גיך איבערגעגאנגען אין איבערראשונג, ווען דער יונגערמאן האט אויפגעפאקט זיין ביסל ארעמקייט, און האט מיט ציטערדיקע פינגער ארויסגענומען א ספר-תורה. ער האט געהערט, זאגט ער, וועגן דער גאטלאזיקייט וואס הערשט אין די אמעריקעס, האט ער זיך געוואלט „באווארענען“ מיט א רייניקייט פאר א בית-תפילה.

נאכן ערשטן שמועס מיט ר' יונה, — און אזוי האבן מיר פון דעם ערשטן מאמענט אים אנגעהויבן רופן: ר' יונה, — כאטש ער איז נישט געווען עלטער פון אונדז — האבן מיר אויסגעפונען, אז פאר אזא איינעם האט טאקע געפאסט מיטצוברענגען מיט זיך א ספר-תורה. אבער דער יונגער ישוב האט נאך פאר א יידן א למדן קיין פרנסה נישט געקאנט געבן, און ער האט געמוזט, ווי אלע אנדערע גרינע, זיך נעמען צום „פעקל“. און

מיט א שווערן פאק אויף די פלייצעס, קלעטערן אויף די בערג, שעהען לאנג ארומגיין איבער די אַרעמע גאסן, איז נישט פון די ליכטע זאכן. האָט ער זיך נישט לאַנג געהאַלטן ביי דער „פּראָפעסיע“ און איז גע-
וואָרן עפעס אַ שטיקל אינדוסטריאַל.

ביסלעכווייז האָט ר' יונה זיך אויסגעטראָטן זיין ייִדישן דרך אין לעבן. פריער אַ „מנין“ מיט זיין ספר-תורה, וווּ ער פלעגט דאָס רוב דאוונען ביים עמוד, און שפעטער האָט מען אויפגעבויט די שול, וואָס האָט אַ געוויסע צייט אַפילו געהאַט ביי אַ מנין לומדים. אָבער דאָס אַלץ פון שבת לשבת, גאַנצע זעקס טעג פון דער וואָך, און אזוי אין פאַרלויף פון לאַנגע יאָרן, פלעגט ר' יונהס האַרץ אויסגיין נאָך אַ ייִדן. דער גערער חסיד האָט גע- בענקט נאָך זיין שטיבל וווּ ער האָט געדאוונט אין וואַרשע, און וווּ מען האָט צו אים אַרויפגעקוקט מיט דרך ארץ. דאָ האָט מען דרך ארץ פאַר אַנדערע זאָכן, און מען שאַצט אַ מענטשן לויט זיין פאַרמעגן, און קיין פאַרמעגן האָט ר' יונה נישט געשאַפן. דוד מאיר האָט עס יאָ באַוויזן, קלעפן זיך צו אים מענטשן ווי בינען צום האַניק, און ער, ר' יונה, איז געבליבן אַליין, פאַרשטויסן און פאַרגעסן.

און וואָס ווייטער זינען אַלץ שווערער און פּינלעכער געוואָרן פאַר ר' יונה זינען איינזאַמע טעג און זינען שלאַפלאַזע נעכט. עס האָט אים אַנ- געהייבן שטעכן אין האַרצן, און זיין פנים איז נאָך בלאַסער און דורכזיכטי- קער געוואָרן, נאָר אין די אויגן האָט זיך נישט אויסגעלאָשן אַ יוגנטלעכער פלאַם, און אַפט האָט אים באַלויכטן אַ שמייכל אויף די ליפן. ער איז ווי שטענדיק, געזעסן פאַרטיפט ביי אַן אַפענעם ספר, וואָס האָט אים געגעבן טרייסט אין די שווערסטע מינוטן פון לעבן. אין איין נאַכט האָט ער אזוי געלייגט דעם קאַפּ אויפן ספר, און איז אויף אייביק אַנטשלאַפן געוואָרן...

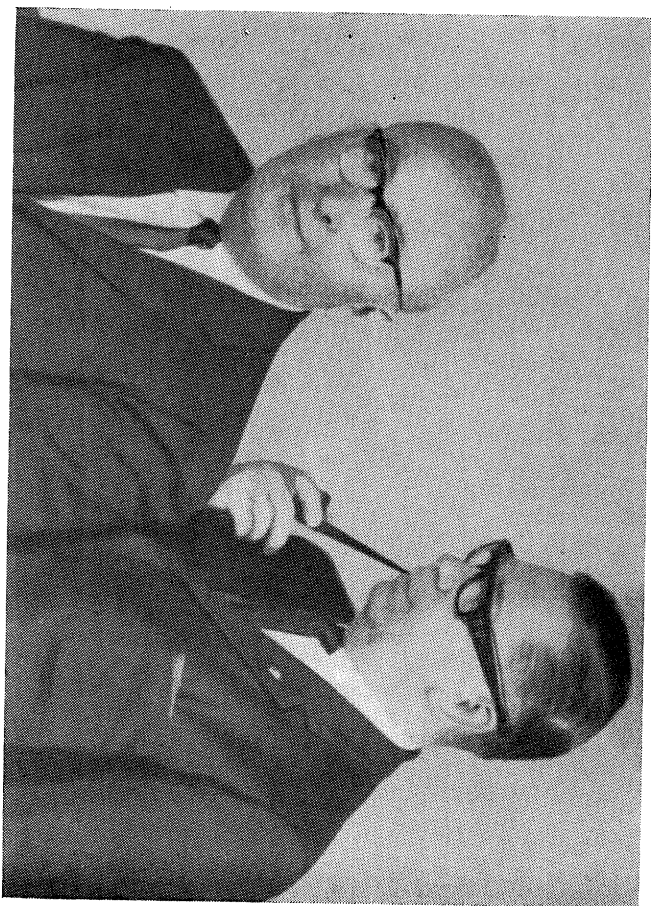
ר' יונה האָט אויף תמיד אַפגעטראָטן זיין אַרט ר' דוד מאירן, און זאָל מער נישט זיין קיין שפיכות דמים איבער כבוד און תורה-זאָכן. אָבער נישט אויף לאַנג! ר' דוד מאיר איז גיך אים נאַכגעגאַנגען. און אפשר וועט דאָרט דער בית-דין של מעלה צווישן זיי משפטן, און פאַרגיטיקן די באַ- עוולחטע, און אויך שאַפן מער יושר אויף דער ערד און בעסערן די מענטשן, וועלכע האָבן איין פאַטער אין הימל און איין פאַרגעגלעכטן גורל אין לעבן...

א דיכטער פון די חסידי אומות העולם

שוין א יאר דרייסיק ווי דער נאָמען לויס ווידאַלעס איז מיר זייער נאָענט. זינט איך האָב זיך באַקענט מיט אים, איז ער מיר געוואָרן ליב און טייער, און אזוי וועט עס שוין זיין ביז די מאה ועשרים. א יידן קומט עס דאָך על פי מסורה, און א יידן־פּרעננד — אַוּדאָי. איך שעץ אים ווי אַ מענטשן, ווי אַ פּרעננד, און ווי אַ גרויסן דיכטער מיט טאַלאַנט און קולטור. איך מוז מודה זיין, אַז איך בין נישט געקומען צו אים דורך זיין פּאַעזיע אָדער דורך זיין פּראָזע, וועלכע איז אויך פון זייער אַ הויכער מדרגה. נאָר צונויפגעפירט האָט אונדז אַ גאָר אומדערוואַרטעטער ענין, אַ פשוטע צופעליקייט, וועלכע מיר באַצייכענען אָפט ווי אַ מזל־זאָך. איז ווער עס גלויבט אין מזל, זאָל אים ווייל באַקומען.

איך בין דווקא אין דעם זין אַ שטיקל סקעפטיקער, איך האַלט אַז מזל פאַלט נישט אַראָפּ פון הימל, מען דאַרף אים „מאַכן“. נאָר דאָס איז שוין פּסיכאָלאָגיע אָדער פּילאָסאָפיע, וועלכע איך וועל לאָזן פאַר אַנדערע. דער אמת איז, אַז פון מיין שטעטעלע זשעליכאָוו בין איך צופעליק געקומען קיין קאַלאַמביע, איך האָב זייער גוט געקאַנט עמיגרירן אויך ערגעץ אַנדערש. און ווען איך זאָל האָבן געוועסט פאַרפאַרן ערגעץ אַנדערש, וואָלט איך נישט געהאַט דאָס גליק צו געניסן די פּרענדישאַפט פון אַזאַ טאַלאַנטירטן מענטשן. אָדער אפשר וואָלט איך געטראָפּן עפעס ענלעכעס? ווייל איך האָב שטענדיק ליב געהאַט די געזעלשאַפט פון אינטעלעקטואַלן, איך האָב זיי אַרויסגעוויזן טרענשאַפט און אַנערקענונג, און אויף אַ ליבן „גוט מאַרגן“, ענטפערן מענטשן מיט אַ האַרציקן „גוט יאָר“. דערפאַר זאָג איך, אַז מזל איז זייער אַ „האַנאַראַווער“ גאַסט, ער וועט אַליין נישט קומען, מען דאַרף אים זייער העפלעך פאַרבעטן...

דאָס איז געווען אין יאָר 1936. מיין לאַנדסמאַן, שלמה בריינסקי, האָט שוין אין יענער צייט געהאַט אין זיך אַינגעזאַפט דעם קאַלאַמביאַנער

מיטן קאלאמביאנער דיכטער לויס וויזשניץ (רעכטס)

קאלאריט, און האָט שוין נישט שלעכט באַהערשט די שפּאַנישע שפּראַך. האָט ער אַליין איבערזעצט זינע ייִדישע עסייען, אייניקע פון וועלכע זינען שוין געווען אויף קאַלאַמביאַנער טעמעס, און האָט זיי פאַרגעלייענט פאַר ווידאַלעסן. דער דיכטער איז געוואָרן אַנטציקט. ער האָט דערפילט אין דעם „גרינגאַ“ אַ טאַלאַנט, מיט אַ פּינער פילבאַרקייט, מיט גרויסע אויס־דרוק־מעגלעכקייטן. דער דיכטער פון באַגאַטאַ האָט געפונען אַ חבר אין דעם בחורל פון זעשליכאַוו. די קונסט האָט זיי פאַראייניקט, און דאָס פאַרל האָט זיך פאַרקנסט אין אַן אינטימער פּרינדשאַפט. ביז אין די שפּעטע שעהען פון דער נאַכט פלעגן זיי זיך אַפּשליסן אין ווידאַלעסע שטודיר־צימער, אויף דער פּערטער קאַרערא אין שטאַט־פּערטל פון דיעגאַ, און דאַרט איבערגיסן בריינסקיס פאַלקסטימלעכן זשעליכאַווער ייִדיש אין דער שפּראַך פון סערוואַנטעס, פון וועלכער דער דיכטער ווידאַלעס איז אַן אַלגעמיינ אַנערקענטער מייטער. אין יאָר 1944 האָט דאָס בוך דערזען די ליכטיקע שיין אונטערן נאַמען „כענטעס ען לאַ נאַריאַ“ (מענטשן אין יאָך), וואָס האָט פאַרדינט זייער גוטע אַפּרופּן אין דער לאַטיין־אַמעריקאַנער פּרעסע.

און בני די צוויי בין איך געוואָרן אַ דריטער, נישט קיין „דריטער“ פון אַ ראַמאַן, נאָר פון אַ דרייעק פון פּרינדשאַפט, וואָס האָט אונדז פאַר־בונדן מיט געמיינזאַמקייט פון געפילן און אינטערעסן. בריינסקי איז בני מיר געווען אַ בן־בית און נאַכדעם איז עס אויך געוואָרן ווידאַלעס. מנין יונגער לאַנדסמאַן פלעגט פאַר מיר פאַרלייענען די פּרוכט פון זייער נאַכ־טיקער עבודת הקודש, און איך פלעג שעפּן נחת פון אַן עכט ייִדישער שאַ־פונג, וואָס קלינגט אַזוי אַנגענעם אין אַ פּרעמד־שפּראַכיקער איבערזעצונג.

ווידאַלעס ווערט הויך געשעצט אין לאַנד ווי אַ נאַציאָנאַלער דיכטער, וואָס האָט פאַרדינט גרויס אַנערקענונג אין די שפּאַניש רעדנדיקע לענדער און אויך איבערזעצט געוואָרן אין אַנדערע שפּראַכן. ער איז אַ ספּעציאַליסט אין וויסנשאַפּטלעכער סטאַטיסטיק און איז באַשעפּטיקט בני זיין פּראַפעסיע, זיין באַרוף איז אַבער פּאַעזיע, און נאָך אַכט שעה אַרבעט אין ביוראַ געפינט ער נאָך צייט אויף צו פאַרברענגען מיט מוזעס, מיט די געטינס פון דיכ־טונג. און דאָס איז אַ „פּאַרוויילונג“, וואָס פּאַדערט נישט נאָר דיכטערישע אינספּראַציע, נאָר אויך ממשותדיקע אַרבעט. אין די אָונטן, ווען איך

פלעג אים אַפּט באַזוכן אין זיין אַפּאַרטאַמענט, פּלעג איך אים שטענדיק טרעפּן ביים שרייבטיש, איבער אַ באַרג ביכער און פּאַפּירן...

און ווידאַלעס האָט אויסגעשפּרייט זיין קינסטלערישע אויפּמערקזאַמ- קייט אויך אויף מיין באַשיידענער פּראָזע. אויך מינע פּאַרצייכענונגען און אַינדרוקן האָבן גענאַסן פּון זיין גאַט-געבענטשטער פּעדער, און ער האָט זיי אַנגעהויבן איבערזעצן אויף זיין לשון. אַן אימיגראַנט, ווי לאַנג ער זאָל נישט לעבן אין זיין נייעם היימלאַנד, וועט נישט באַהערשן די שפּראַך ווי אַן אַינגעבוירענער. איך האָב געקאַנט גענוג שפּאַניש כדי צו לייענען אויף דער שפּראַך מיין שרייבעכטס פּאַרן איבערזעצער, און ער האָט געטאַן דאָס איבעריקע און עס פּאַרשריבן שוואַרץ אויף ווייס. מיר האָבן געאַרבעט צוזאַמען, און די לאַנגע שעהען דורך די נעכט ביים שרייבטיש, געהערן צו מינע שענסטע איבערלעבונגען. איך האָב געפּילט דעם גוטן ווילן פּון דער נאַבעלער פּערזענלעכקייט און באַווונדערט זיין שעפּערישן טאַלאַנט און זיין גרויסע שפּראַך-מינסטערשאַפּט.

אין מינעם אַ קורצן קאַמענטאַר וועגן אַ צווייטן אינטעלעקטואַל, דאַריאַ סאַמפּער, האָב איך זיך באַמיט צו דערווייזן, הגם אין אַ פּאַראַלגע- מיינערטער פּאַרם, אַז אַן אמתער דיכטער איז ענג פּאַרבונדן מיט די פּראַך-בלעמען פּון זיין צייט, אַז ער איז „אַ פּידל וואָס שפּילט אויס די לייזן און פּריידן פּון זיין דור“, ווי עס האָט געזאָגט אַ גרויסער העברעיִשער פּאַעט. לויט ווידאַלעס איז נישט קיין אויסנאַם, ווי זינע צאַלריכע פּאַרערער אונ-טערשטרעכן עס. ווי אַ בלאַט קאַן נישט אויפקומען אַן דעם בוימ, וואָס שפּייזט אים, קאַן דער דיכטער זיך נישט אַפּרייסן פּון דער לעבנס-ווירק-לעכקייט. דאָס געזאַנג פּון זיין אייגענעם האַרצן דאַרף ברענגען צום אויס-דרוק די שטומע באַגערן פּון די אַנאַנימע מאַסן. אַ דיכטער איז אַ שליה ציבור פּון זיין דור, און וואָס גרעסער זיין טאַלאַנט איז, אַלץ מער דורות און צייטן נעמט אַרום זיין פּאַעטישע שאַפּונג.

די דיכטערישע וויזיע פּון די נביאים האָט געבראַכט צום אויסדרוק דעם טרוים פּון דער מענטשהייט, דעם לייזנשאַפּטלעכן באַגער פּון אַן אייביקן פּריידן, ווען מענטשן וועלן „איבערשמידן די שווערדן און אַקער-אַינזנס“. עס זינען מער קיין נביאים נישטאַ, אַבער עס האָבן נישט אויפּגע-הערט צו לעבן און ווירקן זייערע אידעאַלן. דער גרויסער ייִדישער שריי-

בער, שלום אַש, האָט געזאָגט, אַז די מענטשהייט וועט בלייבן עקסיסטירן „נישט מיטן כוח פון די שטאַרקע, נאָר מיט דער ליבשאַפט פון די שוואַכע“. לויס ווידאַלעס געהער צו די חסידי אומות העולם, וואָס האָט זיין קינסט־ לערישן גורל פאַרבונדן מיט דער „ליבשאַפט פון די שוואַכע“, און די ליבשאַפט צום מענטשן פאַרוואַנדלט אין אַ באַוועג־קראַפט פון זיין שאַפן.

אין זיין יוגנט האָט ער די ליבשאַפט צום מענטש געזונגען מיט איינ־ געצוימטער התלהבות. דאָס איז געווען אַ נאַטירלעכער אויסדרוק פון דער גאָלדענער עלטער, וואָס זעט די צוקונפט אין ראַזעווע פאַרבן און גלייבט, אַז די אומגערעכטיקייט וועט פאַר אַלעמענס אויגן זיך צעפאַלן אונטער דער לאַסט פון איר אייגענער משא, און אונטערן דרוק פון אירע אייגענע פאַרברעכנס. אָבער אַזוי ווי די זאַכן געשעען נישט אַזוי ווי דער דיכטער האָט זיי הייס באַגערט, ווערן די געפילן מיט דער צייט אָפגעקילט. דער פּאָעט האָט מיר ביי אַ געלעגנהייט דערציילט, אַז לאַמאַרטען פלעגט זאָגן: „די יוגנט דאַרף זיין סאַציאַליסטיש אין דער עלטער פון צוואַנציק יאָר, כדי האָבן דאָס רעכט צו ווערן קאָנסערוואַטיוו אין עלטער פון זעכציק“. און ער האָט צוגעגעבן מיט זיין צוטרוילעכן שמייכל: „פאַר מיר פאַסט נישט די דאָזיקע פּראַזע, איד ווער נישט עלטער מיט די יאָרן“...

ווער עס פאַרטראַכט זיך אָבער אין סאַציאַלן סענטימענט פון דיכטער מיט וועלכן זיין שאַפונג איז דורכגעדרונגען, וועט צו זיין שטוינונג אויס־ געפינען, אַז עס האַנדלט זיך נישט וועגן קיין פּאָליטישער שיטה צו וועל־ כער איינער איז געקומען מיט זיין קאַלטן ראַציאָנאַליסטישן שכל, נאָר אַז אין פּאָעט זינגט אַ הומאַניסטישער גייסט, אַ וואַרעם מענטשלעך האַרץ — אַ לב טוב — וואָס איז דער עיקר העיקרים פון דער ייִדיש־נביאישער וועלט־אַנשויונג און דערפאַר האָב איך געזאָגט, אַז לויס ווידאַלעס איז איינער פון די חסידי אומות העולם, ער איז אַן אויפריכטיקער און איבער־ צייגטער ייִדן־פּריינד.

ער איז פון דער נאַטור געבענטשט — אַדער געשטראַפט — מיט אַ גוט האַרץ, האָט ער זיך שוין פאַרויס אַרײַנגעשטעלט אין דער געזעלשאַפט פון זײַנע טרוימען, און האָט ברידערלעך אויסגעשטרעקט זײַנע הענט צו אַלע מענטשן, און אין דער ערשטער שורה צו די, וועלכע דאַרפן זיין הילף און זיין שמייכל. ער איז גליקלעך ווען ער קאָן זיין נוצלעך עמיצן.

ווען ער קאן פארשאפן פרייד וועמען נישט איז. און אפשר איז דער דאזי-
קער גוטתארציקער ווילן צו זיין נוצלעך זינע מיטמענטשן, צוזאמען מיטן
אזינגעבוירענעם טאלאנט, די עיקרדיקע טרייבקראפט פון זיין קינסטלע-
רישן שאפן? אויב אזוי באקומט דער גוטער מענטש זיין שכר אויף דער
וועלט, ער געניסט פון זיין אייגענער גוטסקייט, וועלכע ווערט די דינאמישע
קראפט, וואָס גיט אַ זין און אַן אינהאַלט זיין לעבן, און ער לעבט בשלום
מיט דער וועלט און מיט זיין אייגענעם געוויסן.

איך האָב נישט בדעה צו שרייבן קיין קריטישע אָפּהאַנדלונגען וועגן
דער שאַפונג פון אַ באַרימטן דיכטער. דאָס איז נישט מיין באַרוף. מיין
כוונה איז נאָר געווען צו ווייזן אין דיכטער דעם מענטשן, וועלכער קאָן
נישט נאָר שרייבן גוטע לידער, נאָר וועלכער טוט יעדן טאָג גוטע זאַכן.
און מענטשן טובים איז אַן עיקרדיקער פּרינציפּ פון דער ייִדישער תּורה,
וועלכע פּאַרזאָגט גאַנץ קלאָר און אומצוויידיטיק: ואהבת לרעך כמוך, זאָלסט
ליבן דעם צווייטן ווי זיך אליין. דאָס איז דער יסוד פון הומאַניזם — פון
ליבשאַפט צו מענטשן — וואָס דאַרף קומען פון האַרצן.

ייִדישקייט איז אַ טיף עטישע לערע, און יעדער איינער וואָס איז
דורכגעדרונגען מיט אַ הומאַניסטישן גניסט, וועט מיט פּאַרגעניגן שעפּן
אין די אייביקע קוואַלן פון דער ייִדישער נבואה. דערפאַר איז די ביבל
געוואָרן דער ספר הספרים פון דער מענטשהייט, אָבער דער ביבלישער
גניסט רוט און אינספּירירט נאָר די, וועלכע לערנען אים נישט נאָר מיט
קאָפּ, נאָר דער עיקר — מיט האַרץ. פאַר לויס ווידאַלעס איז די ביבל די
העכסטע פּאַעטישע שאַפונג פון מענטשלעכן מין, אָבער געקומען איז ער
צו איר און צום מענטשן מיטן כוח פון זינע נאָבעלע געפילן, פון וועלכע
איך און מיין פּרענד, שלמה בריינסקי ע"ה, האָבן פיל גענאָסן. אַן זיין
אומפּאַראַינטערעסירטער הילף וואָלט נישט דערשינען קיין שפּאַנישע איר
בערזעצונג פון בריינסקיס עסייען, וועלכע האָבן אים פּאַרשאַפט אַ סך כבוד
און פּאַרגעניגן. און אַן זיין דערמוטיקונג און גוטן ווילן, וואָלט אויך נישט
דערשינען דאָס דאָזיקע בוך אין שפּאַניש, און אַפילו נישט אין ייִדיש.
איך האָב נישט געהאַט גענוג גלויבן אין זיך, אָבער ער האָט מיך אזינגער
רעדט, אַז איך האָב „עפעס וואָס צו זאָגן“, און צי עס איז ווירקלעך אזוי,
וועט שוין באַשטימען דער ליינער.

שמעון גובערעק

א גוט און דערמוטיקנדיק וואָרט קאָן קומען נאָר פֿון אַ גוט האַרץ און גוטע כּוונות. האָבן זײַנע ווערטער באַלזיקטן מײַן וועג און מיך סטיי-מולירט אין דער אַרבעט, וואָס האָט אין סך-הכל געגעבן פֿאַר מײַן שטעטעלע זשעליכאָוו אַ נאָמען פֿון נאָך אַ ייִדישן שרייבער — דערפֿאַר אַ האַרציקן דאַנק, מײַן זייער חשובער און ליבער לויס ווידאַלעס!

אַ דערמאָנונג־אַקט פֿון געטאָ-אויפשטאַנד אין וואַרשע אין דער ייִדישער שול פֿון באַראַנקיליאַ, קאַלאַמביע

א גרויסער שרייבער און גרויסער יידן-פריינד

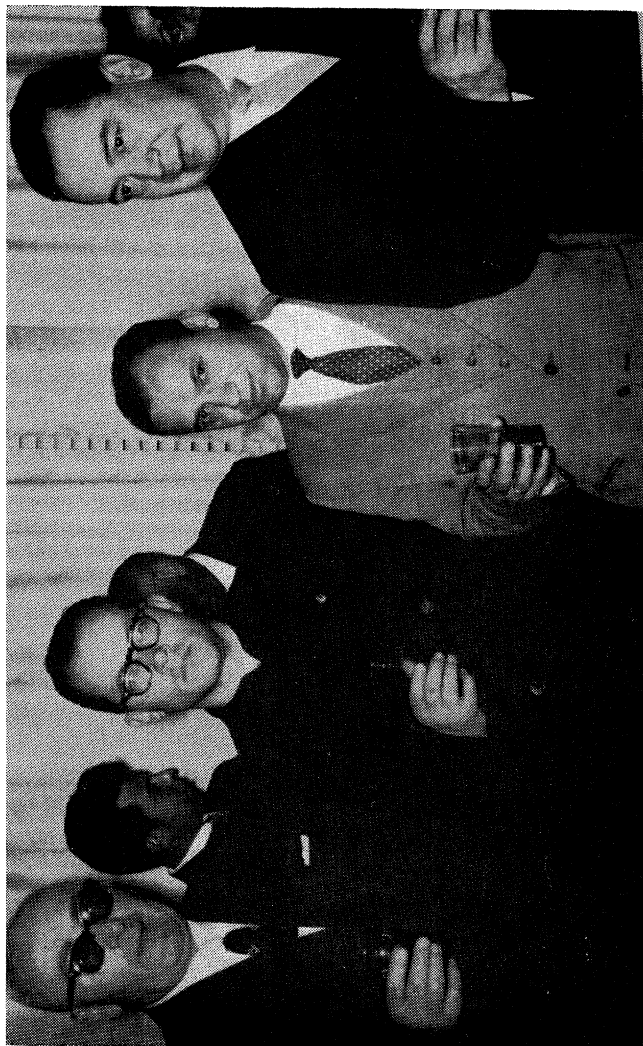
איך האב שוין לאנג בדעה געהאט צו דערמאנען דעם דאזיקן שריי-
בער, אבער איך בין געקומען צום אויספיר, אז די דאזיקע נאכעלע פער-
זענלעכקייט, איינער פון די חסידי אומות העולם, מיט וועלכע קאלאמביע
איז באשענקט, פארדינט א גאר באזונדער קאפיטל אין דער געשיכטע פון
אונדזער ישוב. איך קלייב זיך נישט צו דערציילן וועגן זיין פאזיציע אין
דער ליטעראטור אין לאנד; ליטעראטור-קריטיק איז נישט מיין בארוף,
און איך האב נישט בדעה דעם געביט צו באטרעטן. דאס לאנד פארמאגט
גענוג שארפע שאצערס און מעסטערס פון ליטערארישע ווערטן, און זיי
וועלן זיך באגיין אן מיין מבינות. איך וועל זיך אפילו נישט באציען אויף
זיין פאליטישער טעטיקייט און גרויסן איינפלוס. איך וויל נאר, זיי איינער
וואס שטייט שוין מיט אים אין קאנטראסט אריבער די דריי צענדליק יאר,
איבערגעבן מיין פערזענלעכן איינדרוק וועגן זיינע מענטשלעכע ווערטן.

עפעס וואלט געפעלט אין די דאזיקע זכרונות מינע, ווען איך זאל
אויסלאזן דעם נאמען פון אט דעם פאעט, פובליציסט, גרויסן יידן-פריינד
און בכלל הומאניסט, וואס זיין פריינדשאפט איז פאר מיר א כבוד, וועלכע
איך דערלויב זיך אויך אפט אויסנוצן לטובת הכלל.

דאריא סאמפער איז זיין נאמען. ער איז ווארשיינלעך דער אממערסטן
געלייענטער און באליבטער שרייבער אין לאנד. געקומען ווי אן אימיגראנט
אין 1934, איז ער גלייך אריין אין רעדאקציע פון "דיאריא נאסיאנאל" און
זיינע לידער האבן באצויבערט די יוגנט, זיי האבן געאטעמט מיט א קעמ-
פערישער לוסט און מיט א ליבשאפט צו מענטשן. אין די שפעטערדיקע
יארן איז ער אויך אריבער צו פראזע, און צו טעגלעכע קאמענטארן וועגן
ארטיקע און אלגעמיינע ענינים.

און סאמפער האט הויך און ריין געהאלטן די פאן פון געדורקטן קא-
לאמביאנער ווארט. ער איז נישט געגאנגען מיטן שטראם, נאר גאנץ אפט

שמעון גובערעק

מיט קאלאמביאנער זשורנאליסטן. — ד"ר קאמאטשא ראמירעס און דער געסטלעכער ב. טיסנעס

קעגן אים. ער האט קיינמאל נישט געשטעלט געשעפט העכער פון געוויסן, כבוד העכער פון אידיען, שבחים העכער פון זיין לעבנס-ציל; פארטיידיקן דעם אמת און די גערעכטיקייט.

איך האב ביי פיל געלעגנהייטן מיט אים זיך געטראפן — און וועל אויך איבערגעבן אייניקע פאקטן — וואס זאגן עדות וועגן דער פעסטקייט און אומבייגזאמקייט, פון א מענטשן מיט הומאניסטישע פרינציפן און דע-מאקראטישער אידעאלאגיע. די דאזיקע פאקטן אליין זענען גענוג אויף צו בארעכטיקן מיין שרעבן.

מיר, יונגע אימיגראנטן פון יענער זייט ים, האבן עפעס געהאט גע-הערט, און סאמפער פאררעכנט אונדז צווישן די קלאסן מענטשן, וועלכע ער דארף האלטן אונטער זיין פאטערלעכער שוץ. איך האב טאקע זיך גע-לערנט שפאניש, פריער, אויף די טעלעגראמעס פון זיין צייטונג, און שפע-טער טאקע — אויף זיינע ארטיקלען.

איך האב שוין ביי א געלעגנהייט דערמאנט, און אנטיסעמיטיזם איז געווען אן אומבאקאנט געוויקס אין דעם דאזיקן פרייען לאנד. דער קא-לאמביאנער, וואס האט א שטארקן צומיש פון אינדיאנער בלוט, איז פריי פון ראסיסטישע פאראורטיילן, וועלכע זענען אריינגעבראכט געווארן מיט די אייראפעישע אימיגראנטן. דאך פלעגט פון צייט צו צייט א בלאז טאן אן אנטיסעמיטיש ווינטל, וואס פלעגט אריינברענגען אן אומרו אין ישוב. היינט, ווען די נאצישע בעסטיע איז אפגעמעקט פון פנים פון דער ערד, וייל איך דא באטאנען, און צווישן די מענטשן, וואס האבן אין יענע טעג ארויסגעוויזן די טיפסטע סימפאטיע צום ישוב איז געווען דאריא סאמפער.

איך האב איין מאל אנגעקלונגען צו אים דורכן טעלעפאן און אלאר-מירט וועגן זאכן, וואס האבן זיך געטאן אין גאס, און וואס מיר האבן געוואסט אויך ווי זייער באהאלטענער מקור געפינט זיך. זיין דעמאלטיקער ענטפער, וואס האט אויף מיר געוירקט ווי א דערמוטיקונג, און עס זענען נאך פאראן גוטע מענטשן, און די וועלט גייט נאך נישט אונטער, דאס וועל איך קיינמאל נישט פארגעסן: „גובערעק — האט ער מיר געזאגט, אין דעם מארגנדיקן נומער, וועט די צייטונג זיך אפגעבן דערמיט, און די שטימונג וועט זיך בייטן. בארויקט דעם ישוב ער זאל זיך נישט זארגן, וועל צווישן אונדז איז קיין אנטיסעמיטיזם נישט פאראן, און וועט נישט

זיין. נעמט עס אויף ווי אן ארויסשפראץ אן ווארצלען, וואס וועט תיכף פארשווינדן... זינע רייד זינען באשטעטיקט געווארן דורך פאקטן: די וואלקנס זינען גיך פארשווינדן און דער הימל האט זיך אויסגעלייטערט. מיט יארן שפעטער, ארום 1938, האט די שעדלעכע ווירקונג פונעם אפפאל פון דער אלטער אייראפע ווידער געפרווט אויפהייבן דעם קאפ און באהערשט די גאסן פון באגאטא. נאך אמאל האבן מיר, מיט שוין אויסגעטראטענעם וועג, זיך געווענדעט צו דאריא סאמפער. דער פאל איז געווען גאנץ ערנסט, און ער פערזענלעך האט אויף זיך גענומען די אויפגאבע צו פאררופן אין א רעסטאראן, נישט מער און נישט ווייניקער ווי דעם גרויסן פאלקס־מנהיג כאַרע עליעסער גייטאן, צוזאמען מיט מאַיסעס פריעטאָ, און אנדערע פראַמינענטע פערזענלעכקייטן. גייטאן האט נישט געדארפט אַנ־שארפן זיין געווער, וואָס ער האָט תמיד געהאַלטן גרייט צום קאַמף. ער האָט אויף די שפּאַלטן פון „כאַרנאַדאַ“ און אויף דער פאַרלאַמענטאַרישער טריבונע געלאָזט הערן זיין דונערדיק קול אין אַן אַרויסרוף קעגן די פינצטערע כוחות. דאָס אייגענע האָט געטאָן סאַמפער מיט זיין באַלערנדיק זשורנאַליסטיש וואָרט, און אַזוי אַרום איז יענע סכנה פאַריבער, מיט איין מאָל, און לאַמיר האָפּן אַז אויף שטענדיק.

דער ביאָגראַף זינער, וואָס וועט שרייבן וועגן זיין גרויסן בייטראַג אין אינטעלעקטועלן לעבן פון לאַנד, ווי אַ פּאַעט, ווי אַ פּובליציסט און ווי אַ גיטיטיקער פירער, וואָלט געדאַרפט אָט די אויבנדערמאַנטע פּאַקטן, אַרויסשטעלן אויפן ערשטן פּלאַן ווי אַ מוסטער פון מענטשלעכקייט און ווי אַן אויסדרוק פון אונדזער דאַנקשאַפט און אַנערקענונג פאַר אַ גרויסן שרייבער, גרויסן מענטשן און גרויסן ייִדן־פּרזינד. מען קען זיין אַ גרויסער שרייבער און נישט פאַרמאָגן די אַלע אַנדערע מעלות. ביישפּילן וואָלט איך געקענט געבן זייער אַ סך. אָבער די לעצטע צוויי גייען שטענדיק געפאַרט. אַ הומאַניסט איז שטענדיק אַ ייִדן־פּרזינד, און אַ פּרזינד פון ייִדן — האָט בטבע ליב מענטשן, ווייל ייִדישקייט און מענטשלעכקייט זינען אידענטישע קאַטעגאָריעס, און גייען שטענדיק צוזאַמען.

די מיסטעריע פון פריינדשאפט

די מיסטעריע פון פריינדשאפט איז ווי די מיסטעריע פון ליבע, דער מענטש ווייס אפטמאל נישט פארוואס ער האט זיך פארליבט אין דער פרוי און נישט אין קיין אנדערער. דער פראצעס פון קעגנזיטיקער סימפאטיע איז נישט אין גאנצן קיין באוונסטיניקער, ער האט אין זיך אויך אומבאוונסטיניקע עלעמענטן. נישט אומזיסט זאגט אן אלט און קלוג שפריכווערטל: „זאג מיר ווער דינע פריינד זינען און איך וועל ריר זאגן ווער דו ביסט.“ עס הייסט, אז דער מענטש קלייבט אפ זינע פריינד, אין הסכם מיט די באהאלטענע סימפאטיעס פון זיין אייגענעם כאראקטער. ער קלייבט אויס מענטשן, וועלכע אנטשפרעכן זיין געשמאק, וועלכע זינען אים צום הארצן, מיט וועלכע ער האט א געמיינזאמע שפראך, געמיינזאמע אינטערעסן. א פריינדשאפט איז ווי א זיווג, און א זיווג האבן געזאגט אונז דזערע עלטערן איז „באשערט פון הימל“.

אט אזא באשערטע פריינדשאפט האט זיך בני מיר פארבונדן מיט א פאר צענדליק יאר צוריק, מיט סאלאמאן (שלמה) אקסעלראד, פון די בראנקס אין ניו-יארק. מײן איידעם האט נאך זינעם א באזוך אין דער שטאט דערציילט וועגן אים. ער איז זינער א קרוב און א מענטש אין מײן עלטער, זאגט ער, וואס קומט פון די ביזנעס און זעצט זיך גלײך אוועק „צו ליענען זינע יידישע ביכער, און אזוי זיצט ער ארײן אין די שפעטע שעהען פון דער נאכט“. צוזא ייז איז פון מײנע מענטשן, האב איך אים צוגעשריבן א פאר ווערטער און באקומען אן ענטפער, וואס האט מיך דערפרייט און איבעררעגט. עס האט מיך איבערראשט א געפיל. אז איך האב געפונען דעם מענטשן אויף וועלכן איך האב שוין לאנג געווארט, אז עס האט זיך מיר אפגעזוכט א נאענטער קרוב, וועלכן איך זוך שוין לאנגע יארן.

און עס האט זיך איינגעשטעלט צווישן אונדז א קארעספאנדענץ, וואס

איז געווען פיל מער ווי אַ „פּאַפּירענע בריק“, וואָס האַלט אונטער קרובישע סענטימענטן. מיר האָבן זיך איבערגעשריבן נישט אויף יוצא צו זיין, נאָר צוליב אייגענעם פּאַרגעניגן, צוליב אַן אינערלעכער באַדערפעניש זיך דורכשמועסן אינטיים און אויפריכטיק מיט אַן אייגענעם מענטשן. עס איז גוט ווען מען קאָן זיין אינטיים און אויפריכטיק מיט אַ מענטשן, ווייל מען פילט, אַז אויך דער צווייטער וועט ענטפערן מיט די זעלבע סענטימענטן. יעדער בריוו זינער איז געווען דורכגעפילט מיט מענטשלעכער וואַרעם־קייט, מיך האָט אַפט געדאַכט אַז איך פיל די וואַרעמקייט אין באַריר פון פּאַפּיר. ווען צווישן צענדליקער קאַמערציעלע און פריוואַטע בריוו איז געווען סאַלאַמאַנס אַ בריוו, האָב איך אַלע אַנדערע אַפּגעלייגט און אויפ־געעפנט פּריער זיין בריוו. זינער אַ בריוו פלעגט מיך אַרויספירן פון דער וואַכעדיקער אַטמאָספּער, און שאַפן אַ יום־טובדיקע שטימונג. אַ לעגענדע דערציילט, אַז שבת באַקומט דער ייד אַ נשמה יתירה, נאָך אַ נשמה. סאַ־לאַמאַנס אַ בריוו פלעגט מיר ברענגען אַ נשמה יתירה...

אודאי האָב איך געהאַט אַ גרויסן אינטערעס זיך צו זען פּערזענלעך מיט מײַן „פּאַפּירענעם“ פּריינד, פון וועלכן איך האָב זיך שוין געשאַפן אַ פּאַרשטעלונג אין מײַן פּאַנטאַזיע. אָבער אַ ייד אַ פּאַבריקאַנט, וואָס האַלט אין „מאַכן אַמעריקע“ קאָן נישט נעמען הענדום פענדום איבערלאָזן אַלין און זיך מאַכן אַ לוס־רייזע. אָבער עס האָט זיך געמאַכט אַ געלעגנהייט, און אין יאָר 1957 האָב איך צום ערשטן מאַל באַזוכט די פּאַראַייניקטע שטאַטן. האַלבע נאַכט האָב איך אויסגעשטיגן פון אוויאַן אויפן ניו־יאָרקער לופטפּאַרט, און צווישן דער גרופּע קרובים און פּריינד, וועלכע זינען גע־קומען מיך אַפּוואַרטן, האָט אויך נישט געפּעלט סאַלאַמאַן אַקסעלאַרד.

און ווי אויסטערליש דאָס זאָל נישט קלינגען, האָט דער רעאַלער סאַלאַמאַן, וועלכן איך האָב געזען פּאַר זיך, אויסגעזען ווי אַ לעבעדיקע קאַפּיע פון דעם, וואָס איך האָב זיך אויסגעמאַלט אין מײַן פּאַרשטעלונג. אַ מענטש פון מיטעלן וויקס און דינער פיגור, מיט אַ גרויסן קאַפּ, פּאַר־חלומטע אויגן און מילדן שמייכל. עס איז מיר גלייך אינגעפּאַלן אַ געדאַנק: מער גייסט ווי קערפּער... און די לאַנגע שעהען, וואָס איך האָב פּאַרבראַכט מיט אים האָבן באַשטעטיקט דעם איינדרוק, אַז ס'איז אַ מענטש פון גייסט, וואָס געפינט זיין גליק און רו אין זיין גייסטיקן אומרו, אין זיין אומגע־

א ייד אין קאלאמביע

זעטיקטן דורשט צו וויסן, אין זיין לנדנשאפטלעכן נגייער אלץ צו לערנען, אלץ צו קענען.

סאלאמאן אקסעלראד איז געבוירן געווארן אין כוטיין, א קליין שטעטלע אין בעסאראביע. געלערנט אין חדרים, יונג אָנגעהויבן ליינענען טריי־פסולס און שרייבן שירים. צו די אַכצן יאָר האָט ער שוין געהאַט אויסגעשטודירט אַלע ספרים אין שילעכל, און אויסגעלייענט באַהאַלטע־

די ספּאָרט־גרופּע „מכבי“ אין באַגאַטאַ

נערהייט אַלע ביכלעך, וואָס ער האָט באַקומען ביי די שטעטלשע משכילים, און ס'איז אים געוואָרן ענג אין כוטיין. איז ער אַנטלאָפּן, דערציילט ער, נישט אַזוי אויס עקאַנאָמישער נויט ווי אויס גניסטיקן הונגער. אין אַמע־ריקע האָט ער געהאַט קרובים און געפּאָרן צו זיי מיטן חלום צו לערנען. אָבער אין דער קאַלטער אַטמאָספּער פּון דער נייער היים איז דער חלום צערונען געוואָרן, נאָר דער ווילן איז געבליבן. סאלאמאן האָט געמוזט אַריינגיין אַרבעטן אין אַ שאַפּ, אָבער אין די אַזונטן איז ער געזעסן און

געלערנט. מאַקסיס גאַרקי, זאָגט ער, האָט דורכגעמאַכט זינע „אָניווער-
סיטעטן“ אין לעבן, אין וואַנדערונג, אין קאַנטאַקט מיט מענטשן, אין קאַמף
מיט דער טאַג-טעגלעכער ווירקלעכקייט. מיינע „אָניווערסיטעטן“ זינען
דאָ, האָט ער מיר אָנגעוויזן אויף די ביכער, וועלכע זינען געווען אָנגע-
לייגט אויפן טיש, אויפן דיל און אויף די פּאָליצעס ביז דער סטעליע.

סאַלאַמאָן האָט נישט געמאַכט קיין אַמעריקע, אָבער האָט נישט לאַנג
געאַרבעט אין שאַפּ, האָט גרינטלעך דערלערנט די שפּראַך, און דערגרייכט
אַ גאַנץ פּינע עקאָנאָמישע פּאַזיציע. אָבער ער איז נאָך נישט פּרטי פון יאָך
פּרנסה, די בעסטע שעהען פון טאַג גיט ער נאָך אַפּ דער ביוּראָ, נאָר די
אָוונטן זינען זינע. דער אַינגעבוירענער ייִדישער מתמיד זיצט על התורה
ועל העבודה; זיין זיידע איז געזעסן אין שול איבער דער גמרא, דער איי-
ניקל קנעלט ספּיאָזאָן און לייענט „צמח אַטלאַס“ פון חיים גראַדע. אָן איי-
דעלער פון דער נאַטור, האָט ער נישט געקאַנט אויסנוצן זינע ריכע
קרובים, און מיט זייער הילף לערנען, כאַטש זיי האָבן אַרויסגעוויזן גוטן
ווילן צו אים און אַ באַווונדערונג פאַר זיין התמדה. האָט ער זיך אויפ-
געבויט אַ גיטטיקע וועלט מיט זינע אייגענע מיטלען.

סאַלאַמאָן וווינט אין די בראַנקס אויפן העכסטן גאַרן פון אַ פּילשטאַ-
קיקער געביידע. ווייטער פון דער זינדיקער ערד, און נענטער צו די הימ-
לען. — ווען איך לייען אַן אָפּהאַנדלונג וועגן אַ בוך, זאָגט ער, מוז איך שוין
דאָס בוך לייענען. עס באַהערשט מיך אַ נייגער אַריינצודרינגען אין דער
וועלט פון מחבר. מיר האָבן היינט גרויסע שרייבערס, די ווערק פון וועל-
כע ווערן איבערגעזעצט אין פרעמדע שפּראַכן, איז ווי אַזוי זשע זאָל אַ ייד
זיי נישט לייענען און הנאה האָבן? עס דערשיינען אויך וויכטיקע ווערק פון
וויסנשאַפטלעכען כאַראַקטער, אַט אַ שטייגער ד"ר צינבערגס „די געשיכטע
פון ליטעראַטור ביי יידן“, און ער ווייזט מיר אויף דער פּאָליצע אַ צענד-
ליק בענד פון דעם מחבר, דאָס איז דאָך אַן אוצר! גיט ער צו מיט פּאַטאַס,
אַ ייד דאַרף לערנען ווי אונדזערע זיידעס האָבן געלערנט זייערע הייליקע
ספרים.

— איך האָב געהערט, אַז איר שרייבט לידער, האָב איך באַמערקט. —
דאָס איז חטאת נעורים, יוגנט-זינד, האָט ער מיר געענטפערט, קיין ליי-
דער שרייב איך היינט נישט, אָבער איך שרייב. אַ מענטש וואָס האָט אָפּגע-
זען

א ייִד אין קאלאמביע

אויגן און זעט און טראכט, האָט אויך עפעס וואָס צו זאָגן. שוין פאַראַן מאַטעריאַל אויף אַ פּאַר ביכער, אָבער איך אַזיל זיך נישט אַרויסצוגעבן. עס וועט קומען די צייט. דער גרויסער פּראַנץ קאַפּקאַ האָט יאָרן לאַנג געשריבן, און אין איין שיינעם טאַג האָט ער אַלץ געוואַלט פאַרברענען. ווען נישט מאַקס בראַד, פאַרברענט ער עס, און די וועלט־ליטעראַטור וואַלט פאַרלוירן איינעם פון אירע גאָנים. איך בין נישט קיין גאון, און וועל מיינע כתבים נישט פאַרברענען, אָבער איך אַזיל זיך נישט זיי אַרויסצוגעבן. אַן אַנגע־שריבן וואָרט שטאַרבט נישט, עס לעבט־איבער דעם מחבר, און קאָן זיך צו מאַל אַרײַנלעבן אין דער אייביקייט...

די מיסטעריע פון פּריינדשאַפּט דערקלערט זיך מיט געמיינזאַמקייט פון אינטערעסן און קעגנזעטיקער סימפּאַטיע. איינער דערפילט אין צווייטן אַזעלכע כאַראַקטער־שטריכן, וועלכע זיינען אים ליב און טייער. דאָס אַלץ וואָס איך האָב געזען און געהערט פון סאַלאַמאַנען איז מיר געווען צום האַרצן. איך האָב ליב אַזעלכע מענטשן, און עס איז פאַר מיר אַ זכיה צו האָבן אַזאַ פּריינד און זען אַזאַ העלד אויף די בלעטער פון מיין ספר.

„מכבי“־ספּאָרטלערס אין באַראַנקיליאַ, קאלאָמביע

אַמאַליקע דאַקטוירים

דאַקטוירים, רפואות, סאַנאַטאָריעס, שפיטעלער — און צום סוף: צוריק מיטן פעקל ביינער אַהיים, אַדער אַהין פון וואָנען מען קומט שוין נישט צוריק. דאָס איז דער גורל פון לעבעדיקן מענטשן, וואָס דאַרף אַ מאָל פאַר זוכן דעם בייטערן טעם פון אַ קראַנקן. קיינער בענקט נישט, חלילה, נאָך די אַלע זאַכן; נאָר אַז מען דאַרף שוין יאָ אַנקומען צו אַ דאַקטער, בעט איד גאָט, אַז איד זאָל אַרײַנפאַלן אין די הענט פון אַ גוטן מענטשן. עס זײַנען מיר געבליבן אין זכרון דאַקטוירים, וואָס האָבן איבערגעלאָזן אַ דאַנקשאַפט־געפיל אין האַרצן. דאַקטוירים פון אַמאַל — און איד גלויב, אַז אַזעלכע זײַנען אויך דאָ היינט — וועלכע האָבן געטיילט רפואות צוזאַמען מיט גוטע עצות און נחמות, וועלכע האָבן געזען דעם חולה אַזוי גוט ווי די קרענק, און די היילונג מער ווי דעם פּדיון.

גאָר אַפט איז מיר אויסגעקומען אַרײַנצוגיין צו אַ דאַקטער, נישט נאָר מיט אַ צעבראַכענעם גוף, נאָר אויך מיט אַ דערשלאָגענעם גניסט. אַ נער־וועזער פון דער נאַטור, האָב איד זיך נאָך אין דער אַלטער היים אַנינגע־רעדט, אַז איד וועל „אוועקגיין“ יונג, אַז איד וועל מײַנע הונדערט מיט צוואַנציק יאָר — וועלכע עס קומט על־פי מסורה יעדן כשרן יידן — נישט אויסלעבן. יעדער נײַער געבוירן־טאַג, האָב איד איבערגעלעבט ממש ווי אַ נס. און אַז איד בין אַהער געקומען, האָבן די פּראַבלעמען, די קאַמפלעקסן, ווי מען רופט עס היינט, נאָך שווערער געמאַכט די לאַסט. אין אַזאַ צושטאַנד, איז גענוג געווען אַ גוט וואָרט פון מעדיקער, וואָס זאָל אַננשטילן מײַן אומרו. אַבער ניט שטענדיק. אַפט האָבן די נערוון זיך נישט געלאָזט פאַר־וויגן, און ווי אַ קראַנק קינד האָבן זיי נישט אויפגעהערט צו זינגען זייער טרויעריקן ניגון. הערט מען אויף צו גלויבן אין איין דאַקטער און מען זוכט אַ צווייטן, און עס הייבט זיך אָן אַ וואַנדערונג פון איין דאַקטער צום אַנד־

דערן, וואָס גיט נישט צו קיין געזונט און ליידיקט-אויס דאָס בנזטל. קיין גוטער ייד זאל עס נישט וויסן!

*

מיט עטלעכע צענדליק יאָר צוריק איז באַגאַטאַ געווען אַ סך פרימי-טיווער ווי היינט, אין אַלע הינזיכטן. דאָך האָבן נישט אויסגעפעלט קיין מע-דיקערס אין אַלע ספעציאַליטעטן, און אויך נישט קיין קראַנקע, וואָס האָבן געדאַרפט צו זיי אַנקומען. ייִדן און נישט-ייִדן, זיי אַלע שווימען-אויף אין מיין זכרון. אייניקע פון זיי זינען שוין אויפן עולם-האמת, אָבער דער אַנ-דענק פון זיי לעבט נאָך צווישן אַ סך, וועלכע זיי האָבן באַהאַנדלט. איך בין איינער פון די, וואָס דערמאָנט זייער נאָמען מיט אַנערקענונג, און באַזונדערס דעם ד"ר אַברהם סאַלגאַר, וואָס האָט מיך געשטאַרקט מיט זיין גוט וואָרט, און דערמעגלעכט איך זאל ווייטער לעבן און אַרבעטן. עס איז שוין לאַנג אַוועק יענע צייט, ווען כ'פּלעג זיך חידושן ביים אַפּרייסן דאָס לעצטע קאַ-לענדאַר-בלעטל, וואָס איך לעב נאָך, פונקט ווי נאָך אַ יאָר לעבן וואָלט פאַר מיר געווען אַ נישט-פאַרדינטע מתנה. ווי זשע זאל איך פאַרגעסן „מינע דאָקטוירים“, וועלכע זינען אין דער ווירקלעכקייט געווען נישט נאָר גוטע פּראָפעסיאָנאַלן, נאָר אויך גוטע, ערלעכע מענטשן.

*

אַט זע איך פאַר מינע אויגן דעם דאָקטער כוליאַ מאַנריקע אין זיין אויפנעם-צימער אויף דער קאַרעראַ 8, צווישן די גאַסן 16 און 13, אַ בעל-גוף, מיט געדיכטע ברעמען ווי אַ יונגער וואָלד, און מיט ערנסטע דורכ-דרינגענדיקע אויגן פון אַ טיפּישן רופּא. די פיזישע אונטערזוכונג פון פאַ-ציענט פאַרטיקט ער אָפּ געשווינד און אָן קיין שום שטרויכלונגען, אָבער דער חולה איז שוין ביי אים אין די הענט און ער איז נאָך נישט פאַרטיקט. ער הייבט זיך אויף, פאַרבעט דעם פּאַציענט אין אַ צווייטן צימער, און עס קומט דער צווייטער טייל פון דער היילונג. דער לאַנגער און געמיטלעכער שמועס, ווי פון אַ גוטן פּאַטער מיט אַ צעפּיעשטשעט קינד, וואָס איז אַראָפּ פון דרך-הישר, דאָס איז געווען היילונג דורך איבערצייגונג, און אין די דרייסיקער יאָרן, איז נאָך דער פּסיכאָאַנאַליז נישט געווען פאַרשפּרייט אויפן אַמעריקאַנער קאָנטינענט. דער אַלטיטשקער ד"ר מאַנריקע האָט נאָך אַוודאי נישט געקענט פּרוּידן און זיין טעאָריע, וואָס איז נאָך געלעגן אין די וויקע-

לעך. דאָס האָט אים אַזוי אינספּירירט צו האַנדלען זײַן אייגענע דערפאַרונג. זײַן גוט האַרץ, זײַן אויפּריכטיקער ווילן צו העלפּן דעם קראַנקן.

ער האָט געהיילט דעם קראַנקן מיט ווערטער מער ווי מיט רעצעפטן. ער האָט געשאַפּן אַן אַטמאָספּער פּון צוטרוי, און דערוועקט אַ גלויבן אין די אייגענע קרעפטן. ער אַפעלירט צום פּאַציענט ער זאָל „מיטאַרבעטן“, ער זאָל מיטהעלפּן דעם דאָקטער, און ביידע שליסן אַ הייליקן בונד צו ראַטע־ווען אַ מענטשלעך לעבן; אַ קאָוואַלירן־אַפּמאַך, וועלכער קיין שום צד וועט נישט וואַגן צו ברעכן; אַ שותפות, די רווחים פּון וועלכער מען ציילט מיט יאָרן לעבן, מיט צוגעקומענעם געזונט, מיט אַ צושטראַם פּון גניסטיקע קרעפטן. אַ קראַנקער, וואָס העלפּט־נישט־מיט, האָט נישט קיין רעכט אויף אַ צווייטן וויזיט, זאָגט דער דאָקטער; און דער פּאַציענט איז אַרויס פּון קאַ־בינעט מיט דער זיכערקייט, אַז ער איז אין די הענט פּון אַן ערלעכן מענטשן, און אַז ער איז אויפּן ריכטיקן וועג פּון אַ היילונג. אַזאַ איז ער געווען דער ד״ר מאַנריקע, אַזוי האָט אים געקענט דאָס גאַנצע לאַנד, און אויף דעם זאָגט עדות מיט אַ געפיל פּון דאַנקשאַפט מײַן שרײַבן.

*

„מײַן“ פּראָפּעסאָר עדמונדאָ ריוואָס איז מיר באַזונדערס נאָענט צום האַרצן. איך בין געווען אַ צײַט נערוועזן און זייער פּילבאַר, און ווער איז עס אין אונדזערע צײַטן נישט נערוועז? האָט מיר מײַן ליבער דאָן עדמונדאָ, ווי איך פּלעג אים רופן אינטיים, „אַנגעסטרויעט“ מײַנע נערוון ווי אַ גוטער פּידלער די סטרונעס פּון זײַן פּידל. איך געדענק ווי איך פּלעג אַלע מאל אין וואַרטזאַל מיט אינטערעס באַטראַכטן די דיפּלאַמען און ערן־דיפּלאַמען פּון פּאַרשיידענע אוניווערסיטעטן און פּון דער פּאַריזער סאָרבאָן.

ער האָט געהאַט זײַן באַזונדערע שיטה פּון היילן. יעדער מענטש — פּלעגטער זאָגן — איז אַ פּסיכאָ־פיזישע איינהייט; עס הייסט, אַז יעדער קראַנקייט באַרירט דעם מענטשן פיזיש און גניסטיק; דאַרף מען דעריבער בײַ יעדער קראַנקייט היילן דעם קערפּער און איינצײטיק קרעפּטיקן דעם גניסט. ער האָט געהאַט אַ באַזונדער פּעיקייט צו געווינען דעם צוטרוי און די ליבשאַפט פּון חולה, מען האָט געפּילט, אַז זײַן פּרינדישאַפט צום פּאַ־ציענט איז נישט קיין פּראָפּעסיאָנעלער אַנשטעל, נאָר אַן אויסדרוק פּון

אויפריכטיקער מענטשן-ליבע און פון אן אינטערעס צו העלפן. אין קעגנ-
זאץ צו די אלע אָנגענומענע מאָדערנע שיטות, פלעגט ער געמיטלעך דיאָ-
לאָגירן מיטן קראַנקן, ווי צוויי פּריינד בני אַ קאווע־טישיל, און דער מענטש
פלעגט אַרויסגיין אַ דערמוטיקטער, ווי נאָך אַ שמועס מיט אן אינטערעסאַנטן
גוטן פּריינד. מיט דעם זעליקן נוסח האָט ער נאָך דעם געשריבן זיין רוב־
ריק אין צייטונג, וואָס האָט געהאַט מאַסן לייענערס.

אזאָ איז ער געווען „מזין“ פּראָפּעסאָר, וואָס האָט פּאַרלענגערט און
פּאַרבעסערט דאָס לעבן פון אַ סך פון זיינע מיטמענטשן, נאָר אים אַליין
איז ניט באַשערט געווען צו פּאַרלענגערן זיין אייגן לעבן, וואָס פעלט אַזוי
אויס.

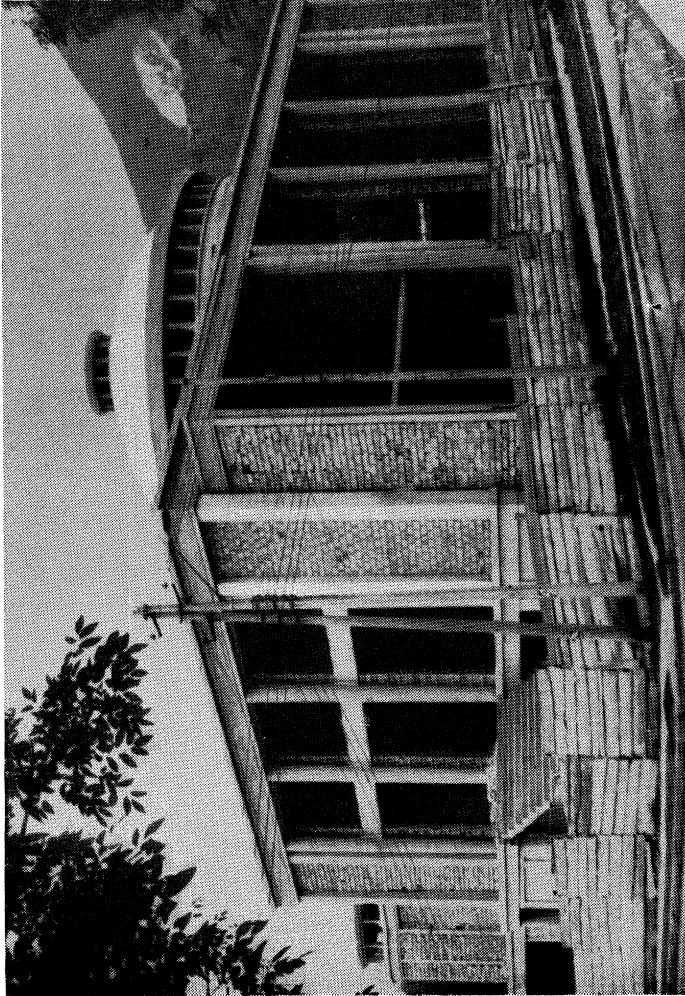
*

אין די פּערציקער יאָרן איז צווישן די מעדיצינערס אין לאַנד געווען
שטאַרק אָנגעזען דער קינדער־ספּעציאַליסט, ד״ר דניאל מאַלאַנאָ. ער האָט
געהאַט צו טאָן מיטן שווערסטן מין פּאַציענטן, וואָס זיין קראַנקייט און
זיינע ליידן מוז דער דאָקטער אַליין דערגיין, ווייל דער קראַנקער קאָן נאָר
שרייען, אָבער נישט ריידן. אָבער ס'איז אָפט מאל גענוג געווען דער דאָק-
טער זאל נאָר אַ קוק טאָן אויפן קינד, אַ טאַפּ טאָן דאָס בייכל, צויליגן אַ
פינגער צום שטערן, שיקן דעם פּאַרצויפּלטן טאַטן אָדער מאַמען מיט אַ
פּאַפּירל אין אָפטייק, מען גיט־אַינן דעם קינד די רפואה, און שוין — די
גאַנצע פּאַנאָראַמע האָט זיך געביטן...

הינט היילט מען קינדהוסט פון קינדער מיט אַ ריזע אין אן אַוויאָן.
דעמאָלט האָט מען נאָך פון דער המצאה נישט געוויסט, און ד״ר מאַלאַנאָ —
לאַנג לעבן זאל ער — האָט דאָס זעליקע דערגרייכט מיטן שיקן די קראַנק-
קע קינדער אויף עטלעכע יוּאַכן אויף די הויכקייטן פון לאַ מעסאַ. האָב איך
טאַקע אויף זיין אַנוויזונג אַהין געפירט מיינע קינדער, און דאָרטן האָבן
מיר געטראָפן נישט נאָר אַ שיינע לאַנדשאַפט און האַרציקע מענטשן, נאָר
איך האָב צוריקגעבראַכט אַהיים מיינע קינדער פרישע און געזונטע.

ס'איז מיר געבליבן אין זכרון פון דאָרטן דאָס פּענסיאָן־הויז
פון דער משפּחה קאַנאַטשאָ, וווּ מיר זיינען איינגעשטאַנען. קיין מאַנסבילן
זיינען דאָרטן נישט געווען; נאָר די באַלעבאַסטע מיט אירע דערוואַקסענע
טעכטער. די געסט האָט מען באַהאַנדלט ווי בני־בית, אלע צוזאַמען זיינען

שמעון גוברעק

א יודשע שול ווערט געבויט אין א נייער הינטערשטאטישער געגנט פון באגאטא

געווען איין משפחה. שוין אָפּגע־רעדט פון דער באַדינונג פון די קראַנקע קינדער, פֿאַר וועלכע עס האָבן געזאָרגט אַלע דערוואַקסענע אין שטוב. דער בעסטער האַטעל וואָלט זיך נישט פֿאַרגליכן מיט דער האַרציקייט און מענ־טשלעכער וואַרעמקייט, וואָס מיר האָבן געפונען אין דער באַשיידענער אַכ־סניא. דאָס קראַנקע קליינוואַרג האָט אַינגעאַטעמט יענע לויטערע לופט און געטרונקען יעדן פֿרימאַרגן מילך פון אַן אייזעלין, וואָס זײַן היילקראַפט איז אַ שם־דבר צווישן די אַינגעבוירענע אין דער געגנט.

אין לאַ מעסאַ האָב איך זיך דערמאַנט מיין געבוירן־שטעטעלע זשעלי־כאָוו. אויך דאָרט האָבן מיר גענאָסן פון פֿרילינג; פון אַ קורצן פֿרילינג נאָך אַ נאַסן און קאַלטן ווינטער. די אַרעמע און אָפּגעפֿליקטע ביימלעך אין די גאַסן פֿלעגן אויפֿבליען מיט אַלע קאַלירן און פֿאַרשאַפֿן אַזוי פֿיל פֿרייד די קינדער און די שטעטלשע ציגן, וואָס פֿלעגן צופֿן די אַרומיקע גראַז. און דאָ, אויף דער פֿלאַך פון אַ באַרג אין דער טראַפֿישער געגנט, איז דער פֿרי־לינג נישט קיין גאַסט אויף אַ ווייזל, ער הערשט אַ גאַנץ קנילעכיק יאָר, און די גאַנצע געגנט אַרום איז באַגאַסן מיט אַ בלענדנדיקער שיינקייט פון אַלע פֿאַרבן און מיט אַלע דיפֿטי, וואָס פֿאַרשיכורן ממש — טעם גן־עדן. אַבער, ווי עס שײַנט, ווערט דער שטענדיקער פֿרילינג אויך צוגעגעסן; מיר האָבן זיך פֿאַרבענקט אַהיים, אין שטאַט, צום טומל, צו מענטשן — און צוריק־געפֿאַרן...

*

ד״ר מיגעל פֿאַרעראַ נאָגעס קאָן באַטראַכט ווערן ווי אַ בריק צווישן דעם אַלטן און נייעם דור מעדיקער דאָ אין לאַנד. אַז ער הייסט אַיך זיך אויסציען אויפֿן טיש און אַטעמען, און הוסטן, און ציילן 33, און אַננהאַלטן דעם אַטעם, דאַרפט איר אים אויספֿאַלגן ווי אַ קינד, מסתמא ווייסט ער דעם טיפֿן זיין פון דער ״קבלה״. און אַז דער ד״ר פֿאַרעראַ פֿאַרעט זיך איבער אַיך מיט דער בלאַז־מאַשין, וואָס די וויסנשאַפֿט האָט ווי עס שײַנט נאָר פֿאַר אים צוגעטראַכט, מעגט איר זײַן זיכער אַז איר האָט שוין די רפואה שלימה אין קעשענע, ווייזל איר קוקט אים אָן, איך בעט אַיך, דעם ליבלעכן און האַרציקן מענטשן, די גוטסקייט ליגט דאָך אים אויפֿן פֿנים! ווער וועט אים נישט גלויבן? אַט דער דאָקטער איז עס געווען, וואָס האָט מיר געגעבן אַן עצה טובה: ״אַראַפֿנעמען פון דער וואַג!״. טאַקע ער האָט עס מיך גע־

פירט דורך אַ לאַנגן לאַבירינט פון דיעטעס און רפואות, ביז ער האָט מיך בשלום געבראַכט צום געוונטשענעם ציל.

לכתחילה האָט עס מיך פאַרדראָסן. סטאַטש? האָב איך געטראַכט, ווי קאָן מען עס צונעמען ביי אַ מענטשן דאָס וואָס די נאַטור, און די קוליןאַרע קונסט פון מיין באַלעבאַסטע, זאָל געזונט זיין, האָבן מיר צוגעטיילט? אָבער ווען די וואַגשאַל האָט פעסטגעשטעלט, אַז איך האָב פאַרלוירן עטלעכע קי-לאַגראַם, האָט דער גוטער דאָקטער זיך געפריידט ווי אַ קינד, און איך האָב זיך געפילט גרינג און לייכט, שיעור נישט ווי אַ יינגל.

פאַר אַט דעם מעדיקער, מיט אַ נאָמען וואָס איז שוין ווייט אַרויס די גרענעצן פון לאַנד, איז געלט איבער הויפט נישט קיין ענין. ווי לייכט ער פאַרדינט. אַזוי לייכט גיט ער אויס. זיין ליידנשאַפט איז אַרומפאַרן, שטודירן און — ספּאָרט. ער איז אין שטענדיקער אַקטיוויטעט. סוף יאָר שליסט ער זיין קאַבינעט און פאַרט אַזוי לאַנג ביז ער בלייבט אַן אַ גראַשן. ער איז שוין אויסגעווען די גאַנצע וועלט. עס פעלן אים נאָר די פּאַלוסן. ער וואַרט, זאָגט ער, מען זאָל דאַרט מאַכן אַן אוניווערסיטעט פאַר די עסקימאָסן — וועט ער שוין אַהין פאַרן. זינע פּאַציענטן דערוואַרטן זיך קוים אויף אים, און אַז ער קומט צוריק, זינען זיי אים מוחל די זינד, און דער בלאַז-אַפּאַראַט נעמט ווידער אַרבעטן.

נישט נאָר צוליב מיין קראַנקייט בין איך ענג פאַרבונדן מיטן ד"ר פאַרעראַ, נאָר אויך צוליב אונדזער געמיינזאַמען אינטערעס פאַר ספּאָרט, בעיקר פאַר פוטבאָל. ער איז אַן אַנהענגער פון עקיפּ "סאַנטאָ פע" און איך בין אַ חסיד פון "מיליאַס". ער איז אָבער נישט אַזאַ פּאַנאַטיקער, ער זאָל נישט באַדויערן די ביטערנישן, וואָס די דאָזיקע ליבשאַפט האָט אים פאַר-שאַפט... ער קען גוט דעם אייראַפּעישן פוטבאָל, און איז אַן אַנהענגער פונעם ענגלישן שפּיל-נוסח. יעדן זונטיק זעט מען אים אויפן וועג צום ספּאָרט-פּלאַץ, מיט זיין קליינעם אויטאָ, מיטן קעפי אויפן קאַפּ, מיט אַ פאַר פאַר-גרעסער-גלעזער — מעג דונערן און בליצן.

אַזוי אַז דער ד"ר פּערעראַ איז אַ פּילזיטיקער מענטש; עס הייסט, אַ מענטש וואָס אַלץ וואָס איז מענטשלעך איז אים נישט פרעמד; ער האָט אַ לעבעדיקן אינטערעס פאַר אַלץ און אַלעמען, און אוודאי פאַר פּאַליטיק; דער מאַדערנער סאַציאַליזם פון ענגלישן שניט, איז זיין "משוגעת". ער זעט

אין דעם די איינציקע געזעלשאַפטלעכע רפואה, וואָס איז בכוח צו היילן, ווי ער זאָגט, די היינטיקע צעדרייטע וועלט. און אפשר איז ער גערעכט...

*

אין 39סטן יאָר, ערב דעם צוזאַמענבראָך פון דער שפּאַנישער רעפּובליק, האָט זיך באַזעצט צווישן אונדז די משפּחה טריאַס. דער ראש־המשפּחה איז נישט קיין אַנדערער ווי דער באַרימטער פּראָפּעסאָר, אַנטאַניאַ טריאַס, אַ הויכער, אַ שלאַנקער מיטן אַן אַריסטאָקראַטישן אויסזען און בלויע אויגן. בלויז מיט זיין אויסערלעכקייט האָט ער אַרויסגערופן דרך־ארץ. ער האָט גערעדט אַ ריינעם שפּאַניש מיט אַ קאַטאַלאַנישן אַקצענט. אויפגעמען פלעגט ער אַ קראַנקן מיט אַ שמועס, זיצנדיק קעגן אים האָט מען זיך גאָר נישט געפילט ווי אין אַ קאַנסולטאַריע פון אַ מעדיקער, נאָר ווי ביי אַ צוזאַמענ־טרעף מיט אַ גוטן פּריינד.

נאָכן שמועס האָט ער פאַרבעטן אין אַ דערבנייקן צימער און געמאַכט די אונטערזוכונג. ער פלעגט זיך באַמיען נישט נאָר צו געווינען דעם צוטרוי פון קראַנקן, נאָר ווערן היימיש מיט אים, און דאָס פלעגט ער, פאַרשטענד־לעך, דערגרייכן. זיין באַרימטקייט אין דער גרויסער וויסנשאַפטלעכער וועלט, האָט נישט קאָליע געמאַכט זיין אַנגעבוירענע פּשטות און די פאַ־טערלעכע וואַרעמקייט אין זיין באַצונג צו מענטשן.

ווי אַ גרויסער כירורג, האָט ער באַוויזן צו היילן די גאַנצע משפּחה — אַ זאָך וואָס ער האָט אפשר אַליין נישט געוואָסט — ער פלעגט באַהאַנדלען דעם פּאַציענט ביי וועלכן ער האָט עפעס אויסגעשניטן — און פלעגט אַינ־פלאַנצן ביי די אַלע אַרומיקע פון דער פּאַמיליע האַפּענונגען. די הויפט כאַ־ראַקטעריסטיק פון דעם עלטערן דור דאָקטוירים איז געווען דאָס, וואָס זיי זינגען איבערהויפט געווען — פּאַמיליען־דאָקטוירים, און עפעס מער ווי דאָס: זיי פלעגן ווערן ווי מיטגלידער אין די פּאַמיליעס פון זייערע פאַ־ציענטן...

דער פּראָפּעסאָר טריאַס וואָלט שוין געמעגט אויפגעבן זיין פּראַקטיק און זיך אַפרוען, וויל ער אָבער זיך נישט אָפּזאָגן פון דעם פאַרגעניגן צו היילן מענטשן.

*

און איצטער קומט מיר אויפן געדאנק א דאקטער, וועמען איך רוף אין מײן מחשבה „דער חסיד פון די אומות העולם“. ער איז נישט געווען ספעציעל גוט צו יידן; ער האָט איבערהויפט אין דעם זין נישט געמאַכט קיין אונטערשייד. ער איז בכלל געווען גוט צו מענטשן. דאָס איז דער ד״ר ראַפּאַעל מוניאַס. גלייך נאָך מײן אַנקומען אין קאַלאַמביע, מיט אַריבער פּערציק יאָר צוריק, האָב איך זיך באַקענט מיט דעם דאָזיקן פּרינץ פון די רופּאים. אין יענע צײַטן ווען מעדיקער זײַנען געווען ווינציק און קראַנקע זייער אַ סך, פּלעגט מען אים תּמיד טרעפּן אַ גרייטן צו טאָן זײַן שליחות. בײַ טאָג און בײַ נאַכט, אין אַ יום־טוב און אין דער וואַכנס — שווער גע־ווען צו דערגיין ווען ער שלאָפט.

און אַ פּאַקט איז, אָו נישט די לוסט צו האַנאַראַרן האָבן אים געהאַלטן אין אַ שטענדיקן וואַכן צושטאַנד, וועלכן ער פּלעגט אויפהאַלטן מיט אַן אַ שייער טעפּעלעך שוואַרצע קאווע און מיט צענדליקער פּאַפּיראַסן. אַרעמע קראַנקע האָט ער באַהאַנדלט אומזיסט, און פּלעגט זיי נאָך צוטיילן רפּואות. זײַן וויסן און גוטסקייט איז געווען אין לשער, ער האָט זיך שטענדיק גע־אַנלט, אָבער אַ קראַנקן האָט ער באַהאַנדלט רויק און ערנסט.

עס איז פשוט אַ רעטעניש ווי דער מענטש פּלעגט זיך אָן עצה געבן מיט דער צײַט. ער פּלעגט יעדן טאָג זײַן אין דער קליניק, אין שפיטאַל, אין זײַן פּריוואַטער קאַנסולטאַריע, און באַזוכן קראַנקע איבערן גאַנצן שטח פון דער שטאַט. ער האָט דאָס אויף דער וועלט געבראַכט מײַנע קינדער, און ער איז דער ליבלינג פון דער ייִדישער „קאַלעקטיוויטעט“, אַזוי אַו ער פּלעגט קיין מאָל נישט פּאַרגעסן צו באַגריסן זײַנע ייִדישע פּאַציענטן מיטן טראַדיציאָנעלן „שלום“.

אַט די איבערגעגעבענע מעדיקער, וועלכע איך האָב דאָ דערמאַנט מיט אַ געפּיל פון אַנערקענונג, זײַנען נישט אויפגעקומען סתּם אַזוי, פון זיך אַליין. זיי זײַנען געווען אַ פּראָדוקט פון אַן אַנדער צײַט, נאָכפּאָלגערס פון די מע־דיצינערס פון פּאַראַגאַנגענעם יאָרהונדערט, וואָס האָבן גרויס געמאַכט דעם נאָמען פון זייער וויסנשאַפט. פּונקט ווי די הײַנטיקע דורות דאָקטוירים זײַנען אַ פּועל־יוצא פון דער ריזיקער ענדערונג, וואָס איז פּאַרגעקומען אין מענטשלעכן לעבן זײַט די לעצטע דרייסיק־פּערציק יאָר.

די וועלט באַוועגט זיך שוין ניט אַזוי לאַנגזאַם; זי לויפט און פּליט;

דאָס לעבן איז אַ יאָגעניש נאָך עשירות, אַ כאַפעניש און פאַרכאַפעניש אָן גרענעצן. מיליאָנען מענטשן לעבן אין די שטעט און איינער דעם אַנדערן איז פרעמד, דער בונד פון פּרענדשאַפט און משפּחה איז לויז געוואָרן. אייִנער קען נישט דעם אַנדערן, אַלע יאָגן זיך, קיינער האָט קיין צייט נישט, צייט — איז געלט, און געלט איז דאָס העכסטע פון דער וועלט. בני אונדזער געניאלן שלום עליכמען איז דאָ אַ מעשה פון אַ קראַנקן, וואָס קומט צו אַ דאָקטער און בעט ער זאָל אים אויסהערן, אויסהערן זינע רייד, און ער דערציילט די דראַמע פון זיין שווערן לעבן און עס ווערט אים לייכטער אויפן האַרצן. און דער דאָקטער דאַרף שוין אים נישט אונטערזוכן, ער האָט שוין דעם בעסטן דיאַגנאָז, און ווייס וואָס „עס טוט וויי“ דעם קראַנקן... אַודאי טוט שוין די וויסנשאַפט היינט אויף גרויס ווונדער, מען פּלאַנצט שוין איבער הערצער, נירן, שטיקער מאָגנס, און וואָס נישט? ווען וועט מען שוין אָבער אָנהייבן אינפּלאַנצן גוטסקייט, איידלקייט, ערלעכקייט?... אמת, דאָס איז נישט נאָר די אויפגאַבע פון די מעדיקער, ס'איז אַן אויפגאַבע פון דער גאַנצער געזעלשאַפט, און לאַמיר האָפּן, אַז עס וועט קומען אַ צייט אַז מען וועט זיך אויסלערנען אויך בעסערן דעם מענטשן. מיר זינען דאָך עפעס אַ פּאָלק מיט אַן אַלטער טראַדיציע פון בטחון...

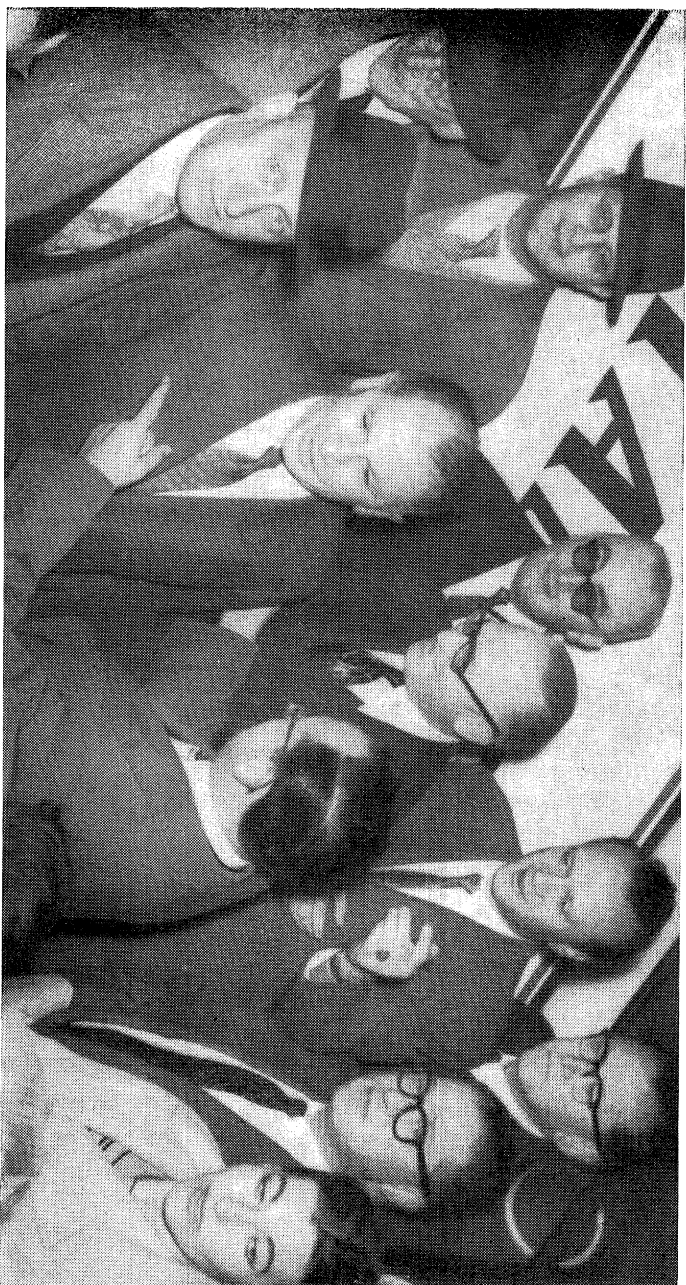
אויף אַ פּוּריס-באַל אין ייִדישן צענטער פון באַראַנקיליאַ, קאלאָמביע

יידן וואָס שטייען מחוץ למחנה...

אין פארגלייך מיט אייניקע אנדערע פעלקער איז דער ייד סאָציאל און סאָלידאָריש אין זיין כאַראַקטער, ער האָט פּינט זיך אָפּצוונדערן פון כלל און לעבן „פאַר זיך“; און אז מען ווערט אַן אַרגאַנישער טייל פון אַ מענטש-לעכער געזעלשאַפט, ווערט מען שוין במילא מענטשלעכער און געזעלשאַפט-לעכער. די רעליגיע האָט אין דעם זיין באַווירקט דעם סאָציאַלן כאַראַקטער פון ייִדישן מענטשן. דרבי יידן וואָס עסן בני איין טיש, בענטשן שוין ניט פאַר זיך נאָר „מיט אַ מזומן“, צען מענטשן דאַוונען „מיט אַ מנין“. יעדע רעליגיעזע צערעמאָניע פּאָדערט אַ מנין יידן. אַלע ייִדישע מצוות זענען „מעשים טובים“, טאָן גוטס — פאַר יענעם, זאָרגן פאַרן צווייטן, אָפּגעבן עפעס פון זיך — פאַרן אַנדערן.

דאָס ייִדישע גלות-לעבן האָט אויך געלייגט זיין שטעמפל אויפן כאַ-ראַקטער פון יידן. ווי מינדערהייטן צעזייטע צווישן די פעלקער פון דער וועלט, האָבן די יידן געדאַרפט זאָרגן אויף צו באַפּרידיקן זייערע אייגענע רעליגיעזע און סאָציאַלע באַדערפענישן, און אין דער ערשטער שורה — באַזאָרגן זייערע קינדער מיט דערציונג, און זייערע אַרעמע מיט ברויט. האָט אין פאַרלויף פון לאַנגע דורות זיך אַנטוויקלט אַ סאָציאַלער חוש, אַ געפיל פון פּערזענלעכער אַחריות ביים יחיד פאַר באַדערפענישן פון כלל. בני אַנ-דערע פעלקער זאָרגט פאַר דעם די מלוכה, און דער געוויסן פון יחיד איז דעריבער ווייניקער באַלאַדן מיט קאַלעקטיווער אַחריות פאַר זינע מיט-מענטשן.

פון דער אַנדערער זייט, וועזן יידן צרויס אַ זעלטענע פעיקייט פון צו-פּאַסונג צו די נייע לעבנס-באַדינגונגען; זיי פּאַסן זיך אַרײַן אין נייעם לע-בנס-שטייגער און פאַראַייגענען זיך טייל מידות פון די פעלקער מיט וועלכע דאָס לעבן האָט זיי צוזאַמענגעבראַכט. דאָס איז פּאַזיטיוו אַזוי לאַנג זיי רישן נישט איבער זייער פאַרבינדונג מיט זייער נאַציאָנאַלן אָפּשטאַם און זייער

שגריר פול, מי, ישראל תודת אוימפונומינן אויפן לומטפארט אין באגאטא. — ד"ר סאטע וואלק, ארטורא אייזעלבערג, ד"ר פלעמנגער, ג. בירלמאן, ש. גובערסקי, לעאן הייסבערג, קי. זעלצער

אנגעהערקייט צום יידישן פאלק. עס זינען אבער פאראן פאלן פון נאציאָ-
נאלער דזערציע אין די יידישע ישובים פון לאטיין-אמעריקע, און דאָס איז
צום באַדיערן. די פראַגע פון אַסימילאַציע, און באַזונדערס פון דער קול-
טורעלער אַסימילאַציע, האָט אין אַ געוויסער מאָס אַ באַרעכטיקונג ווי אַן
אומפאַרמינדלעכע דערשנינונג, וואָס ווערט אַרױפגעצווונגען פון די אַרומי-
קע באַדינגונגען. די קינדער באַקומען זייער בילדונג אין דער אַלגעמיינער
שול-נעץ, און די ווירקונג פון דער יידישער דערצינונג איז אַ שוואַכע און
נישט גענוגנדיקע. דאָך, וויזנט-אַרויס די יידישע יוגנט — די קינדער פון
צווייטן דור — אַ געוויסן אינטערעס פאַרן יידישן לעבן און באַזונדערס פאַר
ישראל. עס איז אַ פאַקט, אַז זיי האָבן איבערגענומען די זאַרג און אַנפירונג
פון די יידישע שולן כמעט ווי אין אַלע ישובים פון קאָנטינענט. די פראַגע
פון דער יוגנט, וואָס האָט זיך פון אונדז דערווייטערט, איז אַ פראַגע פון
אויפקלערונג. זיי פילן נישט קיין טעם אין יידישקייט, ווייל זיי ווייסן נישט
„מיט וואָס מען עסט עס“. גאַנץ אַנדערש איז דער ענין מיט די עלטערן,
מיט אייניקע פון עלטערן דור, וועלכע האָבן דערגרייכט זייער אַנגעזעענע
עקאָנאָמישע פאַזיציעס, און האָבן באַוווּסטזיניק זיך דערווייטערט פון קהלשן
לעבן, האָבן פון זיך אַראַפגעוואַרפן יעדע אַחריות פאַרן ישוב, און דאָס באַ-
צייכענען מיר ווי נאַציאָנאַלע דזערציע.

זיי זינען נישט קיין אַסימילאַטאָרן! זיי וואַלטן אַודאי געוואַלט זיך
אַסימילירן, און אַרויסקריכן פון דער יידישער הויט, נאָר זיי קאַנען נעבעך
נישט. דער ייד ליגט זיי אויף דער נאָז, אויף דער צונג, און דער עיקר —
אויפן נאַמען. טראָגן זיי די יידישקייט ווי אַ האַרב אויף דער פלייצע, און
וויילן מיט יידן קיין מגע ומשא נישט האָבן. אַגב, דאַרף יידישקייט און גע-
זעלשאַפטלעכקייט עפעס קאַסטן. עס דאַרף קאַסטן אַרבעט און געלט, און
אייניקע זינען נישט גרייט צו צאָלן אַזאַ „קרבן“ — שטעלן זיי זיך פון דער
וויזנטנס. אַבער אַ ייד קאַן פון זיך נישט אַנטלויפן, און אויב ער וועט אַפילו
וועלן — וועט מען אים נישט לאָזן. איך האָב נישט לאַנג באַזוכט אייניקע
לענדער פון קאָנטינענט און קאַן עדות זאָגן, אַז עס זאַמלען זיך אויפן האַ-
ריוזאַנט דראַענדיקע וואַלקנס, וואָס וועלן די יידישע ישובים קיין נחת נישט
פאַרשאַפן, און אויך נישט די פעלקער, וועלכע ראַנגלען זיך מיט שווערע
פראַבלעמען פון עקאָנאָמישן און סאָציאַלן כאַראַקטער. און יידן זינען דאָך

אין מאמענטן פון קריזיס דער שיעיר לעזאזל, דער בליץ־אפלייטער, טאָר קיין ייִד ניט שטיין מחוץ למחנה. מיט געמיינזאמע קרעפטן קאָן מען באַ־ צייטנס פאַרהיטן פון אַ סך אומאַנגענעמלעכקייטן.

דער ייִדישער ישוב אין באַגאַטאַ געניסט פון דער אַרומיקער טאַלע־ ראַנץ און פון אַלע דעמאָקראַטישע פּרניהייטן, אָבער די קהילה האָט נישט די פולע מיטהילף און מיטאַרבעט פון דער גאַנצער ייִדישער באַפעלקערונג, און קאָן דעריבער נישט דערפילן אין דער געהעריקער מאָס אירע ספעציע־ פישע פליכטן. אָגב, האָט די קהילה פון דער הויפטשטאָט אויך געדאַרפט ווייזן אַ בנישפּיל די אַלע קלענערע ייִדישע קהילות אין אינערן פון לאַנד. אויף איר ליגט אַ חוב צו ווערן אַ מוסטער פון ייִדישקייט און פון אַחריות פאַרן ייִדישן כלל, און צו דעם איז נייטיק די אַלגעמיינע מיטאַרבעט, און באַזונדערס פון די, וועלכע האָבן די מעגלעכקייטן און די צייט זיך אָפצו־ געבן לטובת הכלל.

מיר דאַרפן מיט אונדזער בנישפּיל פאַרהיטן, אַז אונדזערע קינדער זאָלן נישט אַוועק אויף פרעמדע און פאַלשע וועגן. די נייע דורות נייטיקן זיך אין מענטשן, וואָס זאָלן מיט זייער איבערגעגעבנקייט געווינען די סימפּאַ־ טיע פון דער יוגנט פאַרן ייִדישן המשך און קיום. דער צווייטער דור, וואָס איז געבוירן געוואָרן אין דעם לאַנד, און האָט אין גרעסטן טייל באַקומען אַן אַלגעמיינע בילדונג, דאַרף קענען לערנען אויף די טרויעריקע בנישפּילן פון דער געשיכטע, פון וועלכע מיר זיינען עדות אין אונדזער טראַגישן יאָרהונדערט. די אַסימילאַציע ווי אַן אידעאָל איז פולשטענדיק דורכגעפאַלן. די דייטשע פאַטריאַטן פון ייִדישן אָפּשטאַם האָבן געטיילט דעם גורל פון זייער פּאָלק אין די נאַציסטישע גאַז־אויונס. און דער גורל פון די ייִדישע פאַטריאַטן, וואָס האָבן געשמירט מיט זייער בלוט די רעדער פון די רע־ וואָלוציעס אין רוסלאַנד און פּוילן, איז נישט בעסער. אין אייניקע לענדער פון דעם קאָנטינענט האָט דער אַנטיסעמיטיזם אויפגעהויבן דעם קאַפּ, און אַפילו אין די פאַראייניקטע שטאַטן, אין דער פעסטונג פון דער וועלט־דע־ מאָקראַטיע, ווערט צוליב פאַרשיידענע מאַטיוון, אַלץ שווערער דאָס לעבן פון ייִדן.

די נייע לינקיסטישע שטרעמונגען אויף דעם קאָנטינענט, וואָס פאַר־ כאַפן זייער ברייטע שייכטן, קומען מיט אַ געדיכטער נאַציאָנאַליסטישער

שמעון גוברערק

באפארבונג, וואָס איז געווענדט קעגן יעדן אינפלוס און צומיש פון „פרעמד־דע“. אין דעם פונקט וועלן די כוחות פון רעכטס און פון לינקס געפינען אַ געמיינזאמען וועג, און דער ייד איז שטענדיק געווען דער ליכטסטער קרבן. די סיטואַציע פון די יידן אין די לענדער, ווי מענטשן פון מיטלקלאַס, שטעלט זיי אויס אויף ערנסטע געפאָרן אין פאַל פון טיפע סאַציאַלע ענ־דערונגען. אויף די בנישפילן פון דער געשיכטע דאַרף אונדזער יוגנט, אונ־דזערע זין און טעכטער מיט צקאדעמישע טיטלען, זיך אַפּלערנען אַ מוסר־השכל און זיך אויסמאַלן אַ בילד, ווי עס וועט אויסזען די יידישע לאַגע אין אייניקע לענדער אין דער נאַענטסטער צוקונפט. פון די געשעענישן, וואָס שפילן זיך אָפּ פאַר אונדזערע אויגן מוז דער ייד מאַכן דעם געהעריקן אויס־פיר, און די יידישע יוגנט טאָר קיין מאָל נישט פאַרגעסן, וואָס ס'איז גע־וואָרן מיט די יידישע פּראָפעסיאָנאַלן און פונקציאָנאַרן אין די לענדער פון דער „פּראָגרעסיווער“ וועלט, ווי סאַוועטן־רוסלאַנד, טשעכאָסלאַוואַקיע, פּוילן וכדומה...

קינדער פון דער יידישער שול אין באַראַנקיליאַ אויף אַ חנוכה־יום־טוב אין „בית־אל־טעמפל

א חלוץ פון יידישן לשון

מען האָט געדאַרפט האָבן אַ סך מוט און אידעאָליזם אויף אַרױסצוגעבן אין מדינת ישראל אַ טעגלעכע ייִדישע צײַטונג. און די אייגנשאַפטן האָט ישראל חדש ז״ל — דירעקטאָר פֿון „די ייִדישע צײַטונג“ אין תּל־אָבֿיב — פֿאַרמאָגט אין אַ גענוגנדיקער מאָס. ער האָט פֿאַרמאָגט אַ מענער־יש־געוואָג־טע נאַטור, אַן אומבאַגרענעצטע ליבשאַפט צו ייִדיש און אַ גלױבן אין קיום פֿון ייִדישן לשון. מיר זײַנען גליקלעך מיט דער אַנטשטיינג פֿון דער מדינה און נעמען אָן פֿאַר ליב און גערעכט די היסטאָרישע שפּראַך פֿון ייִדישן פֿאָלק, עברית, ווי דעם אָפיציעלן לשון פֿון דער ייִדישער מלוכה. עברית וועט פֿאַרבינדן דאָס פֿאָלק מיט די גיטטיקע אורקוואַלן פֿון דער נאַציע, און מיט די גיטטיקע שאַפֿונגען פֿון ייִדישן זשעני דורך אַלע דורות. און אין דער ייִדישער שפּראַך איז געקומען צום העכסטן אויסדרוק דער אייביק־שעפּערישער גיטס פֿון דער ייִדישער אומה, און איר אומבייג־זאַמע טרעיקייט צום נביאישן מקור, וואָס האָט אונטערן שווערן דרוק פֿון די גלות־באַדינגונגען אַנגענומען פרעמדע שפּראַך־פֿאַרמען, אָבער האָט אין זיי אַרייַנבלאָזן אַ ייִדישע נשמה. קיינער צווייפלט הננט נישט אין דער נאַציאָנאַלער אייגנאַרטיקייט, אַריגינאַליטעט און זעלבשטענדיקייט פֿון דער ייִדישער שפּראַך, אין וועלכער עס זײַנען געשאַפֿן געוואָרן גרויסע קינסטלע־רישע ווערטן, וואָס וועלן אַרײַן אין פֿאַנטעאַן פֿון דער אַוניווערסאַלער ליטע־ראַטור. די טויזנט יאָר מזרח־אייראָפּעישע קולטור אויף דער ייִדישער שפּראַך וועלן בלײַבן אַינגעקריצט מיט גאַלדענע אותיות אויף די רומפולע בלעטער פֿון דער ייִדישער געשיכטע, און וועלן לעבן אין דער געדעכעניש פֿון די קו־מענדיקע דורות, ווי אַ שטאַלצער סימבאָל פֿון נצח־ישראל, וואָס האָט אונ־טער אַלע אומשטענדן אויפֿגעהאַלטן גיטטיק גאַנץ און אומבאַרירט די נאַ־ציאָנאַלע אינדיױדואַליטעט פֿון דער ייִדישער נאַציע. צוגלייך מיט דער רעליגיע, איז די ייִדישע שפּראַך אין די לעצטע יאָר־

הונדערטער, געווען דער באַריער, וואָס האָט באַשיצט דאָס פּאַלק פון פרעמ־
דע אינפּלוסן, און האָט געשאַפן די גניסטיקע אַטמאָספּער, וועלכע האָט
דערמעגלעכט, אַז דאָס ייִדישן לעבן זאָל זיך אַנטוויקלען אין די ראַמען פון
דער אַלטי־חוסדיקער טראַדיציע פון „עם לבדד ישכון“ — דאָס ייִדישע
פּאַלק לעבט גניסטיק אָפּגעזונדערט...

דאָס איז די אידייִשע באַזע, אויף וועלכער עס האָט זיך געשטיצט דער
קאַמף פאַרן ייִדישן לשון, ווי אַן אינטעגראַלער טייל פון דעם באַניטן ייִדישן
לעבן אויפן באַדן פון דער אַלטי־יונגער מדינה, וועלכע זאַמלט אין איר שויס
אַלע ייִדישע קולטור־ווערטן, וועלכע דאָס פּאַלק האָט געשאַפן אין זײַן לאַב־
גער וואַנדערונג איבער לענדער און צײַטן. דאָס האָט אינספּירירט דעם
נאַציאָנאַלן ייִדן און קולטור־מענטשן, ישראל חדש, אונטערצונעמען די
אויסגאַבע פון אַ טעגלעכער צײַטונג און דאָס איז געווען די באַוועג־קראַפט,
וואָס האָט סטימולירט זײַנע נאַענטסטע מיטאַרבעטערס צו דערהייבן די
צײַטשריפט אויף אַ מדרגה פון אַ נאַציאָנאַלער ייִדישער טריבונע, וועלכע האָט
געוועזן אַ סך ליענערס, אָנהענגערס און פּרײַנד אין לאַנד, און אין אַלע
ייִדישע תּפּוצות פון דער ברייט־פאַרשפּרייטער ייִדישער וועלט.

נישט קיין ליכטע אויפגאַבע איז איצובירגערן אַ טעגלעכע צײַטונג
אויפן ישראל־באַדן. אין דעם זין האָט ארץ־ישראל פון די ערשטע יאָר־
צענדליקער פון דעם יאָרהונדערט זייער שווערע אַנטעצעדענטן. איך גע־
דענק מײַנע איבערלעבונגען פון יענער צײַט. בעת מײַנע שפּאַצירן מיט
חברים אויף די צענטראַלע גאַסן פון תּל־אָביב, האָבן מיר אָנגעטראַפן אויף
גרופּעס „פּאַטריאַטן“ פון גדוד מגיני הלשון, וואָס פּלעגן אונדז אַרײַנשרײַען
אין די אויערן: „עברי, דבר עברית!“...

דאָס איז נאָך געווען צו דערלינדן. כאַטש אין מײַנע אויערן האָט עס
געקלונגען זייער פּינלעך. איך בין אַנטלאָפּן פון פּוילן, אַ לאַנד אין וועלכן
עס האָט געבושעוועט דער אַנטיסעמיטיזם, מיט אַלע זײַנע געמיינקייטן. מען
האָט אונדז גערודפּט, אָבער ריידן ייִדיש האָט מען אונדז נישט פּאַרווערט.

פון אַזאַ צרה האָט מען דאָרט נישט געוויסט, אָבער גראַד אין אייגע־
נעם לאַנד פון אונדזערע אַבות, דאָרף מען זיך היטן אַרויסצוריידן אַ ייִדיש
וואָרט. מיט דעם לשון, און אַ דאַנק דעם לשון, האָבן מיר דאָך אויסגעהאַלטן
הונדערטער יאָרן גלות. מיט דער שפּראַך בין איך דאָך געקומען אין לאַנד

בויען און פארטיידיקן זיינע גרענעצן. דארף מען זיך פון דעם לשון אפזאגן?
איז מײן ליבע צו יידיש געווארן נאך שטארקער, און איך האב די
דאזיקע פארשוניען באטראכט ווי שונאי־ישראל, ווי אמתע פאשיסטן.

אבער נאך עפעס ערגערס האב איך געזען אין מאָל אויף דער גאס
אלענבי. דאָרט האָט זיך דעמאָלט געפונען דער לאַקאַל פון די לינקע פּועלי־
ציון. דער גרויסער זאָל איז געווען איבערגעפּולט מיט מענטשן, און בעת
דער חבר דניאל לייבל האָט גערעדט — פּאַרשטייט זיך, ייִדיש — האָבן
דורכן פענצטער אָנגעהויבן פּאַלן שטיינער, און דער רעדנער האָט באַקומען
אַ שטיין אין קאָפּ אַריין און אים צעבלוטיקט.

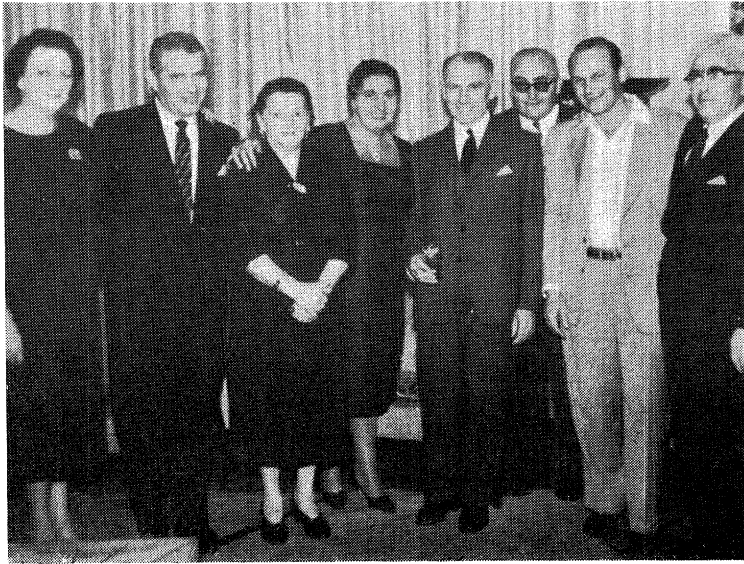
אין שכנות פון דעם לאַקאַל האָט זיך געפונען אַן אַמפּיטעאַטער (א
צריף), וואָס האָט געהערט צו דער זעלביקער פּאַרטיי, און די פּאַרשטעלונג־
גען זײַנען געווען אין ייִדיש. בעת איין פּאַרשטעלונג זאָג, איז דער טעאַטער
פשוט אַטאַקירט געוואָרן מיט אַ האָגל שטיינער, און עס זײַנען גווען קרבנות
צווישן די אַרטיסטן און אויך פון פּובליקום. דאָס דאָזיקע כּוּליגאַניש בילד
האָט מיך אויפגעשוידערט ביזן מאַרד פון די ביינער.

אין יענער צײַט בין איך אויך בײַגעווען אַ הסתדרות־צוזאַמענפאַר אין
תּל־אָביב, וועלכן עס האָבן אַרגאַניזירט אַלע דריי אַרבעטער־פּאַרטייען.
צווישן די דעלעגאַטן האָבן זיך געפונען די הויפט פירערס: דוד בן־גוריון,
בן־צבי, בערל קאַצענעלסאָן, שפּרינצאַק, חיים אַרלאַזאַראָו און אַנדערע.
בעת דער ד״ר ניר־ראַפּאַלקעס האָט באַקומען דאָס וואָרט און אָנגעהויבן
ריידן ייִדיש. האָט דער פּאַרזיצער פון דער פּאַרזאַמלונג, דוד בן־גוריון, גע־
נומען קלאַפּן אין טיש מיטן הילצערנעם האַמער און אים נישט געלאָזט
ריידן. די דאָזיקע אַבסטרוקציע און דער טומל וואָס האָט דערבײַ אויסגע־
בראַכן, האָט אָנגעהאַלטן אַ לענגערע צײַט. ער האָט אים נאָך דעם ווידער
געגעבן אַ וואָרט, אָבער בתנאי, ער זאָל ריידן עברית. אָבער ניר האָט אַנ־
געהויבן ריידן ייִדיש, און עס האָט זיך איבערגעזחזרט די זעלביקע סצענע;
בן־גוריון האָט געהאַמערט אין טיש, און דער רעדנער איז אַנטשוויגן גע־
וואָרן. דער סוף איז געווען סימפּטאָמאַטיש: מען האָט געשטעלט צו דער
אפּשטימונג אין וועלכער שפּראַך דער רעדנער זאָל ריידן, און די אַבסאָלו־
טע מערהייט האָט זיך אַרויסגעזאָגט פאַר ייִדיש...

מײן ליבער חבר, און כמעט ווי אַ בן־עיר, ברוך סקולה האָט געהערט

שמעון גובערעק

צו דער „אחדות העבודה“-פארטיי, ער האָט זייער פּינן באַהערשט די העב-
רעישע שפּראַך, אָבער ער האָט אויך אָפּגעשאַצט דעם גרויסן ווערט פון
ייִדישן לשון, און האָט געהאַלטן, אַז דער קאַמף קעגן דער שפּראַך אין דעם
לאַנד איז אומבאַרעכטיקט און שעדלעך. פּלעגן מיר יעדן שבת-אַװנט זיך
באַטייליקן אין מסיבות, וווּ מען האָט גערעדט וועגן פּאַרשיידענע געזעל-

אַן אויסנעם פאַרן ישראלימיניסטער, ארזי, אין באַגאַטאַ. — פון רעכטס: י.
אַווערבוך, יאַקאַבי, גובערעק, מרים ווייס, פרוי זעלצער,
דוד ווייס, צפורה אַווערבוך

שאַפּטלעכע און קולטורעלע ענינים, אין ייִדיש. אַנדערע חברים פון דער
זעלביקער פּאַרטיי, האָבן זיך גרופּירט אַרום דעם ח' קולטון, וואָס האָט
אַנגעפירט אַן ענלעכן ייִדיש-קרייז. ער איז געווען קאַרעקטאַר אין „דבר“
און האָט פּאַרשטענדלעך, אויסגעצייכנט באַהערשט ביידע שפּראַכן, אָבער

ער איז געווען דורכגענומען מיט אהבת ייִדיש. איך האָב זיך אויסגעלעבט אין אַט דער גרופע, און דאָרט געפונען אַן אינהאַלט אין לעבן, און דערמאָן דעריבער מיט דאָנקשאַפט דעם ח' סעקולין, וואָס האָט מיר מיט דעם קרניז פאַרבונדן.

יא, מיר זינען געווען אַנשלאַסן צו צוימען די כוליאַנישע אַנפאַלן פון „גדוד“ אויף די ייִדישע פּאַרזאַמלונגען, אָבער קיין גרויסע מעגלעכקייטן האָבן מיר נישט געהאַט. די „גדוד“ פּאַנאַטיקערס זינען געווען גוט באַ-וואַפנט, און זינען גרייט געווען צו פירן קעגן אונדז אַ הייליקע מלחמה, וואָס וואָלט פּאַטאַל זיך אַפּגערופן אויף דער אַזוי־אויך־שוואַכער עליה פון די גלות־לענדער, אין יענער צייט.

ווי איך האָב אויבן דערמאָנט, זינען די „ייִדישיסטן“ — ווי מען האָט אונדז גערופן — נישט געווען קיין קעגנערס פון עברית; פאַרקערט, צוגלייך מיט זיי האָבן מיר געהאַלטן, אַז די היסטאָרישע שפּראַך פון ייִדישן פּאַלק דאָרף אויפגעלעבט ווערן אין ייִדישן לאַנד, אָבער צוליב דעם איז נישט גייטיק, אַז די ייִדישע קולטור און די ייִדישע שפּראַך זאָלן אַפּגעווישט ווערן. איז אונדזער דעמאָלטיקער קאַמף, פון מיט פּופציק און פּערציק יאָר צוריק, נישט געווען אַרויסגעוואַרפן. מיר האָבן פאַרזייט קערנער, וואָס האָבן גע-געבן פּרוכט אין די שפּעטערדיקע יאָרן; וואָס האָט דערמעגלעכט, אַז אין די גרענעצן פון דער היינטיקער מדינה זאָל אויפגיין אַ גיטטיקע שאַפונג אויף ייִדיש, און אַז מענטשן מיט אַזאַ פּאַלקסטימלעכן טעמפּעראַמענט און שפּערישן גייסט ווי ישראל חדש זײַל, זאָלן דאָרט געפינען אַ באַדן פאַר אַ ייִדישן צייטונגס־וועזן.

דערמאָן איך דעריבער מיט יראת־הכבוד דעם ליכטיקן אַנדענק פון דעם מוטיקן קעמפּער, וואָס האָט זינט דעם ערשטן טאָג פון באַטרעטן דעם באַדן פון זיין אויסגעבענקטן לאַנד, אַנגעהויבן פירן אַ קאַמף קעגן דער עוולה, וואָס ווערט באַגאַנגען קעגן ייִדיש, און די אידייע איז געוואָרן די טרייב־קראַפט פון זיין געזעלשאַפטלעכער אַקטיוויטעט, וואָס האָט אינספּירירט זיין טאלענטירטע פעדער, אַנגעלאָדן מיט קראַפט זיין לעבעדיק וואָרט, און אַנגעפילט מיט אינהאַלט זיין לעבן, און די לאַנגע יאָרן פון געזעלשאַפט־לעכן קאַמף מיט פען און וואָרט, האָבן זיך פאַרענדיקט מיט אַן אייגענער

טריבונע, אויף וועלכער ער האָט אויפגעשריבן ווי אויף אַ פּאָן דעם נאָמען:
 „ידישע צייטונג“.

הַנַּנט ווערט מדינת ישראל אַ צענטער פון ייִדישער קולטור. עס דער-
 שנינען צוויי ייִדישע צייטונגען אין דעם לאַנד, אַ זשורנאַל „די גאַלדענע
 קייט“ פון אַ הויכן ליטעראַרישן ניוואַ, מיט וועלכן עס וואַלטן געקאָנט
 שטאַלצירן אויך פיל ריכערע און גרעסערע פעלקער. און עס דערשנינען
 און ווערן פריי פאַרשפּרייט נאָך פיל אַנדערע פּובליקאַציעס און צייטשריפטן
 אויף ייִדיש. דער אַקאַדעמישער „ווערטערבוך פון דער ייִדישער שפּראַך“,
 אַ מאָנומענטאַל ווערק פון פיל בענדער, גייט-אַרויס אין ירושלים. מען
 וואַרפט שוין מער נישט קיין שטיינער אויף ייִדישע פאַרזאַמלונגען און טע-
 אַטערן, אַזוי אַז נישט לאַנג איז דורכגעפירט געוואָרן אַ פעסטיוואַל פון
 ייִדישע לידער אין „היכל התרבות“ פון תּל-אַביב, דאָס צענטראַלע קולטור-
 הויז פון דער מדינה, און די צייטונג „דבר“ האָט געשריבן: „אויך ייִדיש
 האָט זוכה געווען צו אַ „רענעסאַנס“ אין ישראל, פאַר וועלכן עס האָבן נישט
 ווייניק בנגעטראַגן די עולים פון סאַוועט-רוסלאַנד“. אַן ייִדיש וואַלטן זיי
 געווען פאַרמשפּט אויף שטום-שווינגן, און מיט ייִדיש וועלן זיי זיך אינ-
 טעגריין אין דער קולטור פון לאַנד, וואָס ווערט געשאַפן אויף דער שפּראַך
 פון תּנ"ך.

ישראל חדש איז אַוועק אין דער אייביקייט, אָבער זיין ווערק לעבט,
 און וועט לעבן. ער האָט איבערגעלאָזן יורשים, תּלמידים און נאָכפּאָלגערס,
 וועלכע וועלן ממשיך זיין דעם אויפטו, און צענער טויזנטער לייגענערס וועלן
 אָנהאַלטן אַ פאַרבינדונג מיטן ייִדישן לעבן, שעפן אינספּיראַציע אין ייִדישן
 וואָרט, און זיכערן דעם קיום פון דער „ייִדישע צייטונג“.

א בריוו צו א קאטוילישן גייסטלעכן

צו זיין עקסעלענץ מארסעלינא קאיענס סאנטאקאנא. אפאסטאלישער פערפעקט פון לעטיסיא:

איך האב דעם כבוד זיך ווענדן צו אייך מיט דער אויפריכטיקער כוונה אויסצודריקן מיין פארערונג פאר אייער אפפערווייליקייט לטובת די פאר-ווארלאזטע און נויטבאדערפטיקע מענטשן. איר האט זיך אפגעזונדערט אין א ווייטער און פארווארפענער געגנט, ווייט פון א שטאט און פון דער ציווי-ליזירטער וועלט, מיטן הייליקן ציל צו העלפן אונדזערע מיטמענטשן, די אינדיאנער, וועלכע זינען אויך באשאפן בצלמה, אין דער געשטאלט פון גאט. איר שפארט ניט קיין מיטלען, און אפילו נישט דעם אייגענעם גע-זונט און לעבן, און האט געשאפן א גרויס הומאניטאר ווערק, וואס טיילט אויס הילף די קראנקע, טרייסט די פארצווייפלטע און ברויט די הונגעריקע. לויט דער יידישער טראדיציע איז דער קיום פון דער וועלט געבויט אויף מעשים טובים, פון וועלכן איר גיט דעם שענסטן ביישפיל. דערפאר האב איך געהאלטן פאר א פליכט, ווי א ייד, זיך צו סאלידאריזירן מיט אדא טיף הומאניטאר ווערק און איבערשיקן אייך מינע הארציקסטע ברכות. איר האט אויסגעקליבן די קליינע שטאט לעטיסיא ווי א צענטער פון וועלכן איר פירט אייער טעטיקייט. ס'איז א שטאט אנגעלאדן מיט לעגענדע דעס וועגן דעם גיגאנטישן אמאזאנאס-טייך, און ארוםגערינגלט מיט אומ-היימלעכע וויסטענישן פול מיט שרעק און געפארן. דא וויינען נאך נישט קיין ווייטע מענטשן, נאר איר האט פאר די אינדיאנער אינוויינערס פון דער געגנט אפגעגעבן פינף און צוואנציק יאר פון אייער לעבן. דאס איז א קרבן וועלכן, ווי מיר ווייסן, איר האט פרייוויליק אויסגעקליבן, אן אקט פון אמתן העראזיום אין וועלכן עס באגלייטן אייך פיל צעדליקער מיטאר-בעטערס, וועלכע איר האט אינספירירט מיט אייער טיף הומאניטארן בני-שפיל און מיט אייער אפפערווייליקן לעבן.

אן ערלעכער מאן קאן נישט בלייבן גלייכגילטיק צו אזא אויפטו, און עס דערוועקט זיך א ווילן עפעס בניצוטראגן און מיטהעלפן. זאל מיר דער- לויבט זיין בלויז צו סוגערירן א פלאן פון קאלעקטיווע אגראר-ווירטשאפטן, וועלכע וואלטן געקאנט האבן א גרויסן דערפאלג אויפן פרוכטיקן קאלאמ- ביאנער באדן פון יענע ווייטע מקומות, וואס האט נאך נישט פארזוכט דעם טעם פון קיין אקעראזיין. דעם גרויסן דערפאלג פון אזעלכע אגראר-ווירט- שאפטן האב איך געזען אויף מײן באזוך אין מדינת ישראל. דארט האט דער מענטש געמאכט בליען מדבריות, און האט באדעקט מיט וועלדער און גרינס די גרויע שטייניקע בערג. איך האב געזען וואקסן איילבירטן און פרוכט-ביימער אויף פעלדן אויף וועלכע מען האט אויסגעשאקט טערא- סעס, און זיי באדעקט מיט ערד און מיט וואסער.

דער כוח פון מענטשן מיט דער הילף פון גאט, האט דארט געשאפן דעם גרויסן נס פון ווידערגעבורט פון א שווער-אויסגעפרוויט פאלק און פון א וויסט און אפגעשטאנען לאַנד, וואס פארנעמט שוין היינט אן ארט צווישן די פארגעשריטענע לענדער, צום ווילן פון אלע זינע אינווינערס, יידן און אראבער. די גרויסע אויפטוען אויפן געביט פון אגריקולטור האבן געזיכערט א הויכן לעבנס-ניווא פון דער באפעלקערונג, וואס האט אויך סטימולירט די אנטוויקלונג פון דער אינדוסטריע. זייער פיל אכט ווערט דארט געלייגט אויף דער דערציאונג, עס ווערט קולטיווירט א געפיל פאר מענטשלעכער חשיבות, און עס ווערט געזארגט פארן מאראלישן געזונט פון דער יוגנט און פארן גייסטיקן לעבן פון דער גאנצער באפעלקערונג. דאס לאַנד פון דער ביבל שטרעבט צו לעבן לויט די געבאטן, וועלכע בילדן דעם יסוד פון די דרז' מאנאטעיסטישע רעליגיעס, מיט פולן רעספעקט און טאלערעאנץ צו יעדער איינער פון זיי. אויפן בנישפיל פון ישראל קאן מען לערנען, וואס מען וואלט געקאנט אויפטאן פאר די איינגעבוירענע פון אמאזאנאס, און פאר די אלע וואס דארפן איינער הילף אין די פארווארלאזטע געגנטן פון לאטיין-אמעריקע.

די ארעמקייט און מיעזריע, וואס הערשט אין דער וועלט, און וואס באאומרויקט טיף מענטשן פון אחריות און געוויסן, בארירט אויך אין א גרויסער מאס קאלאמביע, ווי א לאַנד וואס איז נאך יונג און אומאנטוויקלט. אין אונזערע שטעט זעט מען נאך נעסטן פון גרויסער נויט, מאסן געזונ-

טע יונגע הענט ווארטן אויף באשעפטיקונג, קליינע קינדער פארשווארצטע און אויסגעהונגערטע בלאַנדזשען אַרום איבער די גאַסן, צעבראַכענע היי-מען אָן אַן עקאַנאָמישן יסוד און מאַראַלישער פאַראַנטוואַרטלעכקייט. די מיזעריע האָט דעגראַדירט דעם מענטשן אין אַ לאַנד, וואָס פאַרמאָגט ריזיקע רעזערוון, אומגעהייערע מעגלעכקייטן און אויך גרויסע מענטשלעכע הער-צער, פון וועלכע איר זינט אַן איבערצייגנדיקער ביישפּיל. עס דאַרף נאָר קומען דער באַריר פון מיסטערס צויבער-שטעקעלע, וואָס זאָל ברעכן די אינערציע, און די מעגלעכקייטן וועלן ווערן אַ ממשותדיקע זוירקלעכקייט.

די השגחה האָט איינגעטיילט דעם לאַנד די שענסטע מתנות פון דער נאַטור. דער באַדן פון קאלאמביע איז פעט, גוט באַוואַסערט און פאַרמאָגט אַלע קלימאַטן, אין זינע אינגעוויידן ליגן די טייערסטע מעטאַלן און מי-נעראַלן, נאָר דעם מענטשן דאַרפן געגעבן ווערן די מעגלעכקייטן ער זאָל קאָנען דערפילן דעם געבאַט פון „בראשית“ און אַרבעטן, און עסן זיין ברויט „מיט דעם שווייס פון פנים“... און אַז דער געבאַט וועט מקוים ווערן וועט וויילשטאַנד און פראַגרעס הערשן אויף דער דאָזיקער גאַט-געבענטשטער ערד.

די גרויסע אַרעמקייט, וואָס הערשט אַרום פאַרפליכט אונדז צו באַל-דיקע מעשים. מען דאַרף נישט וואַרטן ביז די רעגירונגען וועלן אָפּשאַפן דעם איבל, זאָל די איניציאַטיוו קומען פון די גיטטיקע רעגירערס, זאָלן ווייזן אַ ביישפּיל די וועלכע זינען אינספּירירט מיט גלויבן אין גאָט און מיט ליבשאַפט צו מענטשן. עס איז נייטיק צו באַוועגן און אַרגאַניזירן די ברייטסטע שיכטן פון פּאָלק, און איר געניסט פון זייער צוטרוי, אַנער פּער-זענלעכקייט בראש פון אַזאַ באַוועגונג און אַנער נאָמען וואָס איז טיף באַ-ליבט ביים פּאָלק, וועט זאַמלען אַרום אַיך ברייטע מאַסן.

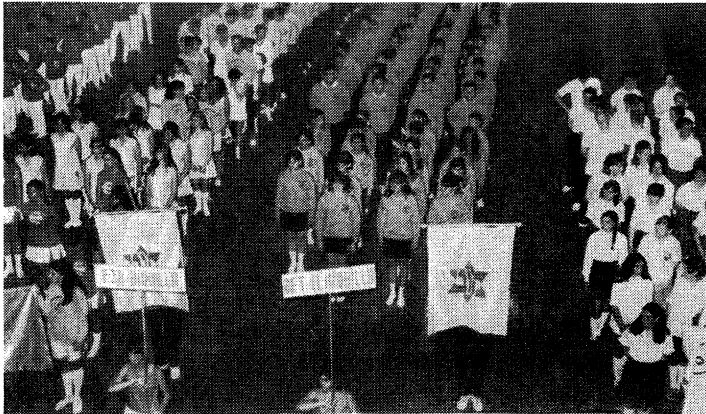
דער אינדיאַנער, אַ קינד פון דער וויסטעניש, אַ ברודער פון די טייכן, אַ חבר פון ווילדע חיות, פאַרמאָגט אין די טיפענישן פון זיין האַרצן אַ זעלטענע פּילבאַרקייט און דאַנקשאַפט צו יעדן איינעם, וואָס ווייזט אים אַרויס פּריינדשאַפט. איך האָב אַ פאַרגאַפּטער זיך צוגעקוקט און באַווונדערט די איינגעבוירענע איידלקייט פון די אינדיאַנער, ווען זיי האָבן אַיך צוגע-טראָגן ווי אַ מתנה זייערע אויסאַרבעטונגען. זיי האָבן עס געטאָן מיט אַ דערהויבענער פּשטות און גרויסער ווערדע.

שמעון גוברערק

איר האָט געשאַפן גרויסע ווערק אויף צו באַקעמפן די מיזעריע און קראַנקייטן אין די פאַרוואַרפנסטע ווינקלען פון לאַנד. איך ווייס, אַז איר דערוואַרט נישט קיין אַפלוזן און איר דאַרפט נישט קיין פוסטע כיבודים. איבער כוונה איז נאָר צו ברענגען טרייסט און גליק צו אונדזערע מיט־מענטשן. יעדער ווייטערדיקע איניציאַטיוו וואָס איר וועט אונטערנעמען וועט דעריבער געקרוינט ווערן מיט דערפאַלג, און געווינען די סימפאַטיע און מיטהילף פון גאַנצן פּאָלק. אַלע מענטשן פון גוטן ווילן פאַלגן נאָך מיט די בעסטע ווונטשן איבער הומאַניטאַרע טעטיקייט, און ווינטשן אַנזך ווייטערדיקע דערגרייכונגען אין דער הייליקער אַרבעט.

מיט מײַן טיפסטן דרך־אָרץ.

סימאָן גוברערק

„מכבי“־ספּאָרטלערס אין באַראַנקיליאַ, קאַלאַמביע

אונטערן שאַטן פון דער אינקוויזיציע

קאַרטאַגענאַ — אַ נאַמען וואָס האָט איבערגעלאָזן אַ טרויעריקן אַנ-
דענק אין דער ייִדישער געשיכטע פון לאַטיין־אַמעריקע. קאַרטאַגענאַ — אַ
גן־עדן־ווינקעלע אויף דער ערד, מיט איר ים און טיך, מיט די מיטל־
עלטערלעכע רעשטן פון גראַבע ווענט, ריטערלעכע שלעסער, אַלטע טעמפּל־
לעך, און מיט אַן אייביק יונגער טראַפיקאַלישער נאַטור, וואָס פאַרשיכורט
מיט איר אַראַמאַט ווי שטאַרקער וויין, און בלענדט מיט דער שפּע פון אירע
קאַלירן. אַ גן־עדן־ווינקעלע, וואָס דערפריידט דאָס האַרץ, און רופט־אַרויס
אַזוי פיל טרויעריקע זכרונות ביים ייִדן. קאַרטאַגענאַ, די שטאָט פון שיינ־
קייט און גענוס; די שטאָט פון דער הייליקער אינקוויזיציע, וואָס האָט מיט
אירע מעשים אַנגעוואַרפן אַ שרעק אויף מענטשן.

קאַרטאַגענאַ פיגורירט אין אַלע טוריסטישע וועגווייזערס פון דער
וועלט, און ווערט פאַטאַגראַפירט מער ווי די שטערן פון קינאַ. פיל צענד־
ליקער טויזנטער טוריסטן באַזוכן יעדעס יאָר די שטאָט, און מיט אַ פריי־
לעכן האַרמידער באַלאַגערן זיי טאַג און נאַכט די גאַסן. דעם ייִדן איז שווער
צו ווערן אַ שותף צו דער פרייד, ער גייט מיט אַנגעשפיצטע אויערן, עס
דאַכט זיך אים, אָז עס טראַגן זיך נאָך קרעכצן אין דער לופטן, אָז עס ווערן
נאָך געפּיניקט קרבנות אין די קאָזעמאַטן אונטער די קלויסטערס.

אין די קעלערן פון דער אינקוויזיציע ווערן געוויזן די טאַרטור־אינ־
סטרומענטן אויף צו ריסן נעגל, ברעכן ריפּן, אַנצופולן דעם קערפּער מיט
וואַסער. מאַשינען מיט רעדער און מיט ציינער, וואָס זאָגן עדות אויף דעם
דערפּינדערישן גיסט און סאַדיסטישן אינסטינקט, וועלכע עס האָט אינס־
פירירט דעם הייליקן צאָרן קעגן די אומגלויביקע. נישט אַלע מכשירים
ווערן געוויזן פאַר טוריסטן, ווייל אייניקע מאַכן אַ שווערן איינדרוק אַפילו
אויף זייער פרומע נשמות.

אודאי זינען די גוטמוטיקע באַגלייטערס, וואָס ווייזן אונדז די „אויס־

שמעון גובערעק

פירערס פון יידישן ישוב אין באַלאַטא, אויף אַן אויפנומען אין דער קהילה

שטעלונג" גאָר ניט שולדיק. נאָך ווייניקער שולד טראָגן אַט די אַלע מענטשן אין גאַס, וואָס קוקן אונדז אָן מיט גוטע און שמייכלענדיקע אויגן; וואָס איז שולדיק אַט די פרוי, וואָס פירט אין וועגעלע אַ שלאָפנדיק קינד און די אַלע אַננוויינערס פון דעם לאַנד, וואָס האָבן פּריינדלעך דאָ געמאַכט אַ פּלאַן גאַרן ייִדן בניִם טיש פון לעבן?

מיט אַזעלכע געדאַנקען בין איך אַרומגעגאַנגען איבער די גאַסן פון קאַרטאַגענאַ. די שטאָט פון פּאַנטאַסטישע בילדער, פון נאַטירלעכער פּראַכט, פון גאַטס חסד אויף דער געבענטשטער ערד, אויף וועלכער עס טראָגן זיך נאָך אַרום געשפּענסטער פון די גרויזאַמע צייטן.

אין קאַרטאַגענאַ זיינען אויך געקומען ייִדן. פּריער, פון די אַרומיקע אינזלען, און שפּעטער, האָט דער גורל פון אונדזער יאַרהונדערט געבראַכט אַהער אויך מיינע פּוילישע און בעסאַראַבער לאַנדסלייט. און דאָ, ווי אין אַלע צנדערע ישובים פון לאַנד, האָבן זיי זיך גענומען צום האַנדל, האָבן די ערשטע געעפנט קאַנאַלן פון אולטראַ־פּאָפּולערן קרעדיט, וואָס האָט דערמעגלעכט, אַז אַפילו די אַרעמסטע שיכטן פון פּאָלק זאלן באַקומען אַ צוטריט צו די אינדוסטריעלע פּראָדוקטן, וועגן וועלכע זיי האָבן פּריער אַפילו נישט געחלומט. די ייִדישע אימיגראַנטן האָבן באַקליידט און באַשוכט די אַננוויינערס פון שטאָט, די שוואַרצע און די ווייסע, האָבן אויסגעמעב־לירט זייערע היזער און געגעבן דער שטאָט אַ מער ציוויליזירטן פנים.

*

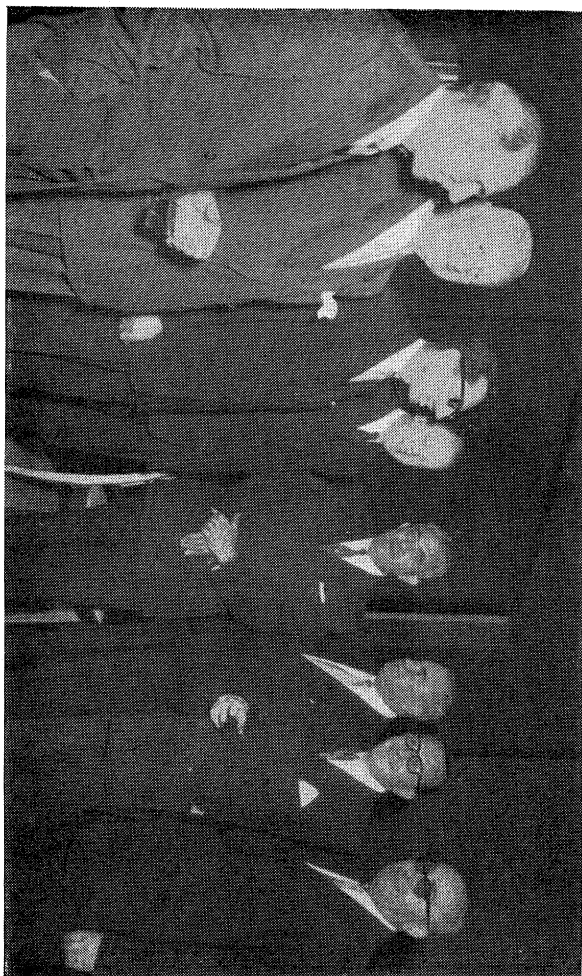
איך דערמאָן זיך ווי אין קאַרטאַגענאַ האָב איך זיך באַקענט מיט אַ מענטשן, וואָס האָט פון דעם ערשטן מאָמענט געמאַכט אויף מיר אַ שטאַרקן אַינדרוק. דאָס איז געווען מיט אַ יאַר דרייסיק צוריק, אַ יונגער־מאַן מיט אַ געדיכטער טשופּרינע בלאַנדע האַר, פאַרחלומטע אויגן און מילדן צוטרוי־לעכן שמייכל. אַן אָפּן פנים, וואָס האָט זיך געבעטן מען זאָל אויף אים קוקן מיט גוטן. פון דעם ערשטן שלום־עליכם איז מיר דער מענטש געפּעלן גע־וואָרן, און עס האָט זיך פאַרבונדן צווישן אונדז אַ פּריינדשאַפט, וואָס האָט מיר פאַרשאַפט אַ סך פאַרגעניגן.

פּישר גרינבערג איז געווען זיין נאָמען. ער איז געקומען פון רומעניע און האָט דאָרט געהאַט זיינע עלטערן. אין קאַרטאַגענאַ האָט ער אין קורצע עטלעכע יאַר געמאַכט אַ פאַר טאַלער, און האָט זיך פאַרבענקט אַהיים. — איך

וויל זיך זען מיט דער משפחה, האָט ער מיר געזאָגט, אָבער איך וועל דאָרט לאַנג נישט בלייבן, און אַזוי איז געווען. ער איז אין אַ קורצער צייט אַרום צוריקגעקומען, אָבער שוין ניט אַליין. ער האָט חתונה געהאַט אין זײַן שטעטל, און האָט געבראַכט קיין קאַלאַמביע אַ יונג סימפּאַטיש ווייבל. איז שוין אונדזער פּריינדשאַפט פאַרברייטערט געוואָרן, און האָט אַרײַנגענומען אַלע מיטגלידער פון ביידע משפּחות, ביז די קינדער אונדזערע האָבן זיך מתחתן געווען, און איך מיט פישלען זײַנען מיר געוואָרן מחותנים.

נאָך אַ רינג, וואָס האָט פאַרשטאַרקט דעם בונד פון פּריינדשאַפט. אויף מײַן לאַנגן לעבנס-וועג האָב איך נאָך קיין מאָל נישט אָנגעטראָפּן אויף קיין מענטש, וואָס זאָל מיר זײַן אַזוי נאָענט צום האַרצן. איך זאָל זאָגן, ער איז פאַר מיר געווען „ווי אַ ברודער“, וואָלט עס נאָך נישט אויסגעדריקט די ווירקלעכקייט. איך וועל זיך ניט שעמען צו זאָגן, אַז ווען איך פלעג אים נישט זען אַ לענגערע צייט, פלעג איך בענקען און אָנהייבן זוכן אַ מאַטיוו אויף צו מאַכן אַ ריזע קיין קאַרטאַגענאַ. איך בין אין קאַראַקטער אַ געזעל-שאַפטלעכער מענטש, און איך האָב ליב און פיל מיך גוט אין געזעלשאַפט פון מענטשן, און איך האָב פּריינד צווישן יידן און נישט-יידן. אָבער פישל איז פאַר מיר געווען עפעס מער, און ווען איך שטעל זיך היינט די פּראַגע: פאַר וואָס? זע איך פאַר זיך קלאַר דעם ענטפּער: פישל איז געווען אַ זעל-טענער בעל-מידות, אַן איידעלע נשמה, און ס'איז פשוט געווען אַ נחת-רוח צו פילן זײַן אַנוועזנקייט...

פישל גרינבערג איז יונג אַוועק פון דער וועלט, און די וואָס האָבן געהאַט דעם פאַרגעניגן אים צו קענען, וועלן קיין מאָל אים נישט פאַרגעסן. אַ מענטש, וואָס האָט אין בוכשטאַבלעכן זיין פון וואָרט „געלעבט פאַר יע-נעם“, אַן אידעאָליסטישע נאַטור, וואָס האָט הנאה געהאַט צו זאָרגן פאַר אַנדערע. ווי אַ געזעלשאַפטלעכער עסקן אין שטאָט, האָט ער נישט נאָר אין זינען געהאַט די אַדער יענע אינסטיטוציע, נאָר האָט געהאַט „אויפן קאַפּ“ אַלע יידן פון ישוב, און יעדן איינעם פון זיי באַזונדער. ער האָט גע-ווסט אַלע „שווערע הערצער“ און פלעגט, נישט געבעטענערהייט, אונטער-קומען מיט זײַן ליכטיקן שמייכל, וואָס פלעגט דערמוטיקן מענטשן. אַן אַינ-געבוירענער „פאַטערלעכער“ קאַראַקטער, וואָס האָט אויסגעשטראַלט מען-שלעכע וואַרעמקייט. און דער קאַנטאַקט מיט אים פלעגט ממש דערפרישן.

ראָראַגעל צבֿי, אין אַ שִׁלְחוֹת פֿון מדינת ישראל אין מאַלאַקאָבאָני. — פֿון רעכטס: ש. זוכערעק, חיים פּינעבוים, לעווענטאַל; דער שְׁלִיחַ, חיים לעפּפּערט, ד"ר ראָזענטאַל, כאָטע באָם ציג, ב. דאָנלין, פּרעזידענט פֿון דער זייטשער קהילה

איך האָב עס געפילט נישט נאָר אין זיך, נאָר האָב עס אויך געמערקט אין אַנדערע.

ער פלעגט באַקומען צייטונגען און זשורנאַלן פון ניו-יאָרק, בוענאָס-אַירעס און ישראל, און איז געווען דער קולטור-אַדרעס פון ישוב פאַר דער ייִדישער וועלט, וווּ מען פלעגט אים רופן „דער רבי פון קאַרטאַגענאַ“. און ווירקלעך האָט ער געהאַט אין זיך די אַלע אַטריבוטן פון אַ „גוטן-יידן“, אַ יודע־ספר און אַ נוח־לבריות, וואָס האָט ליב מענטשן, און „אַהבת ישראל“ איז בני אים דאָס אייבערשטע פון שטייסל. פלעגט קומען אַ שליח אין שטאָט אַדער אַ קולטור-גאַסט, איז פישל געווען דער ערשטער, וואָס פלעגט מקיים זיין די מצווה פון הכנסת-אורחים, און זיין מלכה האָט ליב געהאַט אויפצונעמען געסט מיט אַ רייכן אויסוואַל פון בעסאַראַבער מאכלים.

די אַוונטן, וועלכע איך האָב פאַרבאַכט בני פישלען אין הויז, זינען געבליבן אין מיין געמיט ווי פריידיקע איבערלעבונגען, וועלכע איך פאַר-צייכן אין מיין ספר־הזכרון מיט אמתן פאַרגעניגן. אַזעלכע פריינד צו האָבן — איז אַ גרויסע זכיה, און איך האָב זיך געפילט שטאַלץ מיט דער פריינד-שאַפט פון אַט די גוטע מענטשן. ווען איך פלעג קומען צו גאַסט, פלעגט פישל פאַרבעטן צום טיש נאָך אַ פאַר מענטשן פון די אַרטיקע תושבים, און עס פלעגט זיך פאַרפירן אַ שמועס מעניני-דיומא. געוויינלעך, פלעגט מען אַנהייבן מיט לאַקאַלע ענינים, און ווי עס פירט זיך בני יידן, נאָך דעם באַ-זאָרגן די גאַנצע וועלט. פישל האָט „געפראָוועט טיש“, און ער האָט געהאַט וואָס צו זאָגן, און מיט אַ באַזונדער כוונה פלעגט ער באַקרעפטיקן זינע ראיות מיט מאַמרי חז"ל, ווי ער זאָל וועלן באַטאַנען: איר זעט, יידן, אונ-דזערע חכמים האָבן שוין דאָס פון לאַנג געוואָסט!...

איין מאל, דאָס איז געווען אַ זונטיק נאָך מיטאַג, די געסט זינען אַוועק מאַכן די „סיעסטאַ“, און איך בין אַריין מיט פישלען אין אַ באַזונדער ציי-מער טרינקען אַ קאַווע. איך האָב באַמערקט, אַז זיין פנים האָט זיך פאַר-צויגן ווי מיט אַ שאַטן, און ס'איז פאַרשווונדן זיין שטענדיקער שמייכל פון די ליפן, נאָך אַ לענגערן שטילשוויגן, ווי ער זאָל צוקלייבן די ווערטער, האָט ער זיך אַפגערופן:

— ווייסט, שמעון, איך פיל דאָ, אין קאַרטאַגענאַ, דעם גלות שטאַרקער ווי ערגעץ וווּ אַנדערש, אַפילו ווי אין רומעניע...

איך האָב אים איבערגעשלאָגן מיט פאַרדראָס:

— רייך נישט קיין נאַרישקייטן! די קאָלאַמביאַנער זינען גוטע מענטשן, זיי האָבן נישט קיין אַנטיסעמיטישע פאַראורטיילן ווי דינע רומענער אָדער פּאָליאַקן, און דאָס פּאַלק — איך מיינ די מענטשן פון דער ברייטער הייז-קער פּאַלקס-מאַסע, וועלכע איך קען אַזוי גוט — וויסן נישט פון די „איז-מען“ און פון די דיסקרימינאַציעס קעגן יידן...

— איך מיינ נישט די קאָלאַמביאַנער פון היינט, — האָט מיר נישט געלאָזט רייזן פישל — איך מיינ זייערע זיידעס פון נעכטן, דערפאַר האָב איך דיר געזאָגט, אַז איך פיל דעם גלות באַזונדערס שטאַרק אין קאַרטאַגע-נאַ. אין דער שטאָט און נישט אין קיין אַנדערער. דאָ, פאַרשטיסטו מיר, האָט זיך נאָך נישט אויסגעוועפט דער רויך פון די שייטערהויפנס, יעדע גאַס דערמאַנט דאָ די אינקוויזיציע און יעדער קלויסטער — קאַזעמאַטן, וווּ עס ליגן נאָך צעבראַכענע סקעלעטן פון יידן, צעריבענע שאַרבנס, וועלכע זינען דורכגעאַנגען די רעדער פון די טאַרטור-אַפּאַראַטן. די געשפּענס-טער פון די פאַרפּיניקטע קוקן-אַרויס אין די נעכט דורך די פּילפאַרביקע שוויבן פון די אַלטע טעמפלען, זיי שאַרן זיך אָפט ביי די ווענט, און מען הערט זייערע קרעכצן אין דער פינצטער...

ער האָט מיר נישט געקוקט אין די אויגן, ווי עס איז געוויינלעך געווען זיין טבע ביים רעדן, נאָר האָט געקוקט איבער מיר, און גערעדט ווי צו זיך אַליין.

— איך גיי גאַנץ אָפט אַרײַן אין קעלער פון דער אינקוויזיציע — איך האָב דאָרט עפעס אַ שטיקל חלק, האָט ער באַמערקט מיט אַ פאַרקרימטן שמייכל — און איך קוק זיך צו ווי מענטשן, איבערהויפט טוריסטן באַ-טראַכטן די פּיניקונגס-אינסטרומענטן. זיי קוקן אויף דעם ווי אויף אַן אויסשטעלונג פון בילדער, מיט פּריילעכע פּנימער, מיט נייגעריקע אויגן, מיט אַ זאַרגלאָזער גלײַכגילטיקייט, ווי עס וואָלט זיך געהאַנדלט פון פּרע-היסטאָרישע דאָקומענטן. פאַר מיר, ברודערל, איז עס נישט קיין פּרעהיס-טאָריע, ווייל דער זעלבער פּראָצעס האָט זיך איבערגעחוסט מיט יידן אין די קאַנצענטראַציע-לאַגערן, כמעט ווי פאַר מײַנע אויגן.

— די שטאָט, האָט ער ווײַטער פאַרגעזעצט, איז צו פּיל פאַרבונדן מיט דער אינקוויזיציע; אויף שריט און טריט שטויסטו זיך דאָ אַן אויף

דעם הייליקן פארברעכן. אויף דעם מארק האט מען געלייגט שניטערהויפנס, דורך יענער גאס האט מען געפירט די קרבנות צו דער עקזעקוציע. די געשיכטע פארפאלגט דאָ דעם יידן, און דערמאָנט אים, אַז ער איז אין גלות... איך וויל אַוועק פון דאַנען!...

איך האָב זיך צוגעהערט צו זינע רייד מיט אַ שווער געמיט, עס האָט מיך באַשלאָגן אַ קאַלטער שווייס, און ווי אַן אַטעם האָב איך זיך אַנגעכאַפּט אין זיין לעצטן געדאַנק, און ממש אויסגעשריגן:

איז וואָס זיצסטו דאָ? האָסט געמאַכט אַ פאַר טאַלער, ליקווידיר דעם געשעפט און קום צו מיר קיין באַגאַטאַ, וועסט דאָרט לעבן בעסער ווי דאָ, עס איז אַ גרעסערע שטאַט, און מיר וועלן זיין צוזאַמען... און וועסט פאַר-געסן די אַלע געשיכטעס!...

זיין פנים האָט זיך אויסגעלעזטערט, און עס האָט זיך באַוווּזן דער שטענדיקער שמיכל אויף די ליפן, ער האָט אַ לענגערע ווילעלע מיר אַרײַנגעקוקט אין די אויגן און געזאָגט:

— זאָלסט נאָר נישט מיינען, אַז איך בין משוגע! איך בין ביי די פולע געדאַנקען, און דערפאַר טאַקע האָב איך עס דיר דערציילט. און איך האָב, חלילה, גאַרנישט צו די אַרטיקע אינווינערס. פאַרקערט, גאַר ליבע און צוגעלאָזענע מענטשן, אַזאַ יאָר אויף מיר. דאָן פעליפע, רופן זיי מיר, מיט גרויס דרך-אַרץ, מען קאָן דאָ מאַכן אַ שיין לעבן. אָבער די שטאַט, פאַרשטייטו מיך, האָט אַ געשיכטע, וואָס שפּרייט זיך אויס איבער איר ווי אַ שאַטן, און דערוועקט זכרונות וואָס פאַרטונקלען די פרייד פון לעבן... גענוג פאַר מיר קאַרטאַגענאַ, און וועגן דעם וויל איך מיט דיר זיך באַראַטן...

אין יאָר 1957 האָט ער זיך אַריבערגעצויגן מיט דער משפּחה קיין באַגאַטאַ, האָט זיך דאָ פּינן אינגעאַרדנט, און די דרײַ יאָר וואָס איז נאָך אים געווען באַשערט צו לעבן, איז ער געווען דער הויפט־טוער אין דעם קרייז לערנער אין שיל, אונטער דער אַנפירונג פון ר' דוד מאירן און ר' יונהן. ער איז געשטאַרבן פון עפאַטיטיס, וואָס האָט אים געמאַטערט לאַנגע יאָרן, און די איידעלע נשמה וואָס האָט זיך אידענטיפיצירט מיטן צער פון יידישן לינדן, און אויפן אייגן לייב דערפילט דעם ווייטיק פון די פאַר-פּיניקטע דורך דורות יידן, איז פּריצנטיק אַוועק פון דער וועלט...

קולטור-געסט אין קאלאמביע

יידישע שרײַבערס און אינטעלעקטואַלן, וועלכע זײַנען געקומען קיין קאלאמביע מיט אַ געזעלשאַפטלעכער שליחות, און זײַנען אויפגעטראָטן עפנטלעך מיט פּאַרטראַגן אויף ליטעראַרישע, קולטורעלע אָדער נאַציאָנאַל-פּאָליטישע טעמעס, באַצײכענען מיר ווי קולטור-געסט. אייניקע פון זײ האָבן מיר פּאַרבעטן, אַנדערע — זײַנען אַליין געקומען. דער ערשטער, לױטן כראָנאָלאָגישן סדר, איז צו אונדז געקומען פון בוענאַס אַירעס, דער רעדאַקטאָר פון דעם זשורנאַל „דער שפּיגל“, לײב גרוזמאַן מיט דער פּרוי. דאָס איז געווען אין יאָר 1935, דער יונגישקער ישוב, וועלכער האָט זיך ערשט אָנגעהויבן אויספיקן פון אײ, האָט די געסט אויפגענומען מיט פּאַר-געניגן. אין די יונגע געמיטער האָט זיך נאָך נישט אויסגעוועפט די ראַ-מאַנטישקײט פון דער אַלטער הײם, און מען האָט געפילט אַ בענקשאַפט צו אַ העכערן גײסטיקן לעבן.

ל. גרוזמאַן האָט דאָ געהאַט לאַנדסליט, און זײ זײַנען עס אויך געווען די, מיט וועלכע ער האָט זיך צום ערשטן געשטעלט אין פּאַרבינדונג. די יעדעניצער, אַ שטעטל אין בעסאַראַביע, האָבן אים געקענט ווי אַ לערער פון דער אַלטער הײם, און געגרייט פאַר אים אַ פּײַנע אויפנאַמע. לױס בערנשטיין ע"ה, לײב לערנער, די לעמפּערטס, און בכלל די בעסאַראַבער ייִדן, האָבן נאָך באַצײטנס זיך געגרייט אויפצונעמען די געסט. צו דער באַן-סטאַנציע איז געגאַנגען אַ צאַלרײכע דעלעגאַציע, מיט בוקעטן בלומען פאַר דער פּרוי, און ס'איז געוואָרן לעבעדיק אין שטעטל.

אַבער נישט אויף לאַנג. לײב גרוזמאַן איז בטבע געווען אַ מוסר-זאָגער, אַזוי אין זײַן שרײַבן ווי אויך אין זײַן רעדן. ער האָט געזען, און אפשר מער ווי פיל אַנדערע, אַ סך פעלערן אין דער ייִדישער געזעלשאַפט, און ער פלעגט עס גאַנץ אָפן, און אָפטמאַל אַפילו גאַנץ שאַרף, אַרויסברענגען אין זײַן וואָרט און שרײַפט. האָט ער שאַרף קריטיקירט די אַסימילאַטאָרישע

שמעון גוברערעק

טענדענצן, האָט פאַרדאַמט דעם קולט פון „עגל הזהב“ און געפאָדערט מער איבערגעבנקייט פאַר דער ייִדישער שפּראַך און קולטור. דער טאַן, איז באַזונדער געווען נישט צום האַרצן זינע אייגענע בני־עיר, עס האָט זיי נישט געשמעקט דער אופן ווי דער גאַסט האָט זיך פאַרנומען צו שטראַפּן ייִדן, און די נעכטיקע התפּעלות האָט בני זיי גענומען ביסלעכווייז זיך אויסוועפּן.

די יוגנט אָבער — און מיר זינען נאָך אין יענער צייט געווען יונג — האָט זיך נישט געמאַכט קיין וועזן פון דעם יעדעניצער ברוגה, און צי דער

דראַמאַטישער קרייז בני דער ייִדישער שול אין באַגאַטאַ, בני דער פּערוונג פון 25סטן אַניווערסאַר פון מדינת ישראל

רעדנער האָט יאָ געהאַט, אָדער נישט געהאַט, קיין „אויטאָריטעט“ אַזוי צו רעדן, האָבן מיר נישט געלאָזט פאַרשטערן די שמחה, און פאַרגעזעצט מיט די מסיבות און באַנקעטן. ביים געזעגענען זיך, זינען שוין קיין בני-עיר מיט קיין בלומען נישט געווען, אָבער קיין יום-טובדיקייט האָט נישט געפעלט. מיר האָבן געפֿיערט די געשעעניש פון אויפנעמען דעם ערשטן קולטור־גאַסט פון אויסלאַנד, וואָס האָט אונדז צוגעגעבן חשיבות אין די אייגענע אויגן. אַזוי האָט זיך אַנגעהויבן דער געזעלשאַפטלעכער בראשית פון אונדזער ישוב, וואָס האָט פאַרבונדן די ווייטע באַגאַטאַ מיט דער גרוי-סער ייִדישער קולטור־וועלט.

*

מיט צוויי יאָר שפּעטער, איז צו אונדז געקומען פון טשילע דער נאָוועליסט, נח וויטאַל. דרייסיק טעג איז ער געווען מיין גאַסט ביי מיר אין הויז, פון די עטלעכע געציילטע רעפּעראַטן, וועלכע ער האָט געפלאַנט צו געבן, און פון דער קליינער אוידיטאָריע וואָס מיר האָבן אין יענער צייט געהאַט אין ישוב, איז נישט געווען צו דערוואַרטן קיין גרויסע הכנסות, האָט מען קודם געמוזט אַנשפּאַרן די הוצאות פון האַטעל, וועט עפעס בלייבן אויף אַנדערע אויסגאַבן... פאַר מיר, און פאַר מיין משפּחה, איז עס געווען אַ גרויסער פאַרגעניגן, איך האָב פון אים מער „גענומען“ ווי ער ביי מיר. וויטאַל איז געווען אַ טאַלענטירטער דערציילער, און פּער־זענלעך זייער אַ סימפּאַטישער און קלוגער ייִד. ס'איז געווען אַ פאַרגעניגן מיט אים צו פאַרברענגען. זינע רעפּעראַטן אויף ייִדישע קולטור טעמעס האָבן זייער אויסגענומען; ער האָט גערעדט באַשיידן און אינטיים, און פּלעגט אַרײַנציען די צוהערער אין אַן אויסטויש פון מיינונגען.

אין יענער צייט, איז שוין געווען מיט אונדז דער שרייבער, שלמה בריינסקי, און די מסיבות מיט וויטאַלן האָבן אויף אַלעמען געמאַכט דעם בעסטן אַנדרוק. ער האָט אַרײַנגעבראַכט יום-טובדיקייט אין אונדזער קליינשטעטלדיקן לעבן, און מיר האָבן אים געזעגנט מיט אַ באַנקעט און מיטן אַנטייל פון אַ פּינעם עולם.

דאָס איז געווען אין יאָר 1938, מיט צוויי און דרייסיק יאָר שפּעטער, אין 1970, בין איך צום ערשטן מאל געווען אין טשילע, און אַ דאָרטיקער

עסקן און זייער ליבער מענטש, טיטאָ פוקס, האָט מיך געפירט זיך צו באַקענען מיט די ייִדישע אינסטיטוציעס, און צווישן אַנדערע זענען מיר אויך געווען אין מושב זקנים. אַן אַנשטאַלט, וואָס האָט געקאָנט דינען ווי אַ מוסטער פאַר אַנדערע ישובים פון קאָנטינענט. שפּאַצירנדיק איבער די צימערן און גאַרטן, ווּזט מיר אַן דער פּרענד פוקס אויף אַ סימפּאַטישער אַלטימשיקער, וועלכע האָט אַרײַנגעקוקט אין אַ צײַטונג: — דאָס איז די פּרוי פון אַ ייִדישן שרײַבער, נח וויטאַל, האָט ער מיר אַננגערױמט אין אױער... איך האָב אױפגעצײטערט פון די ווערטער. אַז וויטאַל איז נפטר געוואָרן מיט עטלעכע יאָר צוריק האָב איך געוויסט, נאָר אַז זײַן אַלמנא זאָל אויף דער עלטער דאַרפן זײַן אין אַ מושב זקנים? דאָס האָט מיך ממש דערשיטערט. אמת, טאַקע זײער אַ שײנער אַנשטאַלט; אָבער די לעבנס־באַגליטערין פון אַ ייִדישן שרײַבער, וואָס האָט באַרײַכערט די ייִדישע ליטעראַטור און וואָס האָט צוגעגעבן חשיבות דעם ישוב, זאָל דאַרפן אויס־לעבן אירע לעצטע יאָרן אין אַ קאַלעקטיוון הויז פאַר זקנים? זו תורה וזו שכרה? האָב איך געטראַכט, דאָס איז דער שכר וואָס ווערט געצאָלט אַ ייִדישן שרײַבער? די ירושה וואָס ווערט אים צוגעטײלט; אַ ווינקל פאַר זײַן אַלמנא אין אַ מושב זקנים?...

*

אויך שכנא רעזניק זײל איז געווען אונדזער גאַסט, אָבער וועגן אים שרײַב איך אין דעם בוך באַזונדער. אויך וועגן יעקב באַטאַשאַנסקיין ווערט דערמאַנט אויף אַ צווייטן פּלאַץ. אָבער דאָ וועל איך נאָר צוגעבן, אַז זײַן ערשטער רעפּעראַט האָט ממש באַצױבערט, און מיר האָבן באַשטימט די ווּזטערדיקע רעפּעראַטן דורכפירן אויף אַינטרײַט־ס־קאַרטן. באַטאַשאַנסקי איז געווען אַ גאָט־געבענטשטער רעדנער, ער האָט פאַרמאַגט אַ פּינעם הומאַר, אַ געפּליגלטן סטיל, וואָס האָט די צוהערער פאַרכישופט, און מען איז נישט מיט געוואָרן אים צו הערן. פיר רעפּעראַטן האָט ער געגעבן, און אַלע מיט גרויס דערפאַלג, און מיר האָבן אים געזעגנט מיט אַ מאַסן־באַג־קעט, אויף וועלכן עס זענען בײַגעווען כמעט ווי אַלע יידן פון ישוב.

קורץ נאָכדעם, האָט אונדז באַזוכט דער פּועלי־צײַונסישער פירער און שרײַבער, ד״ר ש. יוריס. ער האָט פּראַקלאַמירט אַן אַקציע פאַרן קרן־היסוד אין אײנעם פון די גרויסע סאַלאַנען אין שטאַט, און ס׳איז בײַגעווען

א ייִד אין קאלאמביע

א גרויסער עולם. א מענטש פון א ברייטער קולטור און שיינער רעדנער, האָט ער געווונען די סימפאטיע פון די צוהערער, און געזיכערט דעם דער-פאלג פון דער זאמלונג. פלעגט ער דורך די טעג באַגלייטן די אַרטיקע עסקנים, וועלכע האָבן באַזוכט די ייִדישע תושבים אין די אינטערעסן פון דער זאַמל־אַקציע, און די אַוונטן פלעגט ער פאַרברענגען מיט אַן אַנדער „קלאַס“ מענטשן, בראש מיט שלמה בריינסקי. האָט עס פאַרדראָסן די שטאַטישע מנהיגים, וואָס דער „דאָקטער“ חברט זיך אזוי מיט די „באַר-

גאַנסאַלאַ קאַנאַל ראַמירעס, קאלאָמביאַנער שרייבער און פאַרלעגער, באַגריסט
ש. גובערעקן צום דערשיינען פון זײַן בוך אין שפּאַניש. 3טער, רעכטס:
לויס ווידאַלעס, כוליאַ גובערעק, ד״ר ראָזענטאַל

וועסע“, כאָטש מיר האָבן שוין אין יענער צײַט — אין די ערשטע פּער-
ציקער יאָרן — געווען אין גרעסטן טייל ציוניסטן.
עפּעס ענלעכעס האָט זיך איבערגעחזרט מיטן נאַציאָנאַלן פּאַעט,
נתן ביטריצקי. זײַנע רעפּעראַטן האָבן געמאַכט אַ גרויסן רושם. דאָס טע-
אַטער „טעאַוסעקיללאַ“ איז געווען איבערגעפּולט מיט ייִדן, און נישט קיין

קלענערן דערפאלג האָבן אויך געהאַט אַלע זינע ווינטערדיקע אויפטריטן. די אַוונטן אָבער פלעגט ער פאַרברענגען מיט אונדז, און מען האָט אים דירעקט פאַרגעוואַרפן, וואָס ער גיט אָפּ צו פיל צייט די „ידישיסטן“... מיר האָבן נאָכדעם געהאַט קורצע בליץ-באַזוכן, און עפנטלעכע אויפֿ-טריטן, פון לייב יפה און יוסף טרוכניצקי, און לשבח פון ישוב דאַרף געזאַגט ווערן, אַז באַגאַטאַ, און די אַלע אַנדערע קלענערע ישובים פון לאַנד, האָבן ברייטהאַרציק בנגעשטעצערט פאַר אַלע ציוניסטישע פּאַנדן און האָבן אין מאַסן באַזוכט די זיצונגען און רעפּעראַטן. הנינט פּנערן מיר שוין אַ האַלבן יובל פון מדינת ישראל, און פאַר דער צייט האָט זיך עפעס געענדערט. דער מאַטעריעלער בייטראַג פאַר דער מדינה האָט זיך זיכער נישט געענדערט, און עס איז אויך נישט קלענער געוואָרן דער ענטוויאַזם און די טרניקייט צום ציוניסטישן אידעאַל, עס איז אָבער געפאַלן דער אינטערעס און דער ווילן צו אַן אַקטיוון געזעלשאַפטלעכן און קולטורעלן לעבן. „אַמאַל“ פלעגט מען אויפנעמען אַ גאַסט מיט איבערגעפולטע זאַל. הנינט איז שווער צוזאַמענברענגען אַן עולם אויף אַן אַקט פון אַ יידישן רעדנער, מעג ער זיין אפילו ווי באַגאַבט און באַרימט. און די וואָס קומען, זינען מיט שנייד ווינט באַדעקטע קעפּ. די נייע דורות, אונדזערע יורשים, „פאַרשטייען נישט קיין יידיש“ און אַז מען רעדט צו זיי אין זייער שפּראַך, איז אויך די מערכה נישט קיין סך בעסערע...

*

דעם דיכטער י. י. שוואַרץ האָבן מיר אַראַפּגעבראַכט קיין באַגאַטאַ אין יאָר 1955. זיין נאָמען איז געווען גוט באַקאַנט יעדן יידישן לייענער, און מיר איז ער געווען באַזונדערס באַליבט. י. י. שוואַרץ האָט אונדז געגעבן אין יידישער איבערזעצונג צוויי טויזנט יאָר העברעיִשע פּאַעזיע, פון די אַלטע צייטן ביז דער נייער צייט. אָנהייבנדיק פון שמעון בן סיראַס געזאַנג, וואָס איז געשריבן געוואָרן מיט צוויי הונדערט יאָר פאַר קריסטוסן, ביז די לידער פון יהודה לייב גאַרדאַן און חיים נחמן ביאַליק. י. י. שוואַרץ האָט אַרענגעפירט די ירושה-אוצרות פון אַריבער צוויי טויזנט יאָר שע-פּערישקייט אין דער נחלה פון דער קולטור אויף יידיש, און ער האָט פאַרבונדן די מאַדערנע יידישע ליטעראַטור מיט אַריבער די הונדערט דורות פון יידישער גניסטיקער שאַפונג אויף העברעיִש און אַראַמיש.

אַ ייִד אין קאַלאַמביע

די פאמיליע גובערנאָר פון דזשערזי סי. שוואַרץ (אין מיטן)

אזא קולטור-גאסט האבן מיר באשטימט צו פארבעטן, און איך האב אויף זיך גענומען די אויפגאבע אויך זינע ווערק צו פארשפרייטן. צוויי חדשים צייט איז ער געווען דער גאסט אין מיין הויז, ביי מיין טיש. מיין פרוי האט אים אפגעהיט ווי א קינד. און דער דאזיקער גרויסער דיכטער, האט געהאט אין זיך עפעס פון קינדישער אומבאהאלפנקייט. א פארצערטל-טער בן הרב מיט א שוואך הארץ, איז ער געווען אן איידעלער פון דער נאטור און א גרויסער בעל-מידות, וואס האט ליב געהאט מענטשן, און מענטשן האבן געקלעפט צו אים ווי בינען צו האניק, אן עכטער תלמיד-חכם, און גרויסער קענער פון דער מאדערנער ליטעראטור, האבן די מסיבות מיט אים איבערגעלאזן אן אומפארגעסלעכן אנדערק צווישן די אלע, וואס האבן געהאט דעם פארגעניגן אים צו הערן.

*

ד"ר שאשקעס, דער „וועלט-רייזונדער“, האט באזוכט קאלאמביע עט-לעכע מאל. דאס ערשטע מאל האט ער אונדז געבראכט דעם פנינלעכן גרוס פון יידישן חורבן, וועלכן היטלער י"ש האט פאראורזאכט אין איי-ראפע. ער איז געקומען אין א מיליטערישער „אונרא“ אוניפארם, און אויף זיין רעעפראט אין א גרויסן סאלאן, האבן מענטשן איבערגעפולט דעם זאל און געשטאנען אין דרויסן. ד"ר שאשקעס איז נישט נאך געווען א באגאב-טער שרייבער, וואס האט פאראינטריגירט מיט זינע ריזע-באשריבונגען, נאך ער איז אויך געווען א טאלענטירטער רעדנער, וואס האט באצוי-בערט דעם עולם מיט זיין לעבעדיקער שילדערונג. דאס איז געווען אין יאר 1946, ער איז נאכדעם געקומען אין שליחות פון פארשיידענע יידישע וועלט-ארגאניזאציעס, און דער ישוב האט אים שטענדיק אויפגענומען מיט פריינדשאפט און ברייטהארציקייט.

מיט צוויי יאר שפעטער, האב איך בלעטערנדיק די יידישע צייטונגען באמערקט, אז בן-ציון גאלדבערג מיט זיין פרוי, שלום עליכמס טאכטער, מערי, מאכט א טור איבער די לאטיין-אמעריקאנער לענדער, איז ווי לאזט מען דורך אזא געלעגנהייט, און נישט פארבעטן קיין קאלאמביע איינעם פון די בעסטע פובליציסטן פון אונזער צייט? איך האב זיך באראטן מיט נאך א פאר עסקנים, און אלע זינען מסכים. איז גלייך פארמירט געווארן

א קאמיטעט, און מיר קלאָפן אַ טעלעגראַמע קיין לימאָ, וווּ ער האָט אין יענעם מאַמענט זיך געפונען. אויפן צווייטן טאָג באַקומען מיר אַ פּאָזיטיוון ענטפער, מיט באַדינגונגען, אַ היפש ביסל איבער אונדזערע כוחות, אָבער דער „קאָמיטעט“ איז ענטוויאַזמירט, און די פאַרבעטונג ווערט אינשטימיק באַשטעטיקט.

מיר גרייטן אַ פּייערלעכן קבלת־פנים, אָבער איך שלאָף קיין נעכט נישט. איך קען גוט מַצן עולם, און ווייס זייער געשמאַק און פּאָליטישע אַנשויונגען. און איך ווייס אויך ווער בן־ציון גאַלדבערג איז, איך לייען מיט גרויס אינטערעס זיינע באַלערנדיקע מאַמרים, און כאַטש איך בין אַ סך מאָל מיט אים נישט מסכים, הערט ער מיך נישט אויף צו געפעלן צוליב זיין עלאַקווענץ און שאַרפּזיניקייט. דאָס איז געווען אין יענער צייט, ווען די ייִדישע וועלט האָט נאָך גענוי נישט געוואָסט — און נישט געוואָלט וויסן און גלויבן — פון די אַלע בלוטיקע מעשים פון סטאַליניסטישן רעזשים קעגן דער ייִדישער באַפעלקערונג. דאָס האָט זיך דאָך די ערשטע צייט, אַזוי גוט ווי דער היטלעריסטישער גענאַסיד, נישט „געלייגט אויפן טכל“ — אויפן ייִדישן הומאַניסטישן שכל...

וואָס טוט מען? ווי רעדט מען וועגן אַזאַ דעליקאַטן ענין מיט אַזאַ פּערזענלעכקייט? אַ קולטור־מענטש פון אַ הויכער מדרגה און אַן ערשט־ראַנגיקער ערודיט, וועט אַני הקטן אים זאָגן וואָס צו רעדן? מיר האָבן באַשטעלט פיר רעפּעראַטן, און דער ערשטער טאָר נישט דורכפאַלן... דאָך האָב איך זיך אַנטשלאָסן. אין אַן אַוונט פאַרן ערשטן אויפטריט, האָב איך זיך געטראָפן מיטן גאַסט, און ווי זיין געזעלשאַפטלעכער „עמפּרעסאַר“ אים „אינפּאַרמירט“ וועגן סאַציאַלן כאַראַקטער פון אונדזער ישוב, וועגן זיינע נאַציאָנאַלע סענטימענטן און סימפּאַטיעס. גאַלדבערג האָט מיך אויפ־מערקזאַם אויסגעהערט, און מיך באַרוֹקט. — איך קען מַצנע לאַטיין־אַמעריקאַנער ייִדן, האָט ער מיר געזאָגט, אָבער מען דאַרף, ווי ווייניג מעגלעך, זאָגן דעם אמת. וואָס איז רעכט און וואָס איז אומרעכט, און דער עיקר — דאַרף מען זען נישט נאָר דעם היינטיגן און דעם מאַרגן פון אונדזער לעבן אויף דעם קאָנטינענט, נאָר מען דאַרף אויך זען דעם ווייטן איבער־מאַרגן... אָבער איר מעגט זיין רויק, האָט ער צוגעגעבן. איך וועל זיך

באמיען אלץ צו זאגן אזוי, אז מען זאל מיך פון באגאטא נישט ארויס-
טרענבן...

און ווי געזאגט, איז עס געווען אין יאר 1948, מיט אריבער פיר יאר
פאר דער סטאליניסטישער פארטיליקונג פון דער יידישער געסטיקער
אינטעליגענץ. און גאלדבערג האט נאך דעמאלט פיגורירט אין דער "צוויי-
טער" מחנה, אבער גערעדט האט ער פאר אן איבערגעפולטן זאל ווי א
ווארעמער און הארציקער ייד, וואס האט מיטן ערשטן רעפערעט "אניגע-
נומען" די באגאטאנער "קליינבירגערלעכע" — ווי ער האט זי באצייכנט —
יידישע פעסטונג.

די ווינטערדיקע צוויי רעפערעטן האבן איבערגעשטיגן דעם ערשטן.
עס וועט נישט זיין איבערגעטריבן צו זאגן, אז אין שטאט איז נישט
געבליבן קיין איין ייד, וואס זאל כאטש איין מאל נישט האבן געקומען
צו הערן גאלדבערגן. דעם פערטן רעפערעט האט געגעבן זיין פרוי, מערי.
מיט צוויי שעה פאר דער באשטימטער צייט, איז שוין דער סאלאן געווען
באזעצט, און דער דערפאלג האט איבערגעשטיגן אלע דערווארטונגען. זי
האט דערציילט "ווי טביה דער מילכיקער איז געקומען אויף דער וועלט",
אן ענין וועגן וועלכן שלום עליכמס לייענער האבן נישט דעם מינדסטן
אנונג. ווי איז געקומען די אידייע פון טביהן צום געניאלן מחבר? איז ער
געווען א רעאלע פערזאן, אדער דעם שרייבערס א פיקציע? וועגן דעם האט
אונדז שלום עליכמס גארנישט געזאגט. קומט אין דעם הויכן קאלטן-רעגן-
דיקן באגאטא שלום עליכמס יינגסטע טאכטער און דערציילט "פון חדר",
פון דער אינטימיטעט פון דעם אומשטערבלעכן מינסטער, און דערציילט
ווי אזוי איז צו אים געקומען די אידייע פון אזא ווערק, וואס איז געווארן
אינע פון די שענסטע פערל אין דער יידישער, און אויך אין דער אונז-
ווערסאלער, ליטעראטור.

מיט 25 יאר צוריק, איז אונדזער ישוב נישט געווען ריך, ער באדט
זיך הינט אויך נישט אין קיין גאלדענעם טיף, די אבסאלוטע מערהייט:
קליינע אינדוסטריאלן און סוחרים, און כאטש דער מאראלישער דערפאלג
פון די פיר רעפערעטן איז געווען גרויס, איז אבער די אייננאמע געווען
נישט קיין גרויסע, און עס האט אונדז אויסגעפעלט א געוויסע סומע אויף
צו דעקן דעם צוגעזאגטן האנאראר. איך בין ווידער געווען אין א פאר-

לעגנהנט. ווי קומט מען מיט אזא ענין צום גאסט? אבער מיט זיין איידעלן חוש האָט עס גאלדבערג דערפילט און ער איז מיר אַנטקען געקומען מיט אַ פראַגע: — איר האָט אַוודאי נישט אויף צו דעקן אלע הוצאות?... איז נעמט זיך נישט צום האַרצן; גיט איבער דעם קאַמיטעט, איך בעט אַיך, אַז מיר פאַרן אַוועק פון אַיך צופרידן, גליקלעך, און מיט די בעסטע געפילן און דעראינערונגען. איר האָט זייער אַ גוטן און ליבן עמד־פּובליקום... דאָס איז אַ פּרט, וואָס זאָגט זייער אַ סך וועגן אַ ייִדישן אינטעלעקטואַל, און וואָס איז אויך באַשטעטיקט געוואָרן מיט דעם ווינטערדיקן פּילזאָגנדיקן פּאַקט: דריי חדשים נאָך גאלדבערגס פּאַרלאָן באַגאַטאַ, האָט פּאַסירט אַ גרויסער אומגליק; דעם 9טן אַפּריל, האָט מען אין באַגאַטאַ צוליב פּאַלי־טישע מאַטיוון דערמאָרדעט דעם באַרימטן פּאַלקס־טריבון, כאַרעכע אליעזר גייטאָן. ווי אַן אויסדרוק פון פּאַלקס־צאָרן איז די אַלגעמיינע קאַמערץ — און צווישן איר אויך די ייִדישע — אַוועק מיטן רויך און פּלאַמען. האָב איך אַנגעשריבן עטלעכע אַנגעווייטיקטע בלעטלעך צו גאלדבערג, און אים אויפגעקלערט, אַז די באַגאַטאַנער ייִדן נייטיקן זיך אין אַ ברידערלעכער ייִדישער הילף: אין הלוואות כדי זיך צוריקשטעלן עקאָנאָמיש. גאלדבערג האָט מיין ווענדונג אַפּגעדרוקט אין זיין קאָלום, און האָט זיך אַליין משתדל געווען אין די געהעריקע אינסטאַנצן, און עס איז אונטערגעקומען דער „דזשאַינט“ מיט אַ געהעריקער סומע. דער עסקן, אַלבערטאַ פּערלמאַן, איז אויסגעקליבן געוואָרן ווי אַ קאַסיר, און מען האָט אויפגעלעבט די חרובע ייִדישע געשעפטן. ביסלעכווייז, האָבן זיי די חובות געסילוקט, און מיט צוועלף יאָר שפּעטער, האָב איך צופעליק געטראָפּן דאָס פּאַר־פּאַלק גאלד־בערג אין ניו־יאָרקער אַטראַן־הויז אויף גראַסבאַרדס אַ רעציטאַל. ער האָט מיך האַרציק אַרומגענומען און געפרעגט: „וואָס מאַכן מינע קאַלאַמביאַנער ייִדן?“, און ביי אַ קאוועלע האָבן מיר נאָכדעם מיט פּאַרגעניגן דערמאַנט ווי זיי האָבן „אַינגענומען די ייִדישע באַגאַטאַ“, און איך האָב זיי פּאַרזי־כערט אַז „מינע ייִדן“ דערמאַנען זיי מיט ליבשאַפט און צום גוטן...

*

קורץ נאָכדעם, האָט אונדו באַזוכט אַ גאַנץ אייגנאַרטיקער קולטור־גאַסט. אַ שטילער מענטש, אַ פּאַרטראַכטער, מיט שטילע רייד, מיט קנאַפּער באַוועגונג, ער גייט ווי אויף די שפיץ פינגער, ווי ער וואַלט מורא געהאַט

צו באַלעסטיקן גאַטס ערד און נישט שטערן קיין מענטשן. ראַבערט פעלד-מאַן, רעדאַקטאָר פון אַ שפּאַנישן זשורנאַל אין לימאַ — פּערו, וואָס גיט זיך אָפּ מיט אויסשליסלעך ייִדישער טעמאַטיק. ער קומט קיין באַגאַטאַ זאַמלען מאַטעריאַל וועגן ייִדישן לעבן אין דעם לאַנד, און וועט עס נאַכדעם פּובליקירן אין אַ ספּעציעלער אויסגאַבע.

שיינע עטלעכע מאַנאַטן האָט פעלדמאַן פאַרבראַכט ביי אונדז, מיר האָבן גענאַסן פון זיין געזעלשאַפט און עפּעס געלערנט. ער איז אויך אַרויס-געפאַרן אויף דער פּראָווינץ, און האָט גענישטערט, ווי אַן עכטער פאַר-שער, אין די מוזעאומס, ביבליאָטעקן און אויף די בית-עולםס. ער האָט געפונען אַ סך אַלטע שפורן און דאַקומענטן פון ייִדישן לעבן אין לאַנד, און האָט אַרויסגעגעבן אַ וואַגיקן נומער „נאַסאַטראַס“ (מיר), וואָס ברענגט אַ שלל מיט היסטאָרישן מאַטעריאַל וועגן ייִדן אויף דעם קאָנטינענט, ווי אַ „קולטור-גאַסט“ איז זיין בייטראַג פאַרן ישוב גאָר אַ באַדייטניקער. עס איז נאַכדעם געקומען אַ גאַנץ לאַנגער פּעריאָד פון קולטור-„שטילשטאַנד“. מיר האָבן אַ לענגערע צייט קיין געכט נישט פאַרבעטן, און זיי האָבן צו אונדז נישט פאַרבלאַנדזשעט. מענטשן זינען געוואָרן עלטער און קעלטער, און אויף דער „ייִדישער“ גאַס איז געוואָרן שטילער. אַלע פעלקער האָבן אַ פּראָבלעם פון פּירוד הדורות, אַ צעטיילוג פון גענעראַל-ציעס, אַ קאַמף פון עלטערן און קינדער. ביי אונדז איז די מחיצה אַ טאַפּלטע; מיר רעדן אויף צוויי שפּראַכן. דער פּאַקט וואָס מען האָט אָפּגע-ריסן די קינדער פון דער ייִדישער שפּראַך, איז אַ גרויסער נאַציאָנאַלער אומגליק. זיי קומען נישט אויף אונדזערע מסיבות, און מיר פילן זיך פרעמד אויף זייערע. אָבער זייער ייִדיש-געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט, אויף דער שפּאַנישער שפּראַך, האָט נאָך נישט קיין פּליגל, קיין וואַרצלען און נישט קיין חסידיש-ייִדישע געפילן. און אַן חסידישן ברען און התלהבות איז שווער עפּעס מתקן צו זיין...

*

איז וואָס ווייטער געוואָרן אַלץ שווערער צו פאַרזאַמלען אויף אַ ייִדישן קולטור-אַקט אַ גרעסערן עולם, און אזוי זינען אוועק יאָרן. אין איין שיינעם פּרימאַרגן קלינגט מען מיר אַן פון דער קהילה און מען זאָגט מיר, אַז עס געפינט זיך אין שטאָט אַ ייִדיש-אַרגענטינער שרייבער, גרעגאָריאַ

סאפאזשניקאוו. דער נאָמען איז מיר געווען באַקאַנט, איך האָב אים גע-
טראָפֿן אין די ייִדישע צייַטונגען פֿון מעקסיקע, סאָן פּאָלאָ, ריאָ און בוע-
נאָס אַנירעס, און איך האָב געוויסט, אַז ער מאַכט אַ ליטעראַרישן טור
איבער די לענדער פֿון קאַנטינענט. ווען איך האָב איבערגעלייענט אין
איינער פֿון די צייַטונגען אַ פּרעסע־קאָמוניקאַט פֿון ייִדשן קולטור־קאָנגרעס
אין ניו־יאָרק, אַז „פּאַרשטייער פֿון דער ייִדישער שרעבער־משפּחה און
אינטעליגענץ, האָבן זיך באַטייליקט אין דעם קבלת־פנים לכבוד דעם אַר-
געניטנער שריפטשטעלער און ליטעראַטור־קריטיקער“... און אַז „זיין רע-
פּעראַט איז אויסגעהערט געוואָרן מיט גרויס שפּאַנונג פֿון אַלע אַנוועזנ-
דיקע, וואָס זייען פּאַרכאַפט געוואָרן פֿון רעפּערנס חידושים“... האָב איך
געטראַכט, אַז עס וואָלט געווען זייער גוט ער זאָל זיך אויך צו אונדז אַראַפֿ-
כאַפֿן. אָבער אין דעם מאָמענט בין איך געווען אין אַ פּאַרלעגנהייט. נישטאַ
הייַנט דער „אַמאָליקער“ עולם אויף אויפצונעמען אַ קולטור־גאַסט, האָב
איך געטראַכט. דאָס איז געווען אין יאָר 1967, נניצן יאָר נאָך אונדזער
ערשטער דערפּאָלגרייכער אויפנאַמע פֿון די גאַלדבערגס. באַלאַדן מיט
אַזעלכע געדאַנקען, האָב איך זיך געלאָזט צום האַטעל פֿון דעם נייעם גאַסט,
וועלכער האָט גלייַך, נאָכן וואַרעמען ייִדישן שלום עליכם, מיך באַפּרייט
פֿון יעדן צווייפּל, און געלייזט די פּראַגע וועלכע האָט מיך באַזאָרגט.

— אַינער פּאַרוואַלטערין פֿון דער קהילה, האָט ער אָנגעהויבן, האָט
מיך אַ ביסל אַנטישט. אַראַנזשירן ייִדישע רעפּעראַטן, האָט זי מיר געזאָגט,
איז נישט פֿון די לייכטע זאַכן; וויל איך אַינך זאָגן, אַז איך גיב אויך רע-
פּעראַטן אין שפּאַניש, און דווקא וועגן ייִדישער ליטעראַטור; איך האָב
גערעדט אין די אַוניווערסיטעטן פֿון אַלע לאַטיין־אַמעריקאַנער לענדער,
וועלכע איך האָב באַזוכט, און אין פּאַרשיידענע יוגנט־אַרגאַניזאַציעס. און
ער ווייזט מיר צייַטונגס־אויסשניטן און דאַנק־בריוו פֿון אייניקע אַוניווער-
סיטעטן.

איך האָב זיך אָנגעכאַפט אין דעם געדאַנק ווי אין אַ רעטונג. נאָך אַ
דערפּאָלגרייכן רעפּעראַט אין אַ שפּאַנישער קולטור־אינסטיטוציע, האָב איך
געטראַכט, וועל איך נישט פּאַרשעמט ווערן אויך מיט די ייִדישע אַקטן.
עס וועט קומען אַן עולם, ס'איז אַ תּרופּה צו פּראַפּאַגאַנדע; אַ ייִדישער
פּראַפּעסאָר, וואָס רעדט אויף דער אַוניווערסיטעט אַדער נאָך בעסער, אין

דעם באַרימטן קולטור־הויז „לויס אַנגעל אַראַנגאַ“, וועט אַרויסרופן אַן אינטערעס ביי די עלטערע און אויך ביי דער יידישער יוגנט.

איך האָב זיך גענומען צו הילף דעם פּאָעט לויס ווידאַלעס, מיר האָבן באַקומען דעם זאַל, און סאַפּאָזשניקאָוו רעדט וועגן דער פּסיכאָלאָגיע פון ייִדישן הומאַר פּאַר אַ פּולער אוידיטאָריע פון זיבן הונדערט נישט־ייִדן. עס איז אויך בּעגעווען אַן עלטערער גלח מיט אַ צאַלרניכער גרופּע קאַ־טוילישע סעמינאַריסטן, ווי עס שניט זינע תּלמידים. נאָכן רעפּעראַט, וואָס האָט געדויערט אַ שעה מיט אַ פּערטל, איז דער אַלטיטשקער צוגעגאַנגען צום רעדנער און אים געזאָגט: „גאָט זאַל אַיך בענטשן, פּראָפעסאָר, אַזער רעפּעראַט איז געווען דורכגעדרונגען מיט אַ טיפּן רעליגיעזן גניסט“. עס האָט זיך נאָכדעם אויסגעשטעלט אַ לאַנגע שורה מענטשן צו דריקן די האַנט פון ייִדישן שרנבער. דאָס קולטור־הויז גיט אויך אַרויס אַ ליטע־ראַרישע חודש־אויסגאַבע, און דער רעפּעראַט איז געדרוקט געוואָרן אין דעם זשורנאַל, און דער שרנבער האָט נאָכדעם באַקומען אַ גאַנץ פּינעם האַנאַראַר פּאַרן פּאַרטראַג און פּאַרן אַרטיקל.

דאָס ווינטערדיקע איז שוין געגאַנגען ווי פון זיך אַליין. דער קולטור־גאַסט האָט מצליח געווען, און האָט נאָכדעם געגעבן עטלעכע רעפּעראַטן אין זאַל פון דער קהילה, אין ייִדיש און פּאַר דער יוגנט — אין שפּאַניש.

*

אויך יעקב בעלער האָט אונדז אַ פּאַר מאָל באַזוכט, און האָט גערעדט ימים נוראים אין די שולן. אונדזער לעצטער גאַסט איז געווען אַברהם ירושלמי פון תּל־אָביב, רעדאַקטאָר פון דער דאָרטיקער „ייִדישער צייטונג“, וועלכע האָט אויך אַ גרויסע צאַל אַבאָנענטן אין די לאַטיין־אַמעריקאַנער ישובים. ער איז געקומען ערב יום־כיפור, און אין אַ זונטיק פּרימאַרגן האָב איך אים אָפּגענומען פון לופּט־פּאַרט און גלייך געפירט אויפן הייליקן אָרט, וווּ ייִדן האָבן שוין געוואַרט בנים מאַנומענט פון די קדושים, און דער גאַסט האָט גערעדט און שטאַרק אויסגענומען. ער האָט אויך אויפּגע־טראָטן פּאַר דער אוניווערסיטאַטער יוגנט, אין שפּאַניש מיט אַ רעפּעראַט וועגן קאָמוניזם, און האָט אויף אַ זייער בילדערישן און איבערצייגנדיקן אופן דערווייזן זיין אמתן טאַטאַליטאַרן פּרצוף. די צוהערער האָבן אים

א ייד אין קאלאמביע

אויסגעהערט מיט שפאנונג און באַלוינט מיט אַפּלויזן, אַ זאָך וואָס האָט מיך שטאַרק געפּרייט, ווּייל אין דער אמת, האָב איך דערוואָרט אַן אַנדער אויפנאַמע פּון אַזאַ מין שאַרפּן אַנטי־קאָמוניסטישן רעפּעראַט... ווי איך האָב אין אָנהייב דערמאַנט, האָבן מיר באַצייכנט ווי „קולטור־געסט“ נאָר די, וועלכע זינען אַרויסגעטראָטן מיט פּאַרטראַגן אויף עפּנט־לעכע אַקטן. עס האָבן אין פּאַרלויף פּון די יאָרן, באַזוכט באַגאַטאַ נאָך ייִדישע שרייבער, וועלכע זינען געקומען צוליב פּערזענלעכע ענינים און אויך מיט געזעלשאַפטלעכע מיסיעס. אייניקע פּון זיי האָבן איך אין דעם אַרויסגעהאַלפּן, און זיי זינען אַפּילו געווען ביי מיר זייער אַנגענעמע געסט, אַבער נישט קיין „געסט“ פּון ישובּ.

אַ קלאַס פּון דער ייִדישער מיטלשול אין באַגאַטאַ, קאלאָמביע. די צווייטע, לינקס, דעם מחברס אָן אייניקל

די פערספעקטיוון פון יידישן ישוב אין לאַנד מען דאַרף עפעס לערנען פון דער פאַרגאַנגענהייט...

די וואָס האָבן מיר פֿרשאַפט דעם גרויסן כבוד און האָבן געלייענט ביו אַט די שורות, האָבן זיך אַודאי געגעבן חשבון, אַז מײַך אינטערעסירט דער עיקר דער מענטש, דער מענטש מיט זײַנע פּראַבלעמען. אַ מענטש איז דאָך אַ וועלט אַ גאַנצע — אַ מיקראַקאָסמאָס — דאַרף מען נאָך אַן אינטערעסאַנטערע טעמע? האָט דאָך דער קלוגער סאַקראַטעס נישט גע־טענהט אַ גאַנץ לעבן: „דערקען זיך אַליין?“ לערנענדיק יענעם, דערקענט מען זיך אַליין. איך האָב פּײַנט סתם רײד, אפילו שײַנע רײד, הינטער וועלכע ס׳איז נישט פאַראַן עפעס אַן עיקרדיקער ענין. און טאַקע ווי אַן עכטער ייד שטעל איך מיר אַפּטמאַל די פּראַגע: — און וואָס וועט זײַן דער תכלית? ווי זעען אויס די פּערספעקטיוון פון יידישן ישוב אין קאָלאַמביע? כדי צו ענטפּערן אויף דער פּראַגע וועגן דער צוקונפּט דאַרפן מיר גיין צוריק: צום הײַנטיגן, צום נעכטן, און ערשט נאָכדעם — צום מאָרגן. אַזוי לערנט די מאַדערנע וויסנשאַפט, די פּוּטוּראַלאָגיע, דער שעפּער פון וועלכער איז אויך מאַחינּו בני ישראל. עס הייסט, אויף דער וויסנשאַפֿט־לעכער באַזע פון היסטאָרישע אַנטעצעדענטן קאָן מען מאַכן אייניקע אויס־פירן וועגן דער ווינטערדיקער עקאָנאָמישער און סאָציאַל־פּאָליטישער אַנטוויקלונג. אויף פּראַסט מאַמע־לשון מײַנט עס: זיך אַרײַנטראַכטנדיק אין דער פאַרגאַנגענהײַט קאָן מען זיך מאַכן אַ פאַרשטעלונג וועגן דער צוקונפּט.

איך האָב שוין בײַ פיל געלעגנהײַטן דערמאָנט, אַז קאָלאַמביע איז אַ דעמאָקראַטישע רעפּובליק, און דאָס פּאָלק איז פּריַנדלעך צום אויסלענדער בכלל, און פּריַז פון אַנטיסעמיטישע סענטימענטן. אין קאָלאַמביע איז די דעמאָקראַטיע אַ טיף פאַרוואַרצלטע טראַדיציע, און דאָס לאַנד איז פון די ווייניקע אויף דעם קאָנטינענט, אין וועלכן די קאָמפּן פאַר מאַכט, זײַנען נישט געלייזט געוואָרן מיט דער שווערד, און אין איר געשיכטע זײַנען

פרעזידענט פון דער קהילה אין באַנאַטאָ ווערט באַצערט צו זיין ווערן אַ ברושבעים. — פון לינקס: ד"ר פאַול מאַנע, פּרעזידענט פון דער ספרדישער געמיינדע; ד"ר מאַרקאָס מיליטעלם, פּרעזידענט פון דער קהילה; וואָלפֿגאַנג קרעם, וויצע־פרעזידענט פון דער קהילה אין באַנאַטע־אַרע, מאַסע קאָנאָ, ד. ר. וואָלפֿגאַנג קרעם, לויטג פּאַלינער

נישט געווען קיין דיקטאטורן, חוץ איינע וועלכע האָט נישט לאַנג אָנגעהאַלטן.

אַבער די נאַציסטיש־פּאָלאַנגיסטישע פּראָפּאָגאַנדע האָט אויך דער־גרייכט צו דעם דאָזיקן ווייטן לאַנד, און אין סוף דרײַסיקער יאָרן, האָבן זיך אָנגעהויבן באַגרענעצונגען קעגן ייִדישער אַינװאָנדערונג און אַן אָפּע־נער און באַהאַלטענער בירגער־קריג, װאָס האָט געדויערט אַ סך יאָרן. דער דיקטאַטאָרישער רעזשים איז שוין לאַנג אַראָפּגעזעצט, און עס איז װידער אַינגעשטעלט געװאָרן אַ דעמאָקראַטישער סדר, די ייִדן געניסן הײַנט פֿון אַלע בירגערלעכע פּריװילעגיעס, אַבער די אײַבערלעבונגען פֿון דער נאַענטער פּאַרגאַנגענהײַט לאָזן זיך אַזוי גיך נישט פּאַרגעסן...

*

אויף צו פאַרשטיין קאַלאַמביע דאַרף מען אַרײַנבליקן אין איר... געאָ־גראַפֿיע און אין איר געשיכטע. ס'איז אַ ריזיק לאַנד פֿון אַ מיליאָן מיט קאַרגע דרײַ הונדערט טויזנט קוואַדראַט קילאָמעטער, װאָס פּאַרנעמט דעם צפֿון טייל פֿון דרום אַמעריקאַנער קאָנטינענט און גרענעצט זיך מיט פּאַנאַמאַ, װאָס געהערט שוין צו צענטראַל אַמעריקע. דאָס איז דאָס איינ־ציקע לאַנד פֿון דעם דרום קאָנטינענט, װאָס האָט פּאַרטן אויף ביידע אַקעאַנען, און קאָן שיקן אירע סחורות דירעקט מיטן אַטלאַנטיק קיין איי־ראָפּע און מיטן פּאַסיפֿיק אין די שטאַטן און אין אַזיע, װאָס גיט דעם לאַנד אַ גרויסע קאָמערציעלע און סטראַטעגישע באַטייטונג.

דאָס לאַנד האָט אַ לאַנגע קייט פֿון בערג ביז די פינף קילאָמעטער די הויך און גרויסע טייכן, געדיכטע אורװעלדער אין די טאַלן, אַלע פּיזאַזשן און אַלע קלימאַטן פֿון שניי אויף די שפיץ בערג ביז טראָפֿ־קאַלישע היצן אין דער נידער. זײַנען די בערג אײַבערגעלאָדן מיט מינע־ראַלן, מעטאַלן, אײַדלשטיינער און פעטראָל. אין עקספּאָרט פֿון גאַלד פּאַר־נעמט קאַלאַמביע אײַנעם פֿון די ערשטע פּלעצער אויף דעם קאָנטינענט און אין — פּלאַטין, דאָס פּערטע אויף דער װעלט. זי האָט אויך אַ גרויסע פּראָדוקציע פֿון קאַפּע, פֿון גומי, און די רײַכקייט, װאָס איז פּאַרבאַרגן אין אירע געהילצן, גיט ריזיקע מעגלעכקייטן פאַר אַן אינדוסטריע פֿון פּאַפּיר, כעמישע און מעדיצינישע פּראָדוקטן.

צו באשריבן די שיינקייט פון לאנד דארף מען האבן טאלענט פון א דיכטער. דערפאר אפשר האט קאלאמביע אזוי פיל דיכטער און שרייבער, אין פראפארץ פיל מער ווי אלע אנדערע לענדער. די ארכידעע, צום בני-שפיל, איז א בלום פון גרויס לוקסוס און פון זעלטענער שיינקייט, זינען אין קאלאמביע פאראן צוואנציק טויזנט מינים פון דער דאזיקער ווונדער-בלום און זי וואקסט, ווי ווילדגראז, צווישן ביימער און שטיינער, ווי נאר א פרי שטיקל ערד דארט שפראצט זי ארויס מיטן צויבער פון איר אראמאט און חן פון אירע קאלירן.

די פערצן גרויסע שטעט פון לאנד ליגן אויף א באטיטנדיקער הייד. באגאטא — אויף קארגע דריי טויזנט מעטער. פיר פינפטל פון דער בא-פעלקערונג לעבט אויף אריבער די טויזנט מעטער. אונטן הערשט די טראפיקאלישע הייד, דער דזשונגל, דער ארוואלד, ווו ארום די גרויסע טייכן זיצן זינט טויזנטער יארן די אינדיאנער שבטים, כאפן פיש, פאר-נעמען זיך מיט יאגד, און פירן א פרימיטיוו לעבן ווי זיערע אורעלטערן.

פון די קארגע 23 מיליאן איינוווינער זינען א 30 פראצענט וויסע, די איבעריקע — געמישטע, נעגערס און אינדיאנער. ווי איך האב שוין אויבן דערמאנט, צייכנט זיך אויס דאס לאנד נישט נאר מיט זינע נאטירלעכע שיינקייטן, נאר אויך מיט זיין אינטעליגענץ. די ארכעאלאגישע אויסגרא-בונגען באווייזן, אז די אמאליקע אינדיאנישע שבטים, וואס האבן באוויינט די טעריטאריע, די טשיבטשאס און באטשיקאס, זינען געשטאנען אויף א באטיטנדיקער קולטור-מדרגה. פון דער אנדערער זייט, האבן אין קאלא-לאמביע, מער ווי אין אלע אנדערע לענדער פון קאנטינענט, געהאט א גרויסן איינפלוס די מאראנען, וועלכע זינען אנטלאפן פון דער שפאנישער אינקוויזיציע. א ביישפיל פון דעם איז די בליענדיקע פראווינץ אנטיאכיא, ווו זיי האבן לכתחילה זיך באזעצט און געבילדעט די אריסטאקראטיע פון לאנד אין וועלכער זיי זינען אריינגעדורנגען.

דאס לאנד האט פינף אוניווערסיטעטן, אן אויסגעצייכנטע פרעסע, דיכטער און שרייבערס מיט א וועלט-באמען, א ליטערארישן זשורנאל, וועלכער ווערט גערעכנט ווי דער בעסטער אויפן קאנטינענט, און וועלכער ווערט ארויסגעגעבן דורך דער נאציאנאל-באנק, וועלכע האט אויפגעבויט

און האלט אויס אויך אַ קולטור־הויז אין צענטער שטאָט, וווּ עס קומען פֿאַר, טעגלעך, רעפּעראַטן און קאַנצערטן בײַ פּולע זאַלן, און אויף סימ־באַלישע פּרײַזן...

אַ בלאַנדזשענדיקע ייִדישע נשמה

דאָס ייִדישע לעבן אין קאַלאַמביע האָט אַ ריכטע פֿאַרגאַנגענהײַט. אַ גרויסער טייל פון דער באַפעלקערונג פון דער פּראָווינץ אַנטיאַכיאַ איז פון מאַראַנישער אָפּשטאַמונג און ווי געזאַגט, האָבן זײ עקאַנאָמיש און גײַסטיק שטאַרק אַנטוויקלט די געגנט, און זיך אינטעגרירט אין די העכערע קלאַסן. אייניקע פון זײ דערמאַנען זייערע מאַראַנישע אָפּשטאַמונג מיט שטאַלין, און וויזן אַרויס אינטערעס און סימפּאַטיע פֿאַר ייִדן; אַנדערע דאַקעגן, האָט עס נישט געשטערט בעתן צווייטן וועלט־קריג, צו דערמוטיקן פֿאַר־שיידענע נאַציסטישע טענדענצן.

דאָ איז אפשר דער ריכטיקער פּלאַץ צו דערמאַנען נאָך איין בלאַנד־זשענדיקע ייִדישע נשמה, וואָס האָט קיינמאַל איר ייִדישן אָפּשטאַם נישט פאַרגעסן, און וואָס האָט גרויס געמאַכט דעם נאָמען פון קאַלאַמביע אין דער וועלט־ליטעראַטור. דאָס איז דער דיכטער און נאָוועליסט, כאַרצע איסאַאַקס, וועלכער איז שוין געבוירן געוואָרן אַ קאַטאָליק אין יאָר 1837, אָבער זײַן פּאַטער איז געווען אַן ענגלישער ייִד, וואָס האָט פֿאַרבלאַנדזשעט אין דעם צפונדיקסטן לאַנד פון דרום אַמעריקע נאָך אין אָנהייב פון 19טן יאָרהונדערט. דאָ האָט ער זיך פֿאַרליבט אין אַ גענעראַלס אַ טאַכטער, און ווייל די פּאַמיליע האָט פֿאַרלאַנגט ער זאָל זיך שמדן, האָט ער איר צוליב געטאָן.

אין יעדער קאַלאַמביאַנער שטאָט זײַנען פֿאַראַן מאָנומענטן און גאַסן אויף זײַן נאָמען, די ייִדישע שול אין קאלי טראַגט דעם נאָמען פון דעם דיכטער, און זײַנע לידער ווערן געלערנט און געזונגען אין אַלע שולן פון לאַנד. די לידער זײַנען פּערזענלעך לירישע אָדער נאַטור־שילדערונגען, אין ריינעם ראַמאַנטישן סטיל, וואָס ווערט באַטראַכט ווי אַ קלאַסישער מוסטער אין דער שפּאַנישער פּאַעזיע.

א שטורמיש לעבן האָט דער דיכטער דורכגעמאַכט. ער האָט געלעבט אין אַ צײַט פֿון רעוואָלוציעס, און ער איז געווען אַ פּאָליטיקער און אַ מי־ליטערמאַן, און ווען זײַן צד האָט פּאַרלוירן, האָט ער זיך געמוזט אויסבאַ־האַלטן און ווען זײַן צד האָט געוווּנען, האָט ער אויך נישט באַקומען דאָס דאָזיקע, וואָס ער האָט דערוואַרט דאָך איז ער געווען אַ קאַלאַמביאַנער גענעראַל־קאָנסול אין טשילע, און ער איז געווען דעפּוטאַט און אַפילו סע־קרעטאַר אין אַ מיניסטעריום. דאָס גרויסע ווערק זײַנס, וואָס איז איבער־געזעצט געוואָרן אין פּיל שפּראַכן און דערשינען אין אומצאָליקע אויסגאַב־בעס, איז די נאָוועלע „מאַריאַ“, וואָס באַשרײַבט די שײַנע און טרויעריקע ליבע פֿון געשמדטן ייִדישן זון אפּרים, צו דער געשמדטער ייִדישער טאָכ־טער, מאַריאַ. פּאַראַן דאָ אַזאַ געמיש פֿון ליבע און קאַטויליציזם, אַז מען דערפּילט אַן איבעריק מאַל, אַז אין קאַטויליציזם איז פּאַרבאָרגן עראַטישער פּייער.

כאַרכע איסאַאָקס האָט געשילדערט זעלטן שײַן און טרײַ די לאַנדשאַפט פֿון זײַן לאַנד, ער האָט אין דער שפּע פֿון זײַן שפּראַך געפֿונען ווערטער, טענער און קלאַנגען אויף איבערצוגעבן אַלע שײַנקייטן פֿון קאַלאַמביאַנער פּייוואַזשן. אין משך פֿון פּיל צענדליקער יאָרן האָט זײַן ווערק געגאַלטן ווי דאָס וויכטיקסטע פּראָזע־ווערק אין דער גאַנצער שפּאַנישער אַמעריקע. און כאָטש ער איז געווען דער קאַלאַמביאַנער שרײַבער אין דער דרום־אַמערי־קאַנער ליטעראַטור, האָט ער זײַן ייִדישן אַפּשטאַם קיין מאַל נישט פּאַר־געסן. פאַר אים זײַנען ייִדן, נאַטירלעך, נישט געווען קיין פּאַלק, נאָר אַ „ראַסע“.

ווען ער איז געלעגן אויפֿן טויטנבעט, און אַ גיטטלעכער איז געקומען אים אָפּנעמען די ווידוי און ער האָט אים געפּרעגט, צי גלייבט ער דורכױס אין יעזוסן, און צי ער גיט־איבער זײַן נשמה אין גאַנצן אין זײַן רשות, האָט ער אים געענטפּערט: „געוויס, איך געהער דאָך צו דער זעלבליקער ראַסע צו וועלכער עס האָט געהערט מײַן גאַט!“

א ביסל געשיכטע

דער איצטיקער קאלאמביאנער ישוב האָט זיך אָנגעהויבן פאַרמירן אין סוף פון די זעכציקער יאָרן פון פאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט. די ערשטע אימיגראַנטן זינען געווען ספרדישע יידן פון דער האַלענדישער קאלאָניע קוראַסאַ, וועלכע האָבן זיך באַזעצט אין דער האַפן־שטאָט באַראַנקיליאַ. זיי האָבן אַנטוויקלט די זייד־אינדוסטריע, דערגרייכט אַ וויכטיקע פּאָזיציע אין האַנדל, און אין 1877 געגרינדעט די ערשטע באַנק אין לאַנד.

אַ גרעסערע יידישע אַננוואַנדערונג איז געקומען ערשט נאָך דער ער־שטער וועלט־מלחמה. די אַננוואַנדערונג איז באַשטאַנען פון צוויי שטראַמען: פון מזרח־איראָפּע און פון ארץ־ישׂראל. אַט די דאָזיקע יידן פון דער ליטע, רומעניע, פּוילן, בעסאַראַביע, דייטשלאַנד, און פון די אַנדערע לענדער פון דער יידישער צעשפּרייטיקייט, צוזאַמען מיט די ספרדים, האָבן עס געשאַפן דעם פּרצוף פון דעם היינטיקן יידישן ישוב אין קאלאָמביע. יעדע פון די דאָזיקע גרופּעס אַננוואַנדערערס האָט געגרינדעט באַזונדערע קהילות, מיט שולן און אַנדערע יידישע אינסטיטוציעס, אין דער שטרעבונג אָנצוהאַלטן יידישקייט, און ציען ווייטער דעם פּאָדעם פון זייער המשך און קיום.

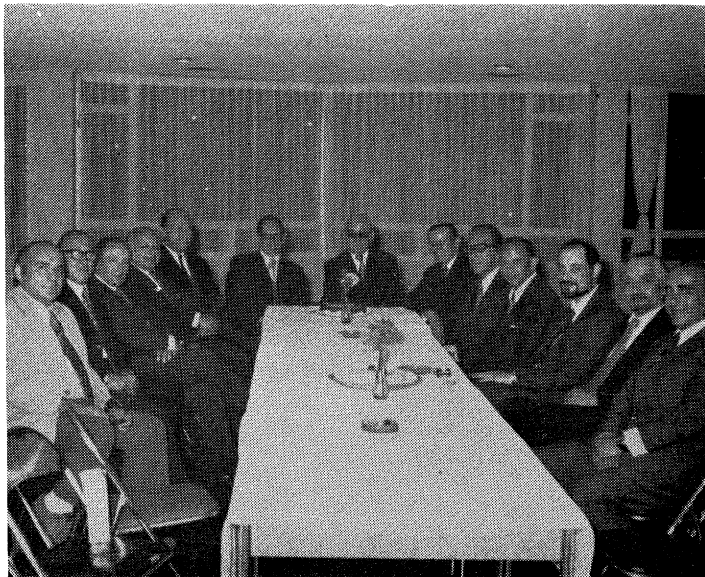
די אַלגעמיינע יידישע באַפעלקערונג אין לאַנד גרייכט קרוב צו די עלף טויזנט, די גרעסטע צאל פון וועלכע עס וווינט אין דער הויפטשטאָט, באַ־גאַטאַ, און איז אַינגעטיילט אין דריי באַזונדערע קהילות, וואָס ציילן צו־זאַמען אַריבער די זעקס טויזנט נפשות — פיר טויזנט פון מזרח־איראָפּע, אַרום אַ פינף הונדערט דייטשע יידן, און די רעשט ספרדים.

די מזרח־איראָפּעישע קהילה, וועלכע הייסט „יידישער צענטער פון באַגאַטאַ“, שטרעבט צו קאָארדינירן די אַרבעט מיט די איבעריקע קהילות אויף אַלע געביטן. לעצטנס איז קאָנטראַקטירט געוואָרן אַ שוחט פאַרן ישוב, און עס איז געלייזט געוואָרן די פּראַבלעם פון כשרות. דער סעקטאָר פון די מזרח־איראָפּעישע יידן איז דורכגענומען מיט אַ טיפן גלויבן אין יידישן קיום. ער פאַרמאָגט ווערטפולע געזעלשאַפטלעכע טוערס, וואָס וואַלטן גע־קאַנט פיל מער אויפּטאָן ווען דער ישוב זאָל זיין מער געאַיניקט. דער צענ־טער פאַרמאַגט אַן אייגענעם בנין, ווי אויך אַ מוסטער־שול וועגן וועלכער

א ייִד אין קאלאמביע

מיר האָבן שוין גענויער דערציילט אויף אַ צווייטן פּלאַץ אין דעם בוך. די קהילה גיט איר צושטצער אויף צו דעקן דעם שכר-לימוד פון אייניקע אומ-פארמעגלעכע קינדער, און באַטייליקט זיך אויך אין בודזשעט פון די ייִדי-שע לימודים.

וועגן ייִדישן גניסטיקן לעבן אין לאַנד האָב איך שוין דערמאָנט בני פאַרשיידענע געלעגנהייטן. דאָ וויל איך נאָר צוגעבן ווי אַ בניטראַג, וועלכער קאָן אויך פאַררעכנט ווערן אויפן אַקטיוו פון דעם סעקטאָר, דעם מאָנאַט-

געזעלשאַפּטלעכע באַערונג פאַרן פּרעזידענט פון דער קהילה אין באַגאַטאַ. — פון רעכטס: ל. קאַלינע, ע. לאַם, ש. קאַוואַן, ר. גובעוועק, אַרטיכעקט ב. אַקערמאַן; א. מוגראַבי, וויצע־פּרעזידענט פון דער ספרדישער קהילה; ד״ר האַנע, פּרעז׳ פון דער ספרדישער קהילה; ד״ר מילהעלם, פּרעז׳ פון ועד הקהיל׳ לות; ה. קריש, וויצע־פּרעזידענט פון דער דײַטשער קהילה; זו. גרינבערג, כ. קאַרן, ד. ראָזענבוים

לעכן זשורנאל "מענאר" (מנורה), וואס דערשיינט אין שפּאַניש, און וועלכן עס האָט מיט אַריבער צוואַנציק יאָר צוריק, געגרינדעט יצחק צעלניק ז"ל, און וועלכן עס רעדאָגירט היינט זיין ינגערער ברודער, אליעזר צעלניק, וועלכער איז אויך אַ מחבר פון אַ בוך אין שפּאַניש וועגן דער געשיכטע פון ציוניזם. "מענאר", איז אַ נאַציאָנאַל־ייִדישע טריבונע, וועלכע גיט אַ ברייטע אינפֿאָרמאַציע וועגן מדינת ישראל, וועגן אַרטיקן ייִדישן לעבן און דערפילט מיט ווערדע די מיסיע פון אַ גייסטיקער בריק, וואָס פֿאַר־בינדט דעם שפּאַניש־לייענענדיקן יידן פון דער ווינטער קאַלאַמביע מיטן אַלגעמיינעם ייִדישן לעבן.

די דניטש־ריינדיקע יידן זינען אַרגאַניזירט אין דער "אַסאַסיאַן איוראַעליטאַ מאָנטעפיאַרע" און די ספרדים גרופירן זיך אין דער "קאַמו־נידאַד העברעאַ סעפּאַראַדי". זיי האָבן אויך אויפגעשטעלט אַ שול און אַ תלמוד־תורה. חוץ די קהילות זינען טעטיק אין שטאַט אַ ריי ציוניסטישע אַרגאַניזאַציעס פון פֿאַרשיידענער פּאַליטישער באַפֿאַרבונג, ווי אויך פּרויען־גרופּעס.

די צווייטע קהילה אין לאַנד, לויט דער גרייס, געפינט זיך אין דער שטאַט קאַלי, דער צענטער פון די אַרומיקע קלענערע ישובים אין דעם קאַוקאַזאַל, צוזאַמען ביי די צוויי טויזנט נפשות, וועלכע באַשטייען אויך פון מזרח־איראַפּעישע, דניטשע און ספרדישע יידן. זיי האָבן אויך באַוויזן צו שאַפן אַ דאָך־אַרגאַניזאַציע, וועלכע באַדינט אַלע ישובים, און האָבן גע־שאַפן אַ שול, וואָס טראַגט דעם נאָמען "קאַלעכיאַ כאַרכע איסאַאקס", ביי די צוויי הונדערט תלמידים לערנען אין שול, אַ העלפט פון אַלע ייִדישע קינדער.

אין מעדעלין, די הויפטשטאַט פון דער "ייִדישער" פּראַווינץ אַנטיאַכיאַ און אינדוסטריעלער צענטער פון קאַלאַמביאַ, וווינען ביי די טויזנט יידן, דער גרעסטער טייל פון זיי מזרח־איראַפּעישע. זיי זינען אַרגאַניזירט אין אַ ייִדישן צענטער וואָס האַלט־אויס אַ שול, אין וועלכער עס לערנען אַריבער די זיבעציק פּראַצענט פון אַלע ייִדישע קינדער.

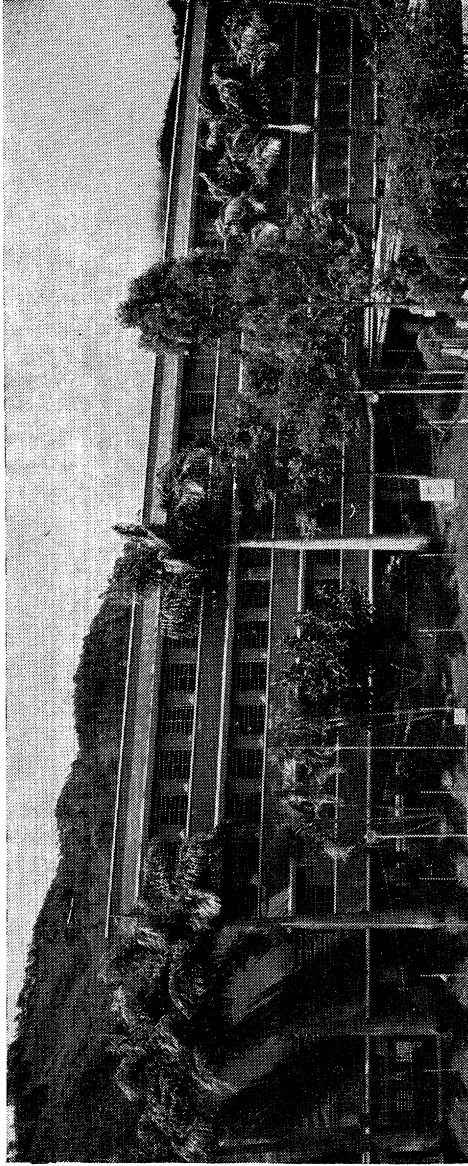
ביי די ברעגן פון קאַריבישן ים, אין דער האַפֿן־שטאַט באַראַנקיליאַ, וווינען ביי די צוויי טויזנט יידן, פון זיי אַרום אַ העלפט פון מזרח־איראַפּע, און די רעשט דניטש־ריינדיקע און ספרדים, וועלכע זינען אַרגאַניזירט אין צוויי קהילות. די קהילות געפינען זיך אָבער אונטער איין דאָך־אַרגאַניזאַ־

ציע, וואָס הייסט „פעדעראַציע פון ייִדישע אַרגאַניזאַציעס“. דער ישוב האָט אויסגעבויט פּרעכטיקע בנינים פאַר זײַנע קהלשע אינסטיטוציעס און באַ- זונדערס פאַר דער שול, אין וועלכער עס לערנען אַ העלפט פון אלע ייִדישע קינדער אין שטאָט. בײַ דער קהילה אין פאַראַן אַ גוט אַרגאַניזירטע יוגנט- גרופּע, וואָס גיט-אַרויס אַ שפּאַנישן זשורנאַל מיטן נאָמען „עקאַס“.

הײַנט געפינט זיך די רעגירונגס-מאַכט אין לאַנד אין די הענט פון פּאַליטישע פּאַרטייען מיט דעמאָקראַטישע טראַדיציעס, און דער קאָלאַמביאַ- נער, ווי געזאָגט, איז אַ באַשיידענער און צוגעלאָזטער מענטש, וואָס האָט ליב אַ קאָנטאַקט מיט מענטשן. די ייִדן האָבן זיך גוט אײַנגעלעבט אין דער סביבה, און האָבן זייער פּיל בײַגעטראָגן פאַרן לאַנד אויפן געביט פון אינ- דוסטריע און האַנדל. דאָס לאַנד איז גרויס און רײַך, און דער אונטערנע- מונגס-גײסט פון דער ייִדישער באַפעלקערונג קאָן זײַן אַ ברכה פאַר אַן אויפשטײַג אויף אַלע געביטן. אָבער די דערפאַרונג פון דער נישט ווײַטער פאַרגאַנגענהייט און באַזונדערס די אומרוען, וואָס האָבן הײַנט באַהערשט דעם קאָנטינענט, און וואָס האָבן אויך נישט אויסגעמיטן אונדזער לאַנד, צווינגען זיך צו פאַרטראַכטן וועגן די פּערספּעקטיוו, וואָס שטייען פאַר אין דער נאַענטסטער צוקונפּט...

איך האָב אין דעם אויבנאויפיקן איבערבליק דערמאַנט בלויז די גרע- סערע ישובים פון לאַנד. נאָך אייניקע גאַנץ אַקטיווע ייִדישע קיבוצים זײַ- נען צעוואָרפן איבער אַלע ווינקעלעך פון קאָלאַמביע. אויב איך וועל זוכה זײַן אַרויסצוגעבן נאָך אַ בוך זכרונות — און עס זײַנען נאָך בײַ מיר פאַראַן אַ סך פאַרצײכענונגען — וועל איך זײ דערמאַנען. בײַ דער געלעגנהייט וועל איך נאָך באַטאָנען, אין שײכות מיט דער טעמע מיט וועלכער איך שליס די אָפּטיילונג, אַז הײַנט איז מער ווי שטענדיק נײַטיק אַנצוהאַלטן די איי- ניקייט אויף צו פאַרטיידיקן די ייִדישע רעכט און מענטשלעכן כבוד. דאָס איז דער ציל פון אונדזער דאָך-אַרגאַניזאַציע, אונטער דער אָנפירונג פון אַזאַ אויסגעפרוּווטן מנהיג, ווי עס איז דער ד״ר מאַרקאַס מילהעלם, וואָס שטרעבט וואָס מער צו פאַרברידערן אַלע ישובים פון לאַנד צווישן זיך, און זיי אויך ענגער פאַרבינדן מיט מדינת ישראל.

ווענעסוועלא

די "הערצל-באלק" אין קארקאס, ווענעסועלא

יידן אין ווענעסועלאַ

קאראקאס, די הויפטשטאָט פון ווענעסועלאַ, האָט נאָך גאָר נישט לאַנג, מיט אַ דרייסיק יאָר צוריק, געטראָגן אויף זיך אַלע סימנים פון קאָלאָניאַלן סטיל און פון ווייטן מיטלאַלטער. כאַאָטיש צעוואָרפן, פרימיטיוו און אַפֿ־געלאָזן, אַזוי ווי די שפּאַנישע הערשער האָבן זי איבערגעלאָזן, מיט הונד־דערט זעכציק יאָר צוריק, פאַר די קורצע דריי יאָרצענדליק איז די שטאָט פון צוויי הונדערט טויזנט אַננוווינער געוואָרן אַ מעטראָפּאָליע פון צוויי מיליאָן. און זי וואַקסט ווי אויף הייוון, אין דער ברייט און דער עיקר — אין דער הויך. יעדעס יאָר קומען צו נײַע געגנטן, נײַע וואַלקנקראַצערס, נײַע אויפטוען און דערגרייכונגען. און אויב דער וויקס וועט אָנהאַלטן מיטן זעלביקן גאַלאַפּירנדיק ריטעם, וועט נישט לאַנג דויערן און נאָך אַ נײַ־יאָרק וועט אויסוואַקסן בײַ די ברעגן פון קאַריבישן ים, אויף דער ערד פון דער שפּאַניש־רענדיקער אַמעריקע. עס איז אָפהענגיק פון דעם שוואַרצן גאַלד, און ווערטפולע מינעראַלן און מעטאַלן, וועלכע זײַנען פאַרבאָרגן אין די אינגעוויידן פון דער ווענעסולאַנער ערד און שפּײַזט דאָס לאַנד מיט אירע אומאויסשעפלעכע רעזערוון.

און לשבח פון די אַננוווינער פון לאַנד דאַרף געזאָגט ווערן, אַז זיי האָבן מיט גרויס דערפאַלג איבערגענומען די אַרבעטס מעטאָדן פון נאַרד אַמעריקע אויף אַלע געביטן. עס איז נישט אויסגעשלאָסן, אַז די תלמידים זאָלן גאָר גיך איבערשטײַגן דעם רבין. יעדע אונטערנעמונג ווערט דאַרט אויפגעשטעלט מיט שנעלטריט, מיט אַ בליץ־שנעלן טעמפּאַ. עס איז באַ־ווסט, אַז דעם לאַטיין־אַמעריקאַנער איז פרעמד די כאַראַקטעריסטיק פון לויפן און יאָגן. ער האָט צײַט, בײַ גאָט זײַנען פאַראַן אַ סך יאָרן, און פון אַנלעניש, זאָגט ער, שפּאַרט מען אַפֿ — מידקייט..."

דער ווענעסולאַנער איז אין דעם זין אַן אויסנאַם. יעדע בוינג האָט דאַרט לכתחילה אַן אָנגעצײכנטע דאַטע ווען זי דאַרף פאַרטיק ווערן, און דאָס

איז א גזעץ, וואָס ווערט אויסגעפירט ווי א געבאַט פון הימל. מעגלעך און דאָס איז אַ רעזולטאַט פון דעם, וואָס דער ווענעסולאַנער אַרבעטער ווערט אַמבעסטן באַצאַלט, אין פאַרגלעך מיט די אַרבעטער פון די אַלע אַנדערע לאַטיין-אַמעריקאַנער לענדער. מען דאַרף אויך צוגעבן, און די בוי-פירמעס פון לאַנד באַנוצן אויך די מאַדערנסטע טעכנישע מיטלען.

אין די יאָרן פאַר דער נאַפּט-גערעטעניש, איז אַן אַרבעטער אין דעם לאַנד אָפּגעקומען זיין טאַג מיט עטלעכע באַנאַנעס און אַ שטיקל יוקאַ (ענלעך אויף קאַרטאַפּל, דאָך עפעס אַנדערש). ער האָט אויך מער נישט פאַר-דינט. און אונדזערע חכמים האָבן שוין לאַנג געזאָגט „אין קמח אין תורה.“ און מען צאָלט נישט — אַרבעט מען נישט. היינט איז אַ פאַרגעניגן צו זען די איבערגעפולטע מאַדערנע קאַפעטעריעס און רעסטאָראַנען, אויף אַלע גאַסן, וווּ עס זיצן מענטשן פון אַלע פּאַלקס-שיכטן, צווישן זיי אויך האַרע-פּאַשיקעס אין זייערע אַרבעטס-קליידער, און לאָזן זיך ווילגיין ביי גאַר פּיין סערווירטע טישן...

עס איז נישט ביליק אין ווענעסועלאַ, די פּרייזן שטענדיג און מען פילט דעם פּולס פון אַן אינפּלאַציע. אַבער ס'איז אַ אינפּלאַציע מיט געלט, און ווען דאָס פּאַלק איז אויך אַ שטיקל שותף ביים טיש פון לעבן און ליידט נישט קיין נויט, איז עס אַ מזל ברכה פאַרן לאַנד און די בעסטע תּרופּה קעגן דער רויטער געפּאַר, וואָס באַדראַעט אַ סך לענדער פון דער לאַטיין-נישער אַמעריקע.

ווענעסועלאַ איז אַ פעטער ביסן אויף וועלכן עס קוקן מיט גיריקער תּאוּוה אַ סך פּינטלעכע אויגן. די שכנותדיקע קובאַ און די ווינטע מאַסקווע, הערן נישט אויף צו זייען אומרו און האָבן זייערע אַגענטן אין פאַרשיידענע קרייזן. דאָס שוואַרצע גאַלד לאַקט זייערע אַפעטיטן און נישט קוקנדיק אויפן אַנשטענדיקן לעבנס-ניוואַ פון וועלכן עס געניסט די מערהייט פון דער באַפעלקערונג, זענען דאָרט די אוניווערסיטעטן אין יאָר 1971 אַ לענגערע צייט געווען געשלאָסן איבער די אומרוען פון די סטודענטן... אַבער ווען אַ פּאַלק איז זאָט און געניסט פון דעמאָקראַטישער פּרינציפּ, האָט עס עפעס צו פאַרלירן, און וועט דעריבער אויף פּאַליטישע אַוואַנט-טורעס זיך נישט לאָזן פאַרפירן. איז צו האַפּן, און די פינצטערע כּוחות וועלן זייערע צילן אין ווענעסועלאַ נישט דערגרייכן.

*

אָט אין דעם לאַנד, וועלכן די נאַטור האָט אַזוי ברייטהאַרציק אויסגע-
טיילט איינעם פון אירע טייערסטע אוצרות, און צווישן דעם פּאַלק, וואָס
האָט מיט אויפריכטיקער פּרינדשאַפט אויפגענומען די ייִדישע אימיגראַנטן,
וועלכע זינען געקומען פון פאַרשיידענע לענדער, האָט אין פאַרלויה פון די
לעצטע פּערציק יאָר זיך פאַרמירט אַ שיינער ייִדישער ישוב, וואָס ציילט
בערך אַ פּופצן טויזנט נפשות.

הינט איז דער גרעסטער טייל פון דער ייִדישער באַפעלקערונג קאָנ-
צענטרירט אין דער הויפטשטאָט, קאַראַקאַס. אָבער דער בראשית פון דער
ייִדישער געשיכטע אין דעם לאַנד איז פאַרבונדן מיט דער שטאָט וואָ-
לענציאָ, דריי שעה ריזע פון דער הויפטשטאָט און אַכצן קילאָמעטער פון
קאַראַבאַבאָ, דער היסטאָרישער פונקט וווּ ס'איז אונטער דער אָנפירונג
פון סימאָן באַליוואַר באַזיגט געוואָרן די קאַלאָניאַלע מאַכט פון שפּאַניע
און דאָס ווענעסולאַנער פּאַלק האָט דערגרייכט זיין נאַציאָנאַלע פּרינציפּ.

אין דער שטאָט האָבן זיך באַזעצט די ערשטע ייִדישע אימיגראַנטן,
און דאָ איז געשאַפן געוואָרן דער יסוד פון אַן אַרגאַניזירט ייִדיש לעבן.
אָבער מיט דער צייט, ווען ס'איז אונטערגעוואָקסן דער צווייטער דור, און
קינדער האָבן זיך גענומען צו פאַרשיידענע פּראָפּעסיעס, און אַוועק אין
שולן און אוניווערסיטעטן, האָט מען געדאַרפט האָבן ברייטערע האַריזאָנטן
און גענומען איבערוואַנדערן אין קאַראַקאַס. אין וואַלענציאָ זינען געבליבן
בלויז אייניקע געציילטע ייִדישע משפּחות.

איך האָב געהאַט דעם פאַרגעניגן צו קומען אין קאַנטאַקט מיט די
ווענעסולאַנער ייִדן אין די ערשטע אימיגראַנטישע יאָרן. צווישן די גרונט-
לייגער פון ישוב זינען געווען מענטשן, וואָס האָבן מיטגעבראַכט פון דער
אַלטער היים אַ באַגאַזש ייִדישן וויסן און דער עיקר — ייִדישן ווילן. האָבן
זיי פאַרווייט געזונטע קערנער, און געשאַפן דעם יסוד פאַר אַ ברייט פאַר-
צווינגטן ייִדישן לעבן. פון אָט די פּיאָנערן, — און אויך פון די ייִנגערע
עסקנים, וועלכע זינען שפּעטער צוגעקומען, דאַרפן דערמאַנט ווערן מיט
באַזונדער אָנערקענונג: מאַקס פּרייליך, משה לאַנדאָו, אברהם איגליטצקי,
שלמה זאַבלאדאָוויטש, אהרן טשעכאָוויטש; די טשענסטאַכאָווסקיס, פּאַטער
און זון, מיגעל און וואַלטער, משה נאַפּאָדעינסקי, ד"ר עילעק, יצחק אַקער-

שמועון גוברערק

מאן, אברהם סטעמפעל, א. פישמאן, איידעלמאן; ד"ר מירענפעלד, פרעזי-
דענט פון דער קהילה, ד"ר לעאן קלאָר, ד"ר חיים סעגאל, נ. גליזשינסקי,
קלמן לאבאווסקי און יוסף לערנער, וועלכע האָבן זייער פיל בניגעטראָגן
פאַרן אַרטיקן הינוך וועזן, און זיכער אויך אַנדערע, וועלכע זינען מיר,
צום באַדויערן, נישט באַקענט, אָדער קומען מיר נישט אין דעם מאַמענט
אויפן זכרון, בעט איך זיי עס נישט אויסטזיטשן צום שלעכטן.

דער נייער בנין פון „בני ברית“ אין קאַראַקאַס, ווענעסועלאַ

אגב, דער פּאָטער טשענסטעכאווסקי, אַ ייד אַ למדן, האָט געלייגט דעם
יסוד פון ייִדישן לעבן אין שטאַט. ער האָט דערלעבט אַ בכבודיקע עלטער
און האָט אַ סך נחת פון זײַן געראַטענעם זון, וואָס גייט אין די דרכים
פון זײַנע עלטערן. וואַלטער איז פרעזידענט פון דער אַרטיקער ציוניסטישער

ארגאניזאציע, איז פארטראַטן אין אַלע צענטראַלע אינסטיטוציעס און הויפט טוער אין די נאַציאָנאַלע קרנס. אַ מענטש מיט אַ וואַרעם ייִדיש האַרץ און געזעלשפּטלעכן שווינג, איז ער די צענטראַלע פיגור, אַרום וועלכער עס גרופּירן זיך אַלע רעסאָרטן פון ייִדישן לעבן.

עס דאַרף דערמאָנט ווערן מיט באַזונדער אָנערקענונג דער פּאַלקס־טימלעכער עסקן, משה נאפאדעינסקי, וואָס איז זיך מתעסק מיט אַ באַזונדער ליבשאַפט ביי אַלע ייִדישע קולטור־אַקטן, קומען ייִדישע אַרטיסטן, אָדער אַ רעפּערענט, שפּאַרט ער נישט קיין צייט און קיין מי, און מיט זיין מיטאַרבעט איז געזיכערט דער דערפּאָלג פון אַן אונטערנעמונג. אַ באַ־שיידענער ביז גאַר מנדט ער אויס פרסום; בין איך צופרידן וואָס איך האָב די געלעגנהייט צו זאָגן אַ גוט וואָרט וועגן אַזעלכע ליבע ייִדן.

די ייִדישע ווענעסועלאַ פּאַרנעמט, אין פּראָפּאַרן, זייער אַ חשובן פּלאַץ אין זין פון נאַכקומען אַלע נאַציאָנאַלע און ייִדישע פּליכטן. זינט דער אָנט־שטיינג פון דער מדינה האָט דער ישוב אַרויסגעוויזן אַ געפיל פון טיפּן נאַציאָנאַלן באַוווסטזיין און ברייטהאַרציקייט. ביים טיש פון מגבית, צום בנישפּיל, זינען פּאַרטראַטן מענטשן פון אַלע פּאַלקס־שיכטן און פון ביידע זיידן, די פּיאַנערן מיט זייערע נאַכפּאָלגער, די יורשים און דער המשך פון זייער פּערזענלעכן און געזעלשאַפּטלעך־ייִדישן פּאַרמעגן.

*

אין די ייִדישע שולן פון קאַראַקאָס לערנען ביי די דריי טויזנט תּלמידים — דער גרעסטער טייל פון די ייִדישע קינדער אין שטאָט. די שולן שטייען אויף אַ גאַר באַטזטנדיקער פּעדאַגאָגישער הויך און ווערן אָנגעפירט דורך די עלטערן, אַ גרויסער טייל פון וועלכע זינען מענטשן מיט מיטעלער און העכערער בילדונג. דער צווייטער דור האָט גענומען אויף זיך די אָנפירונג פון די ייִדישע שולן און די גרויסע אחריות פאַר דער ייִדישער דערציִונג, און די יונגע טאַטעס און מאַמעס טוען עס מיט אַ זעלטענער איבערגעגעבן־קייט און ליבשאַפט. פיר ייִדישע שולן זינען פאַראַן אין שטאָט, און איינע פון זיי מיטן נאָמען „יבנה“, ווערט אָנגעפירט פון הרב ברענער און טראַגט אַ מער רעליגיעזן כאַראַקטער.

די שולן זינען אינטעגראַלע, עס ווערט געלערנט שפּאַניש, ווי אין די רעגירונגס־שולן און אויך עברית, די שפּראַך, ליטעראַטור און תּנ״ך.

אין אייניקע שולן ווערט אויך געלערנט עטלעכע שעה אין וואך יידיש. אין אנדערע ישובים פון קאנטינענט ווערן ביסלעכווייז פאר-מאכט די טירן פאר דער דאזיקער שפראך, און היינט הערט מען שוין נישט קיין קלאנג פון לעבעדיקן יידישן לשון אין די שולן. דאס איז זייער באדויערנסווערט. אמת, קאראקאס איז אין דעם זין אן אויס-נאם. ערגער איז אין פיל אנדערע ישובים פון קאנטינענט, און אפילו אין בוענאס איירעס איז נישט בעסער. אבער אין דעם פאל איז צרת רבים — א טאפלטע צרה. מיט וואס האט זיך עס דאס יידישע לשון פאר-זינדיקט ביים יידישן פאלק? איז דאך די יידישע שפראך, צוגלייך מיט דער רעליגיע, געווען א באריער קעגן דער אסימילאציע! אין פארלויף פון הונדערטער יארן האט דאס יידנטום אין מזרח אייראפע גיכטיק זיך אויס-געלעבט אויף דער שפראך, און האט זיך אזוי ארום אויסגעהיט פון פרעמדע קולטור-אויפלוסן.

אויף דער יידישער שפראך איז דאך געשאפן געווארן א גאנצע ציוויל-ליזאציע, א מאדערנע קולטור, א ברייט פארצווייגטע ליטעראטור, וואס האט דערגרייכט צו די העכסטע שפיצן. האט דאך דער נאמען שלום עליכם באקאנט און באליבט געמאכט די יידישע גיכטיקע שאפונג צווישן א סך פעלקער און אויף א סך שפראכן. אזעלכע קינסטלער ווי פרץ, שלום אש, איציק מאנגער, יצחק באשעוויס און פיל צענדליקער אנדערע, וואלטן געווען א שטאלץ פאר יעדן גרויסן און ציוויליזירטן פאלק. איז פאר וואס שעמען מיר זיך מיט זיי, און פאר וואס האבן מיר פארטריבן זייער שפראך און זייערע ווערק פון אונדזערע שולן?

דער אמת איז אז אין די „גרינע“ יארן איז דער ישוב — ווי די אלע אנדערע פון קאנטינענט — געווען מער יידישער, פאלקסטימלעכער, געזעלשאפטלעכער... וואס ווייטער ווערן אונדזערע ישובים אלץ מער נאכגעביקער דעם איינפלוס פון דער אסימילאציע. שולדיק אין דעם זינען די, וועלכע האבן פארמיאוסט דאס יידישע לשון אין מויל פון אונדזערע קינדער, די וואס האבן פארטריבן יידיש פון די יידישע שולן.

מיט יארן צוריק איז אין איינער פון די יידישע שולן אין קאראקאס, געווען א לערערין, סטאווסקי, וואס האט געלערנט יידיש די קינדער. צו יעדן שלום פון לערן-זמן, פלעגט זי איינארדענען א פארשטעלונג אויף

וועלכער קינדער פלעגן אויפפירן פאַרשיידענע סצענקעס און אויפטרעטן מיט רעציטאַציעס און לידער. יעדע פאַרשטעלונג איז געווען אַן אמתע קולטור געשעעניש, וואָס פלעגט פאַרזאַמלען נישט נאָר די עלטערן פון די קינדער, נאָר אַ גרויסן טייל פון ישוב. אויך הײַנט ווערן דורכגעפירט אַזעלכע פאַרשטעלונגען, נאָר עס פעלט אין זיי די אַמאָליקע ייִדישע וואָ-רעמקייט, די חסידישע התלהבות, די אינטימיטעט, וואָס האָט פאַרבונדן אַלע דורות.

מיטן אומברענגען די ייִדישע שפּראַך איז אויסגעלאָשן געוואָרן אַ טייל פון ייִדישן גיסט. קיין טובה פאַר העברעיִש איז פון דעם נישט אַרויס-געקומען און פאַרן ייִדישן לעבן אַוודאי נישט. אַ טויזנט יאַריקע קולטור איז אָפּגעמעקט געוואָרן, און דערמיט איז אויך דער ישוב קולטורעל גע-וואָרן אַרעמער.

*

אַבער צום גליק זײַנען נאָך די „אַלטע“ יונג אין גיסט. אין קאַראַקאַס ווערט מען נישט אַזוי גיך אַלט און די פּיאַנערן, די גרונטלייגער פון ישוב, האָבן נאָך נישט פאַרלאָרן זייער יוגנטלעכן אימפעט, זייערע ייִדישע גע-פילן, זייער גיסטיקן אומרו. זיי זײַנען נאָך פאַרטראַטן אין פאַרשיידענע ייִדישע אינסטיטוציעס, אין דער קהילה, און זײַנען די ערשטע אויף צו שטיצן פאַרשיידענע ייִדישע איניציאַטיוועס און אַרויסהעלפן אין אַלע ייִדישע אונטערנעמונגען. זיי זײַנען די ערשטע וואָס גיבן און באַווירקן אויך צום גוטן די ייִנגערע. ווען ייִדישע אַרטיסטן קומען אַראָפּ אין ישוב, ווערט פּריילעך אין שטעטל. די ערשטע זײַנען די „אַלטע“ וואָס גיבן אַ בנישפּיל, און מען שפּילט פאַר פולע טעאַטערס. דאָס זעלבע איז ווען עס קומט אַ קולטור-גאַסט. אַ סך ייִדישע ביכער זײַנען אַרויסגעגעבן געוואָרן מיט דער הילף פון די ווענעסולאַנער ייִדן. און אין פאַרגלעך מיט אַנדערע ישובים, איז גאָר באַטשטנדיק די פּראָפּאַרץ פון ייִדישע ציטשעריפטן, פון ישראל און אַנדערע לענדער, וועלכע האָבן אַבאַגענטן און טרעיע ליענער צווישן די ייִדן פון ווענעסועלאַ. דאָס איז זייער אַ פּילזאַגנדיקער און פאַ-זיטיווער פּאַקט.

איז דעריבער פאַרשטענדלעך, אַז נאָך די לעצטע עטלעכע יאָר פון שטילשטאַנד אין ייִדישן לעבן, זאָל קענען קומען אַן אויפלעבונג, וועל עס

איז געווען ווער עס זאל די אויפלעבונג פארווירקלעכן. די פיאנערן האבן פארגעזעצט זייער יידישע שליחות. אזוי ווי מיר האבן אויבן דערמאנט, נישט לאנג איז אין קאראקאס, דערעפנט געווארן א שלום עליכם קולטור פאראין. אין אנדערע ישובים ווערן, צום גרויס באדויערן, אזעלכע אינ-סטיטוציעס אינגעשרומפן, און גייען אונטער. אין ווענעסועלא זינען נאך אבער פאראן יונגע יידישע יידן; איך מיינ יונג אין גייסט, און ווי עס זינגט זיך אין א יידיש לידל: „יונג איז יעדער איינער, וועלכער וויל נאך...“ איז פאר מיר דעריבער געווען אן אמתער נחת רוח אויפצוטערעטן אויף דער טריבונע פון דעם שלום עליכם קולטור פאראין, און זען פאר זיך א גרויסן פול-באזעצטן זאל מיט אן ענטוואסטישן און יום טובדיקן עולם. איך האב נאך באדויערט בעת מעשה, וואס מיר איז נישט באשערט צו לעבן צווישן אט די ליבע יידישע מענטשן, איז דאך אלץ וואס זיי שאפן און טוען א טייל פון מיין אייגן לעבן...

דער אינציאטאר פון דעם קולטור פאראין, ווי פון א סך אנדערע יידישע אינציאטיוועס, איז געווען דער שטענדיק אומדערמידלעכער קולטור טוער, מאקס פרייליך, א „פארטרעט“ פון וועלכן עס ווערט אין דעם בוך געגעבן. אבער ער איז נישט געווען דער אינציקער, לא אלמן ישראל — גאט האט זיין פאלק נישט פארלאזן. אין קאראקאס זינען נאך פאראן יידישע יידן, וואס זינען גרייט עפעס צו טאן פארן כלל, פארן לאנד, פארן יידישן לעבן און אויך פארן יידישן לשון. איז מיט דער צייט געווארן א מגין חברים לדעה און זיי האבן געשאפן דעם קולטור צענטער אויפן נאמען פון דעם וועלט-בארימטן יידישן שרייבער, וואס האט געלערנט קיינמאל נישט צו פארלירן דעם בטחון און די ליבע צו מענטשן, דער פאראין ציילט שוין פיל צענדליקער מיטגלידער, און פארזאמלט אפט דעם גאנצן ישוב אויף זינע קולטור אקטן.

דער ערשטער פרעזידענט פון דעם „שלום עליכם צענטער“ איז אהרן טשעכאוויטש, איינער פון די שארית הפליטה, וואס האט דורכגעמאכט אלע שבעה מדורי גיהנום פון יידישן חורבן אין פוילן. זינע איבערלעבונגען זינען אן עפאפייע פון העראיזם און יידישן אויסדויער. ער האט באוויזן צו אנטלויפן פון דעם טרויעריק-בארימטן פאוויאק אין ווארשע, און אויף

צו להכעיס אלע ייִדישע שונאים, איז ער הײַנט אַן אַקטיווער טוער אין דער ייִדישער געזעלשאַפט .

און גאַר נישט לאַנג, אָנהייב 1973, איז אין קאַראַקאַס אונטערגענומען געוואָרן נאָך אַ וויכטיקע איניציאַטיווע. עס איז געשאַפן געוואָרן אַ צענ-טראַלער חינוך-ראַט, וואָס האָט זיך געשטעלט פאַר אַ ציל אַרײַנצונעמען אלע ייִדישע קינדער אין די ייִדישע שולן. קיין איין קינד זאָל נישט בלײַבן אַן ייִדישער דערצײונג! צו דעם צוועק איז באַשטימט געוואָרן צו שאַפן אַ מיטלשול פאַר טויזנט צוויי הונדערט תלמידים און אויסטילן סטיפענדיעס פאַר די אומפאַרמעגלעכע, וועלכע קאָנען נישט צאָלן קיין שכר-לימוד. דאָס איז אַוודאי אַן אויפטו, וואָס קאָן דינען פאַר אַ בנשפּיל פאַר אלע אַנדערע ישובים פון קאָנטינענט...

אין דער סביבה איז עס אויפגעקומען אַ באַטייטיקע ייִדישע איג-טעליגענץ, אַ צאָלריכע גרופע פּראָפעסיאָנאַלן און אינטעלעקטואַלן, וועלכע פאַרנעמען שוין אַן אַרט אין אַלגעמיינעם גניסטיקן לעבן פון לאַנד און וואָס גיט צו חשיבות דעם ייִדישן ישוב. איינע פון זיי איז אַ יונגע און טאַלאַנטירטע עסיאַיסטן, אַליסיאַ פּרייליך דע סעגאַל, אַ טאַכטער פון איי-נעם פון די פּיאָנערן פון ישוב און דעם אַקטיוון קולטור-טוער, מאַקס פּריי-ליך, וועלכער איז — ווי מיר האָבן אויבן דערמאָנט — דער איניציאַטאָר פון אַ סך גוטע ייִדישע אויפטוען, אָנהייבנדיק פון סאַמע בראשית, פון ערשטן ייִדישן אַנשטאַלט ביז דעם הײַנטיקן שלום עליכם קולטור פאַראיין. אַליסיאַ האָט געלערנט אין אַ ייִדישער שול, האָט דערנאָך באַקומען אַ גרינטלעכע אַלגעמיינע בילדונג און האָט אָנגעהייבן גאַנץ יונג שרייבן. זי פאַרעפנטלעכט אירע עסייען אין דער גרויסער טאַגצײטונג „על נאָ-סיאַנאַל“ און באַטייליקט זיך אין פאַרשיידענע צײַטשריפטן.

עס האָבן דערגרייכט אויך וויכטיקע פּאָזיציעס אינעם אַלגעמיינעם גניסטיקן און פּראָפעסיאָנעלן לעבן פון לאַנד, און באַזונדערס טאַקע אויך אין געזעלשאַפטלעכן לעבן פון ייִדישן ישוב, די ד״ר אַפּאָלינאַ דע אַלאַזשני, ד״ר כאַקאַבאָ גראַסיאַני, ד״ר בענאים פּינטאַ, און זיכער אויך אַנדערע. ס׳איז מיר ליב צו דערמאָנען צום גוטן יעדן ייִדן, וועלכער גיט אַ וועלכן נישט איז צושטייער פאַרן ייִדישן לעבן.

וועגעסועלאַ ליגט אין דער זאַנע פון טראַפּיק, און אין די טאַלן הערשט

שמעון גוברעק

דעריבער א הייסער טראַפיקאַלישער קלימאַט. אָבער קאַראַקאַס האָט זיך אויסגעשפּרייט אויף די פּליינען פון די בערג און די שטאַט געניסט פון אַ ריינעם בלויזען הימל און פון אַן אייביקן פּרילינג. ס'איז אַן אַמתער גן עדן ווינקל אויף גאַטס ערד, געבענטשט פון גאַט און אויך פון מענטשן. דאָס לאַנד האָט גוטע אויסזיכטן פאַר זיין ווינטערדיקער, און לאַמיר האָפּן אויך, דעמאָקראַטישער אַנטוויקלונג. האָט דער ישוב אַ געזונטן באַדן פאַר אַ יידישן לעבן, און די מדינה, דער גניסט פון די פּיאַנערן און דער שכל הישר פון די יונגע דורות, וועלן נישט לאָזן אַינשלאָפּן די יידישע סענטי-מענטן. אַ פּאַלק מיט אַזאַ פּיל-טויזנטיאַריקער קולטור, וואָס האָט געגעבן דער מענטשהייט דעם באַוווּסטזיין פון די העכסטע מאַראַלישע ווערטן, וועט נישט אויפהערן צו אינספּירירן צו יידישן המשך. עס זינען פאַראַן אייניקע פעלערן, אויף וועלכע מיר האָבן אַנגעוויזן, אָבער עס איז דאָ גוטער ווילן, אַזוי ביי די יינגערע דורות און אַוודאי ביים עלטערן דור, ווינטער צו בויען דאָס יידישע לעבן פאַרן ווילשטאַנד פון ישוב און פאַר מדינת ישראל.

א פארטרעט פון א יידישן קולטור-טוער

מיט צוואנציק יאר צוריק האב איך באשטימט די צייט פון מיינע אויסגעבענקטע וואקאציעס אפצוגעבן אויף — טוריזם און מסחר. עס איז אן עכט יידישע קאמבינאציע, און טאקע ווי א ייד און ווי א סוחר, האב איך געוואלט זיך באקענען מיט די יידישע ישובים פון די ארומיקע לענדער, זיך טרעפן מיט זשעליכאווער לאנדסלעזט, און גלייכצייטיק אויספארשן דעם אפזאץ-מארק אין אנדערע לענדער פאר אייניקע קאלאמביאנער סחור-רות. אויף „וואקאציעס“ פארט מען דאך נישט אליין, האב איך מיטגענומען מיינן אשת-חיל, און מיר האבן באשטימט קודם-כל צו באזוכן ווענעסועלא און איר הויפטשטאט קאראקאס.

געזאגט און געטאן. אין א שיינעם דעצעמבער-טאג זענען מיר שוין געווען אין אווילא, ווו מיינע זשעליכאווער האבן אונדז צוגעגרייט זייער א פינעם סורפריז, און האבן איינגעארדנט א קבלת-פנים אויף וועלכן עס איז געווען פארטראטן דער גאנצער ישוב. האט מען גערעדט וועגן דער אלטער און דער עיקר טאקע, וועגן דער נייער היים, וועגן יידישן תכלית, וועגן דערציאונג פון קינדער און וועגן מדינת ישראל. איך האב אויסגעניצט די געלעגנהייט אויפצומונטערן א ביסל מיינע יידן צו מעשים-טובים, און אזוי ארום האב איך אויף מיינן ערשטער סטאנציע אין אויסלאנד דערפילט א יידישע מצווה, וואס איז אריינגעגאנגען אין פלאן פון מיינן טוריזם. איך קען דאך נישט אין דער צייט פון וואקאציעס אויפהערן צו זיין דאס וואס איך בין — א יידישער כלל-טוער.

אין קאראקאס האב איך געהאט אן אנדער סורפריז, וואס האט מיר פארשאפט נישט ווייניקער פארגעניגן. איך האב זיך באקענט מיט כלל-טוערס פון גאר א הויכער מדרגה און געווינען פריינד, וואס האבן בארעכענט מיינן לעבן. טאקע ווי א ייד און ווי א סוחר זענען אין מיינן „פארמעגן“ פאררעכנט צוגלייך מאטעריעלע און מאראלישע ווערטן.

וועגן מלך שאול דערציילט דער תנ"ך, אז ער איז געגאנגען זוכן די פארלוירענע אייזלען, האט ער געפונען א קעניגרייך. איך בין אין קארא-קאס געגאנגען זוכן א סקלאד פאר די פראדוקטן, וואס איך האב געפלאנט צו עקספארטירן, און האב געפונען אויב נישט קיין קעניגרייך, איז זייער א חשובן און ליבן יידן. א קעניגרייך איז א קנאפע מציאה הנטיקע צייטן, און איך וועל עס נישט בניטן אויף א גוטן פריינד און ערלעכן מענטשן.

א לאנדסמאן האט מיך באגלייט אין דער קאמערציעלער געגנט „על סילענסיא“, איך האב געפונען דאס וואס איך דארף, און מיט דער צייט איז דער סקלאד געווארן אן אדרעס, ווהיין די פאבריקן „קאלטעכאר“, „טעבי-קאנדאר“ און „פאבריקאטא“, האבן געשיקט א באטייטיגן טייל פון זייער פראדוקציע.

אבער איך האב נישט נאך געפונען א סקלאד, נאך אויך א גוטן שכן. ווי עס זאגט א יידישער פאלקסווארט: א גוטער שכן איז בעסער פון א ווייטן ברודער. מאקס פרייליך האט אין דעם זעלביקן הויז אויך געהאט עפעס אן אונטערנעמונג, און מיר האבן זיך געטראפן און זיך באפריינדעט. מיר זיינען צוויי מענטשן, אבער פון דעם זעלביקן טייג געקנאטן. מיר האבן די זעל-ביקע אידייען און דעם זעלביקן קוק אויפן לעבן. מאקס פרייליך איז א לינדשאפטלעכער קעמפער פאר יידיש, א פארליבטער אין יידישער קולטור, א שטורמישער געזעלשאפטלעכער טוער, וואס קעמפט אומדערמידלעך פאר די אינטערעסן פון כלל, און ער מעג אפילו נישט זיין פארטראטן אין דער אנפירונג פון דער קהילה, הערט מען זיך צו צו זיין ווארט און ער האט אין ישוב א דעה. ער אימפאגירט זיך מיט זיין אידעאלאזיע און ערלעכקייט. א דאנק זיין אומפאראינטערעסירטער טעטיקייט זיינען פאראן אין דעם קליי-נעם ישוב פיל צענדליקער אבאגענטן פון יידישע צייטונגען, און עס שלאגט דארט אן אינטענסיווער פולס פון א יידישן לעבן. אט די אלע אייגנשאפטן, וואס קאסטן אים א סך געזונט; אבער וואס גיבן צו א סך יידישן געזונט דעם ישוב, — זיינען מיר זייער צום הארצן, איך לינד אויך פון די אלע „שוואכקייטן“, און דעריבער שאץ איך אזוי הויך די פריינדשאפט פון מאקס פרייליכן.

מאקס פרייליך איז געווען איינער פון די יעניקע יידישע בחורימלעך, וואס האט נאך דער ערשטער וועלט-מלחמה פארלאזן זיין קליין שטעטל מיט

א ייד אין קאָלאָמביע

אַ סאַלידן יידישן באַגאַזש, מיט גניסטיקן אומרו און מיט אַ בענקשאַפט צו אַ שיינעם יידישן לעבן. ער האָט געלערנט אין חדרים און געהונגערט אויף „טעג“ אין ישיבות פון וועלכע עס זינען אַרויסגעקומען אונדזערע בעסערע מענטשן. אין די אַרעמע שטעטלעך מיט די פינצטערע הניזקעס און בלאַ-טיקע געסלעך, פאַרוונקען אין פרימיטיוון עלנט, האָבן זיי געירשנט שיינע מענטשלעכע מידות און מיט זיי געקומען אין די נייע היימען, וווּ זיי פלאַנצן מענטשלעכקייט און יידישקייט.

פראַפעסאָרן פון דער מיטלשול „הערצל-ביאַליק“ אין קאַראַקאַס

מאַקס פרייליך איז פון די ווייניקע כלל-טוערס אויפן דרום-אַמעריקאַ-נער קאָנטינענט, וואָס האָט זיך אַרויסגעהויבן פון די לאַקאַלע ראַמען, און שטייט אין פאַרבינדונג מיט דער יידישער קולטורוועלט. ער האָט געזעל-שאַפטלעך זיך דערהויבן צו אַ פיגור פון אַ גניסטיקן מנהיג און מאַראַליש — צו דער הויכער מדרגה פון מתן-בסתר. נישט איין יידיש בוך איז דער-שינען דורך זיין מיטהילף און פאַרמיטלונג, אַבער אַן זיין נאַמען... נישט

אומזיסט האָבן די ווענעסאַלאַנער יידן איב באַטיטלט מיטן נאָמען: „אַמבאַ-
סאַדאַר פון ייִדישער קולטור“. דער „אַמבאַסאַדאַר“ דערפילט ערלעך זיין
שליחות, ער שטייט אויף דער וואַך און היט אָפּ די אינטערעסן פון זיין
מלכות ייִדיש. ער איז אין כאַראַקטער נישט קיין פּאַליטיקער, ער איז גי-
כער פון אַלץ — אַ קולטור-טוער.

שוין אַ יאָר פּערציק, אַז מאַקס פּרייליך גיט זיך אָפּ מיט ליב-און-לעבן
לטובת הכלל. אין די ערשטע יאָרן האָט ער נאָר אַ טייל פון זיין צייט גע-
קאַנט אָפּגעבן אויף דעם, אָבער זינט ער האָט געזיכערט זיין עקאָנאָמישע
פּאַזיציע, לעבט ער נאָר — ווי ער זאָגט — פון „גיינטיקע ענינים“. ער
שרייבט הונדערטער בריוו, דערהאַלט ביכער פון שרייבערס פון פּאַרשיי-
דענע לענדער און גייט אַרום זיי פּאַרשפּרייטן, ער שרייבט קאַרעספּאָנדענצן
און אַרטיקלען אין ייִדישע צייטונגען, ער איז דער ערשטער וואָס איז זיך
מתעסק מיט אַ קולטור-גאַסט וואָס קומט אין ישוב. ווען עמעץ איז אין אַ
נויט אָדער האָט אַ סיכסוך, כאַפט מען זיך אַראָפּ אין דער געגנט „סאָן
בערנאַרדאָ“ צו מאַקס פּרייליך. ס'איז אַן אַדרעס, וואָס איז באַקאַנט אין
שטאָט און אויך באַוווּסט אין אַנדערע לענדער.

מאַקס פּרייליך פּלאַנט צו שרייבן די געשיכטע פון דעם ייִדישן ישוב
אין ווענעסועלאַ. און ער איז זיכער דער באַרופנסטער מענטש דאָס צו טאָן,
ער איז דאָך איינער פון די אַקטיווסטע טוערס, וואָס האָט געמאַכט די גע-
שיכטע. די קולטור-געשיכטע פון ישוב איז אַוודאי זינער אַן אויפטו, אויף
זיין אינציאָטיוו זינען אין פּאַרשיידענע צייטן פאַרבעטן געוואָרן ייִדישע
שרייבערס, און ער איז געווען דער, וואָס האָט אַרגאַניזירט און געזאָרגט
פאַרן דערפּאָלג פון די ליטעראַרישע אַקטן.

זייער אָפט האָט מאַקס פּרייליך סכסוכים מיט די פירערס פון ישוב,
אָבער דאָס זינען סכסוכים לשמה. ער קעמפט פאַר דער ייִדישער שפּראַך
אין דער שול-פּראַגראַם, פאַר אַ ייִדישן רעפּעראַט, פאַר אַ סובסידיע פון
דער קהילה אויף אַרויסצוגעבן אַ בוך פון אַ ייִדישן שרייבער, אויף אַניג-
צוקויפן ייִדישע ביכער, אויף צו אַבאַגירן אַ ייִדישע צייטונג און ענלעכע
ענינים. עס מאַכט דעם אַינדרוק, אַז ער פאַרשאַפט זיך אומזיסטע שונאים,
אַרום אים פּלאַמען הייסע וויכוחים, אָבער קיינער בליבט נישט מיט קיין
פאַרדראָס אויף פּרייליכן. מען ווייס, אַז ער פירט אַ קאַמף לשם שמים, און

א ייִד אין קאַלאָמביע

אויב מען איז אפילו ניט אינשטימיק מיט אים, פארלירט מען נישט דעם רעספעקט צו זיין פערזענלעכקייט, און ווי בטבע אַ גוטער און איידעלער מענטש, טראַגט ער אויך נישט קיין פארדראָס אויך קיינעם.

אַבער פרייליך האָט זיין שטעלונג צו זאָכן, און ער פארטיידיקט זיי מיט וואַגיקע אַרגומענטן. איך בין, זאָגט ער, אַן איבערצייגטער ציוניסט און פארשטיי, אַז די שפראַך פון דער מדינה דאַרף זיין עברית, און אַז מיטן אויפֿלעבן די העברעיִשע שפראַך האָט מען קולטורעל פאַרבונדן דעם היינטיגן מיט די ביבלישע קוואַלן. אַבער מיטן פאַרטרייבן ייִדיש פון די תפוצות פאַרשנעלערט מען דעם פראַצעס פון אַסימילאַציע, און מען רוינירט דאָס ייִדישע לעבן. די תפוצות וואָס וועלן אויסגעליידיקט ווערן פון ייִדישקייט, וועלן זיך אויך אַפריינטן פון מדינת ישראל.

דער נייער בנין פון דער ייִדישער קהילה אין קאַראַקאָס, ווענעסועלאַ

די יידישע שפראך, זאגט ער, האט שוין א געשיכטע פון טויזנט יאר, און איז צוגלייך מיט דער רעליגיע געווען א שוין-וואַנט, וואָס האָט אויס- געהיט דאָס פּאָלק פון אויסמישונג. דאָס פּאָלק האָט זיך אויסגעלעבט אין זיין גלויבן און אין זיין שפּראַך, אין וועלכער עס זינען געשאַפן געוואָרן גרויסע הומאַניטאַרע און קינסטלערישע ווערטן, וואָס גיבן צו גרויס חשיבות דעם יידישן פּאָלק.

— די יידישע שפראך האט דעריבער דערפילט א וויכטיקע נאַציאָנאַלע מיסיע, און קאָן אויך אויף ווייטער דינען ווי א נאַציאָנאַלער פּאַקטאָר אויף צו דערהאַלטן דאָס יידישע לעבן, באַזונטדערס אין די תּפּוצות. מיר זינען א פּאָלק מיט איין קולטור אין צוויי שפּראַכן, וועל אויך די יידישע שפּראַך און ליטעראַטור וואַרצלען טיף אין דער קולטור-ירושא פון דורות, און שעפּן פון די זעלביקע קוואַלן. די שנאה און ביטול צו יידיש שאַפּן א געפיל פון מינדערווערטיקייט, און די קינדער גייען-אוועק פון יידישן לעבן און דינען פרעמדע געטער און קולטורן... דאָס פּאַרטיידיקן יידיש, מיינט נישט אַז מען איז קעגן העברעיִש, און זיין א העברעיִסט זאָגט נישט, אַז מען דאַרף זיין אַ קעגנער פון יידיש. די ביידע שפּראַכן דאַרפן זיך דערגאַנצן אין דער שטרעבונג צו איין ציל: צו דערהאַלטן דאָס יידישע לעבן.

— דער פּראָצעס פון עליה — פון קיבוץ-גלויות — איז אַ לאַנגזאַמער. אין איין יאַר און אפילו אין צוויי און דריי, וועלן אַלע יידן נישט עולה זיין קיין ישראל. אויך די מדינה וועט אין אַ קורצער צייט זיי נישט קאָנען אויפ- נעמען. דאַרפן די אַרטיקע כלל-טוערס זאָרגן, אַז דאָס יידישע לעבן אין די תּפּוצות זאָל נישט פּאַרוואַסערט ווערן. די יידישע שפּראַך און ליטעראַטור, צוגלייך מיט עברית און אַלע אַנדערע יידישע לימודים, שפּייזן דעם יידישן באַוווּסטזיין און אינספּירירן אַ ווילן צום יידישן המשך, און אַזוי לאַנג ווי עס וועלן זיין יידן און אַ יידיש לעבן, וועט די מדינה נישט אויפהערן צו באַ- קומען זייער בייטראַג אין מיטלען און אין מענטשן... — דאָס זינען פּריי- ליכס שטענדיקע טענות.

דער שפּראַכן-קאַמף האָט געשאַפן אַ סך ביזן בלוט. מאַקס פּרייליך איז געווען אַן אַקטיווער מיטגרינדער פון דער יידישער שול אין קאַראַקאַס. אַ גוטע שול וואָס איז דער שטאַלץ פון ישוב, אין וועלכער יידיש ווערט שוין היינט ווייניקער געלערנט. עברית האָט פון דעם גאַר נישט געווינען, און

א ייִד'אין קאלאמביע

דער ייִדישער באַווסטזיגן פון די קינדער — אַוודאי נישט. פאַרקערט. עס איז פאַרגרעסערט געוואָרן די מחיצה צווישן די דורות און פאַרשלאָסן דעם צוטריט פון די קינדער צו גרויסע ייִדישע ווערטן. פרייליך האָט נאָך דעם קאַמף פאַר ייִדיש אין דער שול נישט אויפגעגעבן, האָט ער אויסגעקעמפט עטלעכע שעה ייִדיש אין די קלאַסן...

מיט עטלעכע יאָר צוריק האָט מאַקס פרייליך באַזוכט מדינת ישראל און דאָרט זיך פאַרבונדן מיט אַ ייִדישער ציטונג, אין וועלכער ער פאַר־עפנטלעכט, ווי מיר האָבן אויבן דערמאָנט, אַרטיקלען און רעפּאָרטאַזשן וועגן ייִדישן לעבן אין ווענעסועלאַ. ער איז אַ שאַרפּזיניקער באַאָבאַכטער און מוטיקער קעמפער פאַר זינע אידעאַלן. איז גוט ווען אַ ישוב האָט אי־דעאַליסטן, וואָס קעמפן פאַרן ייִדישן קיום; מיט אַזעלכע קעמפערס פיל איך מיך אידענטיפיצירט, און בין שטאַליץ מיט מיין פריינד און שכן.

„זוך אין אלץ די פרוי“ ...

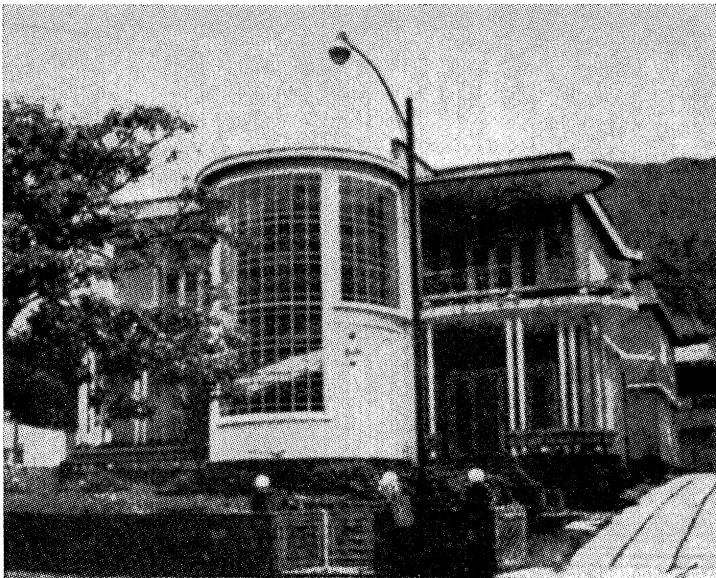
אין קארעקאס, די הויפטשטאט פון ווענעסועלאַ, בין איך געווען זייער אן אַפּטער גאַסט, צוליב מינע קאַמערציעלע אינטערעסן. און אז אַ ייד ווי איך קומט אין אַ ייִדישן ישוב, און גיט־אַפּ דעם טאַג אויף גשמיות — פאַר קליענטן — לאַזט ער שוין איבער די אַוונטן, און אַ מאָל אויך אַ שטיק פון דער נאַכט, אויף רוחניות, און זוכט אַ פאַרבינדונג מיט געזעלשאַפטלעכע מענטשן. ווייל יעדער ייִדישער ישוב, ווי ער זאָל נישט הייסן און וווּ ער זאָל נישט זיין, האָט אויך אַ ישוב של מעלה, וווּ מענטשן גיבן זיך אַפּ מיט אַרבעט לטובת הכלל און מיט געסטיקע אינטערעסן, נישט פאַר זיך — נאָר לשמה, פאַר אַן אידעאַל — פאַר דער געזעלשאַפט.

און אַן אַדרעס פון „קארעקאס של מעלה“ איז געווען די שטוב פון מאַקס פרייליך, דאַרטן האָבן זיך פאַרזאַמלט אַ גרופע יונגע לינט — אין די אָנהייב פערציקער יאָרן — און געפלאַנט וועגן אַ ייִדישער קולטור־טעטיקייט אין שטאַט, וועגן אַ קלוב, רעפעראַטן, און דער עיקר — וועגן אַ זשורנאַל. אויף צו קאַנען אין גאַנצן זיך אָפגעבן מיט דער אויסגאַבע, האָט פרייליך אַפילו אָנגעהויבן ליקווידירן זײַנע פּריוואַטע געשעפטן. צוזאַמען מיט אים זײַנען באַשטימט געוואָרן אין דער רעדאַקציע־קאַלעגיאַע יעקב שפּאַנקאַ, טשענסטאַקאָווסקי, זאַבלודאַוויטש, מײַן ווייניקייט, און נאָך אַיִן־ניקע, פון וועלכע איך געדענק שוין נישט די נעמען.

„אונדזער געדאַנק“ האָט געהייסן דער זשורנאַל, און ער איז געווען דורכגעדרונגען מיט דער גוטער כוונה צו דינען דעם נאַציאָנאַלן ייִדישן געדאַנק, סטימולירן די ייִדישע געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט, און באַזונדערס אויפן געביט פון דערציונג. עס איז געווען קריטיק אין זשורנאַל, אָבער אַ קריטיק אַ קאַנסטרוקטיווע, אַ קאַרעקטע, קיין מאָל נישט קיין פּערזענלעכע; עס איז אויך געווען קאַמף, אָבער אַ קאַמף פאַר אידעאַלן, פאַר אַ נאַציאָנאַלן געזעלשאַפט, פאַר דער ייִדישער שפּראַך, און קיין מאָל נישט קעגן פּערזאָן־

א ייד אין קאלאמביע

נען. דער זשורנאל האָט אַנגעהאַלטן אַן אומאַפּהענגיקע געזעלשאַפּטלעכע פּאַזיציע, און אין אַ קליינעם ישוב, וואָס איז צעטיילט אויף פּאַרטייען, איז זייער שווער אַנצוהאַלטן אַן אומאַפּהענגיקע טריבונע. זינען דעריבער מער ווי צוועלף נומערן נישט דערשינען...
אין שניכות מיט מײַן אַרבעט פאַרן זשורנאַל האָב איך געהאַט די גע-

די ציוניסטישע פעדעראַציע אין קאַראַקאַס, ווענעסועלאַ

לעגנהייט נענטער זיך צו באַקענען מיטן ישוב פון ווענעסועלאַ. דערבײַ איז כדאַי צו באַמערקן אַן אינטערעסאַנטן שטרײַך, וואָס איז אויך כאַראַקטע-
ריסטיש פאַר פיל אַנדערע לאַטיין-אַמעריקאַנער לענדער, און דאַס איז דער פּאַקט, וואָס די יידישע פרוי פאַרנעמט דאָרט זייער אַ חשובן פּלאַץ — און איז אַפּט מאָל אַפילו אַ דאָמינירנדיקער פּאַקטאָר — אין דער געזעלשאַפּט.

לעכער באוועגונג. דאָס דאָרף, חלילה, ניט אויסגעטייטשט ווערן לגנאי דעם מענערישן מין — און אין ווענעסועלאַ אַוודאי נישט — אַ ישוב, וואָס שטייט, אין פּראָפּאַרץ, אויף זייער אַ באַטייטנדיקער הויך לגבי זינע נאַציאָנאַלע התחייבותן. נאָר די מענער זינען פּאַרטאָן ביי זייערע געשעפטן און פּראָ-פעסיעס; פּרויען האָבן מער צייט און קאַפּ פּאַר צרכי-ציבור, פּאַר געזעל-שאַפטלעכע ענינים, און צום גרויסן גליק גיבן ייִדישע פּרויען זייער פּרייע צייט אַוועק פּאַר דער טעטיקייט פון פּאַרשיידענע נאַציאָנאַלע אָרגאַניזאַ-ציעס. אין אייניקע דרום-אַמעריקאַנער לענדער זינען די אָרגאַניזאַציעס אונטער זייער אָנפירונג — ווי די „וויצאַ“, צום ביישפּיל — דער שטענדי-קער אַדרעס פון פּערמאַנענטער אַקטיוויטעט, דער זאַמלפּונקט פון מאַסן און פון אַינפלוס אין ישוב.

אויך דער ישוב פון קאַראַקאַס פּאַרמאַגט אַזעלכע איידעלע ייִדישע טעכ-טער, וועלכע זינען טרונד דער טראַדיציע פון זייער פּאַלק, שטאַלץ אויף זיין טויזנט-יאַריקער קולטור, און ווילן ממשיך זיין דעם ייִדישן קיום און המשך. איך האָב געהאַט דאָס גליק נענטער זיך צו באַקענען מיט דרנאָ אַזעלכע פּירנדיקע פּערזענלעכקייטן פון דער דאָרטיקער פּרויען-באוועגונג. די פּרוי מריס ווייס איז איינע פון זיי. איך האָב געהאַט דעם פּאַרגעניגן פּיל מאָל צו פּאַרברענגען די פּרייטיק-צו-נאַכטן אין קרייז פון איר משפּחה, צוזאַמען מיט איר מאַן, ר' דוד ווייס, און צוויי קינדערלעך. ס'איז נישט געווען קיין טראַדיציאָנעלער קבלת-שבת, נאָר אַן אמתער עונג-שבת, וווּ מען האָט גערעדט וועגן אַלץ, וועגן פּאַליטיק, וועגן ליטעראַטור, וועגן ציוו-ניזם און וועגן געזעלשאַפט, אָבער אין שטוב האָט מען געפּילט די קדושה פון שבת.

די פּרוי ווייס שטאַמט פון אַ טראַדיציאָנעל ייִדישער היים. איר ברוי-דער, יוסף טראַכניצקי, איז אַ באַוווּסטער ציוניסטישער מנהיג, וואָס איז באַקאַנט אין דער ייִדישער וועלט. זי האָט אויך באַקומען אַ גוטע ייִדישע און אַלגעמיינע דערצינונג, און אין מעקסיקע, וווּהיין זי האָט לכתחילה עמי-גרירט פון דער אַלטער היים, איז זי געווען אַן אָנגעזעענע לערערין. זי איז היימיש אין דער אַלטער און אין דער נייער ייִדישער ליטעראַטור, אין הע-ברעיש און אין ייִדיש, אַפּט גיט זי אַ רעפּעראַט, און ווען עס קומט אַ קול-טור-גאַסט אין שטאַט, מאַכט זי אים דעם שענסטן קבלת-פנים ביי זיך אין

שטוב, אויף וועלכן עס ווערן פארבעטן די פירנדיקע טוערס פון דער ייִדי-
שער געזעלשאַפֿט.

אַבער דאָס איז נאָר איין אַספעקט פון איר טעטיקייט. אַפֿט טרעפט
מען דער פרוי ווייַס, פונקט ווי קלאַראַ שניידערמאַן און סאַפּאַ מישיקין,
אינציקווייַז אָדער פּאַרלעכווייַז, גייענדיק פון הויז צו הויז, זאַמלען אויף
פאַרשיידענע אינסטיטוציעס אָדער נאַציאָנאַלע קרנס, אָדער גאָר מיט פעק
ביכער פון ייִדישע שרעבערס צום פאַרקויפֿן. ביי אַ געוויסער געלעגנהייט
האַט די פרוי מרים אַפילו מיך געמאַכט פֿיר אַ שותף צו איר דערהויבענער
שליחות, און איד בין גערן געוואָרן איר „פאַקטרעגער“. זי איז אַרויס
פאַרשפּרייטן דעם בוך „פון ביידע זייַטן פלויט“, פון דער העלדישער געטאַ-
קעמפּערין, וולאַדקע, אין אַ שפּאַנישער איבערזעצונג. מיט פאַרגעניגן קאָן
איד פּעסטשטעלן, אַז די פרוי ווייַס איז דורכויס אויפגענומען געוואָרן מיט
גרויס דרך-אָרץ און קיינער האָט איר נישט אָפּגעזאַגט. איר פּערזענלעכקייט
און איר טעטיקייט, האָט געשאַפֿן אַ מין שול און געעפנט אַ פּערספעקטיוו
פֿיר אַ ברייט-פאַרצווייגטער געזעלשאַפֿטלעכער אַרבעט.

*

פרוי קלאַראַ שניידערמאַן, די אַרבעטס-חברטע פון מרים ווייַס, איז אַן
אַנגעזעענע פּערזענלעכקייט אין ישוב, און באַזונדערס אין דער געזעלשאַפֿט-
לעכער באַוועגונג. זי איז שוין יאָרן לאַנג די אַקטיווע און איבערגעגעבענע
אַנפירערין פון „וויצאַ“. אויף דעם געביט פירט זי אַ ברייט-פאַרצווייגטע
אַרבעט, וואָס נעמט אַרום אַ סך געביטן און מאַביליזירט דעם גרעסטן טייל
פרויען פון ישוב. זי פאַרמאַגט שווינג און וויזיע, און אין פּראַפּאַרץ צו די
מעגלעכקייטן פון קליינעם ישוב, האָט זי געשאַפֿן אַ מאַסן-באַוועגונג. זי איז
אומדערמידלעך. אַ הויכע, אַ שלאַנקע; מיט אויגן, וואָס דריקן-אויס די גאַנ-
צע גוטסקייט פון איר האַרצן, איז זי אַ זעלטענער צווילינג פון שיינקייט
מיט איידעלער גוט האַרציקייט. אויך איר היים איז אַפֿן פאַר געסט פון אַר-
מעטום, און אויך זי דינט ווי אַ בנישפּיל פאַר אַנדערע פרויען.

קייַן קאַראַקאַס שטראַמען ייִדן פון אַלע וועלטטיילן, און נישט נאָר ווייַז
מען יאָגט זיך נאָך די „האַרטע“ באַליוואַרעס, ווייל אין וועלכן לאַנד פון
אונדזער קאָנטינענט האָט איר אַזאַ פּעסטע מטבע ווי אין ווענעסועלאַ? נאָר
בני ווענעסאַלאַנער ייִדן געפינט איר אויך פּאַלקסטימלעכע ייִדישע וואַ-

רעמקייט, און זיי נעמען אויף מיט טיפער פארשטענדעניש דעלעגאטן פון ישראל, הערן-אויס רעדנערס פון פארשיידענע לענדער, און פעלן נישט צו די פארשטעלונגען פון ארטיסטן, וועלכע קומען זיי באזוכן. קאראקאס איז א בארימטער אדרעס אין דער יידישער וועלט. און דער ערשטער אדר-רעס אין דער שטאט קאראקאס, איז דער אדרעס פון פרוי קלארא שניי-דערמאן.

ווען עס קומט א מענטש מיט א געזעלשאפטלעכער שליחות אין קארא-קאס, איז ווי נאך ער לייגט-אוועק די וואליזעס אין האטעל, קוקט ער אריין אין זיין נאטיץ-ביכעלע, און קלינגט אן צו דער פרוי שניידערמאן. דאס איבעריקע ווערט שוין געטאן ווי פון זיך אליין, דורך די מיסטעריעזע וועגן פון דער פרויען-ארגאניזאציע. קלארא קלינגט שוין אן אין איר "שטאב", און עס ווערט גלייך פאררופן א זיצונג; ווען מען דארף — ווערט אינפאר-מירט די קהילה, אדער די ציוניסטישע ארגאניזאציע, עס ווערט פארבעטן צו דער זיצונג דער גאסט, און אין א טאג אדער צוויי ווערן באוועגט אלע רעסארטן, און עס ווערט פרייליך אין שטעטל...

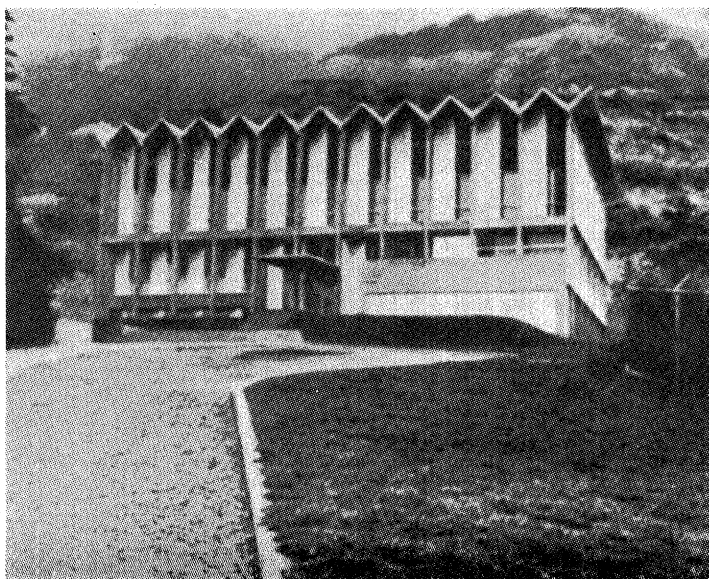
עס דערמאנט זיך מיר אן אונט לכבוד וואלדקען בני די שניידערמאנס אין שטוב. דאס איז געווען אן אומפארגעסלעכע איבערלעבונג. א הונדערט פערזאן פון די אנגעזעענסטע תושבים אין ישוב, האבן זיך פארזאמלט. די שטוב האט אויסגעזען ווי א פאלאץ. קלארא האט פארגעשטעלט אונדזער העלדין, און אירע רייד האבן אונדז פארטראגן אין אנדערע עולמות. אין יענער נגידישער שטוב האט עפעס מיט א מאל זיך געענדערט אין אונ-דזערע נשמות. מיר האבן זיך דערזען אין אונדזער היסטארישער ווירק-לעכקייט, אויף א קורצער וויילע פארגעסן דעם רויקן און שיינעם היינט, און זיך דערמאנט דעם טראגישן און העראישן נעכטן. דאס אלטע, פאר-בארגענע קיין מאל נישט פארשטומטע קול פון אונדזער שטאם — דער נצח-ישראל — האט אונדז אלעמען פאראייניקט, און אונטערן קלאנג פון אירע ווערטער האבן אין איין ריטעם פולסירט די הערצער, מען האט עס ממש געקאנט אנטאפן אין דער לופטן.

*

ס'איז דא אן אלט יידיש ווערטל וואס זאגט, אז "האבן א שליטה אי-בערן געלט, איז א גרויסע מעלה"; דאס הייסט, האבן מאכט איבערן געלט,

א ייד אין קאלאמביע

קענען זיך בנישטינערן פאר אנדערע. איז א מעלה — א מאראלישע אייגנ-
שאפט. „מאכן“ געלט, דאקעגן, איז נישט קיין מעלה, עס האט נישט צו טאן
מיט קיין מאראל — ס'איז א פעיקייט! יעקב מישקין איז אין קאראקאס
איינער פון די גרויסע יידישע אונטערנעמערס, וועלכער באטייליקט זיך אין
פארשיידענע אינדוסטריעלע און קאמערציעלע פירמעס. אבער דער געווע-
זענער תלמיד פון דער סלאנימער ישיבה, האט אויך די שיינע יידישע מעלה

בית־תפילה „תפארת ישראל“ אין קאראקאס, ווענעסועלא

צו האבן א שליטה איבער זיין פארמעגן. אמת, ער האט די „מצווה“ איבער-
געגעבן זיין פרוי, אבער זי טוט עס זיכער מיט זיין וויסן און ווילן.
איך האב פערזענלעך זיך באקענט מיטן הער מישקין אין קאראקאס,
וועגן דער פרוי סאפיא האב איך געלייענט אין די ישראלדיקע צייטונגען.

גאַנצע קאַלומס ווערן דאָרט אָפֿט אָפּגעגעבן פֿאַר זייער ברייטהאַרציקן בני־שטייער פֿאַרן לאַנד און פּילאַנטראָפּישער טעטיקייט, און אין צוזאַמענהאַנג דערמיט ווערט דערמאָנט מיט לויב דער נאַמען פֿון ייִדישן ישובֿ אין ווע־נעסועלאַ.

צוזאַמען מיט דער פֿרוי קלאַראַ שניידערמאַן, איז די פֿרוי סאַפּיאַ מיש־קין פֿון די אָנפירנדיקע מיטגלידער אין דער „וויצאַ“־אַרגאַניזאַציע פֿון קאַראַקאַס. אויסער דעם, באַטייליקט זי זיך מיט איר מיטאַרבעט און בני־שטייער פֿאַר שפּיטאַלן, סאַנאַטאָריעס און שולן אין ישראל. איר לעצטער אויפטו איז געווען פֿאַר אַ קליניק פֿון אויגן־קראַנקע אין ירושלים, וועלכן זי האָט באַזאָרגט מיט דער מאַדערנסטער אויסשטאַטונג. אין יוני 1967, בעת די היסטאָרישע מלחמה־טעג, האָט זי אָנגעפירט אַן אינטענסיווע אַק־טיוויטעט, וואָס האָט געגעבן זייער גוטע רעזולטאַטן. אַ צאַלריכער פֿרויען־קאַמיטעט באַגלייט זי אין דער אַרבעט, עס איז פֿאַראַן פֿאַרשטענדעניש פֿאַר די נויטן פֿון דער מדינה און אידעאַליזם — אין דעם פּאַל — בני די טוערינס.

*

אויך אין דער רייכער ווענעסועלאַ זינען פֿאַראַן אַרעמקייט און רענד־געגענטן צווישן ייִדן, זקנים, אינוואַלידן, פֿאַרוואַרלאָזטע. די פֿרוי מישקין מיט איר קאַמיטעט זאָרגט פֿאַר זיי. דער גאַנצער „דריילינג“ איז פּאַקטיש באַטייליקט אין דער אַרטיקער סאַציאַלער טעטיקייט און פירט־דורך נישט נאָר זאַמל־אַקציעס. אין אַזעלכע פּאַלן איז דער ענין געלט אַודאי דער עיקר. נאָר זיי קומען אויך אונטער, וווּ מען דאַרף, מיט פּערזענלעכער, מיט מענטש־לעכער וואַרעמקייט, מיט טרייסט און פּרינדשאַפֿט, וואָס לאַזט זיך גאָר מיט קיין באַנקנאָטן ניט אָפּשאַצן.

ס'איז דאָ בני די פּראַנציוון אַ ווערטל, וואָס איז זייער כאַראַקטעריס־טיש פֿאַרן פּראַנציווישן פּאַלק: „זוך אין אַלץ די פֿרוי.“ דאָס מיינט, אַז אַלץ וואָס פּאַסירט אין לעבן פֿון אַ מענטשן, און אַפילו פֿון אַ פּאַלק, איז אַ רע־זולטאַט פֿונעם אינטערעס פֿאַר דער פֿרוי. אַלץ ווערט געטאָן צוליב די וויי־בער. זיי זינען דער באַוועג־כוח פֿון דער וועלט. אַ קאַסיר האָט באַגנבעט זיין באַנק — האָט ער עס זיכער געטאָן צוליב אַ פֿרוי; אַ פֿאַר מענער האַבן זיך צעשלאָגן — איז ווידער די זעלביקע מעשה, לויטן פּראַנציווישן

א י"ד אין קאלאמביע

די זעלעכאווער משפחה אין קאראקאס

שמעון גובערעק

שטאַנדפונקט, מוז דערביי זיין פאַרמישט דער אינטערעס צו עפעס אַ ווייבל. אפילו ווען עס ברעכט-אויס אַ מלחמה, מוזן פרויען עפעס האָבן אין דעם אַ האַנט... ביי יידן גייט עס נישט אַזוי. דעם יידישן גניסט איז גאָר פרעמד אַזאַ אופן פון דענקען און פילן. דאַקעגן, וווּ איר האָט נאָר אַ שפּראַך פון אַ יידיש געזעלשאַפטלעך לעבן, דאָרט האָט איר די יידישע פרוי. אין די לאַ-טזן-אַמעריקאַנער יידישע ישובים איז באַזונדערס אַזוי. וווּ אַ קלוב, אַ שול, אַ באַוועגונג, אַ מושב-זקנים, אַן אַרגאַניזאַציע, אַ נאַציאָנאַלע, אַן אומפאַר-טיישישע, דאָרט זינען דורכויס פאַרטראַטן אונדזערע פרויען — און אַפט מאַל אין די פּאָדערשטע רייען, און אויף אַנפירנדיקע פּאַזיציעס. דער פּרעכטיקער „דריילינג“ פון קאַראַקאַס, איז פון דעם אַ גלענצנדיקער מוס-טער, און ער איז נישט דער איינציקער אין די צעזייטע און צעשפּרייטע יידישע ישובים פון דרום- און צענטראַל-אַמעריקע. „זוך אין אַלץ די יידישע פרוי“, איר צאַרטע מוטערלעכע האַנט איז טרײַ דער יידישער טרַאַדיציע און טוט — מעשים-טובים...

אַרבענטיגע

שמעון גוברערק

דער וועלאגאטער אגודת צו דער בנין איסטטעלוג אין עלומלימא.

דער יידישער ישוב אין לאַנד

בוּענאָס־אַירעס — אַ וועלט־שטאָט

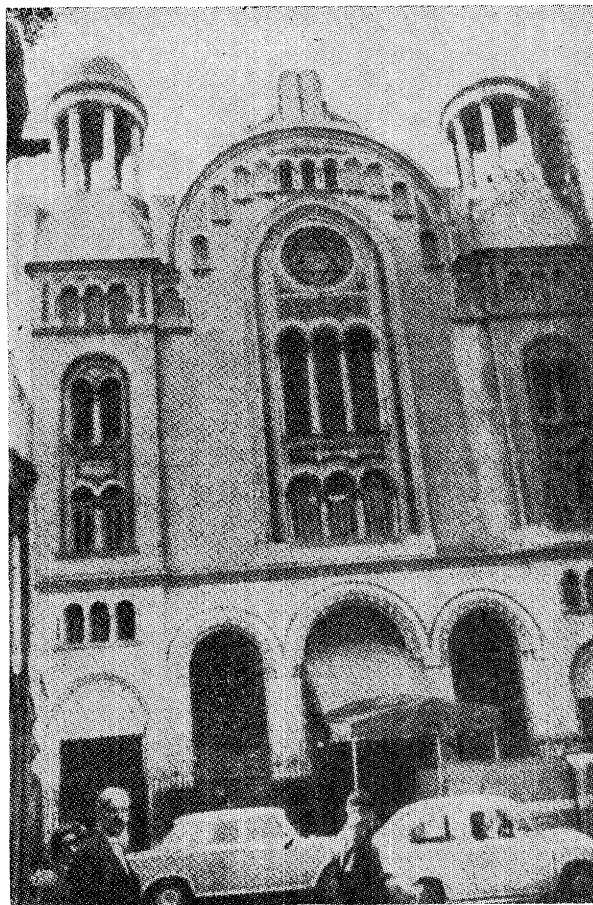
איך פרעטענדיך נישט צו זיין „דער גאסט אויף אַ ווייל, וואָס זעט אויף אַ מייל“. נאָר אַז מען קומט אין אַזאַ מעטראָפּאָליע ווי בוענאָס איירעס, וואָס קאָן זיך פאַרגלייכן מיט די גרעסטע הויפטשטעט פון דער וועלט, און אַז מען זעט אַזאַ ייִדישן ישוב, וואָס שפרודלט מיט ייִדישן לעבן, ווערט מען איבערגעראַשט פון דעם פאַרנעם, און עס עפענען זיך פאַרן מענטשן גאַנץ נייע און ברייטע האַריוואַנטן. די הויפטשטאָט פון אַרגענטינע איז אין דער ווירקלעכקייט אַ וועלט־שטאָט, וואָס איז ראוי פאַר אַט דעם נאָמען אין אַלע הינזיכטן. דער פאַרנעם שטעקט אָן און רופט אַרויס שטוינען.

אין בוענאָס אַנרעס איז אויך דער הויפט־צענטער פון ייִדישן לעבן אין גאַנץ לאַטיין־אַמעריקע און די גרעסטע השפעה אויפן קאָנטינענט, און ווי אַזעלכע איז זי אַרגאַניזירט אויף אַ מוסטערהאַפטן אופן, אַזוי אַז מיט רעכט ווערט זי באַטראַכט ווי די יורשטע פון דעם פאַרשניטענעם מזרח־איראָפּעישן ייִדנטום.

דער שטאַרקער לעבנס־ריטעם, וואָס שלאָגט אין אַלגעמיינעם בוע־נאָס אַנרעס, רופט זיך אויך אָפּ אויפן ייִדישן לעבן אין דער דאָזיקער פרעכטיקער און גרויסער שטאָט. און בוענאָס אַנרעס געפינט זיך אין אומאויפהערלעכן פּונאַנדערבוי, אין שטענדיקן וואַקסן אין דער ברייט און דער עיקר — אין דער הויך, און צוזאַמען מיט איר וואַקסט אויך דאָס אינסטיטוציאָנעלע לעבן פון ישוב, אַזוי אין דער הויפטשטאָט ווי אין צענדליקער ישובים פון דער פּראָווינץ.

די פּראָווינץ־שטעט לאָזן זיך, דאָס גלליכן, גענוג הערן מיט זייער שטורמישער אַקטיוויטעט, ממילא איז אויך דאָרט, אין ראַזאַריאַ, אין טור־קומאַן, אין קאַרדאַבאַ, אין סאַנטאַ פע, אין פאַראַנאַ, אין מענדאָסאַ, אין

שמעון גובערטק

טעמפל אויף דער גאס פאסאָ, בוענאָס-אירעס

רעסיסטענסיא, שטארק קענטיק די רירעוודיקייט פון די ייִדישע קאלעקט-טיוויטעטן אויפן עקאנאמישן געביט. און במילא אויך אין ייִדיש-געזעל-שאפטלעכן לעבן. ייִדן האבן געווינען חשיבות אין דער אלגעמיינער עפנט-לעכקייט, כאטש לעצטנס האט דער באשנימפערלעך אימפארטירטער אַנטי-ייִדישער סם גענומען אויפהייבן דעם קאפ, אָבער די אַרגאַניזירטע ייִדישע עדה איז גענוג דערוואַקסן צו דערלאַנגען איבערן קאפּ דעם חוצפהדיקן כוליגאַניזם, אַלצאיינס צי ער איז פון היימישער נאַציאָנאַליסטישער ראַסע, אָדער ער שטאַמט פון ישמעאלס חדר.

אין גאַנץ אַרגענטינע איז פאַרשפּרייט די נעץ פון „דאַיאָ“ אַפטיי-לונגען, וועלכע היטן שטאַרק אַז די טמא אַרבעט פון דער אַנטיסעמיטי-שער הידרע זאָל נישט האָבן קיין ברייט פעלד פאַר ווירקונג. אין וואַרצל ווערן דערשטיקט די פרווון פון די רויטע צי שוואַרצע מנווולים צו פאַרשפּרייטן די זריעה פון ייִדן-האַס. די „דאַיאָ“ איז די רעפרעזענטאַ-טיווע ייִדישע קערפערשאַפט, וועלכע שטייט אויף דער וואַך פון ייִדישן כבוד און ייִדישע רעכט, ווי לאַיאַלע בירגער פון אַ דעמאָקראַטישן לאַנד. אויף יעדן אַנגריף קעגן ייִדן צי קעגן מדינת ישראל, קומט מצד איר דער רעכטצייטיקער, ווירדיקער ענטפער. און צום גליק רעכענען זיך אויך די מאַכטהאַבערישע אַרגאַנען מיטן וואַרט פון אַט דער אַפיציעלער ייִדישער אינסטאַנץ, און זי געפינט מיטלען צו צויען באַצייטנס יעדן אויפ-שפּראַך פון אַנטי-ייִדישן ווילקיר.

דער ייִדישער אַנטייל אין דער ווירטשאַפט פון לאַנד

צו אונזער שטאַלץ ווערט דער ייִדישער חלק אין פונאַדערבוי פון דער אַרגענטינער עקאנאָמיק, פון איר אינדוסטריע און האַנדל, געהעריק אַפגעשאַצט פון דער אלגעמיינער עפנטלעכקייט. און דער ייִדישער צו-שטענער איז אַנזעעוודיק אין דעם גאַנצן גרויסן לאַנד. מיר האָבן אויך אין זינען דאָס אורבאַנישע אין דער אַרגענטינער מעטראָפאָליע, דעם גרויסן אַנטייל פון ייִדן אין דער אַנטוויקלונג פון דער הויפטשטאָט און

פון גאנצן לאַנד, וואָס זײַן פלייש, וואָל, בוימוואָל, לעדער און טעקסטיל האָבן אַ גרויסע נאַכפראַגע אין דער וועלט. אוודאי, אויך די אַרגענטינער ליכטע אינדוסטריע, וואָס געפינט זיך לרוב אין יידישע הענט, ווי פראַ-דוקציע פון באַקליידונג און ענלעכע אונטערנעמונגען, מאַניפעסטירן די קאָפּאַציטעט פון דער יידישער איניציאַטיוו און אויפטו אין דעם לאַנד פון פּלאַטאַ-טייך.

דער יידישער אַנטייל אין דער אַרגענטינער עקאָנאָמיק, וואַרפט זיך אין די אויגן אין בוענאָס אַירעס, אָבער נישט ווינציקער אין די ברייט פונאַנדערגעשפּרייטע פּראָווינצן פון דעם ריזיקן לאַנד. אזוי האָבן ייִדן שטאַרק אַנטוויקלט די ווינ-אינדוסטריע אין מענדאָסאַ, אין סאַן כּואַן, די בוימוואָל-פּראָדוקציע אין טשאַקאַ און ייִדן גרויסע לאַנד-באַזיצערס האָבן אויך זייער ראַלע אין טיפּן הינטערלאַנד.

פאַרשטייט זיך, אַז דער עם הספר קען נישט בלייבן גלייכגילטיק צום ענין יידישער חינוך, בכלל צו יידישער געסטיקייט, און דאָס אויך אין דער ווינטער ווי נאָענטער פּראָווינץ. למשל, אין דער ירושלים ד'אַרגענטינע, אין שטעטל מאַזעסוויל, וואָס שטייט נאָך היינט צו טאָג אונטערן צייכן פון דער באַרימטער באַראָן הירש קאַלאַניזאַציע, וואָס האָט בשעתו שטאַרק אויפגערודערט די וועלט-עפנטלעכקייט, עקסיסטירט אַ גרויסער לערער-סעמינאַר (מיט אַן אינטערנאַט), וואָס גרייט צו לערערישע קאַדרען פאַר יידישע עלעמענטאַר שולן און מיטלשולן פאַר דער אַרגענ-טינער פּראָווינץ, וווּ ייִדן לעכצן איינצופלאַנצן יידישן באַוווּסטזיין אין זייערע קינדער. ס'איז באמת שווער צו קריגן יידישע לערערס פאַר די בילדונג-אַנשטאַלטן אין די אַרגענטינער קליינע ווינטע ישובים, גרייט צו דאָס באַרימטע מאַזעסוויל, יונגע יידיש-העברעיִשע לערערס. עס קאָסט אַ סך אַנשטרענגונג, נאָך מער געלט, שווערע מיליאָנען, אָבער עס האָט די ווערט. אַרגענטינער עסקנים קוועלן אָן פון די אַבסאָלווענטן וואָס קומען אַרויס פון מאַזעסווילער סעמינאַר. ענלעכע, הגם קלענערע לאַקאַלע סע-מינאַרן, זיינען טעטיק אין אייניקע אַנדערע שטעט פון אַרגענטינע, ווי ראַזאַריאַ, קאַרדאַבאַ און סאַנטאַ פע.

די קהילה

וועגן דעם פארנעם פון די סעמינארן און מיטלשולן, וואָס פירן אָן אַ ברייטע אַרבעט אין בוענאָס אַירעס, איז כדאי באַזונדערס צו שרײַבן, עס איז אַ גרויסע שול-באַוועגונג, וואָס שטייט אונטערן צייכן פון דער שטענ-דיקער זאָרג פאַרן ייִדישן חינוך, הַזנט מיטן טראָפּ אויף ישראל-קענ-טעניש.

די קהילה אין בוענאָס אַירעס טראָגט אויס דעם גרעסטן עול פאַר די ייִדישע בילדונג-אַנשטאַלטן אין גאַנצן לאַנד, נישט נאָר אין דער הויפט-שטאָט. די בוענאָס אַירעסער קהילה איז נעמלעך דער גרויסער יש פון ייִדישער ציבור-אַרבעט אין לאַטיין-אַמעריקע אַזוי ווינט, אַז מערערע קאַלקעטיוויטעטן אין אַנדערע לענדער, פאַרקוקן זיך אויף בוענאָס אַירעס ווי אויף אַ מוסטער וואָס ס'איז כדאי נאָכצומאַכן. צום באַדויערן, באַווייזן עס נישט אַ סך ישובים, וואָס קענען נישט ווערן קיין קהילה בדמות בוענאָס אַירעס.

עס וועט זיין נישט איבערטריבן צו זאָגן, אַז בוענאָס אַירעס איז אין פרט פון אַרגאַניזירטקייט און אין פרט פון פאַרנעם, אַ יחידה במינה. און וואָס נאָך וויכטיקער: בוענאָס אַירעסער קהילה האָט אַ גרויסן פינאַנץ-בודזשעט, וואָס ווערט פאַרווענדעט אויף פונדאַמענטאַלע הצטרכותן, נעמלעך אויף ייִדישער דערציִונג, אויף קולטור-אַרבעט, אויף סאַציאַלער הילף, און אונטערציִושטעלן אַ פלייצע דער גרויסער פאַלקס-אידיע פון מדינת ישראל אין איר זאָרג פאַר פאַרפעסטיקונג און באַשיצונג קעגן די צעווילדעוועטע שונאים פון דאָ און דאָרט.

די בוענאָס אַירעסער קהילה איז אַן אמתע מאַמע פון אַרגענטינער ישוב און אַ געטרעטע טאַכטער פון ארץ ישראל, אמתדיקע סופערלאַטיוון, וואָס לאָזן זיך באַשטעטיקן למעשה טאַג איין, טאַג אויס. טאַקע דאָס קען מען זען, ווען מ'איז אַפילו אַ גאַסט אויף אַ ווייל אין אַרגענטינע.

די בוענאָס אַירעסער קהילה גיט אויס, ווי געזאָגט, הונדערטער מי-ליאַנען אַ יאָר אויף חינוך, האַלט אויס אייגענע וועלטלעכע און רעליגיעזע שולן אין שטאָט און פראַווינקן; זי דעקט אַ העלפט פון אַלע שול-בודזשעטן,

גיט גרויסע סובסידיעס פאר בויען נייע שולגעביידעס, זומער-קאלאניעס אא"וו. זי סובסידירט און פירט אליין אן מיט דעם אינסטיטוט פון הע-כערער יידישער בילדונג „מדרשה“ לערער-סעמינארן, האלט אויס א ישיבה גבוהה, וואס בילדט אויס קומענדיקע רבנים, שוחטים, מוהלים, פאר אייגענעם באדארף ווי פאר שכנישע לענדער, אויך טוט זי אומגעהייער א סך אנצוהאלטן אין יידישן גבול די יידישע יוגנט, זארגט פאר איר יידיש-לעכער גרינטלעכער דערצינונג. די קהילה אין בוענאס איירעס באמיט זיך ארויסצוריסן פון אפגעפרעמדקייט גרויסע שיכטן פון דער יידישער יוגנט, וועלכע געפינט נישט אין די אייגענע היימען קיין ניצוץ פון יידישער אטמאספער; פאר דעם צוועק האלט זי אויס אין דער הויפטשטאט א פרעכטיק איינגעארדנטע סטודענטן היים א"נ פון משה שרת ז"ל, ארדנט איין פאר זיי קלוב-אווונטן, גיט זיי סטיפענדיעס און סטימולירט דעם שטודיום פון ספעציפיש יידישע קעגנשטאנדן.

אנדערע יוגנטלעכע שיקט די קהילה אוועק אויף השתלמות אין מדינהשע הויכשולן. דערצו גיט די קהילה ארויס ספעציעלע פובליקאציעס אין דער שפאנישער שפראך פאר דער סטודענטישער יידישער יוגנט.

אזא אנגעשטרענגטע מיט מוז געבן פרוכטן. די פארבלאנדזשעטע יוגנט לעכע געפינט סוף כל סוף איר וועג אהיים. די אומבאווסטזיניקע געווינען יידישן באווסטזיין, און זי בלעבט א געווינס פארן יידישן פאלק. אמת, עס איז אן ארבעט אויף א ווייטערער צייט-מעטע, אבער די קהילה פון בוענאס איירעס פירט דורך די דאזיקע גרויסע ארבעט פארן מארגן פונעם אייגענעם ישוב ווי פארן פאלק בכלל.

די קאאפעראטיווע באוועגונג

די קהילה היט די אינעווייניקדיקע יסודות פונעם ישוב און אויך זיין צוקונפט. זי שטייט אויך אויף דער וואך פון דער מאראל פון קאלעקטיוו און זיין חשיבות כלפי דער עפנטלעכקייט. האט לעצטנס זיך אנטפלעקט א טיפער ריס אין דער סאלידקייט פון דער יידישער קאאפעראטיווער

א ייִד אין קאלאמביע

חודש פון ייִדישן בוך אין קהילה-זאל פון ברוצנעס-איירעס. — דער עולם קויפט
ביכער און ספרים

באוועגונג פון בוענאס איירעס, האָט די קהילה גענומען אויף זיך בכל אופנים צו סאָנירן אָט די פּינלעכע חולאת. טייל ייִדישע עסקנים, וועלכע זינען פֿאַר אַ צייט אַנגעגאַנגען פֿאַר אַרנטלעכע, געטרניע טוערס אין די קרעדיט-קאָאָפּעראַטיוועס (אַ דרײַ הונדערט זינען זיי אין צאָל אין בוע-נאָס איירעס) זינען נכשל געוואָרן, ווייל זיי האָבן געגראַבלט אין שווערע געלטער, וואָס זינען זיי אַנגעטרויט געוואָרן פון צענדליקער טויזנטער אַפּשפּאַרעס און אַקציען. עס איז געוואָרן אַ בהלה אין ייִדישן געסל און עולם האָט, פֿאַרשטענדלעך, געקלאַפט טרעוואָגע: מען האָט אונדז אומ-גליקלעך געמאַכט, מ'האָט צוגערויבט די לעצטע פּקדנות פון אונדזער לעבן. און באמת, ס'האָט גענומען שמעקן מיט סכנות נפשות ממש מיט זעלבסטמאָרדן. הקיצור, ס'איז אויפגעדעקט געוואָרן בני אַייניקע פּינאַנץ-אינסטיטוציעס אַ שטאַרקע פּוילונג, און די קהילה האָט געמוזט נעמען אַ וואָרט אין דעם ענין.

דער ציבור איז גערופן געוואָרן צו באַזינגן, און מ'האָט גענומען זוכן מיטלען אויסצומינדן אַ קאָטאַסטראָפּע פֿאַרן גאַנצן ישוב. אָבער קודם כל האָט מען אויסגעשלאָסן פון קהל אַ צאָל אומפֿאַראַנטוואָרטלעכע מאַכערס פון צווישן די קאָאָפּעראַטיוויסטן, די וואָס האָבן צוגערויבט דעם צוטרוי פון די מאַסן צו דער אינסטיטוציע, דעם קאָאָפּעראַטיוו, ווי אַ הויפּטבאַזע פון דער געזעלשאַפּט אין אַקטועלן עקאָנאָמישן ייִדישן לעבן פון אַרגענ-טינע. ס'איז טרויעריק צו שרייבן דערפֿון, אָבער ס'איז אַ פּאַקט, וועגן וואָס עס קלינגט שוין דאָ אין אַלע גלעקער.

דער לאַטיין-אַמעריקאַנער ייִדישער קאַנגרעס

דער אַרגענטינער ישוב אַטעמט מיט אַן אינטענסיוו שפּעריש ייִדיש לעבן, עס נעמט אויפלעבן דער מסחר אין די צענטראַלע גאַסן פון דער הויפּטשטאָט, עס קערן זיך אום פון זומער-אָפּרו די געזעלשאַפּטלעכע טו-ערס, די שולן עפענען טיר און טויער פֿאַרן נײַעם שול-יאָר, און עס נעמט אַ סוף צום זומער-סעזאָן אין אַלגעמיינעם לעבן פון לאַנד. דער האַנדל

א ייִד אין קאלאמביע

גרייט זיך שוין צום האַרבסט-און ווינטער-סעזאָן, כאַטש די טעג זײַנען נאָך גענוג הייסע און זוניקע.

אָן אַרײַנפיר צו דער ברייט-פאַרמאַסטענער אַרבעט פון ייִדישן עפנט-לעכן לעבן אין אַרגענטינע האָט געגעבן דער לאַטיין-אַמעריקאַנער ייִדי-שער קאַנגרעס, וואָס האָט זײַן זיצאַרט אין בוענאָס איירעס, און ווערט אָנגעפירט פון דעם אָנגעזעענעם זשורנאַליסט און אויסגעפרוּווטן טוער, מאַרק טורקאַוו.

דער לאַטיין-אַמעריקאַנער ייִדישער קאַנגרעס איז דער אייגנטלעכער דרום-אַמעריקאַנער צווייט פון ייִדישן וועלט-קאַנגרעס, וואָס זײַן צענטער געפינט זיך אין ניו-יאָרק, אונטער דער פרעזידענץ פון ד״ר נחום גאַלדמאַן. גראַד איצט איז אויסגעפאלן דער מאַמענט ווען די לאַטיין-אַמעריקאַנער עקזעקוטיווע האָט געדאַרפט אויפנעמען אין זײַן נייעם אַמט דעם נײַ-באַ-שטימטן פרעזידענט פון לאַטיין-אַמעריקאַנער ייִדישן קאַנגרעס, מחמת דער ביז איצטיקער פאַרזיצער ד״ר משה גאַלדמאַן, אַ פאַרדינסטפולער כלל-טוער און אַן אָנגעזעענער מעדיצינער, האָט דעמיסאַנירט פון זײַן אָנ-פירנדיקן אַמט נאָך עלף יאָר אינטענסיוון דינען די אינטערעסן פון ייִדישן וועלט-קאַנגרעס.

ווי אַ פאַרטערטער פון ישוב אין קאלאמביע, איז מיר אויסגעקומען בנציווונ אין בוענאָס איירעס אַ זיצונג פון דער עקזעקוטיווע פון ייִדישן וועלט-קאַנגרעס, און נעענטער זיך באַקענען מיט די פירער פון דער וויכ-טיקער אַרגאַניזאַציע. דער ד״ר משה גאַלדמאַן, וועלכער איז זייער געשעצט אין ישוב ווי אַן עסקן פון ברייטן פאַרנעם, און ווי אַ קולטור-מענטש און פראַפעסיאָנאַל, איז אַן אַרגענטינער ייִד מבטן ומלידה, אַ קינד פון די קאַ-לאַניסטישע משפחות-פּיאָנערן האָט געהאַלטן פאַר נייטיק אַפצוטערעטן דאָס אַרט פאַר אַ יונגערן טוער, בפרט אַז ער גופא איז אויפן לעצטן צוזאַמענפאַר פון וועלט-קאַנגרעס אין ישראל נאָמינירט געוואָרן ווי דער וויצע-פרעזידענט פון ייִדישן וועלט-קאַנגרעס אין אינטערנאַציאָנאַלן מאַסשטאַב.

דעם ד״ר משה גאַלדמאַן איז אויסגעדריקט געוואָרן אַ הייסער דאַנק און אַנערקענונג פאַר זײַן געטרײַשאַפט צו די אַרבעטן פון ייִדישן וועלט-קאַנ-גרעס, אַבער ער האָט אגב צוגעזאָגט ווינטער צו שטיין אין דינסט פון דער

העכסט-וויכטיקער קערפערשאפט פון וועלט-ידנטום כלפי דער צערודער-טער וועלט און אירע מוראדיק קאמפליצירטע אינטערעסן.

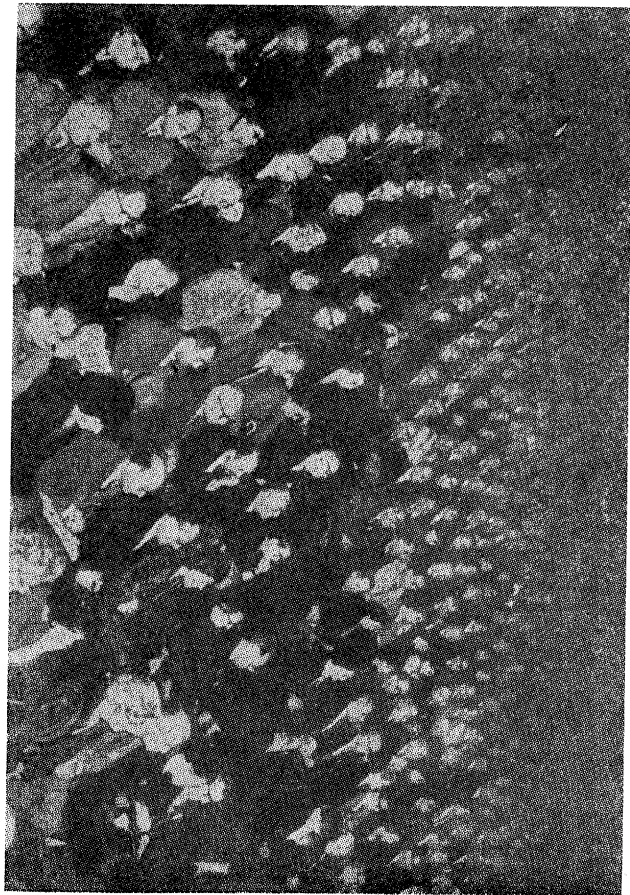
א געקליבענער עולם פון בוענאס איירעסער מנהיגים, אויך פארשטיי-ערס פון די שכנותדיקע לענדער, האבן אנטיל גענומען אין דער פנער-לעכער מסיבה פון איבערגעבן דעם נייעם אמת דעם פריש באשטימטן פרעזידענט פון לאטיין-אמעריקאנער יידישן קאנגרעס, אדוואקאט יצחק גאלדענבערג, און געזעגענען דעם אפטרעטנדיקן ד"ר משה גאלדמאן. געווען רירנדיקע מאמענטן פאר די דעלעגאטן. ס'האט געקלונגען א נאטע פון חשבון הנפש מצד ד"ר משה גאלדמאן און יראת הכבוד מצד ד"ר גאלדענבערג, פנים אל פנים מיט די נייע אחריותן וואס ער נעמט אויף זיך. אגב, דער נייער פרעזידענט פון לאטיין-אמעריקאנער יידישן קאנגרעס האט שוין א גרויסן סטאזש פון געזעלשאפטלעכער ארבעט אין ארגענטינע און ער האט צוגעזאגט אויף להבא צו פארדינען זיך דעם צוטרוי וואס די עדה גיט אים פון ס'ניי.

מיט דעם פנערלעכן אױנט אין הויז פון יידישן וועלט-קאנגרעס האט אנגעפירט, מארק טורקאוו, דער סעקרעטאר פון לאט. אמעריק. אפטיילונג פון יידישן וועלט קאנגרעס, וועלכער האט מיט ווארעמקייט אפגעשאצט די פערזענלעכקייט פון אוועקגייענדיקן פרעזידענט און געגעבן קרעדיט דעם וואס ווערט דער ממלא מקומו. דער אױנט איז געווען אן אויסדרוק פון גרויסער ארבעט און פון א גרויסן ציבור, וואס איז דורכגעדרונגען מיט אחריות פארן גורל פון די ישובים אויפן לאטיין-אמעריקאנער קאנטינענט.

אין יידישן בוענאס-אירעס

כמעט א חודש צייט האב איך פארבראכט אין ארגענטינע, דער עיקר אין איר הויפטשטאט בוענאס איירעס. געשפאצירט איבער אירע הויפט-גאסן, לאוואזשע, קאריענטעס און אנדערע. באזוכט א טייל פון די יידישע מוסטער אינסטיטוציעס, און דערציאונגס-אנשטאלטן, אינגעאטעמט אין זיך

אַ ייִד אין קאַלאָמביע

אויף אַ לעקעלע פון אַ קולטור־גאַס אין קהילת־זאָל פון בוננאָס־אמירעס

עפעס פון דעם קוואלעדיקן, אָדער שפרודלדיקן, געזעלשאַפטלעכן און קול-טורעלן לעבן, מיט וועלכן עס ברויזט ממש די יידישע אַרגענטינע.

נאָכן אָפלעבן אַריבער די פּערציק יאָר אין קאָלאָמביע, דערצו נאָך אין דער "קאלטער" באַגאַטאַ האָב איך זיך פּלוצים דערוען אין אַ היימיש-וואַרעמער סביבה פון אַ יידישער שטאָט, און איך האָב זיך געפילט ממש פאַרשיכורט פון די אַנדרוקן. ס'איז אַ ישוב וואָס קאָן דינען ווי אַ מוסטער און ווי אַ שטאַלץ פאַרן איבערגעבליבענעם יידישן פּאָלק.

ווי געזאָגט, איז די מוטער-אינסטיטוציע פון ישוב, ריכטיקער געזאָגט: פון אַלע ישובים אין לאַנד — די קהילה, וואָס איז פּאָפּולער מיטן נאָמען "אַמיאַ" (אַסאַסיאַסאַן מוטואַל איזראַעליטאַ אַרגענטינאַ); ווייל דורכן זע-ד-קהילות איז די קהילה פון דער הויפטשטאָט ענג פאַרבונדן און טראָגט די אחריות, פאַר די הונדערט צען יידישע קהילות פאַרשפּרייטע איבערן גאַנצן לאַנד. די סאָלידע פילשטאַקיקע געבנידע פון דער "אַמיאַ", מיט די פיל צענדליקער באַאַמטע, איז דער צענטראַלער נערוו, די אמתע טרייב-קראַפט. פון דער יידישער געזעלשאַפטלעכקייט אין לאַנד.

נישט ווייט פון דער קהילה געפינט זיך דער "היכל החינוך", אַן אמתער פּאָלאַץ פון צוועלף שטאַק וועלכן די קהילה האָט נישט לאַנג אויסגעבויט, און אין וועלכן עס געפינט זיך דער לערער סעמינאַר, וואָס גרייט צו דער-ציער פאַר די יידישע עלעמענטאַר שולן און די הויכשול — "מדרשה", וועלכע גרייט צו לערער פאַר די מיטלשולן. דער קולטור-דעפּאַרטאַמענט ביי דער קהילה פירט אַן אַ סיסטעמאַטישע קולטור-טעטיקייט, וואָס באַ-שטייט אין רעפּעראַטן מיט קינסטלערישע פּראָגראַמען, וואָס ווערן דורכ-געפירט אין קהילה-זאַל, און עס ווערן געשיקט רעפּערענטן אין אַלע יידישע אינסטיטוציעס, וועלכע פאַרלאַנגען עס נאָר, אַזוי אין שטאָט ווי אין דער פּראָווינץ.

די קהילה איז אין יאָר 1956 אַרויסגעוואַקסן פון דער חברה קדישאַ — וועלכע איז געשאַפן געוואָרן אין יאָר 1894 — און ווערט אויסגעוויילט אויפן יסוד פון פּראָפּאַרציאַנעלע און געהיימע וואַלן. ציילט היינט צו טאָג עטלעכע און פּופּציק טויזנט מיטגלידער, פון אַ באַפּעלקערונג פון 350 טויזנט נפשות אין דער הויפטשטאָט. די 150 טויזנט ייִדן פון דער פּראָווינץ

זינען אַרגאַניזירט אין באַזונדערע קהילות. די ציפערן זינען בערכדיקע, ווייל קיין צענז איז נישט דורכגעפירט געוואָרן.

דער קולטור־דעפארטאַמענט

גלייך ביי איר גרינדונג האָט די קהילה באַשטימט, אַז זי סובסידירט לויט אירע מעגלעכקייטן אַלע קולטור־מאַניפעסטאַציעס און קולטור אינ־סטיטוציעס פון ישוב, ווי שולן, פאַרלאַגן, טעאַטער און אַלע זשאַנערן פון ייִדישער קונסט. אין אַ קורצער צייט אַרום, איז דער באַגריסונגסווערטער אויפטו — וואָס האָט זיך אויסגעדריקט אין ממשותדיקע ציפערן — פאַר־ברייטערט געוואָרן מיט אַ פּילזאָגנדיקן באַשלוס „נישט נאָר צו סובסידירן, נאָר אויך אַליין טאָן קולטור־אַרבעט“. און אַט דער „אַליין טאָן קולטור־אַרבעט“ מצד דער קהילה, האָט זיך אויסגעדריקט ווי מיר האָבן אויבן דערמאָנט, אין די קולטורעלע „זונטיק־פרימאַרגנס“ אין קהילה־זאַל, דורך סטימולירן און סובסידירן די קולטור־טעטיקייט פון אַנדערע אינסטיטוט ציעס, און אויך אין פאַרבעטן „קולטור־געסט“ פון אויסלאַנד און אין דעם „חודש פון ייִדישן בוך“ וואָס ווערט יערלעך דורכגעפירט אין זאַל פון דער קהילה, וווּ עס ווערן פאַרקויפט פיל טויזנטער ייִדישע ביכער אויף ביליקע פּרייזן, ווייל די הנחה וואָס ווערט געגעבן די קליענטן צאָלט די קהילה פון איר קאַסע.

אַזוי איז דאָס איינגאַרטיקע פון ייִדישן לעבן אין אַרגענטינע, וואָס קאָן אַפילו באַצייכנט ווערן ווי אַן אייגענער נוסח, איז די ברייט־פאַרצווינגטע טעטיקייט, וועלכע ווערט דורכגעפירט און סטימולירט דורכן קולטור־דע־פארטאַמענט ביי דער קהילה, און וואָס קומט, אין דער ערשטער ריי, צום אויסדרוק אין די הונדערטער רעפּעראַטן וואָס ווערן געגעבן אין פאַרלויף פון אַ „קולטור־זמן“, אין צענדליקער ייִדישע אינסטיטוציעס פון שטאָט און פּראָווינץ, וווּ עס טרעטן אויף אַרטיקע און אויסלענדישע גיסט־מענטשן. דאָס פאַראַקטעריסטישע פאַרן אַרגענטינער ייִדישן ישוב — אין פאַר־גלייך מיט אייניקע אַנדערע ישובים — איז דאָס וואָס ער ווייזט אַרויס אַ

ווילן צום „לערנען“ און א ליבע צום „יידישן וואָרט“. דאָס איז די ירושה פון דער מזרח-איראָפּעיִשער קולטור און פון דעם עכט־פּאָלקס־ימלעכן כאַראַקטער פון ישוב, אין וועלכן עס לעבט נאָך דער גניסט פון די פּיאָנערן, וועלכע זינען געקומען פון די ייִדישע שטעט און שטעטלעך פון דער ליטע און פּוילן. אָבער איד גיב זיך רעכענונג, אָז אויך אין דעם ישוב מערקט זיך אין פּאַרלויף פון די לעצטע עטלעכע יאָר אָן אָפּשוואַכונג אין דער קולטור־טעטיקייט, אַ טענדענץ צו פאַרבײַטן דעם רעפּעראַט מיט אַ קאַנ־צערט, דאָס ייִדישע וואָרט מיט אַ ייִדישן ניגון, דאָס לערנען — מיט פאַר־ברענגען, וואָס האָט אין אייניקע קלענערע ישובים פון דעם קאַנטינענט, זיך אויסגעלאָזן מיטן זיך פאַרזאַמלען אין ייִדישן פאַראַיין בײַ אַ היימישן פּאַקערל...

אויף אַ באַזוך אין די שולן

איך האָב באַזוכט עטלעכע ייִדישע שולן, וואָס האָבן בײַ מיר אַרויס־גערופּן אַ געפיל פון שטאַלץ און פאַרגעניגן. שולן — פּאַלאַצן, מיט אַלע מאָדערנסטע איינריכטונגען און באַקוועמלעכקייטן מיט אַ פּריידיקן גע־פילדער פון טויזנטער ייִדישע קינדער אין וויסע כּאַלאַטלעך און ליכטיקע ייִדישע אויגן. וווּ נאָך האָט איר אַ פּאַלק, וואָס זאָל דורך טויזנטער יאָרן אַזוי זאָרגן פאַרן חינוך פון זינע קינדער? וואָס האָט דורך הונדערטער דורות געזיכערט דעם ייִדישן המשך...

דער ייִדישער שול־וועזן אין אַרגענטינע שטייט אונטער דער אָנפירונג פון איין צענטראַלער אַרגאַניזאַציע — דער ועד החינוך המרכזי — וואָס האָט די אויפזיכט, דורך זינע אינסטרוקטאָרן, איבער דער פּעדאַגאָגישער און אַדמיניסטראַטיווער אָנפירונג פון די שולן אין שטאַט און אין דער פּראָווינץ. דער גרעסטער טייל פון די שולן זינען „אינטעגראַלע“, דאָס הייסט, אַז די ייִדישע קינדער באַקומען אין זיי אַלגעמיינע וויסן, אין הסכּם מיט דער פּראָגראַם פון נאַציאָנאַלן דערציִונגס־ראַט, און צוזאַמען דערמיט לערנען זיי אויך ייִדישע לימודים לויט דער פּראָגראַם פון ועד החינוך

המרכזי. «צענדליקער יארן ציל-באווסטער חינוך-ארבעט, — זאגט מיר דער לערער וואס באגלייט מיך — האָבן געשאפן גרויס פרעסטיזש דעם היגן שולוועזן ווי דאָס קרוינאווערק פון אַרגענטינער ייִדישן ישוב».

אויסער די אינטעגראַלע שולן זײַנען אויך פאַראַן פאַראַלעלע-אַדער צוגאַב-שולן. דאָס הייסט, אָז די קינדער באַזוכן די רעגירונגס-שול אין האַלבן טאַג, און דעם צווייטן — גייען זיי אין דער ייִדישער שול, וווּ «דורך די ייִדישע לימודים שעפן זיי באַגניטערונג און גלויבן אין דער ייִדישער אומה», זאָגט מיר מיין באַגלייטער.

עס זײַנען פאַראַן פיר טיפן שולן: ייִדיש-העברעיִשע, העברעיִש-ייִדישע, רייך-העברעיִשע און רעליגיעזע. אין אַלע שולן ווערן אָבער דורכגעפירט קבלת-שבתן, אינערלעכע קלאַסן-פּייערונגען פון אַלע ימים-טובים, און די לערנביכער און די פּראָגראַמען זײַנען אוימעטום כמעט ווי די זעלבע. עס ווערן אויך געלערנט די זעלבע קעגנשטאַנדן ווי עברית ייִדיש, געשיכטע, תורה, תנך, ידיעות הארץ, געזאַנג, טראַדיציע. לויטן כאַראַקטער פון דער שול, גיט אָפּ יעדע איינע מער צייט דעם אַדער יענעם קעגנשטאַנד, אָבער אין תוך איז דער ציל פון אַלע שולן דער זעלבער.

אין גאַנצן לאַנד פונקציאָנירן היינט צו טאַג 90 עלעמענטאַר שולן, 19 מיטלשולן, 4 ישיבות און 1 הויכשול. צוזאַמען 114 שולן. דער גרעסטער טייל פון זיי אינטעגראַלע און אַנגעשלאָסענע אין ועד החינוך המרכזי. 16 שולן פון אייניקע ספרדים און אַנדערע ייִדישע עדות, וועלכע זײַנען נישט אַנגעשלאָסן אין ועד החינוך און אין וועלכע עס לערנען 3000 קינדער. אין די אַלע 130 שולן פון לאַנד — אַרײַנגערעכנט אויך די נישט אַנגע-שלאָסענע אין ועד החינוך — לערנען 25 טויזנט תלמידים.

פינף און צוואַנציק טויזנט ייִדישע תלמידים אין אַ ישוב, כּן ירבו, איז זייער אַ פּינע צאָל. אויף מיין פּראָגע, וואָס פאַר אַ פּראָצענט עס באַ-טרעפט פון דער אַלגעמיינער צאָל ייִדישע קינדער אין שול-עלטער, האָב איך קיין קלאַרן ענטפער נישט באַקומען. — אין זין פון סטאַטיסטיק, האָט מיר אַ שול-טוער באַמערקט, זײַנען מיר אַ היפש ביסל אָפּגעשטאַנען אין בוענאָס אַירעס. אָבער ווען איך בין צוגעשטאַנען מיט דער פּראָגע און געפּרעגט אויך אַנדערע יודע דבר, האָב איך באַקומען אַן ענטפער, אָז עס

ווערט גערעכנט, לערך אז 25 פראצענט פון אלע קינדער אין שול-עלטער באקומען א יידישע דערצינונג...

א מוסטערהאפטער שולוועזן, א גוטע ארגאניזאציע, פּרעכטיקע שולן, גוט-צוגעגרייטע לערער — מיט דעם אלעם מעג ווירקלעך שטאלצירן דער ארגענטינער ישוב. אבער — דער פראצענט קינדער, וואס באקומען א יידישע דערצינונג, איז נישט קיין גרויסער... פיל קלענערע ישובים פון לאטיין-אמעריקאנער קאנטינענט קאנען נישט שטאלצירן מיט אזא שולוועזן, אבער כמעט ווי דורכאויס איז דאָרט דער פראצענט יידישע קינדער אין די יידישע שולן — א פיל גרעסערער, און אין אייניקע לענדער אפילו דער-גרייכט ער קרוב צו די הונדערט פראצענט. זיכער קאָן מען אין דעם נישט באַשולדיקן די שול-טוער, עס מוזן זײַן אין דעם גענוג באַרעכטיקטע אַב-יעקטיווע סיבות, און אין דער ערשטער ריי דער אַנפּפּלּוס פּון דער פּרעמ-דער קולטור-סיבה און פון דער גרויסער מעטראָפּאָליע — און אַרגענטינע איז אין פאַרגלײַך מיט אייניקע אַנדערע לאַטיין-אמעריקאנער לענדער — אַ הויך קולטורעל לאַנד — וואָס ווירקט אויף דער יידישער מינדערהייט אויפן זעלבן אופן, ווי די גרויסע וועלט-צענטערס פון אייראָפּע און פון דער גרויסער אַמעריקע, וווּ דער פראַצענט קינדער אין די יידישע שולן איז נישט קיין גרעסערער...

עס דאַרף גענומען ווערן אין אַכט נאָך איין מאַטיוו, האָט מיר באַמערקט אַ שול-טוער, וואָס האָט באַזוכט דעם קאָנטינענט און קען גוט די יידישע ישובים פון לאַטיין-אמעריקע; די רעגירונגס-שולן אין אַרגענטינע — פון אלע מדרגות — שטייען אויף אַ גאַנץ באַטייטנדיקער פּעדאַגאָגישער הויך, און דאָ זײַנען אויך פאַראַן פּריוואַטע שולן זײער גוטע. מען קאָן אַבער נישט זאָגן דאָס זעלבע פון אלע לאַטיין-אמעריקאנער לענדער, וווּ די בע-סערע שולן זײַנען, דאָס רוב, קאָטויליש-רעליגיעזע. אזוי אַז יידישע עלטערן האָבן נישט געהאַט קיין ברירה, און אַפילו די פון זיי, וואָס שטייען ווייט פון יידישן לעבן, האָבן צווישן אַ קאָטוילישער שול און אַ יידישער — בעסער אויסגעוויילט די לעצטע...

יוגנט־קלובן

אָבער אַפילו די קינדער, וואָס באַזוכן נישט קיין ייִדישע שול — און אפּשר טאַקע איבערהויפּט די — ווערן דורך אַנדערע קאַנאַל אַרײַנגעפירט אין ייִדישן לעבן. די ייִדישע אַטראַקציע־קראַפּט פון דעם ישוב איז אַ גרויסע, און דער געזעלשאַפּטלעכער דינאַמיזם און פּיל־יאַריקע טראַדיציע האָבן געשאַפּן אַ גניסטיקע אַטמאָספּערע, אין אַ גאַנצער ריי אינסטיטוציעס, אַרום וועלכע עס גרופּירן זיך צענער טויזנטער ייִדישע יוגנטלעכע. אַזוי צײלט די „העבראַיאָ“ עטלעכע און דרייסיק טויזנט מיטגלידער. און ס'איז נישט נאָר קיין ספּאָרט־קלוב, נאָר אַ קולטור־אַנשטאַלט, וואָס באַמיט זיך, אויף זײַן אופּן, צו באַווירקן זײַנע מיטגלידער אין ייִדישן גניסט. דער שוויס־קלוב „הכוח“ צײלט צען טויזנט מיטגלידער און „מכבי“ — פינף טויזנט.

אויף אויסצורעכענען אַלע ייִדישע אינסטיטוציעס אין אַרגענטינע, און אינפּאַרמירן וועגן זײער טעטיקייט, דאַרף מען האָבן אַ גאַנץ בוך. די קהילה טוט עס אין אירע פּנקסים, וועלכע דערשיינען פּעריאָדיש. איך האָב געזען אַזאַ מין „פּנקס פון דער קהילה“ פון גרויסן פּאַרמאַט און 650 זײַטן. וועל איך נאָר דערמאָנען, אַז אין בוענאָס אַזרעס דערשיינען צוויי טעגלעכע ייִדישע צײַטונגען פון זײער אַ הויכן ניוואָ: „די אידישע צײַטונג“ און „די פּרעסע“, און עס דערשיינט אויך אַן אייגנאַרטיקער זשורנאַל פאַר דער פּילאָסאָפּישער עסיי „דווקא“, אונטער דער רעדאַקציע פון שלמה סוסקאַ־וויטש. דער איינציקער זשורנאַל פון דעם מין אויף דער ייִדישער שפּראַך.

מיר וועלן דערמאָנען נאָר איין סאַניטאַרע אינסטיטוציע — און זי איז נישט די איינציקע אין שטאָט — דעם ייִדישן שפּיטאַל „עזרה“, וואָס ווערט באַטראַכט ווי איינער פון די בעסטע שפּיטאַלן אין לאַנד. דער שפּיטאַל אַליין איז אַ שטעטל אַ גאַנצע, און איז באַזאָרגט מיט די מאַדערניסטע עקיפּן און מיט אַ קאַפּאַציטעט פאַר עטלעכע הונדערט אינטערנירטע, און פיל טויזנטער קראַנקע ווערן באַהאַנדלט טעגלעך אין די אויסערלעכע קאַב־סולטאַריעס, ייִדן און נישט ייִדן. די טעטיקייט פון דעם הייל־אַנשטאַלט פאַרשאַפּט אַ סך פּריינד און כבוד דעם ישוב צווישן דער ייִדישער און נישט־ייִדישער באַפעלקערונג.

די ביורא פון יידישן וועלט-קאנגרעס פאר לאטיין-אמעריקע

אין דער אטמאספערע פון געזעלשאפטלעכן דינאמיזם, וואס ברויזט און קאכט מיט יידיש לעבן אין בוענאס-איירעס, עקסיסטרט אן אינסטיטוציע. וועלכע טראגט דעם נאמען "ביורא פון יידישן וועלט-קאנגרעס פאר לאטיין-אמעריקע", וועלכע דערפילט א וויכטיקע מיסיע אין קאנטינענטאלן מאַסשטאב און פאָדערט דעריבער אויך אַ ברייטערע באַהאַנדלונג.

אמת, מיר האָבן זינט לאַנג שוין געוואָסט און געהערט פון דער דאָזיקער עקסיסטענץ און פון איר טעטיקייט. דאָס איז אַבער אַלץ מאַגער און בלאָס לגבי דער רעאַלער ווירקלעכקייט. בעת מען כאַפט אַ בליק אין דעם אמתן אינעווייניק פון דער דערמאָנטער אינסטיטוציע, וועלכע מאַכט דעם איינדרוק פון אַ גרויסער שיף, און מיט אַ געניטן קאַפיטאַן, וועלכע האַלט אין זיין האַנט דעם רודער. און דאָס איז דער פּינער ייִדישער שרייבער, רעדנער און געזעלשאַפטלעכער פירער, מאַרק טורקאַוו.

נאָך אַ חודש צייַט בעת איך האָב זיך געזעגנט מיטן ייִדישן בוענאָס איירעס, און איצט בעת מען זיצט פאַרטראַכט אין די מחשבות, לעבט אויפסונז אויף דאָס בילד, פון קאַריענטעס אין די צוויי טויזנטער, וווּ איך בין געווען כמעט אַ טאַג טעגלעכער גאַסט, און כ'זיץ איצט בייַ מיין שרייב-מאַשין און זע אויפסונז די פאַרחלומטע אויגן, מיטן זילבערנעם קאַפּ האַר, מיטן דינעם ציגאַרל אין מויל, גלייך ווי אַט דאָס ציגאַרל וואַלט דאָס געווען דער נאַענטער פּרינטי פון מאַרק טורקאַוו, און איז זיין באַגלייטער, אויף זיינע שליאַכן און וועגן, צו דינען בלב ונפש די אינטערעסן פון ייִדישן פּאָלק, אָדער אַמווייניקסטנס אַ פּופציק ייִדישע קהילות צעזייטע און צע-שפּרייטע איבערן לאַטיין-אמעריקאַנער קאָנטינענט.

דער טעלעפּאָן רוט נישט אַ רגע, עס רופט אָן אויפהער דאָס ייִדיש-גע-זעלשאַפטלעכע לעבן פון דער גרויסער שטאָט. דאָ אַהער קומען אויך רופן

פון דער ארגענטינער פראווינץ, ווו עס פולסירט א געזונט יידיש לעבן. אויך פון אויסלאַנד ריכט זיך אַרײַן אַ רוף וועגן פאַרשיידענע פראַגן און ענינים. די דאָזיקע ביוראָ. האָט זיך פאַרוואַנדלט אין אַן אַלגעמיינעם אַדרעס. פונקט ווי עס וואָלט אויסגעזען אַ אמתע מלוכה.

דער טעלעפאָן שטעלט זיך אָפּ אַ רגע, און טורקאָוו מאַכט אַ נאַטיץ, לויפט אַרײַן אין די אַנדערע צימערן, ווו עס זיצן אַ שטאַב פון זינע סעק־רעטאָרן. ער קומט פון דאָרט צוריק מיט בריוו און צירקולאַרן, וועלכע ווערן גלייך צעשיקט דורך דער פאַרמיטלונג פון די הענטליכע מאַדערנע קאָמוניקאַציע מיטלען איבער אַלע ייִדישע קהילות.

און נישט נאָר באַוועגט זיך די טעטיקייט פון דער ביוראָ, דורך דער טעלעפאָן פאַרמיטלונג. דאָ מערקט זיך טאַג־טעגלעך אַ באַוועגונג פון מענטשן, סײַ פון שטאָט ווי דער פראווינץ, און אויך פון די שכנותדיקע לענדער. מען קומט צו מאַרק טורקאָוו נאָך אַן עצה, נאָך אינסטרקציעס, אָדער מיט ענינים פון דער קהילה.

טורקאָוו איז דער גענעראַל־סעקרעטאַר פון דער לאַטיין־אַמעריקאַנער אַפטיילונג פון ייִדישן וועלט־קאָנגרעס. אָבער אין זײַן שטאָט פולסירט אַ פולבלוטיק געזעלשאַפטלעך לעבן, איז ער דאָ אומעטום, מיט זײַן פערזאָן, מיט זײַן אַנטייל און זײַן וואַגיק וואָרט. עס איז ממש צו שטוינען, אַזאַ פאַק פון געזעלשאַפטלעכקייט, ליגט אויף די פליצעס פון אַ יחיד. כמעט נישט פאַראַן אַ וויכטיקע זיצונג פון אַ „דאַיאָ“, פון „אַמיאַ“ און פון אַנדערע וויכטיקע אינסטיטוציעס, פון דערצײונגס־וועזן, אַז טורקאָוו זאָל נישט פאַרנעמען דאָרט זײַן אָרט. און אין ברויזנדן קולטורעלן לעבן פון ב. אַנרעס, איז דער דאָזיקער מענטש אויך אַ מיטבאַטייליקטער און נישט סתם אַ צושויער. זײַן באַזונדער בניטראַג — דער פאַרלאַג „דאָס פּוילישע ייִדנטום“ וועט אייביק אַרויסלעכטן פון היכל פון אונדזער ייִדישער ליטע־ראַטור.

איך האָב געהאַט דעם פאַרגעניגן בײַזײַן אַ זיצונג, וועלכע דער וועלט־קאָנגרעס האָט פאַררופן, מיטן ציל צו אַרגאַניזירן אַן אַקציע צו פאַדערן אַ פרייען אַרויספאַר פון די סאָוועטישע ייִדן, וואָס ווילן עולה זײַן קיין מדינת ישראל. מיט דער זיצונג האָט אַנגעפירט טורקאָוו, און עס זינען בײַגעווען פאַרשטייער פון אַרטיקע ייִדישע אינסטיטוציעס, און פון אייניקע ישובים

א גרופע זשעלעכע און גארטאגלעך אין זיער פאראין אין בוענאסאירעס. — פון רעכטס זיצן: א. רידעלמאן, ש. לעווינסקי, אל. פרויעמאן, י. פארבער (פון קאסטא-ריקא), א. ראכעוועגער, פ. ראכעוועגער, ל. קורצמאן, ל. דע ראפעלד, מאקס שלאק, פ. פאסטמאן, ע. וויר גיצער, ז. שיצערמאן, מ. שלאק, ח. פרויעמאן, פ. ווינצער, ר. גובער, וו. שפערמאן, מ. פאסטמאן, ל. פאסטמאן, מ. ווינצער, דובינסקי, פ. דובינסקי, ב. נאכטיילער, ג. נאכטיילער, מ. פרויעמאן, ש. ווינצער, מ. רובינשטיין, מ. אינזעבערג, ז. פאסטמאן, י. גובער, ד. קורצמאן, מ. שלאק, י. ראפעלד, י. רובינשטיין

פון די אַרומיקע שכנישע לענדער. א באַזונדערס גוטן אַזנדרוק האָט גע- מאַכט די גרויסע צאָל יונגע מענטשן, פון צווייטן און פון דריטן דור, וועלכע האָבן אַנטיילגענומען אין די דעבאַטן.

מען האָט געפילט, אַז די יונגעלייט זענען דורכגעדרונגען מיט ייִדישן באַוווּסטזיין, און בעמען אויף מיטן גאַנצן ערנסט די אחריות צו קעמפן פאַרן ייִדישן המשך און זאָרגן פאַר דער מדינה, און אַינשטימיק איז באַ- שלאָסן געוואָרן דורכצופירן אַ פּראָטעסט־אַקט אין „לונאַ פאַרק“, וואָס נעמט אַריין בני די פינף און צוואַנציק טויזנט מענטשן.

ער האָבן גערעדט עטלעכע רעדנערס אין שפּאַניש, און מאַרק טורקאָוו האָט גערעדט ייִדיש. אַ טריבון אין פּוּלז זיך פון וואָרט; ער האָט די ריכטיקע שפּראַך פאַר די ברייטע מאַסן און קאָן דערוועקן ייִדישע געפילן. אין די לאַנגע יאָרן פון מַזן געזעלשאַפטלעכער אַקטיוויטעט, איז נאָך מיר קיין מאָל נישט אויסגעקומען בניצונען אַזאַ ייִדישע מאַסן־פאַרזאַמלונג. דער ריזיקער זאָל איז געווען געדיכט באַזעצט אויבן און אונטן, אַ וואַלד מענטשן־קעפּ, און צווישן זיי טויזנטער יוגנטלעכע פּנימער און אַ קעמפּערישער ענטו- זיאָם פון יונגע שטימען פאַרהילכט די לופט מיט „שלאַח את עמי!“.

די אַרטיקע אַפּטיילונג פון וועלט־קאָנגרעס, מיט דער באַטייליקונג פון דער „דאַיאָ“ און אַנדערע אינסטיטוציעס, האָט אַרגאַניזירט די מאַניפעס- טאַציע און דער ישוב האָט אויסגעדריקט זיין מיטגעפיל און זיין אַנוועזנהייט. און מיר גלייבן, אַז דער רוף וועלכער האָט הילכיק אַפּגעקלונגען אין דעם אויבן־דערמאָנטן בוענאַס אַירעסער „לונאַ פאַרק“, האָט באַקומען אַ טיפּן אַפּקלאַנג איבער אַלע טיילן פון דער ברייטער ייִדישער וועלט, אומעטום וווּ ייִדן לעבן און שאַפן. אויך צו אונדזערע ברידער פון סאָוועטישן „גן עדן“ וועט אפשר זיך דורכריסן אַן אַפּקלאַנג פון וועלטן לאַטיין־אַמעריקאַנער ייִדנטום, און זיי דערמוטיקן פאַרצוזעצן דעם קאַמף פאַר זייערע רעכט זיך צו פאַראייניקן מיט זייער פּאָלק און עולה זיין אין מדינת ישראל.

די לאַטיין־אַמעריקאַנער אַפּטיילונג פון ייִדישן וועלט־קאָנגרעס אין בוענאַס אַירעס, טוט אויך קולטורעל־דערצייערישע אַרבעט, און פון זייער אַ באַדייטנדיקן פאַרנעם. זי גיט אַרויס אַ ביבליאָטעק פון ייִדישע פּערזענלעכקייטן, היסטאָרישע געשעענישן און בכלל פון יודאָ־סטישער טעמאַטיק, וואָס איז באַשטימט פאַר דער יוגנט און פאַר די אַלע וואָס ווילן באַריכערן

זייער יידישן וויסן. אכציק בראשורן זענען שוין ארויס, אין שפאניש, פון ארטיקע און אויסלענדישע יידישע שרייבער און גייסט-מענטשן.

די אפטיילונג פון יידישן וועלט קאנגרעס אין בוענאס איירעס פאר-בינדט אלע ישובים פון קאנטינענט אין איין גרויסער יידישער משפחה, וואס זעט אין דער סאלידארישער מיטארבעט און איניקייט דעם וועג, וואס זיכערט דעם יידישן קיום און המשך.

מיט דער פאמיליע טורקאוו פארבינדט מיך א פריינדשאפט פון א סך יארן. מיט זיגמונד, דעם טאלענטירטן ארטיסט און „בלאנדזשענדיקן שטערן“ איבער דער יידישער וועלט, בין איך געשטאנען אין פערמאנענט-טער שריפטלעכער פארבינדונג, באזונדערס אין דער צייט ווען ער איז געווען אויף אונדזער קאנטינענט. אין יאר 1936 האב איך אראנזשירט פאר אים דריי פארשטעלונגען אין באגאטא, און כאטש ער איז אינגעשטאנען אין א האטעל, איז ער פון מנן שטוב נישט ארויסגעטראטן. ער איז געווען די איידלקייט אליין, אין דעצעמבער 1969 אדער 1970, האב איך באקומען פון אים א בריוו, אז ער פארט דרינגענדיק קיין ישראל. זען יינגערער ברודער, יצחק, איז ערנסט קראנק, און זען אנוועזנהייט, שרייבט ער, וועט זען פארן קראנקן א טרייסט און דערליכטערונג. ער איז געווען ביים קראנקן בעט פון ברודער א פאר וואכן און האט באקומען א הארצעלאג... אין א פאר מאנאטן ארום איז אויך יצחק נפטר געווארן...

יצחק איז געווען מנן יוגנט-חבר, און באקענט האב איך זיך מיט אים אין — א הכשרה, ביים שטעטעלע מישעוו, אין פוילן, אין יאר 1921. איך געדענק עס פונקט ווי עס וואלט געווען נעכטן. אין מישעוו, האבן אין איין שיינעם טאג באזוכט זייער מיזיניק — איציקלען — זענע עלטערן. דער פאטער טורקאוו, האט אויסגעזען ווי א פרינץ און די מוטער — א פריינדעסין. זייער אויסזען, קליידונג און האלטונג, האבן באשטעטיקט דעם איינדרוק. יצחק, איז אין ישראל געווען דירעקטאר פון „שלום אש מוזיי“ און רעדאקטאר פון א וויכטיקער צייטשריפט, „פאלקסבלאט“, ארגאן פון דער פועלי-ציון פארטיי. ער פלעגט מיר רעגולער שיקן די אויסגאבע, און מיר האבן אנגעהאלטן א שריפטלעכע פארבינדונג. אזוי, אז די משפחה טורקאוו איז מיר גוט באקענט און זייער נאענט צום הארצן.

פסוקים

דער יידישער ישוב אין פּאָנאַמאָ

געאָגראַפֿיע, וואָס מאַכט געשיכטע

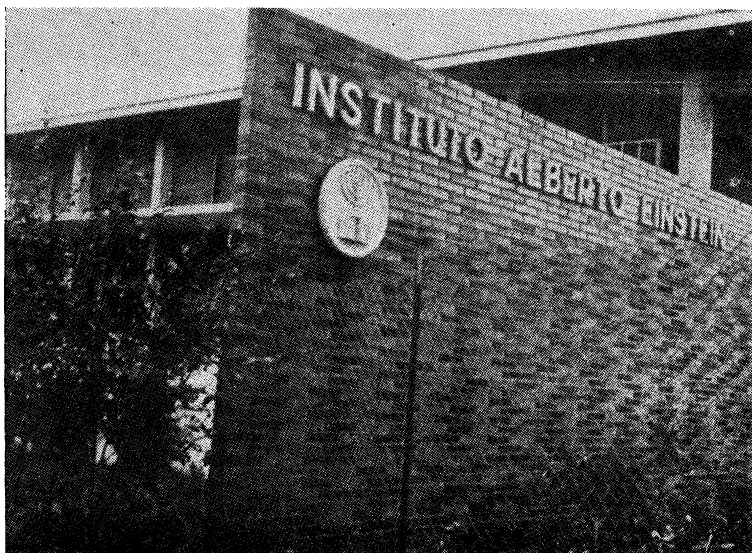
פּאָנאַמאָ איז אַ קליינע רעפּובליק פון 75 טויזנט קוואַדראַט קילאָמעטער מיט אַ באַפעלקערונג פון אַנדערטהאַלבן מיליאָן נפשות. די געשיכטע פון דעם לאַנד, איז אין אַ גרויסער מאָס אַ רעזולטאַט פון זיין געאָגראַפֿישער לאַגע. די געאָגראַפֿיע איז אין אַלע לענדער אַ וויכטיקער פּאַקטאָר אין דעם גורל פון אַ נאַציע. אין פּאָנאַמאָ אָבער, וואָס שטעלט מיט זיך פאַר אַ מין שמאַלע ערדישע בריק — פון זעכצן קילאָמעטער די ברייט אין אייניקע ערטער — וועלכע פאַרבנדט דעם צפון־מיט דרום־אַמעריקע, און צע־שיידט דעם אַטלאַנטישן פון שטילן אַקעאָן, האָט די געאָגראַפֿיע געשפּילט אַ דעצידירנדיקן אינפלוס.

ביון יאָר 1903 איז אָט דער שמאַלער פּאַס ערד געווען אַן אינטעגראַל־לער טייל פון קאָלאָמביע. אָבער דער מעכטיקער שכן פון צפון, די פּאַראַיי־ניקטע שטאַטן, האָט פאַרטראַכט אויסצובויען אַ קאַנאַל, וואָס זאָל פאַרבנדן די ביידע אַקעאַנען, דאָס האָט געפּאָדערט די נאַציאָנאַלע זיכערקייט פון דעם גרויסן לאַנד, און אויך די אינטערעסן פון אינטערנאַציאָנאַלן האַנדל. און ס'איז אויסגעבויט געוואָרן אַ קאַנאַל, וואָס שטעלט מיט זיך פאַר די העכסטע דערגרייכונג פון דער מאָדערנער אינזשעניערן־קונסט. די זאַנע פון קאַנאַל איז געבליבן אונטערן אויסשליסלעכן קאַנטראָל פון די פּאַראַייניקטע שטאַטן, און די „בריק“ אין איר גאַנצער לענג, מיט אַ היפשן הינטערלאַנד אַרום, איז דערקלערט געוואָרן ווי אַ פּרייע און אומאַפהענגיקע מלוכה...

אַזוי אַז פּאָנאַמאָ איז די ייִנגסטע רעפּובליק אויף דעם קאָנטינענט, וואָס האָט פאַר דער קורצער צייט פון איר עקסיסטענץ פּאַרלייגט די גרונט־יסודות פון איר נאַציאָנאַלער זעלבשטענדיקייט, און שטרעבט איצט אויך צו „פּאַרהיימשן“ און אַננשליסן איר איר נאַציאָנאַלן פאַרמעגן די קאַנאַל־זאַנע. דאָס לאַנד האָט אויך געזיכערט זיין עקאָנאָמישע און קולטורעלע אַנט־

וויקלונג, פאר וועלכע די יידישע אימיגראנטן האָבן אויך באַטשטנדיק ביי-געטראָגן.

יידן האָבן זיך אָנגעהויבן באַווייזן אין פּאַנאַמאַ נאָך אין דער צייט פון דער קאָלאָניאַלער עפּאָכע. אַ גרעסערע אינוואַנדערונג איז געקומען פון דער צווייטער העלפט פון פאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט, פון דעם ענגלישן אינדול יאַמניקאַ און פון דעם האַלענדישן קוראַסאַ. זיי זיינען געקומען מיט קאַפיטאַל, און האָבן זיך גענומען צום האַנדל, צוקער-אינדוסטריע, און קאָנסטרוקציע פון שיפן און הייזער. אין יאָר 1876, האָבן זיי געשאַפן דעם ערשטן יידישן פאַראיין און אויסגעבויט אַ שול, אַרום וועלכער עס גרופירן זיך די עלטערע תושבים, וואָס האָבן זיך אינגעבעירגערט און זיך דאָ גוט אינגעלעבט מיט די העכערע קלאַסן פון לאַנד, צו וועלכע זיי געהערן לויט זייער עקאָנאָמישער און סאָציאַלער פאַרמאַציע.

דער „אַלבערט אינשטייטוט“ אינסטיטוט אין פּאַנאַמאַ, מיט דער עמבלעם פון מדינת ישראל — די מנורה און בוך — ביים אַריינגאַנג אין שול

א גרעסערע אינוואנדערונג איז סוף פאָריקן יאָרהונדערט געקומען פון ספרדישע יידן, פון פאָרשיידענע אַראַבישע לענדער, און קורץ פאָרן צווייטן וועלטקריג און באַלד נאָך אים, האָבן זיך אויך באַזעצט אין פּאַנאַמאַ ייִדן פון די מזרח-איראָפּעיִשע לענדער, וועלכע האָבן אין יאָר 1945 געשאַפן אַ שיינעם ייִדישן צענטער, וואָס איז באַשטאַנען פון אַ שול צום דאַוונען און אַ קלוב פאַר אַלגעמיינער טעטיקייט, אין וועלכן זיי פאַרזאַמלען זיך אַפט ביי פאָרשיידענע געזעלשאַפטלעכע און קולטורעלע אַקטן.

נישט אַזוי ליכט איז עס אַנגעקומען צו שאַפן אַן אייגן געזעלשאַפטלעך הויז. אין יענער צייט איז נאָך אַ גרויסער טייל פון די אַשכּנזישע יידן גע-ווען „גריין“, נישט אינגעפונדעוועט, נישט זיכער מיטן באַדן אונטער די פיס, און כאַטש דער אינטערעס פאַר אַ ייִדישן צענטער איז געווען גרויס, איז אָבער געשטאַנען אין וועג די פּראַבלעם פון פינאַנצירן אַזאַ אונטערנעמונג און די פּראַגע פון דער אידעִישער אַריענטאַציע, וועלכע מען וועט דער נעער אינסטיטוציע געבן. הברה איז געקומען פון די פּוילישע און ליטווי-שע שטעט און שטעטלעך מיט אַ געזעלשאַפטלעכן באַגאַוּש, מיט פּאָליטישע סימפּאַטיעס, מיט אַן אַנגעהעריקייט צו פאָרשיידענע „איזמען“, און זיי האָבן אין דער נעער היים געוואָלט זיך אויסלעבן אין הסכם מיט זייערע אידעאַלן, לאַנגע מאַנאַטן האָט מען אויף פאַרזאַמלונגען דעבאַטירט וועגן כאַראַק-טער פונעם צענטער, וועגן זיינע צילן און אויפגאַבעס, און ענדלעך איז מען געקומען צו אַ הסכם וועגן די עיקרדיקע פּרינציפּן און באַשלאָסן, אַז עס דאַרף געשאַפן ווערן אַ קהילה פון די מזרח-איראָפּעיִשע יידן, וואָס זאָל באַפּרידיקן אַלע ייִדיש-טראַדיציאָנעלע און געזעלשאַפטלעכע הצטרכותן, און עס איז אַנגעטרויט געוואָרן מײַן לאַנדסמאַן, שאַלעק אַלטמאַנען, אַז ער זאָל אויסאַרבעטן די „קאָנסטיטוציע“ פון דער נעער געזעלשאַפט, וועלכע וועט דאַרפן באַשטעטיקט ווערן דורך דער גרינדונגס-פאַרזאַמלונג.

נוסח זשעלעכאָוו

און שאַלעק האָט צוגעשטעלט אַ דאַקומענט, וואָס איז כאַראַקטעריסטיש מיט זײַן ערנסטער אידעִישער וויזיע, געזונטער נאַציאָנאַלער אַריענטאַציע

און קליינשטעטלדיקער תמימות, ווי אַ טרײַער אויסדרוק פון „זשעליכאווער נוסח“, וואָס האָט געזוכט אַ סינטעז פון דער רעליגיעזער טראַדיציע און די פּראַגרעסיווע אידעאָלן, און וואָס ווערט אין די תקנות פון דער יונגער ייִדישער קהילה אין פּאַנאַמאַ, פּאַרמולירט אין דעם צוזאַג צו שעפּן אינספּיראַציע „פון די אַלטע און נייע ייִדישע קוואַלן“.

און שאַלעקס פּרינציפּן־דעקלאַראַציע ווערט צוזאַמענגעשטעלט פון די ווינטערדיקע פּונקטן, וועלכע מיר גיבן אין זייער פּולן און אַריגינעלן טעקסט, ווי אַ היסטאָרישן דאַקומענט, וואָס זאָגט עדות אויפן געפּיל פון נאַציאָנאַלער אַחריות און ייִדישן באַוווּסטזײַן, וועלכע די מזרח־אײראָפּעישע אימיגראַנטן האָבן מיטגעבראַכט ווי אַ ירושה פון זייער אַלטער היים;

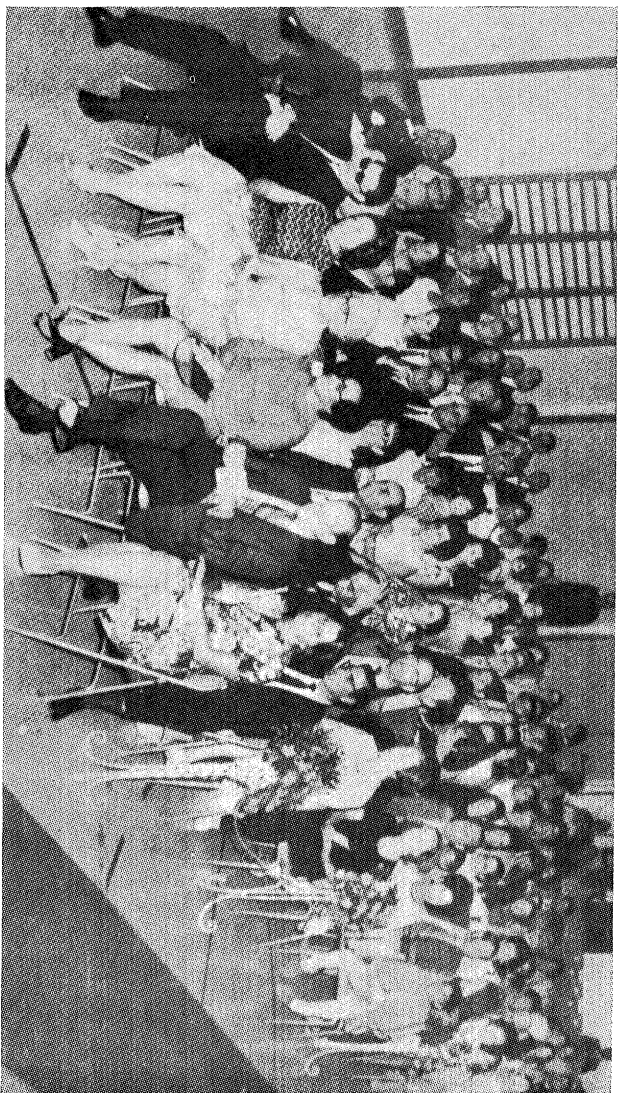
א. — דער צענטער וועט זײַן דער פּאַראַיניקטער כּוח פון אַלע ייִדן אין ירושלים, אָן אונטערשייד פון פּאָליטישע איבערצײַגונגען;

ב. — דער צענטער שטרעבט צו אינספּירירן אַלע שעפּערישע כּוחות, אַז זיי זאָלן קומען צום אויסדרוק פּאַרן נוצן פון אַלע ייִדן;

ג. — דער צענטער שטרעבט צו שאַפּן אַ ברידערלעכע משפּחה, וווּ יעדער ייִד זאָל געפּינען און קאַנען דערוואַרטן אַ וואַרעמע האַנט און הילף אין צײַט פון נויט;

ד. — אונדזער אַרגאַניזאַציע וועט ציען אינספּיראַציע פון אַלטע און נייע ייִדישע קוואַלן, עס קאַן נישט זײַן קיין אמת ייִדיש לעבן, אַז דאָס רעליגיעזע לעבן זאָל אויסגעלאָזט ווערן. יעדע פּאַרעם פון קולטור, צײַט איר אינספּיראַציע פון רעליגיעזן געפּיל און האָט זיך אָנגעהויבן מיט רעליגיע. דער פּאַרלאַנג פון פּרימיטיוון מענטשן צו דערקלערן זיך די אַרומיקע וועלט, האָט אים געפירט צו רעליגיע. די ערשטע און גרעסטע קעמפּערס אין דער מענטשלעכער געשיכטע זײַנען געווען די ייִדישע נביאים, זייערע געדאַנקען זײַנען נאָך גילטיק ביז צום הײַנטיקן טאַג. צו איגנאָרירן די דאָזיקע לערע איז פשוט אַן אומזין;

ה. — דער ייִדישער בײַטראַג צום קאַמף פאַר פּרױהייט אין דער געשיכטע פון דער מענטשהייט — אָנהייבנדיק פון די נביאים ביז אונדזערע צײַטן — איז זייער באַטייטנדיק אומעטום, און אין אַלע עפאַכעס וווּ ס׳איז פּאַרגעקומען אַ קאַמף פאַר גערעכטיקייט, זײַנען אונדזערע ברידער און

פארישטייעקס פון דער רעגירונג און אקאדעמישע אינסטיטוציעס רבנים, מיטגלידער פון דער פארמאליטונג און עלטערן פון קיר-
קינדער, אורק א שול-אקט אין "אלבערט אינשטיטוט" אין פאנאפא

שוועסטער געווען אין די פאָדערשטע רייען, אזוי אין קאָמפן קעגן די באַ-
דריקערס, וואָס האָבן געוואַלט אַרױפצווײנגען זייערע פּאָגאַניסטישע געטער,
בײַן קאָמפּ פּאַר אַ גערעכטער וועלט אין אונדזער צײַט.

צײַונײַסטן און סאַציאַליסטן שטרעבן צו אַ גערעכטער וועלט, זײַנען קײַן-
דער און אײַניקלעך פון יענע גרויסע לערערס אונדזערע, וואָס האָבן געפּרײ-
דיקט ליבשאַפט צו אַלע מענטשן נאָך מיט טױזנטער יאָרן צוריק. מיר װילן
די דאָזיקע לערע װײַטער פּאַרזעצן און דאָס אײַבערגעבן אונדזער נײַעם דור;

ו. — דער צענטער וועט זײַן די גנסיטיקע היים פון אַלע יידן אין פּאַ-
נאַמאַ. מיר וועלן, לױט אונדזערע מעגלעכקײַטן, אָפּשפּײַגלען דאָס קאַליר-
פּולע לעבן אין דער גאַנצער ייִדישער וועלט און אױפן גאַנצן פּאַרנעם פון
דער ייִדישער געשיכטע. די ייִדישע ליטעראַטור אין אַלע אירע פּאַרמען,
די שפּאַניש-אַראַבישע גאַלדענע תקופּה, בײַן דער מאָדערנער ייִדישער לי-
טעראַטור אױף ייִדיש און העברעיִש. אַלץ דאַרף אונדז זײַן ליב און היימיש.
מיר וועלן עפּענען אַ ביבליאָטעק און זיך באַמײַען צו אַנטװיקלען, דורך
פּאַרשיידענע קולטור-אַקטן, דעם גנסיטיקן מצב פון אונדזערע מיטגלידער;

ז. — ייִדישע ימײַס-טובים וועלן געפּײַערט ווערן ווי עס פּאַסט פּאַר אַ
ייִדישער אינסטיטוציע. אַ יום-טוב איז אַ טאַג אַרױסגעשײלט פון דער טאַג-
טעגלעכקײַט, וועלכער דערהײבט גנסיטיק; אַ טאַג, אין וועלכן עס איז פּאַר-
געקומען אַ װיכטיקע היסטאָרישע געשעעניש, וועלכע דאָס פּאַלק האָט גע-
פּונען צו פּאַראַייביקן לדורות;

ח. — דער צענטער וועט עפּענען אַ קינדער-שול, וואָס וועט דערצײען
אונדזערע קינדער אין ייִדישן גנסיט, און די היגע ייִדישע תּושבים וועלן
מער נישט זײַן געצװונגען, קעגן זייער װילן, צו שיקן זייערע קינדער אין
קאַטוילישע שולן;

ט. — דער צענטער וועט שטיצן פּינאַנציעל אַלע שעפּערישע כּוחות
אין ייִדישן לעבן אײַבער דער גאַרער וועלט, און וועט זאָרגן פּאַר די סאַ-
ציאַלע הצטרכותן פון לאַקאַלן ישוב, מיטן ציל צו פּאַראַייניקן און קאַנ-
סאַלירן דעם היגן ייִדישן ישוב.

קײַן גבירים זײַנען נאָך אין יענער צײַט צװישן אַשכּנזישע אײַמיגראַנטן
נישט געווען, דאָך האָט מען אין אַ קורצער צײַט באַװיזן צו שאַפן אַ סומע

פון דרײַסיק טויזנט דאָלאַר. אין יאָר 1945 איז אָפּיציעל דערעפנט געוואָרן דער ייִדישער צענטער, וואָס האָט זיך געשטעלט אויף דער באַזע פון „אינטערגראַלער ייִדישקייט“ און איבער־פּאַרטייִשקייט, וואָס האָט דערהאַלטן די גאַנצקייט פון דער אַשכּנזישער גרופּע, און געפירט צו אַ געמיינזאַמער און אַינפּאַרשטענדיקונג פון אַלע ייִדן אין פּאַנאַמאַ.

ייִדישע אַחריות

בני די צוויי טויזנט נפשות ציילט דער ייִדישער ישוב אין פּאַנאַמאַ, אַריבער אַ העלפט פון זיי געפינען זיך אין דער הויפטשטאָט, און די אַיִ־בעריקע אין קאַלאָן און אין אייניקע קלענערע שטעט.

אַזוי אַז דער ייִדישער ישוב איז צוזאַמענגעשטעלט פון דרײַ פּאַרשייִ־דענע עדות, מער־ווייניקער גלייכע אין צאַל, אָבער גאַנץ באַזונדערע אין זייער סאַציאַלער אָנגעהעריקייט און גינסטיקער קולטור. די ענגליש־האַ־לענדישע ייִדן, וועלכע האָבן באַוווּזן צו דערגרייכן וויכטיקע פּאַזיציעס אין עקאָנאָמישן און קולטורעלן לעבן פון לאַנד, זינען אין אַ געוויסער מאָס קאָסמאָפּאָליטיש געשטימט, און זינען געווען דערווייטערט פון די אַלע אַנדערע סעקטאָרן פון דער ייִדישער באַפעלקערונג.

די צווייטע גרופּע אין צאַל, די ספרדים, זינען טיף רעליגיעז גע־שטימט, רעדן צווישן זיך אַראַביש, און זאָרגן שטאַרק פאַר דער רעליגיע־זער דערציִונג פון זייערע קינדער. די מזרח־אײראָפּעיִשע ייִדן — דאָס רוב ייִדיש־רעדנדיקע — זינען אַרגאַניזירט, ווי מיר האָבן אויבן דערמאָנט, אין אַ באַזונדער קהילה, וועלכע האָט געזוכט אַ קאָנטאַקט און אַ בשותפות־דיקע פּלאַטפּאָרם פון צוזאַמענאַרבעט מיט די אַנדערע צוויי סעקטאָרן פון דער ייִדישער באַפעלקערונג.

נישט אַזוי ליכט איז געווען אַינצושטעלן אַ פּאַרבינדונג און צוזאַ־מענאַרבעט פון די דרײַ גאַנץ באַזונדערע גרופּן. דאָך איז דאָס דערגרייכט געוואָרן; קודם כּל, אַ דאַנק דעם בשותפות־דיקן אינטערעס פאַר מדינת ישראל, אַ דאַנק דעם דינאַמיזם און גוטן ווילן פון דער אַשכּנזישער

קהילה. — הײנט בראש מיטן ה' ראובן קאץ. — און אין די לעצטע יארן — א דאנק דעם פערזענלעכן אינפלוס פון הרב ד"ר העשל קלעפפיש, דירעקטאר פון דער אלבערט איינשטיין שול און אלגעמיין אַנערקענטער און באַליבטער גינסטיקער מנהיג.

און נאך לענגערע פאַרהאַנדלונגען איז געשאפן געוואָרן אַ „ראַט פון ייִדישע קהילות“, וואָס האָט זיך געשטעלט פאַר אַן אויפגאַבע צו קאָאַרדיִן גירן די קאַמונאַלע אַרבעט פון די באַזונדערע קהילות און רעפּרעזענטירן דעם ישוב כּלפּי־חוץ. עס איז אויך געוויילט געוואָרן אַ צענטראַלער קאַמפּיין קאַמיטעט, וואָס פירט אַן מיט די אַקציעס פאַר די לאַקאַלע ייִדישע הצטר־ כּותן און פאַר מדינת ישראל. די לעצטע עטלעכע יאָר ווערן אינגעאַרדנט צענטראַלע אַקטן צום אַניווערסאַר פון דער מדינה, צום אַנדענק פון וואָר־ שעווער געטאָ־אויפשטאַנד און אַנדערע, אין וועלכע עס באַטייליקן זיך הונדערטער יידן פון אַלע סעקטאָרן.

*

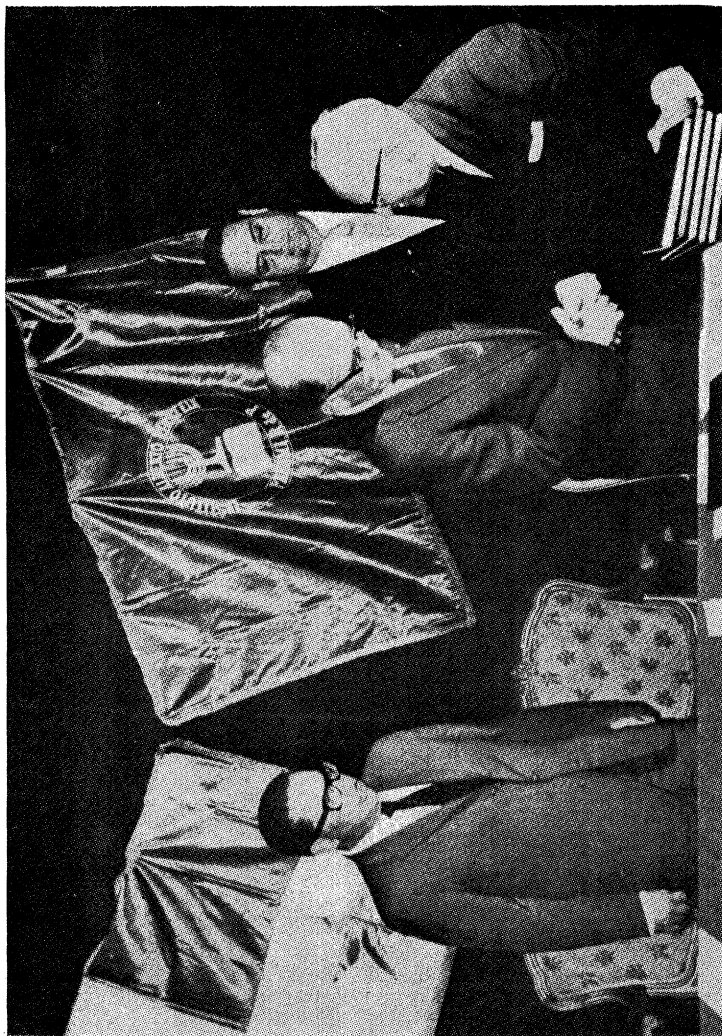
אין אַלע ישובים פון דער ייִדישער וועלט האָט די אַנטשטייונג פון דער מדינה, און איר העראַישער קאַמף מיט די אַרומיקע שונאים, דערוועקט די פאַרשלאַפענע ייִדישע געפּילן, און ארײַנגעבלאַזן אַ רוח החיים פון גלויבן אין דער אייגענער פּולווערטיקייט. אָבער אין ערגעץ איז עס נישט געקומען צו אַזאַ בולטן אויסדרוק ווי אין דעם קליינעם ייִדישן ישוב פון פּאַנאַמאַ. וווּ די העכערע ייִדישע שיכטן זײַנען וואָס ווײַטער אַלץ מער אַרײַנגעוואַקסן אין דער אַרטיקער אַריסטאָקראַטיע, און די אַלע אַנדערע האָבן זיך געפּילט איזאָלירט און אויסגעשטעלט אויף די אינפלוסן פון דער אַסימילאַציע. די מדינה האָט דערנענטערט די דרײַ באַזונדערע סעק־ טאָרן, וועלכע האָבן גערעדט גאַנץ פאַרשיידענע שפּראַכן, און האָט זיי פאַראייניקט אויף דער באַזע פון אַ געמיינזאַמער פּלאַטפּאָרם פון אַרבעט פאַרן ייִדישן לעבן אויפן אַרט און פאַר מדינת ישראל.

הרב ד"ר העשל קלעפפיש

זייער פיל בניגעטראגן האט פאר דער דאזיקער דערנענטערונג, ווי געזאגט, האט דער ד"ר העשל קלעפפיש. א בעל מידות טובות, און א מענטש מיט אן אלזייטיקער און טיף יידישער קולטור, באווייזט ער צוזאם מענברענגען אלץ מער אונטער איין דאך די באזונדערע דריי יידישע סעקטן טארן. צו זיינע דרשות אין בית-תפילה קומען יידן פון אלע גרופן, און אין זיין שול, אויפן נאָמען פון פראָפ' אלבערט איינשטיין, לערנען כמעט ווי אלע יידישע קינדער. פיל עלטערן האָבן אַרויסגענומען זייערע קינדער פון די ענגלישע און קאטוילישע שולן, און זיי געשיקט אין דער איינשטיין שול. דער ד"ר העשל קלעפפיש איז אַ צענטראַלע פיגור, אַרום וועלכער עס גרופירט זיך דאָס גאַנצע גייסטיקע יידיע לעבן, אונטער זיין אַנפלוס האָט דער קיבוץ גלויות, וואָס איז באַשאַטאַנען פון דריי באַזונדערע שבטים דורכגעמאַכט אַ פראָצעס אויב נישט פון צונויפשמעלצונג, איז פון אַ באַטייטנדיקער דערנענטערונג, סײַ אין געזעלשאַפטלעכן לעבן ווי אַפילו אין פּערזענלעכע באַציונגען.

איך האָב געהאַט דעם פאַרגעניגן זיך צו באַקענען מיטן ד"ר קלעפפיש בעת מיין באַזוך אין פאַנאַמאַ, מיט אַ יאַר צען צוריק. איך האָב געוויסט, אַז ער האָט על פי נס זיך געראַטעוועט פון נאַציסטישן גיהנום און זיין נער אַ ברודער, אַ פירער פון אויפשטאַנד אין וואַרשעווער געטאָ, איז אומגעקומען על קידוש השם. אויך זיינע עלטערן, און די איבעריקע מיטגלידער פון דער משפּחה — אויסער איין שוועסטער — זיינען אומגעקומען מיט די זעקס מיליאָן קדושים.

עס האָט מיך באַגלייט מיין לאַנדסמאַן, שאלעק אַלטמאַן, רעדאַקטאָר פון „זשעליכאווער בולעטין“, און דער ד"ר קלעפפיש האָט אונדז אויפגענומען אין זיין „קינדערשער מלוכה“, אַ מאַדערנע און ליכטיקע געביידע, אַרומגערינגלט מיט אַ פאַרק, אין הויף שטייען עטלעכע גרויסע שיינע בוסן, וואָס ברענגען די קינדער אין שול, ס'איז די צייט פון לימוד. מיט אַ געפיל פון שטאַלץ פירט אונדז דער דירעקטאָר און ווייזט אָן, דאָ איז דער קינדערגאַרטן, דאָרט, די קלאַסן פון דער עלעמענטאַר שול און דאָ — די מיטלשול.

גראדזינגאָרט אין „אלבערט אינשטיטוט“ אינסטיטוט, אין יאָר 1964. — דײַר קלעפּיש גיט איבער דעם מלוכה-פּרעזידענט, דײַר ראַבערט פּ. טשיאַרי, אָן עקזעמפּלאַר פּון שול-אַרבורן. ביז דער אָנוועזענהייט פּון בילדונג-מיניסטער און דירעקטאָר פּון פּראָטאָ-קאָל ביים מיניסטריום פּון אויסער-דעזענים

— וואָס לערנט מען אין שול? פרעג איך.

— אַלץ וואָס דאַרף געלערנט ווערן אין אַ ייִדישער שול, ענטפערט מיר דער ד״ר קלעפּפּיש. ייִדישע געשיכטע, עברית, תנ״ך, ליטעראַטור, אַבער אַזוי ווי די שול איז אַן אינטעגראַלע, ווערן אויך געלערנט אַלע לימודים פון אַן אַלגעמיינער שול אין דער לאַנד־שפּראַך, און לויט די אָפּיציעלע פּראָגראַמען. די שול האָט זיך קונה־שם געווען אין שטאַט ווי איינע פון די בעסטע שולן, לערנען אין איר אויך אייניקע נישט ייִדישע קינדער. ייִדישע געשיכטע ווערט געלערנט אין שפּאַניש און איז אַבליגאַ־טאָריש פאַר אַלע תּלמידים, עברית — אָפּטאַטיוו, דאָך לערנען עברית אויך אייניקע נישט־ייִדישע קינדער, און צייכענען זיך אויס אין דער שפּראַך. די שול האָט געווונען אַ סך פּריינד אין שטאַט און דער עיקר — זי האָט געווונען דעם ישוב, און עס לערנען שוין היינט אין שול כמעט ווי אַלע ייִדישע קינדער...

*

אין דירעקטאַר־צימער, און אויף אונדזערע שפּעטערדיקע באַגעגע־נישן, האָט מיר דערציילט דער ד״ר קלעפּפּיש, אַז זיין פּאָטער ז״ל איז געווען איינער פון די ווונדערלעכסטע ייִדישע דערצינער, וואָס דאָס פּוילישע ייִדנטום האָט אַרויסגעגעבן. ער האָט געשאַפן אַן אייגנאַרטיקן פעדאָגאָגישן מעטאָד, און האָט געשטרעבט צו אַנטוויקלען דעם כאַראַקטער פון זיינע שילער, שטאַרקן זייער ייִדישן באַוווּסטזיין און פאַרבינדן אויך די עלטערן מיט דער שול, וואָס אין יענער צייט זיינען עס געווען גאַנץ נייע אידיען. ער האָט אויך געשאַפן אַוונט־קורסן, און האָט פאַראַינטערעסירט און אַרבייטגעצויגן אין לימוד פון תּורה און וויסן אויך די דערוואַקסענע.

ער האָט געשטאַמט פון גרויסן ייִדיש־פּוילישן יחוס. פון דער משפּחה פון באַרימטן וואַרשעווער רב, רבי שמואל זיינוויל קלעפּפּיש ז״ל, און זיין זיידע פון מוטערס צד, איז געווען דער גאון העשיל שאַפּיראָ ז״ל, רב פון שווצין, לאַמזשער געגנט. אַבער דער פּאָטער פון ד״ר קלעפּפּיש האָט נישט נאָר געהאַט זכות אבות, נאָר אויך זכות עצמו. פון זיין פּריסטער יוגנט האָט ער זיך אויסגעצייכנט מיט עלויישע פעיקייטן. געלערנט אין גרויסע ישיבות אין פּוילן און ליטע, און באַקומען סמיכות אויף רבנות. ער האָט

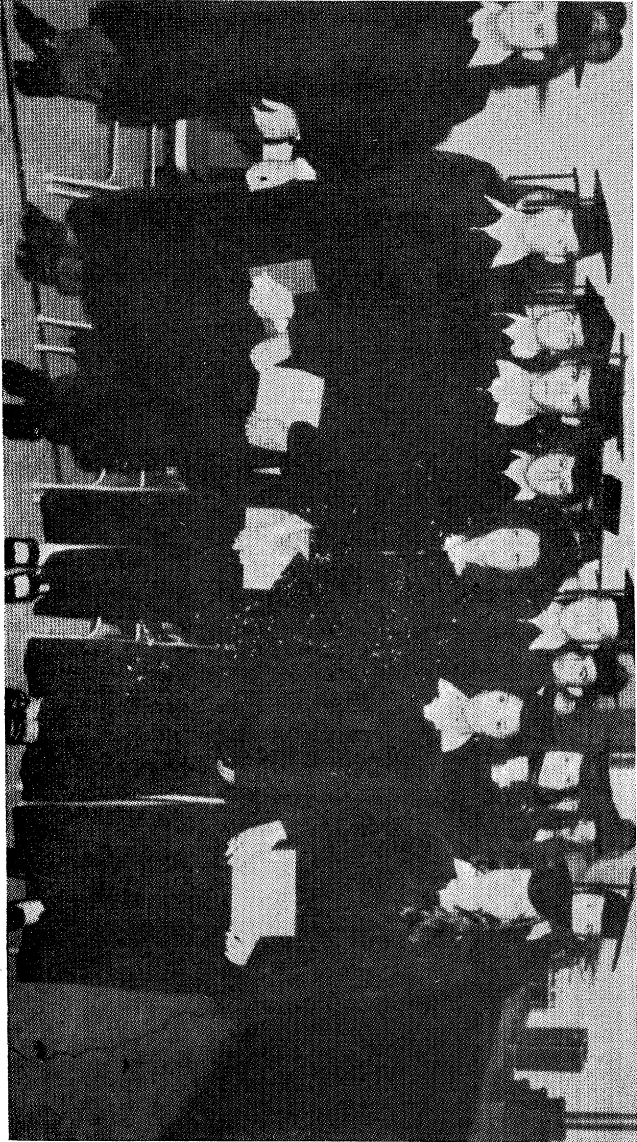
אויך אַרויסגעוויזן אַ נייגונג צו השכלה און בילדונג, און איז אַרײַנגעצויגן געוואָרן אין דער חֵיבַת-צִיּוֹן באַוועגונג.

געקומען איז ער אין די ערשטע יאָרן פון הַנְּטִיקוֹן יאָרהונדערט קיין זשיראַרדאָו, ווײַל ער האָט חתונה געהאַט מיט אַ פּרוי פון דאַרטן, מיט ברכה פּרידמאַן, וואָס האָט געשטאַמט פון איינער פון די פּאַטריאַרכאַלע געשטאַלטן אין ישוב, אַ צוקער-סוחר און עושר, און אַן עסקן פון גרויסן פּאַרנעם, איינער פון די בויערס פון דער קהילה, און באַליבטער, האַר-ציקער בעל־תפילה אין די ימים־נוראים.

אין זשיראַרדאָו איז דאָס הויז פון רבי זלמן קלעפּפּיש, געווען אַ צענטער פון תורה און השכלה. לומדים פלעגן אַרײַנקומען צו אים רעדן אין לערנען. חסידים אין „שטיבל“ האָבן געוויסט, אַז קיינער פון זיי קאָן אים נישט איבערשטײַגן אין באַהאַונטקייט אין די שיטות און אין דער געשיכטע פון חסידות. יונגעלײַט משכילים, „אויפגעקלערטע“, פלעגן מיט אים דיסקוטירן איבער די נײַ־דערשינענע אויסגאַבעס אין דער העברעיִ-שער און ייִדישער ליטעראַטור. צו זײַן גרויסער בקיאות אין אַלע צווייגן פון ייִדישן וויסן, און זײַן חריפות, איז אויך צוגעקומען זײַן זעלטענע אייגנ-שאַפט פון אַ גײַסטרייכן מיטשמועסער. אין זײַן נשמה האָט געלעבט אַ ווונדערלעכער סינטעז פון אַלע שטרעמונגען פון ייִדישן גײַסט.

די כאַראַקטעריסטישע שטריכן פון דער דאָזיקער שיינער ייִדישער פּערזענלעכקייט זײַנען אויך דורכױס חל אויפן זון, אַזאַ איז ער הרב ד״ר העשל קלעפּפּיש, דער גײַסטיקער מנהיג פון פּאַנאַמאַ, וואָס איז נאָך צו דעם אַ גרויסער מכניס אורח, אַ בעל־מידות טובות און אַ באַשיידענער מענטש, וואָס קוקט אויף דער וועלט ווי אויף די קינדער פון זײַן שול, מיט פּאַרליבטע און שמייכלענדיקע אויגן.

און ווי עס שײַנט, איז דער ד״ר העשל קלעפּפּיש געבליבן טרײַ דער ירושה פון זײַנע אבות, ער האָט אויפן באַדן פון דער ווײַטער פּאַנאַמאַ, איבערגעפלאַנצט דעם פּעדאַגאָגישן נוסח פון זײַן פּאַטער, און דורכגע-דרונגען מיט אַ געפיל פון פּאַראַנטוואַרטלעכקייט פאַר דער ייִדישער צו-קונפט פון דעם ישוב, האָט ער מיט טיפּער ליבשאַפט זיך אָפּגעגעבן דער דערצײַונג פון יונגן דור און אויך פון זײַנע עלטערן. און „נוסח זשיראַר-דאָו“ אין פּוילן, אין דעם שטעטל וווּ דער ד״ר קלעפּפּיש איז געבוירן

אברטוריענטן פון דער סופער גראדורירונג אין "אלבערט אינשטיטוט-אונטערסטי אויף פאריז

געוואָרן, און ווו זיין פאָטער האָט געהאַט דעם "חדר מתוקן" — ווי מען פלעגט דעמאָלט אַזעלכע שולן רופן — האָט אויפן באַדן פון דער ייִדישער פּאַנאַמאַ זייער גוטע פּרוכט געגעבן. די קינדער פון די דריי פּאַרשיידענע וועלטן, זינען געוואָרן איין באַוווּסטזיניקע ייִדישע יוגנט.

די ייִדישע ציוויליזאַציע

דער ד"ר קלעפּפּיש האָט אַרויסגעגעבן אַ זאַמלונג פון זינע רעדעס אין שפּאַניש "רעאַליטעט און וויזיע", וואָס קאָן דינען ווי אַ האַנטבוך פון אַ הויכער מדרגה פאַר די גיטטיקע פירער און לערער, וועלכע האָבן די אויפגאַבע מחדך צו זיין זייערע עדות אין גיטסט פון תורה און יהדות. עס איז אויך זייער אַן אינטערעסאַנטער לייען־און לערן־בוך פאַר די אלע, וואָס ווילן זיך טיפּער באַקענען מיט די גרונט־יסודות פון ייִדישקייט.

ווי אַ פּראָפּעסאָר פון דער קאָטעדורע פאַר שפּראַך און העברעיִשער קולטור, ביי דער אוניווערסיטעט אין פּאַנאַמאַ, האָט דער ד"ר קלעפּפּיש ביי דער דערעפּענונג, דעם 16טן מאי 1963, געהאַלטן אַ רעדע, וועלכע איז זייער גינציק קאָמענטירט געוואָרן אין דער אַרטיקער פּרעסע. ער האָט אָנגעוויזן, אַז דער אינטערעס פאַר דער העברעיִשער שפּראַך און איר קולטור, האָט זיך דערוועקט נאָך אין די אַלטע צייטן, פיל יאָרהונדערטער פאַר דער אַנטשטייונג פון קריסטנטום. אַזוי אַז אין דעם 3טן יאָרהונדערט פאַר דער איצטיקער ציטרעכענונג, איז געמאַכט געוואָרן אַן איבערזעצונג פון תנ"ך אויף גריכיש אין אַלעקסאַנדריע, וואָס איז אין יענער צייט געווען אַ צענטער פון העלענישער קולטור. דער רעליגיעזער און עטישער געדאַנק פון דער מענטשהייט איז באַרייכערט געוואָרן דורך דעם ספר הספרים וואָס האָט שאַרף באַקעמפט די געצנדינעריי און געפירט צו דער אַנטשטייונג פון אַ נייער ציוויליזאַציע.

זיך באַציענדיק אויף דער וויטאַליטעט פון דער שפּראַך, האָט ער געזאָגט, אַז עברית האָט נישט אויפגעהערט צו לעבן אין דער געדעכעניש פון פּאַלק, און איז געוואָרן אַ שפּראַך פון טעגלעכן געברויך און אינטענ-

סיווער גניסטיקער שאַפונג אין מדינת ישראל. אויף דער שפראַך האָבן געפריידיקט די נביאים, און זייער וואָרט איז געוואָרן אַ קוואַל פון אינ-ספּיראַציע, וואָס האָט געהאַט אַ טיפּן אַננפלוס אויף דער אַנטוויקלונג פון דער מענטשלעכער קולטור. נישטאָ קיין צווייט בוך אויף דער וועלט, וואָס זאָל אין דעם זין זיך קאָנען פאַרגלייכן מיט דער ביבל, אָבער אויך נאָכן שליסן די ביבל, האָט דער שעפּערישער גניסט נישט פאַרלאָזן דאָס פּאָלק, און עס איז געשאַפן געוואָרן דער תּלמוד, די ייִדישע מיסטיק, די פּילאָסאָפּיע, די ליטעראַטור, וועלכע האָבן איבערגעלאָזן טיפּע שפורן אין דער מערב קולטור. „אין די אַלע שאַפונגען האָט דער מענטשלעכער באַ-וווסטזיין דערפאַרן דעם תּכלית פון לעבן און געלערנט ליבשאַפט צו מענטשן“...

שאַלעק אַלטמאַן

נאָך אַ געמיטלעכן שמועס מיטן ד״ר קלעפּפּיש בײַ וועלכן ס׳איז בײַגעווען מײַן שטענדיקער באַגלייטער אין פּאַנאַמאַ, מײַן לאַנדסמאַן, שאַלעק אַלטמאַן, פרעג איך אים שפּאַצירנדיק אין דער פרעכטיקער פּאַל-מען-אַלייע אין דער אַריסטאָקראַטישער געגנט פון דער איינשטיין שול:
 — ווי וואָלט עס, אַ שטייגער, די ייִדישע פּאַנאַמאַ אויסגעזען אָן דעם ד״ר קלעפּפּיש? שאַלעק האָט מיך אָנגעקוקט מיט זײַנע קלוגע שמיכלעבן-דיקע אויגן, און מיר געענטפּערט:
 — זי וואָלט אַזוי ייִדיש נישט אויסגעזען, גלייב מיר; זי וואָלט נישט געהאַט דעם איצטיקן ייִדישן פּנים...
 — זיכער, האָב איך צוגעגעבן, און כ׳האַב געטראַכט אויך וועגן דעם „פּנים“, וואָס שאַלעק האָט באַקומען אין פּאַרלויף פון די לאַנגע יאָרן זינט ער האָט פּאַרלאָזן זשעליכאָוו. ער איז געווען עלטער פון מיר מיט עטלעכע יאָר און איז שוין געווען אַ „פּאַלנער“ אַרבעטער, בעת איך בין נאָך געווען אַ ייִנגל. אין יענער צײַט האָב איך אים אָפּט געזען ווען ער פּלעגט גיין צו אַדער פון דער אַרבעט. נאָכדעם איז שאַלעק באַרימט געוואָרן אין שטעטל ווי אַ בונדישער טוער, ווי אַ גרויסער „אַראַטאַר“, וואָס פּלעגט

ארויסטרעטן אויף אַרבעטער פאַרזאַמלונגען, און אויף דיסקוסיעס מיט ציוניסטן און קאָמוניסטן.

ווען נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט די עמיגראַציע אָנגעהויבן אויסליידיקן דאָס שטעטל פון יונגע ייִדישע בחורים, איז שאַלעק געווען איינער פון די ערשטע, וואָס איז אוועק קיין אַמעריקע. ער האָט דאָרט מיטגעמאַכט דאָס לעבן פון אַ בונדישן פּראָלעטאַריער, און דאָס מיינט פון אַן אַרבעטער וואָס האָט נאָך אַ טאָג שאַפּ, און שפּעטער פון עפעס אַ ביוראָ, געלעבט אַן אינטענסיוון געזעלשאַפטלעכן און גיטטיקן לעבן. און ווען אין צוואַנציק יאָר אַרום האָט ער זיך באַזעצט אין פּאַנאַמאַ מיט זיין גאַנצער משפּחה, אַ פּרוי און דריי קינדערלעך, האָב איך געזען. פאַר זיך גאָר אַן אַנדער מענטשן. קודם כל אַ גרויסער פּאַטריאַט פון ישראל. שאַלעק האָט אַ סך געלערנט אין אַמעריקע, ער האָט געלעבט אין ניו־יאָרק, אין גרויסן צענטער פון ייִדישער קולטור, וואָס האָט אין די פּאַריקע יאָרן געבליט אויף אַלע געביטן. ווי אַן אַקטיווער פּאַרטייִשער טוער האָט ער עס אַלץ דורכגעלעבט און מיטגעמאַכט. און ווען נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה האָבן די פּאַרשפּרייטע איבער דער וועלט זשעליכאָווער לאַנדסלויט, אונטערגענומען אַן איניציאַטיוו צו העלפן די שארית־הפּליטה פון דער אַלטער היים, איז צו דעם צוועק אין ניו־יאָרק דערשינען אַ זשעליכאָווער בולעטיין. דער ערשטער רעדאַקטאָר איז געווען לייביש וויסלענדער, און דער וויכטיקסטער מיטאַרבעטער און טוער איז געווען שאַלעק, און ווען וויסלענדער האָט צוליב אַ קראַנקייט זיך געמוזט צוריקציען, האָט שאַלעק אַלטמאַן רעדאַגירט דעם זשורנאַל, און ער האָט אים פאַרוואַנדלט נישט נאָר אין קיין זשעליכאָווער, נאָר אין אַן אַלגעמיינער ייִדישער טריבונע.

*

דער ד״ר העשל קלעפּפּיש איז די לעצטע יאָרן געווען אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער פון זשורנאַל, און זינע קליינע שטודיעס, געשריבן מיט אַ סך בקיאות און עלעגאַנץ, האָבן אַרויסגערופן אינטערעס און צוגעגעבן חשיבות דער אויסגאַבע. אויפן פאַרשלאַג פון שאַלעקן האָט דעריבער דאָס זשעליכאָווער פּאָלק אינטשטימיק באַשלאָסן צו באַערן אונדזער חשובן מיט אַרבעטער, דעם ד״ר קלעפּפּיש, און אַרויסגעבן אין בוכפּאַרם די אַלע עסייען, וועלכע ער האָט געדרוקט אין ״זשעליכאָווער בולעטיין״. מיר איז

אנגעטרויט געוואָרן די זייער אַנגענעמע מיסיע צו באַגלייטן דאָס ווערק מיט אַ וואָרט „פון די אַרויסגעבער“ אין וועלכן איך זאָג צווישן אַנדערעס: „נישט קיין הקדמה האָבן מיר בדעה צו שרייבן, דאָס וועלן טאָן מער באַרופענע פון אונדז, נאָר מיר זינען אויסן צו דערקלערן פאַר דער ייִדישער עפנטלעכקייט, וועלכער מיר טראָגן צו דעם דאָזיקן ספר פון הרב ד"ר העשל קלעפּפּיש, אַז די לאַנדסלייט פון זשעלעכאָוו, פאַרשפּרייטע איבער פאַרשיידענע לענדער פון דעם לאַטיין־אַמעריקאַנער קאָנטינענט, האָבן אויף זיך גענומען די אויפגאַבע אַרויסצוגעבן דאָס בוך, ווי אַן אויסדרוק פון יראַת הכבוד צום חשובן מחבר, ווי אַן אַנערקענונג פאַר זיין פּיליאַרי־קער מיטאַרבעט אין „זשעלעכאָווער בולעטין“, און ווי אַ צייכן פון אונדזער אידענטיפּיקאַציע מיט די גייסטיקע ווערטן, וועלכע דער ד"ר קלעפּפּיש פאַרשפּרייט מיט גרויס טאַלענט און ערוויציע, אזוי אין לעבעדיקן וואָרט ווי אין שריפט, צווישן ייִדן און נישט־ייִדן.

„מיר זינען, אויף אַזאַ מין אופן, באַשיידענע שותפים צו אַט דעם טיף ייִדישן ווערק פון אַ תּלמיד־חכם און געלערנטן, און באַטראַכטן עס ווי אַ זכות און ווי אַ מצווה, לוכר אונדזער פאַרשניטענעם געבוירן־שטעטל אין פּוילן.

„הרב ד"ר העשל קלעפּפּיש, איז דער גייסטיקער מנהיג פון אַ וויכטיקן ייִדישן ישוב אין צענטראַל אַמעריקע, און דירעקטאָר פון איינער פון די בעסטע ייִדישע שולן אויפן קאָנטינענט, אין וועלכער עס לערנען כמעט ווי אַלע ייִדישע קינדער און אויך אַ צאָל נישט־ייִדן, קינדער פון די אינ־טעלעקטועלע שיכטן, זיין גייסטריכע פּערזענלעכקייט און טאַג־טעגלעכע טעטיקייט אין ייִדישן קיבוץ, און ווי אַ פּראַפעסאָר פון יודאָיסטיק אויף דער נאַציאָנאַלער אוניווערסיטעט, פאַרשאַפט ער כבוד דעם ישוב און האָט געוואונען די סימפּאָטיע פון דער אַלגעמיינער באַפעלקערונג, זיין אינפּלוס איז ווייט אַריבער די גרענעצן פון פּאַנאַמאַ, און פאַר די ייִדישע ישובים פון די אַרומיקע לענדער איז דער ד"ר קלעפּפּיש דער מורה דרך, דער אַלגעמין אַנערקענטער אויטאָריטעט, וואָס דערוועקט די פאַרשלאַפענע ייִדישע סענטימענטן און פאַרשפּרייט ייִדישן וויסן דורך זינע ווערק אין ייִדיש און שפּאַניש.

„פאַר די זשעלעכאָווער לאַנדסלייט איז הרב ד"ר קלעפּפּיש ווי איינער

שמעון גוברערק

פון אונדזער משפחה, ער שטרעבט אָבער צו פאַרוואַנדלען אין איין משפחה אַלע ישובים פון קאַנטינענט, אַלע יידן. דאָס דאָזיקע בוך, וועלכן מיר האָבן דעם כבוד צוטראַגן דעם ייִדישן לייענער, פירט צו דעם דערהויבענעם ציל, וועלכן דער מחבר האָט זיך געשטעלט ווי זײַן לעבנס־אויפגאַבע.

מיר וועלן בקרוב פּייערן דאָס דערשיינען פון בוך, עס וועט אָבער אויף דער שמחה פעלן דער הויפט־מחיתן, אונדזער שאַלעק אַלטמאַן איז אַוועק אין דער אייביקייט, אַ שווערע קראַנקייט האָט אים פאַר דער צײַט פאַר־שניטן. שאַלעקס שיינגײסט וועט אָבער אויף דער שמחה נישט פעלן. ער וועט אויך נישט פעלן אין האַרצן פון יעדן זשעלעכאַווער, וועלכע האָבן אים טיף געשעצט און ליב געהאַט.